

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
JURIDISKĀ FAKULTĀTE

PROMOCIJAS DARBS

**Subsidiaritātes princips
Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrā**

Juridiskās zinātnes
doktora studiju programmas
doktorants
Juris Rudevskis

Promocijas darba vadītājs:
Profesors, Dr.hab.iur. Juris Bojārs

Rīga, 2020

Šis promocijas darbs ir veltīts
Čārlija Gārda (*Charlie Gard*, 2016-2017),
Alfija Evansa (*Alfie Evans*, 2016-2018)
un Vensāna Lambēra (*Vincent Lambert*, 1976-2019) piemiņai.¹
Lai dzīvie atceras un saprot.

**“Vara mēdz samaitāt,
un absolūta vara samaitā absolūti.”**
(*“Power tends to corrupt,
and absolute power corrupts absolutely.”*)
Lords Ektons (1834-1902)²

---

¹ *Lambert and Others v. France* [GC], no. 46043/14, 5 June 2015; *Gard and Others v. the United Kingdom* (dec.), no. 39793/17, 27 June 2017, kā arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas 28.03.2018. preses relīze Nr.118(2018) lietā *Evans v. the United Kingdom*, no. 18770/18: https://www.echr.coe.int/Documents/Decision_Evans_v_UK.pdf [šeit un turpmāk – **visas hipersaites aplūkotas un pārbaudītas 17/01/2020**].

² Lord Acton. Letter to Archbishop Creighton (April 5, 1887). In: Figgis J. N., Laurence, R. V. (eds.). *Historical Essays and Studies: John Emerich Edward Dalberg-Acton, 1st Baron Acton*. London: Macmillan, 1907, p. 503.

BRĪDINĀJUMS

**Visi šajā promocijas darbā paustie viedokļi ir autora
personiskie viedokļi.**

**Tie nesaista nevienu institūciju vai organizāciju, kurā viņš
darbojas.**

Satura rādītājs

Ievads

1. Tēmas vēsturiski politiskais konteksts	8. lpp.
2. Tēmas aktualitāte	15. lpp.
3. Pētījuma mērķi	17. lpp.
4. Pētījuma novitātes teorētiskajā un praktiskajā aspektā	18. lpp.
5. Izpētes metodes	20. lpp.
6. Literatūras un tiesību avotu apskats	21. lpp.
7. Terminoloģija	22. lpp.
8. Citāti un atsauču noformēšana	25. lpp.

I daļa. Subsidiaritātes principa vispārējs raksturojums: no Aristoteļa līdz Eiropas Cilvēktiesību konvencijai

1. nodaļa. Subsidiaritātes principa jēdziens, vēsture un filozofiskais pamatojums

1.1. Subsidiaritātes principa jēdziens un tvērums.....	28. lpp.
1.2. Filozofiskie pamatjautājumi.....	32. lpp.
1.2.1. Ideālisms, reālisms, nominālisms un to sekas	32. lpp.
1.2.2. Prāts un griba kā tiesību pirmavoti.....	35. lpp.
1.2.3. Dažādas esības formas.....	37. lpp.
1.3. Subsidiaritāte Aristoteļa politiskajā filozofijā.....	38. lpp.
1.4. Subsidiaritātes mereoloģiskais aspekts: Platons, Aristotelis un Ļvovas-Varšavas skola	41. lpp.
1.5. Subsidiaritātes kā atziņas un principa vēsturiskā attīstība	42. lpp.

2. nodaļa. Subsidiaritātes princips ECtK sistēmā

2.1. Subsidiaritātes principa definīcija ECtK sistēmā	45. lpp.
2.2. Subsidiaritātes princips ECtK sistēmā un Eiropas Savienībā: vispārējs salīdzinājums	47. lpp.

II daļa. Subsidiaritātes principa materiāltiesiskais aspekts

1. nodaļa. Subsidiaritātes principa materiāltiesiskais aspekts: vispārējs ieskats

1.1. Subsidiaritātes principa materiāltiesiskā aspekta raksturojums	52. lpp.
1.2. “Ceturtais instances” doktrīna	54. lpp.
1.3. ECtK garantēto tiesību klasifikācija pēc to intensitātes	57. lpp.

1.3.1. Absolutās un nosacītās tiesības	57. lpp.
1.3.2. Pozitīvie un negatīvie priekšraksti	59. lpp.
1.4. Cilvēktiesību pirmšķietamo pārkāpumu izvērtēšanas shēmas	63. lpp.
1.4.1. Klasiskā trīspakāpju metodoloģija skaidros vārdos paredzētu ierobežojumu gadījumā	63. lpp.
1.4.2. Ierobežojumu izvērtēšana implicitu ierobežojumu gadījumā	65. lpp.
1.4.3. Valsts pozitīvie pienākumi un to pirmšķietamie pārkāpumi	66. lpp.
1.5. Subsidiaritātes principa darbība attiecībā uz dažādiem lietas elementiem	67. lpp.
1.5.1. ECT jurisdikcijas jautājums	67. lpp.
1.5.2. Tiesību ierobežojuma leģitīmā mērķa noteikšana	68. lpp.
1.5.3. Lietas faktisko apstākļu konstatācija	80. lpp.
1.5.4. Iekšzemes tiesību normu interpretācija.....	85. lpp.
1.5.5. Ierobežojuma nepieciešamības izvērtēšana	87. lpp.
2. nodaļa. Valstu novērtēšanas brīvības robeža	
2.1. Novērtēšanas brīvības robežas jēdziens un izcelsme	88. lpp.
2.1.1. Novērtēšanas brīvības robežas jēdziens	88. lpp.
2.1.2. Novērtēšanas brīvības robežas doktrīna kā judikatūras veidojums.....	90. lpp.
2.1.3. Novērtēšanas brīvības robežas doktrīnas kritika	95. lpp.
2.2. Novērtēšanas brīvības robežas plašums	97. lpp.
2.2.1. Novērtēšanas brīvības robežas plašuma noteikšanas kritēriji	97. lpp.
2.2.2. Piesauktās ECtK normas raksturs.....	97. lpp.
2.2.3. Strīda centrā esošās intereses.....	99. lpp.
2.2.4. Apstrīdētā tiesību ierobežojuma mērķis	102. lpp.
2.2.5. Ideoloģisko “supervērtību” nozīme	103. lpp.
2.2.6. Tiesību ierobežojuma vēsturiski politiskais konteksts	120. lpp.
2.2.7. Dalībvalstu konstitucionālie pamatprincipi	123. lpp.
2.2.8. Samērīguma principa iedarbība	125. lpp.
2.3. Dalībvalstu “konsensa” loma novērtēšanas brīvības robežas noteikšanā ...	126. lpp.
2.3.1. ECT lietotā “konsensa” jēdziena izcelsme, nozīme un salīdzinošo tiesību loma ECtK interpretācijā	126. lpp.
2.3.2. “Konsensa” kritērija pielietošanas piemēri	129. lpp.
2.3.3. “Konsensa” kritērija pielietošanas kritika	136. lpp.
2.4. ECtK paredzēto saistību procesualizācija	138. lpp.
3. nodaļa. ECtK evolutīvā interpretācija un <i>ultra vires</i> spriedumi	
3.1. ECtK evolutīvā interpretācija	145. lpp.
3.1.1. Tiesību normu interpretācijas metodes un teorijas	145. lpp.
3.1.2. ECtK evolutīvās interpretācijas piemēri ECT judikatūrā	148. lpp.
3.1.3. ECtK evolutīvās interpretācijas apoloģētika	150. lpp.
3.1.4. ECtK evolutīvās interpretācijas kritika	151. lpp.
3.1.5. Divi evolutīvās interpretācijas veidi	155. lpp.
3.1.6. ECtK evolutīvās interpretācijas apoloģētu argumentu atspēkojums	157. lpp.

3.2. ECT <i>ultra vires</i> spriedumu problemātika	162. lpp.
3.2.1. Vai ECT spēj taisīt <i>ultra vires</i> spriedumu?	162. lpp.
3.2.2. Kādos gadījumos ECT spriedums ir <i>ultra vires</i> ?	163. lpp.

III daļa. Subsidiaritātes principa procesuālais aspekts

1. nodaļa. Iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu izsmelšanas pienākums

1.1. Iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu izsmelšanas ideja, vēsture un pamatprincipi	165. lpp.
1.1.1. Vispārējas piezīmes	165. lpp.
1.1.2. Izsmelšanas normas vēsturiskās saknes un analogi citās cilvēktiesību aizsardzības sistēmās	166. lpp.
1.1.3. Izsmelšanas normas piemērojamība starpvalstu lietās	170. lpp.
1.1.4. Izsmelšanas normas sistēmiskais kopsakars ar citām ECtK normām	171. lpp.
1.1.5. Izsmelšanas normas pamatā esošie pamatprincipi un to hierarhijas jautājums	173. lpp.
1.2. Iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu izsmelšanas pienākuma materiālais tvērums	176. lpp.
1.2.1. Valsts līmenī noteikto procesuālo prasību ievērošana	176. lpp.
1.2.2. Procesuālā aktivitāte un konvencijā garantēto tiesību piesaukšana	178. lpp.
1.3. Iekšējie tiesību aizsardzības līdzekļi, kas ir jāizsmel	180. lpp.
1.3.1. Vispārējas piezīmes	180. lpp.
1.3.2. Pieejamība	183. lpp.
1.3.3. Efektivitāte	187. lpp.
1.3.4. Saprātīgas izredzes uz veiksmīgu lietas iznākumu	193. lpp.
1.3.5. Konstitucionālās sūdzības nozīme izsmelšanas kontekstā	194. lpp.
1.4. Jauna tiesību aizsardzības līdzekļa ieviešana lietas izskatīšanas laikā ECT	199. lpp.
1.5. Izsmelšanas pienākuma procesuālie aspekti	204. lpp.
1.5.1. Pierādījumu nasta jautājumā par iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu izsmelšanu	204. lpp.
1.5.2. Priekšlaicīgi pieteikumi un valdības tiesības celt iebildumus par neizsmelšanu	206. lpp.
1.6. Sešu mēnešu termiņš	207. lpp.
1.6.1. Sešu mēnešu termiņa jēga un mērķi	207. lpp.
1.6.2. Sešu mēnešu termiņa saistība ar iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu izsmelšanu	209. lpp.
1.6.3. Sešu mēnešu termiņa ievērošana efektīvu tiesību aizsardzības līdzekļu trūkuma gadījumā	211. lpp.

2. nodaļa. Pilotsprieduma procedūra

- 2.1. Pilotsprieduma procedūra kā ECT prakses veidojums un tās mērķi .....213. lpp.
- 2.2. Pilotsprieduma procedūras pielietošanas piemēri .....216. lpp.
- 2.3. Vispārīgi secinājumi par pilotsprieduma procedūru .....219. lpp.

3. nodaļa. Sešpadsmitais protokols un konsultatīvā atzinuma procedūra

- 3.1. Sešpadsmitais protokols un tā pamatmērķi .....221. lpp.
- 3.2. Konsultatīvā atzinuma procedūras pamatiezīmes .....223. lpp.
  - 3.2.1. Tiesas, kuras var lūgt konsultatīvo atzinumu .....223. lpp.
  - 3.2.2. Konsultatīvā atzinuma procedūras fakultatīvais raksturs .....224. lpp.
  - 3.2.3. Jautājumi, kas ietilpst konsultatīvā atzinuma procedūras darbības jomā .....226. lpp.
  - 3.2.4. Gadījumi, kuros var lūgt konsultatīvo atzinumu .....227. lpp.
  - 3.2.5. Konsultatīvā atzinuma tiesiskais spēks .....229. lpp.
- 3.3. Konsultatīvā atzinuma procedūras prakse un perspektīvas .....229. lpp.
  - 3.3.1. Pirmā konsultatīvā atzinuma lieta .....229. lpp.
  - 3.3.2. Īss konsultatīvā atzinuma procedūras izvērtējums .....232. lpp.

4. nodaļa. ECT spriedumu izpilde

- 4.1. ECT spriedumu izpildes vispārējie jautājumi .....233. lpp.
  - 4.1.1. Spriedumu izpildes procesa jēga un pamatiezīmes .....233. lpp.
  - 4.1.2. Spriedumu interpretācijas process .....233. lpp.
  - 4.1.3. Spriedumu neizpildes konstatācija .....235. lpp.
- 4.2. *Ultra vires* spriedumu problemātika (izpildes ziņā) .....237. lpp.
  - 4.2.1. Problēmas uzstādījums .....237. lpp.
  - 4.2.2. “Bezpalīdzības stāvoklis” un problēmas pārbīde augšup .....238. lpp.
  - 4.2.3. ECT *ultra vires* spriedums kā publiskās kārtības problēma .....244. lpp.
  - 4.2.4. *Pacta sunt servanda* princips .....245. lpp.

Kopsavilkums .....249. lpp.

Anotācija latviešu valodā .....255. lpp.

Anotācija angļu valodā (*Abstract*) .....257. lpp.

Anotācija franču valodā (*Résumé*) .....259. lpp.

Izmantotās literatūras, normatīvo aktu un judikatūras saraksts .....262. lpp.

Izmantoto saīsinājumu saraksts .....323. lpp.

Ievads

1. Tēmas vēsturiski politiskais konteksts: Kad 1949. gadā jaunizveidotās Eiropas Padomes ietvaros sākās Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – “ECtK”) izstrāde, Rietumeiropā valdīja noskaņojums, kuru vislabāk var apzīmēt ar vārdiem “kolektīva eiforija”. Otrais Pasaules karš ar visām tā šausmām bija tikko beidzies, nacionālsociālisms ar tā nāves noietnēm un gāzes kamerām bija galīgi uzveikts, un Eiropā beidzot bija iestājies ilgi gaidītais miers. Protams, puse Eiropas – tostarp arī Latvija – joprojām smaka totalitārisma un tirānijas jūgā, un sers Vinstons Čērčils (*Sir Winston Churchill*) vēl pavisam nesen bija pateicis savu slaveno runu par Eiropu sadalījušo “dzelzs priekškaru”.³ Taču komunisms, Staļins, Gulags un padomju atombumbas bēdas bija kaut kur citur: it kā tuvu, taču arī pietiekami tālu. No konfliktiem nogurušie Rietumu cilvēki vienkārši gribēja beidzot sākt mierīgi dzīvot un baudīt dzīvi, un šī (no mūsu viedokļa raugoties, pat diezgan naivā) optimisma atmosfēra turpināja caurvīt Rietumu politiku, kultūru, mākslu un citus dzīves aspektus visā pagājušā gadsimta piecdesmito gadu gaitā – līdz pat sešdesmito gadu “kultūras revolūcijai”. Neko tamlīdzīgu kopš tiem laikiem Rietumi vairs nav piedzīvojuši.

Tieši šā optimisma kontekstā ir jāraugās uz starptautisko un reģionālo cilvēktiesību dokumentu “bumu” pēckara gados; bez tā to nemaz nav iespējams saprast. Svarīgākais no šiem dokumentiem, protams, bija **Vispārējā Cilvēktiesību deklarācija**, kuru 1948. gada 10. decembrī ar lielu pompu proklamēja Apvienoto Nāciju Organizācijas (turpmāk – ANO) Ģenerālā Asambleja. Šā dokumenta izstrādē bija piedalījušies vairāki pazīstami juristi un filozofi, tādi kā Ž. Maritēns (*J. Maritain*), R. Kasēns (*R. Cassin*), Š. Maliks (*C. Malik*), Dž.P. Hamfrijs (*J.P. Humphrey*) un Peng Čun Čangs (*Peng Chun Chang*).⁴ Vispārējās Cilvēktiesību deklarācijas kvintesenci un tās pamatā esošo premisu perfekti atspoguļo tās preambulas pirmā rindkopa, proti:

“Ņemot vērā to, ka visiem cilvēku sabiedrības locekļiem piemītošās pašcieņas un viņu vienlīdzīgo un neatņemamo tiesību atzīšana ir brīvības, taisnīguma un miera pamats pasaulē [...]”⁵

Šis formulējums ir pilnīgi pietiekams, lai saprastu visa dokumenta pamatideju: visas tautas var saprast un apjēgt, ka katram cilvēkam dabiski piemīt cilvēciska pašcieņa un līdz ar to noteiktas neatņemamas pamattiesības; ja viņi to sapratīs, apjēgs un sāks šīs tiesības turēt godā un aizsargāt, tad pasaulē iestāsies ilgtermiņa miers un taisnīgums. Pēc autora domām, šī deklarācija ir pirmām kārtām uztverama kā **reklāmas jeb mārketinga gājiens** nolūkā parādīt visai pasaulei, ka pēckara Rietumu pieņemtie sabiedriski politiskās iekārtas pamatprincipi ir tie labākie, ka tie vislabāk spēj nodrošināt

³ Churchill W. “The Sinews of Peace (‘Iron Curtain Speech’)”, 5 March 1946. Pieejama:

<https://winstonchurchill.org/resources/speeches/1946-1963-elder-statesman/the-sinews-of-peace/>.

⁴ Sk., piem., Faghfoury M. Human Rights: Fifty Years Later. In: Sweet W. (ed.). Philosophical Theory and the Universal Declaration of Human Rights, Ottawa: University of Ottawa Press, 2003, p. 99, 103-104.

⁵ General Assembly Resolution 217A, 10 December 1948. Pieejams: <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>. Latviešu tulkojums pieejams, piem., Tiesībsarga biroja mājas lapā: <http://www.tiesibsargs.lv/lv/pages/tiesibu-akti/ano-dokumenti/ano-vispareja-cilvektiesibu-deklaracija>.

mieru un kopīgu līdzāspastāvēšanu, un ka visai cilvēcei tie būtu pēc iespējas ātrāk jāpieņem un jāpadara par savējiem. Autors pilnībā piekrīt šīs tēzes *ontoloģiskajam* aspektam – t.i., ka katram cilvēkam viņa cilvēciskās dabas dēļ piemīt noteiktas neatņemamas subjektīvas tiesības; tas ir **dabisko tiesību** doktrīnas pamats.⁶ Tomēr, ja paraugās uz šo apgalvojumu no *epistemoloģiskā* viedokļa, tas šķiet diezgan naivs: nebūt ne visas pasaules kultūras ir tikpat atvērtas dabisko tiesību pamatprincipa apjēgšanai un pieņemšanai, kā mūsu Rietumu kultūra. Turpmākā vēsture ir pierādījusi, ka nebūt ne visa pasaule ir gatava pieņemt un reāli ievērot kaut vai to tiesību minimumu, kuru 1948. gada deklarācijas autori bija pasludinājuši par “universālu”.⁷

Bijušais ECT slovēņu tiesnesis B.M. Zupančičs (*B.M. Zupančič*) vaļsirdīgi atzīst:

*“Tas viss saskan ar klaji politiskajiem motīviem, kas pēc Otrā Pasaules kara ir pamatojuši vēlēšanos padarīt cilvēktiesības par jaunizgudrotās Rietumu demokrātijas un cilvēktiesību skatlogu. Septiņdesmitajos gados pat Hārvarda Universitātes tiesību fakultātē cilvēktiesības netika uzvertas īpaši nopietni, jo visi uzskatīja, ka tās ir Rietumu propagandas instruments. Tās bija iekļautas starptautisko tiesību mācību kursā, taču lielākā daļa no mums, ārzemju studentiem, nepievērsa tām gandrīz nekādu uzmanību, – izņemot tos mazskaitlīgos, kuri īpaši interesējās par starptautiskajām tiesībām.”*⁸

Jebkurā gadījumā, lai kāda autoritāte tiktu piedēvēta Vispārējai Cilvēktiesību deklarācijai, tai ir divas lielas problēmas: **pirmkārt**, tā nav starptautisks līgums un pati par sevi formāli nav saistoša, un **otrkārt**, tajā nav paredzēts nekāds institucionāls un/vai procesuāls juridisks mehānisms, ar kuru varētu nodrošināt tās izpildi. Tādēļ uzreiz pēc šīs deklarācijas proklamēšanas jau nākamajā, 1949. gadā Eiropas Padomes – tātad reģionālajā – līmenī sākās darbs pie **ECtK projekta** izstrādes, kurā piedalījās tādi pazīstami eksperti, kā jau minētais R. Kasēns, P.-A. Tetžēns (*P.-H. Teitgen*), sers Deivids Maksvels Faifs (*Sir David Maxwell Fyfe*) un A. Adzara (*A. Azara*).⁹ Darbs pie projekta ritēja ļoti dinamiski, un rezultātā ECtK tika atklāta parakstīšanai 1950. gada 4. novembrī un stājās spēkā 1953. gada 3. septembrī. Sākotnējā ECtK redakcija (vēl bez papildprotokoliem) garantēja tās pašas subjektīvās tiesības, kā šobrīd. Tās institucionālā sistēma un procesuālās īpatnības jūtami atšķīrās no pašreiz pastāvošās Eiropas Cilvēktiesību tiesas (turpmāk – “ECT”). Taču svarīgākais šajā gadījumā bija princips: privātpersonas ieguva tiesības tieši sūdzēties pret dalībvalstīm par savu cilvēktiesību pārkāpumiem un ECT varēja atzīt attiecīgo valsti par vainīgu ECtK pārkāpumā un likt tai samaksāt

⁶ Rudevskis J. Par Dievu, cilvēku un cilvēktiesību metafizisko dabu. *Jurista Vārds*, 2010. 15. jūnijs, nr. 24 (619), 6.-11.lpp.

⁷ Sk., piem., Islāma Konferences Organizācijas (*Organisation of the Islamic Conference*, šobrīd pārdēvēta par Islāma Sadarbības Organizāciju – *Organisation of Islamic Cooperation* jeb *OIC*) pieņemto alternatīvu cilvēktiesību deklarāciju – 1990. gada 5. augusta Kairas Deklarāciju par cilvēktiesībām islāmā, kas atzīst cilvēktiesības tikai tiktāl, ciktāl tās saskan ar šariatu. Pieejama: <http://hrlibrary.umn.edu/instree/cairodeclaration.html>.

⁸ Zupančič B.M. *Sur la Cour européenne des droits de l’homme. Rétrospective d’un initié (1998-2016)*. Paris: L’Harmattan, 2018, p. 23.

⁹ *Recueil des travaux préparatoires de la Convention Européenne des Droits de l’Homme*, Vol. I-VIII. La Haye: Martinus Nijhoff, 1975-1985.

pieteicējam taisnīgu atlīdzību. Eiropas cilvēktiesību aizsardzības sistēmas nākotne tobrīd izskatījās ļoti daudzsolīga.¹⁰

Otrs izteikts optimisma vilnis Eiropā bija vērojams pagājušā gadsimta deviņdesmitajos gados līdz ar “dzelzs priekšvara” krišanu: jau 1989. gadā bija kritis Berlīnes mūris, Baltijas valstis atguva neatkarību, un drīz pēc tam no pasaules kartes pazuda Padomju Savienība. Pēc gandrīz pusgadsimtu ilgas mākslīgas nodalīšanas abas Eiropas puses atkal tika apvienotas, agrāk okupētās valstis atguva brīvību un bijušās “komunistu bloka” zemes sāka pievienoties jau pastāvošajām demokrātiskās Eiropas struktūrām. ECtK dalībvalstu skaits strauji pieauga uz jaunpienācēju rēķina no Austrumviduseiropas – ieskaitot Latviju, kurā ECtK stājās spēkā 1997. gada 27. jūnijā.¹¹ Nākamajā desmitgadē sekoja arī Eiropas Savienības paplašināšanās uz austrumiem. Kā autors jau teica, šajā laikposmā Eiropā valdošo atmosfēru arī var raksturot kā optimistisku: “aukstais karš” ir beidzies, šī pasaules daļa atkal ir vienota, un nu tagad visas eiropiešu nācijas vienādi pieņems Rietumos jau iesakņojušās demokrātiskās vērtības un tur valdošo cilvēktiesību izpratni, nodrošinot mūžīgu mieru un labklājību visā reģionā. Šķita, ka drīz patiešām iestāsies F. Fukujamas (*F. Fukuyama*) pravietotās “vēstures beigas”.¹²

Pašlaik ECtK ir 47 dalībvalstis – visas Eiropas Padomes dalībvalstis, t.i., visas Eiropas valstis, ieskaitot Krieviju un izņemot tikai Baltkrieviju un Vatikāna pilsētvalsti. Var teikt, ka ECtK ir sasniegusi gandrīz pilnīgu ģeogrāfisku piepildījumu, jo tās darbības areāls nu jau nosedz gandrīz visu Eiropu (un pat ārpus tās, jo Krievijas un Turcijas teritoriālā plašuma dēļ tas aizsniedzas līdz Klusajam okeānam un Irākas robežām, bet dažu citu valstu koloniālā vēsture padara ECtK piemērojamu arī atsevišķās Karību jūras, Klusā okeāna u.tml. teritorijās). Taču šobrīd – trīsdesmit gadus pēc Berlīnes mūra krišanas – no kādreizējā optimisma vairs nav ne miņas; **pašreizējo Eiropas gara stāvokli var drīzāk raksturot kā drūmi pesimistisku.** Islāmistu regulāri veiktie terora akti Rietumeiropas pilsētās, ECtK dalībvalsts Krievijas agresija pret ECtK dalībvalstīm Gruziju (2008. gadā) un Ukrainu (2014. gadā), Krievijas un Ķīnas kā spēcīgu Eiropas ģeopolitisko pretinieku nostiprināšanās, migrantu krīze, – tas viss liecina, ka nekādas laimīgas “vēstures beigas” nav iestājušās un diez vai iestāsies tuvāk pārskatāmajā laikā.

---

¹⁰ Lai gan šeit jāņem vērā B.M. Zupančiča atgādinājums, ka arī Eiropas līmenī ECtK izstrāde un pieņemšana vienlaikus bija tāds pats reklāmas jeb mārketinga gājiens, kā ANO Vispārējās Cilvēktiesību deklarācijas gadījumā; tā mērķis bija parādīt PSRS un tās satelītvalstīm otrpus “dzelzs priekšvara”, cik ļoti Rietumeiropas valstīm ir svarīgi demokrātijas un likuma varas principi. Sk. Zupančič B.M. *Sur la Cour européenne des droits de l’homme. Rétrospective d’un initié* (1998-2016). Paris: L’Harmattan, 2018, p. 17.

¹¹ Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija, Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas Protokols, Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas Ceturtais protokols, Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas Septītais protokols. Latvijas Vēstnesis, 1997.13.jūnijs, nr. 143. Autors tomēr uzskata šo tulkojumu par nekvalitatīvu un šajā promocijas darbā atsauksies uz pašas ECT lietoto ECtK tulkojumu latviešu valodā, kura izstrādē viņš pats ir piedalījies. Tas ir pieejams: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_LAV.pdf.

¹² Fukuyama F. *The End of History and the Last Man* (1992), 2nd ed. New York: Free Press, 2006.

Ja paraugās uz Eiropas institūciju līmenī valdošo noskaņojumu, var secināt, ka arvien stiprāks kļūst **centrbēdzes spēks**: nozīmīgs valstu skaits **cenšas apliecināt savu nacionālo suverenitāti iepretī tam, ko viņi uzskata par nepamatotu varas sagrābšanu un patvaļīgu varas izmantošanu no Eiropas institūciju puses**. Šo valstu vadītājiem vairs nav vēlēšanās iet pa vienotības un integrācijas ceļu un laimīgi un paklausīgi pildīt pārnacionālo institūciju norādījumus. Šīs parādības jeb tendences spilgtākie piemēri ir: Eiropas Savienības gadījumā – “Breksits” (*Brexit*) un vairāku valstu atteikšanās akceptēt Eiropas Savienības noteiktās migrantu uzņemšanas kvotas; ECT gadījumā – arvien pieaugošā ECT darbības kritika, demonstratīva atteikšanās pildīt atsevišķus tās spriedumus un dažreiz pat draudi denonsēt ECtK.¹³

Turklāt jāņem vērā arī tas, ka šo pēdējo divdesmit vai trīsdesmit gadu laikā Austrumviduseiropas reģiona valstīs ir uzaugusi jauna pilsoņu paaudze, kas no vienas puses īpaši neatšķiras no saviem vienaudžiem Rietumeiropā, bet no otras puses vairs nesirgst ar “pastarīša” jeb “nabaga radnieka” sindromu. Atšķirībā no viņu vecākiem, šie jaunie pilsoņi vairs nav gatavi padevīgi pildīt visus no Rietumu puses diktētos nosacījumus, lai tikai tiktu “uzņemti klubā” – jo viņi šajā “klubā” jau ir.

Ir loģiski, ka, ja valstis vēlas atbrīvoties no jebkādas pārnacionālas institūcijas varas vai vismaz to vājināt un kļūt autonomākas, tad šīs pārnacionālās institūcijas lēmēji un darbinieki jutīsies un reagēs nervozi vai pat agresīvi – jo tās taču ir viņu varas prerogatīvas, kas tiek apdraudētas. ECT šajā ziņā nav izņēmums. Lielisks piemērs ir ECT Lielās palātas spriedums lietā *G.I.E.M. S.R.L. and Others v. Italy*, kurā runa bija par nekustamā īpašuma konfiskāciju neatļautas būvniecības kontekstā un kur viens no galvenajiem problēmjautājumiem bija Itālijas Konstitucionālās tiesas attieksme pret ECT judikatūru un tās vietu iekšzemes tiesību sistēmā. Portugāļu tiesnesis P. Pinto di Albuquerque (*P. Pinto de Albuquerque*) pievienoja šim spriedumam ļoti garas atsevišķās domas, kas dažviet atgādina politiskas partijas priekšvēlēšanu uzsaukumu; tās ir ieturētas ārkārtīgi emocionālā tonī un poētiski apraud dažu dalībvalstu “nepaklausību”. Autors necitēs visus attiecīgos paragrāfus, jo tie ir pārāk gari. Ilustrācijai pilnīgi pietiek ar dažiem no tiem:

“Konvencija nozīmē to, ko Tiesa uzskata, ka tā to nozīmē, bez jebkādiem papildu nosacījumiem. [...]”

[..]

Mežonīgi polarizētajā un juceklīgajā Eiropā, kuru destabilizē tradicionālo, ierasto partiju sabrukums un populistu – jaunpienācēju uzrašanās, kuru satrauc arvien pieaugošās ekonomiskās grūtības un satricina karš pie tās robežām, politika virzās uz tīru etnorelīģisku šovinismu. Šovinisms nav vienkārši tad, ja cilvēki rīkojas pretēji katra cilvēka neatņemamajai pašcieņai; runa ir par materiālajiem labumiem, kurus šovinists un viņa klase gūst no varas īstenošanas; par perverso varas īstenošanas veidu sabiedrībā. Baiļu novietošana individuālās apziņas

¹³ Sk., daudzu citu rakstu starpā, piem., Asthana A., Mason R. UK must leave European convention on human rights, says Theresa May. The Guardian, 25.04.2016. Pieejams: <https://www.theguardian.com/politics/2016/apr/25/uk-must-leave-european-convention-on-human-rights-theresa-may-eu-referendum>.

*centrā, sekojot primitīvai homo homini lupus¹⁴ loģikai un sējot neuzticēšanos starp valstīm pēc regnum regno lupus¹⁵ loģikas, ir būtiska, lai varētu īstenot viņu mērķi – **graut Konvencijas sistēmas uzticamību**, arī turpmāk atsvešinot eiropiešus vienu no otra un vājinot Eiropas Padomes un Eiropas Savienības saskanīgumu. Šīs pašas bailes ir izraisījušas tīrīšanas akcijas, melnos sarakstus, deportācijas un, dažos gadījumos, valsts atbalstītu diskrimināciju un valsts sankcionētas slepkavības.*

*Vakardienas politiskās lūzuma līnijas izzūd, dodot vietu “stingras līnijas” partijām un populistu kustībām, kas uzradušās abos politiskā spektra galos. Viena no šo partiju un kustību kopīgajām iezīmēm ir viņu **bezprecedenta kareivīgu vārdisku uzbrukumu lavīna Tiesai**, kas pamatojas uz neprecīzu, nepareizu un viegli atspēkojamu dezinformāciju. Šāda nožēlojama attieksme daudz ko pasaka par šo partiju un kustību sociālajām un politiskajām vērtībām un viņu **uzticības trūkumu Eiropas cilvēktiesību kultūrai**. Pēdējo gadu laikā aizvainojums pret Tiesu ir sasniedzis jaunas, satraucošas virsotnes, **uzkurinot sektantisku naidu pret pašu Konvencijas sistēmu**. Visās runās par Konvenciju kā par “nelieša tiesību hartu”, kas aizsargājot teroristus, pedofilus un visa veida noziedzniekus pret nevainīgo vairākumu, vai agresīvos un slinkos migrantus pret parasto, strādīgo pilsoni, vai arī privileģētās minoritātes pret neprivileģēto parasto cilvēku no ielas, – tajā visā atbalsojas uzjundītas bailes no ārējā – no visa, kas ir svešs vai citāds.”¹⁶*

Tālāk tiesnesis Pinto di Albuquerki tādā pašā tonī cildina ECT diženumu, tās lomu civilizācijas attīstībā, cilvēces progresa veicināšanā u.tml.¹⁷ Tomēr, lasot viņa atsevišķās domas, autoram rodas iespaids, ka šādu un līdzīgu apgalvojumu pamatā ir gk. izmisums un nedrošības sajūta par savas institūcijas nākotni.

Taču tas vēl nav viss: kamēr daži tiesneši izvēlas šādi emocionāli aizstāvēt ECT un tās judikatūru, tikmēr dažu citu ECT locekļu starpā pēdējo gadu laikā ir parādījusies tendence savās atsevišķajās domās asi kritizēt pašu ECT. Līdz šim visu tiesnešu atsevišķās domas bija ieturētas cieņpilnos toņos (piem., “Es ar vislielāko nožēlu un cieņu pret kolēģu vairākumu atļaušos nepiekrīst...” vai tml.), un vairumā gadījumu tas tā paliek arī šodien. Tomēr tagad arvien vairāk tiesnešu izvēlas agresīvāku toni un dažkārt pat **frontāli uzbrūk ne tikai vairākuma taisītajam spriedumam, bet arī ECT kā tādai**. Autors ilustrēs šo parādību ar trim piemēriem.

Lietā *Lautsi and Others v. Italy* ECT Lielā palāta (pretēji iepriekšējam palātas spriedumam šajā pašā lietā) nosprieda, ka krucifiksu atrašanās Itālijas valsts skolu klasēs nebija pārkāpusi ECTK Pirmā protokola 2. panta otro teikumu, kas liek valstij izglītības procesā ievērot vecāku reliģisko un filozofisko pārliecību. Maltiešu tiesnesis Dž. Bonello (*G. Bonello*) – acīmredzot joprojām sadusmots par palātas spriedumu, kurā bija konstatēts pārkāpums – savās atsevišķajās piekrītošajās domās paziņoja:

*“Cilvēktiesību tiesa nevar atļauties **sasīrēt ar vēsturisku Alzheimeru slimību**. Tai nav nekādu tiesību neievērot nācīgas kulturālo kontinuitāti, ejot cauri laikam, vai ignorēt to, kas gadsimtu gaitā ir veidojis un definējis tautas*

¹⁴ “Cilvēks cilvēkam vilks” – latīņu val.

¹⁵ “Valsts valstij vilks” – latīņu val.

¹⁶ *G.I.E.M. S.R.L. and Others v. Italy* [GC], nos. 1828/06 and 2 others, 28 June 2018, partly concurring, partly dissenting opinion of Judge Pinto de Albuquerque, §§ 40, 57-58.

¹⁷ *Ibid.*, §§ 64-67.

veidolu. Tā nav pārnacionālas tiesas darīšana – aizvietot tās īpašības, kuras vēsture ir kā nospiedumu atstājusi nacionālajā identitātē, ar saviem ētiskajiem izdomājumiem. [..]

Nedrīkst izmantot Eiropas tiesu, lai sagrautu gadsimtiem senu Eiropas tradīciju. Nevienai tiesai, un noteikti ne šai Tiesai, nebūtu jānolaupa itāļiem daļa no viņu kultūras personības. [..]”¹⁸

Lietā *Lambert and Others v. France*, ECT Lielā palāta nosprieda, ka viscaur paralizēta, taču patstāvīgi elpojoša invalīda pasīva eitanāzija (šajā gadījumā – nomērdēšana, atstājot bez barības un ūdens) nepārkāptu ECtK 2. pantā garantētās tiesības uz dzīvību. Dž. Bonello pēctecis, maltiešu tiesnesis V. De Gaetano, kā arī tiesneši no Azerbaidžānas, Slovērijas, Gruzijas un Moldovas, balsoja pret šo spriedumu un savas kopīgās atsevišķās nepiekrītošās domas nobeidza tā:

“2010. gadā, atzīmējot savas izveidošanas 50. gadadienu, Tiesa apveltīja sevi ar titulu “Eiropas sirdsapziņa”, publicējot grāmatu ar šādu pašu virsrakstu. Pat pieņemot, ka institūcijai – un nevis individuālajām personām, kas šo institūciju veido – var būt sirdsapziņa, šai sirdsapziņai ir jābūt ne tikai labi informētai, bet arī jāpamatojas uz augstām morālām vai ētiskām vērtībām. [..] Mums ir žēl, ka ar šo spriedumu Tiesa ir zaudējusi tiesības uz iepriekšminēto titulu.”¹⁹

Visbeidzot, lietā *Vasiliauskas v. Lithuania* ECT Lielā palāta nosprieda, ka, notiesājot bijušo padomju Valsts drošības ministrijas darbinieku par lietuviešu nacionālo partizānu nogalināšanu 1953. gadā un kvalificējot šo darbību kā “genocīdu”, Lietuva bija pārkāpusi ECtK 7. pantu (“*nullum crimen sine lege*”²⁰). Lietuviešu tiesnesis E. Kūris pievienoja spriedumam atsevišķās nepiekrītošās domas, kas arī bija paustas diezgan emocionālā formā. Beigās, nocitējis kāda amerikāņu dzejnieka dzejoli par kritušajiem karavīriem, viņš rakstīja²¹:

“[..] Atcerieties mūs.”

Tas skan kā novēlējums. Novēlējums – arī tiesām. It sevišķi šai tiesai, ievērojot tās “Eiropas sirdsapziņas” prominento statusu.

Jo tieši šai Tiesai tagad tika uzticēts – beidzot – piešķirt jēgu viņu nāvēm.

Un tomēr – kādu jēgu mēs esam piešķirušī viņu nāvēm ar šo nožēlojamo spriedumu? [..]”

Jāuzsver, ka līdz šim neviens ECT tiesnesis vēl nebija atļāvis atklāti nodēvēt savu kolēģu vairākuma taisītu spriedumu par “nožēlojamu”.

Daži ECT tiesneši turpina asi kritizēt šo tiesu arī pēc viņu amata pilnvaru notecēšanas. Piemēram, bijušais spāņu tiesnesis H. Borego Borego (*J. Borrego Borrego*) publicēja ļoti kritisku rakstu, atklāti apsūdzot ECT, ka tā atsevišķu kategoriju lietu iztiesāšanā piekopjot nepieļaujamu “*frivolitāti*” (vēl viena asa un agrāk neierasta vārdiska “pļauka”).²² Savukārt jau minētais bijušais slovēņu tiesnesis B.M. Zupančičs nesen ir nopublicējis veselu pabiezu grāmatu, kurā viņš dalās ar

¹⁸ *Lautsi and Others v. Italy* [GC], no. 30814/06, 18 March 2011, concurring opinion of Judge Bonello, points 1.1.-1.2.

¹⁹ *Lambert and Others v. France* [GC], no. 46043/14, 5 June 2015, joint dissenting opinion of Judges Hajiyev, Šikuta, Tsotsoria, De Gaetano and Gričco, § 11.

²⁰ “Nav nozieguma bez likuma” – latīņu val.

²¹ *Vasiliauskas v. Lithuania* [GC], no. 35343/05, 20 October 2015, dissenting opinion of Judge Kūris.

²² Borrego Borrego J. Problems of Frivolity in the European Court of Human Rights. In: *Exiting a Dead End Road: A GPS for Christians in Public Discourse*. Vienna: Kairos Publications, 2010, pp. 200-214.

savu tiesneša pieredzi astoņpadsmit gadu garumā un kas arī satur ļoti kritisku ECT prakses un judikatūras novērtējumu.²³

Vispārīgi sakot, Rietumu pasaule (un varbūt pat visa cilvēce kopumā) pašlaik atrodas **dziļas krīzes stāvoklī**, turklāt tik dziļas un fundamentālas, ka to var nosaukt par “eksistenciālu” krīzi. Runa šeit ir nevis par 2008. gadā sākušos ekonomisko krīzi, kas principā bija paredzama jau iepriekš un kuras cēloņi bija gk. ekonomiskas dabas, bet gan par vispārēju krīzi – politisku, morālu un psiholoģisku – kas skar visas sabiedrības struktūras, ieskaitot valstiskās un starptautiskās. Autors sīkāk šim konkrētajam jautājumam nepieskarsies, jo tā pienācīgai analīzei būtu nepieciešama atsevišķa starpdisciplināra monogrāfija. Lielu darbu šīs krīzes pētīšanā ir veicis jau minētais tiesnesis (un bijušais Hārvarda universitātes pasniedzējs) B.M. Zupančičs, viens pats vai kopā ar citiem autoriem sarakstot vairāku šim tematam veltītu grāmatu sēriju.²⁴ Arī šā promocijas darba autors ir devis savu nelielo intelektuālo ieguldījumu, vienā no šīm grāmatām aprakstot un analizējot specifisko Latvijas gadījumu šajā globālajā kontekstā.²⁵ Ļoti īsi rezumējot var teikt, ka mūsdienu krīzes situācijai ir raksturīga modernās socioloģijas zinātnes pamatlicēja E. Dirkeima (*E. Durkheim*) definētā **anomija**, t.i., vērtību un morālo normu devalvācija individuālajā un kolektīvajā apziņā, kas noved pie atsvešinātības sajūtas un pie sabiedrībā valdošās kārtības vājināšanās un pakāpeniska sabrukuma.²⁶

Autora ieskatā pirmais un spilgtākais šīs anomijas simptoms (kura sīkākai aplūkošanai arī būtu jāvelta atsevišķs darbs) ir **cilvēktiesību “balkanizācija”**, t.i., atkāpšanās no to sākotnēji domātā universālā un egalitārā rakstura un sadrumstalošana pa dažādām, bieži vien konkurējošām subjektu kategorijām: “bērnu tiesības”, “bēgļu un migrantu tiesības”, “nacionālo un reliģisko minoritāšu tiesības”, “seksuālo minoritāšu tiesības”, utt. Ir skaidrs, ka, **ja morāles un tiesību normas individuālajā un kolektīvajā apziņā zaudē savu vērtību, tad arī cilvēktiesības kļūst par atsevišķu personu un grupu egoistisko interešu aizstāvēšanas līdzekli.**

Globālā mērogā raugoties, ECT ir mūsu sabiedrības sastāvdaļa, tādēļ krīze ar tās anomijas kārdinājumu vienkārši nevar to neskart – gan pašu par sevi, gan attiecībās ar dalībvalstīm. No vienas puses, jautājums ir par to, vai dalībvalstis patiešām ir gatavas godprātīgi ievērot ECtK garantētās tiesības. No otras puses ir jājautā, cik lielā mērā dalībvalstis var uzticēties pašai ECT: vai tā iztiesās lietas pēc taisnīguma, vai nepakļausies varas kārdinājumam, vai nesāks pārkāpt sev atvēlēto pilnvaru robežas un rīkoties patvaļīgi, utt.

---

²³ Zupančič B.M. Sur la Cour européenne des droits de l’homme. Rétrospective d’un initié (1998-2016). Paris: L’Harmattan, 2018.

²⁴ Zupančič B.M. Prva od suhiv krav. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2011; Zupančič B.M. Tembatsu: druga od suhiv krav. Strasbourg: Samozaložba B.M. Zupančiča, 2011. Tretja od suhiv krav: razprave o razlogih za razsulo. B.M. Zupančič (ed.), Domžale: Samozaložba Antun Komat, 2012. Zupančič B.M. Epifanija: četrta od suhiv krav. Domžale: Samozaložba Antun Komat, 2015.

²⁵ Rudevskis J. A Shining Example of an Unsuccessful State-Building: the Case of Latvia. In: Tretja od suhiv krav: razprave o razlogih za razsulo. B.M. Zupančič (ed.), Domžale: Samozaložba Antun Komat, 2012, pp. 293-306.

²⁶ Durkheim E. De la division du travail social, 1893. Pieejama:

http://classiques.uqac.ca/classiques/Durkheim_emile/division_du_travail/division_travail.html.

2. Tēmas aktualitāte: Vēsturiski politiskā konteksta skaidrojums ļauj labāk saprast, kādēļ un kādā mērā subsidiaritātes princips ir aktuāls jautājums. Kā autors izvērstā veidā parādīs šā promocijas darba I daļā, **ECtK kontekstā subsidiaritātes princips nozīmē, ka Konvencijā garantēto tiesību un brīvību ieviešana un piemērošana ir vispirms dalībvalstu institūciju kompetencē; ECT var iejaukties tikai tad, ja konkrētajā gadījumā ir tiesiski noskaidrots, ka iekšzemes institūcijas ar šo uzdevumu nav tikušas galā.**

Taču šī definīcija īstenībā atspoguļo tikai vienu atsevišķu subsidiaritātes principa izpausmi. Šā jēdziena vispārējā nozīme ir daudz plašāka: **tas ir jebkuras cilvēku sabiedrības organizācijas virsprincips, saskaņā ar kuru kādas noteiktas sabiedriskas funkcijas veikšana ir jāuztic lielākai sabiedrības vienībai tikai tad un tik lielā mērā, kā to nespēj paveikt mazāka vienība.** Ja šo definīciju lasa sistēmiskā kopsakarā ar šā promocijas darba epigrāfu – “*Vara mēdz samaitāt, un absolūta vara samaitā absolūti*” – un turklāt ņem vērā arī autora iepriekš teikto par vispārējo kontekstu, kļūst skaidrs, ka šā pētījuma pamatpriekšmets būtībā ir **vara, varas īstenošana un cīņa par varu.** Cīnās par varu, protams, ECT no vienas puses un ECtK dalībvalstis – no otras.

Lai kādi būtu pašreizējās ECT judikatūras trūkumi un problēmas, **ECtK iedibinātais cilvēktiesību aizsardzības mehānisms visas pasaules mērogā pagaidām ir un paliek labākais un efektīvākais.** Ja noliek malā relatīvi nelielo, bet ideoloģiski iespaidoto un politiski delikāto nolēmumu daļu (par tiem autors rakstīs vēl ļoti daudz) un raugās uz visbiežāk sastopamajiem cilvēktiesību pārkāpumiem – sliktiem apstākļiem cietumos, vardarbību no policijas puses, pārmērīgi ilgiem lietu izskatīšanas termiņiem tiesās, utt., – tad jāatzīst, ka ECT ir paveikusi ārkārtīgi daudz, lai aizsargātu neskaitāmus cilvēkus pret valsts institūciju patvaļu, kūtrumu un neizdarību. Sevišķi svarīgi tas bija un ir tajās Eiropas daļās, kurās ECtK darbības laikā bija (vai joprojām turpinās) bruņoti konflikti un, kā tas vienmēr šādos apstākļos notiek, tiesiskums atkāpjas vai klusē: Ziemeļīrija, Ziemeļkipra, turku Kurdistāna, Čečenija, utt. Turklāt nevar nepieņemt iepriekš citētajām tiesneša Pintu di Albuquerki atsevišķajām domām tādā ziņā, ka ECT ir bijusi spēcīga **civilizējoša loma**, ļaujot bijušā “komunistu bloka” valstīm (un arī Turcijai, kas ECtK izstrādē bija piedalījusies kopš paša sākuma) apzināties un pieņemt minimālo cilvēktiesību standartu, kas Rietumos jau sen tika uzskatīts par pašsaprotamu.

Piemēram, 2002. gadā taisītais ECT spriedums lietā *Lavents v. Latvia* iemācīja latviešiem kaut vai šādu elementāru noteikumu: lai cik apsūdzētais neliktos odiozs, politiķi vienalga nedrīkst izdarīt spiedienu uz viņa krimināllietu skatošajiem tiesnešiem; savukārt paši tiesneši nedrīkst pirms sprieduma taisīšanas atklāti izrādīt, ka uzskata viņu par vainīgu.²⁷ Tām nācijām, kurām pēc Otrā Pasaules kara izdevās saglabāt demokrātiskus, uz tiesiskuma principu balstītus režīmus, tas šķiet

²⁷ *Lavents v. Latvia*, no. 58442/00, §§ 20, 30-31, 117-121, 125-128, 28 November 2002.

elementāri un acīmredzami, un arī vidusmēra latviešu jurists šodien to saprot (autors vismaz ļoti cer, ka tā ir). Taču tad, kad šis spriedums tika pasludināts, kopš padomju režīma galīgā sabrukuma bija pagājuši tikai vienpadsmit gadi, un padomju domāšana vēl bija ļoti cieši iesakņojusies juristu un daudzu citu cilvēku galvās. Tādējādi ECT ir devusi kaut arī nelielu, bet tomēr ieguldījumu sabiedrības tiesiskās apziņas celšanā. Tā tas ir noticis ne tikai Latvijā, bet visā Austrumviduseiropā un pat atsevišķās Rietumeiropas valstīs.²⁸

Tieši tāpēc – vienkāršo vidusmēra cilvēku dēļ – ir ārkārtīgi svarīgi saglabāt un stiprināt Eiropas cilvēktiesību aizsardzības mehānisma efektivitāti. Taču autora aprakstītie krīzes simptomi diezgan jūtami un draudīgi drupina šā mehānisma “ēku”. Kopumā raugoties, ECT reputācija un uzticība tai krītas, kā rezultātā jau minētais B.M. Zupančičs atklāti runā par šīs tiesas “norietu”²⁹ (un viņam kā tās bijušajam loceklim un sekcijas priekšsēdim diez vai var pārņemt reālā stāvokļa neizpratni). Ja šī tendence aizies pārāk tālu un kļūs nenovēršama, tad var gadīties, ka atsevišķas valstis patiešām sāks formāli denonsēt ECtK vai – kas būtu tikpat slikti – konsekventi ignorēt tās spriedumus, it kā tāda institūcija nemaz nepastāvētu. Kā autors jau teica, šādas sekas būtu traģiskas vispirms parastajiem Eiropas iedzīvotājiem un viņu interesēm, jo viņi zaudētu reālu un efektīvu aizsardzības iespēju daudzos *reālu* pamattiesību aizskārumu gadījumos.

Atšķirībā no iekšzemes tiesām, ECT rīcībā nav ne tiesu izpildītāju, ne policijas, kas varētu piespiestu kārtā izpildīt tās pasludinātu un spēkā stājušos spriedumu. Kā autors turpmāk parādīs šā promocijas darba beigās, ECT spriedumu izpildi uzrauga Eiropas Padomes Ministru Komiteja – no dalībvalstu izpildvaru pārstāvjiem sastāvoša *politiska* institūcija, kuru nevar atzīt par “neatkarīgu un objektīvu” un kuras rīcībā arī principā nav *reāli efektīvu* līdzekļu “nepaklausīgo” valstu saukšanai pie kārtības. Tātad ***reāli* ECT spriedumu spēks un dalībvalstu vēlēšanās tos pildīt ir atkarīgi tikai un vienīgi no diviem faktoriem: pirmkārt, no pašas ECT autoritātes un otrkārt, no katra konkrētā sprieduma motivācijas pārlicinošā rakstura.**³⁰

Lai dalībvalstis cienītu ECT, ir nepieciešams novērst (vai vismaz līdz minimumam samazināt) situācijas, kurās ECT tiktu apsūdzēta ECtK normatīvo robežu pārkāpšanā, patvaļīgā varas sagrābšanā un mēģinājumos iejaukties lietās, kas pieder pie katras valsts legītimās politiskās izvēles spektra. Lai to panāktu, ir nepieciešams noteikt **saprātīgu un saskanīgu varas samēru starp dalībvalstīm un ECT**, vienlaikus nodrošinot pieteicējiem reālu un efektīvu cilvēktiesību aizsardzību. Subsidiaritātes princips ir tieši tas līdzeklis, ar kuru šādu saskanīgu varas samēru ir iespējams panākt. Mūsdienu

---

²⁸ Tā tas neapšaubāmi ir, taču autors līdzautorībā ar B.M. Zupančiču šajā grāmatas priekšvārdā ir paudis mazliet niansētāku skatījumu: Zupančič B.M., Rudevskis J. Preface. In: Hammer L., Emmert F. (ed.), *The European Convention of Human Rights and Fundamental Freedoms in Central and Eastern Europe*. The Hague: Eleven International Publishing, 2012, pp. 7-14.

²⁹ Zupančič B.M. *Sur la Cour européenne des droits de l’homme. Rétrospective d’un initié (1998-2016)*. Paris: L’Harmattan, 2018, p. 7.

³⁰ *Ibid.*, pp. 25-26.

krīzes apstākļos šis temats ir sevišķi svarīgs, – taču tas ir, bija un būs aktuāls vienmēr, kamēr cilvēku sabiedrībā pastāv vairāku hierarhisku līmeņu politiskie veidojumi un it īpaši starptautiskās un pārnacionālās organizācijas un institūcijas.³¹

3. Pētījuma mērķi: Šajā promocijas darbā ietvertajam pētījumam ir sekojoši **seši** pamatmērķi.

1) **Pirmkārt**, autors vēlas sniegt pārliecinošu pamatojumu tam, kādēļ vispār cilvēku sabiedrībās pastāv un ir nepieciešams subsidiaritātes princips. Šāds pamatojums ļauj vieglāk saprast, kā tieši šis vispārējais politiskās filozofijas princips izpaužas attiecībās starp valstīm un starptautiskajām vai pārnacionālajām institūcijām – tādām kā ECT.

2) **Otrkārt**, šā promocijas darba uzdevums ir sniegt loģiski strukturētu analītisku pārskatu par to ECtK normu piemērošanu, kurās izpaužas subsidiaritātes principa *procesuālais* aspekts, un it sevišķi par iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu izsmelšanas pienākumu, – ar tādu ziņu, lai attiecīgā promocijas darba daļa varētu kļūt par nākotnē iespējami publicētas, praktizējošiem juristiem domātas rokasgrāmatas sastāvdaļu.

3) **Treškārt**, autors vēlas piedāvāt *elegantu* (t.i., ticamu, vienkāršu un “Okama bārdas naža”³² principam atbilstošu) teorētisku pamatojumu ECtK garantēto tiesību iedalījumam *absolūtajās* un *relatīvajās* (t.i., tādās, kuru īstenošanu attiecīgi nedrīkst un drīkst ierobežot).

4) **Ceturtkārt**, kas attiecas uz subsidiaritātes principa *materiāltiesisko* aspektu, promocijas darba mērķis ir iespējami plaši parādīt:

a) dažādas intensitātes gradāciju, ar kuru subsidiaritātes princips tiek piemērots dažādiem izskatāmo jautājumu veidiem (lietas faktisko apstākļu noskaidrošana, iekšzemes tiesību normu interpretācija, utt.);

b) svarīgākās ECT judikatūras problēmas, nosakot atbildētājvalstīm atvēlētās novērtēšanas brīvības robežas plašumu, un it īpaši trīs visproblemātiskākās: ideoloģisku “supervērtību” piemērošanu, ECtK dinamiskās interpretācijas principa bezalternatīvu uzspiešanu un dalībvalstu “konsensa” jēdziena definīciju un piemērošanu.

5) **Piektkārt**, promocijas darba uzdevums ir pārtraukt līdzšinējo tiesībzinātnieku un praktizējošo juristu klusēšanu par svarīgu un fundamentālu jautājumu bloku: vai ECT, līdzīgi jebkurai citai institūcijai, var pārkāpt savu pilnvaru robežas, kā šādus gadījumus atpazīt un ko dalībvalstu institūcijas šajā gadījumā var darīt, lai pasargātu savu konstitucionālās sistēmas pamatvērtības.

---

³¹ Sk., piem.: Shelton D. Subsidiarity, democracy and human rights. In: Gomien D. (ed.), *Broadening the Frontiers of Human Rights. Essays in Honour of Asbjørn Eide*. Oslo: Scandinavian University Press, 1993, p. 44.

³² “Okama bārdas nazis” (*Occam's razor* jeb *Ockham's razor* – angļu val.) ir epistemoloģisks princips, saskaņā ar kuru “pieņēmumi bez vajadzības nav jāpavairo” (*entia non sunt multiplicanda praeter necessitatem* – latīņu val.), jeb “daudzums bez vajadzības nav jāpieņem” (*pluralitas non est ponenda sine necessitate* – latīņu val.). Citiem vārdiem sakot, pie pārējiem vienādiem apstākļiem ir jāpieņem kā pareizs tas skaidrojums, kurš ir panākts ar vismazāko pieņēmumu skaitu. Sk., piem., Biard J. Guillaume d'Ockham: logique et philosophie. Paris: P.U.F., 1977, pp. 12-36.

6) **Sestkārt**, autors ļoti vēlas ar šo pētījumu pamudināt latviešu juristus (tiesībzinātniekus, tiesnešus, utt.) sākt analizēt ECT judikatūru *kritiski* un nebaidīties to ne tikai godbijīgi pieņemt un apspriest kā faktu, bet arī konstruktīvi *kritizēt*, – kā to jau regulāri dara daudzi komentētāji Eiropas rietumu daļā. Citiem vārdiem sakot, promocijas darba mērķis ir intelektuālās drosmes veicināšana.

4. Pētījuma novitātes teorētiskajā un praktiskajā aspektā: Tā kā subsidiaritātes princips ir svarīgs politiskās filozofijas elements, par to ir sarakstīti jau diezgan daudzi raksti un monogrāfijas. Runājot par šā principa vispārfilozofisko aspektu (t.i., bez sevišķas koncentrēšanās uz konkrētām tiesību normām, konstitūcijām vai starptautiskiem līgumiem), plašāko, pilnīgāko un izsmelošāko pētniecisko darbu ir veikusi franču filozofijas profesore Š. Delsola (*C. Delsol*). Arī runājot par subsidiaritātes principa darbību ECtK sistēmā, par to ir rakstījuši pietiekami daudzi autori, piemēram, bijušie ECT Sekretariāta darbinieki un vēlāk tiesneši M. Filligers (*M. Villiger*) un P. Mahonijs (*P. Mahoney*), A. Moubrejs (*A. Mowbray*), kā arī – salīdzinot ar Eiropas Savienību – Ž. Andriancimbazovina (*J. Andriantsimbazovina*).³³ Arī šā pētījuma autors 2004. gadā nopublicēja salīdzinošu rakstu par subsidiaritātes principa darbību Eiropas Savienībā un ECtK sistēmā, t.i., ECT judikatūrā.³⁴ Turklāt daudz ir ticis rakstīts arī par gandrīz katru atsevišķu šajā promocijas darbā skarto punktu (izņemot tikai *ultra vires* spriedumu problemātiku).

Šādos apstākļos autors ir nolēmis šo promocijas darbu veidot tik oriģinālu, cik vien tas ir iespējams.

1) **Pirmkārt**, kā tiks sīkāk paskaidrots tālāk, no metodoloģijas viedokļa šis pētījums ir veikts, pielietojot klasisko spriešanas paradigmu un vietām arī sholastisko metodi – veids, kādā šā promocijas darba temats līdz šim vēl nav ticis iztirzāts.

2) **Otrkārt**, visi komentētāji, kuri līdz šim ir rakstījuši par subsidiaritātes principa izpausmēm ECT judikatūrā, ir vienkārši balstījušies uz atziņu, ka šāds princips eksistē, bet tā filozofiskajam pamatam ir pieskārušies minimāli. Saskaņā ar iepriekšējo punktu (klasiskās paradigmas pielietošana), autors ir vēlējis sākt no paša sākuma, t.i., ar dziļāko fundamentālāko pamatu izpēti. Ja lieto analogiju ar ģeometrijas teorēmu pierādīšanu un apspriešanu, autors ir sācis ar aksiomām; savukārt tas nepieciešami nozīmē, ka tēmas iztirzājums ir jāsāk vispārējās politiskās filozofijas jomā un tikai tad, attiecīgi sašaurinot un konkretizējot, jāpāriet uz tiesību jomu.

3) **Treškārt**, klasiskā spriešanas paradigma ir ļāvusi autoram formulēt elegantu teorētisku pamatojumu tam, kādēļ visas ECtK garantētās tiesības ir iedalāmas *absolūtajās*, kuras nedrīkst ierobežot (piem., spīdzināšanas aizliegums) un *relatīvajās* jeb *nosacītajās* (piem., izteiksmes brīvība), un kāpēc ECT ir atzinusi par relatīvām arī dažas tiesības, kurām pašās attiecīgajās ECtK normās nav

³³ Atsauces uz viņu konkrētajām publikācijām tiks norādītas tālāk.

³⁴ Rudevskis J. L'application du principe de subsidiarité par les Cours européennes de Luxembourg et de Strasbourg: une comparaison générale. *Baltic Yearbook of International Law*, 2004. pp. 129-166.

skaidros vārdos noteikta ierobežošanas iespēja (piem., tiesības uz pieeju taisnīgai tiesvedībai vai vēlēšanu tiesības).

4) **Ceturtkārt**, autors ir noformulējis un izskaidrojis vairākpakāpju gradāciju intensitāti, ar kuru subsidiaritātes princips tiek piemērots dažādiem izskatāmo jautājumu veidiem (lietas faktisko apstākļu noskaidrošana, iekšzemes tiesību normu interpretācija, utt.)

5) **Piektkārt**, autors ir uzdrošinājies atklāti noformulēt un izanalizēt vienu ļoti svarīgu atziņu, kuru var raksturot kā īstu “*ziloni istabā*” (“*elephant in the room*” – angļu val.), t.i., parādību vai faktu, kura esamību visi (vai gandrīz visi) apzinās, taču šādu vai tādu iemeslu dēļ baidās atklāti atzīt un apspriest. Un proti: valstīm atvēlētās novērtēšanas brīvības robežas noteikšanā ECT ļoti acīmredzami ievēro dažas ideoloģiskās “supervērtības” jeb “svētās govis”, kas atbilst mūsdienu Eiropas politisko “elišu” ideoloģiskajai nostājai. Tas izskaidro, piemēram, to statistiski acīmredzamo faktu, ka, ja pieteicējs pēc minēto elišu kritērijiem tiek klasificēts kā t.s. “ekstrēmi labējs” un sūdzas ECT par savu tiesību ierobežošanu savas politiskās darbības kontekstā, tad viņam ir gandrīz neiespējami panākt ECtK pārkāpuma konstatēšanu. Neviena cita ECT judikatūras komentētāja darbā autors šā jautājuma atklātu un godīgu apspriešanu nav redzējis.

6) **Sestkārt**, šajā promocijas darbā tiek konstruktīvi kritizēta gan radikāla dinamiskās interpretācijas principa piemērošana, gan dalībvalstu “konsensa” jēdziena nepareizā izpratne ECT judikatūrā.

7) **Septītkārt**, autors ir uzdrošinājies atklāti runāt arī par otro “*ziloni istabā*”, vēl lielāku un draudīgāku, nekā pirmais, un proti: vai ECT spēj taisīt spriedumu, pārkāpjot tai deleģēto pilnvaru robežas (*ultra vires*), un ja spēj, tad kā būtu jārikojas dalībvalstij, kas šādā gadījumā labticīgi uzskata, ka spriedums apdraud tās konstitucionālās sistēmas pamatvērtības?

Runājot par iespējamajiem **praktiskajiem priekšlikumiem** promocijas darbā identificēto problēmu risināšanai, ir jāņem vērā, ka šajā darbā veiktās izpētes pamatpriekšmets ir ECT judikatūra. Pēc autora domām, **pašas ECtK normām kā tādām nav nekādas vainas; visu problēmu cēlonis ir ECT praktiskā pieeja to interpretācijai un piemērošanai.** Citiem vārdiem sakot, ja ECT noteiktās lietu kategorijās un noteiktās situācijās spriestu vai lemtu citādi, šādu problēmu nebūtu. Līdz ar to vienīgais jēgpilnais risinājums, kuru autors var piedāvāt sakarā ar gandrīz katru no viņa identificētajām problēmām, ir – lai ECT mainītu savu judikatūru konkrētajā jomā.

Protams, ir arī viena vispārīga, ilgtermiņa *institucionālas* un *politiskas* dabas rekomendācija: proti, lai dalībvalstis, piemērojot ECtK 22. pantu, izvēlētos un ieteiktu intelektuāli neatkarīgākus, morāli un psiholoģiski nobriedušākus, gudrākus un viedākus ECT tiesnešu kandidātus, bet Eiropas Padomes Parlamentārā Asambleja savukārt izdarītu prātīgāku izvēli, tos apstiprinot. Bet tas jau ir vispārējs ieteikums, kas ir spēkā visu laiku, kamēr pastāv ECT.

Tikai pašas promocijas darba beigās autors runā par to, kā dalībvalstu (un it īpaši Latvijas) institūcijām (un jo sevišķi konstitucionālajām tiesām) būtu jārikojas, ja ECT taisa spriedumu, pārkāpjot savu pilnvaru robežas (*ultra vires*). Taču arī tad autors uzskata, ka Latvijas Republikas Satversme un Satversmes tiesas likums jau pašreizējā redakcijā ļauj Satversmes tiesai spert atbilstošus soļus un nekādi īpaši grozījumi šajos normatīvajos aktos nav nepieciešami. Līdz ar to autors šajā darbā nepiedāvās nedz Latvijas normatīvo aktu grozījumu projektus, nedz papildprotokolu projektus pie pašas ECtK.

5. Izpētes metodes: No metodoloģijas viedokļa raugoties, autors ir izvēlējis šo pētījumu veikt, izmantojot ne tik daudz moderno, cik *klasisko* spriešanas un pierādīšanas ceļu – t.i., tādu, kāds ilgu gadsimtus un līdz pat relatīvi nesenam laikam valdīja Rietumu pasaules universitātēs.³⁵ Tas nozīmē vismaz četras lietas, proti:

- a) stingra aristoteliskās formālās loģikas ievērošana;
- b) spriešana Aristoteļa kategorijās;
- c) cieņpilna attieksme pret klasisko autoru intelektuālo devumu un nebaidīšanās meklēt iespējamo atbildi senāku laiku autoritāšu darbos;
- d) svarīgākajos un strīdīgākajos jautājumos – sholastiskās polemikas formas piemērošana: tēze – sagaidāmais iebildums – iebilduma atspēkojums.

Šajā vispārējā klasiskās paradigmas ietvarā autors ir pielietojis gk. sekojošas konkrētas izpētes metodes:

- 1) **valodniecisko** jeb **filoloģisko** metodi, cenšoties noskaidrot atsevišķu jēdzienu (piem., “konsenss”) pareizo un precīzo semantisko saturu;
- 2) **vēsturisko** metodi, cenšoties noskaidrot atsevišķu ECtK normu un institūtu, kā arī dažu vispārējo tiesību institūtu un jēdzienu izcelsmi. Pielietojot šo metodi, viens no galvenajiem pamatavotiem ir ECtK sagatavošanas darbi (*travaux préparatoires*³⁶), kas ļauj noskaidrot tās autoru (t.i., projekta izstrādātāju) nodomus;
- 3) **salīdzinošo** metodi, salīdzinot atsevišķas ECtK sistēmas īpatnības un atsevišķus ECT judikatūras elementus ar citām nacionālajām un pārnacionālajām tiesību aizsardzības sistēmām – it īpaši ar Eiropas Savienības tiesas (turpmāk – EST) un ar Amerikas Savienoto Valstu (turpmāk – ASV) Augstākās tiesas judikatūru;
- 4) **juridiskās prognozēšanas** metodi, kas nozīmē tiesību zinātnieka veiktu juridisku prognozi situācijā, kurā viņam ir zināma *status quo* tiesiskā situācija tagadnē, taču viņam *a priori* ir jāprognozē šīs situācijas iespējamā attīstība nākotnē un jāpiedāvā labākie iespējamie risinājumi.

³⁵ Sk., piem., Novikoff A. *The Medieval Culture of Disputation: Pedagogy, Practice, and Performance*. University of Pennsylvania Press: 2013, pp. 106-132.

³⁶ Franču val., bet citās valodās parasti tiek atveidots oriģinālformā, bez tulkošanas.

6. Literatūras un tiesību avotu apskats: Galvenais autora izmantotais tiesību avots ir **pati ECT judikatūra**, kuras analīze, apstrāde un apkopošana ir viņa ikdienas darbs gandrīz divdesmit gadu garumā. Tā kā subsidiaritātes princips autoru interesē apmēram tikpat ilgi, šis promocijas darbs atspoguļo to pārdomu rezultātus, kas ir radušās viņa galvā šā ikdienas analītiskā darba ietvaros. Tieši tādēļ autors ir centies piedāvāt pēc iespējas vairāk savu oriģinālo ideju par ECT judikatūras saturu un attīstību.

Īpaša uzmanība ir pievērsta **tiesnešu atsevišķajām domām**, kas ir katra attiecīgā ECT sprieduma sastāvdaļa (plašākajā nozīmē). Ja sprieduma motivācija ir tiesnešu vairākuma kompromisa rezultāts, tad atsevišķajās domās tiesneši var brīvi paust savu personisko attieksmi pret lietu, un šādās domās nereti parādās tiesnešu tiesiskās kultūras un arī personīgās mentalitātes iezīmes. Tādēļ atsevišķās domas pie ECT spriedumiem ir ārkārtīgi interesanta lasāmviela un pētījuma objekts (autors atgādina, ka Eiropas Savienības tiesu tiesnešiem iespēja pievienot spriedumam atsevišķās domas nav piešķirta).

Salīdzinošajā aspektā autors ir izmantojis arī Eiropas Savienības (agrāk – Kopienų) tiesas judikatūru un ASV Augstākās tiesas judikatūru, kā arī – it sevišķi runājot par iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu izsmelšanas pienākumu – Latvijas un dažu ārvalstu normatīvos aktus un konstitucionālo tiesu nolēmumus.

Runājot par **zinātniskajām publikācijām** (rakstiem un monogrāfijām), jāatzīst, ka Latvijā un/vai latviešu valodā par subsidiaritātes principu ECT judikatūrā atsevišķu publikāciju nav, izņemot trīs paša autora rakstus, no kuriem divi ir latviski, bet viens – angļiski.³⁷ Ir vēl divi autora raksti, kas ir nopublicēti ārpus Latvijas, abi – franču valodā.³⁸ Autoram vispār nav zināms neviens latviešu jurists vai pat filozofs, kurš padziļināti nodarbotos tieši un konkrēti ar subsidiaritātes principa pētīšanu, – kā to dara, piem., jau minētie Š. Delsola un Ž. Andriancimbazovina Francijā. Līdz ar to gandrīz visas publikācijas, uz kurām autors ir atsaucies, ir vai nu angļu, vai franču, vai arī dažās citās Eiropas valodās. Liels īpatsvars autora izmantoto zinātnisko publikāciju starpā ir pašas ECT tiesnešu publikācijas; šeit īpaši jāmin tādi tiesneši, kā jau minētie B.M. Zupančics, P. Mahonijs un M. Filligers, kā arī D. Špīlmans (*D. Spielmann*), H. Rozakis (*C. Rozakis*) un F. Tulkensa (*F. Tulkens*). Autors ir

---

³⁷ Rudevskis J. Subsidiaritātes princips Eiropas Kopienų Tiesas un Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrā: vispārējs salīdzinājums. Likums un Tiesības, 2006, nr. 5, 130.-144.lpp.; Rudevskis J. Subsidiarity in Parliament, or how to implement the European Convention on Human Rights at the legislative level. In: Rozenfelds J. et al. (eds.), The quality of legal acts and its importance in contemporary legal space: International scientific conference, 4-5 October 2012. Rīga: University of Latvia Press, 2012, pp. 396-404. Rudevskis J. Subsidiaritātes princips un valsts vīzija Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrā. Jurista Vārds, 2014. 7. janvāris, nr. 1 (803), 14.-23.lpp.

³⁸ Rudevskis J. L'application du principe de subsidiarité par les Cours européennes de Luxembourg et de Strasbourg: une comparaison générale. Baltic Yearbook of International Law, 2004, pp. 129-166; Rudevskis J. Réflexions sur la subsidiarité, l'étatisme et la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme. In: Berg L. et al. (eds.), Cohérence et impact de la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme: *liber amicorum* Vincent Berger. Oosterwijk: Wolf Legal Publishers, 2013, pp. 349-367.

atsaucies arī uz jaunās (vai relatīvi jaunās) paaudzes tiesībzinātnieku publikācijām; šeit var minēt M. Lanteru (*M. Lanter*), K. Dzehtsjarovu (*K. Dzehtsiarou*), G. Letsasu (*G. Letsas*), J. Herardsu (*J. Gerards*) un dažus citus³⁹ – galvenokārt gan viņiem nepiekrītot un polemizējot ar viņu viedokļiem. Praktiski visas zinātniskās publikācijas ir ņemtas vai nu no paša autora plašās privātbibliotēkas, vai arī no ECT bibliotēkas Strasburgā.

7. Terminoloģija: Promocijas darbā tiek lietota tā pati latviešu terminoloģija, kuru pati ECT lieto savā ECtK tulkojumā un/vai sarakstē ar pieteicējiem. Latviešu lasītājam mazāk acīmredzamiem termini ir šādi:

1) Ar saīsinājumu “**ECtK**”, ja tas lietots vispārējā nozīmē (nenorādot konkrētu normu) atbilstoši kontekstam tiek apzīmēta Eiropas Cilvēktiesību konvencija kopā ar visiem tās papildprotokoliem (sk., piem., ECtK 19. pantu).

2) **ECT nolikums** – “*Rules of Court*” (angļu val.), “*règlement de la Cour*” (franču val.) (ECtK 24. panta pirmā daļa un 25. panta “d” punkts). To pieņem ECT plenārsēde un tas nosaka ECT iekšējo organizāciju un tiesvedības procesa detaļas ECtK normu nospraustajos ietvaros.

3) **ECT sekretariāts** – “*Registry of the Court*” (angļu val.), “*Greffé de la Cour*” (franču val.) (ECtK 24. panta pirmā daļa). Tā ir no ierēdņiem un līgumdarbiniekiem sastāvoša ECT struktūrvienība, kas veic visus tos darbus, kurus neveic paši tiesneši: nolēmumu projektu sagatavošana, sekretariāta pakalpojumu un organizatoriskās palīdzības nodrošināšana tiesnešiem un lietu izskatīšanas sastāviem, tulkošana, utt. Lietojot no vācu valodas aizgūtu terminoloģiju, to varētu saukt arī par “ECT kanceleju”.

4) **Sekretārs** – “*registrar*” (angļu val.), “*greffier*” (franču val.) (ECtK 25. panta “e” punkts). ECT sekretariāta administratīvais vadītājs ir ECT sekretārs un katrai sekcijai ir arī savs, ECT sekretāram pakļauts sekcijas sekretārs. Katram no viņiem ir vietnieki (“*deputy registrars*” – angļu val., “*greffiers adjoints*” – franču val.). Lietojot no vācu valodas aizgūtu terminoloģiju, viņus varētu saukt arī par “kancleriem”.

5) **Sekcija** – “*section*” (angļu un franču val.) – ECT iekšējā administratīvā struktūrvienība, kas sastāv no noteikta tiesnešu skaita un kuras sastāvu uz trim gadiem apstiprina ECT plenārsēde (ECT nolikuma 25. pants). Visi ECT tiesneši iedalās piecās sekcijās; katrai no tām ir savs priekšsēdis, priekšsēža vietnieks (tiesneši), kā arī sekretārs un sekretāra vietnieks (sekretariāta ierēdņi).

6) **Palāta** – “*chamber*” (angļu val.), “*chambre*” (franču val.) – viens no sastāviem, kurā ECT izskata lietas. Palāta sastāv no septiņiem tiesnešiem (ECtK 26. panta pirmā daļa). Tā kā sekcijas locekļu skaits vienmēr ir lielāks par septiņiem, palātas tiek veidotas sekciju iekšienē. Katras palātas sastāvā vienmēr ir sekcijas priekšsēdis, “nacionālais tiesnesis”, t.i., tiesnesis, kurš ievēlēts no valsts,

---

³⁹ Atsauces uz viņu konkrētajām publikācijām tiks norādītas tālāk.

pret kuru ir vērsts izskatāmais pieteikums, – bet pārējos piecus tiesnešus nosaka īpašā rotācijas kārtībā. Pārējie sekcijas locekļi, kas konkrētajā lietā neietilpst palātas sastāvā, ir “**aizvietotājtiesneši**” (“*substitute judges*” – angļu val., “*juges suppléants*” – franču val.). Viņi var piedalīties apspriedē un paust savas domas par lietu, taču viņiem attiecīgajā lietā nav ne balsstiesību, nedz arī tiesību pievienot lietai savas atsevišķās domas, un viņu vārdi ECT nolēmumā nemaz neparādās. Ja pirms galīgā balsojuma par nolēmuma pieņemšanu viens no tiesnešiem (izņemot nacionālo tiesnesi) kaut kāda iemesla dēļ nespēj turpināt piedalīties lietas izskatīšanā un izstājas no palātas, viņa vietā par pilntiesīgu palātas locekli šajā lietā kļūst tas no aizvietotājtiesnešiem, kurš senioritātes ziņā ir pirmais (ECT nolikuma 26. panta pirmā daļa).

7) **Lielā palāta** – “*Grand Chamber*” (angļu val.), “*Grande Chambre*” (franču val.) – skaitliski lielākais ECT sastāvs, kas izskata sarežģītākās lietas. Tā sastāv no 17 tiesnešiem (ECTK 26. panta pirmā daļa, 30. un 31. pants). Uz to arī attiecas iepriekšējā punktā teiktais par tiesnešu sastāviem un aizvietotājtiesnešiem.

8) Tiesneši tiek apzīmēti pēc valstspiederības: **latviešu** tiesnesis, **poļu** tiesnesis, **grieķu** tiesnesis – lai uzsvērtu to, ka viņi tiek tikai *ievēlēti* no attiecīgajām valstīm (ECTK 22. pants), taču tās nekādā ziņā nepārstāv, bet darbojas *savā vārdā* (21. panta otrā daļa).

9) **Pieteikums** – “*application*” (angļu val.), “*requête*” (franču val.) – dokuments, uz kura pamata tiek ierosināta tiesvedība ECT un kurš satur konkrētas *sūdzības* (sk. tālāk) par iespējamajiem ECTK pārkāpumiem. Pieteikumu iesniedz **pieteicējs** (“*applicant*” – angļu val., “*requérant*” – franču val.), kuru ir pamatotāk saukt tieši tā, nevis par “sūdzības iesniedzēju”.

10) **Sūdzība** – “*complaint*” (angļu val.), “*grief*” (franču val.) – pieteikumā ietverts pieteicēja apgalvojums par konkrētas ECTK normas pārkāpumu. Viens un tas pats pieteikums var saturēt daudz ļoti dažādu sūdzību, no kurām dažas var būt pamatotas, bet citas – skaidri un acīmredzami nepieņemamas. Autors uzskata par neveiksmīgu pašreizējā ECT lietotajā ECTK latviešu tulkojumā lietoto vārdu “sūdzība” šajā nozīmē (ECTK 33. un 34. pants), jo rodas jautājums, kā tad lai tulko vārdu “*complaint*”/“*grief*”?

11) ECT var taisīt lietā divu veidu **nolēmumus**:

– **lēmumu** (“*decision*” – angļu val., “*décision*” – franču val.), ar kuru tiek lemts par pieteikuma *pieņemamību*, t.i., pieņemšanu izskatīšanai pēc būtības. Vairumā gadījumu ECT lēmums noraida pieteikumu kā nepieņemamu vai – atsevišķos gadījumos – svītro to no izskatāmo lietu saraksta (ECTK 27.-29. pants un 45. panta pirmā daļa);

– **sprīdumu** (“*judgment*” – angļu val., “*arrêt*” – franču val.), kas tiek taisīts jau nākamajā tiesvedības stadijā un ar kuru lieta tiek izspriesta *pēc būtības*, t.i., vai ir vai nav noticis ECTK garantēto tiesību pārkāpums un, ja ir, tad vai pieteicējam ir piešķirama taisnīga atlīdzība (ECTK 41.-46. pants).

12) Tiesnešu **atsevišķās domas** – “*separate opinion*” (angļu val.), “*opinion séparée*” (franču val.) (ECtK 45. panta otrā daļa), kas var būt:

– **atsevišķās piekrītošās domas** (“*concurring opinion*” – angļu val., “*opinion concordante*” – franču val.);

– **atsevišķās nepiekrītošās domas** (“*dissenting opinion*” – angļu val., “*opinion dissidente*” – franču val.);

– **atsevišķās daļēji piekrītošās un daļēji nepiekrītošās domas** (“*partly concurring and partly dissenting opinion*” – angļu val., “*opinion partiellement concordante et partiellement dissidente*” – franču val.).

13) **Iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu izsmelšana** – “*exhaustion of domestic remedies*” (angļu val.), “*épuisement des voies de recours internes*” (franču val.) (ECtK 35. panta pirmā daļa).

14) **Novērtēšanas brīvības robeža** – “*margin of appreciation*” (angļu val.), “*marge d’appréciation*” (franču val.).⁴⁰

Autors ir centies rakstīt šo promocijas darbu klasiski pareizā latviešu valodā. Viņš stingri atsakās atzīt, ka atsevišķās (gk. birokrātiskās) aprindās pēcpadomju laikmetā iegājušās iedomas būtu viņam saistošas. Šajā sakarā ir jāizdara vismaz trīs piezīmes.

Pirmkārt, runājot par pilsētas nosaukumu, kurā atrodas ECT, autors konsekventi lieto gan pirmsokupācijas Latvijas, gan trimdas latviešu izdevumos lietoto formu “**Strasburga**”, nevis “*Strasbūra*”, kas pirmoreiz parādījies tikai padomju laikos un plašu pielietojumu guva tikai pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas, acīmredzot atsevišķu žurnālistu un Ārlietu ministrijas darbinieku iespaidā. Šis vietvārds ne tikai pats par sevi ir ģermāņu cilmes, bet arī pieder pie Elzasas novada, kas, lai gan politiski ir Francijas sastāvdaļa, pēc kultūrvēsturiskās identitātes ir drīzāk vācisks (ģermānisks), nekā francisks, – līdz ar to Strasburgas nosaukums atveidojams pēc analogijas ar “Hamburgu” vai “Magdeburgu”. Tas, ka Strasburga pieder Francijai un šodien tur dominē franču valoda, pats par sevi neko neizšķir, jo arī Luksemburgā galvenā oficiālā valoda ir franču, tomēr neviens nesauc nedz šo valsti, nedz tās galvaspilsētu par “*Luksembūru*”.

Otrkārt, autors konsekventi lieto vārdu “**likumdošana**” divās nozīmēs: 1) process, kura rezultātā tiek pieņemti likumi (materiālajā nozīmē), un 2) jau pieņemto likumu kopums (formālajā nozīmē).⁴¹ Viņš uzskata par absurdu un absolūti nepamatotu apgalvojumu, ka otrajā nozīmē šā vārda lietojums esot nepareizs un tā vietā esot lietojama garā vārdkopa “likumi un citi normatīvie akti”. Visās citās Rietumu valodās, kā arī citās pasaules valodās, kas autoram ir zināmas, attiecīgajam

⁴⁰ Vispārēju priekšstatu par to, kā pašlaik darbojas ECT, var iegūt šeit: Rudevskis J. Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas reforma: Četrpadsmitais protokols. Vai Eiropas Cilvēktiesību tiesa kļūs efektīvāka? (I). Likums un Tiesības, 2005, nr. 2, 34.-45.lpp., (II). Likums un Tiesības, 2005, nr. 3, 72.-85.lpp.

⁴¹ Rechtswörterbuch. 14. Auflage. Creifelds C. (begründet von), Kauffmann H., Weber K. (herausgegeben von). 14. neubearbeitete Aufl. München: C.H. Beck, 1997, S. 538.

vārdam ir divas iepriekšminētās nozīmes: *legislation* (angļu val.), *législation* (franču val.), *legislazione* (itāļu val.), *legislación* (spāņu val.), *legislação* (portugāļu val.), *Gesetzgebung* (vācu val.), *wetgeving* (nīderlandiešu val.), *ustawodawstwo* (poļu val.), *zakonodavstvo* (horvātu val.), *законодательство* (krievu val.), utt. Autors neredz iemeslu, kādēļ latviešu valodā būtu jābūt citādi.

Treškārt, autors tikpat stingri noraida promocijas darba izstrādes gaitā atsevišķu kolēģu uzstājīgi paustos ieteikumus padarīt darbā lietoto valodu “politkorektāku”, – piemēram, normālā, ar neitrālu konotāciju apveltītā latviskā etnonīma “čigāni” vietā lietojot dīvaino vārdu “romi”, kas pēdējo desmit vai divdesmit gadu gaitā ir sācis lēnām ieplūst latviešu valodā. Tas, ka šis vārds ir attiecīgās etniskās grupas pašnosaukums, neko nenozīmē: autors tāpat turpinās lietot vārdus “vācieši”, nevis “doiči”, “krievi”, nevis “rusi” vai “ruski”, un “īgauņi”, nevis “ēsti” vai “ēstlasedi”. Vispār būtu dīvaini un nekonsekventi, ja autors, – kurš atklāti aplūko un kritizē ideoloģiskus aspektus un elementus ECT judikatūrā, – pakļautos kaut kādām ideoloģiskām vēsmām latviešu valodas terminoloģijas izvēlē.

8. Citāti un atsauču noformēšana: Šajā promocijas darbā ir diezgan daudz **garu citātu**, it īpaši no ECT nolēmumiem un tiesnešu atsevišķajām domām. Autors ir centies tos veidot cik vien iespējams īsākus. Taču, **pirmkārt**, tie visi ir citvalodu citāti, kas latviešu lasītājam tieši diez vai būs pieejami, un **otrkārt**, autors ir skeptisks par latviešu valodā pašlaik pieejamo ECT judikatūras tulkojumu kvalitāti. Ja šajā promocijas darbā ir atrodams kāds garāks citāts, tad tas nozīmē, ka katrā šādā gadījumā **autors pēc nopietnas izsvēšanas ir uzskatījis, ka tas ir absolūti nepieciešams domas precīzai pamatošanai.**

2010. gadā izdotajos “Promocijas darba un kopsavilkuma noformēšanas noteikumos” ir teikts, ka atsaucēs un izmantotajā literatūrā ECT spriedumi norādāmi, minot attiecīgo paragrāfu: “para”. Taču šis norādījums ir krietni novecojis un neatbilst tam, kā pati ECT citē savu judikatūru. Autors stingri turas pie uzskata, ka, nostrādājis ECT gandrīz divdesmit gadus un uzrakstījis pāris simtus nolēmumu projektu (neskaitot triju tiesnešu komitejās noraidītās lietas), kā arī veicis vairākus desmitus pētījumu ECT vajadzībām, viņš zina labāk, kā pareizi citējami šīs institūcijas nolēmumi. Līdz ar to saīsinājuma “para.” vietā autors konsekventi lieto zīmi “§”, kā to dara gan pati ECT, gan arī EST, citējot savas Strasburgas “kolēģes” judikatūru.

Šajā promocijas darbā ECT nolēmumi tiks citēti tāpat, kā tos *pašlaik* citē pati ECT. Šai institūcijai ir divas oficiālās darba valodas – angļu un franču, taču, tā kā angļu valoda kā svešvaloda Latvijā ir izplatītākā, autors ir izvēlējis citēt judikatūru angļiski. Proti:

1) ECT spriedumi:

(i) Līdz 1995. gadam (ieskaitot) pasludinātie spriedumi, kas publicēti ECT krājuma “A” sērijā (jo paralēli pastāvēja arī mazāk pazīstamā “B” sērija, kurā tika publicēti pušu paskaidrojumi, publiski pieejamie tiesvedības dokumenti, ECT un pušu sarakste u.tml. visās attiecīgajās lietās):

[Pieteicējs] v. [Valsts], § [paragrāfa nr.], [datums], Series A no. [sējuma nr.], piemēram:

James and others v. the United Kingdom, §§ 40-45, 21 February 1986, Series A no. 98.

(ii) No 1996. gada līdz 1998. gada 1. novembrim pasludinātie spriedumi, kas publicēti krājumā “*Reports of judgments and decisions*” (angļu val.) jeb “*Recueil des arrêts et décisions*” (franču val.) ar daudz biezākiem sējumiem:

[Pieteicējs] v. [Valsts], [datums], § [paragrāfa nr.], Reports of Judgments and Decisions [gads]-[sējuma nr. attiecīgajā gadā romiešu cipariem], piemēram:

Kurt v. Turkey, 25 May 1998, §§ 130-134, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-III.

(iii) Pēc 1998. gada 1. novembra (ECTK Vienpadsmitā protokola spēkā stāšanās datums) pasludinātie Lielās palātas spriedumi:

[Pieteicējs] v. [Valsts] [GC], no. [lietas nr.], § [paragrāfa nr.], [datums], piemēram:

Inseher v. Germany [GC], nos. 10211/12, 27505/14, § 100, 4 December 2018.

(iv) Pēc 1998. gada 1. novembra pasludinātie palātas spriedumi:

[Pieteicējs] v. [Valsts], no. [lietas nr.], § [paragrāfa nr.], [datums], piemēram:

Lavents v. Latvia, no. 58442/00, §§ 19-22, 28 November 2002.

2) ECT un līdz 1998. gada 1. novembrim pastāvējušās Eiropas Cilvēktiesību komisijas lēmumi:

(i) Senākie, līdz 1975. gadam pieņemtie Komisijas lēmumi, kas publicēti ECtK gadagrāmatā:

[Pieteicējs] v. [Valsts], no. [lietas nr.], Commission decision of [datums], Yearbook [sējuma nr.], p. [lapaspuses nr.], piemēram:

German Communist Party (KPD) v. Germany, no. 250/57, Commission decision of 20 July 1957, *Yearbook* 1, pp. 222-225.

(ii) Laikposmā starp 1975. gadu (ieskaitot) un 1998. gada 1. novembri pieņemtie Komisijas lēmumi, kas publicēti krājumā “*Decisions and Reports*” (angļu val.) jeb “*Décisions et Rapports*” (franču val.), saīsināti “DR”:

[Pieteicējs] v. [Valsts], no. [lietas nr.], Commission decision of [datums], DR [sējuma nr.], p. [lapaspuses nr.], piemēram:

Lindsay v. the United Kingdom, no. 11089/84, Commission decision of 11 November 1986, DR 49, p. 181.

(iii) ECT Lielās palātas lēmumi:

[Pieteicējs] v. [Valsts] [GC] (dec.), no. [lietas nr.], § [paragrāfa nr.], [datums], piemēram:

Berlusconi v. Italy [GC] (dec.), no. 58428/13, §§ 64-69, 27 November 2018.

(iv) ECT palātas lēmumi:

[Pieteicējs] v. [Valsts] (dec.), no. [lietas nr.], § [paragrāfa nr.], [datums], piemēram:

Svārpstons and Others v. Latvia (dec.), no. 14976/05, § 51, 6 December 2016.

Šeit ir jāizdara divas piezīmes. **Pirmkārt**, arī pēc Vienpadsmitā protokola spēkā stāšanās ECT vēl gandrīz divdesmit gadus turpināja publicēt visus Lielās palātas nolēmumus un svarīgākos atlasītos palātu nolēmumus papīra formātā, jaunajā ECT krājumā. Taču strauji pieaugošās interneta pieejamības dēļ tas vairs netiek darīts, līdz ar to autors vairs nemin krājuma gadu un sējuma numuru tiem nolēmumiem, kas taisīti pēc 1998. gada 1. novembra.

Otrkārt, jāņem vērā, ka ECT sāka konsekventi numurēt savu *lēmumu* paragrāfus tikai 2010. gadā; līdz ar to agrāk pieņemtajiem lēmumiem paragrāfs var arī nebūt norādīts.

***

Visa ECtK institūciju judikatūra ir atrodama ECT judikatūras datu bāzē “*Hudoc*”, kas ir pieejama pēc sekojošas interneta adreses:

<https://hudoc.echr.coe.int>

I daļa. Subsidiaritātes principa vispārējs raksturojums: no Aristoteļa līdz Eiropas Cilvēktiesību konvencijai

Kad 1949. un 1950. gadā jaunizveidotās Eiropas Padomes ietvaros tika izstrādāts un apspriests ECtK projekts, tā apspriešanā piedalījās īru valstsvīrs Eimons de Valera (*Éamon de Valera*). Uzstājoties Eiropas Padomes Konsultatīvajā asamblejā⁴², viņš pauda sekojošu fundamentālu atziņu:

*„Tirānija vienmēr ir guvusi panākumus pasaulē, pamatojoties uz **aplamu filozofiju**. Aplamas filozofijas dēļ totalitāru valstu pastāvēšana kļuva iespējama. Uz šīs aplamās filozofijas bāzes tās pastāvēs arī nākotnē. Veselīga filozofija, kas vēršas pie cilvēka sirdsapziņas un prāta, ir labākā aizsardzība pret totalitārisma uzbrukšanos.”⁴³*

Lai gan juristu starpā subsidiaritātes princips – ja tas vispār tiek pieminēts – parasti izskan saistībā ar konkrētu juridisku problēmu risināšanu, jāsaprot, ka tas vispirms ir **filozofisks jautājums**. Tādēļ, lai pilnībā izprastu šā principa jēgu un pamatojumu, ir uz brīdi jānoliek malā konkrētie ECT prakses un judikatūras elementi un jāiedziļinās subsidiaritātes filozofiskajā pamatojumā. To darot, var saprast, ka **subsidiaritātes princips nav atdalāms no Aristoteļa politiskās filozofijas un līdz ar to no viņa antropoloģijas un ontoloģijas** – t.i., skatījuma uz cilvēku un pastāvošo pasauli vispār. Šajā pirmajā daļā autors vispirms aplūkos subsidiaritātes principa jēdziena filozofisko pamatojumu un attīstības vēsturi (1. nodaļa), un pēc tam pievērsīsies šā principa konkrētajai izpaušmei ECtK normās un ECT judikatūrā, pievēršot īpašu uzmanību ECtK sistēmas salīdzinājumam ar Eiropas Savienības (turpmāk – ES) tiesību sistēmu (2. nodaļa).

---

⁴² Mūsdienu Eiropas Padomes Parlamentārās asamblejas (EPPA) priekštece.

⁴³ 1e session de l'Assemblée consultative, 18e séance, 8 septembre 1949. Recueil des travaux préparatoires de la Convention Européenne des Droits de l'Homme, Vol. II. La Haye: Martinus Nijhoff, 1975, p. 103.

1. nodaļa. Subsidiaritātes principa jēdziens, vēsture un filozofiskais pamatojums

1.1. Subsidiaritātes principa jēdziens un tvērums

Īpašības vārds “subsidiārs” nāk no latīņu vārda *subsidiarius* – “rezerves”, kas ir atvasināts no lietvārda *subsidium* – “rezerves karaspēka daļa” (un pārnestā nozīmē – “palīdzība” vispār).⁴⁴ Tas nozīmē: “Tāds, kurš nāk otrām kārtām (kā risinājums, kā garantija, kā atvietoījums, kā mierinājums) gadījumā, ja nedarbojas tas, kas ir pamata vai sākotnējs.”⁴⁵ Piemēram, Latvijas Civillikuma 1702. panta pirmā daļa nosaka galvniekam *subsidiāru* atbildību: “Kad pret galvnieku ceļ prasību, viņš var prasīt, lai kreditors griežas ar to papriekš pie galvenā parādnieka, ja piedziņa no tā izdarāma tikpat sekmīgi un viegli.”⁴⁶ Citiem vārdiem sakot, galvniekam principā ir jāatbild tikai tad, ja parāda piedziņa no galvenā parādnieka izrādās neiespējama vai pārāk apgrūtināta.

Ja mēs vēlamies atrast vispārīgu, kopīgu un universālu subsidiaritātes principa definīciju, tā ir jāmeklē sociālajā filozofijā.⁴⁷ Subsidiaritāte ir **jebkuras cilvēku sabiedrības organizācijas virsprincips, saskaņā ar kuru kādas noteiktas sabiedriskas funkcijas veikšana ir jāuztic lielākai sabiedrības vienībai tikai tad, ja to nespēj paveikt mazāka vienība.**⁴⁸ Citiem vārdiem sakot, **kopīgi (vai augstākā līmenī) ir jādara tikai tas, ko nevar tikpat labi un veiksmīgi paveikt katrs atsevišķi (vai zemākā līmenī).** “Sabiedrība” šeit ir jāsaprot visplašākajā nozīmē: tā ir jebkura cilvēces sabiedriskās organizācijas struktūra, vai tai būtu publiski tiesisks vai privāttiesisks statuss. Tā var būt ģimene, biedrība, arodbiedrība, politiska partija, draudze, baznīca, klubs, sporta federācija,

---

⁴⁴ Петрученко О. Латинско-русский словарь. Издание 9-е, исправленное. Москва: Издание Товарищества „В.В. Думновъ, Наслѣдники Бр. Салаевыхъ“, 1914, с. 619; Švarcbachs R., Bištēviņš E. Latīņu-latvju vārdnīca. Rīga: Valters un Rapa, 1928, 342.lpp.

⁴⁵ “Qui a vocation à venir en second lieu (à titre de remède, de garantie, de suppléance, de consolation), pour le cas où ce qui est principal, primordial, vient à faire défaut”. Cornu G. (sous la dir.), Vocabulaire juridique. Paris: P.U.F., 2004, p. 874.

⁴⁶ Latvijas Republikas Civillikums: LR likums. Ziņotājs, 1993. 4. janvāris, nr. 1. Sk. arī: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2012.g. 7. marta spriedums lietā Nr. SKC-115/2012. Pieejams: <http://www.at.gov.lv>

⁴⁷ Subsidiaritātes teoloģisko, filozofisko un socioloģisko aspektu pētījumu ir ļoti daudz, tādēļ autors nevar atļauties citēt tos visus. Labs, lai gan ne tik jauns avots, ir krājums: Delpérée F. (sous la dir.). Le principe de subsidiarité. Bruxelles: Bruylant, 2002. Sk. arī: Utz A. The Principle of Subsidiarity and Contemporary Natural Law. Natural Law Forum, Vol. 3, 1958, p. 177; Finnis J. Natural Law and Natural Rights. Oxford: Oxford University Press, 1980, pp. 146-147; Kaufmann, F.-X. The Principle of Subsidiarity Viewed by the Sociology of Organizations. The Jurist, Vol. 48, 1988, pp. 275-291; Millon-Delsol C. Le principe de subsidiarité. Paris, P.U.F., 1993; Millon-Delsol C. L'Etat subsidiaire. Ingérence et non-ingérence de l'Etat: le principe de subsidiarité aux fondements de l'histoire européenne. Paris: Léviathan, 1992; Clergerie J.L. Le principe de subsidiarité. Paris: Ellipses, 1997; d'Onorio J.-B. et al. La subsidiarité. De la théorie à la pratique. Paris: Téqui, 1994.

⁴⁸ „Der Grundsatz, daß eine größere gesellschaftliche Einheit nur dann zur Erfüllung einer gesellschaftlichen Funktion herangezogen werden soll, wenn diese von der kleineren Einheit nicht erfüllt werden kann.“ Rechtswörterbuch. Creifelds C. (begründet von), Kauffmann H., Weber K. (herausgegeben von). 14. neubearbeitete Aufl. München: C.H.Beck, 1997, S. 1230.

komercuzņēmums, novads, rajona vai pilsētas pašvaldība, valsts, pavalsts jeb štats (federatīvās valstīs), starptautiska organizācija, utt. Turklāt starptautiska organizācija var būt klasiska (piem., ANO) vai *sui generis* (piem., ES).⁴⁹

Neraugoties uz nupat minētās definīcijas skaidrību un lakoniskumu, subsidiaritātes princips dažkārt tiek uzskatīts par neviennozīmīgi definējamu. Piem., 1991. gadā Luksemburgas premjerministrs un topošais Eiropas Komisijas priekšsēdētājs Ž. Santērs (*J. Santer*) kādā konferencē paziņoja: “Mēs zinām, ka šķietamais konsenss par subsidiaritātes principu ir iespējams tikai tādēļ, ka tas slēpj sevī dažādas interpretācijas”.⁵⁰ Savukārt vācu autoram H. Kalkbrenneram (*H. Kalkbrenner*) izdevās atrast, apkopot un sistematizēt vairāk nekā divdesmit dažādas definīcijas.⁵¹ Autoram tomēr šķiet, ka šī dažādība vairāk attiecas uz dažādām subsidiaritātes principa izpausmes formām konkrētās tiesību un politikas jomās, bet šā principa vispārīgā (filozofiskā) definīcija pēc satura vienmēr paliek tā pati, neraugoties uz iespējamām formālām vārdiskām variācijām.

Piemērojot gramatisko jeb valodniecisko iztulkošanas metodi, no subsidiaritātes principa definīcijas izriet, ka šis jēdziens ir abpusējs, t.i., tas darbojas abos virzienos, uzlikdams lielākajai (augstākajai) sabiedrības organizācijas struktūrai divus diametrāli pretējus pienākumus:

1) **neiejaukšanās pienākumu**, kuram ir apgāzamas (*iuris tantum*) prezumpcijas spēks. Subsidiaritāte ietver sevī ideju par to, ka:

a) augstākā vienība šajā ziņā ir “otršķirīga”, mazāk svarīga par zemāko;

b) tā nedrīkst iejaukties, kamēr zemākā vienība spēj pati efektīvi tikt galā ar savām sabiedriski nozīmīgajām funkcijām;

c) augstākās vienības iejaukšanās nedrīkst būt patvaļīga un atkarīga tikai no šīs pašas augstākās vienības ieskata. Ir jābūt kaut kādiem pietiekami skaidriem objektīviem nosacījumiem, kuru iestāšanās apgāztu iepriekš minēto prezumpciju un padarītu iejaukšanos par leģitīmu;

2) **iejaukšanās (atvietošanas) pienākumu**, ja zemākā vienība nespēj tikt galā ar savām funkcijām un šī nespēja apdraud sabiedrības kopējo labumu. Ir jāuzsver, ka šeit runa patiešām ir par *pienākumu*, nevis tikai *tiesībām* rīkoties: augstākā vienība nedrīkst atstāt zemāko bez palīdzības.

Atbilstoši šiem abiem pienākumiem, subsidiaritātes princips (lai kurā jomā tas darbotos) var izpausties kā:

---

⁴⁹ Nav pareizi attiecināt “sabiedrības” jēdzienu tikai uz valsts iedzīvotāju kopumu. Arī citas cilvēku organizācijas struktūras ir pilntiesīgas sabiedrības – tikai zemāka līmeņa un mazāk perfektas. Arī pāvests Leons XIII savā enciklikā “*Rerum novarum*” (kas vēl tiks aplūkots šajā nodaļā) atgādina: “Kā mēs jau teicām, ģimene ir īsta sabiedrība, – ne mazākā mērā kā valsts – un to pārvalda tai īpatnēja vara, tas ir, ģimenes tēva vara.” Sk. Leo XIII. *Rerum novarum*. Acta Leonis XIII. Vaticano: [B.i.], 1892, no. 11, pp. 97-144, § 13.

⁵⁰ Santer J. Introduction. In: Subsidiarité: défi du changement (Actes du colloque Jacques Delors). Maastricht: EIPA, 1991, p. 32.

⁵¹ Kalkbrenner H. Die rechtliche Verbindlichkeit des Subsidiaritätsprinzips. In: Hablitzel H., Wollenschläger M. (Hrsg.), Recht und Staat. *Festschrift für Günther Küchenhoff zum 65. Geburtstag*. Berlin: Duncker & Humblot, 1972, Bd. 2, S. 515-539.

1) **aktīvā** subsidiaritāte, kad augstākā vienība apzināti atturas no iejaukšanās zemākās vienības darbībā (un subsidiaritātes sargājošais aspekts jeb “vairogs” ir iedarbināts) ;

2) **pasīvā** subsidiaritāte, kad augstākā vienība aktīvi iejaucas zemākās vienības darbībā (un subsidiaritātes sargājošais aspekts jeb “vairogs” it kā atkāpjas).

Pret ko ir vērsts subsidiaritātes princips, t.i., kādu problēmu jeb ļaunumu novēršanai tas ir domāts? Atbilde ir vienkārša: **tā uzdevums pēc definīcijas ir aizsargāt iekļautās institūcijas pret vienojošās institūcijas varas izplešanos.**

Franču literatūrā termins “subsidiaritāte” dažreiz tiek lietots šaurākā nozīmē, attiecinot to tikai uz pirmo (neiejaukšanās) aspektu, bet otro saucot par atsevišķu „atvietošanas principu” (*principe de suppléance*). Pēc autora domām, šāda subsidiaritātes principa jēdziena mākslīga „saskaldīšana” nav pareiza, jo abi iepriekšminētie aspekti ir viena un tā paša fenomena polarizētas izpausmes jeb, metaforiski izsakoties, vienas un tās pašas medaļas divas puses. Ja mēs izšķirtu “subsidiaritātes principu” (sašaurinātā nozīmē) un “atvietošanas principu”, tad pareizai realitātes atspoguļošanai agri vai vēlu nāktos ieviest trešo terminu, kas apzīmētu tos abus kopā.

Ir arī otra galējība: visu subsidiaritātes principu visā tā kopumā (t.i., abus tā aspektus) latviski saukt par “atvietošanas principu”. Kā autors turpmāk parādīs, subsidiaritātes principa vēsture ir cieši saistīta ar Katoļu baznīcas sociālo mācību, un šādu terminu kā alternatīvu “subsidiaritātei” ir piedāvājuši 1992. gada Katoliskās Baznīcas katehisma tulkotāji latviešu valodā.⁵² Autors šo terminu uzskata par neveiksmīgu un negrasās to lietot triju iemeslu dēļ. **Pirmkārt**, tas ir potenciāli maldinošs: subsidiaritātes ietvaros pamatprincips ir un paliek augstākās vienības neiejaukšanās, t.i., *neatvietošana*, bet iejaukšanās jeb atvietošana ir izņēmums. **Otrkārt**, vārds “subsidiaritāte” ir tieši aizgūts no latīņu valodas, kas līdzās sengrieķu valodai ir Rietumu civilizācijas klasiskā valoda un tādēļ nav uzskatāma par “svešvalodu” *stricto sensu*; tātad nav nepieciešams meklēt tam latvisku ekvivalentu. **Treškārt**, šis termins ir jau stabili iegājis latviešu juridiskajā terminoloģijā un tiek regulāri lietots gan tiesībzinātnieku publikācijās, gan ES tiesību aktu tulkojumos, gan arī, piem., Latvijas Pašvaldību savienības dokumentos.⁵³

Pēc tam, kad subsidiaritātes princips ir definēts, jāpievēršas pretējai tendencei, proti, **etatismam** (no franču val. – *étatisme*, kas savukārt ceļas no vārda *État* – valsts). Šis termins tiek bieži lietots tā specifiski ekonomiskajā nozīmē kā sinonīms jēdzieniem “plānveida ekonomika” vai “valsts iejaukšanās tautsaimniecības procesos”. Tomēr, tāpat kā autors to izdarīja ar subsidiaritātes jēdzienu, arī etatisma jēdziens būtu jāaplūko tā plašākajā, sociālpolitiskajā nozīmē. Atbilstoši etatisma skatījumam valstij ir jābūt centrālajai un galvenajai struktūrai, kas vada, pārvalda un kontrolē visu vai gandrīz visu attiecīgās sabiedrības ekonomisko, sociālo un politisko dzīvi. Arī šeit “valsts” ir

⁵² Katoliskās Baznīcas katehisms. Rīga: Rīgas Metropolijas kūrīja, 2000, 475-476.lpp., §§ 1883, 1885.

⁵³ Pūķis M., Jaunsleinis A. Vietējās pašvaldības darbības pamatprincipi. Rīga: Latvijas Pašvaldību savienība, 2014, 29.-33.lpp. Pieejams: http://www.lps.lv/images/resources/file/LSG%20Development/LPS_Pamatprincipi.pdf.

jāsaprot plašākajā nozīmē: mūsdienu globalizācijas un starpvalstu integrācijas kontekstā šis jēdziens ietver sevī arī pārnacionālās struktūras, ciktāl tām ir piešķirta saistošu normu pieņemšanas, lemšanas, sodīšanas un piespiešanas vara (Eiropas Savienība ir tipiskākais šādas struktūras piemērs). Ludvigs fon Mizess (*Ludwig von Mises*), austriešu ekonomikas skolas dibinātājs, savā 1944. gadā publicētajā grāmatā “Visuvarenā valdība” (*“Omnipotent Government”*) aprakstīja etatismu šādi: **tā ir pilnīga cilvēku pakļaušana valstij, kas uzmetas viņiem par aizbildni, ierobežo individuālās rīcības brīvību, cenšas veidot cilvēku likteņus un aizvieto individuālās iniciatīvas ar sociālu aparātu, kurš patur sev visas iniciatīvas tiesības.**⁵⁴

1.2. Filozofiskie pamatjautājumi

Subsidiaritātes princips sakņojas noteiktā filozofiskā paradigmā un atspoguļo noteiktu antropoloģiju (t.i., noteiktu skatījumu uz cilvēka būtību un īpašībām). Tas dod atbildi – precīzāk sakot, vienu no iespējamajām atbildēm – uz diviem fundamentāliem jautājumiem: **“Kādēļ cilvēku starpā ir nepieciešama vara? Kādam ir jābūt šīs varas mērķim un lomai?”**⁵⁵ “Vara” šeit ir saprotama visplašākajā nozīmē: no vecāku varas pār saviem bērniem līdz ECT varai pār ECtK dalībvalstīm (kas ir šā promocijas darba temats) vai pat ANO Drošības padomes varai, kad tā pieņem ANO dalībvalstīm saistošas rezolūcijas miera uzturēšanai saskaņā ar ANO Statūtu VII nodaļu.

Lai atbildētu uz šiem jautājumiem, ir jāpasper vēl daži soļi atpakaļ, nonākot vispārējās filozofijas jomā. Pēc autora domām, lai cik daudzveidīgas nebūtu cilvēces vēsturē pastāvošās filozofijas skolas, visas to kopīgās un atšķirīgās iezīmes galu galā var reducēt līdz pavisam nedaudziem pamatjautājumiem, atbilde uz kuriem tad arī nosaka konkrētās mācības saturu. Šie jautājumi skar: 1) ontoloģiju (t.i., izpratni par esošo, par tā realitāti un par esības veidiem) un 2) epistemoloģiju jeb gnozeoloģiju (t.i., izpratni par zināšanām un izziņu, par to robežām, metodēm un drošticamību). Vienkāršoti sakot: “Kas ir (t.i., kas pastāv)?”, “Ko mēs varam zināt?”, “Kā mēs to varam zināt?”. Šie ir tie jautājumi, kas pamatā nosaka ikviena domu strāvojuma saturu.

Pēc autora domām, runājot gan par subsidiaritāti vispār, gan par subsidiaritāti ECT judikatūrā, ir svarīgi sekojoši trīs pamatjautājumi.

---

⁵⁴ Von Mises L. *Omnipotent Government: The Rise of the Total State and Total War* (1944). Grove City, PA: Libertarian Press, 1984, p. 44. Pieejams: <http://www.hacer.org/pdf/Mises12.pdf>.

⁵⁵ Millon-Delsol C. *Le principe de subsidiarité*. Paris: P.U.F., 1993, p. 3.

1.2.1. Ideālisms, reālisms, nominālisms un to sekas

Pirmais pamatjautājums pieder pie ontoloģijas jomas. Vēlajos viduslaikos (13.-14.gs.) tas izraisīja slaveno sholastisko “strīdu par universālījām”. Kā autors to turpmāk parādīs šajā darbā, šis strīds nebūt nav parasta vēsturiska kuriozitāte; gluži otrādi – tas būtībā turpinās un turpina ietekmēt cilvēku domāšanas veidu līdz pat mūsdienām.

Šo strīdu var vienkāršoti izklāstīt sekojošā veidā. Ar mūsu juteklisko pieredzi (redzi, dzirdi, ožu utt.) mēs tieši un tūlītēji uztveram individuālas lietas (Jāni, Pēteri, narcisi puķu dobē, rozi ziedu veikalā...), kuras mūsu saprāts kategorizē grupās, kategorijās, ģintīs un sugās atbilstoši universālām idejām jeb “universālījām” (“cilvēks”, “vīrietis”, “zieds”...).⁵⁶ Jautājums ir par to, cik šīs universālījas ir *reālas*. Vairākums cilvēku bez problēmām atzīst, ka, piem., šī, konkrētā, puķu dobē augošā un smaržojošā, roze ir reāli pastāvoša, – bet cik reāla ir “roze” *vispār* vai “zieds” *vispār*? Uz šo jautājumu var atbildēt trejādi, un katra no trijām atbildēm atbilst vienai lielai filozofijas skolu kopai.

Platons un viņa sekotāji (it īpaši neoplatoniķi: Plotīns, Porfīrijs, Jamblihs u.c., no kuriem tieši iespaidojās arī sv. Augustīns) mācīja, ka būtiska jeb substanciāla realitāte piemīt tikai universālajām idejām, bet individuālo lietu realitāte ir tikai akcidentāla jeb nejauša. Šeit obligāti jāatgādina Platona dialogā “Valsts” lietotā slavenā “alas alegorija”, saskaņā ar kuru pasaulē esošās individuālās lietas ir tikai abstrakto universālo ideju atspulgs (turklāt blāvs un nepilnīgs). Līdz ar to šī domāšanas paradigma ir pazīstama kā **ideālisms**.

Pretēji Platonam, Aristotelis uzskatīja, ka gan individuālas lietas (jeb “primārās substances”, – jo tās mūsu saprāts uztver pirmām kārtām), gan universālās idejas (jeb “sekundārās substances”) ir vienlīdz reāli pastāvošas Esības sastāvdaļas. Šo otro domāšanas paradigmu sauc par **reālismu**.⁵⁷ Sākot ar 12.gs. vidu, kad Šartras (*Chartres*) katedrāles skolas pasniedzēji no jauna atklāja pirms tam novārtā pamesto Aristoteli, t.s. “Sholastiskā renesanse” padarīja aristotelisko reālismu par klasiskās Rietumu filozofijas stūrakmeni. Īstu zenītu reālisms sasniedza 13.gs. otrajā pusē, pateicoties sv. Akvīnas Tomam un tomismam.

Visbeidzot, trešā iespējamā atbilde ir tā, ka reāli un objektīvi eksistē tikai un vienīgi individuālās lietas, savukārt universālījas ir tikai *zīmes* jeb *vārdi*, kurus cilvēki piešķir šīm lietām, pamatojoties uz vairāk vai mazāk patvaļīgi saskatītām un piedēvētām līdzībām. Citiem vārdiem sakot, universālījas pastāv tikai mūsu prātos un nekur citur. Piem., “rozes” reāli nav: ir tikai šī roze, tā roze, kaimiņu dārza stūrī augošā roze, utt., – bet “roze” pati par sevi ir tikai tukšs vārds. Tādēļ šo trešo

⁵⁶ Precīzāk sakot, mūsu jutekļi jeb maņu orgāni uztver formas, apjomus, krāsas, smaržas, utt., un tikai pēc tam mūsu saprāts uz šo iespaidu pamata izveido konkrētu individuālu lietu tēlus (“kaimiņu Jānis”, “skolniece Anna”, “kaimiņa Volvo”, “šis konkrētais gubu mākonis virs Rīgas”...). Jautājums “kas tas ir?” pieder pie saprāta, nevis pie jutekļu jomas. Par to sk. Ousset J. *Fondements de la Cité*. Paris: Dominique Martin Morin, 2008, pp. 36-37.

⁵⁷ Irwin T. *Aristotle's First Principles*. Oxford: Clarendon Press, 1989, pp. 56, 82.

domāšanas paradigmu sauc par **nominālismu** (no latīņu val. *nomen* – “vārds”). Nominālisma ideju pamatlicēji bija Roscelīns no Kompjēnas (*Jehan Roscelin* jeb *Roscellinus Compendiensis*) un Pjērs Abelārs (*Pierre Abélard*) 11. un 12.gs. mijā, taču īstu uzplaukumu nominālisms sasniedza 13. un 14.gs. To aizstāvēja un propagandēja vairāki franciskāņu ordeņa mūki, no kuriem ievērojamākais bija Okamas Viljams (*William of Ockham*).⁵⁸ Tieši viņš padarīja nominālisma sistēmu par pabeigtu un pilnīgu, un tieši pēc viņa tā sāka savu triumfa gājieni pa Eiropu, galu galā kļūstot par Rietumu pasaulē dominējošo domāšanas paradigmu.⁵⁹

Viss iepriekš teiktais pirmajā brīdī var likties ārkārtīgi teorētiska un no reālās dzīves attālināta spriedelēšana, – taču īstenībā tā tas nav. Kā to pierādīja franču tiesību vēsturnieks Mišels Villē (*Michel Villey*), nominālisms īstenībā ir visas modernās juridiskās domas pamatakmens: gan tiesību pozitīvisms, gan vēsturiskā skola, gan socioloģiskā un psiholoģiskā skola, gan pat arī t.s. “modernā dabisko tiesību skola” sakņojas nominālismā. Vēl jo vairāk, šai filozofiskās paradigmas izvēlei ir pavisam konkrētas un jūtamas sekas mūsu ikdienas dzīvē.

Pirmās un acīmredzamākās nominālisma sekas tiesību jomā ir tas, ka tiesību jēdzienu nozīme kļūst neskaidra, “plūstoša” un, galu galā, atkarīga no likumdevēju un tiesnešu gribas. Šeit nevar nenocītēt *Common Law* jeb vispārējo tiesību sistēmas (t.i., anglosakšu tiesību tradīcijas) valstu tiesu judikatūrā un tiesībzinātnieku darbos visbiežāk piesaukto⁶⁰ pasaku tēlu – Lūisa Kerola (*Lewis Carroll*) literārās pasakas “*Through the Looking Glass*” (latviešu tulkojumā – “Alise Aizspogulijā”) varoni *Humpty Dumpty* (latviešu tulkojumā – “Oliņš Boliņš”):

– *Es nezīnu, ko nozīmē “slava”, – Alise sacīja.*

Oliņš Boliņš augstprātīgi nosmīnēja.

– *Protams, nezīni... iekams es tev nepaskaidrošu. Tas nozīmē, ka tev ir grūta galva.*

– *Bet “slava” taču nenozīmē to pašu, ko “grūta galva”, – iebilda Alise.*

– *Ja es lietoju kādu vārdu, – Oliņš Boliņš visgudri sacīja, – tas nozīmē tieši to, ko es vēlos, lai tas nozīmē, – ne vairāk un ne mazāk.*

– *Jājautā – vai jūs varat piešķirt vārdam dažādas nozīmes? – Alise iebilda.*

– *Jājautā, – Oliņš Boliņš atteica, – kurš tad ir noteicējs par saviem vārdiem?!”⁶¹*

Šo tiesību jēdzienu “plūstošo” raksturu vislabāk ilustrē t.s. “viendzimuma laulību” institūts vairākās mūsdienu Rietumu valstīs. Modernajā skatījumā laulības institūts vairs netiek uzskatīts par kaut ko *objektīvi pastāvošu*, kas likumdevējam būtu vienkārši jāpieņem un tiesiski jāaizsargā, – gluži otrādi, tagad likumdevējs (vai dažos gadījumos pat tiesa) var grozīt “laulības” jēdziena saturu pēc

⁵⁸ Copleston F.C. A History of Philosophy. Vol. 3 (Ockham to Suarez). Newman Press: 1953, pp. 46 et seq.

⁵⁹ Okama nominālismu jau viduslaikos sauca arī par *via moderna* (“mūsdienu ceļš”), pretstatā *via antiqua* (“senajam ceļam”), t.i., Aristoteļa un Akvīnas Toma reālismam. Dažkārt tiek īpaši izdalīts *via media* (“vidējais ceļš”) jeb skotisms, kuru pārstāvēja Duns Skots (*Duns Scotus*) un kuru var vienkāršoti raksturot kā vidusceļu starp reālismu un nominālismu.

⁶⁰ Sk., piem., Redish M.H., Arnould M.B. Judicial Review, Constitutional Interpretation, and the Democratic Dilemma: Proposing a “Controlled Activism” Alternative. Florida Law Review, Vol. 64, no. 6, 2012, pp. 1485-1537, footnote 116 at p. 1513.

⁶¹ Kerols L. Alise Aizspogulijā un ko viņa tur redzēja. No angļu val. tulkojusi E. Melbārde. Rīga: Liesma, 1981, 83.lpp.

savas iegribas, piešķirot tam jebkādu nozīmi pēc savas vēlēšanās, – tieši tāpat kā L. Kerola izdomātais perfektais nominālists Oliņš Boliņš.

Otrās redzamākās nominālisma sekas attiecas uz veidu, kādā mēs redzam visu apkārtējo pasauli (ieskaitot mūs pašus kā tās sastāvdaļas). Klasiskais aristoteliskais reālisms raugās uz Visumu kā uz sarežģītu sistēmu, kas sastāv gan no individuālām lietām, gan no universālījām (īpašībām, attiecībām, likumsakarībām, cēloņsakarībām, utt.), un tas viss kopā veido “*Kosmosu*” (“*Κόσμος*”, t.i., “kārtību” – sengrieķu val.). Savukārt nominālisma skatījumā universālījas nav reālas, reāli eksistē tikai individuālas lietas, – un tātad nekādas objektīvas kārtības pasaulē nav; Visums ir vienkārši atomizētu vienību sakopojums. Runājot par subsidiaritātes principu, šo atomizēto vienību loģiku var skaidri saskatīt T. Hobsa mācībā, par kuru sīkāk būs runa šā promocijas darba III daļā. Jebkurā gadījumā, reālisma un nominālisma pretnostatījums noved mūs pie otrā pamatjautājuma.

1.2.2. Prāts un griba kā tiesību pirmavoti

Otrais pamatjautājums ir epistemoloģiskas dabas: **kas ir tiesību pirmavots?** Ja pasaulē pastāv objektīva kārtība, tad mums, kā tās sastāvdaļām, ir jādzīvo pēc šīs kārtības noteikumiem. Šos noteikumus – kurus sauc par “dabiskajām tiesībām” –, mēs varam izzināt un izprast racionāli, t.i., pielietojot savu **prātu**. Taču dabiskās tiesības pašas par sevi nav pietiekamas; tās uzstāda vispārējos principus, bet nepiedāvā gandrīz nekādus precīzus risinājumus. Piem., daba jeb Kosmos mums neko nepasaka par to, kādam ir jābūt minimālajam vecumam, lai pirktu alkoholu, vai arī kādam ir jābūt braukšanas ātruma ierobežojumam konkrētajā ielā. Šo robu aizpilda pozitīvās tiesību normas. Vērojot cilvēku sabiedrības dažādos laikos un vietās, mēs redzam, ka cilvēks pēc savas dabas ir organizētā sabiedrībā dzīvojoša būtne (*ζῷον πολιτικόν* – sengrieķu val.).⁶² Tātad ir dabiski, ka cilvēkiem ir *vadoņi*: vecajie, virsaiši, ķēniņi, demokrātiski ievēlēti parlamenti, pārnacionālās ES institūcijas utt., – atkarībā no laikmeta un konkrētās sabiedrības attīstības līmeņa. Šo vadoņu uzdevums ir radīt pozitīvo tiesību normas precīzu jautājumu risināšanai dabisko tiesību nospraustajos ietvaros. Šis ir klasiskais, aristoteliskais, reālistiskais skatījums, un autors to uzskata par pilnīgi pareizu četru iemeslu dēļ.

Pirmkārt, ir jāpiekrīt M. Villē, ka tikai šis reālistiskais skatījums spēj dot pārliecinošu atbildi uz jautājumu, kādēļ personai ir pienākums pakļauties pozitīvo tiesību normām. Šis ir tiesību pozitīvisma skolas parastais klupšanas akmens: pozitīvisms ļoti labi apraksta un analizē tiesību normu hierarhiju, to veidošanās un iedarbības mehānismus, – taču tas īsti neatbild uz pamatjautājumu: kādēļ indivīdam galu galā šīs normas būtu jāievēro un jārīkojas saskaņā ar tām? Šajā ziņā nav uzskatāmas par īsti pārliecinošām nedz atsauces uz varas nesēja autoritāti un politisko *status quo* (jo tas būtībā ir *argumentum ad baculum*, kas nozīmē, ka arī bandīta rīkojumi viņa varā sagrābtajām personām būtībā

⁶² Aristotle. *Politics* (translated by C.D.C. Reeve). Cambridge, MA: Hackett Publishing Company, 1998, pp. 2-3.

ir leģitīmi), nedz uz “vairākuma gribu” (kādēļ lai es tai pakļautos, ja esmu mazākumā un nepiekrītu?), nedz arī uz “sabiedrisko līgumu” (es to neesmu parakstījis). Ir daudz saprātīgāk pamatot pozitīvo tiesību normu saistošo spēku ar to, ka cilvēku sabiedrība pēc savas dabas ir politiski organizēta un, lai novērstu haosu un saglabātu kārtību (un tādējādi ļautu sabiedrībai harmoniski sasniegt savus mērķus), visām personām ir jārikojas saskaņā ar varas institūciju pieņemtajām normām. Šī loģika darbojas visos sabiedrības organizācijas līmeņos, ieskaitot pārnacionālo (tā pamato, piem., arī pienākumu pildīt ES regulu normas, kas ir tieši piemērojamas dalībvalstu tiesību sistēmās).

Otrkārt, reālistiskais skatījums ir universāls: tas der visām politiskajām sistēmām visos laikmetos. Mūsdienu Latvijas tiesībzinātnē – un Eiropā vispār –, pastāv tendence atzīt *demokrātiju* par kaut ko pašsaprotamu un neapstrīdamu, piešķirot tai gandrīz reliģiskas dogmas spēku. Šā promocijas darba autoram šis modernais dogmatiskais aizspriedums ir svešs; viņš vērtē jebkuru politisko sistēmu pēc tā, cik tā atbilst konkrētās sabiedrības **kopējam labumam** (*bonum commune*), nevis formālam konstitucionālās iekārtas modelim. Pasaulē bija, ir un būs dažādi politiski režīmi ar dažādā veidā pieņemtām pozitīvo tiesību normām, un aristoteliskais reālisms ļauj pamatot šo normu saistošo spēku jebkurā režīmā.

Treškārt, šis skatījums nosprauž pozitīvo tiesību normu leģitimitātes robežas: tās ir spēkā tikai tiktāl, ciktāl tās nav pretrunā ar dabiskajām tiesībām. Citiem vārdiem sakot, pakļaušanās šīm normām ir ierobežota un nosacīta. Protams, tas nekādā gadījumā nenozīmē, ka jebkuras šaubas attaisno pozitīvā likuma nepildīšanu, – pat pieņemot, ka likumdevējs kādā noteiktā punktā patiešām ir kļūdījies. Tomēr acīmredzami absurda, cilvēka pamattiesībām pretēja un sabiedrības kopīgo labumu apdraudoša norma ir atzīstama par spēkā neesošu, un gan tās subjektiem, gan tiesai ir ne tikai *tiesības*, bet pat arī *pienākums* to nepiemērot.

Ceturtkārt, ir svarīgi, ka šis klasiskais skatījums ņem vērā abas raksturīgās cilvēka būtības sastāvdaļas: **prātu** un **gribu**, atzīstot tās *abas* par tiesību pirmavotiem.

Tagad paraudzīsimies uz pretējo – **nominālisma** skatījumu. Ja Visums ir atomizētu vienību sakopojums un nekāds objektīvs “Kosmos” nepastāv (kā to māca nominālisms), tad nav arī no kā racionāli atvasināt tiesību normas un principus. Šajā ziņā mūsu domāšanu ir radikāli ietekmējis Kants ar savu strikto esības un jābūtības dihotomiju; mūsdienu cilvēks nemaz nevar iedomāties, kā no esības (*Sein*) var izrietināt kaut kādu jābūtību (*Sollen*).⁶³ Un, ja objektīva lietu kārtība nepastāv, tad kā vienīgais iespējamais tiesību pirmavots paliek individuālā **griba**. *Kā griba?* Okamas Viljama skatījumā tā bija, pirmkārt, Dieva kā augstākā Likumdevēja griba, un otrkārt, cilvēku – likumdevēju griba. Turklāt otrā tieši izrietēja no pirmās, jo Dievs ar savu pozitīvo rīkojumu bija nolēmis piešķirt

---

⁶³ Villey M. La formation de la pensée juridique moderne. Paris: P.U.F., 2009, p. 86.

cilvēkiem *potestas instituendi rectores* (“spēju iecelt pārvaldniekus” – latīņu val.).⁶⁴ Vēlāk, līdz ar juridiskās domas sekularizāciju, pirmais avots – dievišķā griba – tika atmests, un palika tikai otrais – laicīgā likumdevēja griba. Tā ir tiesību pozitīvisma pamatloģika; viena no galvenajām šā pozitīvisma sekām ir “tiesību” jēdziena reducēšana līdz “likuma” (t.i., pozitīvo tiesību) sinonīmam, vienlaicīgi noraidot ārpusjuridiskās normatīvās sistēmas (piem., dabas, morāles, reliģijas u.c. normas).

Taču šis absolūtais gribas primāts iet vēl tālāk un agri vai vēlu pavēršas pret to pašu sevī radīto tiesību pozitīvismu, – līdzīgi Kronam, kurš aprija pats savus bērnus. Ja tiesību pirmavots ir griba un objektīvas kārtības pasaulē nav, tad nav arī patiesi pārlicinoša pamata, kādēļ tiesību *piemērotājam* (tiesai vai citai institūcijai) būtu jāierobežo sava griba un jāievēro likumdevēja noteiktā kārtība. Kā mēs to redzam mūsdienu tiesībpolitikā un kā autors parādīs šā promocijas darba II daļā, tas noved pie tiesneša un likumdevēja lomu sajaukuma un “*jugislator*” jēdziena rašanās (no angļu val. vārdiem “*judge*” – tiesnesis un “*legislator*” – likumdevējs). Mūsdienās šī atziņa īpaši spilgti izpaužas starptautisko organizāciju līmenī, kur “likumdevēja” funkciju pilda suverēnās valstis, kas noslēdz starptautiskos daudzpusējos līgumus un ar tiem uzņemas noteiktas saistības. Ar dažiem no šiem līgumiem ir izveidotas īpašas uzraudzības institūcijas, un šīm institūcijām pēdējo gadu laikā ir parādījusies tendence patvaļīgi ielasīt attiecīgajos līgumos tādas “saistības”, kuras dalībvalstis nekad nav uzņēmušās (patvaļīgas ECtK interpretācijas problēmai ir veltīta šā promocijas darba II daļa).

Minētajām sekām jau ir daudz tiešāka ietekme uz subsidiaritātes principu. **Ja likumdevēja griba ir tiesību pamatavots, tad šim likumdevējam zūd patiesa motivācija ievērot zemāko sabiedrības organizācijas vienību autonomiju:** ja mums šķiet, ka mēs pirmšķietami efektīvi varam atrisināt kādu problēmu likumdošanas ceļā, tad kādēļ lai mums būtu sevi jāapgrūtina ar kaut kādu citu sabiedrības grupu interešu izvērtēšanu?

---

⁶⁴ *Ibid.*, pp. 258-260.

1.2.3. Dažādas esības formas

Visbeidzot, trešais pamatjautājums atkal pieder pie ontoloģijas jomas, un tas ir sarežģītāks par abiem iepriekšējiem. To varētu noformulēt šādi: kāda ir esība? Ja mūsdienu cilvēkiem šis jautājums sagādā lielas grūtības, tad, – autors to vēlreiz uzsvērs – tas ir tāpēc, ka mēs visi esam skoloti Kanta paradigmas garā, un redzam lietas ārkārtīgi vienkāršotā veidā: ir *Sollen*, un ir no tā strikti norobežots *Sein*, kas nozīmē esību tās aktuālajā, konkrētajā brīdī pastāvošajā veidā (lietojot vēlīnās spāņu sholastikas pārstāvja F. Suaresa formulējumu, *ens reale et actuale*).⁶⁵ Aristoteļa skatījums ir pavisam cits – daudz krāšņāks un intelektuāli bagātāks. Jāsāk ar to, ka Aristoteļa filozofijā katrai lietai atsevišķi un visām lietām kopumā ir četri cēloņi (*causae* – latīņu val.)⁶⁶:

1) materiālais cēlonis (*causa materialis*) – tas, no kā lieta sastāv. Piemēram, koka galda materiālais cēlonis ir koksne;

2) radošais cēlonis (*causa efficiens*) – tas, kas pats nebūdam konkrētā lieta, to ir radījis, t.i., savienojis tās matēriju un formu. Piemēram, galda radošais cēlonis ir galdnieks un viņa darbs;

3) formālais cēlonis (*causa formalis*) – lietas forma, t.i., pazīmes, kas šo lietu atšķir no citām. Piemēram, galda forma atšķir to no citiem priekšmetiem, kurus galdnieks izgatavo no koka: krēsla, durvīm, utt.;

4) mērķa cēlonis (*causa finalis*) – tas ir tas, kā dēļ lieta ir tas, kas tā ir. Piemēram, galda mērķis ir, lai cilvēki uz tā ieturētu maltīti, strādātu, rakstītu, utt.

Katras lietas forma šajā pasaulē var pastāvēt divos veidos: 1) *aktuāli*, t.i., tāda, kāda tā pašreiz ir savienojumā ar matēriju, un 2) *potenciāli*, t.i., šķirti no matērijas (vismaz pagaidām); tas ir tas, uz ko šī lieta tiecas. Katrai lietai piemīt sava īpatnēja daba (*φύσις*), un “katras lietas daba ir tās piepildījums”.⁶⁷ Tātad lietas īstā daba ir nevis tās pašreizējais (aktuālais) stāvoklis, bet gan piepildījums, uz kuru tā tiecas (*δύναμις*). Šo atšķirību var ilustrēt ar pavisam vienkāršu piemēru: kad zvērināts advokāts ir aizmidzis, pusdienu, sauļojas pludmalē vai spēlē klubā kārtis, viņš tik un tā nepārstāj būt par advokātu, – jo viņš joprojām *spēj* vest lietas tiesā, pat ja šajā konkrētajā brīdī to nedara. Pēc šīs pašas loģikas “cilvēka” dabai (vārda “daba” īstajā nozīmē) atbilst ne zīdāinis autiņos, ne slimnieks, ne invalīds kopš dzimšanas, ne nelaimes gadījumā sakropļots, – bet gan vesels, brieduma pilnību sasniedzis vīrietis vai sieviete. Protams, tas nav jāsaprot tā, ka minētie cilvēku tipi būtu kaut kādā ziņā “mazāk cilvēki”: nebūt ne. Nupat teiktais tikai raksturo cilvēka kā lietas ideālu jeb piepildījumu aristoteliskajā nozīmē.

Tātad, atšķirībā no statiskās nominālistu pasaules, Aristotelis redz pasauli kā kaut ko dinamisku un *spriedzes* pilnu. Katra lieta tiecas uz savu pilnību; katra lieta ir pastāvīgā spriedzes stāvoklī starp

⁶⁵ Citēts no: Villey M. La formation de la pensée juridique moderne. Paris: P.U.F., 2009, p. 354.

⁶⁶ Pateicoties viduslaiku sholastiem un it īpaši sv. Akvīnas Tomam, šo cēloņu nosaukumi ir labāk zināmi to latīņu versijā, tādēļ autors tos šeit min latīniski, nevis sengrieķu valodā.

⁶⁷ Aristotle. Politics (translated by C.D.C. Reeve). Cambridge, MA: Hackett Publishing Company, 1998, p. 3.

to, kāda tā ir un to, kādai tai ir jābūt, – līdzīgi uzvilktai atsperei vai loka stiegrai. Visas lietas kopumā tiecas uz Esības pilnību, kas ir Dievs.⁶⁸ Šī atziņa ir arī Aristoteļa politiskās filozofijas pamatā, kuru tūlīt aplūkosim.

1.3. Subsidiaritāte Aristoteļa politiskajā filozofijā

Aristoteļa skatījums uz valsts un sabiedrības iekārtu ir izklāstīts viņa traktātā “Politika”. Aristotelis iesāk ar šādu fundamentālu atziņu: lai ko cilvēks darītu, viņš vienmēr dara tikai to, kas viņam šķiet labs.⁶⁹ Tātad arī jebkura cilvēku apvienība tiek izveidota, lai tiektos uz kāda noteikta labuma sasniegšanu. Vissvarīgākajai apvienībai – valstij – ir jātiecas uz vissvarīgākā labuma sasniegšanu.

Tālāk Aristotelis seko savai ierastajai metodei, proti, atrast elementārāko nedalāmo vienību (“atomu”) un no tās uzsākt visa kopuma analīzi. Cilvēku sabiedrības elementārākā vienība ir *ģimene*, kuras pamatā ir cilvēkam (tāpat kā dzīvniekiem un augiem) piemītošā tieksme vairoties un atstāt pēc sevis pēcnācējus. Ģimene sastāv no vīrieša, sievietes un viņu bērniem⁷⁰; to pārvalda ģimenes tēvs ar viņam piemītošo varu, un “ikdienišķās” problēmas tiek risinātas ģimenes iekšienē. Lai atrisinātu, Aristoteļa vārdiem runājot, “neikdienišķus” jautājumus, – t.i., tādus, kas pārsniedz atsevišķas ģimenes spējas – ģimenes apvienojas ciematos. Apvienojoties vairākiem ciematiem, tiek izveidota “valsts” (*πόλις*) jeb politiskā kopiena (*κοινωνία πολιτική*). Cilvēks no dabas ir “politisks dzīvnieks” (*ζῷον πολιτικόν*), t.i., viņam piemīt dabiska tieksme uz politisku biedrošanos.⁷¹ Tātad valsts tiek organizēta nevis no augšas, bet no apakšas, zemākajām sabiedrības vienībām deleģējot augstākajai to – un tikai to! – ko tās nespēj tikpat labi paveikt pašas. **Aristotelis ir pirmais, kurš šādā veidā pēc būtības noformulēja subsidiaritātes principu.**

Kā mēs tikko redzējām, katra lieta tiecas uz savu pilnību. “Pilnība” nozīmē “spēja būt pašpietiekamam”, – un šajā ziņā valsts ir pilnīga jeb perfekta sabiedrība, jo tā rod visus tās pastāvēšanai, darbībai un mērķu sasniegšanai nepieciešamos līdzekļus sevī pašā. Savukārt atsevišķs cilvēks nav un nevar būt pašpietiekams. Sabiedrības organizācijas pilnība Aristoteļa ieskatā piemīt

⁶⁸ Villey M. La formation de la pensée juridique moderne. Paris: P.U.F., 2009, pp. 86 et 354.

⁶⁹ Raugoties no tīri subjektīva viedokļa, cilvēks vispār nespēj izdarīt neko ļaunu – viss, ko viņš dara, viņam šķiet labs. Varētu iebilst, ka cilvēks var arī apzināti darīt ļaunu. Taču tas nozīmē, ka konkrētajā gadījumā šis cilvēks uzskata, ka izdarīt šo ļaunumu ir labi, – citādi taču viņš neizvēlētos to darīt.

⁷⁰ Aristoteļa skatījumā ģimene sastāv ne tikai no vīra, sievas un bērniem, bet arī no vergiem; latviešu valodā to būtu pareizāk saukt par “saimi”. Bet, tā kā verdzība mūsdienu civilizētajā pasaulē vairs nepastāv, tad autors šo vergu jautājumu šeit nemin (lai gan “Politikā” tas tiek nopietni iztirzāts).

⁷¹ Aristotelis atzīst, ka arī bites, skudras un tamlīdzīgas radības dzīvo organizētos baros. Taču cilvēks šajā ziņā ir unikāls: viņš ir apveltīts ar valodu, kas spēj paust ne tikai sāpes, prieku u.c. emocijas (kā tas ir daudziem dzīvniekiem), bet arī labo un ļauno, taisnīgo un netaisnīgo, – un tieši šīs kategorijas ir ģimenes un valsts stūrakmeņi. Sk. Aristotle. Politics (translated by C.D.C. Reeve). Cambridge, MA: Hackett Publishing Company, 1998, p. 4. Tātad ne bišu strops, ne skudru pūznis nav “politiskas apvienības”.

valstij, tādēļ tā patiešām ir “augstākā” sabiedrības vienība, un visas zemākās vienības tiecas uz to. Valsts uzdevumi ir divi: 1) novērst konfliktus un 2) nodrošināt taisnīgumu ar tiesību palīdzību.⁷²

Piemērojot šīs Aristoteļa atziņas mūsdienu apstākļos, var teikt, ka cilvēku politiskā organizēšanās nav apstājusies pie valsts, bet ir attīstījusies pakāpienu augstāk: tehnoloģiskais progress ir radījis veselu virkni jautājumu, kurus atsevišķa valsts vairs nevar efektīvi atrisināt; tādēļ attiecīgajās jomās ir attīstījušās starptautiskās tiesības un tikušas izveidotas pastāvīgas starptautiskas organizācijas, kurām valstis ir deleģējušas noteiktas pilnvaras. Vismaz viena no šīm organizācijām – proti, ES – ir sasniegusi īpaši dziļu integrācijas līmeni, jo tai attiecīgajās jomās ir piešķirtas valstij līdzīgas normatīvas pilnvaras. Savukārt efektīvai cilvēktiesību aizsardzībai tika izveidota ECT ar tiesībām piemērot ECtK un taisīt valstīm saistošus spriedumus.

Un tomēr, ja vēlamies pārcelt Aristoteļa tēzes mūsdienu apstākļos, ir jābūt uzmanīgiem un jāievēro dažas nianse, kas atšķir moderno juridisko un filozofisko domu no Aristoteļa domas. Pirmkārt, Aristoteļa “valsts” nebūt nenozīmē tādu valsts modeli, kādu mēs šodien pazīstam, – “jakobīnisku”, centralizētu un birokrātisku. Kad Aristotelis lieto vārdu “πόλις”, viņš ar to saprot pirmām kārtām sava laikmeta grieķu pilsētvalsti jeb polisū. Vispārīgi sakot, Aristoteļa morālā un politiskā filozofija ir “zelta vidusceļa” filozofija, un tas attiecas arī uz viņa valsts izpratni. Analizējot dažādus tālaika valsts iekārtas modeļus, Aristotelis nāk pie secinājuma, ka, lai cilvēks un sabiedrība varētu vispilnīgāk īstenot savas spējas un būt laimīgiem, politiskā kopiena nedrīkst būt nedz pārāk maza (kā “barbaru” ciemati), nedz arī pārāk liela (kā, piem., Persijas impērija).⁷³ Tieši grieķu polisa kā vidusceļš starp šīm galējībām ir optimālākais modelis. Šo atziņu, pēc Aristoteļa domām, pierāda arī sengrieķu civilizācijas spožums: kurā gan citā vidē būtu varējuši rasties tik izcili sasniegumi mākslā, filozofijā un literatūrā?

Tā kā cilvēks un sabiedrība var vispilnīgāk īstenot savas spējas polisā, tad, Aristoteļa ieskatā, polisa ir *dabiska* (*φυσική*) sabiedrības organizācijas forma. “Dabiska” – protams, ne jau *aktuāli* (jo tad visi cilvēki vienmēr būtu dzīvojuši šādās polisās), bet gan *potenciāli*: kā autors to tikko atspoguļoja, “katras lietas daba ir tās piepildījums”. Sabiedrības organizācija rod savu piepildījumu tieši polisā; polisa ir sabiedrības organizācija *par excellence*. Šeit jāņem palīgā gramatiskā iztulkošanas metode un jāparaugās uz attiecīgo sengrieķu vārdu etimoloģiju. Kad Aristotelis raksturo cilvēku kā “ζῷον πολιτικόν”, viņš ar to pirmām kārtām domā tieši *polisā* apvienotas būtnes. Un, attiecīgi, “politika” ir pirmām kārtām tieši *polisas* pārvaldīšanas māksla.

Otrā nianse, kas jāpatur prātā, piemērojot Aristoteļa politisko domu mūsdienu kontekstā, ir radikāli atšķirīgā tiesību izpratne viņa skatījumā un mūsdienu (pozitīviskajā) paradigmā. Aristotelim “tiesības” ir “māksla piešķirt katram, kas viņam pienākas” (*ars suum cuique tribuendi* – latīņu val.),

⁷² Aristotle. *Politics* (translated by C.D.C. Reeve). Cambridge, MA: Hackett Publishing Company, 1998, pp. 1-5.

⁷³ Aristotelis šajā ziņā salīdzina valsti ar kuģi: kuģis nedrīkst būt ne pārāk mazs (jo tad tas nespēs pārvadāt pietiekamu daudzumu kravas un pasažieru), ne pārāk liels (jo tad tas nevarēs ieiet ostā).

t.i., taisnīgas mantu, labumu un pagodinājumu sadales māksla. Taču šī sadale darbojas tikai un vienīgi brīvo polisas pilsoņu starpā! Aristoteļa ieskatā “tiesības” nav piemērojamas:

1) ģimenes jeb saimes iekšienē (attiecībās starp vīru un sievu, starp vecākiem un bērniem, starp saimnieku un vergu), jo tur valda īpatnējs, uz ģimenisku draudzību (*φιλία*) balstīts taisnīguma režīms (*δίκαιον πατρικόν, δίκαιον οικονομικόν*);

2) attiecībās starp polisām un/vai cita tipa valstīm, jo tur ir pārāk grūti nodrošināt patiesi taisnīgu labumu sadali.

Tas, protams, nebūt nenozīmē, ka abas iepriekšminētās jomas ir atstātas haosa un anarhijas varā. Arī tās tiek regulētas, – tikai ne ar tiesībām, bet gan ar *morāles* priekšrakstiem. “Starptautiskās tiesības” šīs vārdkopas modernajā nozīmē – šā promocijas darba pamatjoma – ir agrīno jauno laiku “gara bērns”, bet no paša Aristoteļa viedokļa tas būtu absurds vārdu salikums.⁷⁴ Protams, ka raudzīties uz starptautiskajām un iekšzemes tiesībām šādā plāknē šajā promocijas darbā nav iespējams, jo mūsdienu starptautisko un konstitucionālo tiesību koncepcija ir tāda, kāda tā ir, un ECtK sistēma ir šīs lielās koncepcijas sastāvdaļa. Ja autors gribētu to konceptuāli apšaubīt, tam būtu jāvelta atsevišķa monogrāfija.

---

⁷⁴ Nupat teiktais nekādā ziņā nav pretrunā ar to faktu, ka atsevišķi starptautisko tiesību aizmetņi Rietumu pasaulē parādījās jau klasiskajās romiešu tiesībās kā *ius gentium* jeb “tautu tiesību” sastāvdaļa. Romiešu jurists Gaijs (*Gaius*) pretstatīja *ius civile* (šajā kontekstā precīzais latviešu tulkojums būtu “pilsoniskās tiesības”) un *ius gentium*. Pirmās – *ius civile* – darbojās atsevišķas politiskas kopienas ietvaros un attiecās uz šīs kopienas locekļiem, savukārt otrās – *ius gentium* – bija tās, kuras diktēja cilvēka dabiskais saprāts un kuras līdz ar to ievēroja visas tautas (“*Quod vero naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes populos peraeque custoditur vocaturque ius gentium, quasi quo iure omnes gentes utuntur*”). Tātad – romiešu ieskatā – gan pašu romiešu, gan arī jebkuras citas politiski organizētas tautas dzīvi noteica daļēji viņu attiecīgās *iura civilia* un daļēji visiem cilvēkiem kopīgās *ius gentium* [sk. Tierney B. The Idea of Natural Rights: Studies in Natural Rights, Natural Law, and Church Law, 1150-1625. Grand Rapids, MI: W.B. Eerdmans, 2001, pp. 66-67, 136]. Tomēr *ius gentium* nekādā gadījumā nevar uzskatīt par moderno starptautisko tiesību sinonīmu. Tajās ietilpa ne tikai karadarbība, starptautisko līgumu slēgšana un ārzemju sūtņu diplomātiskā imunitāte, bet arī vispārējās īpašuma tiesības, civiltiesisko līgumu un komercīgumu tiesības, verga statuss, utt. [par to sk. Winkel L. The Peace Treaties of Westphalia as an Instance of the Reception of Roman Law. In: Lesaffer R. (ed.). Peace Treaties and International Law in European History. From the Late Middle Ages to World War One. Cambridge: Cambridge University Press, 2004, p. 225]. Tātad tās bija vienkārši dažādām pasaules tautām kopīgas normas (*ius apud gentes*), nevis normas, kas regulētu tautu kā atsevišķu kolektīvu vienību savstarpējās attiecības (*ius inter gentes*)! [sk. Reichberg G.M. Thomas Aquinas on War and Peace. Cambridge: Cambridge University Press, 2017, p. 2]. Pēc tam, kad kristietība 4.gs. beigās kļuva par Romas impērijas oficiālo reliģiju, kanoniskās tiesības arī iepļūda Eiropas kopējo *ius gentium* sastāvā. Savukārt 16.gs. apstākļi radikāli mainījās: notika protestantu Reformācija (kas mazināja Romas pāvesta autoritāti Eiropas mērogā), Rietumu valstis uzsāka koloniālo ekspansiju citās pasaules daļās, un vienlaikus arī valstiskuma un suverenitātes jēdzieni sāka iegūt savu moderno nozīmi. Šajos apstākļos Rietumu pasauli vienojošā *ius gentium* izpratne ātri vien sabruka, un tās vietā sāka veidoties modernās starptautiskās tiesības [sk. Lesaffer R. Introduction. In: Lesaffer R. (ed.)., *op.cit.*, pp. 5, 13; Lesaffer R. Peace Treaties from Lodi to Westphalia. In: *ibid.*, p. 34]. Starp citu, klasisko, pirmsmoderno skatījumu ļoti labi ilustrē sv. Akvīnas Toma “Teoloģijas Summas” (*Summa Theologiae*) struktūra. *Ius gentium* Toms uztver kā cilvēku pieņemto tiesību (*lex humana*) sastāvdaļu, kā tipisku piemēru minot “taisnīgu pirkšanu, pārdošanu un citas tamlīdzīgas lietas” un kopumā saprotot to tāpat, kā seno romiešu juristi. Līdz ar to *ius gentium* tiek analizētas turpat, kur citi tiesību normu veidi – “Summas” otrās daļas pirmajā sadaļā (*Prima Secundae*), kas ir veltīta cilvēku rīcībai. Savukārt kara uzsākšana, karadarbība, starptautisko līgumu saistošais raksturs u.c. jautājumi, kas no mūsdienu viedokļa ir starptautisko publisko tiesību priekšmets, tiek aplūkoti nevis kā tiesību, bet gan kā *ētikas* jautājumi. Tie ir ietverti “Summas” otrās daļas otrajā sadaļā (*Secunda Secundae*), kas ir veltīta dažādiem tikumiem un grēkiem pret šiem tikumiem [sk. Thomas Aquinas. Summa Theologiae, I-II, Q 95 Art. 4; II-II Q 58 Art. 4, Q 88 Art. 1, 3, Q 89 Art. 1, 7, Q 110 Art. 3. Pieejams: <http://www.newadvent.org/summa/>].

Jebkurā gadījumā, tā mācība, kuru mēs varam gūt no Aristoteļa politiskās filozofijas ir tāda, ka **saprātīga politiskā iekārta ir veidojama no apakšas, kā vispārējo principu vienmēr presumējot, ka visi jautājumi ir vispirms piekritīgi zemākajai sociālās organizācijas vienībai, un tikai kā pierādāmu izņēmumu atzīstot konkrētu jautājumu nodošanu augstākai vienībai.** Tas pilnībā attiecas gan uz kvazivalstisku pārnacionālu veidojumu, kāda ir ES, gan uz institucionalizētu starptautisku tiesību aizsardzības mehānismu, kāds ir ECtK iedibinātais mehānisms.

1.4. Subsidiaritātes mereoloģiskais aspekts: Platons, Aristotelis un Ļvovas-Varšavas skola

Subsidiaritātes princips kļūst vēl skaidrāks un saprotamāks, ja neaprobežojamies ar Aristoteļa nostāju pašu par sevi, bet paraugāmiem uz to caur mereoloģijas prizmu. Vārdu **“mereoloģija”** 1927. gadā ieviesa pie Ļvovas-Varšavas skolas piederošais poļu matemātiķis un loģiķis Staņislavs Ļešņevskis (*Stanisław Leśniewski*), un ar to tiek apzīmēts filozofijas, matemātiskās loģikas un vispārējo sistēmu teorijas atzars, kurš pēta **attiecības starp daļu un veselum.**⁷⁵

Šajā perspektīvā svarīgākais jautājums būtu šāds: kad tiek pētītas personas, kas savstarpēji mijiedarbojas viena ar otru dažādu līmeņu sabiedrību ietvaros, – tad **ko lai uzskata par “Vienu” jeb “vienību”, t.i., pamatvienību kā visu pētījumu sākumpunktu?** Ja aplūko Platona un Aristoteļa filozofiskās sistēmas, tad ir redzamas diametrāli pretējas atbildes. Platonam “Viens” (absolūtajā nozīmē) ir valsts jeb politiskā kopiena; savukārt indivīds ir tik ļoti izkūsis jeb absorbēts tajā, ka viņa griba, zināšanas un rīcība kļūst vienādas ar valsts gribu, zināšanām un rīcību. Citiem vārdiem sakot, **indivīds ir tikai daļa no kopuma.** Turpretī Aristotelim “Viens” ir indivīds, kurš ir patiesais gribas un saprāta izpausmju centrs. Turklāt politiskās kopienas pamatiezīme ir *daudzveidība*; kopiena vienmēr sastāv nevis no identiskām daļām, bet gan no īpatnējiem, atšķirīgiem, individuāliem elementiem. Tādējādi valsts vienotība var būt tikai relatīva; indivīds kļūst par tās daļu, taču joprojām paliek atšķirīgs, unikāls un neatkārtojams.⁷⁶ Ir ļoti svarīgi apzināties, ka pat vēl pirms indivīda iekļaušanās politiskajā kopienā viņa rīcībai piemīt sava pilnības pakāpe, sava neatkarīga spēja realizēt savas potences – un tātad sava neatņemama vērtība. Un tādēļ šī rīcība interesē pati par sevi, un to ir vērts pētīt konkrētas zinātnes ietvaros. Tāpēc Aristotelis bija pirmais, kurš veica to, ko vācu vēsturiskās tiesību skolas pārstāvji vēlāk nosauks par *Isolierung*, – proti, skaidri nodalīja **ētiku** (kas pēta *Viena*, t.i., indivīda rīcību) no **politikas** (kas pēta *daudzveidīgā kopuma*, t.i., valsts jeb politiskās kopienas rīcību). Šo aristoteliskās paradigmas elementu sauc par **“metodoloģisko individuālismu”** – t.i., jebkurā cilvēka vai sabiedrības darbības fenomenu pētīšanā balstīties uz atziņu, ka šīs rīcības pamatvienība ir zināšanu, saprāta un gribas primārais nesējs – indivīds, nevis valsts vai sabiedrība

⁷⁵ Sk. piem.: Gruszczyński R., Varzi A.C. Mereology Then and Now. Logic and Logical Philosophy, Vol. 24, 2015, pp. 409-427.

⁷⁶ Lachance L. L'humanisme politique de saint Thomas d'Aquin. Quentin Moreau editions: 2014, pp. 19-23.

kopumā. Tādēļ indivīdam ir jābaida zināma autonomijas pakāpe attiecībā pret valsti, lai varētu izmantot savu brīvo gribu un ar to censties aktualizēt savas potencialitātes vislabākajā iespējamajā veidā.

Var secināt, ka politikā subsidiaritātes princips konkrēti izpaužas kā lēmējinstītūcijas tuvuma faktors attiecībā pret indivīdu.⁷⁷ Ja piemērojam šo pašu loģiku pārnacionālai institucionālai sistēmai – piem., ECtK iedibinātajai ECT sistēmai – tad kļūst skaidrs, ka katra atsevišķa valsts ar tās institūcijām atrodas tuvāk cilvēkam, nekā ECT, un tādēļ *principā* spēj labāk izvērtēt visas indivīda un savu iestāžu potencialitātes katrā konkrētā gadījumā.

1.5. Subsidiaritātes kā atziņas un principa vēsturiskā attīstība

Lai cik fundamentāls ir Aristoteļa devums subsidiaritātes principa atzīšanā, pats viņš savos darbos kā atsevišķu principu to nekad nav skaidri formulējis. Pirmo reizi šis princips tika skaidri formulēts tikai **5.gs.**, kad izcēlās konflikts starp sv. Pētera katedru Romā un vietējām Āfrikas baznīcām, kas vēlējās sev plašāku autonomiju, vienlaicīgi paliekot universālā garīgā kopībā ar Romas pāvestu. 424. gadā Kartāgas bīskaps Aurēlijs, sv. Augustīna draugs un līdzgaitnieks, atsaucās uz 325. gada Nīkajas ekumēniskā koncila lēmumiem, lai secinātu, ka “visi šā veida sarežģījumi ir risināmi turpat, kur tie ir radušies”.⁷⁸ Sešus gadsimtus vēlāk subsidiaritātes jēdzienu izmantoja sv. Bernards no Klervo (*Saint Bernard de Clairvaux*), Baznīcas doktors, savā apcerējumā “*De consideratione*”. Gadsimtiem ejot, dažādi baznīcas autori nemitīgi apliecināja subsidiaritātes principa kā Katoļu baznīcas organizācijas pamatlikuma nozīmi.

Taču tieši 20.gs. tā piemērošana piedzīvoja īstu uzplaukumu. Pirmais pāvests, kas skaidri definēja subsidiaritātes jēdzienu, bija Pij XI ar savu encikliku “*Quadragesimo anno*”. Kopš tā laika visi pāvesti – Pij XII, Jānis XXIII, Pāvils VI, Jānis Pāvils II un Benedikts XVI⁷⁹ – ir apliecinājuši savu piekrišanu šim Baznīcas organizācijas stūrakmenim. Subsidiaritātes vērtība tika vēl vairāk izcelta Otrā Vatikāna koncila aktos, un to iekļāva desmit vadošo principu sarakstā 1917. gada Kanonisko tiesību kodeksa revīzijai.⁸⁰ Visbeidzot, pašlaik spēkā esošais Kanonisko tiesību kodekss, kas ir izsludināts ar Jāņa Pāvila II 1983. gada apustulisko konstitūciju “*Sacrae disciplinae legis*”, pamatojas uz subsidiaritātes principu vēl lielākā mērā nekā iepriekšējais kodekss.⁸¹ Rezumējot,

---

⁷⁷ Andriantsimbazovina J. La subsidiarité devant la Cour de Justice des Communautés européennes et la Cour européenne des Droits de l’Homme. *Actes de la journée nationale d’études de la C.E.D.E.C.E. du 29 avril 1997*. Revue des affaires européennes, 1998, no. 1/2, pp. 28-47.

⁷⁸ Linnan J.C. Subsidiarity, Collegiality, Catholic Diversity, and Their Relevance to Apostolic Visitations. *The Jurist*, Vol. 49, 1989, p. 403; Eno R. *Teaching Authority in the Early Church*. R.B.Eno: 1984, p. 159.

⁷⁹ Autors, protams, nemin pāvestu Jāni Pāvilu I, kura pontifikāts ilga tikai vienu mēnesi un divas dienas.

⁸⁰ *Principia quae Codicis iuris canonici recognitionem dirigant*. *Communicationes*. Romae, 1969, no. 1, pp. 79-80.

⁸¹ Pilni kodeksa un apustuliskās konstitūcijas teksti pieejami: <http://www.vatican.va/archive/cdc/index.htm>.

nebūtu pārāk skaļi teikts, ka subsidiaritāte ir Eiropai dabīgi piemītoša, jo Eiropas vēsturiskās un kulturālās saknes ir cieši saistītas ar kristīgo ticību.⁸²

Līdz salīdzinoši nesenam laikam *diskusija* par subsidiaritātes principu gk. palika Katoļu baznīcas iekšienē. Taču tas nebūt nenozīmē, ka *šis princips kā tāds* arī aprobežojās ar baznīcas lietām. Īstenībā subsidiaritātes principā nav nekā specifiski katoliska vai kristīga; šis virsprincips drīzāk pamatojas uz cilvēka kā būtnes acīmredzamajām dabiskajām īpašībām. Cilvēks pēc savas dabas ir vienlaicīgi brīvs, saprātīgs un sabiedrīgs; līdz ar to ir tikai dabiski, lai viņš varētu rīkoties un lemt pats bez ārējas piespiešanas, ciktāl viņš to objektīvi spēj. Ja mēs paraudzīsimies uz Veco Derību, – vienu no mūsu judeokristīgās civilizācijas pamatu pamatiem – tad ieraudzīsim šo pašu loģiku Pirmajā Mozus grāmatā jeb Radišanas grāmatā (latīņu val. *Genesis*, ebreju val. *Berešit*). Uz radītās pasaules plašās skatuves viens pēc otra parādās arvien sarežģītāki rīcības subjekti: vispirms cilvēks kā indivīds, tad nukleārā ģimene (vīrs un sieva), pēc tam lielā paplašinātā saime, klans, cilts, utt., – un tikai daudz vēlāk parādās pirmie primitīvie valstiskie veidojumi.

Ja līdz 19.gs. par subsidiaritātes principu plašajā sabiedrībā runāja ļoti maz vai nerunāja nemaz, tas bija tādēļ, ka tas bija visiem acīmredzams. Viduslaikos tas valdīja nedalīti: no vienas puses, subsidiaritātes loģika bija teritoriāli partikulārās vietējo tiesību sadrumstalotības pamatā; no otras puses, amatu cunftes, brālības un ģildes nodrošināja amatnieku un tirgotāju pašregulēšanos. Taču līdz ar absolūtisma nostiprināšanos, tam sekojošo varas centralizāciju un straujo rūpniecības attīstību subsidiaritāti sāka arvien vairāk un vairāk apšaubīt. Franču revolūcijas laikā 1791. gada d'Alarda likums (*loi d'Allarde*) un Le Šapeljē likums (*loi Le Chapelier*) aizliedza cunftes, ģildes, amatu korporācijas un strādnieku apvienības ar pamatojumu, ka “nekāda pastarpināta vienība nedrīkst tiesiski nostāties starp pilsoni un nāciju [resp., valsti]”, – kas ir ārkārtīgi skaidrs subsidiaritātes principa noliegums.⁸³

Tomēr tieši 20.gs. šim principam tika doti visspēcīgākie triecieni. Laikposmā pēc Pirmā pasaules kara dažas Eiropas daļas nokļuva totalitāru ideoloģiju – fašisma, nacisma un komunisma – varā; šīs ideoloģijas radikāli noliedza cilvēka kā būtnes autonomiju un centās pakļaut cilvēku un sabiedrību visaptverošai valsts kontrolei. Pret šo bīstamo fenomenu cēlās Romas pāvests Pij XI (laicīgajā vārdā Akille Ratti (*Achille Ratti*)) ar savām četrām lielajām antitotalitārajām enciklikām: “*Quadragesimo anno*” (par sociālo jautājumu vispār un sociālismu it īpaši), “*Non abbiamo bisogno*”

---

⁸² Sk., piem., Rudevskis J. Subsidiaritātes princips Eiropas Kopienu tiesas un Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrā: vispārējs salīdzinājums. Likums un Tiesības, 2006.g. maijs, nr. 5(81), 130.-144.lpp. Plašāk par subsidiaritātes principa darbību Katoļu baznīcā sk.: Cardinal de Lubac H. Les églises particulières dans l'Eglise universelle. Paris: Aubier, 1971, p. 114, un Komonchak J. Subsidiarity in the Church: the State of the Question. The Jurist, Vol. 48, 1988, p. 300. Par subsidiaritāti Baznīcas sociālajā doktrīnā sk.: Feliciani G. Il principio di sussidiarietà nel magistero sociale della Chiesa. Rivista internazionale dei diritti dell'uomo, Vol. 7, 1994, no. 1, pp. 19-23.

⁸³ Rudevskis J. Réflexions sur la subsidiarité, l'étatisme et la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme. In: Berg L. et al. (eds.), Cohérence et impact de la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme: *liber amicorum* Vincent Berger. Oisterwijk: Wolf Legal Publishers, 2013, pp. 349-367.

(par itāļu fašistu režīmu), “*Divini Redemptoris*” (par komunismu) un “*Mit brennender Sorge*” (par vācu nacionālsociālismu)).⁸⁴ 1931. gadā publicētajā enciklikā “*Quadragesimo anno*” Pijis XI sniedza precīzu subsidiaritātes principa raksturojumu, kas saglabā savu aktualitāti līdz šai dienai. Lūk, kāds tas ir :

“Patiešām ir taisnība – un vēsture to apliecina ar daudziem piemēriem –, ka sabiedrības apstākļu attīstības dēļ daudzas lietas, kuras agrāk bija piekritīgas mazāk nozīmīgām institūcijām, tagad var paveikt tikai spēcīgas apvienības. Taču ir pilnīgi skaidrs, ka nav iespējams nedz grozīt, nedz vājināt šādu svarīgu sociālās filozofijas principu: tāpat kā nedrīkst atņemt privātpersonām un uzlikt sabiedrībai tos uzdevumus, kurus tās spēj paveikt pēc pašu iniciatīvas un ar pašu līdzekļiem, tāpat arī tiek pieļauta netaisnība un smagi iedragāta sabiedrības iekārta, ja zemākas pakāpes vienībām tiek atņemtas un plašākai un augstāka līmeņa kopienai uzticētas funkcijas, kuras šīs zemākās vienības spēj izpildīt pašas.

Ikvienas [valsts] iejaukšanās dabiskais mērķis sociālajā jomā ir palīdzēt sabiedrības organisma locekļiem, nevis tos iznīcināt vai absorbēt. Tādēļ lai valsts vara atstāj zemāka līmeņa grupējumu rokās mazākas nozīmes lietu kārtošanu, kur [valsts] pūles tiktu nepamatoti izšķiestas; tādējādi valsts varēs daudz brīvāk, varenāk un efektīvāk pildīt tās funkcijas, kas pieder tikai tai, jo tikai valsts spēj tās pildīt: vadīt, uzraudzīt, stimulēt, saturēt, atkarībā no tā, ko prasa apstākļi vai nepieciešamība. Tādēļ lai valdītāji labi apzinās: jo pilnīgāk tiks realizēta dažādu grupējumu hierarchiskā kārtība saskaņā ar šo jebkuras kolektīvas organizācijas subsidiāro funkciju, jo lielāka būs valsts autoritāte un sociālā vara, un jo laimīgāks un plaukstošāks sabiedrisko lietu stāvoklis.”⁸⁵

Tieši uz šo subsidiāras valsts ideju, kas respektē personisko brīvību un zemāko sabiedrības organizācijas struktūru autonomiju saskaņā ar Katoļu baznīcas mācību, balstās pašreiz spēkā esošā Īrijas Republikas konstitūcija. Tā tika pieņemta 1937. gadā, un tā pamatā iedvesmojas no Pija XI politiskās domas.⁸⁶

---

⁸⁴ Conseil pontifical Justice et Paix. Compendium de la doctrine sociale de l'Église. Paris: Bayard, Cerf, Fleurus-Mame, 2007, pp. 51-52, §§ 91-92.

⁸⁵ Pius XI. *Quadragesimo anno* (Pija XI 1931. gada 15. maija enciklika). *Acta Apostolicae Sedis*, no. 23, p. 203. 79.-80. punkts. Oriģināls latīņu val. publicēts *Acta Apostolicae Sedis*, no. 23, p.203. Atrodama arī pēc adreses: www.vatican.va.

⁸⁶ Hogan G. (ed.). *Origins of the Irish Constitution*. Dublin: Royal Irish Academy, 2012, p. 210.

2. nodaļa. Subsidiaritātes princips ECtK sistēmā

2.1. Subsidiaritātes principa definīcija ECtK sistēmā

Iesākumam būtu jāprecizē, ko parasti saprot ar “subsidiaritāti” ECtK sistēmā.⁸⁷ Šis princips pirmkārt nozīmē to, ka **pienākums nodrošināt Konvencijā ietvertās tiesības ir vispirms dalībvalstu institūcijām, un nevis ECT. ECT drīkst iejaukties un tai ir jāiejaucas tikai tad, ja iekšzemes institūcijām neizdodas pienācīgi nodrošināt ECtK ievērošanu.** Šeit var citēt, piem., spriedumu lietā *Scordino pret Itāliju (nr. 1)*, kurā ECT Lielā palāta pasludināja:

“Atbilstoši Konvencijas 1. pantam, saskaņā ar kuru “Augstās Līgumslēdzējas Puses nodrošina ikvienam, kas atrodas to jurisdikcijā, šīs Konvencijas Pirmajā sadaļā minētās tiesības un brīvības”, Konvencijā garantēto tiesību un brīvību ieviešana un piemērošana ir vispirms dalībvalstu institūciju kompetencē. Līdz ar to sūdzības mehānismam ECT piemīt subsidiārs raksturs attiecībā pret dalībvalstu iekšzemes cilvēktiesību aizsardzības sistēmām. [...]”⁸⁸

Tātad katreiz, kad ECT atgādina savu subsidiāro lomu attiecībā pret dalībvalstu institūcijām, tā vienkārši pielāgo iepriekšminēto virsprincipu īpašajam Eiropas cilvēktiesību aizsardzības mehānisma kontekstam. Šajā kontekstā katras līgumslēdzējas valsts institūcijas veido “zemāko līmeni” attiecībā pret ECT.

2013. gadā tika atklāts parakstīšanai ECtK Piecpadsmitais protokols, kas cita starpā papildina ECtK preambulu ar sekojošu rindkopu:

“Apstiprinot, ka, saskaņā ar subsidiaritātes principu, atbildība par šajā Konvencijā un tās protokolos noteikto tiesību un pienākumu nodrošināšanu pirmām kārtām piemīt Augstajām Līgumslēdzējām Pusēm, un, to darot, tās bauda novērtēšanas brīvības robežu šīs Konvencijas dibinātās Eiropas Cilvēktiesību tiesas uzraudzībā.”

Tā kā šis protokols ievieš grozījumus pašā ECtK tekstā, tas nevar stāties spēkā, kamēr to nav ratificējušas visas ECtK dalībvalstis. Šā promocijas darba iesniegšanas brīdī Piecpadsmito protokolu bija ratificējušas visas Eiropas Padomes dalībvalstis, izņemot Bosniju un Hercegovinu un Itāliju; tādēļ

---

⁸⁷ Par subsidiaritātes principu, kā tas parasti tiek saprasts ECT judikatūrā, sk.: Villiger M. The principle of subsidiarity in the European Convention on Human Rights. In: M.G. Kohen (ed.), Promoting justice, human rights and conflict resolution through international law: Liber amicorum Lucius Caflisch. Leiden: Martinus Nijhoff, 2007, pp. 623-637; Petzold H. The Convention and the Principle of Subsidiarity. In: Macdonald R.St.J., Matscher F., Petzold H. (ed.), The European System for the Protection of Human Rights. Martinus Nijhoff Publishers, 1993, p. 41; Jacot-Guillarmod O. Règles, méthodes et principes d'interprétation dans la jurisprudence de la Cour européenne des Droits de l'Homme. In: Pettiti L.-E., Decaux E. et Imbert P.H. (sous la dir.), La Convention européenne des Droits de l'Homme. Commentaire article par article. Paris: Economica, 1994, pp. 41-63; Conforti B. Principio di sussidiarietà e Convenzione europea dei diritti umani. Rivista internazionale dei diritti dell'uomo, Vol. 7, no. 1, 1994, pp. 42-43; Liu Wei. Les méthodes d'interprétation dynamique de la Convention européenne des Droits de l'Homme utilisées par la Cour européenne des Droits de l'Homme. Thèse, Université de Strasbourg, 2000; Sudre F. A propos du dynamisme interprétatif de la Cour européenne des droits de l'homme. Semaine juridique, 2001, no. 28, pp. 1365-1368.

⁸⁸ *Scordino v. Italy (no. 1)* [GC], no. 36813/97, § 140, 29 March 2006.

tas vēl nav spēkā.⁸⁹ Jebkurā gadījumā, iepriekšminētais formulējums būtībā neko nemaina, jo tas tikai ļoti lakoniskā formā kodificē ECT judikatūrā jau sen nostiprinājušos principu.

ECtK ietvaros subsidiaritātes princips var izpausties divējādi. **Pirmkārt**, tā ir **procesuālā jeb tiesvedības subsidiaritāte**, kas noregulē attiecības starp tiesām un atbilst *ričības* un *iejaukšanās* kompetencēm (dinamiskais aspekts). Šis subsidiaritātes aspekts izpaužas gk. kā iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu izsmelšanas pienākums pirms vēršanās ECT (ECtK 35. panta pirmā daļa; sk. šā darba III daļas 1. nodaļu). Uz subsidiaritātes loģiku pamatojas arī Sešpadsmitā protokola iedibinātā konsultatīvā atzinuma procedūra (šā darba III daļas 3. nodaļa) un ECT spriedumu izpildes mehānisms (III daļas 4. nodaļa).

Otrkārt, runa ir par **materiāltiesisko** subsidiaritāti, kas atbilst *lemšanas* un *novērtēšanas* kompetencēm. Tas būtībā nozīmē, ka:

“[...] [ECT] uzdevums ir nodrošināt to saistību ievērošanu, kuras dalībvalstīm ir uzliktas ar Konvenciju. It īpaši [...] tās kompetencē neietilpst iztiesāt iekšzemes tiesas iespējami pieļautās faktiskās vai juridiskās kļūdas, ja vien – un ciktāl – tās nepārkāpj Konvencijā aizsargātās tiesības un brīvības. [...] It sevišķi Tiesa nevar pati novērtēt faktiskos elementus, kas ir noveduši iekšzemes tiesu pie šāda, nevis pie citāda lēmuma; pretējā gadījumā tā darbotos kā ceturtās instances tiesa un pārkāptu savu uzdevumu robežas [...]”⁹⁰

Materiāltiesisko subsidiaritāti līdz ar to var raksturot arī kā tādu, kas noregulē kompetenču sadali starp augstāko līmeni (pašu ECT) un dalībvalstu institūcijām (statiskais aspekts).⁹¹ To var arī rezumēt šādā jautājumā: “Cik lielā mērā ECT ir – vai nav – jāpieņem dalībvalstu iestāžu un tiesu teiktais?”

---

⁸⁹ Protocol No. 15 Amending the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Strasbourg, 24 June 2013. Protokola teksts un to parakstījušo un ratificējušo valstu saraksts ir pieejams Eiropas Padomes Līgumu biroja mājas lapā: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/213>.

⁹⁰ *Centro Europa 7 S.R.L. and di Stefano v. Italy* [GC], no. 38433/09, § 197, 7 June 2012.

⁹¹ Analizējot ECtK, daži autori dod priekšroku vispārīgākam iedalījumam: “procesuālā funkcija” (valstu institūcijām piešķirtā ričības brīvība) un “materiālā funkcija” (kompetenču sadale starp organizāciju un dalībvalstīm); sk., piem.: Tavernier P., Grewe C., Fabri R. *Convention européenne des Droits de l’Homme: Interprétation et application par les organes de Strasbourg et par les organes nationaux*. Juris-Classeur – Droit international, fasc. 155-E, no. 19, 1992, p. 7. Tomēr autoram nešķiet prātīgi, runājot par ECtK, EST vai jebkurām citām tiesām, uzsvērt kompetenču sadali, jo tiesu varas kontekstā normatīvā funkcija vārda tiešajā nozīmē nepastāv.

Subsidiaritātes princips (gan procesuālā, gan materiālā nozīmē) attiecībā uz jebkuru tiesu (nacionālo, starptautisko vai pārnacionālo) var darboties divos virzienos:

(a) **aktīvā subsidiaritāte**. Ja runājam par *materiālo* subsidiaritāti tiesu varas kontekstā, tad tā izpaužas kā **tiesas pašaprobežošānās** (*judicial self-restraint* – angļu val.): tiesa atturas no atsevišķu faktu vai vērtējumu apstrīdēšanas un paļaujas uz kontrolētās iestādes (tiesas) veikto faktu konstatāciju vai vērtējumu.

(b) **pasīvā subsidiaritāte**, kad tiesa tomēr apstrīd kontrolētās iestādes (tiesas) teikto un pilnīgi vai daļēji aizvieto to ar pašas veikto konstatāciju vai vērtējumu. Te runājam par **tiesas aktīvismu** (*judicial activism* – angļu val.). Citiem vārdiem sakot, subsidiaritātes princips šeit it kā atkāpjas.⁹²

2.2. Subsidiaritātes princips ECtK sistēmā un Eiropas Savienībā: vispārējs salīdzinājums

Ir interesanti īsumā salīdzināt subsidiaritātes principa darbību ECtK un Eiropas Savienības attiecīgajās sistēmās. Šajā ziņā ES ir vienīgā, ar ko var adekvāti salīdzināt ECT judikatūru, jo neviena cita sistēma nav tik pilnīga. ANO Cilvēktiesību komiteja, kas skata lietas par Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām pārkāpumiem, nav tiesa, un tās lēmumi nav formāli saistoši. Amerikas Cilvēktiesību konvencijas institucionālā sistēma ir būtiski līdzīga ECtK sistēmai (jo no tās ir nokopēta), taču tā pagaidām nav tik attīstīta, lai varētu runāt par kaut kādu sakarīgu subsidiaritātes principa doktrīnu tajā.⁹³ Savukārt Āfrikas Cilvēktiesību un tautu tiesību hartas sistēma ir pat ne bērna autiņu, bet aizmetņa stadijā, un nav zināms, cik ilgi tā pastāvēs un vai tai ir nākotne. Visbeidzot, jāievēro arī milzīgā atšķirība starp Eiropu un, attiecīgi, Āfriku un Latīņameriku gan vēsturiski politiskajā ziņā, gan tiesnešu mentalitātes ziņā. Savukārt Eiropas Savienības valstu teritorija ir daļa no ECtK piemērošanas teritorijas (visas Eiropas Savienības dalībvalstis ir arī ECtK dalībvalstis, lai gan ne visas ECtK dalībvalstis ir Eiropas Savienībā), un pati ECT cenšas uzturēt īpašas politiskas attiecības ar Eiropas Savienības tiesu iestādēm.⁹⁴

Visi trīs Eiropas kopienu dibināšanas līgumi⁹⁵ jau sākumā netieši atzina subsidiaritātes principu, taču šo līgumu autori īpaši nebija parūpējušies par šā principa kodifikāciju. Pirmo reizi skaidros vārdos subsidiaritātes jēdziens tika minēts A. Spinelli vadītās Eiropas Parlamenta komisijas

⁹² Jāatzīst, ka daži autori, runājot par subsidiaritāti, attiecas ļoti skeptiski pret “pašaprobežošānās” un “aktīvisma” prestatījumu. Viņuprāt, tiesas pašdisciplīna var izrietēt no citiem faktoriem. Sk., piem.: Tridimas T. The Court of Justice and Judicial Activism. *European Law Review*, June 1996, pp. 199-210.

⁹³ Duhaime B. What Room Is There for Deference in the Inter-American System? In: Gruszczynski L., Werner W. (eds.) *Deference in International Courts and Tribunals*. Oxford: Oxford University Press, 2014, pp. 289-318.

⁹⁴ Sk., piem., Callewaert J. L'adhésion de l'Union européenne à la Convention européenne des droits de l'homme. Strasbourg: Conseil de l'Europe, 2013.

⁹⁵ Eiropas Ogļu un tērauda kopienas (EOTK) dibināšanas līgums. Parakstīts Parīzē 18.04.1951. Līguma darbība beigusies no 23.07.2002. Publicēts: ELI:<http://data.europa.eu/eli/treaty/ceca/sign>; un Eiropas Ekonomiskās kopienas (EEK) dibināšanas līgums un Eiropas Atomenerģijas kopienas (EURATOM) dibināšanas līgums (Romas līgumi). Parakstīti Romā 27.03.1957. Pieejami: www.europa.eu

izstrādātā Eiropas Savienības līguma projekta 12. panta otrajā daļā. Šī norma, kas bija izstrādāta gk. pēc konservatīvā deputāta K. Džeksona (*C. Jackson*) iniciatīvas, bija formulēta šādi:

“Gadījumos, kad šis līgums piešķir Savienībai dalītu kompetenci, dalībvalstu darbība notiek tur, kur Savienība nav īstenojusi savas pilnvaras. Savienība rīkojas tikai tad, ja ir nepieciešams veikt tādus uzdevumus, kas kopīgi ir paveicami daudz efektīvāk nekā katrai dalībvalstij rīkojoties atsevišķi, un it īpaši tādus, kuru īstenošana prasa Savienības iejaukšanos tāpēc, ka to dimensijas vai sekas pārsniedz valstu robežas. (...)”⁹⁶

Lai gan Spinelli projekts, kā tāds, nekad tā arī nekļuva par līgumu, iepriekš minētais priekšlikums faktiski tika iekļauts 1986. gada Vienotajā Eiropas aktā. Šis Akts papildināja Eiropas Kopienas dibināšanas līgumu ar jaunu 130.R pantu, kas paredzēja subsidiāru lēmumu pieņemšanas modeli – taču tikai vides aizsardzības jomā.⁹⁷

Tomēr bija jāsapaida Eiropas Savienības līguma (Māstrihtas līguma) spēkā stāšanos 1993. gada 1. novembrī, lai subsidiaritāte tiktu patiešām atzīta par visas Eiropas Kopienas darbības pamatprincipu. Viens no svarīgākajiem šā līguma jaunievedumiem (lai gan to bieži aizmirst pieminēt) bija EK līguma papildināšana ar 3.B pantu (kas kļuva par 5. pantu pēc Amsterdamas līguma spēkā stāšanās⁹⁸). Šā panta otrajā rindkopā ir lietots ļoti veiksmīgs formulējums, kas visai trāpīgi raksturo subsidiaritātes ideju:

“Jomās, kas nav ekskluzīvā Kopienas kompetencē, tā rīkojas saskaņā ar subsidiaritātes principu un vienīgi tad, ja dalībvalstis nespēj pilnībā sasniegt paredzētās darbības mērķus un ja paredzētās darbības apjoma vai rezultātu dēļ tos var vieglāk sasniegt Kopiena.”

Tāpat subsidiaritātes princips tika uztverts kā pamatprincips, kas noregulē Kopienas un dalībvalstu attiecības gadījumos, kad kompetenču pārklāšanās var novest pie konflikta.⁹⁹ Eiropas valstīm nav nekāda nodoma nākotnē samazināt subsidiaritātes nozīmi; gluži otrādi, sekojot tieši tādi pašai loģikai, Eiropas konstitūcijas projekta¹⁰⁰ I-11. panta trešā daļa saturēja šādu definīciju:

“Saskaņā ar subsidiaritātes principu jomās, kuras nav ekskluzīvā Savienības kompetencē, Savienība rīkojas tikai tad, ja dalībvalstis centrālā vai reģionālā un vietējā līmenī nevar pietiekami labi īstenot paredzētās darbības mērķus, bet ierosinātās darbības mēroga vai seku dēļ tie ir labāk sasniedzami Savienības līmenī.

⁹⁶ Minutes of Proceedings of the Sitting of Tuesday, 14 February 1984 (84/C 77/02). Official Journal (turpmāk – OJ) C 77, 19.03.1984, p. 22-62 (sk. sākot no 33.lpp.). Spinelli projekts tika apstiprināts Eiropas Parlamentā 1984. gada 14. februārī, ar 237 balsu vairākumu pret 31.

⁹⁷ 130.R panta ceturtā daļa.

⁹⁸ Treaty of Amsterdam amending the Treaty of European Union, the Treaties establishing the European Communities and Related Acts. Parakstīts Amsterdamā 02.10.1997. OJ C 340, 10.11.1997, p. 1-144.

⁹⁹ Sk. īpaši: Constantinesco V. Article 3B. In: Constantinesco V., Kovar R., Simon D. (éd.), *Traité sur l'Union européenne, commentaire article par article*. Paris: Economica, 1995, pp. 106-118; Rideau J. *Compétences et subsidiarité dans l'Union européenne et les Communautés européennes*. Revue d'affaires publiques (A.E.A.P.), 1992, Vol. 15, p. 615; Lenaerts K., van Ypersele P. *Le principe de subsidiarité et son contexte: étude de l'article 3B du traité CE*. Cahiers du Droit européen, 1994, pp. 3-85; Jacqué J.-P. *Le principe de subsidiarité et droit communautaire*. In: d'Onorio J.-B. et al. et al. *La subsidiarité. De la théorie à la pratique*. Paris: Téqui, 1994, pp. 83-110; Strozzi G. *Le principe de subsidiarité dans la perspective de l'intégration européenne: une énigme et beaucoup d'attentes*. Revue trimestrielle de droit européen, Vol. 30, no. 3, 1994, p. 375, un Gutknecht B. *Das Subsidiaritätsprinzip als Grundsatz des Europarechts*. In: Hengstschläger J. (Hrsg.), *Für Staat und Recht. Festschrift für Herbert Schambeck*. Berlin: Duncker & Humblot, 1994, S. 922-946.

¹⁰⁰ ES Konstitūcijas projekta teksts ir atrodams šeit: <http://www.europa.eu.int/eur-lex/lex/en/treaties/dat/12004V/htm/12004V.html>.

Savienības iestādes piemēro subsidiaritātes principu, kas noteikts Protokolā par subsidiaritātes principa un proporcionalitātes principa piemērošanu. Valstu parlamenti nodrošina minētā principa ievērošanu saskaņā ar minētajā protokolā izklāstīto procedūru.¹⁰¹

Tagad būtu ļoti vispārīgi jāparaugās, kādas ir subsidiaritātes principa darbības pamatiezīmes abās sistēmās.¹⁰² **Pirmkārt**, lai kāda būtu skaidrības pakāpe, ar kuru subsidiaritāte tiek atspoguļota ES pamatlīgumos un ECtK, tā ir **abu sistēmu stūrakmens**. Patiešām, atšķirībā no ES pamatlīgumiem, ECtK šis princips skaidros vārdos nav minēts (vismaz kamēr nav stājies spēkā Piecpadsmitais protokols).¹⁰³ Tomēr, kā tiks turpmāk parādīts šajā promocijas darbā, subsidiaritāte ir pamatīgi nostriprināts judikatūras veidojums, kas balstās gan uz atsevišķām noteiktām ECtK normām, gan arī uz tās pamatā esošo loģiku.

Otrkārt, subsidiaritātes jēdziens ES tiesībās un ECT judikatūrā nav pilnīgi identisks; šis secinājums nav pārsteidzošs, ja atceras abu šo sistēmu atšķirīgo dabu. ES ar savu institūciju gandrīz valstisko raksturu un ar savu tiesību normu tiešo iedarbību un pārākumu pār nacionālajām normām atgādina federatīvu valsti, un tās tiesību sistēma atbilst **integrācijas** modelim. Līdz ar to, runājot par subsidiaritāti ES ietvaros, tiek gk. domāta "**konkurences subsidiaritāte**", t.i., runa ir par konkurenci starp attiecīgajām ES un dalībvalstu kompetencēm – līdzīgi tam, kā norisinās konflikts starp federālo varu un federācijas subjektiem federatīvās valstīs. Savukārt ECtK nav iedibinājusi nekādu pārnacionālu lēmējvaru; tās institūciju¹⁰⁴ kompetence ir strikti aprobežota ar valstu uzvedības kontroli

---

¹⁰¹ Šajā sakarā jāatgādina arī Eiropas Kopienas dibināšanas līguma 30. protokols par subsidiaritātes un proporcionalitātes principu piemērošanu (pievienots ar Amsterdamas līgumu) un Eiropas konstitūcijas projektam pievienoto protokolu ar tādu pašu virsrakstu (kas ir daudz labāk izstrādāts un ievieš institucionalizētu subsidiaritātes principa *a priori* kontroles mehānismu). Sk.: Treaty establishing the European Community (consolidated version) – Protocols annexed to the Treaty establishing the European Community – Protocol (No 30) on the application of the principles of subsidiarity and proportionality (1997). OJ C 321 E, 29.12.2006, p. 308-311, kā arī: Treaty establishing a Constitution for Europe (not ratified) – 2. Protocol on the application of the principles of subsidiarity and proportionality. Parakstīts Romā 29.10.2004. Nav ratificēts, nav stājies spēkā. OJ C 310, 16.12.2004., p. 1- 401.

¹⁰² Abu sistēmu salīdzinošās analīzes pamatus jau sen ielika fundamentāls Ž. Andriancimbazovinas (*J. Andriantsimbazovina*) pētījums. Sk.: Andriantsimbazovina J. La subsidiarité devant la Cour de Justice des Communautés européennes et la Cour européenne des Droits de l'Homme. *Actes de la journée nationale d'études de la C.E.D.E.C.E. du 29 avril 1997*. Revue des affaires européennes, 1998, no. 1/2, pp. 28-47.

¹⁰³ 2013. gadā tika atklāts parakstīšanai ECtK Piecpadsmitais protokols, kas cita starpā papildina ECtK preambulu ar sekojošu rindkopu: "Apstiprinot, ka, **saskaņā ar subsidiaritātes principu**, atbildība par šajā Konvencijā un tās protokolos noteikto tiesību un pienākumu nodrošināšanu pirmām kārtām piemīt Augstajām Līgumslēdzējām Pusēm, un, to darot, tās bauda novērtēšanas brīvības robežu šīs Konvencijas dibinātās Eiropas Cilvēktiesību tiesas uzraudzībā." Tas pagaidām vēl nav stājies spēkā. Protokola teksts un to parakstījušo valstu saraksts ir pieejams Eiropas Padomes Līgumu biroja mājas lapā: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/213>.

¹⁰⁴ ECtK institūcijas ir: a) Eiropas Cilvēktiesību tiesa (ECT), tās sākotnējā formā izveidota 1959. gadā; kopš Vienpadsmitā protokola spēkā stāšanās 1998. gada 1. novembrī tā tika aizvietota ar pastāvīgu Tiesu; b) Eiropas Cilvēktiesību komisija, kas ar Vienpadsmito protokolu tika likvidēta, un c) Eiropas Padomes Ministru komiteja, kurai Vienpadsmitais protokols atņēma iztiesāšanas funkciju, atstājot tai tikai uzdevumu uzraudzīt Tiesas spriedumu izpildi (Konvencijas 46. panta otrā daļa). Turpmāk autors runās gandrīz tikai par ECT, kas vienīgā ir kompetenta taisīt juridiski saistošus spriedumus. Taču, lai parādītu Strasburgas judikatūras saskanību, tiks citēta arī Cilvēktiesību komisijas prakse, kuru tiesību zinātnē mēdz nedaudz atstāt novārtā.

post factum.¹⁰⁵ Tātad šeit runa ir par starptautisko tiesību loģiku, kas stipri atšķiras no “kvazivalstiska” modeļa, un tāpēc ECtK radītā tiesību sistēma atbilst **harmonizācijas** principam. Tādēļ subsidiaritāte ECtK izpratnē ir “**papildinoša subsidiaritāte**”, t.i., ECT iejaukšanās ir iespējama tikai tajos gadījumos, kad dalībvalstu institūcijas nespēj nodrošināt ECtK garantēto tiesību efektīvu aizsardzību.¹⁰⁶

Treškārt, kā tas neskaitāmas reizes tika atgādināts kopš slavenā Eiropas Kopienu tiesas sprieduma *Costa/ENEL* lietā, Kopienu (resp., ES) tiesību sistēma ir īpatnēja un pēc savas būtības līdzinās konstitucionālai sistēmai.¹⁰⁷ Savukārt ECtK – lai gan tā zināmā mērā atkāpjas no ortodoksālās starptautisko publisko tiesību loģikas – nav konstitūcija un, par spīti visām iespējamajām deklarācijām, ir un paliek starpvalstu līgums, kuram ir piemērojami visi starptautiskajās tiesībās pieņemtie līgumu interpretācijas principi.

Pirmais iespaids, kas rodas par procesuālo subsidiaritāti ES ietvaros ir tāds, ka tās izpausmes ir visai mērenas, jebkurā gadījumā – ne tik izteiktas kā ECtK sistēmā. No vienas puses, dalībvalstu tiesas paliek ES tiesību normu pamatpiemērotājas, jo tieši tām – un vispirms tām – ir jāpiemēro šīs normas un jāsankcionē to pārkāpumi.¹⁰⁸ Savukārt EST drīkst īstenot tikai tās pilnvaras, kas tai ir tieši noteiktas dibināšanas līgumos.¹⁰⁹ Aktīvā procesuālā subsidiaritāte ļoti skaidri parādās arī nepamatotu maksājumu atmaksas jomā, kur no ieinteresētās personas tiek pieprasīta iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu izsmelšana, pirms viņa vēršas Luksemburgas tiesā.¹¹⁰

Jebkurā sarežģītā sistēmā valda sekojošs princips: jo lielāka ir integrācijas pakāpe, jo stiprāka ir konkurence starp aktīvo un pasīvo subsidiaritāti. Tomēr subsidiaritātes jēga ir būt **līdzsvara instrumentam**, nodrošinot mūžīgu oscilējošu kustību – un līdz ar to saprātīgu līdzsvaru – starp diviem diametrāli pretējiem mērķiem: no vienas puses, nacionālās suverenitātes un daudzveidības aizsardzība (centrbēdzes spēks)¹¹¹; no otras puses, pārnacionāla integrācija nolūkā pēc iespējas pilnīgi realizēt abu sistēmu mērķus (centrtieces spēks). Šeit subsidiaritātes iedarbība tiek jūtami līdzsvarota,

---

¹⁰⁵ Sk.: Andriantsimbazovina J. La subsidiarité devant la Cour de Justice des Communautés européennes et la Cour européenne des Droits de l'Homme. *Actes de la journée nationale d'études de la C.E.D.E.C.E. du 29 avril 1997*. Revue des affaires européennes, 1998, no. 1/2, pp. 28-47; un Sudre F. L'Europe des Droits de l'Homme. L'Europe et le Droit, no. 14, 1991, p. 105.

¹⁰⁶ Sk.: Andriantsimbazovina J., *ibid.*, pp. 28-47; un Sudre F. Droit international et européen des Droits de l'Homme. Paris: P.U.F., 1999, pp. 346-347, § 199.

¹⁰⁷ Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas 1964. gada 15. jūlija spriedums lietā: 6/64 *Costa/ENEL*, ECR [1964], p. 1141.

¹⁰⁸ Barav A. La plénitude de compétence du juge national en sa qualité de juge communautaire. In: L'Europe et le Droit. *Mélanges en hommage à Jean Boulouis*. Paris: Dalloz, 1991, p. 297.

¹⁰⁹ Protams, EST ir un paliek ES augstākā “konstitucionālā” tiesa, jo tikai šī institūcija var atzīt atvasinātu tiesību aktu par spēkā neesošu un tikai tai pieder ES tiesību normu autentiskas interpretācijas monopols. Šajā sakarā sk.: Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas 1987. gada 22. oktobra spriedumu lietā: 314/85 *Foto-Frost*, ECR [1987], p. 4199.

¹¹⁰ Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas 1986. gada 26. februāra spriedums lietā: 175/84 *Krohn pret Komisiju*, ECR [1986], p. 753.

¹¹¹ Par abu tiesu ietekmi uz dalībvalstu suverenitātes īstenošanu sk.: par Luksemburgas tiesu: Dutheil de la Rochère J. La jurisprudence de la Cour de Justice des Communautés européennes et la souveraineté des Etats. In: La Constitution et l'Europe (journée d'études du 25 mars 1992). Paris: Montchrestien, 1992, p. 233. Par Strasburgas tiesu: Flauss J.-F. La souveraineté de l'Etat et la Convention européenne des Droits de l'Homme. In: Drago R. (sous la dir.), *Souveraineté de l'Etat et interventions internationales*. Académie de Sciences morales et politiques. Paris: Dalloz, 1996, p. 59.

piemērojot sadarbības principu.¹¹² Kā rakstīja bijušais ECT sekretārs un pēc tam ECT britu tiesnesis P. Mahonijs (*P. Mahoney*), tiesas aktīvisms un pašaprobežošanās ir “vienas un tās pašas medaļas divas puses”.¹¹³ Vai un ciktāl šis princips patiesi darbojas abu lielo Eiropas tiesu judikatūrā, ir gk. tiesībpolitiska izvērtējuma jautājums.

---

¹¹² Andriantsimbazovina J. La subsidiarité devant la Cour de Justice des Communautés européennes et la Cour européenne des Droits de l'Homme. *Actes de la journée nationale d'études de la C.E.D.E.C.E. du 29 avril 1997*. Revue des affaires européennes, 1998, no. 1/2, pp. 28-47. Sadarbības princips ir skaidri ierakstīts Līguma par Eiropas Savienību 13. panta otrajā daļā. Savukārt ECtK Konvencijā tas caurauž visu Konvencijas sistēmu (tāpat kā subsidiaritātes princips), taču vispilnīgāk to atspoguļo 1. pants: “Augstās Līgumslēdzējas Puses nodrošina ikvienam, kas atrodas to jurisdikcijā, šīs Konvencijas I sadaļā minētās tiesības un brīvības”.

¹¹³ Mahoney P. Judicial activism and judicial self-restraint in the European Court of Human Rights: two sides of the same coin. *Human Rights Law Journal*, 1990, no. 1-2, pp. 57-88.

II daļa. Subsidiaritātes principa materiāltiesiskais aspekts

Analizējot jebkuru tiesību institūtu, kurš veido vairāk vai mazāk pilnīgu un autonomu sistēmu (vai apakšsistēmu), **ir loģiski vispirms aplūkot tā procesuālo un tikai pēc tam materiālo aspektu.** Tas ir tādēļ, ka laika ziņā procesuālie jautājumi parādās pirmie: ja lieta nonāk izskatīšanā tiesā vai citā institūcijā, tad šai institūcijai ir vispirms jānoskaidro, vai tā vispār ir tiesīga skatīt šādu lietu un kādā procesuālā kārtībā tā ir jāskata. Un tikai pēc tam tā pievēršas lietas būtībai, t.i., materiālo tiesību jautājumiem. ECT darbības analīze šajā ziņā nav izņēmums. Tomēr šis princips nav absolūts: **ir gadījumi, kad argumentācijas konsekvences un pārskatāmības labad ir labāk iet pretējo ceļu: vispirms aplūkot materiāltiesisko, un tikai pēc tam procesuālo aspektu.** Autora ieskatā šis ir viens no tādiem gadījumiem. Viena no šā promocijas darba pamattēzēm ir saistīta ar jautājumu par ECT *ultra vires* spriedumiem, un no struktūras viedokļa ir loģiskāk vispirms atbildēt uz jautājumu, vai un kādos gadījumos ECT vispār var taisīt kādu spriedumu *ultra vires*, un pēc tam pievērsties jautājumam, kas dalībvalstīm šādos gadījumos būtu procesuāli jādara. Turklāt jautājums par ECT materiālās kompetences robežām šajā gadījumā nav atdalāms no jautājuma par ECtK dinamisko interpretāciju un vispārīgi no veida, kā ECT mēdz to piemērot; šajā gadījumā *ultra vires* tematika ir atzīstama par materiāltiesisku jautājumu. Tādēļ autors ir veltījis subsidiaritātes principa materiāltiesiskajam aspektam šā promocijas darba II daļu, bet procesuālajam aspektam atvēlējis pēdējo, III daļu.

Šajā II daļā sākumā tiks vispārīgi izskaidrots, kā subsidiaritātes princips darbojas ECtK interpretācijā un piemērošanā (1. nodaļa). Pēc tam tiks apskatīta valstīm atvēlēta novērtēšanas brīvības robeža kopsakarā ar ECT nesen ieviesto “dalībvalstu konsensa” kritēriju un no ECtK izrietošo saistību procesualizācijas tendenci (2. nodaļa). Visbeidzot, autors aplūkos ECtK “dinamiskās interpretācijas” problēmu un jautājumu, vai, taisot spriedumu, ECT var pārkāpt savas kompetences robežas un kādos gadījumos tas var notikt (3. nodaļa).

1. nodaļa. Subsidiaritātes principa materiāltiesiskais aspekts: vispārējs ieskats

1.1. Subsidiaritātes principa materiāltiesiskā aspekta raksturojums

Kā autors jau sacīja šā darba I daļā, subsidiaritātes *materiāltiesiskais* aspekts atbilst *lemšanas* un *novērtēšanas* kompetencēm. Tas būtībā nozīmē, ka:

“[...] [ECT] uzdevums ir nodrošināt to saistību ievērošanu, kuras dalībvalstīm ir uzliktas ar Konvenciju. It īpaši [...] tās kompetencē neietilpst iztiesāt iekšzemes tiesas iespējami pieļautās faktiskās vai juridiskās kļūdas, ja vien –

*un ciktāl – tās nepārkāpj Konvencijā aizsargātās tiesības un brīvības. [...] It sevišķi Tiesa nevar pati novērtēt faktiskos elementus, kas ir noveduši iekšzemes tiesu pie šāda, nevis pie citāda lēmuma; pretējā gadījumā tā darbotos kā ceturtais instances tiesa un pārkāptu savu uzdevumu robežas [...]*¹¹⁴

Turklāt tieši uz subsidiaritātes principu pamatojas valstīm atvēlētās novērtēšanas brīvības robežas (angļu val. *margin of appreciation*; franču val. *marge d'appréciation*):

“Saskaņā ar pastāvīgo Tiesas judikatūru, tas, vai iejaukšanās [Konvencijā garantēto tiesību īstenošanā] ir “nepieciešama”, ir vispirms jānovērtē nacionālajām institūcijām. [...] Pat ja šīm institūcijām šajā ziņā ir zināma novērtēšanas brīvības robeža, to lēmumi paliek pakļauti Tiesas kontrolei, kurai ir jāpārbauda to atbilstība Konvencijas prasībām.

Novērtēšanas brīvības robežas plašums nav visām lietām vienāds; tas mainās atkarībā no konteksta. [...] Vērā ņemamo elementu starpā ir konkrēto Konvencijā garantēto tiesību daba, to nozīmīgums [konkrētajam] individam un attiecīgās darbības veids.

*[...] Tiesa nav kompetenta aizvietot [dalībvalsts institūciju viedokli] ar savu viedokli par to, kādai būtu jābūt labākai politikai [noteiktā jomā] [...]. Nacionālās iestādes, kas atrodas tiešā un pastāvīgā saskarsmē ar savas valsts dzīvajiem spēkiem, principā atrodas labākā stāvoklī, nekā starptautiska tiesa, lai novērtētu vietējās vajadzības un vietējo kontekstu. Ciktāl dažādus vietējos faktoros ievērojoša diskrecionāras varas izmantošana skar politisko izvēli un politikas realizēšanu [konkrētajā jomā], dalībvalstu institūcijas principā bauda plašu novērtēšanas brīvību.”*¹¹⁵

Tātad ECT principā atstāj dalībvalstu tiesām zināmu rīcības un novērtēšanas brīvību, piemērojot ECtK normas katras konkrētās lietas apstākļiem. Šāda pieeja izriet no ECtK 1. panta, saskaņā ar kuru “Augstās Līgumslēdzējas Puses nodrošina ikvienam, kas atrodas to jurisdikcijā, šīs Konvencijas I sadaļā minētās tiesības un brīvības”, t.i., pienākums nodrošināt cilvēktiesību ievērošanu vispirms tiek uzlikts dalībvalstīm. Turklāt no paša 1. panta teksta var skaidri noprast, ka šā pienākuma daba ir divējāda. Dalībvalstu institūcijām vispirms ir *negatīvs* pienākums atturēties no aktīvām darbībām, kas pārkāpj ECtK garantētās tiesības vai kavē to īstenošanu. Tomēr, lai valsts pārstāvji varētu atturēties no tādas vai citādas darbības, viņiem vispirms ir jānoskaidro, no kā īsti konkrētajos apstākļos ir jāatturas. Šāda veida problēmas tiek risinātas ik brīdi, piemēram: vai, savaldot ieslodzīto dumpi, ir samērīgi piemērot stekus un elektrošoku? Vai ir pamats piemērot konkrētajam apsūdzētajam apcietinājumu kā drošības līdzekli? Vai lietas apstākļi prasa bērna izņemšanu no ģimenes? Vai pašvaldībai ir jāpieņem noteikta satura administratīvs akts? Jāsecina, ka negatīvo pienākumu nevar loģiski atdalīt no *paralēli un vienlaikus* pastāvoša *pozitīva* izvērtēšanas pienākuma. Vēl jo vairāk, ja lieta nonāk dalībvalsts tiesā, tad tai ir *a posteriori* jāizvērtē, vai konkrētajā gadījumā personas tiesības ir tikušas pārkāptas. Visbeidzot, kā autors drīzumā parādīs, ECT ir interpretējusi ECtK 1. pantu tādējādi, ka arī no katra atsevišķa ECtK “normatīvā” panta valstij var izrietēt pavisam konkrētas *pozitīvas* saistības.

¹¹⁴ *Centro Europa 7 S.R.L. and di Stefano v. Italy* [GC], no. 38433/09, § 197, 7 June 2012.

¹¹⁵ *Buckley v. the United Kingdom*, 25 September 1996, §§ 74-75, *Reports of judgments and decisions* 1996-IV.

No visa iepriekš teiktā ir redzams, ka dalībvalstīm uzliktais vispārīgais pienākums ievērot cilvēktiesības ir ne tikai negatīvs, bet arī pozitīvs. Pretēji negatīvam pienākumam (atturēties no noteiktas darbības), pozitīvs pienākums prasa no tiesību subjekta noteiktu pozitīvu rīcību. Bet pozitīvu personas rīcību vienmēr nosaka: a) viņas objektīvās spējas un resursi, b) šķēršļi, ar kuriem viņai jāstopas, un c) dažādi rīcības ceļi, kuri viņai jāizvēlas, pielietojot savu brīvo gribu un vienmēr ierobežoto cilvēcisko saprātu. Gan “a”, gan “b”, gan “c” vislabāk spēj izvērtēt tas, kurš šiem faktoriem atrodas vistuvāk un ir vislabāk par tiem informēts, tātad – pats darītājs. Šajā gadījumā tās ir dalībvalstu iestādes un tiesas. Tātad, pat ja galavārds ECtK piemērošanā pieder ECT, dalībvalstis tik un tā bauda noteiktu rīcības brīvību šajā ziņā. Un ECT savā judikatūrā pastāvīgi cenšas noteikt, cik lielai šai rīcības brīvībai ir jābūt.

1.2. “Ceturtās instances” doktrīna

Runājot par subsidiaritātes principa darbību ECT judikatūrā, jāsāk ar pašu radikālāko ECT pašaprobežošanās gadījumu, proti, t.s. “ceturtās instances” doktrīnu. Šis izteiciens pašā ECtK tekstā nav sastopams; to savā judikatūrā ieviesa Komisija:

*“Komisijas uzdevums nav rīkoties kā ceturtās instances tiesai un pārskatīt iekšzemes tiesu veikto [lietas] apstākļu novērtējumu”.*¹¹⁶

Vēlāk to konsekventi pārņēma ECT:

*“[S]askaņā ar Konvencijas 19. pantu, Tiesas uzdevums ir nodrošināt to saistību izpildīšanu, kuras Konvencija uzliek Līgumslēdzējām pusēm. It īpaši tās uzdevumos neietilpst iekšzemes tiesas iespējami pieļautās faktiskās vai tiesiskās kļūdas, izņemot gadījumus kad, un tiktāl, ciktāl šīs kļūdas varētu izraisīt Konvencijas aizsargāto tiesību un brīvību aizskārumu.”*¹¹⁷

Vai arī šādos vārdos:

*“[...] Tiesas uzdevums ir nodrošināt to saistību ievērošanu, kuras dalībvalstīm ir uzliktas ar Konvenciju. It īpaši [...] tās kompetencē neietilpst iztiesāt iekšzemes tiesas iespējami pieļautās faktiskās vai juridiskās kļūdas, ja vien – un ciktāl – tās nepārkāpj Konvencijā aizsargātās tiesības un brīvības. [...] It sevišķi Tiesa nevar pati novērtēt faktiskos elementus, kas ir noveduši iekšzemes tiesu pie šāda, nevis pie citāda lēmuma; pretējā gadījumā tā darbotos kā ceturtās instances tiesa un pārkāptu savu uzdevumu robežas [...]”*¹¹⁸

Vārdkopa “ceturtā instance” ceļas no tā, ka vairākumā Eiropas valstu (ar nedaudziem izņēmumiem) tiesu sistēma ir trīspakāpju: pirmā instance, apelācija un kasācija. Paradoksālā kārtā, **ši vārdkopa apzīmē to, kas ECT nav**: tā nav augstākā instance attiecībā pret dalībvalstu tiesām, un tā

¹¹⁶ Sk., piem., *A. v. Switzerland*, no. 10640/83, Commission decision of 9 May 1984, DR 38, pp. 219-223.

¹¹⁷ Sk., daudzu citu starpā: *García Ruiz v. Spain* [GC], no. 30544/96, § 28, 21 January 1999. Krimināltiesību kontekstā sk.: *Schenk v. Switzerland*, § 45, 12 July 1988, Series A no. 140, un lietā: *Khan v. the United Kingdom*, no. 35394/97, § 34, 12 May 2000. Tas attiecas ne tikai uz materiālo, bet arī uz procesuālo tiesību normu interpretāciju; šajā sakarā sk.: ECT 1997. gada 16. decembra spriedumu lietā: *Tejedor García v. Spain*, 16 December 1977, § 31, *Reports of Judgments and Decisions* 1997-VIII.

¹¹⁸ *Centro Europa 7 S.R.L. and di Stefano v. Italy* [GC], no. 38433/09, § 197, 7 June 2012.

nav tiesīga pārskatīt lietu pēc būtības un atcelt dalībvalsts tiesu nolēmumus līdzīgi apelācijas vai kasācijas tiesai. No ECtK 19. panta skaidri izriet, ka ECT kompetence aprobežojas ar atbildētājvalsts kā tādas (un nevis atsevišķu tās institūciju)¹¹⁹ starptautiski tiesiskās atbildības noteikšanu par ECtK pārkāpumiem. ECT nav nekādu tiesību iejaukties dalībvalstu tiesu sistēmu darbībā, un tai ir jārespektē šo sistēmu autonomija.

Līdz ar to ECT *principā* nav tiesīga apstrīdēt iekšzemes tiesu slēdzienus un secinājumus par šādiem jautājumiem: lietas apstākļu noskaidrošana; nacionālo (materiālo vai procesuālo) tiesību normu interpretācija un piemērošana; pierādījumu pieņemamība un novērtēšana tiesas procesā; apsūdzētā vainas noteikšana krimināllietā; civillietas izspriešanas taisnīgums pēc būtības. Šis princips nav absolūts, taču izņēmumi no tā ir pielaižami tikai ārkārtējos izņēmuma gadījumos. ECT var atkāpties no tā tikai tad, ja vienlaikus pastāv šādi divi apstākļi: 1) iekšzemes tiesas nolēmums ir šajā ziņā acīmredzami un nepārprotami patvaļīgs un pretējs elementāram taisnīgumam un veselajam saprātam, un 2) šī patvaļa pati par sevi ir izraisījusi ECtK pārkāpumu.¹²⁰ Visos pārējos gadījumos ECT ir pienākums ievērot dalībvalstu tiesu autonomiju un atturēties no to nolēmumu apstrīdēšanas.

Pēc autora domām, “ceturtais instances” lietas var iedalīt divās kategorijās. **Pirmo** kategoriju lietas varētu nosaukt par “*rupjā pārpratuma lietām*”, jo to pamatā ir acīmredzams un kļiedošs pārpratums par ECT lomu un ECtK iedibinātā tiesību aizsardzības mehānisma būtību. Persona zaudē civillietā vai administratīvajā lietā, vai tiek notiesāta krimināllietā. Nespējot samierināties ar šādu iznākumu, viņa vēršas ECT, uzskatīdama to par vēl vienu augstāku instanci, kur var “meklēt taisnību”. To darot, viņa gandrīz vienmēr atsaucas uz ECtK 6. panta (“Tiesības uz lietas taisnīgu izskatīšanu”) pirmo daļu, kas nosaka:

*“Ikvienam ir tiesības, nosakot savu civilo tiesību un pienākumu vai jebkuras viņam izvirzītās apsūdzības pamatošību krimināllietā, uz taisnīgu un atklātu lietas izskatīšanu saprātīgos termiņos neatkarīgā un objektīvā ar likumu izveidotā tiesā. [..]”*¹²¹

Patiešām, 6. panta virsraksts un pirmās daļas teksts spēj radīt zināmu pārpratumu, it sevišķi cilvēkiem bez juridiskās izglītības. Pārpratuma jēga ir tā, ka ar šajā normā minēto “taisnīgumu” nav domāts taisnīgums *pēc būtības*, šā vārda aristoteliskajā nozīmē, t.i., “*suum cuique tribuere*”¹²², kas ir drīzāk ētiskas, nevis juridiskas dabas jautājums; jebkurā gadījumā, to var izvērtēt un noteikt tikai dalībvalsts tiesnesis, kurš izspriež lietu pēc būtības, nevis ECT. “Taisnīgums” 6. panta izpratnē ir

¹¹⁹ *Kornakovs v. Latvia*, no. 61005/00, § 128, 15 June 2006.

¹²⁰ *Sisojeva and Others v. Latvia* [GC] (striking out), no. 60654/00, § 89, 15 January 2007.

¹²¹ Ja runa ir par civiltiesisku strīdu par mantiska rakstura tiesībām, pieteicējs bieži vien atsaucas arī uz Pirmā protokola 1. pantu (“Īpašuma tiesību aizsardzība”).

¹²² “Piešķirt katram to, kas viņam pienākas” – latīņu val.

procesuāls taisnīgums, kas nozīmē, ka lieta tiek izskatīta saskaņā ar sacīkstes principu, ievērojot abu pušu vienlīdzību un vienādi uz klausot un atbildot uz abu pušu argumentiem.¹²³ Citiem vārdiem sakot:

“[Tiesai] īpaši atgādina, ka tās uzdevums nav iztiesāt iekšzemes tiesas iespējami pielautās faktiskās vai juridiskās kļūdas, ja vien – un ciktāl – tās nepārkāpj Konvencijā aizsargātās tiesības un brīvības [...], piemēram, ja tās rada “netaisnīgumu”, pārkāpjot Konvencijas 6. pantu. Lai gan 6. pants garantē tiesības uz taisnīgu lietas izskatīšanu, tas nesatur nekādus noteikumus par pierādījumu pieņemamību vai par veidu, kādā pierādījumi būtu jāizvērtē; šo jautājumu noregulēšana ir vispirms nacionālo tiesību un nacionālo tiesu kompetencē. Principā, tādi jautājumi kā svarīgums, kuru nacionālās tiesas ir piešķirušas to izskatīšanai iesniegtajiem konkrētajiem pierādījumiem, secinājumiem un vērtējumiem, nav pakļauti pārskatīšanai no Tiesas puses. Tiesai nav jārīkojas kā ceturtās instances institūcijai, un tādēļ tā neizmanto 6. panta pirmo daļu, lai apstrīdētu nacionālo tiesu veikto vērtējumu, ja vien to secinājumi nebūs uzskatāmi par patvaļīgiem vai acīmredzami nesaprātīgiem [...].

Tiesas vienīgais uzdevums sakarā ar Konvencijas 6. pantu ir izskatīt pieteikumus, kuros tiek apgalvots, ka iekšzemes tiesas nav ievērojušas šajā pantā nostiprinātās īpašās procesuālās garantijas, vai ka tiesvedība visā tās kopumā nav nodrošinājusi pieteicējam taisnīgu lietas iztiesāšanu [...].”¹²⁴

Līdz ar to, ja ECT nonāk šāda “ceturtās instances” tipa sūdzība, tā vienmēr tiek noraidīta ar šādu vai līdzīgu motivāciju: pieteicēja lieta ir tikusi izskatīta sacīkstes procesa ietvaros; viņam tika dota efektīva iespēja iesniegt tiesai argumentus un pierādījumus, kurus viņa uzskatīja par svarīgiem lietas izspriešanā; viņš varēja tikpat efektīvi apstrīdēt pretējās puses argumentus un pierādījumus; tiesas pienācīgi uz klausīja un ņēma vērā visus viņa argumentus, kas bija objektīvi attiecināmi uz šo lietu; apstrīdētie tiesu nolēmumi ir pienācīgi faktiski un tiesiski motivēti, – tāpat, kopumā raugoties, tiesvedība ir bijusi taisnīga.¹²⁵ “Ceturtās instances” tipa sūdzības tiek pasludinātas par nepieņemamām kā “acīmredzami nepamatotas” (*manifestly ill-founded* – angļu val., *manifestement mal fondées* – franču val.) ECtK 35. panta trešās daļas “a” punkta izpratnē.¹²⁶

Ir arī **otra** sūdzību kategorija, kurās nav iespējams runāt par vienkāršu “rupju pārpratumu” no pieteicēja puses, un ECT parasti pievērš tām lielāku uzmanību; šādas sūdzības bieži vien netiek atsijātas ar viena tiesneša vai komitejas lēmumu, bet nonāk līdz septiņu tiesnešu palātai un tiek noraidītas jau ar mazliet izvērstāku motivāciju. Tomēr ECT lēmuma loģika ir tā pati: pieteicēja sūdzība pēc sava satura apstrīd iekšzemes tiesu veikto faktu konstatāciju, pierādījumu pārbaudi vai nacionālo tiesību normu interpretāciju, kas principā nav ECT kompetenču lokā. Turklāt ECT var pielietot “ceturtās instances” tipa motivāciju, lai noraidītu sūdzības, kas piesauc jebkuru ECtK “materiālo” pantu (un ne tikai 6. panta pirmo daļu). ECT to ir pielietojuši attiecībā uz visdažādāko

¹²³ Sk., piem., *Star Cate – Epilekta Gevmata and Others v. Greece* (dec.), no. 54111/07, 6 July 2010.

¹²⁴ *De Tommaso v. Italy* [GC], no. 43395/09, §§ 170-171, 23 February 2017.

¹²⁵ Sk., piem., *ibid.*

¹²⁶ ECT ik dienas saņem lielu skaitu pieteikumu, kas satur tikai “ceturtās instances” tipa sūdzības. Šādi pieteikumi tiek pakļauti parastajam ECT lietu filtrācijas mehānismam un pasludināti par nepieņemamiem – vai nu ECT lemjot viena tiesneša sastāvā, vai (retāk) triju tiesnešu komitejā. Ārkārtīgi lielā pieteikumu skaita dēļ ECT neveic šādu noraidīto lietu uzskaiti pēc nepieņemamības cēloņa, taču autors pieļauj, ka acīmredzamās, uz jau minēto “rupjo pārpratumu” balstītās “ceturtās instances” lietas varētu būt ja ne vairākums, tad vismaz puse no visām ECT saņemtajām lietām.

veidu civillietām¹²⁷, krimināllietām¹²⁸ un administratīvajām¹²⁹ lietām, tostarp, piem., disciplinārlietās¹³⁰, lietās par krimināltiesiska tipa preventīviem līdzekļiem¹³¹, nodokļu lietās¹³², lietās par sociālajām tiesībām¹³³, valsts atbildību¹³⁴, vēlēšanu tiesībām¹³⁵ un ārzemnieku izraidīšanu.¹³⁶

1.3. ECtK garantēto tiesību klasifikācija pēc to intensitātes

1.3.1. Absolūtās un nosacītās tiesības

Ja ECtK tekstu lasa un interpretē kaut vai ar parastās valodnieciskās metodes palīdzību, var secināt, ka visas tajā garantētās subjektīvās tiesības ir iedalāmas divās kategorijās: **absolūtajās** un **nosacītajās** jeb **relatīvajās**, atkarībā no tā, vai tās ir ierobežojamas vai ne. Absolūtās tiesības, kas nav ierobežojamas, var savukārt iedalīt vēl divās apakšgrupās. Ir **pilnīgi neaizskaramas** tiesības, kuras valsts nedrīkst ierobežot nekādā gadījumā un nekādos apstākļos. Pat tad, ja valsts kara vai cita ārkārtas stāvokļa dēļ izmanto ECtK 15. pantā noteikto iespēju uz laiku atkāpties no ECtK ietvaros uzņemtajām saistībām, šīs tiesības tik un tā nevar aizskart. Tās, strikti raugoties, ir tikai četras¹³⁷:

– tiesības netikt spīdzinātam vai pakļautam cietsirdīgām vai pazemojošām darbībām, apstākļiem vai sodiem (ECtK 3. pants);

– tiesības netikt turētam verdzībā vai nebrīvē (ECtK 4. panta pirmā daļa);

---

¹²⁷ *García Ruiz v. Spain* [GC], no. 30544/96, § 28, 21 January 1999; *Hasan Tunç and Others v. Turkey*, no.19074/05, §§ 54-56, 31 January 2017.

¹²⁸ *Perlala v. Greece*, no. 17721/04, § 25, 22 February 2007; *Khan v. the United Kingdom*, no. 35394/97, § 34, 12 May 2000.

¹²⁹ *Centro Europa 7 S.R.L. and di Stefano v. Italy* [GC], no. 38433/09, §§ 196-199, 7 June 2012.

¹³⁰ *Pentagiotis v. Greece* (dec.), no. 14582/09, 10 May 2011.

¹³¹ *De Tommaso v. Italy* [GC], no. 43395/09, §§ 156-173, 23 February 2017.

¹³² *Dukmedjian v. France*, no. 60495/00, §§ 71-75, 31 January 2006; *Segame SA v. France*, no. 4837/06, §§ 61-65, 7 June 2012.

¹³³ *Marion v. France*, no. 30408/02, § 22, 20 December 2005; *Spycher v. Switzerland* (dec.), no. 26275/12, §§ 27-32, 17 November 2015.

¹³⁴ *Schipani and Others v. Italy*, no. 38369/09, §§ 59-61, 21 July 2015.

¹³⁵ *Adamsons v. Latvia*, no. 3669/03, § 118, 24 June 2008.

¹³⁶ *Sisojeva and Others v. Latvia* [GC] (striking out), no. 60654/00, 15 January 2007.

¹³⁷ ECtK 15. panta otrajā daļā ir minēti vēl divi panti, no kuriem valsts nedrīkst atkāpties arī kara vai ārkārtas stāvokļa laikā, un proti, 2. pants (tiesības uz dzīvību), ciktāl tas neattiecas uz nāves gadījumiem tiesiskas karadarbības rezultātā, un 7. pants (sodīšanas nepieļaujamība bez likuma). Taču paši par sevi šie panti nesatur absolūtas tiesības. 2. pants paredz četrus gadījumus, kad cilvēka nogalināšana ir pieļaujama, bet 7. panta otrā daļa aprobežo *nulla poena sine lege* principu ar t.s. Martensa klauzulu. Tāpat valsts nevar uz 15. panta pamata atkāpties no Sestajā protokolā noteiktā nāvessoda aizlieguma (sk. tā paša protokola 3. pantu), taču pats par sevi šis aizliegums nav absolūts: valsts var paredzēt savos likumos nāvessodu par noziegumiem, kas izdarīti kara laikā vai kara draudu apstākļos (protokola 2. pants). Par absolūtu nāvessoda aizliegumu padara tikai Trīspadsmitais protokols – protams, tikai attiecībā uz tām valstīm, kas to ir ratificējušas (t.sk. Latviju).

– tiesības netikt vienā un tajā pašā valstī divreiz tiesātam vai sodītam par vienu un to pašu noziedzīgu nodarījumu (*ne bis in idem*, Septītā protokola 4. pants)¹³⁸;

– attiecībā uz tām valstīm, kuras ir ratificējušas Trīspadsmīto protokolu¹³⁹ – tiesības netikt sodītam ar nāvi.

Pastāv arī principā neaizskaramas tiesības, kuras (vismaz formāli) drīkst ierobežot tikai kara vai ārkārtas stāvokļa gadījumā un atbilstoši ECtK 15. panta nosacījumiem, bet kas citādi ir un paliek neaizskaramas. Tās ir:

- tiesības uz nevainīguma prezumpciju (ECtK 6. panta otrā daļa);
- tiesības netikt ieslodzītam tikai līgumiska parāda dēļ (Ceturtā protokola 1. pants);
- personas tiesības netikt izraidītam no valsts, kuras valstspiederīgais viņa ir, un tiesības brīvi iebraukt šajā valstī (Ceturtā protokola 3. pants);
- ārvalstnieka tiesības netikt pakļautam kolektīvai izraidīšanai (Ceturtā protokola 4. pants).

Visas pārējās ECtK garantētās tiesības ir **nosacītas**, un tās var tikt pakļautas noteiktiem ierobežojumiem. Lai cik tas neliktos paradoksāli, pat tiesības uz dzīvību – kas ir visu pārējo tiesību īstenošanas loģisks priekšnosacījums – ir tikai nosacītas, jo arī no tām ECtK 2. pants pieļauj dažas atkāpes. Te atkal var identificēt divas normu apakšgrupas.

Pirmkārt, ir panti, kas skaidros vārdos paredz valstij iespēju ierobežot tajos garantētās tiesības un min nosacījumus, ar kādiem tas ir iespējams. Tipiskākais piemērs ir ECtK 8., 9., 10. un 11. pants: šo pantu otrās daļas (kā arī Ceturtā protokola 2. panta trešā daļa) ir izteiktas gandrīz vienādos vārdos un paredz vienādu ierobežojuma izvērtēšanas metodoloģiju.

Otrkārt, ECtK ir arī tādas tiesības, kuru ierobežošana tiešos vārdos nav paredzēta, bet kas pēc savas būtības nav absolūtas. ECT ir noteikusi, ka attiecīgās normas tomēr atļauj *implicitus* jeb *netieši pieļautus ierobežojumus* (*implied limitations* – angļu val.; *limitations implicites* – franču val.).¹⁴⁰

---

¹³⁸ Sk. Septītā protokola 4. panta trešo daļu: “Atkāpes no šā panta saskaņā ar Konvencijas 15. pantu nav pieļaujamas”. Tā pašā panta otrā daļa paredz iespēju atjaunot tiesvedību pēc jaunatklātiem apstākļiem vai tiesas kļūdas gadījumā. Taču šāda iespēja, kas pastāv visu civilizēto valstu kriminālprocesa likumos, nav uzskatāma par atkāpi no vispārējā *ne bis in idem* principa vai par tā ierobežojumu, jo šādos gadījumos jāprezūmē, ka pirmajā procesā taisnīga tiesvedība nemaz nav notikusi.

¹³⁹ ECtK Trīspadsmītais protokols. Parakstīts Viļņā 03.05.2002. Stājās spēkā 01.07.2003. pēc tam, kad to ratificēja desmit dalībvalstis. Latvijā tas ir spēkā no 01.05.2012. Latviešu valodā sk. šeit: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_LAV.pdf

¹⁴⁰ “Implicitie ierobežojumi” nav sajaucami ar “statusa ierobežojumiem” (*inherent limitations* – angļu val., *limitations inhérentes* – franču val.), kas pamatojas uz personas īpašo stāvokli konkrētajā brīdī; praksē tie gk. attiecas uz ieslodzītajiem. ECtK pastāvēšanas pirmajās desmitgadēs bijusi Eiropas Cilvēktiesību komisija un vairāki tiesību zinātnieki aizstāvēja viedokli par diezgan plašu šāda veida ierobežojumu pieļaujamību, balstoties uz pieņēmumu, ka ieslodzījums (un it īpaši cietumsods) neizbēgami un automātiski izraisa praktiski visa pamattiesību klāsta sašaurinājumu. Par to sk., piem., Fawcett J.E. *The Application of the European Convention on Human Rights*, 2nd ed. Oxford: Clarendon Press, 1987, pp. 232-233. ECT tomēr atteicās sekot šādai pieejai; ieslodzīto pamattiesību ierobežojumus tā analizē tieši pēc tādas pašas metodoloģijas, kā attiecībā pret ikvienu citu personu. Un tomēr nevar teikt, ka statusa ierobežojumi ECT judikatūrā vispār netiek atzīti; vienkārši cietuma īpašās prasības tiek ņemtas vērā klasiskās, tradicionālās analīzes ietvaros. Par šo jautājumu sk. īpaši *Hirst v. United Kingdom (no. 2)*, no. 74025/01, §§ 69-70, 6 October 2005.

Šādas ir, piem., tiesības uz taisnīgu tiesvedību (Konvencijas 6. panta pirmā daļa, it īpaši attiecība uz pieeju tiesām)¹⁴¹ un tiesības uz brīvām vēlēšanām (Pirmā protokola 3. pants)¹⁴².

Tātad dažādām ECtK garantētajām tiesībām piemīt dažāda intensitāte atkarībā no tā, vai tās var ierobežot, vai ne. Tomēr paliek neatbildēts jautājums, *kādēļ* attiecīgo normu intensitāte ir tieši tāda, kāda tā ir. Attiecībā uz iepriekš minēto absolūto tiesību pirmo apakšgrupu atbilde ir skaidra: no tām nevar atkāpties pat kara vai ārkārtas stāvokļa gadījumā vienkārši tādēļ, ka ECtK autori ir nolēmuši tā normatīvā kārtā noteikt 15. panta otrajā daļā.¹⁴³ To pašu var secināt arī par tiem pantiem, kas paši skaidros vārdos satur tiesību ierobežošanas iespēju. Bet *kādēļ* pārējos pantos šāda iespēja skaidros vārdos nav noteikta, – tātad formāli tiem visiem it kā būtu jābūt absolūtas tiesības garantējošiem – un tomēr dažiem no tiem ECT judikatūra ir atzinusi implicitu ierobežojumu iespēju? Vai vispār ir kāds *vispārējs* princips, uz kura pamata ECtK “materiālās” normas var šādi klasificēt pēc to intensitātes? Nevienā no autoram pieejamajām tiesībzinātnieku publikācijām atbilde nav atrodamā. Pēc autora domām, šāda atbilde pastāv; tā ir skaidra un diezgan vienkārša, un tā ir meklējama vispārējā tiesību teorijā.

1.3.2. Pozitīvie un negatīvie priekšraksti

Ja raugās uz šo jautājumu no vispārējās tiesību teorijas viedokļa, tad jāatceras, ka tiesību normas var saturēt divu veidu priekšrakstus (*praecepta* – latīņu val.):

1) **negatīvus** jeb **aizliedzošus**, kas *paši par sevi* ir absolūti un saista vienmēr un visos apstākļos (*valent semper et ad semper*);

2) **pozitīvus** jeb **pavēlošus**, kas nekad nav absolūti; to izpilde ir vienmēr pakļauta nosacījumiem (*valent semper sed non ad semper*), pat ja šie nosacījumi pašā normā nav minēti.

Ir svarīgi uzsvērt, ka *pats par sevi* absolūts ir aizliedzošs *priekšraksts* – t.i., tiesību normas dispozīcija, jeb, vēl precīzāk sakot, dispozīcijas sastāvdaļa, kas tiesību subjektiem tieši kaut ko aizliedz. Protams, norma var saturēt arī skaidros vārdos formulētus izņēmumus no šā aizlieguma, – bet tad šī situācija pati par sevi ir izņēmums, un tas nozīmē, ka likumdevējs (normas autors) ir tieši vēlējis padarīt šo aizliegumu par relatīvu. Ja šos skaidros vārdos formulētos izņēmumus atcelt jeb izsvītrot, tad aizliegums atkal paliks absolūts. Ja tiesību piemērotājs nonāk pie secinājuma, ka viennozīmīgi aizliedzoša priekšraksta piemērošana draud novest pie absurda rezultāta (t.i., anglosakšu tiesību terminoloģijā runājot, pielieto “zelta likumu” jeb “*Golden rule*”), tad problēma ir meklējama normas satura definīcijā. Citiem vārdiem sakot, absolūtais aizliegums paliek spēkā, un piemērotājs var tikai precīzāk konstatēt, *kas tieši* ir aizliegts, t.i., normas *materiālo tvērumu*.

¹⁴¹ Sk., piem., *Pérez de Rada Cavanilles v. Spain*, 28 October 1998, §§ 44-45, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-VIII; un *O'Halloran and Francis v. United Kingdom* [GC], nos. 15809/02 and 25624/02, §§ 45-52, 29 June 2007.

¹⁴² Sk. piem., *Ždanoka v. Latvia* [GC], no. 58278/00, § 103, 16 March 2006.

¹⁴³ Un, attiecīgi, Septītā protokola 4. panta trešajā daļā, kas atsaucas uz ECtK 15. pantu.

Šo atšķirību un tās sekas teorētiskā ziņā pirmoreiz aprakstīja sv. Akvīnas Toms, analizēdams reliģiskas dabas priekšrakstus – dievišķos likumus jeb *lex divina*, t.i., Dekaloga baušļus, citus Vecās un Jaunās derības priekšrakstus, kā arī baznīcas baušļus. F. Knittels (*F. Knittel*), sīkāk analizējot un izvēršot Toma rakstīto, ilustrē to ar dažādiem piemēriem.¹⁴⁴ Teiksim, bauslis “Tev nebūs laulību pārkāpt” satur absolūtu aizliegumu bez izņēmumiem; interpretācijai ir pakļauts tikai šis normas tvērums; t.i., kas ir un kas nav atzīstams par “laulības pārkāpšanu”. Tas pats sakāms par latviešu valodā visai neveiksmīgi atveidoto bausli “Tev nebūs nokaut”. Arī šis aizliegums ir absolūts, tomēr, ņemot palīgā senebreju oriģinālversijā lietoto semantiski daudz šaurāko darbības vārdu, jāsecina, ka tas aizliedz tikai slepkavību, t.i., tīšu nevainīga cilvēka nonāvēšanu, un tādējādi neattiecas ne uz dzīvnieka nonāvēšanu, ne uz ienaidnieka nogalināšanu kaujas laukā, ne uz nepieciešamo aizstāvēšanos, ne arī uz nāvessoda izpildi tiesiski notiesātam noziedzniekam. Savukārt pavēlošais bauslis “Tev būs savu tēvu un māti godāt” nebūt nav absolūts un neliek, piemēram, klausīt jebkurai vecāku pavēlei, lai kāda tā būtu. Tāpat arī bauslis “Tev būs svēto dienu svētīt”, lai gan ir izteikts kategoriskā formā, nav iztulkojams (un arī nekad nav ticis interpretēts) kā pienākums piedalīties rituālās darbībās visā attiecīgās dienas garumā, vai kā aizliegums šajā dienā darīt jebkādu smagu darbu, pat ja to patiešām prasa ārkārtas apstākļi.

Uz ko pamatojas šī atšķirība starp aizliedzošajiem un pavēlošajiem priekšrakstiem? – Uz to jau minēto, acīmredzamo un racionāli viegli aptveramo faktu, ka pozitīvu personas rīcību vienmēr nosaka: a) viņas objektīvās spējas un resursi (vārda visplašākajā nozīmē), b) šķēršļi, ar kuriem viņai jāstāpjas, un c) dažādi rīcības ceļi, kuri viņai jāizvēlas, pielietojot savu brīvo gribu un vienmēr ierobežoto cilvēcisko saprātu.

Viss iepriekš teiktais nebūt neaprobežojas ar reliģijas jomu; tas attiecas uz jebkura veida un līmeņa tiesību normām – gan nacionālajām, gan starptautiskajām. Atšķirība starp aizliedzošajām un pavēlošajām normām ir viscaur redzama gan ECtK, gan ECT judikatūrā, kas to interpretē. Piem., ECtK 3. pants ir izteikts absolūta aizlieguma formā: “Nevienu nedrīkst spīdzināt vai cietsirdīgi vai pazemojoši ar viņu apieties vai sodīt”. ECT to tā vienmēr arī ir interpretējusi:

“Tiesa atgādina, ka Konvencijas 3. pantā ir nostiprināta viena no demokrātisko sabiedrību pamatvērtībām. Tas neparedz izņēmumus, šajā ziņā atšķiroties no Konvencijas normatīvo pantu vairākuma, un no tā nav pieļauti nekādi izņēmumi saskaņā ar 15. panta otro daļu, – pat ārkārtas stāvokļa gadījumā, kas apdraud nācijas dzīvi [...]. Tiesa apstiprina, ka pat visgrūtākajos apstākļos, kā, piemēram, cīņa pret terorismu un organizēto noziedzību, Konvencija absolūtos vārdos aizliedz spīdzināšanu un cietsirdīgu vai pazemojošu apiešanos vai sodīšanu, lai kāda būtu attiecīgās personas rīcība [...].”

Lai nonāktu 3. panta piemērošanas lokā, sliktai attieksmei ir jāsasniedz minimāls smaguma sliekšnis. Šā minimuma noteikšana ir atkarīga no lietas faktisko apstākļu kopuma, it īpaši no šīs apiešanās ilguma un tās fiziskajām vai garīgajām sekām, kā arī, dažreiz, no cietušā dzimuma, vecuma, veselības stāvokļa, utt. [...]. Citu

¹⁴⁴ Knittel F. Préceptes affirmatifs et préceptes négatifs chez saint Thomas d’Aquin. Paris: Clovis, 2012, pp. 25 et seq.

vērā ņemamo faktoru starpā ir mērķis, ar kuru notiek konkrētā apiešanās, kā arī nodoms vai motivācija, kas to ir izraisījusi [...], kā arī tās konteksts, piemēram, emocionāli stipri uzlādēta spriedzes atmosfēra [...].”¹⁴⁵

Tātad 3. pantā ietvertais spīdzināšanas un cietsirdīgas vai pazemojošas izturēšanas aizliegums ir absolūts un nav pakļauts nekādiem nosacījumiem. Vienīgais, ko var darīt ECT, ir interpretēt iepriekšminēto jēdzienu tvērumu un noteikt, vai apiešanās ar personu konkrētajā gadījumā tiem atbilst, vai ne.

Vēl viena aizliedzoša norma ir ietverta ECtK 4. pantā, kas aizliedz turēt cilvēku “verdzībā vai nebrīvībā” (pirmā daļa) un likt viņam “veikt piespiedu vai obligātu darbu” (otrā daļa). Pirmajā daļā ietvertais aizliegums ir absolūts un nav pakļauts nekādiem izņēmumiem. Otrās daļas norma – piespiedu vai obligāta darba aizliegums – pati par sevi arī ir absolūta. Tikai tā paša panta trešā daļa dod interpretējošu skaidrojumu, kāda veida darbs nav atzīstams par “piespiedu vai obligātu” otrās daļas izpratnē.¹⁴⁶

Konvencijas 5. panta pirmā daļa arī satur aizliedzošu normu, bet šoreiz ar skaidros vārdos noteiktiem izņēmumiem: “[...] Nevienam nedrīkst atņemt brīvību, izņemot sekojošos gadījumos un saskaņā ar likumā noteikto kārtību [...]”. Tālāk seko sešu hipotēžu uzskaitījums, kad personu tomēr drīkst aizturēt, apcietināt vai ieslodzīt.¹⁴⁷ Taču, ja šī ECtK norma reiz tiktu grozīta un visa tās daļa pēc vārda “brīvību” tiktu izslēgta, tad brīvības atņemšanas aizliegums kļūtu absolūts.

Citāda loģika ir pozitīvajām jeb pavēlošajām normām. Tipisks piemērs šajā ziņā ir ECtK 6. panta pirmā daļa, kas nosaka:

“Ikvienam ir tiesības, nosakot savu civilo tiesību un pienākumu vai jebkuras viņam izvirzītās apsūdzības pamatošību krimināllietā, uz taisnīgu un atklātu lietas izskatīšanu saprātīgos termiņos neatkarīgā un objektīvā ar likumu izveidotā tiesā. [...]”

Šī norma uzliek dalībvalstīm pozitīvu pienākumu ar likumu izveidot neatkarīgas un objektīvas tiesas un nodrošināt privātpersonām pieeju šīm tiesām, lai aizstāvētu savas tiesības ar taisnīga, atklāta, objektīva un savlaicīga tiesas procesa palīdzību. 6. panta pirmā daļa skaidros vārdos neparedz nekādus iespējamus ierobežojumus, un tomēr tiesības uz taisnīgu tiesvedību nebūt nav absolūtas un ir pakļautas dažādiem nosacījumiem:

“[...] [T]iesības uz taisnīgu tiesu, viens no kuru aspektiem ir tiesības uz pieeju tiesai, nav absolūtas; tas ir pakļauts prezumētiem ierobežojumiem [implied limitations – angļu val., limitations implicites – franču val.], it īpaši

¹⁴⁵ Sk., piem., *Gäfgen v. Germany* [GC], no. 22978/05, §§ 87-88, 1 June 2010, un tur citēto judikatūru.

¹⁴⁶ ECtK 4. panta trešā daļa: “Šī panta izpratnē jēdziens “piespiedu vai obligāts darbs” neietver: a) jebkuru darbu, ko parasti liek veikt ieslodzījumā, kas piespriests saskaņā ar šīs ECtK 5. panta nosacījumiem, vai nosacītas atbrīvošanas laikā no ieslodzījuma; b) jebkuru militāra rakstura dienestu, vai ja persona atsakās dienēt pārliecības dēļ tajās valstīs, kur tas ir atļauts, to dienestu, kas jāveic obligātā militārā dienesta vietā; c) jebkuras klausas ārkārtas stāvokļa vai stihiskas nelaimes gadījumā, kas apdraud sabiedrības labklājību; d) jebkuru darbu vai dienestu, kas ietilpst parastajos pilsoniskajos pienākumos.”

¹⁴⁷ Saskaņā ar ECtK 5. panta pirmo daļu, personai var tiesiski atņemt brīvību šādos sešos gadījumos (vienkāršoti rezumējot): a) uz tiesas sprieduma pamata; b) par nepakļaušanos tiesas spriedumam vai lai nodrošinātu likumā noteiktu saistību izpildi; c) aizturot vai apcietinot viņu krimināllietas ietvaros, vai arī lai aizkavētu viņu izdarīt noziedzīgu nodarījumu; d) nepilngadīgo pāraudzināšanas nolūkā; e) veselības un sabiedriskās kārtības aizsardzības nolūkā, ja persona sirgst ar infekcijas slimību, ir alkoholiķis, narkomāns vai klaidonis; f) ārzemnieku izdošanas un izraidīšanas ietvaros.

attiecībā uz pārsūdzības pieņemamības nosacījumiem. Šie nosacījumi tomēr nedrīkst ierobežot šo tiesību izmantošanu tādā veidā vai tik lielā mērā, ka tiek skarta pati šo tiesību būtība; tām ir jābūt vērstām uz legītīma mērķa sasniegšanu, un jāpastāv saprātīgam samērīgumam starp pielietotajiem līdzekļiem un noteikto mērķi".¹⁴⁸

Tāpēc ECtK institūciju judikatūra ir vienmēr atzinusi valstīm visai plašu rīcības brīvību savu iekšējo procesuālo tiesību jomā: gan formālo prasību un procesuālo termiņu ziņā, gan apelācijas vai kasācijas sūdzību pieņemamības ziņā, gan tiesvedības valodas izvēles ziņā, gan citos jautājumos. Jebkurā gadījumā, pietiek ar veselo saprātu, lai apjēgtu, ka šīs tiesības pēc savas būtības nekādi nevar būt absolūtas: ja tās nebūtu nekādi aprobežotas un katrs procesa dalībnieks varētu darīt visu, ko vien vēlas, jebkura tiesu sistēma ātri vien nonāktu haosa stāvoklī un nevarētu normāli darboties.

Vēl viena pavēloša norma ir ietverta Pirmā protokola 3. pantā:

"Augstās Līgumslēdzējas Puses apņemas ik pēc zināma saprātīga laika posma organizēt brīvas un aizklātas vēlēšanas apstākļos, kas veicina tautas viedokļa brīvu izpausmi, izvēloties likumdevēju varu".

Neraugoties uz šā panta īpatnējo formu ("puses apņemas", nevis "ikvienam ir tiesības"), ECT jau pašos pirmsākumos noteica, ka tam nav izšķirošas nozīmes un šī norma ir saprotama kā tāda, kas rada personām subjektīvas tiesības – tieši tāpat, kā visi pārējie ECtK "normatīvie" panti. Šajā gadījumā tās ir aktīvās un pasīvās parlamenta vēlēšanu tiesības.¹⁴⁹ Tāpat kā 6. panta pirmā daļa, Pirmā protokola 3. pants arī ir izteikts šķietami absolūtos vārdos, tomēr pat vidusmēra cilvēks bez juridiskās izglītības viegli sapratīs, ka šā panta "absolūtiska" interpretācija būtu absurda: tā nozīmētu, ka, piem., Saeimas vēlēšanās būtu jāļauj balsot un kandidēt maziem bērniem un valstī uz pāris dienām iebraukušiem ārzemju tūristiem. Līdz ar to ECT ir noteikusi:

*"Pirmā protokola 3. pantā garantētās tiesības ir izšķiroši svarīgas, lai varētu nodibināt un saglabāt īstas, likuma varai pakļautas demokrātijas pamatus. Tomēr šīs tiesības nav absolūtas. Tajās ir vieta prezumētiem ierobežojumiem, un dalībvalstīm ir jāpiešķir novērtēšanas brīvības robeža šajā jomā. Tiesa vēlreiz apliecina, ka šī novērtēšanas brīvības robeža šajā jomā ir plaša [..]. Pastāv daudzi veidi, kā organizēt vēlēšanu sistēmas un likt tām darboties; Eiropā pastāv daudzas atšķirības vēsturiskās attīstības, kulturālās dažādības un politiskās domas ziņā, un katrai līgumslēdzējai valstij tās ir jāiestrādā savā īpašajā demokrātijas vīzijā [..]."*¹⁵⁰

Līdz ar to ECT vienmēr ir akceptējusi dažādus, diezgan plašus dalībvalstu noteiktus vēlēšanu tiesību ierobežojumus, piem., procentu barjeru noteikšanu¹⁵¹ vai aktīvo vēlēšanu tiesību atņemšanu vai ierobežošanu ārvalstīs dzīvojošajiem pilsoņiem.¹⁵² Turklāt tā ir noteikusi, ka pasīvās vēlēšanu

¹⁴⁸ Sk., piem., *Cadène v. France*, no. 12039/08, § 25, 8 March 2012.

¹⁴⁹ *Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium*, §§ 48-51, 2 March 1987, Series A no. 113; *Ždanoka v. Latvia*, no. 58278/00, § 102, 16 March 2006.

¹⁵⁰ Sk., piem., *Ždanoka v. Latvia*, no. 58278/00, § 103, 16 March 2006, un tur citēto judikatūru.

¹⁵¹ *Yumak and Sadak v. Turkey* [GC], no. 10226/03, §§ 110-147, 8 July 2008; *Partija "Mūsu Zeme" and Partija "Jaunie Demokrāti" v. Latvia* (dec.), nos. 10547/07, 34049/07, 29 November 2007.

¹⁵² *Sitaropoulos and Giakoumopoulos v. Greece* [GC], no. 42202/07, § 69, 15 May 2012; *Shindler v. the United Kingdom*, no. 19840/09, §§ 104-118, 7 May 2013.

tiesības (t.i., tiesības kandidēt) var tikt pakļautas stingrākiem ierobežojumiem, nekā aktīvās vēlēšanu tiesības (t.i., tiesības balsot).¹⁵³

Rezumējot jāsecina, ka **klasiskais pozitīvo un negatīvo priekšrakstu pretnostatījums ļauj pārliecinoši pamatot, kādēļ daži beznosacījuma formā izteikti ECtK panti pieļauj implicitus tiesību ierobežojumus, bet citi ne.**

1.4. Cilvēktiesību pirmšķietamo pārkāpumu izvērtēšanas shēmas

1.4.1. Klasiskā trīspakāpju metodoloģija skaidros vārdos paredzētu ierobežojumu gadījumā

ECtK paredzēto vai pieļaujamo tiesību ierobežojumu novērtēšanas metodoloģija ir atkarīga no konkrētās normas. Piecas normas – t.i., ECtK 8., 9., 10. un 11. panta otrās daļas un Ceturtā protokola 2. panta trešā daļa – paredz pamatā vienveidīgu metodoloģiju, kas sastāv no trim posmiem:

Pirmkārt, ierobežojumam ir jābūt “saskaņā ar likumu” jeb “likumā noteiktam”. “Likuma” jēdziens šajā gadījumā ir saprotams paplašināti: tā ir jebkura tāda spēkā esoša tiesību norma, kas atbilst diviem sekojošiem nosacījumiem:

1) tā ir **pieejama**, t.i., publicēta tādā veidā, lai ieinteresētās personas varētu to iepriekš reāli apzināt;

2) tā ir **paredzama**, t.i., saturiski pietiekami skaidra, tā, lai ieinteresētās personas, vajadzības gadījumā izmantojot mācītu padomdevēju palīdzību, varētu ar pietiekami lielu ticamības pakāpi paredzēt tāda vai citāda juridiska fakta vai darbības sekas. Ja attiecīgais normatīvais akts paredz valsts iestādei rīcības brīvību lēmuma pieņemšanā, tad, lai paredzamības noteikums būtu izpildīts, lēmuma pieņemšanas nosacījumiem un vērtējuma kritērijiem ir jābūt pietiekami precīziem.¹⁵⁴

Otrkārt, ierobežojumam ir jāatbilst vismaz vienam no uzskaitītajiem “legitīmajiem mērķiem”. “Legitīmo mērķu” saraksts visos piecos minētajos pantos nav identisks. Ja tos sakārto tabulas veidā, šie mērķi – pareizāk sakot, intereses, kuras ir domāts aizsargāt – izskatās sekojoši:

¹⁵³ *Ždanoka v. Latvia*, no. 58278/00, § 115, 16 March 2006; *Melnychenko v. Ukraine*, no. 17707/02, § 57, 19 October 2004.

¹⁵⁴ Sk., piem., *Amann v. Switzerland*, no. 27798/95, §§ 55-56, 16 February 2000.

Tabula

8. pants	9. pants	10. pants	11. pants	Ceturtais protokola 2. pants
Tiesības uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību	Domu, pārliecības un reliģijas brīvība	Izteiksmes brīvība	Pulcēšanās un biedrošanās brīvība	Pārvietošanās brīvība
Valsts drošība	–	Valsts drošība	Valsts drošība	Valsts drošība
–	–	Valsts teritoriālā vienotība	–	–
Sabiedriskā drošība	Sabiedriskā drošība	Sabiedriskā drošība	Sabiedriskā drošība	Sabiedriskā drošība
Valsts ekonomiskā labklājība	–	–	–	–
–	–	–	–	Sabiedrības intereses (tikai noteiktos apvidos)
–	Sabiedriskā kārtība	–	–	Sabiedriskā iekārta (<i>ordre public</i>)
Nekārtību vai noziedzīgu nodarījumu nepieļaušana	–	Nekārtību vai noziegumu nepieļaušana	Nekārtību vai noziegumu nepieļaušana	Noziedzīgu nodarījumu nepieļaušana
Veselība vai tikumība	Sabiedrības veselība vai tikumība	Veselība vai tikumība	Veselība vai tikumība	Veselība vai tikumība
–	–	Citu personu cieņa	–	–
Citu personu tiesības un brīvības	Citu personu tiesības un brīvības	Citu personu tiesības	Citu personu tiesības un brīvības	Citu personu tiesības un brīvības
–	–	Konfidencialas informācijas neizpaušana	–	–
–	–	Tiesu varas autoritātes un objektivitātes saglabāšana	–	–

Treškārt, ierobežojumam ir jābūt “**nepieciešamam demokrātiskā sabiedrībā**”, lai šo mērķi sasniegtu. Citiem vārdiem sakot, tas nedrīkst būt acīmredzami nesamērīgs ar to mērķi, kura sasniegšanai tas tiek piemērots. Šeit ir jāņem vērā tas, ka:

1) no semantiskā viedokļa vārds “nepieciešams” nav sinonīms vārdam “neizbēgams”, bet tam nepiemīt arī tas saturiskais elastīgums, kāds ir vārdiem “pieņemams”, “ierasts”, “saprātīgs” vai “vēlams”. Tas atrodas pa vidu starp šīm divām galējībām;

2) dalībvalstīm ir noteikta – bet ne neierobežota! – novērtēšanas brīvības robeža (*margin of appreciation* – angļu val., *marge d’appréciation* – franču val.). Taču pēdējais vārds par to, vai ierobežojums atbilst ECtK, pieder ECT (šis jautājums tiks sīkāk aplūkots nākamajā nodaļā);

3) lai ierobežojums tiktu atzīts par “nepieciešamu demokrātiskā sabiedrībā”, tam ir, *cita starpā*, jāatbilst “neatliekamai sabiedriskai vajadzībai” (*pressing social need* – angļu val., *besoin social impérieux* – franču val.) un ir jābūt samērīgam (proporcionālam) ar attiecīgo legītīmo mērķi;

4) ECtK normas, kas paredz tiesību ierobežojumus, ir interpretējamas strikti.¹⁵⁵ Šis pēdējais punkts izriet no klasiskās vispārējās tiesību maksimas “*odiosa sunt restringenda*”.¹⁵⁶

1.4.2. Ierobežojumu izvērtēšana implicitu ierobežojumu gadījumā

Kā ECT izvērtē tiesību ierobežojumu, ja konkrētais ECtK pants to skaidros vārdos neparedz, bet pieļauj implicitus ierobežojumus? Šeit jāsaprot, ka, **neraugoties uz ECtK iekšienē valdošo saturisko daudzveidību, ECT judikatūrā pastāv tendence uz vienvēdošanu**; tās pamatā nav nekas cits, kā vēlme padarīt ECtK sistēmu vienkāršāku, pārskatāmāku un iekšēji saskanīgāku. Vai tas attiecas arī uz iepriekš minēto klasisko metodoloģiju? Gan jā, gan nē. Attiecībā uz tām nosacītajām tiesībām, kuru ierobežošanas iespēja ir netieši pieļauta jeb implicita, var tikt piemērotas šīs metodoloģijas pamataprises (jeb “karkass”). Turpretī, raugoties jau precīzāk, metodes un kritēriji var būt atšķirīgi. Piemēram, lūk, kā tas izskatās attiecībā uz Pirmā protokola 3. pantu (tiesības uz brīvām vēlēšanām):

Pirmkārt, tā kā Pirmā protokola 3. pants neparedz nekādu formālā tiesiskuma vai likumīguma nosacījumu, tad šajā ziņā ECT prasības pret valsti nevar būt tikpat stingras, kā ECtK 8., 9., 10. vai 11. pantā. Un tomēr aktīvo vai pasīvo vēlēšanu tiesību ierobežojums, kas nav paredzēts skaidrā un noteiktā tiesību normā vai kas ir piemērots acīmredzami netaisnīga procesa rezultātā, nekādi nevar tikt atzīts par ECtK atbilstošu vienkārši tāpēc, ka tas ir balstīts uz *patvaļu*.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Sk., piem., *Silver v. United Kingdom*, § 97, 25 March 1983, Series A no. 61.

¹⁵⁶ “Privātpersonai nelabvēlīgās tiesību normas ir interpretējamas šauri” – latīņu val.

¹⁵⁷ Sk.: *Melnychenko v. Ukraine*, no. 17707/02, §§ 59-61, 19 October 2004, kā arī, *mutatis mutandis: Podkolzina v. Latvia*, no. 46726/99, § 35, 9 April 2002.

Otrkārt, arī attiecībā uz Pirmā protokola 3. pantā garantēto tiesību ierobežojumiem ECT operē ar “leģitīmā mērķa” jēdzienu. Tomēr ECtK 8., 9., 10. un 11. panta otrās daļas satur izsmelošu “leģitīmo mērķu” sarakstu, un valsts nevar atsaukties uz tādu mērķi, kas tur nav tieši minēti.¹⁵⁸ Turpretī Pirmā protokola 3. pantā šāda uzskaitījuma nav, un valsts principā var nosaukt jebkādu mērķi, ja vien tas pats par sevi nepārkāpj ne ECtK, ne konkrētās normas garu.¹⁵⁹

Treškārt, arī Pirmā protokola 3. panta ietvaros ECT samēro ierobežojuma smagumu ar tā mērķi. Tomēr, atšķirībā no ECtK 8., 9., 10. un 11. panta, tā nelieto “nepieciešamības” vai “neatliekamas sabiedriskas vajadzības” kritērijus, bet gan divus citus, daudz pielaidīgākus, proti:

1) patvaļas un/vai acīmredzama nesamērīguma esamība;

2) tas, vai un cik lielā mērā konkrētais ierobežojums traucē vai ir traucējis tautas viedokļa brīvu izpaušmi, izvēloties likumdevēju varu.¹⁶⁰

Turklāt valstij tiek atzīta daudz lielāka novērtēšanas brīvības robeža, un ierobežojums var būt arī mazāk selektīvs un ne tik individualizēts, kā četros iepriekšminētajos pantos.¹⁶¹

1.4.3. Valsts pozitīvie pienākumi un to pirmšķietamie pārkāpumi

Klasiskā cilvēktiesību koncepcija ir vispirms *negatīva*: tas ir valstij uzlikts pienākums nepārkāpt personas pamattiesības. Taču pēdējo gadu laikā ECT judikatūra ir pamazām ieviesusi arī valsts *pozitīvo pienākumu* (jeb pozitīvo saistību) doktrīnu. Sākumā tā tika attīstīta kā “pielikums” pie Konvencijas 8., 9., 10. un 11. panta otrajās daļās ietvertā negatīvā pienākuma, taču vēlāk tika attiecināta uz pārējām Konvencijā garantētajām tiesībām. Līdz ar to praktiski visas materiāltiesiskās ECT normas izraisa valstij dubultas sekas: tagad valstij ir ne tikai jāatturas no iejaukšanās konkrēto tiesību īstenošanā, bet arī vajadzības gadījumā jāspē noteikti pozitīvi soļi.¹⁶² Izvērstas, kopīgas un vispārējās pozitīvo pienākumu teorijas pagaidām vēl nav; ECT lemj katrā lietā atsevišķi un atbilstoši katra Konvencijas panta īpatnībām. Tomēr jau tagad var teikt, ka šie pienākumi pastāv trijos līmeņos.

Pirmais līmenis ir vienkārši valsts pienākums nodrošināt privātpersonām pilnīgu un netraucētu attiecīgo tiesību baudīšanu.

Otrais līmenis ir pienākums aizsargāt šo tiesību pilnīgu, netraucētu un efektīvu baudīšanu pret iespējamo iejaukšanos no citu privātpersonu puses (tas atspoguļo tā saucamo “ECtK horizontālo iedarbību” un *Drittwirkung* doktrīnu).

¹⁵⁸ Sk.: *Nolan and K. v. Russia*, no. 2512/04, § 73, 12 February 2009.

¹⁵⁹ Sk. jau minēto ECT Lielās palātas spriedumu *Ždanokas* lietā, § 115 (b).

¹⁶⁰ Turpat, § 115 (c).

¹⁶¹ Turpat, § 115 (d).

¹⁶² Akandji-Kombe J.-F. Positive obligations under the European Convention on Human Rights. In: *Human Rights Handbooks*, no. 7. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2007, p. 8; Rudevskis J. Subsidiarity in Parliament, or How to Implement the European Convention on Human Rights at the Legislative Level. In: *The Quality of Legal Acts and its Importance in Contemporary Legal Space*, Riga: University of Latvia Press, 2012, p. 401.

Attiecībā uz lielāko Konvencijas pantu daļu dalībvalstu institūciju pozitīvās saistības ar to arī beidzas. Taču atsevišķos gadījumos, pēc dažu komentētāju domām, var būt arī **trešais** līmenis: valstij var būt pienākums *piespiest privātpersonas rīkoties noteiktā veidā, lai ievērotu citu privātpersonu pamattiesības*.¹⁶³ Tīras šāda veida lietas ECT gan vēl nav nonākušas, un minētā situācija paliek drīzāk teorētiskā līmenī.

1.5. Subsidiaritātes principa darbība attiecībā uz dažādiem lietas elementiem

1.5.1. ECT jurisdikcijas jautājums

Kā zināms, katrai tiesai piemīt noteikts jurisdikcijas apjoms, tas ir, noteiktas pilnvaras, kuru robežās tā darbojas. Franču administratīvo tiesību teorijā¹⁶⁴ ir jau sen nostiprinājies dalījums starp:

1) **ierobežoto jurisdikciju**, kad tiesa ir tiesīga kontrolēt tikai akta formālo, objektīvo tiesiskumu;

2) **pilno jurisdikciju**, kad tiesa var pārskatīt aktu arī pēc būtības, nosakot tā pamatā esošos faktus un novērtējot tā pamatotību un lietderīgumu.¹⁶⁵

Kāda jurisdikcija ir ECT? Pati ECtK uz šo jautājumu skaidru atbildi nedod, bet arī tiešā veidā nekādi neaprobežo. Līdz ar to **no tīri formāla, pozitīviska viedokļa būtu jāsecina, ka ECT ir pilnas jurisdikcijas tiesa, kas var pārskatīt gan lietas faktiskos apstākļus, gan citus aspektus**.¹⁶⁶ Un patiešām, ja raugāties stingri tekstuāli, tad formālu šķērsli šādai interpretācijai nav viegli atrast un pamatot. Šeit varētu piesaukt divus ECtK pantus: 19. pantu, saskaņā ar kuru ECT ir izveidota, “lai nodrošinātu to saistību ievērošanu, kuras ar Konvenciju un tās protokoliem ir uzņēmušās Augstās Līgumslēdzējas Puses”, un 32. pantu (“Lietu piekritība Tiesai”), kurš nosaka:

“1. Tiesai ir piekritīgas visas lietas, kas saistītas ar Konvencijas un tās protokolu interpretāciju un piemērošanu un kas iesniegtas saskaņā ar 33., 34. un 47. panta nosacījumiem.

2. Strīds par to, vai lieta ir piekritīga Tiesai, ir atrisināms ar Tiesas lēmumu.”

Šā panta otrā daļa nosaka ECT “kompetences kompetenci” (“*Kompetenz-Kompetenz*” – vācu val.). Citiem vārdiem sakot, ECtK autori pietiekami uzticējās ECT, lai neskaidrības gadījumā par lietas piekritību atstātu galavārdu pašas ECT ziņā. Taču nedz šī norma, nedz kāda cita ECtK norma

¹⁶³ Harris D.J. and others. Harris, O’Boyle & Warbrick, Law of the European Convention on Human Rights. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2009, p. 342.

¹⁶⁴ Braibant G. Le droit administratif français. Paris: P.F.N.S.P. & Dalloz, 1992, pp. 514 *et seq.*; Chapus R. Droit administratif général, Tome 1. 15e éd. Paris: Montchrestien, 2001, pp. 785 *et seq.*

¹⁶⁵ Lai gan sākotnēji saistīts ar administratīvo procesu, šāds dalījums pastāv jebkurā – arī vispārējās jurisdikcijas – tiesu sistēmā, tātad arī civilprocesā un kriminālprocesā. Pirmās instances tiesas un apelācijas tiesas ir apveltītas ar pilnu jurisdikciju, turpretī kasācijas tiesas (tajās valstīs, kur tās pastāv) – ar ierobežotu. Jāpiebilst, ka ne visās valstīs pastāv kasācijas institūts. Atsevišķu kasācijas instanču nav, piem., Islandes un Kipras tiesu sistēmās; šo valstu augstākās tiesas būtībā ir apelācijas tiesas ar pilnu jurisdikciju.

¹⁶⁶ Callewaert J. La Convention européenne des Droits de l’Homme entre effectivité et prévisibilité. In: Les droits de l’homme au seul du troisième millénaire. *Mélanges en hommage à Pierre Lambert*. Bruxelles: Bruylant, 2000, p. 104.

nedod skaidru atbildi uz jautājumu par ECT formālās jurisdikcijas apjomu 19. panta nospraustajās robežās.

Pēc autora domām, **šis jautājums īstenībā nav par ECT jurisdikciju; tas ir drīzāk jautājums par tās aktīvismu un pašaprobežošanu, tātad – par subsidiaritātes principa darbību.** Nedz ECT, nedz bijusī Eiropas Cilvēktiesību komisija kopš pašiem tās pirmsākumiem nav uzskatījušas, ka tās *drīkst* vienādi pārskatīt visus lietas apstākļus, apstrīdot iekšzemes tiesu faktiskos un tiesiskos slēdzienus. Tomēr tas nekad nav ticis aplūkots kā formālas jurisdikcijas jautājums. Pat tad, kad ECT pasludina sevi par “nekompetentu” izskatīt kādu lietas aspektu, tā tomēr pievieno svarīgu piebildi jeb atrunu: “izņemot acīmredzamas patvaļas gadījumus, kas var novest pie ECtK garantēto tiesību pārkāpuma”. Tātad, principā pieļaujot savu iejaukšanos ārkārtējos izņēmuma gadījumos, ECT neuzskata, ka šis jautājums būtu pilnībā ārpus tās jurisdikcijas robežām: ja tas tā būtu (kā tas ir, piem., lietās, kas atrodas ārpus ECT kompetenču loka *ratione materiae*), tad tā nemaz nedrīkstētu iejaukties pat acīmredzamas patvaļas gadījumā.

Analizējot ECT judikatūru, var secināt, ka, ņemot par kritēriju subsidiaritātes principa darbību, var identificēt *četrus* ECT izskatāmo sūdzību aspektus, katram no kuriem atbilst sava ECT pašaprobežošanās pakāpe. Autors tos aplūkos, secīgi ierindojojot pēc tā, cik stipri konkrētajā jautājumā darbojas aktīvais subsidiaritātes princips; tātad ejot no šaurākā ECT iejaukšanās apjoma uz plašāko.

1.5.2. Tiesību ierobežojuma leģitīmā mērķa noteikšana

Visaugstākā ECT pašaprobežošanās pakāpe ir vērojama jautājumā par tiesību ierobežojuma “leģitīmā mērķa” noteikšanu. Nav pareizi teikt, ka ECT vispār “nav kompetenta” izskatīt šo lietas aspektu. Tas nozīmētu, ka ECT šajā gadījumā ir “nulle jurisdikcija”, t.i., jurisdikcijas trūkums: tiesai ir bez ierunām jāpieņem tā informācija un/vai tas vērtējums, kuru liek priekšā tās kontrolei pakļautā institūcija, un te darbojas šīs informācijas un/vai vērtējuma patiesības prezumpcija *iuris et de iure*.¹⁶⁷ Tomēr, kā autors to jau teica, attiecībā uz ECT nav korekti runāt par jurisdikcijas “neesamību”; šeit ir jārunā par gandrīz *pilnīgu tiesas pašaprobežošanu*: ECT savā līdzšinējā praksē ir labprātīgi atsacījusies apstrīdēt valsts iestāžu vērtējumu noteiktā jautājumā, lai gan formāli tai neviens to neaizliedz.¹⁶⁸ Tātad šeit aktīvais subsidiaritātes princips darbojas visspēcīgāk.

Protams, ka, ja atbildētājvalsts valdība piesauc tādu mērķi, kurš attiecīgā ECtK pantā nemaz nav paredzēts, tad ECT nav citas izvēles, kā šo argumentu noraidīt.¹⁶⁹ Lietā *Nolan and K. v. Russia* pieteicējs, ASV pilsonis un Mūna “Apvienošanās baznīcas” aktīvists, pēc neilgas prombūtnes netika

¹⁶⁷ Autors uzskata par nepieciešamu atgādināt, ka pastāv divu veidu tiesiskās prezumpcijas: apgāžamā prezumpcija *iuris tantum* (kas ir spēkā tikai tik ilgi, kamēr nav pierādīts pretējais) un neapgāžamā prezumpcija *iuris et de iure* (kas ir spēkā vienmēr un kuru nevar nekādi apstrīdēt).

¹⁶⁸ Blanc-Fily C. Valeurs dans la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme. Bruxelles: Bruylant, 2016, p. 523-524.

¹⁶⁹ *S.A.S. v. France* [GC], no. 43835/11, § 114, 1 July 2014.

ielaiests atpakaļ Krievijā, kur viņš bija dzīvojis ilgu laiku un kur pastāvīgi dzīvoja viņa mazgadīgais dēls. Šis lēmums tika skaidri pamatots ar atsauci uz viņa reliģiskajām aktivitātēm Krievijas teritorijā. Pieteicējs vērsās ECT ar sūdzību par ECtK 9. pantā garantētās reliģijas brīvības pārkāpumu, un atbildētājvaldība kā galveno tiesību ierobežojuma mērķi minēja “valsts drošību”. Lietā *Hamidović v. Bosnia and Herzegovina* pieteicējs, musulmanis-salafists, tika sodīts par to, ka bija atteicies noņemt savu galvassegu tiesas sēdes laikā, kurā bija spiests piedalīties kā liecinieks krimināllietā. Bosnijas un Hercegovinas valdība kā ierobežojuma mērķi minēja nepieciešamību aizsargāt cieņu pret tiesu varu. Abās lietās ECT šos valdību argumentus noraidīja, atgādinot, ka, atšķirībā no dažiem citiem ECtK pantiem, 9. panta otrajā daļā leģitīmo mērķu starpā nedz valsts drošība, nedz tiesu varas autoritātes aizsardzība nav minētas.¹⁷⁰

Tāpat ECT var atteikties atzīt valdības piesauktu “leģitīmo mērķi”, ja tas ir atrodams attiecīgajā ECtK pantā, taču dalībvalsts tiesas savos nolēmumos uz to nav atsaukušās nedz burtiski, nedz pēc būtības. Piem., spriedumā lietā *Vereinigung Bildender Künstler v. Austria* ECT atzina, ka austriešu tiesas pasludinātais aizliegums turpināt kādas piedauzīgas gleznas izstādīšanu atbilda “citas personas tiesību aizsardzības” mērķim, jo šī – gleznā nokariķētā – persona bija vērsusies tiesā ar privātsūdzību. No otras puses, ECT noraidīja Austrijas valdības paskaidrojumu par to, ka šī iejaukšanās sūdzības iesniedzējas izteiksmes brīvībā bija nepieciešama arī “sabiedrības tikumības aizsardzībai”, jo nedz nacionālo tiesu nolēmumi, nedz arī to pamatā esošais likums uz šādu mērķi nedz tieši, nedz netieši neatsaucās; vienīgais lietas pamats bija privātpersonas sūdzība par savas cieņas un goda aizskārumu.¹⁷¹ Jāsecina, ka šeit runa bija nevis par mērķa leģitimitātes apšaubīšanu pēc būtības, bet gan par principu *non concedit venire contra factum proprium*¹⁷². Proti, valsts nevar ECT priekšā atsaukties uz argumentiem un faktiem, kas nav tikuši tieši vai netieši piesaukti iekšzemes līmenī.¹⁷³ Šajā gadījumā svarīgi ir tas, ka ECT nemēģināja apšaubīt leģitīma mērķa esamību vispār.

Citādi ir, ja konkrētais mērķis ir gan minēts attiecīgajā ECtK pantā, gan arī figurē iekšzemes tiesu nolēmumos. Runājot par valstīm atvēlēto novērtēšanas brīvības robežu, ECT vienmēr ir teikusi, ka dalībvalstu institūcijas, kas atrodas pastāvīgā saskarsmē ar iekšzemes reālajām, spēj novērtēt vietējās vajadzības daudz labāk, nekā starptautiska tiesu iestāde.¹⁷⁴ Līdz ar to, ja valsts apgalvo, ka tiesību ierobežojumam ir bijis leģitīms mērķis, tad no pašas ECT nostājas var secināt, ka tai ir ārkārtīgi grūti to apstrīdēt. ECT mēdz pieņemt atbildētājvalsts skaidrojumu pat tad, ja ierobežojums no pirmā

---

¹⁷⁰ *Nolan and K. v. Russia*, no. 2512/04, § 73, 12 February 2009; *Hamidović v. Bosnia and Herzegovina*, no. 57792/15, § 35, 5 December 2017. Lietā *Nolan and K.* ECT vēl uzsvēra, ka “valsts drošības” neesamība 9. panta otrajā daļā nav nejauša, bet gan ar nodomu pielaista, ievērojot domu, apziņas un reliģijas brīvības nozīmi demokrātiskā sabiedrībā.

¹⁷¹ *Vereinigung Bildender Künstler v. Austria*, no. 68354/01, §§ 29-31, 15 January 2007.

¹⁷² “Nav pieļaujams rīkoties pretēji savai iepriekšējai nostājai” – latīņu val.

¹⁷³ Sk., piem., *Pine Valley Developments Ltd and others v. Ireland*, § 47, 29 November 1991, Series A no. 222, un *Donati v. Italy*, no. 63242/00, § 65, 15 July 2005.

¹⁷⁴ Sk., piem., *Chapman v. the United Kingdom* [GC], no. 27238/95, § 91, 18 January 2001, un *Fretté v. France*, no. 36515/97, § 41, 26 February 2002.

acu uzmetiena šķiet nesaistīts ne ar vienu no ECtK skaidros vārdos pieļautajiem mērķiem un ja valdības atsauce liekas samākslota. Šajā gadījumā ECT pieeja parasti ir “teleoloģiska”: lai nonāktu pie slēdziena par valdības piesauktā mērķa leģitimitāti, tā mēdz pielietot visai “akrobātisku” motivāciju, kas dažreiz nav īpaši pārlicenoša un izskatās tikpat samākslota, kā valdības argumenti. ECtK 8., 9., 10. un 11. panta otrās daļas un Ceturtā protokola 2. panta trešā daļa kā vienu no leģitīmajiem mērķiem min “citu personu tiesību un brīvību” aizsardzību, un šo mērķi ECT izmanto tad, ja visi pārējie mērķi izrādās neatbilstoši. Šo mērķi līdz ar to var nosaukt par ECT “rezerves izeju”.

Piem., lietā *Mentzen v. Latvia* pieteicēja sūdzējās par sava laulībā iegūtā vācu uzvārda “*Mentzen*” atveidošanu latviskotā formā “*Mencena*”, kuru viņas pasē pretēji viņas gribai bija veikusi kompetentā Latvijas iestāde. ECT vispirms atzina, ka valsts institūcijas bija iejaukušās ECtK 8. panta pirmajā daļā garantēto tiesību uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību īstenošanā. Šā panta otrā daļa paredz sekojošus piecus leģitīmos mērķus: valsts vai sabiedriskā drošība, valsts ekonomiskās labklājības intereses, nekārtību vai noziegumu novēršana, veselības vai tikumības, kā arī citu personu tiesību un brīvību aizsardzība. Raugoties no vienkārša veselā saprāta viedokļa, šķiet, ka jautājums par to, kādā ortogrāfijā – latviskā vai vāciskā – vienas personas dokumentos būs ierakstīts viņas uzvārds, pats par sevi nevienu no šīm aizsargātajām interesēm neskar. No otras puses, bija iespējams jau iepriekš paredzēt, ka tik delikātā un nacionālo specifiku tik dziļi skarošā lietā ECT centīsies neiejaukties un piesauks plašo atbildētājvalsts novērtēšanas brīvības robežu, lai pasludinātu šo sūdzību par acīmredzami nepamatotu. Taču novērtēšanas brīvības robežai ir nozīme tikai nākamajā – proporcionālītātes izvērtēšanas stadijā; bet ko lai dara ar “leģitīmo mērķi”? ECT izmantoja “citu personu tiesības vai brīvības” kā “rezerves izeju”, ar sekojošu motivāciju:

[...] Tiesa atzīmē, ka lielākā daļa no Līgumslēdzējām valstīm ir izvēlējušās vienai vai vairākām valodām piešķirt valsts valodas statusu un ir iekļāvušas tās kā tādas savās attiecīgajās konstitūcijās. Ņemot to vērā, Tiesa atzīst, ka šīm valstīm valsts valoda ir viena no konstitucionālajām pamatvērtībām, tāpat kā valsts teritorija, valsts iekārtas forma vai valsts karogs. Taču valoda nav abstrakta vērtība; to nevar nodalīt no tās reālā lietojuma no runātāju puses. Tādējādi valsts, nosakot valodu par valsts valodu, uzņemas principā garantēt pilsoņiem tiesības lietot to bez ierobežojumiem ne tikai to privātajā dzīvē, bet arī to attiecībās ar valsts iestādēm, nosūtot un saņemot informāciju šajā valodā. Tiesa uzskata, ka tieši šajā aspektā ir jāizvērtē pasākumi, kuru mērķis ir aizsargāt attiecīgo valodu. Citiem vārdiem, valsts valodas esamība nozīmē, ka to lietotājiem pieder zināmas subjektīvas tiesības.

Valdība izklāsta grūtības, ar kurām latviešu valoda saskārās piecdesmit padomju režīma gadu laikā. Tā jo īpaši norāda uz Latvijas iestāžu raizēm par šīs valodas saglabāšanu un attīstību; valdība uzskata, ka latviešu valodas pašreizējais stāvoklis attaisno to, ka tiek pieņemti un ieviesti stingri noteikumi, kas paredz tās pareizu lietošanu. Šajā sakarā Tiesa atgādina, ka, pateicoties to tiešajiem un pastāvīgajiem kontaktiem ar savu valstu dzīvajiem spēkiem, valsts iestādes, un jo īpaši tiesas, atrodas principā labākā pozīcijā nekā starptautiska tiesa, lai lemtu par ieviešanu nepieciešamību tik īpašā un jūtīgā jomā [...]. Ņemot to vērā, pirmām kārtām valsts iestādēm – un nevis Tiesai – piekrīt izvērtēt latviešu valodas reālo stāvokli Latvijā un novērtēt to iespējami apdraudošo faktoru

būtiskumu. Savā 2001. gada 21. decembra spriedumā Latvijas Satversmes tiesa atzina, ka latviešu valodas stāvoklis valsts sabiedriskajā dzīvē vēl joprojām ir samērā trausls, un tādējādi secināja, ka ir nepieciešams tai noteikt pastiprinātu aizsardzību. Tiesa varētu apšaubīt šo novērtējumu tikai gadījumā, ja tas būtu patvaļīgs, kas acīmredzami nav šis gadījums.

Ņemot vērā iepriekš minēto, Tiesa piekrīt valdības apgalvojumam par to, ka šajā lietā pastāv "leģitīms mērķis". Tādējādi tā secina, ka apstrīdētā iejaukšanās atbilst vismaz vienam Konvencijas 8.panta otrajā daļā ietvertajam leģitīmajam mērķim, proti, "citu [personu] tiesību un brīvību aizsardzībai".¹⁷⁵

Autoram šī slēdzienu ķēde šķiet visai samākslota. Valdība kā apstrīdētās iejaukšanās mērķi minēja valsts valodas aizsardzību, taču 8. panta otrajā daļā tā nav paredzēta. ECT atsaucas uz faktu, ka "valoda nav abstrakta vērtība; to nevar nodalīt no tās reālā lietojuma no runātāju puses", lai nākamajā solī to jau konkretizētu ("valsts, nosakot valodu par valsts valodu, uzņemas principā garantēt pilsoņiem tiesības lietot to bez ierobežojumiem ne tikai to privātajā dzīvē, bet arī to attiecībās ar valsts iestādēm, nosūtot un saņemot informāciju šajā valodā") un beigās pieliktu atziņu par latviešu valodas joprojām trauslajām pozīcijām pēcpadomju periodā. Pēc autora domām, ECT šeit pielaiž ļoti tipisku "sarkanās siļķes" ("red herring" – angļu val.) tipa neformālo loģisko kļūdu, aizvedot spriešanas līniju projām no problēmjaūtājuma kodola. Protams, valoda un valodas politika nav atdalāma no šīs valodas lietojuma; protams, valsts valodas statuss rada cilvēkiem zināmas subjektīvas tiesības sakarā ar tās lietošanu; un neviens neapstrīd Satversmes tiesas noteikto latviešu valodas stāvokļa raksturojumu. Taču tas viss aizved mūs projām no sākotnējā jautājuma: kādā veidā tas, ka vienas Latvijas pilsones pasē uzvārds būs ierakstīts tādā, nevis citādā ortogrāfijā, spēj kaut vai potenciāli "skart" (pat ne "pārkāpt") citu personu tiesības un brīvības? Kuru personu kādas tiesības?

Autoram šķiet, ka ir diezgan veltīgi meklēt precīzu atbildi uz šo jautājumu, jo, kā viņš jau teica, šai ECT motivācijai ir drīzāk teleoloģisks raksturs; t.i., motivācija šķiet atpakaļejoša kārtā pielāgota iepriekš noteiktam gala iznākumam. To var salīdzināt, piem., ar ASV Augstākās tiesas pieeju lietā *Wickard v. Filburn*, kas tika izspriesta Franklina D. Rūzvelta (*Franklin D. Roosevelt*) prezidentūras laikā ieviestā "Jaunā kursa" (*New Deal* – angļu val.) ietvaros. Šīs lietas būtība bija sekojoša. ASV federālā Kongresa 1938. gadā pieņemts likums ierobežoja platības, kuras lauksaimnieki drīkstēja izmantot kviešu audzēšanai; šā ierobežojuma pašpasludinātais mērķis bija kviešu cenu stabilizācija nacionālajā tirgū. Šis likums pamatojās uz ASV Konstitūcijas I panta 8. daļas 3. punktā ietverto "Tirdzniecības klauzulu", saskaņā ar kuru ASV Kongress (t.i., federālā vara) ir tiesīgs "neregulēt tirdzniecību ar ārzemju nācijām un starp vairākām pavalstīm, un ar indiāņu ciltīm". Ohaio pavalstī dzīvojošs fermeris Filbēns (*Filburn*) attiecīgajā gadā bija izaudzējis vairāk kviešu, nekā atļāva likums, un viņam par šo pārprodukciju nācās maksāt soda naudu. Filbēns iebilda, ka viņa gadījumā šis sods bija antikonstitucionāls: šo kviešu pārprodukciju viņš bija izlietojis tikai un

---

¹⁷⁵ *Mentzen v. Latvia* (dec.), no. 71074/01, 7 December 2004. Sk. arī t.p. datumā pieņemto lēmumu lietā *Kuharec v. Latvia* (dec.), no. 71557/01, 7 December 2004.

vienīgi savas ģimenes un savu mājlopu uzturam; šie kvieši nebija domāti ne tikai “tirdzniecībai starp pavalstīm”, bet arī tirdzniecībai vispār. Tātad Tirdzniecības klauzula nedarbojās; tātad federālais Kongress nebija kompetents regulēt viņa kviešu ražu, un šā likuma piemērošana viņa gadījumā bija antikonstitucionāla. Pirmajā instancē Filbērnā izdevās uzvarēt, bet tad lieta nonāca ASV Augstākajā tiesā, kas tālaika vēsturisko apstākļu dēļ nemaz nevarēja būt viņam labvēlīgi noskaņota.¹⁷⁶ Savā 1942. gada 9. novembra spriedumā tiesa nosprieda par ļaunu Filbērnā un par labu federālo varas iestāžu tiesībām piemērot Tirdzniecības klauzulu pat šādos gadījumos. Vienkāršoti rezumējot, Augstākās tiesas motivācija bija šāda: pat ja Filbērnā visu savu labības pārprodukciju patērē pats, viņš patērē kaut ko tādu, ko viņam citādi nāktos pirkt; nepērkot kviešus no citiem, viņš ietekmē tirdzniecību pavalstī – un, pastarpināti, arī ekonomisko līdzsvaru tirdzniecībā starp pavalstīm. Tātad Tirdzniecības klauzula ir piemērojama arī šādā gadījumā.¹⁷⁷ ECT ierastā, klasiskā pieeja tiesību ierobežojumu leģitīmo mērķu noteikšanā metodoloģiski un formāli bieži vien ir līdzīga šai ASV Augstākās tiesas motivācijai.

Lai gan tiesību ierobežojumu leģitīmo mērķu noteikšanas jomā ECT pašaprobežošana izpaužas visspēcīgāk, tā nav absolūta. Pēc autora domām, tā nemaz arī nevar būt absolūta, – un līdz ar to nevar runāt par ECT “jurisdikcijas neesamību” šajā jautājumā – jo šādu interpretāciju izslēdz ECtK 18. panta pastāvēšana. Saskaņā ar 18. pantu, “[i]erobežojumi, kurus šī Konvencija pieļauj attiecībā uz minētajām tiesībām un brīvībām, nav piemērojami citiem mērķiem kā vien tiem, kam tie ir paredzēti”. Bet tas nozīmē, ka ECT ir tiesīga izvērtēt valdības piesaukto mērķu reālo atbilstību konkrētās lietas apstākļiem, un ka leģitīmo mērķu jautājums neatrodas ārpus ECT jurisdikcijas jeb kompetenču loka.¹⁷⁸

ECtK 18. panta autors aplūkos pēc brīža, bet pagaidām pateiks, ka ECT dažreiz ir rīkojusies ar leģitīmā mērķa kritēriju visai elastīgā veidā. Piem., lietā *Wille v. Liechtenstein* bijušais Lihtenšteinas Firstistes Administratīvās tiesas priekšēdētājs sūdzējās par to, ka firsts Hanss-Ādams II personiskā vēstulē bija piedraudējis vairs nekad neiecelt viņu nevienā valsts amatā, tādējādi reaģējot uz kādas pieteicēja nolasītas konstitucionālo tiesību lekcijas saturu. ECT vienkārši prezumēja, ka šim

---

¹⁷⁶ Brīdī, kad lieta nonāca ASV Augstākajā tiesā, pastāvēja divi svarīgi apstākļi: pirmkārt, astoņi no tās deviņiem tiesnešiem bija F.D. Rūzvelta iecelti (izvirzīti), un otrkārt, ASV pēc Pīrlhārboras uzlidojuma bija iesaistījies Otrajā Pasaules karā, un ASV prezidentam bija politiski nepieciešamas paplašinātas pilnvaras karalaika ekonomikas regulēšanai.

¹⁷⁷ *Wickard v. Filburn*, 317 U.S. 111 (1942), īpaši p. 125. Šim precedentam bija tik liela ietekme uz ASV Augstākās tiesas turpmāko judikatūru, ka bija jāsaņem 1995. gads, lai šī tiesa pirmoreiz atkal uzdrošinātos iztulkot Tirdzniecības klauzulu nepaplašināti un pasludināt federālu likumu par nekonstitucionālu Tirdzniecības klauzulas robežu pārkāpšanas dēļ [sk. *U.S. v. Lopez*, 514 U.S. 549 (1995)]. Tomēr vēl pēc desmit gadiem Augstākā tiesa atkal pielietoja *Wickard* tipa motivāciju, lai apstiprinātu federālās varas pilnvaras saukt pie kriminālatbildības personas, kuras saskaņā ar pavalsts likumu audzē mājās marihuānu savai personīgajai lietošanai medicīniskos nolūkos: mājās audzēta marihuāna konkurējot ar pavalstu starpā prettiesiskā aprītē esošo marihuānu tādā ziņā, ka audzētājs un lietotājs to nenopērkot [sk. *Gonzales v. Raich*, 545 U.S. 1 (2005)].

¹⁷⁸ ECT ir bieži atsaukusies uz ECtK 18. pantu kā palīgīdzekli tiesību ierobežojumus pieļaujošo ECtK normu interpretācijai; par to sk.: *Merabishvili v. Georgia* [GC], no. 72508/13, § 269, 28 November 2017, un tur apkopoto judikatūru.

izteiksmes brīvības ierobežojumam bija leģitīms mērķis (neprecizējot, kāds īsti), un uzreiz pārgāja pie proporcionalitātes analīzes, konstatējot ECtK 10. panta pārkāpumu.¹⁷⁹ Ir pat tādi gadījumi, kad atbildētājvalsts valdība nekādu konkrētu leģitīmu mērķi nav minējusi, bet ECT ir gatava tai aktīvi “piepalīdzēt” un pati izvēlas lietas apstākļiem atbilstošāko mērķi no attiecīgajā pantā minētajiem.¹⁸⁰

Tātad, ja leģitīmā mērķa jautājums konkrētajā lietā izrādās pārāk delikāts, ECT cenšas vienkārši “pārlekt” uz nākamo soli. Ja valdība savos paskaidrojumos nekādu mērķi nav minējusi, ECT var vienkārši pateikt, ka šo lietas aspektu atsevišķi neskatīs.¹⁸¹ To pašu var izdarīt arī, pasludinot leģitīmā mērķa jautājumu par pārāk nesaraujami saistītu ar proporcionalitātes problēmu, lai aplūkotu to atsevišķi. Lietā *Emonet v. Switzerland* tika apstrīdēta šveiciešu tiesību normas piemērošana, kuras rezultātā pieaugušai meitai izbeidzās vecāka-bērna tiesiskās attiecības ar savu māti, jo viņu ar visu ieinteresēto pušu piekrišanu bija adoptējis mātes faktiskais piedzīvotājs. ECT vispirms pauda šaubas, vai šādām tiesiskām sekām var būt leģitīms mērķis, bet tad paziņoja:

*“Tomēr Tiesa uzskata, ka jautājums, vai šajā lietā pastāvošo mātes-meitas attiecību saraušana patiešām bija praktiskā un efektīvā veidā vērsta uz [meitas] labklājības mērķa sasniegšanu, ir cieši saistīts ar jautājumu par to, vai apstrīdētā iejaukšanās bija “nepieciešama demokrātiskā sabiedrībā”; līdz ar to tā dod priekšroku tā apspriešanai, raugoties no šāda skatupunkta.”*¹⁸²

ECT nebaidās atklāti paust šaubas par piesauktā mērķa pamatotību arī citās lietās. Lietā *Dadouch v. Malta* pieteicējs – sīrietis, kurš bija ieguvis Maltas pilsonību caur tiesisku, taču vēlāk anulētu laulību ar maltiešu sievieti – sūdzējās par Maltas iestāžu atteikšanos atzīt un pierēģistrēt viņa jauno laulību – šoreiz ar Krievijas pilsoni – līdz kamēr viņš iesniegšot Maltas Pilsonības departamenta apliecinājumu, ka viņš patiešām esot Maltas pilsonis (Maltas pase tika atzīta par nepietiekamu). Viņš iesniedza ECT pieteikumu par ECtK 8. panta pārkāpumu, savukārt Maltas valdība apgalvoja, ka šis tiesību ierobežojums bija noticis nolūkā nodrošināt kārtību un tiesisko drošību laulības attiecībās, aizsargāt otra laulātā intereses, kā arī novērst divsievības iespējamību. Tātad ierobežojuma leģitīmie mērķi bija “nekārtību vai noziegumu nepieļaušana” un “citu personu tiesību un brīvību aizstāvība”. ECT šo argumentu akceptēja, taču ar lielu skepsi:

*“Lai gan ir grūti iedomāties, kā atteikums reģistrēt pieteicēja laulību varēja novērst divsievību vai nodrošināt skaidrību personālstatūta ziņā, kā to apgalvo valdība [...], Tiesa ir gatava pieņemt, ka laulību reģistrācijas nacionālais regulējums varēja kalpot valdības piesauktajiem nekārtību novēršanas un citu personu tiesību aizsardzības mērķiem.”*¹⁸³

Ja valdības arguments par “leģitīmo mērķi” šķiet īpaši, kliedzoši nepamatots, ECT var vienkārši paust savas šaubas par to, bez nosacītas un skeptiskas “pieņemšanas”. Piem., lietā *Zaiet v. Romania* pieteicēja tika kādreiz adoptēta, taču trīsdesmit gadus vēlāk, jau ilgi pēc adoptētājas (audžumātes)

¹⁷⁹ *Wille v. Liechtenstein* [GC], no. 28396/95, § 56, 28 October 1999.

¹⁸⁰ Sk., piem., *Athanasios Makris v. Greece*, no. 55135/10, § 23, 9 March 2017.

¹⁸¹ *Christian Democratic People's Party v. Moldova*, no. 28793/02, § 54, 14 February 2006.

¹⁸² *Emonet v. Switzerland*, no. 39051/03, §§ 76-78, 13 December 2007.

¹⁸³ *Dadouch v. Malta*, no. 38816/07, §§ 45, 54, 20 July 2010.

nāves, viņas māsa cēla prasību tiesā par šīs adopcijas atzīšanu par spēkā neesošu *ex tunc*. Nacionālās tiesas šo prasību apmierināja, un pieteicēja zaudēja savas tiesības uz mantojumu par labu mātai. ECT “izteica šaubas” par jebkāda leģitīmā mērķa esamību ECtK 8. panta otrās daļas izpratnē, uzreiz pārgāja pie “nepieciešamības demokrātiskā sabiedrībā”, un galu galā konstatēja 8. panta pārkāpumu.¹⁸⁴ ECT rīkojās tāpat lietā *Biržietis v. Lithuania*, kurā pieteicējs sūdzējās par ieslodzītajiem uzlikto aizliegumu nēsāt bārdi. Atbildētājvalsts valdība apgalvoja, ka šāds aizliegums esot nepieciešams, lai uzturētu disciplīnu un novērstu nekārtības ieslodzīto starpā, “kā arī lai nodrošinātu viņu uzraudzību, higiēnu un sakoptu izskatu”. ECT šādu argumentu nepieņēma:

“Valdība šajā lietā apgalvo, ka aizliegums ieslodzītajiem audzēt bārdi esot domāts nekārtību un noziegumu novēršanai ieslodzīto starpā, kā arī higiēnas uzturēšanai un tam, lai ieslodzītie izskatītos sakopti. Attiecībā uz šo pēdējo mērķi, Tiesa atzīmē, ka valdība nav paskaidrojusi, kā tas ir saistīts ar jebkuru no Konvencijas 8. panta otrajā daļā tieši minētajiem “leģitīmajiem mērķiem”. Kas attiecas uz nekārtību un noziegumu novēršanu, valdība nav skaidri precizējusi, kādā veidā, atļaujot pieteicējam (vai citiem ieslodzītajiem) audzēt bārdi, tas varētu novest pie nekārtībām un noziegumiem; piem., tā nav minējusi nevienu situāciju, kad cietumnieki būtu mēģinājuši izdarīt noziedzīgus nodarījumus, kurus kaut kādā veidā būtu atvieglājusi sejas apmatojuma esamība. Valdība nav arī apgalvojusi, ka bārdi aizliegums būtu domāts, lai panāktu sociālu normu un standartu ievērošanu ieslodzīto starpā [...]. Tomēr Tiesa neuzskata par nepieciešamu novērtēt, vai apstrīdētajam ierobežojumam bija leģitīms mērķis; tā uzskata, ka tas katrā gadījumā nebija nepieciešams demokrātiskā sabiedrībā turpmāk izklāstītu iemeslu dēļ.”¹⁸⁵

Sākot ar 2002. gadu ECT attieksmē pret tiesību ierobežojumu leģitīmo mērķi ir vērojams neliels kvalitatīvs lūzums, jo tā sāka nevis vienkārši prezumēt vai apiet šo jautājumu, bet gan – atsevišķās lietās – skaidri pasludināt leģitīmu mērķu *neesamību*. Lietā *Nowicka v. Poland*, kurā cita starpā bija runa par apcietinājumā esošai sievietei uzlikto aizliegumu tikties ar ģimenes locekļiem biežāk nekā reizi nedēļā, ECT konstatēja acīmredzamu Konvencijas 8. panta pārkāpumu ar radikālu slēdzienu: tiesību ierobežojums “nedz sekoja kādam leģitīmam mērķim, nedz arī bija tam proporcionāls”.¹⁸⁶ Līdzīgā veidā ECT rīkojās gadījumā ar ļoti skaidru īpašuma tiesību pārkāpumu, kad cietuma administrācija nebija atdevusi ieslodzītajiem viņu personīgās mantas pēc pārvešanas uz citu cietumu; šāds tiesību ierobežojums “nebija likumīgs un tam nebija nekāda leģitīma mērķa”. Samērīguma analīzi tik acīmredzamā lietā ECT nemaz neveica.¹⁸⁷

Lietā *Khuzhin and Others v. Russia* pirmstiesas apcietinājumā esošs apsūdzētais sūdzējās par to, ka izmeklēšanas iestāžu darbinieki bija paņēmuši no izmeklēšanas lietas mapes un iedevuši žurnālistiem viņa pases fotogrāfiju, kas pēc tam tika parādīta reģionālajā televīzijā. Viņaprāt, tā bija nepamatota iejaukšanās viņa privātajā dzīvē pretēji ECtK 8. panta prasībām. Atbildētājvalsts valdība

¹⁸⁴ *Zaieļ v. Romania*, no. 44958/05, § 42, 24 March 2015.

¹⁸⁵ *Biržietis v. Lithuania*, no. 49304/09, § 54, 14 June 2016. Sk. arī poļu tiesneša K. Wojtīcka (*K. Wojtyczek*) nepiekrītošās atsevišķās domas, kurās viņš kritizē šādu metodoloģisku pieeju; viņaprāt, skaidri nenosakot tiesību ierobežojuma leģitīmo mērķi, nav iespējama arī samērīguma analīze, jo samērīgums tiek noteikts attiecībā pret konkrētu mērķi (§ 4).

¹⁸⁶ *Nowicka v. Poland*, no. 30218/96, § 77, 3 December 2002.

¹⁸⁷ *Karabet and Others v. Ukraine*, nos. 38906/07, 52025/07, § 347, 17 January 2013.

nekādu konkrētu leģitīmu mērķi nepiesauca, un ECT nosprieda, ka tāda arī nebija: pieteicējs nebēguļoja un neatradās meklēšanā, bet bija varas iestāžu rokās; līdz ar to nebija nekādas vajadzības pārraidīt viņa portretu. Tas nebija nepieciešams arī tiesvedības publiskumam, jo lietas iztiesāšana vēl nebija sākusies.¹⁸⁸

Ievērojot subsidiaritātes principu, ECT parasti neapšaubā un nenoliedz valdības piesauktos tiesību ierobežojumu mērķus politiski jūtīgās lietās, – taču arī šeit tiek pieļauti izņēmumi. Ja raugāties tikai uz politiski jūtīgo lietu kategoriju, tad līdz šim šādas izņēmuma lietas ir bijušas tikai divas. Pēc autora domām, ECT nostāja abās lietās bija skaidri politiski motivēta: tā gribēja nosūtīt attiecīgajām atbildētājvalstīm zināmus signālus jeb mājienu.

Pirmajā lietā – *S.A.S. v. France* – pieteicēja apstrīdēja Francijas likumdevēja pieņemto un neviennozīmīgi uztverto aizliegumu nēsāt seju aizsedzošu apģērbu sabiedriskās vietās, nosakot šā aizlieguma pārkāpējiem mērenu naudassodu un obligātu “pilsoniskuma kursu” (*stage de citoyenneté* – franču val.) apmeklējumu. Pieteicēja – praktizējoša musulmaniete, kas vēlējās nēsāt burku vai nikābu – sūdzējās par ECtK 8., 9. un 14. pantu pārkāpumu (attiecīgi – tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību, tiesības uz reliģijas brīvību un diskriminācijas aizliegums). ECT pēkšņi nonāca ārkārtīgi delikātā ideoloģiska konflikta situācijā, jo šajā lietā sadūrās divas mūsdienu Eiropā privileģētas ideoloģijas, pret kurām ECT judikatūrā pēdējo gadu desmitu laikā ir vērojama skaidra simpātija: islāms un tam *šķietami* pretējais karojošs sekulārisms (par to sīkāk sk. šīs daļas 2.2.5. apakšnodaļu). Francijas valdība savos paskaidrojumos minēja divus tiesību ierobežojuma mērķus, kurus tā uzskatīja par leģitīmiem: “sabiedrisko drošību” un nepieciešamību nodrošināt “cieņu pret minimālo vērtību pamatu demokrātiskā un atvērtā sabiedrībā”.

ECT vispirms atzina, ka leģitīmā mērķa noteikšanā tā parasti nemēdz veikt dziļu un izvērstu analīzi, taču šajā konkrētajā gadījumā valdības iebildumu saturs padarīja šādu analīzi par nepieciešamu. Tad ECT ar nelielām šaubām šajā stadijā akceptēja pirmo mērķi kā “leģitīmu”. Kas attiecas uz otro – “cieņu pret minimālo vērtību pamatu demokrātiskā un atvērtā sabiedrībā” – tā konstatēja, ka otrais no šiem abiem mērķiem ECtK 8. un 9. panta otrajās daļās nemaz nav minēts. Šajā sakarā valdība bija atsaukusies uz trim konkrētām vērtībām: “vīriešu un sieviešu vienlīdzības nodrošināšanu”, “personu cieņas ievērošanu” un “minimālo prasību ievērošanu, lai dzīvotu sabiedrībā”. ECT nolēma kvalificēt šo vērtību aizstāvību kā vēlmi aizsargāt “citu personu tiesības un brīvības” ECtK izpratnē. Tad ECT ļoti rūpīgi izanalizēja katru no trim minētajām vērtībām un noraidīja divas pirmās, kuras par leģitīmām neatzina. Dzimumu līdztiesību nevar piesaukt gadījumos, kad sieviete pati brīvi vēlas nēsāt burku vai nikābu, kā tas bija konkrētajā pieteicējas gadījumā. Savukārt, lai noraidītu valdības teikto par “personu cieņas ievērošanu”, ECT minēja trīs motīvus: divus ideoloģiskus (“kulturālo identitāšu plurālisms, no kura barojas [*sic!*] demokrātija” un “tikumu

¹⁸⁸ *Khuzhin and Others v. Russia*, no. 13470/02, § 117, 23 October 2008.

un piedienības jēdzienu mainīgums sakarā ar ķermeņu atkailināšanu”) un vienu no veselā saprāta viedokļa pieņemamu (nav pierādīts, ka, seju aizsedzošu apģērbu nēsājot, sievietes vēlas tādējādi izrādīt necieņu apkārtējiem). Tikai trešā vērtība tika atzīta par “derīgu”, un attiecībā uz to ECT skaidros vārdos atzina par leģitīmu franču sabiedriski politiskajā diskursā bieži piesaukto “kopādzīvošanas” (“*vivre-ensemble*” – franču val.) jēdzienu.¹⁸⁹

Lai gan šeit tiek runāts tieši par ECT rīcību “leģitīmā mērķa” novērtēšanā, ir vērts pasekot sprieduma tālākai motivācijai – jau samērīguma analīzes ietvaros, jo šajā lietā šie divi aspekti bija cieši saistīti. Ievērojot ierasto ECT pašaprobežošanas, varētu sagaidīt, ka apstrīdētā tiesību pārkāpuma samērīgums tiks novērtēts attiecībā pret abiem ECT “apstiprinātajiem” mērķiem kopā, neatdalot vienu no otra. Taču arī šeit ECT rīkojās visnotaļ netipiski. Kā jau teikts, pirmais mērķis, uz kuru valdība atsaucās, bija nepieciešamība sargāt “sabiedrisko drošību” un “sabiedrisko kārtību”. Pēc autora domām, šis arguments bija saprātīgs un pilnīgi pārliecinošs: aizsegta seja taču var ievērojami atvieglot noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu, traucēt tiesībsargājošajām iestādēm identificēt noziedznieku, kā arī radīt palielinātu krāpšanas iespēju, uzdoties par citu cilvēku. Tomēr ECT šo argumentu noraidīja; tā teica, ka franču valdība nav pierādījusi, ka Francijā pastāvētu tāds vispārējs apdraudējuma stāvoklis, kas varētu attaisnot tik radikālu iejaukšanos musulmaņu sieviešu identitātes paušanā.¹⁹⁰ Tātad, divainā kārtā, ECT šajā konkrētajā gadījumā pēkšņi pacēla sava ierastā standarta “latiņu” ārkārtīgi augstu un uzlika valdībai smagāku pierādījuma nastu, nekā parasti: lai tiesību ierobežojums būtu samērīgs, leģitīmajam mērķim nav obligāti jābūt saistītam ar kaut kādiem konkrētiem, identificējamam apstākļiem. Piem., jau minētajā lietā *Mentzen v. Latvia* ECT bija bez īpašām problēmām akceptējusi Latvijas valdības argumentu, ka pieteicējas uzvārda gramatiskā un ortogrāfiskā latviskošana bija “nepieciešama demokrātiskā sabiedrībā” valsts valodas stiprināšanai un tās runātāju aizsardzībai, – nemaz neprasot konkrētus piemērus vai konkrētu apstākļu novērtējumu.¹⁹¹

Noraidīdama apstrīdētā ierobežojuma atbilstību pirmajam no valdības piesauktajiem mērķiem, ECT tomēr akceptēja tā atbilstību otrajam – citu cilvēku tiesībām uz saskanīgu “kopādzīvošanu” (turklāt pasvītrojot, ka ierobežojums atbilst “tikai” šim mērķim). Šeit ECT atkal pielietoja garu “ideoloģiski pedagoģisku” motīvu virkni, vispirms nožēlojot likuma pieņemšanas gaitā izteiktus “islamofobiskus” viedokļus un pat brīdīnāšā tonī atgādinot, ka neiecietība pret musulmaņiem kopumā esot pretrunā ar ECtK. Tad ECT atzina, ka, lai gan sejas aizklāšanas aizliegums faktiski skarot tikai musulmanietes, tomēr esot atzīstams par pieņemamu tas fakts, ka apstrīdētā likuma norma formāli attiecas uz visiem bez reliģiskās piederības izšķiršanas. Visbeidzot, paredzēto sankciju relatīvais

¹⁸⁹ *S.A.S. v. France* [GC], no. 43835/11, §§ 113-122, 1 July 2014.

¹⁹⁰ *Ibid.*, § 139.

¹⁹¹ *Mentzen v. Latvia* (dec.), no. 71074/01, 7 December 2004.

vieglums lika ECT galīgi nosliekties par labu tam, ka atbildētājvalsts ir rīkojusies savas novērtēšanas brīvības robežas ietvaros.¹⁹²

Kādēļ šis spriedums ir tik ļoti netipisks un kādēļ ECT ir tik acīmredzami atkāpusies no savas ierastās pašaprobežošanās leģitīmo mērķu jautājumā? Pēc autora domām, tas ir lietas ārkārtējā politiskā jūtīguma dēļ, jo no ECT puses bija vērojams visai skaidrs ideoloģisks konflikts starp simpātiju pret islāmu un simpātiju pret sekulārismu. Ja pavērojam, kurus no Francijas valdības piesauktajiem mērķiem ECT noraidīja – vai nu uzreiz, “leģitīmo mērķu” analīzes stadijā, vai (pēc būtības) vēlāk, “samērīguma” izvērtēšanas stadijā – tad redzēsim, ka tie bija tieši tie mērķi, kuru akceptēšana loģiski novestu pie secinājumiem, kas varētu pārmērīgi “mest ēnu” uz islāmu un tā sekotājiem Eiropā. Turklāt šādus secinājumus varbūt varētu izmantot t.s. “galēji labējās” kustības un organizācijas. Piekrītot atsaucei uz “sabiedrisko drošību”, tiktu būtībā akceptēta ideja, ka tradicionālā islāma paražām un praksēm ir tieša saistība ar drošības apdraudējumiem. Tāpat piekrītot atsaucei uz sievietu līdztiesību un cilvēka cieņu, ECT tādējādi leģitimētu domu par tradicionālā islāma nesakrītību ar šīm Rietumu pamatvērtībām. Un tikai ļoti vispārēja atsauce uz “kopādzīvošanu” izrādījās pietiekami neitrāla un ideoloģiski pieņemama, lai varētu pretstatīt to pieteicējas ECtK garantētajām tiesībām.¹⁹³

Otrā politiski jūtīgā lieta, kurā ECT atkāpās no savas ierastās pašaprobežošanās prakses “leģitīmo mērķu” jautājumā, bija lieta *Baka v. Hungary*. Lietas delikātums izpaudās divējādi: pirmkārt, tā skāra Eiropas pašreizējai politiskajai elitei “nedraudzīgo” Ungārijas valdību un tās veikto konstitucionālo un tiesu varas reformu, un otrkārt, pieteicējs bija bijušais ECT loceklis; tāpat tiesnešiem bija jāizspriež sava bijušā kolēģa sūdzības. Pēc sava ECT mandāta notecēšanas pieteicējs tika ievēlēts uz sešiem gadiem par Ungārijas Augstākās tiesas priekšsēdētāju. Taču starplaikā tika pieņemts jauns Ungārijas Pamatlikums, kas cita starpā aizvietoja Augstāko tiesu ar “Kūriju” (*Kúria*, kas būtībā ir tā pati Augstākā tiesa). Lai gan pieteicējs bija cerējis, ka viņam izdosies pabeigt savu sešu gadu mandātu Kūrijas priekšsēža statusā, parlamenta pieņemtie pārejas noteikumi izrādījās tādi, ka viņa mandāts tika priekšlaicīgi izbeigts, un par jaunās Kūrijas vadītāju tika ievēlēta cita persona. Pats pieteicējs apgalvoja, ka parlaments bija pieņēmis šādus pārejas noteikumus, tēmējot tieši un personiski uz viņu, jo viņš, Augstākās tiesas priekšsēža amatā esot, bija atļāvies publiski kritizēt vairākus tiesu varas reformas aspektus. ECT viņam piekrita un konstatēja ECtK 10. pantā garantētās

---

¹⁹² *S.A.S. v. France* [GC], no. 43835/11, § 140-159, 1 July 2014. Interesanti, ka vēlāk ECT izmantoja šo precedentu, lai ar būtībā to pašu motivāciju noraidītu pieteikumus pret līdzīgu Beļģijā pieņemtu aizliegumu, lai gan tur sankcijas bija jau jūtami smagākas (*Dakir v. Belgium*, no. 4619/12, 11 July 2017; *Belcacemi and Oussar v. Belgium*, no. 37798/13, 11 July 2017).

¹⁹³ Pēc autora domām, noraidot Francijas valdības piesaukto konkrēto un saprātīgo atsauci uz sabiedriskās drošības aizstāvību, ECT nostiprināja visai bīstamu (lai gan jau agrāk pastāvējušu) precedentu, saskaņā ar kuru, izvērtējot samērīgumu, konkrētas, taustāmas personas pamattiesības tiek izsvērtas *vienā līmenī* ar abstraktu principu, tādu kā “sekulārisms”, “demokrātija” vai “kopādzīvošana” (tieši par šo problēmu sk. maltiešu tiesneša V. De Gaetano atsevišķās nepiekrītošās domas pie sprieduma lietā *Ebrahimian v. France*, no. 64846/11, 26 November 2015).

izteiksmes brīvības pārkāpumu. Ungārijas valdība apgalvoja, ka pieteicēja mandāta priekšlaicīga izbeigšana bija domāta, “lai saglabātu tiesu varas autoritāti un objektivitāti” 10. panta otrās daļas izpratnē. ECT tam nepiekrīta un nosprieda šādi:

“Tiesa pieļauj, ka valsts augstākās tiesu varas institūcijas priekšsēdētāja ievēlēšanas noteikumu maiņa nolūkā nostiprināt šajā amatā esošās personas neatkarību var būt saistīta ar leģitīmo “tiesu varas autoritātes un objektivitātes nostiprināšanas” mērķi 10. panta otrās daļas izpratnē. Tiesa tomēr uzskata, ka dalībvalsts nevar leģitīmi atsaukties uz tiesu varas neatkarību, lai attaisnotu tādu soli kā tiesas priekšsēdētāja mandāta pirmstermiņa izbeigšana tādiem mērķiem, kas nav noteikti likumā un kuriem nav nekāda sakara ar jebkādu profesionālās nekompetences vai pārkāpuma gadījumu. Pēc Tiesas domām, šis solis nevarēja kalpot tiesu varas pastiprināšanas mērķim, jo tas vienlaicīgi [...] bija sekas izteiksmes brīvības izmantošanai no pieteicēja puses, kurš ieņēma augstāko amatu tiesu varas sistēmā. [...] [T]as arī pārkāpa viņa tiesības nokalpot Augstākās tiesas priekšsēdētāja amatā pilnu sešu gadu termiņu, kā tas bija atzīts iekšzemes tiesībās. Šādos apstākļos pieteicēja kā Augstākās tiesas priekšsēdētāja mandāta priekšlaicīga izbeigšana, šķiet, nevis kalpo tiesu varas neatkarības stiprināšanas mērķim, bet drīzāk ir nesavienojama ar šo mērķi.

Līdz ar to Tiesa nevar akceptēt, ka apstrīdētā iejaukšanās tiesību izmantošanā sekotu valdības piesauktajam leģitīmajam mērķim [...]. [...]”¹⁹⁴

Tā kā ECT konstatēja, ka apstrīdētajam ierobežojumam nebija leģitīma mērķa, ar to sprieduma motivācijai būtu jābeidzas. Tomēr “šīs lietas īpašajos apstākļos” ECT uzskatīja par nepieciešamu veikt arī samērīguma analīzi un nosprieda, ka ierobežojums nebija “nepieciešams demokrātiskā sabiedrībā”.¹⁹⁵

Kā autors jau sacīja, šīs divas lietas – *S.A.S.* un *Baka* – ir izņēmumi, kuros ECT nolēma atkāpties no savas ierastās nostājas un aktīvi apstrīdēt atbildētājvalsts valdības minētos leģitīmos mērķus. Autors nespēj saskatīt nekādu citu šā fakta cēloni, kā tikai minēto lietu ārkārtējs politiskais jūtīgums un delikātums ECT acīs. Pārējos gadījumos ECT turpina pieturēties pie savas ierastās prakses.

Atsevišķos, ļoti retos izņēmuma gadījumos ECT nav vienkārši atsaukusies uz jau minēto ECtK 18. pantu kā uz palīg līdzekli citu pantu interpretācijai, bet ir piemērojusi to tieši, nosakot, ka tiesību ierobežojuma *reālais* mērķis neatbilst atbildētājvalsts piesauktajam. Šis pants ir piemērojams tad, ja ir patiešām skaidrs, ka valsts institūcijas ir izmantojušas ECtK pieļautos ierobežojumus ļaunprātīgi, t.i., acīmredzami ne tiem mērķiem, kuriem tie ir domāti (teiksim, politisku rēķinu kārtīšanai), – turklāt šī ļaunprātīgā izmantošana ir būtisks lietas apstāklis. Šajā sakarā jāatceras, ka 18. pants, tāpat kā ECtK 13. pants (tiesības uz efektīvu tiesību aizsardzības līdzekli) un 14. pants (diskriminācijas aizliegums) var darboties tikai kopsakarā ar kādu no “materiālajiem” ECtK pantiem¹⁹⁶, taču ne jebkuru: no 18. panta redakcijas izriet, ka tas darbojas tikai un vienīgi kopā ar tādiem pantiem, kas

¹⁹⁴ *Baka v. Hungary* [GC], no. 20261/12, §§ 156-157, 23 June 2016.

¹⁹⁵ *Ibid.*, §§ 157-176. Sk. arī spriedumu līdzīgā lietā *Erményi v. Hungary*, no. 22254/14, §§ 34-37, 22 November 2016, kurā tā paša iemesla dēļ – leģitīmā mērķa trūkums – tika konstatēts ECtK 8. panta pārkāpums.

¹⁹⁶ *Tymoshenko v. Ukraine*, no. 49872/11, § 294, 30 April 2013.

pieļauj attiecīgo tiesību ierobežojumus.¹⁹⁷ Tāpat kā 14. panta gadījumā¹⁹⁸, ECT var konstatēt 18. panta pārkāpumu pat tad, ja pats attiecīgais “materiālais” pants nav ticis pārkāpts.¹⁹⁹ ECtK 18. pants ir resurss, kuru ECT sāka reāli izmantot tikai relatīvi nesen,²⁰⁰ un, pēc autora domām, tā aktualitāte nākotnē būs atkarīga no tiesiskās apziņas un tiesiskās kultūras stāvokļa Eiropas valstīs. Tas, vai cilvēktiesību ierobežojums ir patiešām pārkāpis 18. pantu, ir ļoti lielā mērā atkarīgs no konkrētās lietas īpašajiem apstākļiem. ECT šādos gadījumos piemēro sekojošus kritērijus: **pirmkārt**, vai pieteicēja tiesību ierobežojums ir ticis piemērots ar būtiski citu mērķi, nekā ECtK paredzētais un pašas valsts piesauktais, un **otrkārt**, ja ierobežojumam ir bijuši vairāki mērķi un tikai vienam no tiem ir bijis būtiski cits mērķis, nekā ECtK paredzētais, tad kurš no šiem mērķiem bija noteicošais.²⁰¹

Ļoti līdzīgā veidā šī ECT pašaprobežošānās parādās arī Pirmā protokola kontekstā, piemērojot tā 1. pantu (īpašuma tiesību aizsardzība). Šis pants paredz divu veidu tiesību ierobežojumus. Pirmajā rindkopā ir minēta iespēja atņemt personai viņas īpašumu (ekspropriēt), “ja tas notiek publiskajās interesēs un apstākļos, kas noteikti ar likumu [...]”. Kas konkrētajā gadījumā ir “publiskās intereses”, tas ir atstāts pilnīgam attiecīgās dalībvalsts ieskatam, ar vienīgo nosacījumu, ka valdības minētais iemesls nebūs acīmredzami patvaļīgs.²⁰² Savukārt 1. panta otrā rindkopa paredz valstij “[t]iesības pieņemt likumus, kādus tā uzskata par nepieciešamiem, lai kontrolētu īpašuma izmantošanu saskaņā ar vispārējām interesēm vai lai nodrošinātu nodokļu vai citu maksājumu vai sodu samaksu”. ECT jau no pašiem pirmsākumiem pasludināja – un tas izriet jau no iepriekšminētās normas redakcijas, – ka dalībvalstis principā ir “tiesību ierobežojuma “nepieciešamības” vienīgās tiesneses”.²⁰³ Citiem vārdiem sakot, ECT ir tiesīga pārbaudīt tikai ierobežojuma formālo tiesiskumu un samērīgumu. Lai

---

¹⁹⁷ *Gusinskiy v. Russia*, no. 70276/01, § 73, 19 May 2004; *Merabishvili v. Georgia* [GC], no. 72508/13, §§ 265, 271, 28 November 2017. Tātad, ja pieteicējs piesauc 18. pantu kopsakarā, ar, piem., ECtK 3. pantu (kas garantē absolūtas tiesības), šāda sūdzība neatbilst ECtK *ratione materiae* (*Timurtaş v. Turkey*, no. 23531/94, § 329, Commission’s report of 29 October 1998, npublicēts). Jautājums par to, vai 18. pants darbojas arī kopsakarā ar tādiem pantiem, kas pieļauj tikai implicitus tiesību ierobežojumus (kā, piem., 6. panta pirmā daļa attiecībā uz tiesībām uz taisnīgu tiesvedību vai Pirmā protokola 3. pants), paliek līdz galam nenoregulēts. Dažās lietās ECT pasludināja sūdzību par 18. panta pārkāpumu kopsakarā ar 6. un 7. pantu par nepieņemamu vai nu kā ECtK neatbilstošu *ratione materiae*, vai arī kā acīmredzami nepamatotu; citās savukārt atzina šādu sūdzību par pieņemamu, taču neatrada 18. panta pārkāpumu (sk. *Ilgar Mammadov v. Azerbaijan* (no. 2), no. 919/15, § 261, 16 November 2017, un tur citēto judikatūru).

¹⁹⁸ Sk, piem., *Stec and Others v. the United Kingdom* [GC] (dec.), nos. 65731/01, 65900/01, § 39, 6 July 2005; *Burden v. the United Kingdom* [GC], no. 13378/05, § 58, 29 April 2008.

¹⁹⁹ *Gusinskiy v. Russia*, no. 70276/01, § 73, 19 May 2004; *Merabishvili v. Georgia* [GC], no. 72508/13, § 288, 28 November 2017.

²⁰⁰ Pirmoreiz 18. panta pārkāpums tika konstatēts tikai 2004. gadā (*Gusinskiy v. Russia*, no. 70276/01, § 73, 19 May 2004). ECT līdz šim ir konstatējusi 18. panta pārkāpumu tikai septiņās lietās un tikai kopsakarā ar ECtK 5. pantu (tiesības uz personisko brīvību): iepriekšminētajā spriedumā *Gusinskiy* lietā, kā arī *Cebotari v. Moldova*, no. 35615/06, 13 November 2007; *Lutsenjo v. Ukraine*, no. 6492/11, 3 July 2012; *Tymoshenko v. Ukraine*, no. 49872/11, 30 April 2013; *Rasul Jafarov v. Azerbaijan*, no. 69981/14, 17 March 2016; *Ilgar Mammadov v. Azerbaijan* (no. 2), no. 919/15, 16 November 2017; *Merabishvili v. Georgia* [GC], no. 72508/13, 28 November 2017. Interesanti atzīmēt, ka visi šie spriedumi ir taisīti lietās pret kādreizējās Padomju Savienības sastāvā reiz bijušām valstīm, kas nevar neizraisīt zināmas pārdomas par tiesiskās kultūras stāvokli šajās zemēs.

²⁰¹ *Merabishvili v. Georgia* [GC], no. 72508/13, § 309, 28 November 2017.

²⁰² *James and others v. the United Kingdom*, §§ 40-45, 21 February 1986, Series A no. 98.

²⁰³ *Handyside v. the United Kingdom*, § 62, 7 December 1976, Series A no. 24, un *Marckx v. Belgium*, § 64, 13 June 1979, Series A no. 31.

gan vēlākajā judikatūrā ECT lieto jau mīkstākus, ne tik radikālus izteicienus²⁰⁴, laiku pa laikam tā tomēr atgriežas pie šā stingrā formulējuma.²⁰⁵ Un tomēr ECT ir atzinusi, ka ECtK 18. pants ir attiecināms arī uz Pirmā protokola 1. pantu²⁰⁶; līdz ar to arī īpašuma tiesību ierobežojumu mērķis nav galīgi izņemts no ECT uzmanības loka (pat ja tās teorētiski iespējamā iejaukšanās ir aprobežota ar ārkārtējiem izņēmuma gadījumiem).

1.5.3. Lietas faktisko apstākļu konstatācija

Nākamais, otrais ECT izskatāmo lietu aspekts, kur subsidiaritātes princips jau nedaudz atkāpjas (jeb, pareizāk sakot, kļūst pasīvāks), ir lietas faktisko apstākļu noteikšana. Arī šeit ECT gandrīz vienmēr atzīst dalībvalstu tiesu veikto faktu konstatāciju par sev pilnībā saistošu.²⁰⁷ Tas saskan ar principu, kurš jau tika aplūkots sakarā ar “ceturtais instances” doktrīnu un saskaņā ar kuru ECT kompetencē neietilpst, cita starpā, dalībvalstu tiesu konstatēto faktu pārskatīšana. Starp citu, līdzīgai nostājai prejudiciālo nolēmumu lietās ir sekojusi arī EST, kopš savas judikatūras pirmsākumiem vairākkārt uzsverot, ka tai ir pienākums ievērot to faktisko apstākļu konstatāciju, kuru ir veikušas iekšzemes tiesas.²⁰⁸ Piem., lietā *Pigs Marketing Board* Luksemburgas tiesa noteica sekojošo:

“[D]alībvalsts tiesa ir vienīgā, kas tieši pārzina lietas apstākļus, kā arī pušu pielietotos argumentus [...]. [Tā] ir labākā stāvoklī, lai, pilnībā pārzinot lietas būtību, novērtētu juridiska rakstura jautājumu attiecināmību uz konkrēto strīdu.”²⁰⁹

Nevar teikt, ka šī ECT pašprobežošana būtu absolūta: ikvienā spriedumā, kurā ECT deklarē savu paļaušanos uz dalībvalstu tiesu (un, pēc analogijas, uz citu kompetento iestāžu) konstatācijām, tā vienmēr izdara piebildi, ka šī paļaušanās ir spēkā tik ilgi, kamēr minētās konstatācijas nav patvaļīgas, tas ir, nebalstās uz objektīvi un acīmredzami nesaprātīgu un netaisnīgu vērtējumu.²¹⁰ Tātad šeit, tāpat kā iepriekšējā gadījumā, ir spēkā dalībvalsts institūciju noteikto faktu pareizības prezumpcija *iuris tantum*.

Tas pats attiecas arī uz pierādījumu pieņemamību un novērtēšanu dalībvalstu tiesās.²¹¹ Tātad:

²⁰⁴ Sk., piem., *Spadea and Scalabrino v. Italy*, § 29, 28 September 1995, Series A no. 315-B.

²⁰⁵ Sk., piem., *Sissanis v. Romania*, no. 23468/02, § 102, 25 January 2007.

²⁰⁶ *Beyeler v. Italy* [GC], no. 33202/96, § 111, 5 January 2000.

²⁰⁷ Prebensen S.C. Importance of the National Courts' Having Duly Considered the Convention Matter. *Human Rights Law Journal*, Vol. 36, no. 7-12, 2016, p. 367, at p. 368.

²⁰⁸ Eiropas Savienības (bij. Kopien) tiesas 1969. gada 9. jūlija spriedums lietā: 10/69 *Portelange*, ECR [1969], p. 16. Tāpat sk.: 1977. gada 5. oktobra spriedumu lietā: 5/77 *Tedeschi*, ECR [1977], p.1555., un 1979. gada 15. novembra spriedumu lietā: 36/79 *Denkavit*, ECR [1979], p. 3439.

²⁰⁹ Eiropas Savienības (bij. Kopien) tiesas 1978. gada 29. novembra spriedums lietā: 83/78 *Pigs Marketing Board*, ECR [1978], p. 2347.

²¹⁰ Sk., daudzu citu starpā, *Ždanoka v. Latvia* [GC], no. 58278/00, § 96, 16 March 2006, un *Rohlena v. the Czech Republic* [GC], no. 59552/08, § 51, 27 January 2015.

²¹¹ Ja vēlas pilnīgāku pētījumu par šo jautājumu, sk.: Gölcüklü F. Le procès équitable et l'admissibilité des preuves dans la jurisprudence de la Cour européenne des Droits de l'Homme. In: *Mélanges offerts à Jacques Velu*, Vol. 3. Bruxelles: Bruylant, 1992, p. 1361.

“[J]a Konvencija savā 6. pantā garantē tiesības uz taisnīgu tiesvedību, tā tomēr nereglamentē pierādījumu pieņemamību un to novērtēšanu; līdz ar to šī joma pirmām kārtām ir nosakāma pēc iekšzemes tiesībām un ir piekritīga nacionālajām tiesām.”²¹²

Tātad, ja atbildētājvalsts tiesu nolēmumos ir atrodams skaidrs lietas faktisko apstākļu izklāsts, ECT pēc tā arī vadīsies. Ja pastāv pretrunas starp dažādu instanču tiesu nolēmumiem, tad ECT parasti balstīsies uz to, kas ir iekļauts tās augstākās instances nolēmumā, kas ir tiesīga izskatīt lietu pēc būtības (vairākumā dalībvalstu tā ir apelācijas tiesa).

Un tomēr ne vienmēr šāda pašaprobežošānās ir iespējama. Ko lai dara, piem., ja atbildētājvalsts tiesas nolēmums satur iekšēji pretrunīgu informāciju, vai arī tad, ja ECT skatāmais jautājums nemaz nav bijis izskatīts tiesā (vai pakļauts tiesām)? Protams, var būt situācijas, kad tas nav tik svarīgi, taču bieži vien pušu piedāvātās faktu versijas pilnīgi atšķiras, un šiem atšķirīgajiem faktiem ir izšķiroša nozīme lietā. Tā tas laiku pa laikam notiek lietās par ECtK 2. panta (tiesības uz dzīvību) un 3. panta (spīdzināšanas aizliegums) pārkāpumiem. Piem., valdība apgalvo, ka konkrētā cietuma apstākļi ir pilnīgi pieņemami, bet sūdzības iesniedzējs – ieslodzītais – saka, ka tie ir nepanesami un cilvēka cieņu pazemojoši; turklāt abu pušu sniegtā informācija liekas ticama. Kaut kā ECT šī situācija tomēr ir jāizšķir, jo tās pašaprobežošānās šajā gadījumā nozīmētu atteikt sūdzības iesniedzējam tiesas aizsardzību (*déni de justice* – franču val.), kas būtu pretrunā ar ECtK pamatā esošajām vērtībām.

ECT var atrisināt šādu situāciju piecos veidos, turklāt katrā konkrētā lietā var tikt vienlaikus piemēroti divi vai vairāki no tiem. **Pirmkārt**, vienkāršākais veids, kā rīkoties konfliktējošu faktisko versiju gadījumā, ir pacensties izlobīt no valdības versijas un no pieteicēja versijas kaut kādu sakarīgu “kopsaucēju”, cenšoties atlikt malā tos konkrētos faktus, kurus viena no pusēm apstrīd. Lai ievērotu sacīkstes principu un pušu vienlīdzību, ECT sava nolēmuma “Faktu” sadaļā atsevišķi izklāsta abu pušu versijas un pēc tam, jau juridiskās motivācijas sadaļā, identificē abu pušu kopīgi atzītos faktus, bieži vien noraidīdama tos, attiecībā uz kuriem vienas vai otras puses paskaidrojumos ir vērojamas acīmredzamas pretrunas. Absolūtajā vairākumā gadījumu šāda pieeja izrādās pietiekama, lai ECT varētu izspriest lietu pēc būtības.²¹³

Otrkārt, atsevišķos gadījumos ECT var pielietot **faktu prezumpcijas**. Tipiskākais šādas prezumpcijas gadījums ir, kad cilvēks aizturēšanas brīdī ir fiziski vesels, bet pēc atbrīvošanas no policijas izolatora vai izmeklēšanas cietuma izrādās traumēts. Tā kā šī persona visu laiku starp šiem abiem mirkļiem ir atradusies valsts pārstāvju rokās, ir saprātīgi šajā jautājumā uzlikt pierādījuma nastu visā tās pilnībā valdībai. Un, ja tai neizdodas pārliecināši pierādīt, ka traumas *nav* policistu vai citu valsts iestāžu darbinieku radītas, tad – pilnīgi loģiski – ECT prezumē pretējo un konstatē ECtK

²¹² *García Ruiz v. Spain* [GC], no. 30544/96, § 28, 21 January 1999.

²¹³ Ļoti tipisks piemērs tam, kā ECT atsevišķi izskata katras puses faktu versiju un tad uz to pamata iegūst pārliecināšu kopainu, ir spriedums lietā *Kadiķis v. Latvia* (no. 2), no. 62393/00, 4 May 2006, kurā pieteicējs un valdība dažādi aprakstīja uzturēšanās apstākļus Liepājas policijas īslaicīgās aizturēšanas izolatorā.

3. panta (spīdināšanas vai cietsirdīgas vai pazemojošas apiešanās aizliegums) pārkāpumu.²¹⁴ Cits gadījums – kas principā var attiekties uz jebkuru pirmšķietami pārkāptu ECtK pantu – ir tad, ja atbildētājvalsts valdība pilnīgi vai daļēji atsakās sadarboties ar ECT un atklāt lietas izspriešanai svarīgus faktus, piem., atsaucoties uz valsts noslēpumu. Tas pats par sevi vēl neļauj noteikt *prezumpciju*, taču ļauj ECT “izdarīt secinājumus” (*to draw inferences* – angļu val., *tirer des conclusions* – franču val.) par ļaunu valdībai, it sevišķi ja runa ir par tādu informāciju, kuru bez valsts iestāžu palīdzības nav iespējams iegūt.²¹⁵

Treškārt, atsevišķās lietās – un it īpaši starpvalstu lietās – ECT var piemērot pierādījumu kritēriju “ārpus jebkādam saprātīgām šaubām” (*beyond reasonable doubt* – angļu val., *au-delà de tout doute raisonnable* – franču val.). Protams, ka šā kritērija piemērojamība neaprobežojas ar starpvalstu lietām vien. Lietā *Georgia v. Russia (no. 1)* ECT izskaidroja savu metodoloģisko pieeju šādi:

“Pierādījumu novērtēšanā Tiesa pielieto kritēriju, saskaņā ar kuru pierādījumam ir jābūt “ārpus jebkādam saprātīgām šaubām” [..].

Tomēr [Tiesa] nekad nav vēlējusies pārņemt nacionālajās tiesību sistēmās piekopto pieeju, kad šis kritērijs tiek piemērots krimināltiesībās. [Tiesas] loma ir noteikt nevis vainu krimināltiesiskā nozīmē vai civiltiesisko atbildību, bet gan Līgumslēdzēju valstu atbildību Konvencijas piemērošanā. Konvencijas 19. panta uzliktais uzdevums – nodrošināt, lai Augstās Līgumslēdzējas Puses ievērotu savu apņemšanos atzīt šajā instrumentā nostiprinātās pamattiesības – nosaka to, kā tā izskata pierādījumus. [Tiesas] procesā nepastāv nedz kādi procesuāli šķēršļi pierādījumu pieņemamībai, nedz arī kāda iepriekš definēta formula to novērtēšanai. Tiesa nonāk pie tādiem secinājumiem, kas, viņasprāt, izrādās apstiprināti visa pierādījumu kopuma neatkarīga novērtējuma rezultātā, ieskaitot arī secinājumus, kurus tā var izrietināt no lietas faktiem un pušu paskaidrojumiem. Saskaņā ar tās pastāvīgo judikatūru, pierādījums var izrietēt no zināma apstākļu kopuma, vai no pietiekami nopietnām, precīzām un iekšēji konsekventām prezumpcijām, kas nav apgāztas. Turklāt pārliecības pakāpe, kas ir nepieciešama, lai nonāktu pie noteikta slēdziena – un tātad pierādījumu nastas sadalījums – ir neatdalāmi saistīta ar lietas apstākļu specifisko raksturu, ar formulētās sūdzības raksturu un ar attiecīgajām Konvencijas garantētajām tiesībām. Tiesa arī apzinās to, ka konstatācija, ka kāda Līgumslēdzēja valsts ir pārkāpusi pamattiesības, ir smaga un nopietna [..].”²¹⁶

Ceturtkārt, ciktāl runa ir par noteiktā vietā (Konvencijas dalībvalstī, jebkurā citā valstī, reģionā, pilsētā, cietumā, bēgļu nometnē, u.tml.) valdošajiem vispārējiem apstākļiem, ECT var

²¹⁴ Sk., piem., *Tomasi v. France*, § 110, 27 August 1992, Series A no. 241-A; *Selmouni v. France* [GC], no. 25803/94, § 87, 28 July 1999, un *Khlaifia and Others v. Italy* [GC], no. 16483/12, § 205, 15 December 2016. Tāda pati prezumpcija tiek piemērota attiecībā uz ECtK 2. pantu (tiesības uz dzīvību), kad persona aizturēšanas vai apcietinājuma laikā iet bojā (*Tekin and Arslan v. Turkey*, no. 37795/13, § 83, 5 September 2017). Tieši tāpat ECT rīkojas arī attiecībā uz ECtK 5. pantu (tiesības uz personisko brīvību), ja pirmšķietamā pārkāpuma upuris lietas izskatīšanas brīdī ir bezvēsts prombūtnē (pazudis). Pat ja neviens nav redzējis policistus, karavīrus vai tml. aizturam šo personu, pietiek, ka ir pierādīts: viņa ir saņēmusi uzaicinājumu ierasties un arī ieradies kādā valsts iestādē vai jebkurā valsts pārstāvju kontrolētā ēkā vai vietā. Valdībai ir pārliecinoši jāpierāda, ka šī persona nav tikusi prettiesiski aizturēta (*El-Masri v. the former Yugoslav Republic of Macedonia* [GC], no. 39630/09, § 153, 13 December 2012).

²¹⁵ *El-Masri v. the former Yugoslav Republic of Macedonia* [GC], no. 39630/09, § 152, 13 December 2012; *Merabishvili v. Georgia* [GC], no. 72508/13, §§ 312-313, 28 November 2017.

²¹⁶ *Georgia v. Russia (no. 1)* (Merits), no. 13255/07, §§ 93-94, 3 July 2014.

akceptēt citu – starpvalstu vai nevalstisku – organizāciju veikto faktu aprakstu un balstīties uz to.²¹⁷ Šāda organizācija var būt pašas Eiropas Padomes ietvaros dibinātā Eiropas Komiteja spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanai (*European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment* – angļu val., *Comité européen pour la prévention de la torture et des peines ou traitements inhumains ou dégradants* – franču val., saīsinājumā “CPT”)²¹⁸, ANO institūcijas²¹⁹, kā arī lielas starptautiska mēroga nevalstiskās organizācijas, kuras pati ECT uzskata par respektablām un uzticamām – piem., *Amnesty International* vai *Human Rights Watch*.²²⁰

Visbeidzot, **piektdārt**, var būt gadījumi, kad visi iepriekšminētie pasākumi nav pietiekami. Tad ECT neatliek nekas cits kā atmest pašaprobežošanos, nolikt malā aktīvo subsidiaritātes principu un reāli izmantot savu pilno jurisdikciju, tātad – ievākt attiecīgos pierādījumus pašai, veicot izmeklēšanas darbības, kā to darītu pirmās instances vai apelācijas tiesa.²²¹ Tādēļ šeit varam runāt par **jaukto jeb mainīgo tiesas pašaprobežošanos**: principā ECT atzīst sev tikai ļoti ierobežotu kompetenci lietas apstākļu noteikšanā, taču atsevišķos izņēmuma gadījumos, kad tas ir patiešām nepieciešams, sāk darboties kā pilnas jurisdikcijas tiesa.

Pašreizējā ECtK redakcijā izmeklēšanas darbības reglamentē 38. pants.²²² Saskaņā ar šo normu, “Tiesa izskata lietu kopā ar pušu pārstāvjiem un, ja nepieciešams, uzsāk izmeklēšanu, kuras sekmīgai norisei attiecīgajām Augstām Līgumslēdzējām Pusēm jānodrošina visi nepieciešamie apstākļi.”

Šis pants nenosaka nedz konkrētas izmeklēšanas darbības, nedz to piemērošanas noteikumus – tas viss ir atstāts pašas ECT ziņā. Izmeklēšanas darbību norisi sīkāk reglamentē ECT nolikuma pielikums.²²³ Principā pierādījumi tiek ievākti ar tiem pašiem klasiskajiem līdzekļiem, kas pastāv visu Konvencijas dalībvalstu valstu procesuālajās tiesībās: liecinieku nopratināšana, faktu pārbaude uz vietas, ekspertīzes noteikšana u.tml. Visi šie pasākumi var tikt veikti divējādi: vai nu noturot izbraukuma sēdi jeb izmeklēšanas misiju (*fact-finding mission* – angļu val., *mission d'enquête* – franču val.) attiecīgajā dalībvalstī, vai arī ataicinot lieciniekus un ekspertus uz ECT mītni Strasburgā.

²¹⁷ Sk., piem., *M.S.S. v. Belgium and Greece* [GC], no. 30696/09, §§ 163-166, 172, 21 January 2011.

²¹⁸ Sk., daudzu citu starpā, *Peers v. Greece*, no. 28524/95, § 61, 19 April 2001, un *Melnītis v. Latvia*, no. 30779/05, §§ 17-18, 28 February 2012.

²¹⁹ Sk., piem., *J.K. and Others v. Sweden* [GC], no. 59166/12, § 33, 23 August 2016.

²²⁰ *Ibid.*, §§ 32, 34.

²²¹ Pirms Vienpadsmitā protokola spēkā stāšanās (1998. gada 1. novembrī) pierādījumu ievākšanas pienākums bija uzlikts Eiropas Cilvēktiesību komisijai. Par to sk.: Rozakis C. *The European Commission of Human Rights: Structure, Operation, and Jurisdiction*. International Justice, Vol. 25. Thessaloniki: Institute of Public International Law, 1999, p. 361, at p. 379. Par to, kā ECT pieņēma Komisijas konstatētos faktus, sk., piem., *Selmouni v. France* [GC], no. 25803/94, § 88, 28 July 1999.

²²² Par Četrpadsmitā protokola izdarītajām izmaiņām šajā jomā sk.: Rudevskis J. *Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas reforma: Četrpadsmitais protokols. Vai Eiropas Cilvēktiesību tiesa kļūs efektīvāka?* (II). *Likums un Tiesības*, 2005, nr. 3, 72.-85.lpp.

²²³ Pievienots ar ECT plenārsēdes 2003. gada 7. jūlija lēmumu. Pašreizējā ECT nolikuma redakcija ir spēkā no 2018. gada 1. augusta. Sk.: *Rules of Court*. 9. September 2019. Strasbourg: Registry of the Court. Pieejams: https://www.echr.coe.int/Documents/Rules_Court_ENG.pdf?fbclid=IwAR0tjxuc_8va3pqPeiCtEojVCFWVZa4hDTet1712ybQJPsZ8Elg2MasDvqM

Izbraukuma misija praktiski notiek sekojoši: ECT palāta vai Lielā Palāta no sava vidus delegē vairākus tiesnešus, kuri sekcijas sekretāra un Sekretariāta darbinieku pavadībā dodas uz atbildētājvalsti. Tur tiek noturēta izbraukuma sēde²²⁴ ar pieteicēju, viņu advokātu un valdības pārstāvju piedalīšanos. Sēdē tiek noprotināti liecinieki un, ja nepieciešams, arī eksperti un citas personas, turklāt saskaņā ar sacīkstes procesa principiem jautājumus visām pieaicinātajām personām drīkst uzdot ne tikai tiesneši, bet arī puses. Piem., ja pieteicējs sūdzas par sliktajiem apstākļiem ieslodzījumā, tad delegācijas locekļiem ir iespēja pašiem apskatīt attiecīgo cietumu un ziņot pārējiem palātas locekļiem par reālajiem apstākļiem tajā.²²⁵ Turklāt, ja ECT kādā konkrētā lietā konstatē noteiktus apstākļus, piem., kādā cietumā, tā var izmantot šo informāciju arī izskatot citus pieteikumus, kurus iesnieguši tajā pašā iestādē tajā pašā laikposmā turētie ieslodzītie.²²⁶ Savukārt, ja liecinieku un ekspertu noprotināšana notiek pašā Strasburgā, tad tas dod zināmu priekšrocību: attiecīgajai palātai vai Lielajai Palātai nav nepieciešamības izvēlēties no sava vidus delegātus, un *visi* attiecīgā sastāva tiesneši var piedalīties, uzklaut liecības un viedokļus un uzdot noprotināmajiem jautājumus.²²⁷

Visbeidzot, runājot par lietu faktisko apstākļu konstatēšanu, ir jāatzīmē ECT nostāja *vēstures* jautājumā: iespēju robežās ECT ir jāatturas no viedokļa paušanas tīri vēsturiskos jautājumos, taču tā var akceptēt vispārzināmus vēstures faktus un pamatot uz tiem savu motivāciju. Šādu principu ECtK institūcijas ir pielietojušas, izskatot gan lietas par Holokausta noliedzēju vārda brīvību²²⁸, gan ar kādreizējo Austrumeiropas komunistisko režīmu vēsturi saistītās lietas²²⁹, gan lietās par reliģisko minoritāšu vēsturi.²³⁰

---

²²⁴ Ja vien attiecīgās ECT sekcijas priekšsēdis vai delegācijas vadītājs neizlemj citādi, šāda izbraukuma sēde ir slēgta. Telpas un tehnisko aprīkojumu šādas sēdes noturēšanai parasti sagādā atbildētājvaldība. Jāpiebilst arī tas, ka izbraukuma sēdes vienīgais mērķis ir *faktu noskaidrošana*, nevis *lietas izskatīšana pēc būtības*, līdz ar to principā nekādu juridiskas dabas argumentu apspriešana tajā netiek pieļauta. Ja lietas sarežģītība to prasa, tad palāta pēc izmeklēšanas misijas var noturēt Strasburgā atklātu noklausīšanos, kas būs veltīta lietas būtībai un kurā piedalīsies visi palātas vai Lielās Palātas locekļi.

²²⁵ Kādreiz ECT (un, pirms Vienpadsmitā protokola spēkā stāšanās, Eiropas Cilvēktiesību komisija kā lietas faktisko apstākļu noskaidrotāja) organizēja šādas izmeklēšanas misijas visai regulāri. Pašam autoram ir nācies piedalīties divās šādās misijās: 2002. gada oktobrī – Žitomirā (Ukrainā), lietā *Gennadiy Naumenko v. Ukraine* (no. 42023/98, §§ 28-88, 10 February 2004) un 2004. gada februārī – Tbilisi (Gruzijā), lietā *Shamayev and Others v. Georgia and Russia* (no. 36378/02, §§ 26, 42-44, 110-216, 12 April 2005). Taču finansiālu un citu praktisku iemeslu dēļ ECT nu jau vairāk nekā 11 gadus šādas izbraukuma sēdes neorganizē (lai gan teorētiski šāda iespēja joprojām pastāv); pēdējā izmeklēšanas misija, kurā ECT tiesneši paši devās uz atbildētājvalsti, notika 2007. gada jūnijā lietā *Davydov and Others v. Ukraine*, nos. 17674/02, 39081/02, §§ 18, 42, 1 July 2010.

²²⁶ *Karabet and Others v. Ukraine*, nos. 38906/07, 52025/07, § 319, 17 January 2013.

²²⁷ Sk., piem., *Husayn (Abu Zubaydah) v. Poland*, no. 7511/13, § 12, 34-36, 24 July 2014; *Abu Zubaydah v. Lithuania*, no. 46454/11, §§ 10-11, 31 May 2018.

²²⁸ *Marais v. France*, no. 31159/96, Commission decision of 24 June 1996, DR 86-A, p. 184; *Garaudy v. France* (dec.), no. 65831/01, 24 June 2003.

²²⁹ *Ždanoka v. Latvia* [GC], no. 58278/00, § 96, 16 March 2006; *Vasiliauskas v. Lithuania* [GC], no. 35343/05, § 160, 20 October 2015.

²³⁰ *Miroļubovs and Others v. Latvia*, no. § 798/05, § 91, 15 September 2009; *İzettin Doğan and Others* [GC], no. 62649/10, § 175, 26 April 2016.

1.5.4. Iekšzemes tiesību normu interpretācija

Nākamais, trešais ECT izskatāmo lietu aspekts, kur subsidiaritātes princips kļūst vēl pasīvāks (un, attiecīgi, ECT rīkojas aktīvāk), ir iekšzemes tiesību normu interpretācija. Kā autors jau minēja sakarā ar “ceturtās instances” doktrīnu, arī dalībvalstu tiesību normu iztulkošana un piemērošana pirmkārt un galvenokārt ietilpst šo valstu tiesnešu – un nevis ECT – kompetencē, jo iekšzemes tiesas šīs funkcijas veikšanai ir situētas daudz labāk par starptautisku tiesu.²³¹ Līdz ar to ECT principā pamatojas uz atbildētājvalsts tiesas veikto nacionālo tiesību interpretāciju, it īpaši ja runa ir par valsts augstāko tiesu varas iestādi.²³²

Tomēr ir gadījumi, kad ECT, neapšaubot nacionālo tiesu primāro lomu, arī pati ierobežotā apjomā pievēršas iekšzemes tiesību analizēšanai un interpretācijai. Tas notiek daudzos gadījumos; pietiek tikai uzmanīgi pārlasīt ECtK un paraudzīties, cik bieži tajā tiek lietots vārds “likums” un “likumi”. ECtK normu vairākums tādā vai citādā mērā pakārto tās ievērošanu iekšzemes likuma ievērošanai. Citiem vārdiem sakot, acīmredzams iekšzemes tiesību normu pārkāpums principā izsauc arī attiecīgā ECtK panta pārkāpumu. Šeit noteikti var runāt par **ECtK transcendentu raksturu: ne tikai dalībvalstis inkorporē ECtK savās tiesību sistēmās, bet arī pati ECtK iesniedzas tajās un rod atbalstu to tiesību normās.**

Kā tad īsti ECT novērtē dalībvalstu tiesību normas? Kā autors jau teica iepriekš, ECtK 8., 9., 10. un 11. panta otrās daļas un Ceturtā protokola 2. panta trešā daļa paredz, ka tiesību ierobežojumam noteikti jānotiek saskaņā ar “likumu”, tas ir, spēkā esošu, pieejamu un paredzamu tiesību normu. Tas pats attiecas arī uz citiem ECtK pantiem: piem., 5. panta pirmo daļu, kas nosaka brīvības atņemšanas iespēju, un Pirmā protokola 1. pantu, kas aizsargā īpašumtiesības. Ja šādas normas nav, tad nekādi papildjautājumi vispār nerodas: tiesību ierobežojums ir pilnīgi patvaļīgs, tātad ECtK ir pārkāpta.²³³ Ja valsts tomēr pamato savu iejaukšanos ar kādu iekšēju normatīvu aktu, tad “likumīguma” (jeb “tiesiskuma”) kontrole no ECT puses var izpausties divējādi.

Pirmkārt, šī kontrole var būt **statiska**, novērtējot attiecīgās normas vai normatīvā akta **kvalitāti**: proti, vai tas atbilst ECT dotajai “likuma” definīcijai vai ne. Šis akts var būt nepublicēts, tātad adresātiem *nepieejams*; vai arī izteikts pārāk nenoteiktā un miglainā valodā, tātad *neparedzams*.²³⁴ Tas var arī piešķirt pārāk lielu rīcības brīvību valsts iestādēm, nenosakot lēmumu pieņemšanas kritērijus un līdz ar to atstājot tiesību subjektus tiesību piemērotāju iespējamās patvaļas varā.²³⁵ Piem., vairākos spriedumos ECT atteicās atzīt Latvijas iekšlietu ministra pavēli “Par aizdomās turēto, apcietināto un notiesāto personu uzturēšanās kārtību Iekšlietu ministrijas izmeklēšanas cietumos”

²³¹ Sk., piem., *Waite and Kennedy v. Germany* [GC], no. 26083/94, § 54, 18 February 1999.

²³² *Pine Valley Developments Ltd and others v. Ireland*, § 52, 29 November 1991, Series A no. 222.

²³³ Sk., piem., *Igor Dmitrijevs v. Latvia*, no. 61638/00, §§ 79-81, 30 November 2006.

²³⁴ Sk., piem., *Maestri v. Italy* [GC], no. 39748/98, §§ 34-42, 17 February 2004.

²³⁵ Sk., piem., *Lavents v. Latvia*, no. 58442/00, §§ 136-137, 28 November 2002.

(spēkā no 1994. līdz 2001. gadam) par pilnvērtīgu “likumu” ECtK izpratnē. Pat pieņemot, ka šī pavēle Latvijas tiesību sistēmā patiešām varēja būt tiesību ierobežojuma avots – un par šo jautājumu ECT puda lielas šaubas – šis akts piešķir procesa virzītājam praktiski neierobežotas pilnvaras atļaut vai aizliegt pirmstiesas apcietinājumā esošas personas satikšanos un saraksti ar ģimenes locekļiem, bet cietuma administrācijai bija tikpat neierobežota vara atvērt un lasīt ieslodzīto vēstules. Tātad iestāžu patvaļa nebija aprobežota ne ar kādiem skaidriem nosacījumiem, un iejaukšanās pieteicēju sarakstē un ģimenes dzīvē nebija notikusi “saskaņā ar likumu”.²³⁶

Otrkārt, atsevišķos gadījumos ECT var novērtēt arī likumīguma jeb tiesiskuma **dinamiku** – proti, to, vai pamattiesību ierobežojums patiešām ir noticis *saskaņā ar* attiecīgās normas nosacījumiem. Kā jau tika teikts iepriekš, nacionālo tiesību normu interpretācija principā ietilpst tikai iekšzemes tiesu kompetencē; tomēr arī šeit ECT var iejaukties acīmredzamas patvaļas gadījumā, piem., ja dalībvalsts tiesa ir piemērojusi likumu tādā veidā, kādu neviens saprātīgi domājošs cilvēks nevarētu paredzēt.²³⁷ Jāpiezīmē, ka vienlaikus likums *pats par sevi* var būt arī pilnīgā saskaņā ar ECtK prasībām. Piem., lietā *Perry v. Latvia* pieteicējs, amerikāņu evaņģēlisko protestantu mācītājs, sūdzējās par to, ka Latvijas Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde bija izsniegusi viņam jaunu termiņuzturēšanās atļauju ar brīdinājumu, ka viņš turpmāk nedrīkstot veikt Latvijas teritorijā reliģiskas darbības. ECT konstatēja, ka tolaik spēkā esošais Latvijas likums nemaz neparedzēja iespēju apgrūtināt uzturēšanas atļauju ar šāda veida nosacījumiem, un līdz ar to iejaukšanās pieteicēja reliģijas brīvības īstenošanā nebija “noteikta ar likumu”, kā to prasa ECtK 9. panta otrā daļa.²³⁸

Šie paši principi ir tieši tāpat piemērojami arī divos īpašos gadījumos, kas ir starptautisko tiesību normu un privāto darījumu interpretācija. **Pirmkārt**, lietā *Korbely v. Hungary*, kurā pieteicējs bija notiesāts par “noziegumu pret cilvēci” uz Ungārijas speciālā krimināllikuma normas pamata, kas savukārt atsaucās uz starptautisko humanitāro tiesību normām, ECT nosprieda:

*[...] Tiesa atkārtoti uzsver, ka tās uzdevums principā nav aizvietot iekšzemes tiesas. Iekšzemes tiesību aktu interpretācijas problēmas ir vispirms piekritīgas nacionālajām institūcijām un jo īpaši tiesām. Tas attiecas arī uz gadījumiem, kad iekšzemes tiesību akti atsaucas uz vispārējo starptautisko tiesību normām vai starptautiskajiem līgumiem. Tiesas loma aprobežojas ar to, lai pārlicinātos, vai šādas interpretācijas sekas saskan ar Konvenciju [...]*²³⁹

Otrkārt, tas pats attiecas arī uz privāto tiesību aktu – piem., testamentu – interpretāciju. Lietā *Pla and Puncernau v. Andorra*, kurā runa bija par adoptēta bērna izslēgšanu no mantinieku loka iekšzemes tiesu veiktās testatora nodoma interpretācijas dēļ, ECT nosprieda:

“Daudzos gadījumos un ļoti dažādās jomās Tiesa ir paziņojusi, ka iekšzemes institūcijām – un it sevišķi pirmās instances un apelācijas tiesām – pirmām kārtām piekrīt iekšzemes tiesību interpretācija un piemērošana [...].Šis

²³⁶ *Kornakovs v. Latvia*, no. 61005/00, §§ 159-160, 15 June 2006; *Čistiakov c. Latvia*, no. 67275/01, § 87, 8 February 2007; *Ņikitenko v. Latvia*, no. 62609/00, §§ 32-33, 37-38, 16 July 2009.

²³⁷ Sk., piem., *Maestri v. Italy* [GC], no. 39748/98, §§ 34-42, 17 February 2004.

²³⁸ *Perry v. Latvia*, no. 30273/03, §§ 63-65, 8 November 2007.

²³⁹ *Korbely v. Hungary* [GC], no. 9174/02, § 72, 19 September 2008.

princips, kas pēc definīcijas attiecas uz iekšzemes tiesību aktiem, ir vēl jo vairāk piemērojams, interpretējot privātu aktu, piemēram, personas testamenta klauzulu. Šādos apstākļos iekšzemes tiesas ir acīmredzami labāk situētas nekā starptautiska tiesa, lai vietējo tiesību tradīciju gaismā izvērtētu tām iesniegtā tiesiskā strīda īpašo kontekstu un dažādās konkurējošās tiesības un intereses [...]. Lemjot par šāda veida strīdiem, nacionālajām iestādēm un jo īpaši pirmās instances un apelācijas tiesām ir plaša novērtēšanas brīvības robeža.

Līdz ar to jautājums par iejaukšanos privātajā un ģimenes dzīvē saskaņā ar Konvenciju varētu rasties tikai tad, ja nacionālo tiesu vērtējums par faktiem vai iekšzemes tiesību aktiem būtu acīmredzami nesaprātīgs, patvaļīgs vai acīmredzami neatbilstošs Konvencijas pamatprincipiem.”²⁴⁰

Tieši tas pats attiecas uz dalībvalstu tiesību sistēmu organizāciju kā tādu:

“Konvencija atstāj Līgumslēdzējām Valstīm plašu rīcības brīvību līdzekļu izvēlē, lai nodrošinātu, ka viņu tiesību sistēmas atbilst 6. panta prasībām. Tiesas uzdevums ir noteikt, vai Konvencijā paredzētais rezultāts ir ticis sasniegts. Jo īpaši ir jāpārlicinās, ka iekšzemes tiesību aktos un praksē piedāvātie procesuālie līdzekļi ir efektīvi, ja persona, kas apsūdzēta noziedzīgā nodarījumā, nav nedz atteikusies no tiesībām ierasties un aizstāvēt sevi, nedz ir mēģinājusi izvairīties no tiesas.”²⁴¹

Rezumējot jāsecina, ka iekšzemes tiesību normu interpretācijas jomā ECT pamatojas uz *iuris tantum* tipa prezumpciju: ierobežojums ir uzskatāms par tiesisku, kamēr nav pierādīts nepieejamības, neskaidrības vai patvaļas elements.²⁴² Tātad, lai gan subsidiaritātes princips izpaužas pasīvāk, nekā jautājumos par tiesību ierobežojuma leģitīmo mērķi un par lietas faktiskajiem apstākļiem, tas tik un tā turpina darboties pietiekami spēcīgi.

1.5.5. Ierobežojuma nepieciešamības izvērtēšana

Ja tiesību ierobežojums ir likumīgs (formāli tiesisks) un ja tam ir leģitīms mērķis, tad ECT atliek noskaidrot, vai tas ir “nepieciešams demokrātiskā sabiedrībā, tas ir, samērīgs ar attiecīgo leģitīmo mērķi”. Taču *nepieciešamība* un *samērīgums* ir jēdzieni ar ļoti neskaidrām un izplūdušām loģiskām robežām, kurās noteicošo lomu spēlē vērtētāja subjektīvā uztvere; tos vispār diez vai var definēt kā “juridiskus” jēdzienus. Līdz ar to šeit vairs īsti neder parastā analītiskā binārā metode, uz kuru balstās trīs iepriekšējie ECT pašatzītās kompetences veidi, un ECT ir gribot negribot jāpāriet uz tās rīcībā esošo elementu sintēzi. **Principiāla un apriora tiesas pašaprobežošānās šeit vairs nav iespējama: ja tā nevarēs pienācīgi izvērtēt visus tās rīcībā esošos elementus, nekāda pilnvērtīga sintēze nesanāks.** Tādēļ, izvērtējot tiesību ierobežojuma nepieciešamību un samērīgumu, ECT patiešām darbojas kā pilnās jurisdikcijas tiesa. Tas nozīmē, ka subsidiaritātes principa darbība šeit ir formāli visvājākā, un tiesas pašaprobežošānās lielā mērā atkāpjas aktīvisma priekšā.

Uzreiz jāpiebilst, ka arī pilna jurisdikcija nenozīmē absolūtu un neierobežotu tiesas iejaukšanos visos izskatāmās lietas elementos. Kā autors jau atgādināja, tiesību ierobežojuma nepieciešamības vai samērīguma noteikšanā ECT vienmēr ir atzinusi dalībvalstīm noteiktu novērtēšanas brīvības

²⁴⁰ *Pla and Puncernau v. Andorra*, no. 69498/01, § 46, 13 July 2004.

²⁴¹ *Sejdovic v. Italy* [GC], no. 56581/00, § 83, 1 March 2006.

²⁴² *Håkansson and Sturesson v. Sweden*, §§ 47-50, 21 February 1990, Series A no. 171-A.

robežu, kas loģiski nozīmē attiecīgu ECT pašaprobežošanos. Šim jautājumam ir veltīta visa nākamā nodaļa.

2. nodaļa. Valstu novērtēšanas brīvības robeža

2.1. Novērtēšanas brīvības robežas jēdziens un izcelsme

2.1.1. Novērtēšanas brīvības robežas jēdziens

Novērtēšanas brīvības robeža (*margin of appreciation* – angļu val., *marge d'appréciation* – franču val.) parasti tiek definēta kā **noteiktās robežās iekļauta rīcības brīvība, kuru ECT ir gatava atvēlēt valsts iestādēm, kad tās pilda savas saistības saskaņā ar ECtK.**²⁴³ Tātad šis jēdziens gk. skar ECT un iekšzemes tiesību sistēmu savstarpējās attiecības. Kā norāda pašreizējais ECT Lielās palātas sekretārs J. Kalevērts (*J. Callewaert*):

*“[A]ttiecībā uz [dalībvalstu] aktiem, kuriem ir piemērojama [šī] doktrīna, novērtēšanas brīvības robeža piešķir tādu kā maigu imunitātes formu, un tas nozīmē mazāk intensīvu kontroli Eiropas līmenī, nekā Tiesa ir tiesīga veikt savas “pilnās jurisdikcijas” ietvaros [...] saskaņā ar Konvencijas 32. pantu. Tā vietā, lai atzītu šos aktus par, tā sakot, pilnībā “pārskatāmiem”, tie tiek kontrolēti tikai tad, ja to sekas “pārkāpj” iekšzemes iestādēm atstātās novērtēšanas brīvības robežu”.*²⁴⁴

Savukārt šveiciešu tiesnesis Dž. Malinverni (*G. Malinverni*) savās nepiekrītošajās atsevišķajās domās pie sprieduma lietā *Lautsi and Others v. Italy* rakstīja šādi:

“[...] Lai gan novērtēšanas brīvības robežas doktrīna var būt noderīga vai pat reāli izdevīga, tas tomēr ir instruments, ar kuru jāapietas uzmanīgi, jo šīs robežas plašums ir atkarīgs no daudziem faktoriem: no aplūkojamo tiesību būtības, no pārkāpuma smaguma, no konsensa pastāvēšanas Eiropas līmenī, utt. Tiesa ir apstiprinājusi, ka “šīs novērtēšanas brīvības robežas plašums katrā lietā nav vienāds, bet atšķiras atkarībā no konteksta [...]. Vērā ņemamie faktori ietver attiecīgo Konvencijā garantēto tiesību būtību, to nozīmīgumu [konkrētajam] indivīdam un attiecīgo darbību būtību” [...]. Tādējādi šīs teorijas pareiza piemērošana ir atkarīga no svarīguma, kurš tiek piešķirts katram no šiem dažādajiem faktoriem. Ja Tiesa nolemj, ka novērtēšanas brīvības robeža ir

²⁴³ Sk., piem.: Greer S. The Margin of Appreciation: Interpretation and Discretion under the European Convention on Human Rights. Human Rights Files, no 17. Strasbourg: Council of Europe, 2000, p. 5; de Salvia M. Contrôle européen et principe de subsidiarité: faut-il encore (et toujours) élarger à la marge d'appréciation?. In: Mahoney P., Matscher F., Petzold H., Wildhaber L. (eds), Protecting Human Rights: The European Perspective. *Studies in Memory of Rolv Ryssdal*. Cologne: Carl Heymanns, 2000, pp. 373-385; Lord Mackay of Clashfern. The margin of appreciation and the need for balance. In: Mahoney P., Matscher F., Petzold H., Wildhaber L. (eds), Protecting Human Rights: The European Perspective. *Studies in Memory of Rolv Ryssdal*. Cologne: Carl Heymanns, 2000, pp. 837-843; Callewaert J. Quel avenir pour la marge d'appréciation? In: Protection des droits de l'homme : la perspective européenne. In: Mahoney P., Matscher F., Petzold H., Wildhaber L. (eds), Protecting Human Rights: The European Perspective. *Studies in Memory of Rolv Ryssdal*. Cologne: Carl Heymanns, 2000, pp. 147-166.

²⁴⁴ Callewaert J. Quel avenir pour la marge d'appréciation?. In: Mahoney P., Matscher F., Petzold H., Wildhaber L. (eds), Protecting Human Rights: The European Perspective. *Studies in Memory of Rolv Ryssdal*. Cologne: Carl Heymanns, 2000, p. 149.

*šaura, tā visdrīzāk konstatē Konvencijas pārkāpumu; ja tā uzskata, ka novērtēšanas brīvības robeža ir plaša, atbildētājvalsts parasti tiek "attaisnota".*²⁴⁵

Termins "novērtēšanas brīvības robeža" nav atrodams nedz pašreiz spēkā esošajā ECtK teksta redakcijā, nedz arī tās sagatavošanas darbos (*travaux préparatoires*). Tas ir tīrs ECT judikatūras veidojums, kas ir sen un ļoti labi iesakņojies šīs tiesas praksē. Autors atgādina, ka 2013. gadā tika atklāts parakstīšanai ECtK Piecpadsmītais protokols, kas cita starpā papildina ECtK preambulu ar sekojošu rindkopu:

"Apstiprinot, ka, saskaņā ar subsidiaritātes principu, atbildība par šajā Konvencijā un tās protokolos noteikto tiesību un pienākumu nodrošināšanu pirmām kārtām piemīt Augstajām Līgumslēdzējām Pusēm, un, to darot, tās baida novērtēšanas brīvības robežu šīs Konvencijas dibinātās Eiropas Cilvēktiesību tiesas uzraudzībā."

Šā promocijas darba iesniegšanas brīdī šis protokols vēl nebija spēkā, un tātad ECtK preambulas redakcija pagaidām paliek tāda pati, kā iepriekš.²⁴⁶

Piemērojot novērtēšanas brīvības robežas doktrīnu, ECT liek aktīvi darboties subsidiaritātes principam, prezumējot, ka atbildētājvalsts institūcijas ir bijušas labāk situētas attiecīgās lietas izšķiršanai un tādēļ labprātīgi aprobežojot savu kontroles pilnvaru darbību. Blakus subsidiaritātes principam – kas acīmredzami ir galvenais novērtēšanas brīvības robežas doktrīnas teorētiskais pamatojums – F. Tulkensa (*F. Tulkens*) un L. Donē (*L. Donnay*) ir identificējuši dažus citus iemeslus, piem., nepieciešamību ievērot valstu suverenitāti un nacionāli kulturālo plurālismu; ierobežotie resursi, kas neļauj ECT izvērst savu kontroli pāri noteiktam robežlīmenim; ECT objektīvā nespēja precīzi izsvērt sarežģītus sociālekonomiskus un sociālpolitiskus faktorus, kā arī ideja par to, ka ECT atrodas pārāk tālu no notikumu vietas, lai adekvāti atrisinātu īpaši delikātus gadījumus.²⁴⁷ Pēc autora domām, visi šie iemesli pēc savas būtības ir vai nu tā paša subsidiaritātes principa aspekti, vai arī ir cieši un nesaraujami ar to saistīti.

Šajā promocijas darba nodaļā vispirms tiks sniegts sintētiska rakstura pārskats par novērtēšanas brīvības robežas doktrīnas izcelsmi un vispārējiem principiem, pēc kuriem tā darbojas. Pēc tam tiks analītiski un kritiski aplūkoti dažādi piemēri no ECT judikatūras, kuros šī doktrīna ir tikusi piemērota. Šeit ir jāpiezīmē, ka pats termins "novērtēšanas brīvības robeža" ir divdomīgs un nedaudz maldinošs. Ja saprotam vārdu "robeža" (šajā kontekstā: *margin* – angļu val., *marge* – franču val.) tā ierastajā ikdienas nozīmē, tas rada iespaidu, ka runa ir par ECT izskatāmās lietas tiesiskās problemātikas

---

²⁴⁵ *Lautsi and Others v. Italy* [GC], no. 30814/06, 18 March 2011, dissenting opinion of Judge Malinverni joined by Judge Kalaydjieva, point 1.

²⁴⁶ Protocol No. 15 Amending the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Strasbourg, 24 June 2013. Protokola teksts un to parakstījušo un ratificējušo valstu saraksts ir pieejams Eiropas Padomes Līgumu biroja mājas lapā: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/213>.

²⁴⁷ Tulkens F., Donnay L. L'usage de la marge d'appréciation par la Cour européenne des droits de l'homme. Paravent juridique superflu ou mécanisme indispensable par nature? *Revue de science criminelle et de droit pénal comparé*, 2006, p. 3.

perifēriju, kas ir atstāta valstu rīcībā, kamēr lietas *kodols* ir un paliek pakļauts ECT kontrolei.²⁴⁸ Tieši tā to definēja, piem., bijušais ECT priekšsēdis Ž.-P. Kosta (*J.-P. Costa*):

“[S]varīgs papildu parametrs ir valstīm atvēlētā novērtēšanas brīvības robeža. Īstenībā Tiesas svāri cenšas būt tik precīzi, cik vien iespējams (tas liek domāt par aptiekas svāriem). Taču pastāv iecietības jeb aptuvenuma robeža (tāpat kā radariem, kas mēra automašīnu ātruma pārsniegšanu!). Valstīm atzītā novērtēšanas brīvības robeža var nosvērt svarus par labu 8.-11. panta pārkāpuma neesamībai.”²⁴⁹

Tomēr realitātē viss galvenokārt notiek otrādi. Jāpiekrīt citam bijušajam ECT priekšsēdim D. Špilmanam (*D. Spielmann*), ka gadījumos, kad ECT praktizē pašaprobežošanos, iekšzemes tiesu un citu institūciju rīcībā tiek atstāta nevis lietas tiesiskās problemātikas perifērija, bet gan lielākā juridiskās spriešanas un interpretācijas darba daļa, – t.i., *kodols*; savukārt ECT sev patur tikai perifēriālas kontroles iespēju.²⁵⁰ Citiem vārdiem sakot, ECT noteiktā apmērā *atsakās* no savu kontroles tiesību izmantošanas.

2.1.2. Novērtēšanas brīvības robežas doktrīna kā judikatūras veidojums

Novērtēšanas brīvības robežas doktrīnas pirmsākumi meklējami 1958. gadā, tātad gadu pirms ECT izveidošanas.²⁵¹ Savā atzinumā starpvalstu lietā *Greece v. the United Kingdom* (toreizējās britu kroņa kolonijas Kipras jautājumā) Eiropas Cilvēktiesību komisija pasludināja, ka, piemērojot ECtK 15. pantu²⁵², atbildētājvaldībai būtu jāspēj īstenot “zināmu rīcības brīvības mēru” (“*a certain measure of discretion*” – angļu val., “*une certaine marge d’appréciation*” – franču val.).²⁵³

Lietā *Lawless v. Ireland*, kurā 1961. gadā tika pasludināts pats pirmais ECT spriedums, Komisija atkal atsaucās uz “novērtēšanas brīvības robežu”, kas dalībvalstīm atzīta, nosakot tāda “ārkārtas stāvokļa” esamību, kas “apdraud nācijas dzīvi”.²⁵⁴ ECT pirmoreiz *pēc būtības* piemēroja šo doktrīnu septiņus gadus vēlāk – 1968. gadā. Izskatot “Beļģijas valodu likumdošanas” lietu (*Case “relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium”*) par pirmšķietamu ECtK 14. panta pārkāpumu (diskriminācijas aizliegums), ECT nosprieda:

²⁴⁸ Spielmann D. Allowing the Right Margin: The European Court of Human Rights and the National Margin of Appreciation Doctrine: Waiver or Subsidiarity of European Review? Cambridge Yearbook of European Legal Studies, Vol. 14, 2011-2012, pp. 381-418, at p. 384.

²⁴⁹ Costa J.-P. Les articles 8 à 11 de la Convention et le contrôle juridictionnel de la Cour européenne des droits de l’homme. 15 Annales du droit luxembourgeois, 2005, p. 13, at p. 19.

²⁵⁰ Spielmann D. Allowing the Right Margin: The European Court of Human Rights and the National Margin of Appreciation Doctrine: Waiver or Subsidiarity of European Review? Cambridge Yearbook of European Legal Studies, Vol. 14, 2011-2012, pp. 381-418, at p. 384.

²⁵¹ Lambert P. Marge nationale d’appréciation et contrôle de proportionnalité. In: Sudre F. (ed.), *L’interprétation de la Convention européenne des droits de l’homme*. Brussels: Nemesis, 1998, p. 63.

²⁵² ECtK 15. panta pirmā daļa: “Kara vai cita ārkārtas stāvokļa gadījumā, kas apdraud nācijas dzīvi, jebkura Augstā Līgumslēdzēja Puse var veikt pasākumus, kas atkāpjas no Konvencijas ietvaros uzņemtajām saistībām, tiktāl, cik to nenovēršami prasa situācijas ārkārtas raksturs, ar nosacījumu, ka šie pasākumi nav pretrunā ar citām starptautisko tiesību noteiktajām saistībām.”

²⁵³ *Greece v. the United Kingdom*, no. 176/56, Commission Report of 26 September 1958, *Yearbook* 2, pp. 174, 176.

²⁵⁴ *Lawless v. Ireland* (no. 3), 1 July 1961, Series A no. 3.

“[...] Izsprīžot, vai konkrētajā gadījumā ir vai nav bijusi patvaļīgi atšķirīga attieksme, Tiesa nevar ignorēt tiesiskos un faktiskos datus, kas raksturo sabiedrības dzīvi valstī, kurai savā Līgumslēdzējas Puses statusā ir jāatbild par apstrīdēto pasākumu. Darot to, [Tiesa] nevar aizvietot kompetentās nacionālās institūcijas, jo tad tā neievērotu Konvencijas iedibinātā starptautiskā kolektīvo garantiju mehānisma subsidiāro raksturu. Nacionālās institūcijas paliek brīvas izvēlēties pasākumus, kurus tās uzskata par piemērotiem Konvencijas reglamentētajās jomās. Tiesas kontrole skar tikai šo pasākumu atbilstību Konvencijas prasībām.”²⁵⁵

1971. gadā, izskatot t.s. “beļģu klaidoņu lietu” (*De Wilde, Ooms and Versyp v. Belgium*), ECT nācās cita starpā izlemt, vai, kontrolējot pieteicēju saraksti viņu ieslodzījuma laikā, beļģu iestādes bija pārkāpušas viņu ECtK 8. pantā garantētās tiesības uz sarakstes neaizskaramību. Šoreiz ECT lietoja izteicienu “novērtēšanas vara” (*power of appreciation* – angļu val., *pouvoir d’appréciation* – franču val.):

“[...] Tai iesniegtās informācijas gaismā [Tiesa] atzīmē, ka kompetentās Beļģijas iestādes šajās lietās nav pārkāpušas novērtēšanas varas robežas, kuras Konvencijas 8. panta otrā daļa atstāj Līgumslēdzēju Valstu ziņā: pat ja personas tika ieslodzītas par klaidonību, šīm iestādēm bija pietiekams pamats uzskatīt, ka ierobežojumu noteikšana bija “nepieciešama” nolūkā nepieļaut nekārtības vai noziegumus, aizsargāt veselību vai tikumību, vai lai aizstāvētu citu tiesības un brīvības.”²⁵⁶

Visbeidzot, skaidros vārdos ECT pirmoreiz minēja terminu “novērtēšanas brīvības robeža” tikai 1978. gadā, spriedumā starpvalstu lietā *Ireland v. the United Kingdom*. ECT sprieda šādi:

“Katrai Līgumslēdzējai Valstij ar tās atbildību par “[savas] nācijas dzīvi” ir pirmām kārtām piekritīgs jautājums, vai šo dzīvi apdraud “ārkārtas stāvoklis” un, apstiprinošas atbildes gadījumā, cik tālu ir nepieciešams iet, lai mēģinātu šo ārkārtas stāvokli pārvarēt. Ievērojot to tiešo un nepārtraukto saskari ar konkrētā brīža spiedīgajām vajadzībām, nacionālās institūcijas principā ir labākā stāvoklī, nekā starptautisks tiesnesis, lai izlemtu gan par šāda ārkārtas stāvokļa esamību, gan par tā novēršanai nepieciešamo atkāpju būtību un piemērošanas jomu. Šajā jautājumā 15. panta pirmā daļa atstāj šīm iestādēm plašu novērtēšanas brīvības robežu.

Tomēr valstīm šajā ziņā nepiemīt neierobežota vara. Tiesa, kas kopā ar Komisiju ir atbildīga par to, lai nodrošinātu valstu saistību ievērošanu (19. pants), ir pilnvarota lemt par to, vai valstis ir pārsniegušas [ierobežojumu] apmēru, kuru “strikti prasa” krīzes laika vajadzības [...]. Tādējādi iekšzemes novērtēšanas brīvības robeža iet rokrokā ar uzraudzību Eiropas līmenī.”²⁵⁷

No iepriekš minētajiem piemēriem ir labi redzams, ka novērtēšanas brīvības robežas doktrīna sākotnēji izveidojās īpaši nopietnās un delikātās lietās, kas skāra suverēno valstu vitālās intereses – gk. valsts drošību. Ir saprotams, ka ECtK institūcijas nevēlējās šajās lietās iet pārāk tālu un radīt iespaidu, ka tās ignorē atsevišķu dalībvalstu leģitīmās rūpes par savu drošību. Taču šī doktrīna drīz vien tika attiecināta arī uz citām, ne tik “dramatiskām” lietām.

Pirmkārt, kā raksta jau minētie F. Tulkensa un L. Donē, novērtēšanas brīvības robeža “dabiski” iederas ECtK normās ar klasisko divdaļīgo struktūru, kuru piemērošanas gaitā ECT ir jāveic

²⁵⁵ “*Belgian linguistic case*” (*Merits*), 23 July 1968, Chapter I-B, § 10, Series A no. 6.

²⁵⁶ *De Wilde, Ooms and Versyp v. Belgium* (*Merits*), § 93, 18 June 1971, Series A no. 12.

²⁵⁷ *Ireland v. the United Kingdom*, § 207, 18 January 1978, Series A no. 25.

samērīguma analīze (t.i., ECtK 8.-11. pantā un Ceturtā protokola 2. pantā).²⁵⁸ Autora iepriekš jau aprakstīto iemeslu dēļ tepat ir ierindojams arī Pirmā protokola 3. pants (tiesības uz brīvām vēlēšanām). Visbeidzot, Pirmā protokola 1. panta otrā rindkopa skaidros vārdos ļauj dalībvalstīm “pieņemt likumus, kādus tā uzskata par nepieciešamiem, lai kontrolētu īpašuma izmantošanu saskaņā ar vispārējām interesēm vai lai nodrošinātu nodokļu vai citu maksājumu vai sodu samaksu”. Vārdkopa “kādus tā uzskata par nepieciešamiem” ir skaidra norāde uz valsts diskrecionāro varu. Protams, arī šeit valsts rīcības brīvība nav neierobežota, jo, ja tiesību ierobežojums būs acīmredzami patvaļīgs vai nesamērīgs, ECT tik un tā konstatēs minētā panta pārkāpumu.

Piemēram, vienā no pirmajām lietām par izteiksmes brīvību, *Handyside v. the United Kingdom*, ECT nekonstatēja ECtK 10. pantā garantētās izteiksmes brīvības pārkāpumu angļu tiesu nolēmumos, ar kuriem bērniem domātas seksuāla rakstura grāmatiņas izdevējs tika sodīts ar naudassodu, bet pašas grāmatas eksemplāri konfiscēti un iznīcināti. Iekšzemes tiesas šajā gadījumā piemēroja toreiz spēkā esošo likumu par neķītrām publikācijām (*Obscene Publications Act*). ECT deklarēja:

“Tiesa norāda, ka Konvencijas izveidotais aizsardzības mehānisms ir subsidiārs attiecībā pret nacionālajām civiltiesību aizsardzības sistēmām [...]. Konvencija pirmām kārtām atstāj katras Līgumslēdzējas Valsts ziņā uzdevumu nodrošināt tajā aizsargātās tiesības un brīvības. [Konvencijas] izveidotās institūcijas dod savu ieguldījumu šajā uzdevumā, taču tās var iesaistīties tikai sacīkstes procesa ceļā un pēc tam, kad ir izsmelti visi vietējie tiesību aizsardzības līdzekļi [...].

[...] Ievērojot viņu tiešo un pastāvīgo saskarsmi ar savu valstu vitālajiem spēkiem, valstu iestādes principā ir labākā stāvoklī nekā starptautiskais tiesnesis, lai sniegtu atzinumu par šo prasību precīzo saturu, kā arī par “ierobežojuma” vai “soda” “nepieciešamību”, lai tās izpildītu [...]. Tomēr sākotnējais novērtējums par “spiedīgas sabiedriskas vajadzības” reālu esamību, ko šajā kontekstā ietver sevī “nepieciešamības” jēdziens, ir jāveic valstu iestādēm.

Līdz ar to 10. panta otrā daļa atstāj Līgumslēdzējām Valstīm novērtēšanas brīvības robežu. Šī robeža ir dota gan iekšzemes likumdevējam (“likumā noteikts”), gan iestādēm – tostarp tiesu iestādēm – tiesu iestāžu starpā, kuru uzdevums ir interpretēt un piemērot spēkā esošos tiesību aktus [...].

Tomēr 10. panta otrā daļa nedod Līgumslēdzējām valstīm neierobežotu novērtēšanas varu. Tiesa, kas kopā ar Komisiju ir atbildīga par to, lai nodrošinātu šo valstu saistību ievērošanu (19. pants), ir pilnvarota sniegt galīgo nolēmumu par to, vai “ierobežojums” vai “sods” ir savienojams ar izteiksmes brīvību, kas aizsargāta ar 10. pantu. Tādējādi iekšzemes novērtēšanas brīvības robeža iet rokrokā ar uzraudzību Eiropas līmenī. Šī uzraudzība attiecas gan uz apstrīdētā pasākuma mērķi, gan uz tā “nepieciešamību”; tā aptver ne tikai pamata likumdošanu, bet arī uz to piemērojošo lēmumu, pat ja to ir pieņēmusi neatkarīga tiesa.

[...]

---

²⁵⁸ Tulkens F., Donnay L. L’usage de la marge d’appréciation par la Cour européenne des droits de l’homme. Paravent juridique superflu ou mécanisme indispensable par nature? Revue de science criminelle et de droit pénal comparé, 2006, p. 7.

No tā izriet, ka Tiesas uzdevums nekādā ziņā nav ieņemt kompetento nacionālo tiesu vietu, bet gan drīzāk uzraudzīt, saskaņā ar 10. pantu, to pieņemtos nolēmumus, kas taisīti to novērtēšanas varas izmantošanas ietvaros.”²⁵⁹

Var minēt arī kādu nesenāku piemēru, teiksim, 2005. gada spriedumu lietā *Leyla Şahin v. Turkey*, kurā medicīnas studente no Turcijas sūdzējās par musulmaņu galvas lakatu nēsāšanas aizliegumu universitātē, uzskatot to par ECtK 9. pantā garantētās domu, sirdsapziņas un reliģijas brīvības pārkāpumu. ECT Lielā palāta nosprieda, ka pārkāpums nebija noticis; tās juridiskās analīzes kodols sākās šādi:

“Kas attiecas uz jautājumiem par valsts un reliģiju attiecībām, – un demokrātiskā sabiedrībā viedokļi par to var pamatoti būt krasi atšķirīgi – nacionālās lēmējinstīcijas lomai ir jāpiešķir īpaša nozīme [..]. Tas tā jo īpaši ir tajos gadījumos, kad runa ir par reliģisko simbolu valkāšanas regulējumu izglītības iestādēs, sevišķi (kā to rāda salīdzinošo tiesību dati [..]) ievērojot iespējamo pieeju dažādību no valstu institūciju puses šajā jautājumā. Eiropā nav iespējams saskatīt vienotu izpratni par reliģijas nozīmi sabiedrībā [..], un reliģiskās pārliecības publiskās izpausmes nozīme vai ietekme atšķiras atkarībā no laika un konteksta [..]. Līdz ar to šajā jomā noteikumi ir atšķirīgi atkarībā no valsts, saskaņā ar nacionālajām tradīcijām un ar prasībām, kuras nosaka nepieciešamība aizsargāt citu personu tiesības un brīvības un saglabāt sabiedrisko kārtību [..]. Tādēļ šāda regulējuma apjoma un formas izvēle ir līdz noteiktai robežai neizbēgami jāatstāj attiecīgās valsts ziņā, jo tā ir atkarīga no konkrētā iekšzemes konteksta [..].”²⁶⁰

Otrkārt, ECT pamazām sāka, F. Tulkensas un L. Donē vārdiem sakot, “iesniegties jaunās teritorijās”²⁶¹ un piemērot novērtēšanas brīvības robežas doktrīnu arī attiecībā uz citiem ECtK pantiem, kuros garantētās tiesības nav absolūtas un kuri pieļauj implicitus tiesību ierobežojumus. Tipisks šādas normas piemērs ir ECtK 6. panta pirmā daļa, kas garantē tiesības uz taisnīgu tiesvedību. Piem., lietā *Al-Dulimi and Montana Management Inc. v. Switzerland*, kurā pieteicējs sūdzējās par šveiciešu tiesu atteikumu izskatīt pēc būtības sūdzību par sankciju uzlikšanu viņa mantai, jo šīs sankcijas pamatojās uz ANO Drošības padomes rezolūciju, ECT Lielā palāta noteica:

“[..] Tiesa vienmēr ir spriedusi, ka Konvencijas 6. panta pirmajā daļā nodrošinātās tiesības uz pieeju tiesai nav absolūtas, bet var tikt pakļautas ierobežojumiem; tie tiek pieļauti implicitā kārtā, jo tiesības uz pieeju [tiesai] jau pēc savas dabas prasa regulējumu no valsts puses. Šajā ziņā Līgumslēdzējas Valstis bauda zināmu novērtēšanas brīvības robežu, lai gan galīgais lēmums par Konvencijas prasību ievērošanu piekrīt Tiesai. [Tiesai] ir jāpārliecinās, ka piemērotie ierobežojumi neierobežo vai nesamazina indivīdam atstāto pieejas iespēju tādā veidā vai tādā mērā, ka tiek skarta pati šo tiesību būtība. Vēl jo vairāk, tiesību ierobežošana uz pieeju tiesai, ieskaitot tiesvedības imunitāti starptautisko tiesību izpratnē, neatbilst 6. panta pirmajai daļai, ja vien tā nav vērsta uz

²⁵⁹ *Handyside v. the United Kingdom*, §§ 48-50, 7 December 1976, Series A no. 24.

²⁶⁰ *Leyla Şahin v. Turkey* [GC], no. 44774/98, § 109, 10 November 2005.

²⁶¹ Tulkens F., Donnay L. L’usage de la marge d’appréciation par la Cour européenne des droits de l’homme. Paravent juridique superflu ou mécanisme indispensable par nature? *Revue de science criminelle et de droit pénal comparé*, 2006, p. 10.

*leģitīma mērķa sasniegšanu un ja nepastāv saprātīga samērīguma attiecība starp pielietotajiem līdzekļiem un attiecīgo mērķi [...]*²⁶²

Tāpat arī, piemērojot ECtK 13. pantu (tiesības uz efektīvu aizsardzības nodrošinājumu), ECT ir uzsvērusi:

*“Tiesa atgādina, ka, ja tiek pirmšķietami ticami noskaidrots, ka ir noticis viena vai vairāku Konvencijā garantēto tiesību pārkāpums, Konvencijas 13. pants prasa, lai cietušā rīcībā būtu mehānisms, kas ļautu noteikt valsts ierēdņu vai iestāžu atbildību par šo pārkāpumu. Dalībvalstīm ir noteikta novērtēšanas brīvības robeža, izvēloties veidu, kā nodrošināt atbilstību šai normai. [...]*²⁶³

No iepriekšminētajiem piemēriem ir redzams, ka novērtēšanas brīvības robežas doktrīna pēc savas būtības **var darboties tikai attiecībā uz tādām ECtK garantētajām tiesībām, kas nav absolūtas un var tikt ierobežotas**. Tas ir loģiski, jo šai doktrīnai ir jēga tikai pamattiesību ierobežojuma kontekstā. Tā nevar darboties tur, kur valstu atkāpes no ECtK garantijām nav pieļautas – piem., attiecībā uz 3. pantā noteikto spīdzināšanas un necilvēcīgas apiešanās aizliegumu. Ja šis aizliegums ir absolūts, tad arī dalībvalstu iestādēm nevar būt nekādas brīvības novērtēt, ciktāl drīkst no tā atkāpties – jo atkāpties nemaz nedrīkst. Lietā *Saadi v. Italy* pieteicējs bija tunisietis, kurš bija notiesāts par ar terorismu saistītiem noziedzīgiem nodarījumiem un kuru bija paredzēts izraidīt uz viņa pilsonības zemi. Pieteicējs cita starpā sūdzējās ECT, ka izraidīšanas gadījumā viņš tiktu pakļauts spīdzināšanas riskam Tunisijā. ECT Lielā palāta atgādināja:

*“Tā kā aizsardzība pret 3. pantā aizliegto apiešanos ir absolūta, šī norma uzliek pienākumu neizdot vai neizraidīt nevienu personu, kas uzņemtajā valstī būtu pakļauta reālam šādas apiešanās riskam. Kā Tiesa ir vairākkārt spriedusi, atkāpes no šīs normas nav pieļaujamas [...]. Tāpēc tā atkārtoti apstiprina principu [...], saskaņā ar kuru nav iespējams izsvērt cietsirdīgas apiešanās risku attiecībā pret izraidīšanas iemesliem, lai noteiktu, vai ir iestājusies valsts atbildība saskaņā ar 3. pantu, – pat ja šo cietsirdīgu apiešanos veic cita valsts. Šajā sakarā attiecīgās personas rīcība, lai cik nevēlama vai bīstama tā nebūtu, nevar tikt ņemta vērā. [...]*²⁶⁴

D. Špilmans uzskata, ka novērtēšanas brīvības robežas doktrīna ir attiecināma arī uz lietas faktu konstatāciju un iekšzemes tiesību interpretācijas jautājumiem.²⁶⁵ Pēc autora domām, šāda paplašināta pieeja nav pareiza. Kā autors jau ir parādījis iepriekšējā nodaļā, divi minētie lietu aspekti pieder pie pavisam cita subsidiaritātes principa līmeņa, kurā ECT savu jurisdikciju īsteno, pamatojoties uz formālu *iuris tantum* tipa prezumpciju par labu iekšzemes institūciju lēmumiem un nolēmumiem. Citiem vārdiem sakot, ja ECT konsekventi prezumē, ka dalībvalstu tiesām šajos jautājumos ir taisnība, un tikai izņēmuma gadījumos to apstrīd, tad nav pamata runāt par kaut kādu “robežu”, kas tiek “atstāta” šo valstu ziņā. Savukārt novērtēšanas brīvības robežas loģika (vismaz teorijā) ir pavisam

²⁶² *Al-Dulimi and Montana Management Inc. v. Switzerland* [GC], no. 5809/08, § 129, 21 June 2016. Sk. arī, piem., *Ernst and Others v. Belgium*, no. 33400/96, § 74, 15 July 2003, par iekšzemes tiesas novērtēšanas brīvību jautājumā, vai ir jāuzdod prejudiciālais jautājums Eiropas Savienības (bij. Kopienas) tiesai.

²⁶³ *Menecheva v. Russia*, no. 59261/00, § 74, 9 March 2006.

²⁶⁴ *Saadi v. Italy* [GC], no. 37201/06, § 138, 28 February 2008.

²⁶⁵ Spielmann D. *Allowing the Right Margin: The European Court of Human Rights and the National Margin of Appreciation Doctrine: Waiver or Subsidiarity of European Review?* Cambridge Yearbook of European Legal Studies, Vol. 14, 2011-2012, pp. 390-392.

pretēja: par tiesību ierobežojuma samērīgumu lemj ECT, kas lielākā vai mazākā mērā pieļauj iekšzemes tiesu un citu institūciju rīcības brīvību. Kā to pilnīgi pareizi atzīmē tas pats D. Špīlmans, praksē ECT bieži mēdz atstāt šo institūciju rīcībā lietas tiesiskās problemātikas kodolu un labprātīgi atsakās no savu kontroles tiesību izmantošanas. Taču tas neko nemaina, jo tā vienkārši ir prakse iesakņojusies pieeja, kuras pamatā nav nekādas formālas prezumpcijas. Tādēļ, pat ja ECT ir dažreiz lietojusi izteicienu “novērtēšanas brīvības robeža” sakarā ar lietas faktiem un iekšzemes tiesībām, autors uzskata par saprātīgāku aprobežot šā jēdziena piemērojamību ar tām divām jomām, kurās ECT prezumēti pieder prioritāte, proti, tiesību ierobežojuma pamatotības un samērīguma noteikšanu un pašas ECtK normu interpretāciju.

2.1.3. Novērtēšanas brīvības robežas doktrīnas kritika

Novērtēšanas brīvības robežas doktrīna nebūt nav tikusi vienmēr uztverta kā kaut kas acīmredzams un pašsaprotams. Ja toreizējā ECT sekretāra vietnieka P. Mahonija (*P. Mahoney*) ieskatā tā bija “leģitīms Konvencijas interpretācijas princips”²⁶⁶, tad viens tiesībzinātnieks savā monogrāfijā nosauca šo doktrīnu par “vispretrunīgāk vērtēto [ECT] produktu”.²⁶⁷ Cits komentētājs to nodēvēja par “valodniecisku dīvainību”.²⁶⁸ Bijušais britu Lordu palātas tiesnesis Lords Hofmans (*Lord Hoffmann*) savā ikgadējā lekcijā 2009. gadā nosauca novērtēšanas brīvības robežu par “neveiksmīgu gallicismu, ar kuru dalībvalstīm tiek piešķirts zināms rīcības plašums, pieļaujot atšķirības vienu un to pašu abstrakto tiesību piemērošanā”.²⁶⁹

Novērtēšanas brīvības robežas doktrīnai ir bijuši kritiķi arī pašas ECT tiesnešu vidū. Piem., vēl 1997. gadā, lietā *Z. v. Finland* (kas attiecās uz ārstniecības noslēpumu un skāra ECtK 8. pantu) toreizējais beļģu tiesnesis J. De Meijers (*J. De Meyer*) pievienoja spriedumam savas atsevišķās daļēji nepiekrītošās domas, kurās pauda šādu, visai radikālu viedokli:

“Šajā spriedumā Tiesa atkal paļaujas uz valsts iestāžu “novērtēšanas brīvības robežu”.

Es uzskatu, ka Tiesai jau sen ir pienācis laiks izmest šo jēdzienu no savas motivācijas. Tā jau ir pārāk ilgi kavējusies, neatsakoties no šīs nodeldētās frāzes un neatmetot tajā ietvertu relatīvismu.

Ir iespējams iedomāties novērtēšanas brīvības robežu atsevišķās jomās. Piemēram, ir pilnīgi dabiski, ka krimināltiesā pasludina notiesājošu spriedumu – likumdevēja noteiktā sodu klāsta ietvaros – saskaņā ar savu lietas nopietnības izvērtējumu.

Taču, ja runa ir par cilvēktiesībām, tad novērtēšanas brīvības robežai, kas ļautu dalībvalstīm izlemt, kas ir pieņemams un kas nav, nav vietas.

²⁶⁶ Mahoney P. Marvellous Richness of Diversity or Invidious Cultural Relativism?. *Human Rights Law Journal*, 1998, p. 1.

²⁶⁷ Van Drooghenbroeck S. La proportionnalité dans le droit de la Convention européenne des droits de l’homme. Prendre l’idée simple au sérieux. *Publications des facultés universitaires Saint-Louis*. Bruxelles: Bruylant, 2001, p. 527.

²⁶⁸ Lambert P. Marge nationale d’appréciation et contrôle de proportionnalité. In: Sudre F. (ed.), *L’interprétation de la Convention européenne des droits de l’homme*, Brussels: Nemesis, 1998, p. 63.

²⁶⁹ Lord Hoffmann. *Judicial Studies Board Annual Lecture “The Universality of Human Rights”*, 19 March 2009, point 27. Pieejams: <http://www.brandeis.edu/ethics/pdfs/internationaljustice/bijj/BIJ2013/hoffmann.pdf>.

Šajā ziņā robežai, kuru nedrīkst pārkāpt, ir jābūt pēc iespējas skaidrākai un precīzākai. Šis jautājums ir jāizlemj Tiesai un nevis katrai valstij atsevišķi, un Tiesas viedoklim ir jābūt piemērojamam attiecībā uz ikvienu, kas atrodas jebkuras dalībvalsts jurisdikcijā.

Tukšās frāzes par valsts novērtēšanas brīvības robežu – kas Tiesas spriedumos tiek atkārtotas pārāk ilgu laiku – ir nevajadzīga liekvārdība, kas vienkārši samudžinātā veidā norāda, ka dalībvalstis var darīt visu, ko vien Tiesa neuzskata par nesaderīgu ar cilvēktiesībām.

Šāda terminoloģija, kas ir gan nepareiza principā, gan bezjēdzīga praksē, būtu nekavējoties jāatmet.”²⁷⁰

Ja tiesnesis De Meijers, kā var saprast, apstrīdēja novērtēšanas brīvības robežas doktrīnu kā tādu (izņemot atsevišķus ierobežotus gadījumus), tad divi citi tiesneši – šveicietis Dž. Malinverni un grieķis H. Rozakis (*C. Rozakis*) – lietā *Egeland and Hanseid v. Norway* puda daudz niansētāku kritiku, neapstrīdot pašu jēdzienu, bet apšaubot veidu, kādā tas tiek piemērots. Šajā lietā runa bija par divu somu laikrakstu izdevēju sodīšanu par notiesātas personas fotogrāfiju izgatavošanu un to publicēšanu presē. ECT, atsaucoties uz Norvēģijai atvēlēto novērtēšanas brīvības robežu, konstatēja, ka ECtK 10. pantā garantētā izteiksmes brīvība nav tikusi pārkāpta. Tiesnesis Rozakis pievienoja spriedumam atsevišķās piekrītošās domas, kurās kritizēja tiesnešu vairākumu par automātisku novērtēšanas brīvības robežas piemērošanu lietā, kuras specifika, viņaprāt, to nemaz nepieļāva. Pēc viņa domām, ECT būtu jāpiekopj radikāla pašaprobežošanās tikai un vienīgi tādās lietās, kur iekšzemes institūcijas patiešām ir labāk situētas specifisku vietējo apstākļu izvērtēšanai. Šādos – bet ne pārējos – gadījumos ECT kontrole patiešām varētu aprobežoties ar jautājumu, vai nacionālo institūciju vērtējums nav bijis acīmredzami nesaprātīgs vai patvaļīgs.²⁷¹

Tiesneša Malinverni atsevišķās piekrītošās domas pie tā paša sprieduma koncentrējās uz pieļaujamās novērtēšanas brīvības robežas *plašumu*. Viņa kritikas kodols bija tas, ka ECT šajā spriedumā bija atzinusi vastij “plašu” novērtēšanas robežu. Ņemot vērā divus faktorus – “konsensa” esamību Eiropas līmenī un attiecīgo pamattiesību svarīgumu – šis tiesnesis secināja, ka ECT šajā gadījumā vajadzētu atstāt norvēģu iestāžu rīcībā tikai *šauru* novērtēšanas robežu. Tas novestu ECT pie tā paša rezultāta, proti, secinājuma, ka ECtK 10. pants nav ticis pārkāpts – jo apstrīdētā iejaukšanās tik un tā nebija pārsniegusi šo robežu.²⁷²

2.2. Novērtēšanas brīvības robežas plašums

2.2.1. Novērtēšanas brīvības robežas plašuma noteikšanas kritēriji

Pēc kādiem kritērijiem ECT nosaka valstīm atvēlētās novērtēšanas brīvības robežas plašumu katrā konkrētā lietā? D. Špīlmans identificē šādus septiņus faktorus: piesauktās ECtK normas raksturs; strīda centrā esošās intereses; apstrīdētā tiesību ierobežojuma mērķis; tiesību ierobežojuma

²⁷⁰ *Z. v. Finland*, 25 February 1997, *Reports of Judgments and decisions* 1997-I, point III.

²⁷¹ *Egeland and Hanseid v. Norway*, no. 34438/04, 16 April 2009, concurring opinion of Judge Rozakis, point (a).

²⁷² *Ibid.*, concurring opinion of Judge Malinverni, points 3, 12-16.

konteksts; dalībvalstu “konsenss” attiecīgajā jautājumā; samērīguma jeb proporcionalitātes principa iedarbība; rūpība, ar kuru lieta ir tikusi izskatīta augstākajās iekšzemes tiesu instancēs.²⁷³ Autors lielākoties tam piekrīt, tomēr viņam šķiet ļoti svarīgi vēl divi faktori, kas šajā ziņā darbojas diametrāli pretējos virzienos: **pirmkārt**, vai strīdā ir vai nav runa par fundamentāliem konstitucionāliem principiem, kas ir attiecīgās dalībvalsts tiesību sistēmas pamatā, un **otrkārt**, vai strīda priekšmets neskar kādu no mūsdienu Eiropas ideoloģiskajām “supervērtībām”. Savukārt “konsensa” esamība un nacionālo institūciju uzcītība – t.i., ECtK garantēto tiesību procesualizācija – ir pietiekami svarīgas, lai vēltu tām divas atsevišķas apakšnodaļas. Tātad šajā apakšnodaļā autors aplūkos šādus septiņus kritērijus sekojošā kārtībā: 1) piesauktās ECtK normas raksturs, 2) strīda centrā esošās intereses, 3) apstrīdētā tiesību ierobežojuma mērķis, 4) ideoloģisko “supervērtību” nozīme, 5) tiesību ierobežojuma vēsturiski politiskais konteksts, 6) atsevišķi dalībvalstu konstitucionālie pamatprincipi, 7) samērīguma jeb proporcionalitātes principa iedarbība.

2.2.2. Piesauktās ECtK normas raksturs

Pirmais faktors, kas ietekmē novērtēšanas brīvības robežas plašumu, ir lietā piemērojamās ECtK normas raksturs. Kā jau tika norādīts iepriekš, ECT piešķir dalībvalstīm plašu rīcības brīvību, lai novērtētu “ārkārtas stavokļa” esamību Konvencijas 15. panta izpratnē. Ir loģiski, ka situāciju, “kas apdraud nācības dzīvi”, vislabāk var novērtēt attiecīgās valsts institūcijas un neviens cits. Piem., būtu absurdi, ja ECT apgalvotu, ka tās rīcībā ir vairāk informācijas, nekā valstu drošības dienestu un izlūkdienestu rīcībā. Līdzīgi ir arī ar tiesībām uz privātīpašuma aizsardzību, kas nostiprinātas Pirmā protokola 1. pantā. Novērtēšanas brīvības robeža te ir īpaši plaša, un tas izriet no pašas šā panta redakcijas: dalībvalstīm tiek garantēta iespēja “pieņemt likumus, *kādus tā[s] uzskata par nepieciešamiem*, lai kontrolētu īpašuma izmantošanu [..]” Tātad, ja ECT tomēr patur sev tiesības uz galavārdu acīmredzami nesaprātīgu un patvaļīgu tiesību ierobežojumu gadījumā, tā nevar apstrīdēt paša šāda likuma nepieciešamību, un valsts novērtēšanas brīvības robeža attiecīgi ir ārkārtīgi plaša.

Tas pats sakāms par tiesībām uz izglītību, kas arī nav absolūtas tiesības, un arī šeit ECT ir gatava labprāt atzīt valstīm plašu novērtēšanas brīvības robežu. Teiksim, lietā *Lautsi and Others v. Italy*, kurā runa bija par krucifiksu atrašanos Itālijas valsts skolu klasēs, ECT Lielā palāta nekonstatēja Pirmā protokola 2. panta otrā teikuma pārkāpumu (“Veicot funkcijas, kuras tā uzņemas attiecībā uz izglītību un mācībām, valsts ievēro vecāku tiesības nodrošināt saviem bērniem tādu izglītību un mācības, kas ir saskaņā ar viņu reliģisko pārliecību un filozofiskajiem uzskatiem”). Tātad ECT ir pienākums respektēt iekšzemes institūciju lēmumus šādos jautājumos, ieskaitot reliģijai atvēlēto vietu mācību procesā – ar nosacījumu, ka šie lēmumi neizraisa bērnu indoktrināciju. Tiesa nolēma šādi:

²⁷³ D. Spielmann. *Allowing the Right Margin: The European Court of Human Rights and the National Margin of Appreciation Doctrine: Waiver or Subsidiarity of European Review?*. Cambridge Yearbook of European Legal Studies, Vol. 14, 2011-2012, p. 394.

“[L]ēmums par to, vai krucifiksiem ir jābūt dalībvalstu skolu klašu telpās, principā ir jautājums, kas ietilpst atbildētājvalsts novērtēšanas brīvības robežā. Turklāt šo pieeju apstiprina arī tas fakts, ka Eiropas līmenī nav konsensa jautājumā par reliģisko simbolu klātbūtni valsts skolās [..].

Šī novērtēšanas brīvības robeža tomēr iet rokrokā ar uzraudzību Eiropas līmenī [..]. Tiesas uzdevums šajā lietā ir noteikt, vai [šī] robeža ir tikusi pārsniegta.”²⁷⁴

Lietās par privātuma aizsardzību, kurās konfliktā nonāk ECtK 8. pantā noteiktās personu tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību un 10. pantā aizsargātās tiesības uz vārda brīvību (piem., ja sabiedrībā pazīstama persona iebilst pret savu fotogrāfiju vai privātās dzīves elementu publicēšanu presē, bet žurnālisti atsaucas uz savām tiesībām to darīt sabiedrības informēšanas labā), ECT nosprieda, ka valsts novērtēšanas brīvības robežai abos gadījumos principā ir jābūt vienādai, jo abas tiesības ir vienlīdz vērtīgas un nozīmīgas.²⁷⁵

Interesants jautājums ir, vai novērtēšanas brīvības robeža darbojas arī, piemērojot ECtK 2. pantu, kas garantē tiesības uz dzīvību. Šīs tiesības nav absolūtas²⁷⁶, taču ierastā ECT prakse, šķiet, norāda uz noraidošu atbildi. Tomēr vismaz vienā lietā – *Finogenov and Others v. Russia*, kas attiecās uz krievu specdienestu veikto uzbrukumu ēkai, kurā tika turēti ķīlnieki – ECT šo izteicienu ir lietojusi:

“[Tiesa] ir gatava piešķirt [iekšzemes iestādēm] novērtēšanas brīvības robežu, vismaz tiktāl, ciktāl runa ir par situācijas militārajiem un tehniskajiem aspektiem, pat ja tagad, retrospektīvi raugoties, daži iestāžu pieņemtie lēmumi var likties apšaubāmi.”²⁷⁷

Pēc autora domām, tas tomēr nenozīmē, ka novērtēšanas brīvības robežas doktrīna ir piemērojama attiecībā uz ECtK 2. pantu tāpat, kā, teiksim, attiecībā uz 10. pantu vai 6. panta pirmo daļu. ECT pati precizē, ka šeit runa ir tikai par specifiskiem “militāriem un tehniskiem aspektiem”, kurus tā jebkurā gadījumā nevar pārzināt, nevis par visu konfliktējošo interešu izsvēršanu, kā to parasti dara iekšzemes tiesa. Jāsecina, ka termins “novērtēšanas brīvības robeža” šeit ir lietots drīzāk pēc analogijas un apzīmē kaut ko atšķirīgu no šajā nodaļā aplūkotā.

2.2.3. Strīda centrā esošās intereses

Jautājums par strīda skartajām interesēm īpaši rodas, piemērojot ECtK 8., 9., 10. un 11. pantu (privātā un ģimenes dzīve; domu, sirdsapziņa un reliģijas brīvība, izteiksmes brīvība; pulcēšanās un biedrošanās brīvība) otrajās daļās noteiktajiem ierobežojumiem. Šajās jomās valsts institūcijām atvēlētās novērtēšanas brīvības robežas plašums atšķiras atkarībā no tiesiski aizsargātajām interesēm, kas ir katra konkrētā strīda priekšmets.

²⁷⁴ *Lautsi and Others v. Italy* [GC], no. 30814/06, § 69, 18 March 2011.

²⁷⁵ Sk., piem., *Axel Springer AG v. Germany* [GC], no. 39954/08, § 87, 7 February 2012; *Von Hannover v. Germany* (no. 2) [GC], nos. 40660/08, 60641/08, § 106, 7 February 2012; *Couderc and Hachette Filipacchi Associés v. France* [GC], no. 40454/07, § 91, 10 November 2015.

²⁷⁶ ECtK 2. panta otrā daļa nosaka: “Dzīvības atņemšana nav uzskatāma par šī panta pārkāpumu, ja tā notiek spēka pielietošanas rezultātā, nepārsniedzot galējas nepieciešamības robežas: 1) lai aizstāvētu jebkuru personu pret nelikumīgu vardarbību; 2) lai veiktu tiesisku aizturēšanu vai aizkavētu tiesiski aizturētas vai apcietinātas personas izbēgšanu; 3) lai saskaņā ar likumu savaldītu dumpi vai apvērsumu.”

²⁷⁷ *Finogenov and Others v. Russia*, nos. 18299/03, 27311/03, § 213, 20 December 2011.

Šajā sakarā ir interesanti salīdzināt divus 1996. gadā pret Apvienoto Karalisti pasludinātus ECT spriedumus vārda brīvības lietās: *Wingrove v. the United Kingdom* un *Goodwin v. the United Kingdom*. Pirmā lieta attiecās uz atteikumu piešķirt licenci filmas izplatīšanai, jo tā tika uzskatīta par zaimojošu; otrajā lietā bija runa par žurnālistu avotu aizsardzību. *Wingrove* lietā ECT nosprieda, ka ECtK 10. pants nav ticis pārkāpts, jo dalībvalstis principā bauda plašāku novērtēšanas brīvības robežu, ierobežojot izteiksmes brīvību par tādām izpausmēm, kas var aizskart intīmu personisko pārlicēību tikumības vai reliģijas jomā. Tāpat kā tikumības jomā, Eiropas līmenī nav vienotas izpratnes par to, vai un kā valstij ir jāsniedz ticīgajiem aizsardzība pret aizskarošiem uzbrukumiem viņu reliģiskajai pārlicēībai.²⁷⁸ Vispārīgi jāatzīmē, ka, izskatot lietas par Dieva zaimošanu un ticīgo jūtu aizskaršanu, ECT principā pieļauj plašāku izteiksmes brīvības ierobežošanu reliģijas brīvības un ticīgo cilvēku jūtu aizsardzības vārdā; iekšzemes iestādes spēj daudz labāk, nekā starptautiska tiesa, noteikt reliģijas vietu un nozīmi attiecīgajā sabiedrībā.²⁷⁹ Nevar apšaubīt, ka efektīva subsidiaritātes principa piemērošana nav iedomājama bez dalībvalstu un to nacionālo tradīciju daudzveidības ievērošanas.²⁸⁰

Turpretī *Goodwin* lietā ECT konstatēja pārkāpumu, jo, ievērojot žurnālistu avotu noslēpuma nozīmi demokrātiskā sabiedrībā un iespējamu “stindzinošu ietekmi” (*chilling effect* – angļu val.) uz žurnālistu darbību, atkāpšanās no šo avotu konfidencialitātes var būt atbilstoša 10. pantam tikai un vienīgi tad, ja tā ir pamatota ar kādu patiesi ārkārtēju nepieciešamību sabiedrības interesēs. Tādēļ šādās lietās novērtēšanas brīvības robeža ir šaura.²⁸¹

Tāpat ECT ir pieļāvusi, ka dalībvalstis aprobežo šīs brīvības izpausmes lielākā mērā nekā parasti, ja runa ir par reklāmu vai citiem tamlīdzīgiem komerciāla rakstura paziņojumiem.²⁸²

Tātad, no vienas puses, attiecībā uz reliģiskas un tikumiskas dabas jautājumiem, kā arī uz komerciāla rakstura runu, valstu novērtēšanas brīvības robeža ir plaša; no otras puses, attiecībā uz demokrātiskai sabiedrībai svarīgo jautājumu aplūkošanu presē (un citos masu saziņas līdzekļos) tā ir

²⁷⁸ *Wingrove v. the United Kingdom*, 25 November 1996, § 58, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-V.

²⁷⁹ Blakus *Wingrove* lietai, sk.: *Otto-Preminger-Institut v. Austria*, § 56, 20 September 1994, Series A no. 295. Šī judikatūra tika ļoti asi kritizēta (sk., piem., Wachsmann P. La religion contre la liberté d'expression: sur un arrêt regrettable de la Cour européenne des droits de l'homme. Arrêt *Otto-Preminger-Institut*. *Revue universelle des droits de l'homme*, 1994, pp. 441-449). Taču ECT Sekretariāta darbinieks P. Mahonijs (nākamais ECT sekretārs un vēl vēlāk – britu tiesnesis) centās to aizstāvēt (Mahoney P. Universality versus subsidiarity in the Strasbourg case-law on free speech. Explaining some recent judgments. *European Human Rights Law Review*, 1997, pp. 364-379).

²⁸⁰ Delmas-Marty M. Pluralisme et traditions nationales (Revendication des droits individuels). In: Tavernier P. (sous la dir.), *Quelle Europe pour les Droits de l'Homme? La Cour de Strasbourg et la réalisation d'une "union plus étroite"*. Bruxelles: Bruylant, 1996, pp. 81-92, kā arī Andriantsimbazovina J., La subsidiarité devant la Cour de Justice des Communautés européennes et la Cour européenne des Droits de l'Homme. *Actes de la journée nationale d'études de la C.E.D.E.C.E. du 29 avril 1997*. *Revue des affaires européennes*, 1998, no. 1/2, pp. 28-47.

²⁸¹ *Goodwin v. the United Kingdom*, 27 March 1996, §§ 39-40, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-II.

²⁸² Sk.: *markt intern Verlag GmbH un Klaus Beermann v. Germany*, § 33, 20 November 1989, Series A no. 165; *Casado Coca v. Spain*, §§ 50-51, 24 February 1994, Series A no. 285-A; *Jacobowski v. Germany*, § 26, 23 June 1994, Series A no. 291-A; *Hertel v. Switzerland*, 25 August 1998, § 47, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-VI; un *Vgt Verein gegen Tierfabriken v. Switzerland*, no. 24699/94, § 69, 28 June 2001. Sk. arī: Berger V. Publicité professionnelle et liberté d'expression. In: Mahoney P., Matscher F., Petzold H., Wildhaber L. (eds), *Protecting Human Rights: The European Perspective. Studies in Memory of Rolv Ryssdal*. Cologne: Carl Heymanns, 2000, pp. 103-114.

ļoti šaura. Var teikt, ka šīs robežas apjoms mainās, līdzīgi logaritmiskā lineāla slīdošajai līstei, atkarībā no attiecīgās runas rakstura, kā arī formas jeb veida, kādā idejas tiek paustas.²⁸³ Tieši pēc ECT spriedumu pasludināšanas *Wingrove* un *Goodwin* lietās izvērsās interesanta tiesībzinātnieku diskusija par šo precīzo jautājumu. Toreizējais ECT sekretāra vietnieks (vēlākais sekretārs un vēlākais britu tiesnesis) P. Mahonijs (*P. Mahoney*) rakstīja:

*“No Strasburgas judikatūras vārda brīvības jomā var vispārīgi secināt, ka uz dažādiem runas veidiem attiecas dažādi aizsardzības līmeņi, turklāt žurnālistu kā sabiedrisko sargsuņu runa atrodas ļoti tuvu līstes augšējām galam, bet mākslinieciskā runa – nedaudz zemāk.”*²⁸⁴

Savukārt lords Lesters no Hērnhillas (*Lord Lester of Herne Hill*) savā P. Mahonijam veltītajā atbildes rakstā šo ECT judikatūras pieeju kritizēja, rakstīdams:

“Es cieņpilni paziņoju, ka ekstrēma tiesas pašprobežošanās pakāpe nozīmē atteikšanos no uzdevuma noteikt un artikulēt sarežģīto problēmu risinājuma kritērijiem šāda veida lietās, kur izteiksmes brīvība konfliktē ar populārām un dziļi sajūstām vietējām izjūtām par labo gaumi, sabiedrisko piedienību un personisko ticību”.²⁸⁵

Jāpiekrīt D. Špīlmanam, ka ECT judikatūra par 10. pantu ir lasāma divu izteiksmes brīvības mērķu gaismā. Galvenais mērķis ir vārda brīvības loma demokrātiskā sabiedrībā, jo tas ir nepieciešamais līdzeklis, kas ļauj katrai personai piedalīties sabiedriskajā dzīvē. Otrais mērķis ir individuālistiskāks: vārda brīvība veicina personas pašizpausmi. Tā kā pirmajā gadījumā (politiskā runa, žurnālistu brīvība) izteiksmes brīvības ierobežojumi ar lielu varbūtības pakāpi var ietekmēt demokrātijas procesu kā tādu, valstij atvēlētā novērtēšanas brīvības robeža ir ļoti šaura. Otrajā gadījumā tā nav, un šī robeža ir plašāka.²⁸⁶ Kā ECT norādīja tikko minētajā *Goodwin* lietā:

*“Vispārīgais princips ir tāds, ka jebkādu vārda brīvības ierobežojumu “nepieciešamība” ir pārliecinoši jānosaka [...] Patiešām, dalībvalstu iestādes ir pirmās, kurām jānosaka, vai ierobežojums pamatojas uz “spiedīgu sabiedrisku vajadzību”; veicot šo izvērtējumu, tām ir zināma novērtēšanas brīvības robeža. Tomēr šīs lietas kontekstā valstu novērtēšanas brīvību ierobežo demokrātiskās sabiedrības interese nodrošināt un uzturēt brīvu presi. Līdz ar to šai interesei ir būtisks svars, nosakot, vai ierobežojums bija samērīgs ar leģitīmo mērķi saskaņā ar 10. panta otro daļu.”*²⁸⁷

Privātās un ģimenes dzīves jomā, kuru aizsargā ECtK 8. pants, ECT izmanto līdzīgu metodi, ņemot vērā pirmšķietami apdraudētās intereses. Lietā *Evans v. the United Kingdom*, kurā runa bija par pienākumu iegūt tēva piekrišanu cilvēka embriju saglabāšanai un implantēšanai mākslīgās

²⁸³ Spielmann D. Allowing the Right Margin: The European Court of Human Rights and the National Margin of Appreciation Doctrine: Waiver or Subsidiarity of European Review?. Cambridge Yearbook of European Legal Studies, Vol. 14, 2011-2012, p. 398.

²⁸⁴ Mahoney P. Universality versus subsidiarity in the Strasbourg case-law on free speech. Explaining some recent judgments. European Human Rights Law Review, 1997, p. 378. Autors šeit min arī spriedumu lietā *Jersild v. Denmark*, 23 September 1994, Series A no. 298, kurā runa bija par žurnālista notiesāšanu par citu cilvēku paustu agresīvi rasistisku komentāru translēšanu.

²⁸⁵ Lord Lester of Herne Hill. Universality versus Subsidiarity: A Reply. European Human Rights Law Review, 1998, p. 73, at p. 80.

²⁸⁶ Spielmann D. Allowing the Right Margin: The European Court of Human Rights and the National Margin of Appreciation Doctrine: Waiver or Subsidiarity of European Review? Cambridge Yearbook of European Legal Studies, Vol. 14, 2011-2012, p. 398.

²⁸⁷ *Goodwin v. the United Kingdom*, 27 March 1996, § 40, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-II.

apaugļošanas ietvaros, ECT sniedza šādu skaidrojumu par novērtēšanas brīvības robežas plašumu šajā konkrētajā kontekstā:

“Nosakot valsts novērtēšanas brīvības robežas plašumu jebkurā lietā par Konvencijas 8. pantu, ir jāņem vērā vairāki faktori. Ja strīds ir par kādu īpaši svarīgu indivīda eksistences vai identitātes šķautni, valstij atvēlētā rīcības brīvības iespēja ir sašaurināta [..]. Tāpat plaša novērtēšanas brīvības robeža pastāv, ja valstij nākas atrast līdzsvaru starp konkurējošām privātām un publiskām interesēm vai starp Konvencijā garantētām tiesībām [..]”²⁸⁸

Spridumā lietā *Leander v. Sweden*, attiecībā uz pieteicēja izslēgšanu no valsts dienesta, ECT nekonstatēja pārkāpumu, jo pieteicējs bija atzīts par risku valsts drošībai. Valstij tika piešķirta plaša novērtēšanas brīvības robeža tieši tādēļ, ka lieta skāra valsts drošību:

“[...] Tiesa atzīst, ka valstu institūcijas bauda novērtēšanas brīvības robežu, kuras plašums ir atkarīgs ne tikai no likumīgā mērķa rakstura, uz kuru ir vērstas tiesību ierobežojums bet arī uz attiecīgās iejaukšanās īpašo dabu. Šajā konkrētajā gadījumā atbildētājvalsts interese aizsargāt savu nacionālo drošību ir jāizsver attiecībā pret pieteicēja tiesībām uz viņa privātās dzīves neaizskaramību.

Nevar būt šaubu par to, ka nepieciešamība sargāt valsts drošību nozīmē, ka Līgumslēdzējām Valstīm ir jābūt tādiem likumiem, kas piešķir kompetentajām iekšzemes iestādēm pilnvaras, pirmkārt, savākt un uzglabāt informāciju par personām sabiedrībai nepieejamos reģistros, un, otrkārt, izmantot šo informāciju, izvērtējot darba kandidātu piemērotību valsts drošībai svarīgiem amatiem.

Jāatzīst, ka apstrīdētā iejaukšanās nelabvēlīgi ietekmēja [pieteicēja] likumīgās intereses, radot sekas attiecībā uz viņa iespējām piekļūt konkrētiem sensitīviem amatiem valsts dienestā. No otras puses, tiesības uz amatu valsts dienestā kā tādas nav nostiprinātas Konvencijā [..], un, izņemot šīs sekas, šī iejaukšanās nerādīja [pieteicējam] šķērsli dzīvot savu privāto dzīvi pēc paša izvēles.”²⁸⁹

Kad ECT lemj par interesēm, tai bieži jāizsver vienu interešu nozīmīgums pret citām. Piem., jau minētajā *Evans* lietā ECT konstatēja:

“Attiecībā uz konfliktējošo 8. pantā garanto tiesību līdzsvarošanu starp māksīgās apaugļošanas procesa dalībniekiem, Lielajai palātai, tāpat kā jebkurai citai tiesai, kas izskatījusi šo lietu, ir liela līdzjūtība pret pieteicēju, kura acīmredzami vairāk par visu vēlas sev ģenētiski radniecīgu bērnu. Tomēr, ņemot vērā iepriekš minētos apsvērumus, tostarp Eiropas konsensa trūkumu šajā jautājumā [..], tā neuzskata, ka pieteicējas tiesībām uz viņas lēmuma – kļūt par vecāku ģenētiskajā nozīmē – respektēšanu būtu jāpiešķir lielāks svars nekā [attiecīgā vīrieša] tiesībām nedzemdināt ar viņu kopīgu ģenētiski radniecīgu bērnu.

Tiesa atzīst, ka parlaments būtu varējis noregulēt šo situāciju citādi. Tomēr [...] galvenais jautājums, piemērojot 8. pantu, nav tas, vai likumdevējs varētu pieņemt citus noteikumus, bet gan tas, vai, līdzsvarojot [tiesības] tad, kad tas tikai izdarīts, parlaments pārsniedza šā panta sev piešķirto novērtēšanas brīvības robežu.

Lielā palāta uzskata, ka, ņemot vērā konsensa trūkumu šajā jautājumā Eiropas līmenī, to, ka iekšzemes normas bija skaidras un pieteicējam pazīstas, un to, ka tās panāca taisnīgu līdzsvaru starp konkurējošajām interesēm, Konvencijas 8. pants nav ticis pārkāpts.”²⁹⁰

Pēc autora domām, tas, ka novērtēšanas brīvības robežu plašumu ietekmē strīda centrā esošās intereses, nav nekas dīvains vai neviennozīmīgs: ir pilnīgi saprātīgi saskatīt ECtK aizsargātajās

²⁸⁸ *Evans v. the United Kingdom* [GC], no. 6339/05, § 77, 10 April 2007.

²⁸⁹ *Leander v. Sweden*, § 59, 26 March 1987, Series A no. 116.

²⁹⁰ *Evans v. the United Kingdom* [GC], no. 6339/05, §§ 90-92, 10 April 2007.

tiesībās zināmu hierarhiju un prezumēt, ka vienas tiesības ir cilvēkam un sabiedrībai vitāli svarīgākas, nekā citas. Autors nav saskāries ne ar vienu tiesībzinātnieku, kurš nopietni apgalvotu pretējo.²⁹¹

2.2.4. Apstrīdētā tiesību ierobežojuma mērķis

Lai noteiktu novērtēšanas brīvības robežas plašumu, ECT ņem vērā arī apstrīdētā tiesību ierobežojuma mērķi. Kā jau teikts, ja šis mērķis skar valsts drošību, robeža ir plaša. Tā ir plaša arī tad, ja runa ir par sociālās un ekonomiskās politikas pasākumiem, īpaši Pirmā protokola 1. panta kontekstā.

Lietā *James and Others v. the United Kingdom* ECT atzina: “ir dabiski, ka likumdevējam pieejamajai novērtēšanas brīvības robežai sociālās un ekonomiskās politikas pasākumu īstenošanā ir jābūt plašai”.²⁹² Lietā *Stec and Others v. the United Kingdom* tā atvēlēja atbildētājvalstij lielu novērtēšanas brīvības robežu jautājumā par dažādo attieksmi pret vīriešiem un sievietēm jautājumā par tiesībām uz noteikta veida sociālās apdrošināšanas pabalstiem.²⁹³ Tāda pati pieeja ECT ir bijusi lietās par īpašuma tiesībām pēc Vācijas atkalapvienošanās. Tā, piem., lietā *Jahn and Others v. Germany* ECT pasludināja:

“Savu tiešo zināšanu dēļ par savu sabiedrību un tās vajadzībām valsts iestādes principā ir situētas labāk, nekā starptautiskais tiesnesis, lai novērtētu, kas ir “sabiedrības interesēs”. Saskaņā ar Konvencijas izveidoto aizsardzības sistēmu, sākotnējais novērtējums par sabiedrībai svarīgas problēmas esamību, kas attaisnotu īpašuma atņemšanu, ir jāveic nacionālajām institūcijām. Šeit, tāpat kā citās jomās, uz kurām attiecas Konvencijas aizsardzība, dalībvalstu iestādes attiecīgi bauda zināmu novērtēšanas brīvības robežu.

Turklāt jēdziens “sabiedrības intereses” ir ļoti plašs. Jo īpaši lēmums pieņemt likumus par īpašuma ekspropriāciju parasti ietver politisko, ekonomisko un sociālo jautājumu izsvēršanu. Tā kā ir dabiski, ka likumdevējam pieejamā novērtēšanas brīvības robeža sociālās un ekonomiskās politikas pasākumu īstenošanā ir plaša, Tiesa ievēro likumdevēja vērtējumu par to, kas ir “sabiedrības interesēs”, ja vien šis vērtējums nav acīmredzami bez saprātīga pamata [...]. Tas pats noteikti, ja ne vēl lielākā mērā, attiecas uz tādām radikālām pārmaiņām, kā tās, kas notika Vācijas atkalapvienošanās laikā, kad sistēma mainījās uz tirgus ekonomiku.”²⁹⁴

Pretējo gadījumu ir daudz mazāk, taču dažreiz – retos gadījumos – ECT atzīst arī to, ka tiesību ierobežojuma mērķa gaismā valstu novērtēšanas brīvības robeža ir šaura. Piemēram, lietā *The Sunday Times v. the United Kingdom (no. 1)* ECT nosprieda, ka, iegrožojot izteiksmes brīvību nolūkā aizsargāt tiesu varas autoritāti, valsts izvēles un rīcības brīvība ir ierobežota.²⁹⁵

2.2.5. Ideoloģisko “supervērtību” nozīme

²⁹¹ Par ECtK iekšienē pastāvošās tiesību hierarhijas iezīmēm sk., piem.: Afroukh M. La hiérarchie des droits et libertés dans la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme. Bruxelles: Bruylant, 2011.

²⁹² *James and Others v. the United Kingdom*, § 46, 21 February 1986, Series A no. 98.

²⁹³ *Stec and Others v. the United Kingdom* [GC], no. 65731/01, §§ 51-52, 57, 65-66, 12 April 2006.

²⁹⁴ *Jahn and Others v. Germany* [GC], no. 46720/99, 72203/01, 72552/01, § 91, 30 June 2005. Sal. ar *Althoff and Others v. Germany*, no. 5631/05, 8 December 2011.

²⁹⁵ *The Sunday Times v. the United Kingdom (no. 1)*, § 59, 26 April 1979, Series A no. 30.

Daudz neviennozīmīgāks ir nākamais kritērijs, kuru ECT faktiski pielieto, lai noteiktu novērtēšanas brīvības robežas plašumu. Autors to nosauktu par “**ideoloģiskajām supervērtībām**”. Ja visi pārējie kritēriji ir diezgan plaši iztirzāti citu autoru darbos, tad šis kritērijs līdz šim brīdim vēl nav ticis skaidri izdalīts uz pārējo fona un analizēts. Tādēļ autors veltīs tam daudz vairāk laika un uzmanības, nekā pārējiem kritērijiem.

Kas ir “ideoloģiskās supervērtības”? Tie ir reāli vai iedomāti labumi, kurus par tādiem nosaka Eiropā pašlaik valdošās ideoloģiskās tendences un kuru aizsardzībai ECT piešķir īpaši lielu svaru, salīdzinot ar citām tiesiski aizsargātām interesēm.²⁹⁶ Līdz ar to, **ja valsts vēlas šīs “supervērtības” aizsargāt uz pieteicēju rēķina, tai tiek atvēlēta lielāka rīcības brīvība; savukārt “supervērtību” aizskaršanas gadījumā valsts rīcības brīvība tiek samazināta un priekšroka dota pieteicējam, kurš uz šādu “supervērtību” atsaucas.** ECT var skaidros vārdos arī nepateikt, ka pielieto šādu kritēriju, taču to var diezgan skaidri saskaņot attiecīgā nolēmuma motivācijā.

Par ideoloģiskām tendencēm ECT judikatūrā joprojām tiek runāts nelabprāt, it īpaši akadēmiskajā literatūrā. Taču šādu tendenču esamība pēdējo gadu laikā ir tikusi vairākkārt atzīta no pašu ECT locekļu puses. Visskaidrāk to ir formulējis poļu tiesnesis K. Wojtyczek (*K. Wojtyczek*) kādā lietā pret Ungāriju. Pauzdams nožēlu par savu kolēģu nevēlēšanos atzīt, ka ECtK Pirmā protokola 1. pantā garantētā īpašuma tiesību aizsardzība organiski un nepieciešami ietver sevī arī uzņēmējdarbības brīvību, viņš savās atsevišķajās domās paziņoja:

“[...] Žēl, ka Tiesa – ideoloģisku motīvu dēļ – ir atturējusies un joprojām atturas no tā, lai izdarītu skaidru secinājumu no Konvencijas un tās protokolu redakcijas un atklāti atzītu ekonomisko brīvību kā fundamentālas cilvēktiesības, kas iekļautas Pirmā protokola 1. panta garantijās. [...]”²⁹⁷

Tātad **vismaz viens ECT tiesnesis ir skaidri un oficiāli atzinis, ka ECT, iztiesājot lietas, var vadīties arī pēc ideoloģiskiem motīviem.** Šādos apstākļos autors neredz nekādu pamatu tam, lai viņš nevarētu leģitīmi papētīt šādu motīvu esamību un īpatsvaru konkrētās lietās.

Lai saprastu, kādēļ ECT pielieto šo ideoloģisko “supervērtību” kritēriju, ir jāatceras tās tiesnešu iecelšanas kārtība. Saskaņā ar ECtK 22. pantu, katras dalībvalsts valdība iesniedz sarakstu ar trim kandidātiem, un Eiropas Padomes Parlamentārā Asambleja ar vienkāršu balsu vairākumu ievēl par tiesnesi vienu no viņiem. Savukārt 21. panta pirmā daļa nosaka:

“Par tiesnešiem var būt personas ar augstām morālām īpašībām, atbilstoši kvalificētas, lai ieņemtu augstus tiesu varas amatus, vai arī autoritatīvi juristi.”

Šīs normas primārais piemērotājs, protams, ir katras dalībvalsts valdība, kas sastāda tiesnešu kandidātu sarakstus. Tātad valdība arī primāri interpretē, ko nozīmē šajā normā ietvertās prasības un piedāvā tādus kandidātus, kas atbilst tās priekšstatiem par “augstām morālām īpašībām”,

²⁹⁶ Par “vērtības” jēdzienu vispārējā juridiskajā diskursā un īpašajā ECtK judikatūras kontekstā sk.: Blanc-Fily C. Valeurs dans la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme. Bruxelles: Bruylant, 2016, pp. 19-24.

²⁹⁷ *Könyv-Tár KFT and Others v. Hungary*, no. 21623/13, 16 October 2018, dissenting opinion of Judge Wojtyczek, § 2. Sk. arī *Lautsi and Others v. Italy* [GC], no. 30814/06, 18 March 2011, concurring opinion of Judge Power.

“kvalifikāciju” un “jurista autoritāti”. Gandrīz visi kandidāti (ar retiem izņēmumiem) ir vai nu nacionālo tiesu tiesneši, vai arī juridisko augstskolu pasniedzēji, kuri ir mācījušies tajās pašās valsts skolās un augstskolās un veidojuši savu karjeru tajās pašās aprindās, kur pārējie attiecīgo valstu vidusslāņa pārstāvji.²⁹⁸ Līdz ar to, ja raugāties uz ECT locekļu demogrāfisko profilu, ir pilnīgi dabiski un saprotami, ka viņi atspoguļo mūsdienu Eiropas sabiedriski politisko eliti, pie kuras paši pieder. Tātad, ja vien ECT tiesnesis izņēmuma kārtā nav brīvdomātājs ar īpaši attīstītu kritisko domāšanu, kurš nejausi izslīdējis cauri oficiālajam atlases “sietam”, viņa uzskati un vērtību sistēma visdrīzāk atbildīs viņu uzaudzinājušās kultūras paradigmai. Un tādēļ nav jābrīnās, ka šīs dominējošās paradigmas “supervērtības” (tēlaini izsakoties, tās var nosaukt arī par “svētajām govīm”) iespiežas arī ECT nolēmumu motivācijā kā īpaši smagas “svara bumbas”, kas var izšķiroši nospiegt ECT izvēli par labu vienam vai otram risinājumam.

Ideoloģiskās “supervērtības” parādās gk. (bet ne tikai) ECT nolēmumos par ECtK 10. pantā garantēto izteiksmes brīvību. Autors saskata vismaz trīs šādas “svētās govīs”: 1) dažāda attieksme pret t.s. “labējo” ekstrēmismu (t.i., nacismu, neonacismu, fašismu, galējo šovinismu, Holokausta noliegšanu u.tml.) un t.s. “kreiso” ekstrēmismu (komunismu u.tml.)²⁹⁹, 2) islāms un 3) tas, ko modernajā diskursā sauc par LGBT (t.i., “lesbiešu, geju, biseksuāļu un transseksuāļu”) tiesībām.

Runājot vispirms par “**labējo**” un “**kreiso**” ekstrēmismu, jāatceras, ka ECtK tika izstrādāta laikposmā no 1949. līdz 1950. gadam, kad nacistiskā Vācija un tās sabiedrotie bija tikko sakauti un neitralizēti, bet komunistiskais režīms otrpus Dzelzs priekškara turpināja radīt reālus draudus demokrātiskajām Rietumeiropas valstīm. No ECtK sagatavošanas darbiem izriet, ka tieši komunisma draudi iespaidoja tās autorus iekļaut ECtK tekstā 17. pantu (vēlāk pieliktais virsraksts – “Tiesību ļaunprātīgas izmantošanas aizliegums”) šādā redakcijā:

“Neviena no šīs Konvencijas normām nav tulkojama kā kādas valsts, personu grupas vai personas tiesības veikt jebkuru darbību, kuras mērķis ir likvidēt šajā Konvencijā atzītās tiesības un brīvības vai ierobežot tās lielākā mērā, nekā tas noteikts šajā Konvencijā.”

---

²⁹⁸ Par šo jautājumu sk.: Drzemczewski A. Election of judges to the Strasbourg Court: an overview. *European Human Rights Law Review*, issue 4, 2010, p. 377-383; Drzemczewski A. The Parliamentary Assembly's Committee on the Election of Judges to the European Court of Human Rights, Council of Europe. *Human Rights Law Journal*, Vol. 35, nos. 1-8, 2015, pp. 269-274; Lemmens K. (S)electing judges for Strasbourg: a (dis)appointing process?. In: Bobek M. *Selecting Europe's Judges: A Critical Review of the Appointment Procedures to the European Courts*. Oxford: Oxford University Press, 2015, pp. 95-119; Kosař D. Selecting Strasbourg judges: a critique. In: Bobek M. *A Critical Review of the Appointment Procedures to the European Courts*. Oxford: Oxford University Press, 2015, pp. 120-161.

²⁹⁹ Autors pašlaik lieto vārdus “labējais”, “kreisais” un “ekstrēmisms” tādās nozīmēs, kādās to mēdz ikdienā lietot politiķi, žurnālisti, politologi, utt., – abstrahējoties no jautājuma par to, cik šāda terminoloģija ir pareiza un pamatota. Tādēļ šie vārdi tiek konsekventi likti pēdiņās.

ECtK autori bija norūpējušies gk. par to, ka dažādas komunistu organizācijas ar PSRS atbalstu sāks piesaukt ECtK garantijas, lai varētu vieglāk rīkot Rietumeiropā nekārtības un savvērestības nolūkā vājināt vai gāzt tur valdošos demokrātiskos režīmus.³⁰⁰

Un patiešām, pati pirmā sūdzība, kuru bijusī Eiropas Cilvēktiesību komisija noraidīja, piemērojot 17. pantu, nāca no Rietumvācijas Komunistiskās partijas.³⁰¹ Tas bija 1957. gadā. Taču, tuvojoties 20.gs. beigām, Komisijas un (it īpaši) ECT locekļu vidū pakāpeniski sāka dominēt 60. gados un vēlāk skolotas juristu paaudzes, kuras nevarēja neskart Rietumeiropas universitātēs valdošie kreisi ideoloģiskie strāvojumi ar to nepārprotamajām simpātijām pret PSRS.³⁰² Pēc autora domām, šis “kulturāli demogrāfiskais” apstāklis pietiekami pārliecinoši izskaidro šo pārsteidzošo faktu: 1957. gada vācu komunistu partijas lieta ir un joprojām paliek vienīgā šāda tipa lieta, kur Konvencijas institūcijas ir *tieši* piemērojušas 17. pantu “ekstrēmi kreisai” kustībai.³⁰³ Gandrīz visas pārējās lietas, kurās Komisija un ECT ir spērušas šo radikālo soli – t.i., teikušas, ka attiecīgās fiziskās vai juridiskās personas konkrētā rīcība vai izteicieni ir tik acīmredzamā pretrunā ar ECtK pamatvērtībām, ka ECtK garantijas uz tiem neattiecas, un līdz ar to tiesību ierobežojuma samērīgums nemaz nav jāvērtē, – ir vai nu lietas par t.s. “ekstrēmi labējām” idejām un savienībām³⁰⁴, vai arī lietas par radikālo islāmistu paustiem klajiem aicinājumiem uz vardarbību un uz demokrātisku režīmu gāšanu.³⁰⁵

Kā to ir paskaidrojusi pati ECT, ECtK 17. pants ir piemērojams tikai “izņēmuma kārtā un ekstrēmās gadījumos”.³⁰⁶ Ir arī lietas, kurās ECT atteicās piemērot šo normu *tieši* (jo lietas apstākļi tās ieskatā nebija pietiekami ekstrēmi), taču galu galā secināja, ka apstrīdētais tiesību ierobežojums bija samērīgs ar tā leģitīmo mērķi, – tāpat veica parasto, klasisko trīsdaļīgo samērīguma analīzi. Dažās no šīm lietām ECT atsaucās uz 17. pantu kā uz palīgavotu samērīguma noteikšanā, tieši to

---

³⁰⁰ Sk., piem., Sweeney J. *The European Court of Human Rights in the Post Cold-War Era: Universality in Transition*, London: Routledge, 2013, pp. 192-195, kā arī ECtK 17. panta sagatavošanas darbu dokumentu DH(57)4 (23.04.1957). Pieejams: [https://www.echr.coe.int/LibraryDocs/travaux/ECHRTravaux-ART17-DH\(57\)4-BIL1675501.pdf](https://www.echr.coe.int/LibraryDocs/travaux/ECHRTravaux-ART17-DH(57)4-BIL1675501.pdf).

³⁰¹ Sūdzība bija par Vācijas Federālās Konstitucionālās tiesas nolēmumu, ar kuru šī partija bija tikusi atzīta par antikonstitucionālu un tās darbība izbeigta [*German Communist Party (KPD) v. Germany*, no. 250/57, Commission decision of 20 July 1957, *Yearbook* 1, pp. 222-225].

³⁰² Sk., daudzu citu darbu starpā, Hollander P. *Political Pilgrims: Travels of Western Intellectuals to the Soviet Union, China and Cuba, 1928–1978*. New York: Oxford University Press, 1981; Viereck P. *Shame and Glory of the Intellectuals*. Piscataway: Transaction Publishers, 1981.

³⁰³ Protams, ja vien pie ekstrēmi “kreisajiem” nepieskaita arī Kurdistānas strādnieku partijas (PKK) atbalstītājus, kas tika notiesāti Dānijā par PKK terorisma slavināšanu (*Roj TV A/S v. Denmark* (dec.), no. 24683/14, §§ 43-48, 17 April 2018). Tomēr kurdu “kreisums” ir kaut kas ļoti specifisks, ar stipru nacionālisma “piegaršu”, un diez vai Rietumeiropas intelektuālā un politiskā elite uztver to kā patiesi “savējo”. Tādēļ autors uzskata, ka viņa apgalvojums par vācu komunistu lietu kā vienīgo, kur Konvencijas institūcijas ir tieši piemērojušas ECtK 17. pantu “kreisai” kustībai, ir pareizs.

³⁰⁴ *Glimmerveen and Hagenbeek v. the Netherlands*, nos. 8348/78 et 8406/78, Commission decision of 11 October 1979, DR 18, p. 187; *Garaudy v. France* (dec.), no. 65831/01, 24 June 2003; *W.P. and Others v. Poland* (dec.), no. 42264/98, 2 September 2004; *Norwood v. the United Kingdom* (dec.), no. 23131/03, 16 November 2004; *Witzsch v. Germany* (no. 2) (dec.), no. 7485/03, 13 December 2005; *Pavel Ivanov v. Russia* (dec.), no. 35222/04, 20 February 2007; *M’Bala M’Bala v. France* (dec.), no. 25239/13, §§ 34-42, 20 October 2015.

³⁰⁵ *Hizb ut-Tahrir and Others v. Germany* (dec.), no. 31098/08, §§ 72-75, 78, 12 June 2012; *Kasymakhunov and Saybatalov v. Russia*, nos. 26261/05, 26377/06, §§ 106-114, 14 March 2013; *Belkacem v. Belgium* (dec.), no. 34367/14, §§ 33-37, 27 June 2017.

³⁰⁶ Sk., piem., *Perinçek v. Switzerland* [GC], no. 27510/08, § 114, 15 October 2015.

nepiemērojot. Bet arī šajās lietās ir vērojama skaidra disproporcija par ļaunu “ekstrēmi labējiem”: gandrīz visas šādi noraidītās sūdzības ir nākušas tieši no viņiem.³⁰⁷ Tātad ECT ir uzskatījusi, ka attiecīgo valstu novērtēšanas brīvības robeža bija visai plaša, un valstis bija rīkojušās tās ietvaros.

Raugoties uz visu pašreizējo judikatūru, var secināt, ka “ekstrēmi labējai” organizācijai vai personai, kas ir notiesāta vai citādi tiesiski cietusi savas politiskās darbības dēļ, ir gandrīz neiespējami uzvarēt ECT. Visā ECT judikatūrā par izteiksmes un pulcēšanās brīvību ir tikai trīs “ekstrēmi labējiem” labvēlīgi spriedumi – *Lehideux and Isorni v. France*, *Fáber v. Hungary* un *Redfearn v. the United Kingdom*, – un uz visas pārējās judikatūras fona tie ir uzskatāmi par brīnumainiem izņēmumiem.³⁰⁸

ECT piekoptais dubultstandarts šajā ziņā ir visskaidrāk redzams principiālu paziņojumu līmenī. ECT ir svinīgi deklarējusi, ka **nacionālsociālisms jeb nacisms** kā tāds ir pilnīgi, principiāli nesavienojams ar ECtK pamatā esošajām vērtībām³⁰⁹ – tā, ka ne tikai nacistu pastrādāto noziegumu slavināšana, bet arī Otrā Pasaules kara laikā piekoptās “pronacistiskas politikas” attaisnošana nebauda 10. panta aizsardzību.³¹⁰ Vēl jo vairāk: nacisms ECT ieskatā ir tik slikts, ka valsts (šajā gadījumā – Vācija) var, nepārkāpjot savu novērtēšanas brīvības robežu, aizliegt cilvēkiem sabiedriski politiskā diskursa ietvaros salīdzināt ar to citas sliktas lietas – piemēram, abortus³¹¹ vai dzīvnieku mocīšanu.³¹² Valstij atvēlētā novērtēšanas brīvības robeža šādos gadījumos paliek tik ārkārtīgi plaša, ka pazūd aiz apvārsņa.

Autors pilnīgi piekrīt ECT nostājai tajā ziņā, ka nacionālsociālisms nav savienojams ne tikai ar pamatvērtībām, pēc kurām bija vadījušies ECtK autori, bet arī vispār ar brīvas civilizētas sabiedrības

---

³⁰⁷ Sk., daudzu citu starpā, *R.L. v. Switzerland* (dec.), no. 43874/98, 25 November 2003; *Molnar v. Romania* (dec.), no. 16637/06, § 23, 23 October 2012; *Šimunić v. Croatia* (dec.), no. 20373/17, §§ 37-38, 22 January 2019. Tikai trīs šādā veidā noraidītās sūdzības nenāca no “ekstrēmi labējiem”: divās lietās pieteicēji bija turku kreisie (*Karatas and Sari v. France*, no. 38396/97, Commission decision of 21 October 1998, nepublicēts; *Kaptan v. Switzerland* (dec.), no. 55641/00, 12 April 2001), un vienā – radikāls islāmists (*Gündüz v. Turkey* (dec.), no. 59745/00, 13 November 2003).

³⁰⁸ Lietā *Lehideux and Isorni v. France* (23 September 1998, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-VII) tika konstatēts izteiksmes brīvības pārkāpums, jo Francijas tiesas bija notiesājušas pieteicējus par maršala Petēna (*Maréchal Pétain*, Francijas valsts galva un Viši režīma vadītājs Otrā Pasaules kara laikā) slavināšanu un attaisnošanu. Lietā *Fáber v. Hungary* (no. 40721/08, 24 July 2012) ECT atzina Ungāriju par vainīgu izteiksmes brīvības pārkāpumā. Pieteicējs, kurš bija piedalījies politiskā demonstrācijā, tika administratīvi sodīts par nepakļaušanos policijas prasībai novākt vēsturisko “Ārpāda karogu”, kas bija līdzīgs (bet ne identisks) Otrā Pasaules kara laikā Ungārijā valdījušā pronacistiskā režīma karogam. Saskaņā ar spriedumu lietā *Redfearn v. the United Kingdom* (no. 47335/06, 6 November 2012), Lielbritānijas tiesas nebija pienācīgi izpildījušas savu pozitīvo pienākumu un aizsargājušas pieteicēja biedrošanās tiesības pēc tam, kad viņš tika atlaists no darba par dalību Britu Nacionālajā Partijā (BNP). Tomēr jāpiezīmē, ka neviens no šiem spriedumiem netika taisīts vienbalsīgi. Savukārt spriedums lietā *Jersild v. Denmark* (23 September 1994, Series A no. 298) pie šīs kategorijas nepieder, jo tajā pieteicējs (dāņu žurnālists) bija notiesāts par *citu* cilvēku paustu agresīvi rasistisku komentāru translēšanu; t.i., viņš pats nebija “ekstrēmi labējais”.

³⁰⁹ *Schimanek v. Austria* (dec.), no. 32307/96, 1 February 2000: “Nacionālsociālisms ir ar demokrātiju un cilvēktiesībām nesavienojama totalitāra doktrīna, un tā piekritēji neapšaubāmi tiecas uz tāda veida mērķiem, kas ir minēti Konvencijas 17. pantā.”

³¹⁰ Sk., piem., *Lehideux and Isorni v. France*, 23 September 1998, § 53, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-VII, kā arī *Garaudy v. France* (dec.), no. 65831/01, 24 June 2003.

³¹¹ *Hoffer and Annen v. Germany*, nos. 397/07 and 2322/07, §§ 45-50, 13 January 2011.

³¹² *PETA Deutschland v. Germany*, no. 43481/09, §§ 47-51, 8 November 2012. Sk. arī *Nix v. Germany* (dec.), no. 35285/16, 13 March 2018.

pamatvērtībām. Taču, ja paraugās uz otru totalitāro ideoloģiju, kuras piemērošana vēsturiski ir bijusi pat vēl daudz asiņaināka – proti, **komunismu**, – tad var konstatēt, ka ECT attieksme pret to ir daudz maigāka un pozitīvāka. Līdz ar to, ja valsts vēlas ierobežot komunistisko darbību, tad, atšķirībā no iepriekš minētajām “ultralabējo” lietām, tās novērtēšanas brīvības robeža pēkšņi sarūk, un valsts rīcība parasti izrādās ārpus tās.

Šeit ir svarīgi nodalīt Austrumviduseiropas zemēs kādreiz valdījušos komunistiskos *režīmus* un komunismu kā politisko *ideoloģiju*. Pret pirmajiem ECT nekādu simpātiju nav. Lietā *Ždanoka v. Latvia* ECT Lielā palāta bez problēmām pieņēma Latvijas valdības pausto padomju okupācijas un aneksijas režīma vēsturisko un morālo vērtējumu.³¹³ Līdz ar to bijušā komunistiskā bloka valstīm, kas cenšas tikt galā ar pagātnes režīma mantojumu, tiek principā atzīta plaša novērtēšanas brīvības robeža.³¹⁴ Pat ja konkrētās lietās ECT konstatē ECtK pārkāpumu, nevar teikt, ka tās motivācija būtu neobjektīva.³¹⁵

Savukārt pret komunismu kā *ideoloģiju* ECT izturas pavisam citādi, it sevišķi ja runa ir par mūsdienu komunistu aktivitāti. Tas, starp citu, atgādina Rietumu politiskajās un akadēmiskajās aprindās izplatīto tēzi, ka asiņainie 20.gs. komunistiskie režīmi nemaz neesot iemiesojuši “īstu komunismu”; tā esot bijusi tikai komunisma “perversija”.³¹⁶ **Atšķirībā no nacisma, ECT nekad nav teikusi, ka komunisms pats par sevi būtu pretrunā ar ECtK pamatvērtībām.** Gluži otrādi: pašreizējā ECT nostāja ir tāda, ka nedz vārda “komunisms/komunisti” lietojums politiskas partijas nosaukumā, nedz jaunas komunistiskas partijas dibināšana nav pietiekams pamats, lai šādu partiju likvidētu vai atteiktos to reģistrēt.³¹⁷ Austrija drīkst spert radikālus tiesiskus soļus, lai pašā iedīglī iznīcinātu nacistu kustību atdzimšanu³¹⁸, bet Rumānija, kas no komunistiskā režīma ir cietusi neizmērojami smagāk, nav tiesīga pretoties mūsdienu centieniem to atdzīvināt.³¹⁹

Lai skaidri saskatītu, kā minētais dubultstandarts darbojas konkrēto ECT nolēmumu motivācijā, vislabāk noder spriedums lietā *Vajnai v. Hungary*, konfrontējot to ar lēmumu lietā *Šimunić v. Croatia*. *Vajnai* lietā iesniedzējs tika notiesāts par sarkanas piecstaru zvaigznes nēsāšanu pie žaketes atloka tiesiski organizētas publiskas demonstrācijas laikā. Ungārijas valdība centās attaisnot šo tiesību ierobežojumu ar tādiem pašiem argumentiem, kādus līdzīgā situācijā būtu piesaukusi Latvija vai jebkura cita Austrumviduseiropas reģiona valsts. Proti, mūsu tauta ir ļoti smagi cietusi no

³¹³ *Ždanoka v. Latvia* [GC], no. 58278/00, §§ 12-29, 119-120, 16 March 2006.

³¹⁴ Sk., piem., *Rekvényi v. Hungary* [GC], no. 25390/94, § 48, 20 May 1999.

³¹⁵ Sk., piem., *Turek v. Slovakia*, no. 57986/00, 14 February 2006, vai *Sõro v. Estonia*, no. 22588/08, 3 September 2015.

³¹⁶ Sk., piem., Lukin A. *Political Culture of the Russian ‘Democrats’*. Oxford: Oxford University Press, 2000, p. 151.

³¹⁷ *United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey*, 30 January 1998, §§ 53-54, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-I; *Partidul Comunistilor (Nepeceristi) and Ungureanu v. Romania*, no. 46626/99, §§ 50-61, 3 February 2005.

³¹⁸ Sk., piem., *Schimanek v. Austria* (dec.), no. 32307/96, 1 February 2000, kā arī bijušās Eiropas Cilvēktiesību komisijas lēmumus šādās lietās: *X. v. Austria*, no. 1747/62, Commission decision of 13 December 1963, *Yearbook* 13, p. 42; *H., W., P. and K. v. Austria*, no. 12774/87, Commission decision of 12 October 1989, DR 62, p. 216; *Ochensberger v. Austria*, no. 21318/93, Commission decision of 2 September 1994, nepublicēts.

³¹⁹ *Partidul Comunistilor (Nepeceristi) and Ungureanu v. Romania*, no. 46626/99, 3 February 2005.

komunistiskā režīma noziegumiem, un šā režīma simbolikas publiska lietošana aizskar tā upurus un viņu piederīgos. ECT šos argumentus noraidīja, atteicās piemērot ECtK 17. pantu un konstatēja 10. pantā garantētās izteiksmes brīvības pārkāpumu triju pamatmotīvu dēļ.³²⁰

Pirmkārt, ECT *Vajnai* lietā nekonstatēja tiesību ļaunprātīgu izmantošanu 17. panta izpratnē, jo pieteicēja motīvi nebija bijuši nedz nacistiski, nedz rasistiski un, sarkano zvaigzni nēsājot, viņš nebija vēlējis izrādīt necieņu totalitāro režīmu upuriem vai sekot “totalitāriem mērķiem”.³²¹ Taču lietā *Šimunić v. Croatia* ECT dīvainā kārtā³²² nevēlējās izturēties pret pieteicēju tikpat iejūtīgi un iztulkot apstrīdēto situāciju viņam par labu. Pieteicējs bija horvātu futbolists, kurš pēc kādas spēles beigām bija trīsreiz izkļēdzis mikrofonā tradicionālo horvātu saukli: “*Za dom!*” (“Par dzimteni!”), uz ko skatītāju pūlis atbildēja ar kļedzienu “*Spremni!*” (“Gatavi!”). Šis sauklis ir sena horvātu tautas tradīcija; tas skan arī pazīstamākajā 19.gs. horvātu patriotiskajā operā “*Nikola Šubić Zrinski*”, bet Otrā Pasaules kara laikā to izmantoja arī pronacistiskais (un neapšaubāmi noziedzīgais) A. Paveliča ustašu režīms. Par šo saucienu Horvātijas tiesas piesprieda pieteicējam ārkārtīgi bargu naudas sodu: apmēram 3300 eiro par “naida kurināšanu rases, tautības un ticības dēļ” – nemaz nepaskaidrojot, pret kādu tad “rasi, tautību vai ticību” sauklis bija vērsts. Iekšzemes tiesu rīcībā bija eksperta – profesora atzinums, saskaņā ar kuru, pat ja ustaši patiešām bija piesavinājušies šo saukli kopā ar citiem horvātu tautiskuma simboliem, tā senums un daudznozīmīgums neļāva kvalificēt to kā pronacistisku vai rasistisku. Taču tiesas šo atzinumu noraidīja kā mazsvarīgu, bez jebkādas skaidrākas motivācijas paziņojot: “visi lietas apstākļi” norādot uz to, ka pieteicēja sauciens esot bijis domāts kā rasistisks. Autora ieskatā šis bija ļoti tipisks *patvaļīgas tiesas spriešanas* piemērs. Taču ECT savā lēmumā to bez šaubīšanās apstiprināja (17. pants netika piemērots tieši, bet gan kā palīgavots samērīguma noteikšanā).³²³ Bet sarkanā komunistu zvaigzne ir daudz viennozīmīgāks simbols, nekā “*Za dom – spremni!*”, un ECT būtu *a fortiori* jāseko *Vajnai* lietas piemēram, interpretējot pieteicēja nodomus viņam labvēlīgā veidā (*in dubio pro reo*).

Otrkārt – un tas patiešām ir ļoti netipiski starptautiskai tiesai – *Vajnai* lietā ECT ietvēra savā spriedumā šādu visnotaļ šokējošu politisku deklarāciju:

“Tiesa apzinās, ka labi zināmie, komunisma režīma izdarītie cilvēktiesību pārkāpumi ir diskreditējuši sarkanās zvaigznes simbolisko vērtību. Tomēr Tiesas ieskatā to nevar saprast tikai kā komunistiskās totalitārās varas zīmi, kā to ir netieši atzinusi arī valdība [..]. Ir skaidrs, ka šī zvaigzne simbolizē arī starptautisko strādnieku kustību,

³²⁰ *Vajnai v. Hungary*, no. 33629/06, 8 July 2008. Sk. arī gandrīz identisko spriedumu lietā *Fratanoló v. Hungary*, no. 29459/10, 3 November 2011.

³²¹ *Vajnai v. Hungary*, no. 33629/06, §§ 24-25, 8 July 2008.

³²² Vārdkopas “dīvainā kārtā”, “nez kādēļ” u.tml. šeit un turpmāk tiek lietotas kā tīri retorisks paņēmieni. Autors ir jau izskaidrojis, kādēļ, viņaprāt, ECT attieksme ir tāda, kāda tā ir.

³²³ *Šimunić v. Croatia* (dec.), no. 20373/17, §§ 44-49, 22 January 2019.

kas cīnās par taisnīgāku sabiedrību, kā arī dažas tiesiski atļautas politiskās partijas, kas darbojas dažādās dalībvalstīs.”³²⁴

Autors vēlas īpaši uzsvērt, ka šajā paragrāfā ECT pat nemaz necenšas būt objektīva un nenorobežojas no dažādu politisko spēku saukļiem. Tā nesaka, piem., “šo zvaigzni kā simbolu izmanto kustības, kas *apgalvo, ka cīnoties par taisnīgāku sabiedrību*”. Tā vietā ECT pauž savu nostāju skaidra pozitīva apgalvojuma formā: **kustība vai kustības, kas kā savu simbolu izmanto sarkano zvaigzni, patiešām cīnās par taisnīgāku sabiedrību; šis simbols ir sākotnēji labs, bet totalitārie režīmi to ir tikai diskreditējuši**. Pat ja šis apgalvojums ir ietverts tikai vienā spriedumā, jāatzīst, ka ar to ECT ir skaidri paudusi savas politiskās simpātijas – neraugoties uz to, ka tai būtu jābūt objektīvai.

Jebkurā gadījumā, ECT pārmeta Ungārijas tiesām nevēlēšanos izšķirt dažādus kontekstus, kādos var tikt lietota sarkanā zvaigzne.³²⁵ Te atkal duras acīs dubultstandarts: *Šimunić* lietā ECT spītīgi atteicās saskaņot un atzīt saukļa “*Za dom – spremni!*” daudzās nozīmes un pieķērās tikai vienai – vissliktākajai un pieteicējam nelabvēlīgākajai. Taču, ja jau sarkanā zvaigzne esot sākotnēji labs simbols, kuru esot tikai “diskreditējuši” slikti ļaudis, tad vai tas pats nav vēl vairāk sakāms par seno patriotisko saukli, kas skan pat klasiskā operā?

Treškārt, *Vajnai* lietā ECT uzsvēra to, ka sarkanā zvaigzne tikusi lietota miermīlīgas, tiesiski noturētas demonstrācijas ietvaros, un tā nebija saistīta ne ar reālu totalitāra režīma atjaunošanas risku, ne ar publisku nekārtību draudiem, kurus varētu izprovocēt komunisma simbola izrādīšana.³²⁶ Arī *Šimunić* lietā nebija absolūti nekādu pierādījumu, ka futbolista sauciens un skatītāju atbilde būtu kaut kādā veidā saistītas ar mēģinājumiem atjaunot Horvātijā ustašu režīmu vai uzbrukt mazākumtautībām, vai arī ka stadionā reāli draudētu izcelties nekārtības. Taču ECT šos apstākļus vispār nekādi neņēma vērā.

Autors vēlas stingri uzsvērt, ka, būdams ārkārtīgi plašas izteiksmes brīvības piekritējs, viņš pats personīgi atbalsta to standartu, kas ir noteikts ASV Augstākās tiesas judikatūrā par ASV Konstitūcijas Pirmā labojuma piemērošanu. Vienlaikus autors apzinās, ka Eiropas valstu tiesību tradīcijā tik plašs vārda brīvības standarts nav pieņemts, līdz ar to būtu pieņemami plašāki ierobežojumi ECtK 10. panta otrās daļas garā. Taču arī šādā gadījumā valstu rīcības vērtēšanā nav pieļaujami nekādi dubulstandarti. Tātad arī tām atvēlētajai novērtēšanas brīvības robežai ir jābūt vienādai, neatkarīgi no pieteicēja vietas politiskajā spektrā. Daži ECT tiesneši vismaz vispārējo principu līmenī to ir sapratuši. Piem., lietā *Fáber v. Hungary* (sods par nepakļaušanos policijas prasībai novākt ungāru vēsturisko “Ārpāda karogu”), serbu tiesnesis D. Popovičs (*D. Popović*) pievienoja spriedumam atsevišķās piekritošās domas, kurās paziņoja:

³²⁴ *Vajnai v. Hungary*, no. 33629/06, § 52, 8 July 2008.

³²⁵ *Ibid.*, §§ 53-54, 56.

³²⁶ *Ibid.*, §§ 53, 55. Sk. arī *Fratanoló v. Hungary*, no. 29459/10, § 25, 3 November 2011.

“[...] Motivācija, kas ir [manas] pieejas pamatā, ir vienkārša: ja kreiso politiskais simbols ir atļauts – neatkarīgi no sekām, ko tā izstādīšana var izraisīt – tad ir jāatļauj arī labējo simbols.”³²⁷

Lietā *Féret v. Belgium* (“ekstrēmi labēja” politiķa sodīšana par asiem, pret imigrantiem un pret valdības imigrācijas politiku vēršiem izteicieniem), ungāru tiesnesis A. Šajo (*A. Sajó*) vērsa savu kolēģu uzmanību uz viņu ideoloģiskās neobjektivitātes riskiem:

“Iespēja regulēt cilvēku teikto tikai tā satura dēļ – un, attiecīgi, šai runai uzliktie ierobežojumi – balstās uz ideju, ka atsevišķi izteicieni esot pretrunā ar Konvencijas garu. Taču “gars” nepiedāvā nekādus skaidrus standartus un paver ceļu ļaunprātībām. Cilvēkiem, ieskaitot tiesnešus, ir nosliece kvalificēt sev nepatīkamus viedokļus kā objektīvi nepieņemamus un līdz ar to izslēgt tos no izteiksmes brīvības aizsardzības sfēras. Taču **tieši tajā brīdī, kad mēs nonākam saskarsmē ar idejām, kas izraisa mūsu naidu vai riebumu, mūsu spriedumam ir jābūt visapdomīgākajam, jo mūsu personīgā pārlicība draud ietekmēt mūsu izpratni par to, kas patiešām ir bīstams. [...]**”³²⁸

Otrā ideoloģiskā “supervērtība” jeb “svētā govš”, kas ietekmē valstu novērtēšanas robežas plašumu, ir **islāms**. Mūsdienu Rietumeiropas valstu sabiedrisko, politisko un reliģisko elišu attieksme pret islāmu no pirmā acu uzmetiena šķiet dīvaina un iracionāla. Pēdējo gadu desmitu gaitā terora aktu un citu noziegumu un cilvēktiesību pārkāpumu izdarītāji paši bieži un regulāri paziņo, ka viņi rīkojoties saskaņā ar islāma priekšrakstiem un atsaucas uz tā svētajiem tekstiem.³²⁹ Tomēr valdošo aprindu pārstāvji stūrgalvīgi atsakās konstruktīvi meklēt problēmas sakni pašā islāma teoloģijā³³⁰, bet tos, kuri uzdrošinās to darīt, sauc par “rasistiem”³³¹ vai tml. un bieži arī soda. Ja autora iepriekš minētā sekulārā dogma – “komunisms nav slikts, tikai Staļins, Mao u.c. to ir izkropļojuši” – vēl nav kļuvusi par universālu un tai drīkst nepiekrīst, tad sekulārā dogma “islāms ir labs, bet Ben Ladens u.c. teroristi to tikai kropļo un ļaunprātīgi izmanto” jau ir kļuvusi par gandrīz obligātu. Diemžēl gan globālajā, gan atsevišķu dalībvalstu līmenī pašlaik ir vērojama ļoti satraucoša tendence: piesedzoties ar t.s. “naida

³²⁷ Šīm atsevišķajām domām pievienojās arī Monako tiesnese I. Berro-Lefevra (*I. Berro-Lefèvre*). Sk. *Fáber v. Hungary*, no. 40721/08, 24 July 2012, concurring opinion of Judge Popović joined by Judge Berro-Lefèvre.

³²⁸ Viņa atsevišķajām nepiekrītošajām domām pievienojās arī itāļu tiesnesis V. Dzagrebelski (*V. Zagrebelsky*) un gruzīnu tiesnese N. Cocorija (*N. Tsotsoria*). Sk.: *Féret v. Belgium*, no. 15615/07, 16 July 2009, dissenting opinion of Judge Sajó joined by Judges Zagrebelsky and Tsotsoria.

³²⁹ Sk., piem., Venkatraman A. *Religious Basis for Islamic Terrorism: The Quran and Its Interpretations*. *Studies in Conflict & Terrorism*, Vol. 30, 2007, no. 3, pp. 229-248.

³³⁰ Sk. interviju ar autoru: Vikmanis Ģ. *Idejas, kas apdraud Eiropu*. Saruna ar Francijā strādājošo latviešu juristu Juri Rudevski. *Latvijas Avīze*, 2017.gada 23. aprīlis. Pieejams: <http://www.la.lv/idejas-kas-apdraud-eiropu>.

³³¹ Saukt islāma kritiku par “rasismu” ir absurdi, jo islāms nav nedz rase, nedz tautība. Atšķirībā no dažām “etniskām” reliģijām, kas ir saistītas ar konkrētām etniskām grupām (jūdaisms, tradicionālais hinduisms, jezīdisms, druzu ticība), islāms ir *universāla* un *prozelītiska* reliģija: tāpat kā kristietība, budisms vai bahaisms, tā aicina *visus* cilvēkus neatkarīgi no izcelsmes. Par to sk. Rudevskis J. *Vispārējs ieskaits musulmaņu tiesībās*. *Jurista Vārds*, 2011. 18.janvāris, nr. 3, 10.-26. lpp. Līdz ar to musulmaņu starpā – tieši tāpat kā kristiešu starpā – ir visu iespējamo ādas krāsu un visdažādāko tautību cilvēki.

runas” izskaušanu, notiek mēģinājumi panākt islāma kritikas aizliegšanu un kriminalizēšanu – kas, protams, riskē dot nāvējošu triecienu vārda brīvībai.³³²

Būdams (cita starpā) islāma pētnieks³³³, autors ir analizējis arī šīs parādības iespējamus cēloņus. Šā promocijas darba ietvaros viņš šajā jautājumā tālāk neiedziļināsies, bet īsumā minēs tikai tos iemeslus, kuri, viņaprāt, liek tipiskā mūsdienu Rietumeiropas augstkolā skolotam un valdošās kultūras ietekmē uzaugušam cilvēkam (arī ECT tiesnesim) uzskatīt islāma kritiku par nepieļaujamu. Šādi iemesli ir trīs: 1) vairākumā Eiropas valstu islāms ir gk. imigrantu kopienu reliģija, kas tād ir saistīta ar “citādo” un “diskriminētajām minoritātēm”; 2) islāms ir sabiedrotais cīņā pret judeokristīgās civilizācijas vērtībām, kuras mūsdienu akadēmiskajās aprindās tiek aktīvi apšaubītas un apkarotas; 3) islāma skatījums uz iespējamo pasaules pilnveidošanu ir līdzīgs mūsdienu akadēmisko aprindu iecienītākās politiskās ideoloģijas – sociālisma – skatījumam.³³⁴

Nav jābrīnās, ka šāda attieksme ir raksturīga arī Strasburgas institūcijām.³³⁵ Zīmīgi, ka pirms vairākiem gadiem Eiropas Padome (pie kuras institucionālās struktūras pieder arī ECT) disciplināri sodīja kādu darbinieci par asu islāma kritiku saturošas grāmatas sarakstīšanu un izdošanu.³³⁶

Ja runājam par pašu ECT, tad tās judikatūrā ir ļoti skaidri redzama īpaša attieksme pret islāmu, kas konkrētajās lietās ietekmē valstij atvēlētās novērtēšanas brīvības robežas plašumu. Tāpat kā gadījumā ar “ekstrēmi labējiem” un “ekstrēmi kreisajiem”, arī šeit ir vērojama aizsargāto vērtību gradācija. **Pirmkārt**, valstīm tiek atstāta brīvība ierobežot un sodīt musulmaņus par vārdiem un darbiem, kas saistīti ar terorismu, šariāta režīma vai kalifāta iedibināšanas mēģinājumiem,

---

³³² Svarīgāko faktu un dokumentu kopsavilkums ir atrodamš šeit: *Becket Fund for Religious Liberty Issues Brief “Defamation of Religions”* (July 2008). Pieejams:

<https://web.archive.org/web/20090206220325/http://www.becketfund.org/files/73099.pdf>. Sk. arī Samson E.

Criminalizing Criticism of Islam. *The Wall Street Journal*, 10 September 2008. Pieejams:

<https://web.archive.org/web/20090206220325/http://www.becketfund.org/files/73099.pdf>.

³³³ Būdams arābu valodas pratējs, autors var piekļūt islāma teoloģisko tekstu oriģinālversijām un strādāt ar tām. Sk., piem., Rudevskis J. Vispārējs ieskats musulmaņu tiesībās. *Jurista Vārds*, 2011. 18.janvāris, nr. 3, 10.-26. lpp., kā arī Rudevskis J. Droit de la famille et des mineurs dans les systèmes juridiques contemporains: droit islamique. In: Perlingieri P., Chiappetta G. (ed.), *Questioni di diritto delle famiglie e dei minori*. Napoli: Edizioni Scientifiche Italiane, 2017, pp. 157-225; un Rudevskis J. Musulmaņu kafālas pielāgošana Latvijas tiesību sistēmai: adopcija vai aizbildnība?. Grām.: *Satversmē nostiprināto vērtību aizsardzība: dažādu tiesību nozaru perspektīva*. LU 77. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2019, 316-322.lpp.

³³⁴ Par mūsdienu Rietumu “intelektuālu” naidu pret savu civilizāciju un simpātijām pret islāmu sk.: Riley A. On How and Why Intellectuals Deceive Themselves: A Paul Hollander Retrospective. *Society*, Vol. 54, Iss. 6, 2017, pp. 564-572. Par viņu simpātijām pret sociālismu sk.: Hayek F.A. *The Intellectuals and Socialism*. The University of Chicago Law Review, Vol. 16, Iss. 3, 1949, pp. 417-433. Par islāma un marksisma filozofiskajām paralēlēm sk.: Lewis B. *Communism and Islam*. *International Affairs*, Vol. 30, no. 1, 1954, pp. 1-12.

³³⁵ Sk., piem., šādus augsta līmeņa Eiropas Padomes politiskos dokumentus: Resolution 1743 (2010) and Recommendation 1927 (2010) of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe on Islam, Islamism and Islamophobia in Europe. Pieejamas: <http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17880&lang=en> un <http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-DocDetails-EN.asp?FileID=17881&lang=EN>.

³³⁶ *Kling (IV) c. Secrétaire Général*, recours n° 405/2008, sentence du Tribunal Administratif du Conseil de l’Europe du 19 décembre 2008. Pieejams: <https://rm.coe.int/168077001f>.

vardarbības sludināšanu pret ebrejiem u.c. “neticīgajiem”.³³⁷ **Otrkārt**, ja islāms saduras ar sekulārismu jautājumos par autora iepriekš jau minēto “kopādzīvošanu” sekulārā sabiedrībā (burkas, galvas lakati u.tml.), tad priekšroka gandrīz vienmēr tiek dota sekulārismam. Jāpaskaidro, ka Eiropas valstu elitēm (un tāpat ECT) vienlaikus ir pozitīva attieksme arī pret islāmam šķietami pretēju ideoloģiju – radikālo sekulārismu jeb laicismu (*laïcité* – franču val., *laiklik* – turku val.), kas ir Francijas un Turcijas konstitucionālo tiesību sistēmu stūrakmenis.³³⁸

Treškārt, lietās par ticīgo reliģisko jūtu aizskaršanu ECT acīmredzami padara valsts rīcības brīvību atkarīgu no tā, kuras ticības pārstāvji ir aizskarti. Visu pēdējo divdesmit gadu judikatūru šajā jautājumā var rezumēt šādi: **valstij ir ļoti plaša novērtēšanas brīvība, aizsargājot islāmu, un ļoti šaura rīcības brīvība, aizsargājot kristietību**.³³⁹ Citiem vārdiem sakot, ECtK dalībvalstis drīkst vērst pret islāma kritiķiem tādas sankcijas, kas, ja runa ir par kristietību, parasti tiek atzītas par izteiksmes brīvības pārkāpumu.

No malas raugoties, šķiet šokējoša ECT vēlme teju vai par katru cenu nosargāt viena vēsturiska personāža – islāma dibinātāja, 6.-7.gs. dzīvojušā Muhameda godu. Tas, ka, atšķirībā no Jēzus Kristus un Sidhārtas Gautamas (vēsturiskā Budas), Muhameds bija ne tikai reliģiska figūra, bet arī varens karavadonis, soģis un politisks līderis,³⁴⁰ – un līdz ar to viņa pieļaujamās kritikas robežām it kā būtu jābūt ārkārtīgi plašām – ECT judikatūrā vispār netiek ņemts vērā. Lietā *I.A. v. Turkey* ECT atzina par ECtK 10. panta otrajai daļai atbilstošu turku izdevēja sodīšanu par romāna izdošanu, kurā tika apgalvots, ka daži Korāna panti esot radušies, islāma pravietim Muhamedam “uzbudinājumā” atrodoties viņa mazgadīgās sievas Āišas rokās; ka Muhameds esot pārkāpis gavēni, stājoties dzimumsakaros “pēc vakariņām un pirms lūgšanas”, un ka Muhameds neesot aizliedzis dzimumaktu ar dzīvnieku vai liķi. ECT palātas tiesnešu vairākums nosprieda, ka šie vārdi esot “ļauņprātīgs

³³⁷ *Kalifstaat v. Germany* (dec.), no. 13828/04, 11 December 2006; *Hizb Ut-Tahrir and Others v. Germany* (dec.), no. 31098/08, 12 June 2012. Kā pretēju piemēru sk. *Gündüz v. Turkey*, no. 35071/97, 4 December 2003.

³³⁸ Lai gan ECT ir uzsvērusi, ka tā principā atzīst jebkura pašlaik pastāvoša valsts un reliģisko organizāciju attiecību modeļa leģitimitāti un nediktē dalībvalstīm, kuru no modeļiem izvēlēties (*İzettin Doğan v. Turkey* [GC], no. 62649/10, § 183, 26 April 2016), tā ir vēltījusi īpaši pozitīvu morālu vērtējumu pilnīgai valsts un baznīcas nošķiršanai, kas “nozīmē [valsts] objektīvu attieksmi pret visiem reliģiskajiem ticējumiem, ievērojot plurālismu un dažādību” (*Ebrahimian v. France*, no. 64846/11, § 67, 26 November 2015). Pašlaik Eiropā šāds modelis pastāv tikai četrās valstīs vai valstiskās vienībās: Francijā, Turcijā, kā arī Ženēvas un Neišāteles kantonos Šveicē.

³³⁹ Jāpiezīmē, ka agrākajā 1990. gadu judikatūrā ECT atzina dalībvalstīm ļoti plašu novērtēšanas brīvības robežu, lai aizsargātu vismaz nomināli kristīgā *vairākuma* reliģiskās jūtas: sk. spriedumus lietās: *Otto-Preminger-Institut v. Austria* (20 September 1994, Series A no. 295) un *Wingrove v. the United Kingdom* (25 November 1996, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-V). Šī judikatūra tika ļoti asi kritizēta, un ne tikai no vairāku franču tiesību zinātnieku puses (kurus varētu turēt aizdomās par no t.s. “Apgaismības” laikmeta mantoto antiklerikalismu), bet arī no citu valstu zinātnieku puses. Sk.: Wachsmann P. La religion contre la liberté d'expression: sur un arrêt regrettable de la Cour européenne des droits de l'homme. *Arrêt Otto-Preminger-Institut*. *Revue universelle des droits de l'homme*, 1994, pp. 441-449; Rigaux F. La liberté d'expression et ses limites. *Revue trimestrielle des droits de l'homme*, 1995, pp. 401-415; Margiotta Broglio F. Un scontro tra libertà: la sentenza *Otto-Preminger-Institut* della Corte europea. *Rivista di diritto internazionale*, 1995, pp. 368-378; Platzgrummer W. Herabwürdigung religiöser Lehren, Meinungsfreiheit und Freiheit der Kunst. *Juristische Blätter*, 1995, S. 137-142. Tagad šo spriedumu vietā ir stājusies jauna judikatūra, kas uzkrītoši aizsargā islāmu, bet ne kristietību. Pēc autora domām, no vārda brīvības viedokļa “vecā” judikatūra bija sliktā, taču jaunā ir vēl sliktāka, jo no “ticīgo reliģisko jūtu aizsardzības” ECT pārgāja pie “*dažu* ticīgo reliģisko jūtu aizsardzības”.

³⁴⁰ Sk.: Rudevskis J. Vispārējs ieskats musulmaņu tiesībās. *Jurista Vārds*, 2011. 18.janvāris, nr. 3, 10.-26. lpp.

uzbrukums islāma Pravietim”, un ka izdevēja sodīšana esot notikusi valsts novērtēšanas brīvības robežās, lai aizsargātu musulmaņus no aizskarošiem uzbrukumiem lietām, kuras tie uzskata par svētām.³⁴¹ Dīvainā kārtā ECT neuzskatīja par pietiekami svarīgu un leģitīmu Krievijas iestāžu līdzīgo vēlmi aizsargāt pareizticīgos kristiešus “no aizskarošiem uzbrukumiem lietām, kuras tie uzskata par svētām”, konstatējot ECtK 10. panta pārkāpumu lietā par krievu pankroka grupas “*Pussy Riot*” dalībnieču sodīšanu par ālēšanos Maskavas Kristus Pestītāja katedrālē.³⁴²

Lietā *E.S. v. Austria* ECT taisīja spriedumu, kas tika gandrīz vienbalsīgi ļoti asi kritizēts no Rietumu tiesībzinātnieku un publicistu puses, turklāt neatkarīgi no viņu ideoloģiskās pārliecības.³⁴³ Pieteicēja tika krimināli sodīta par to, ka, uzstājoties ļoti šaurā, gk. t.s. “ekstrēmi labējās” Austrijas Brīvības partijas biedriem domātā seminārā par islāmu, bija mutiski nosaukusi islāma pravieša Muhameda dzimumattiecības ar viņa deviņgadīgo sievu Āišu par “pedofīliju”. Starp apmēram 30 šā pasākuma dalībniekiem bija ielavījies žurnālists, kurš slepeni veica audioierakstu un pēc tam nosūdzēja pieteicēju tiesībsargājošajām iestādēm. ECT pilnībā apstiprināja austriešu tiesu spriedumus, turklāt lietojot tādas izteicienus, kuros paudās teju vai personīgs sašutums par šādu Pravieša zaimošanu (“pieteicējas izteicieni varēja izsaukt *pamototu* sašutumu”; “[tos] varēja uztvert tikai kā tādas, kuru mērķis bija pierādīt, ka Muhameds nav pielūgsmes vērts”, “pieteicējai bija jāapzinās, ka viņas izteicieni bija daļēji balstīti uz nepatiesiem faktiem un varēja izraisīt (pamototu) sašutumu citos”, u.tml.).³⁴⁴ Autors nevar nepiekrīst M. Milanovičam (*M. Milanovic*), ka šādu ECT attieksmi nav iespējams saprast citādi, kā mēģinājumu “pa sētas durvīm” ievilkt Eiropas valstu tiesību sistēmās zaimošanas kriminalizāciju³⁴⁵, turklāt tieši attiecībā uz islāmu.

Tomēr jau minētajā “*Pussy Riot*” lietā ECT nez kāpēc neuzskatīja, ka daudzkrāsainās balaklavās tērptu sieviešu lēkāšana pareizticīgo dievnama altārtelpas priekšā, izkliežot lamuvārdus,

---

³⁴¹ *İ.A. v. Turkey* (no. 42571/98, §§ 29-31, 13 September 2005). Sk. arī tiesnešu Ž-P. Kostas (*J.-P. Costa*), I. Kabrala Baretu (*I. Cabral Barreto*) un K. Jungvīrtu (*K. Jungwiert*) atsevišķās nepiekrītošās domas.

³⁴² *Mariya Alekhina and Others v. Russia*, no. 38004/12, §§ 250-269, 17 July 2018. Šeit vēl varētu minēt spriedumu lietā *Sekmadienis Ltd. v. Lithuania* (no. 69317/14, 30 January 2018). Šajā lietā kāda lietuviešu komercsabiedrība tika sodīta ar naudassodu par jaunas apģērbu kolekcijas reklāmu, kurā tika izmantoti hipijiem līdzīgu, notetovētu jauniešu (puīša un meitenes) attēli ar uzrakstiem, kas saturēja vārdus “Jēzus” un “Marija”. ECT konstatēja, ka lietuviešu tiesas nebija veikušas pienācīgu samērīguma analīzi, piešķirot pārmērīgu svaru ticīgo jūtu aizsardzībai uz pieteicējas izteiksmes brīvības rēķina (sk. īpaši § 83). Autora ieskatā šis patiešām bija tas gadījums, kad valsts institūciju reakcija bija bijusi acīmredzami nesamērīga (par to sk. maltiešu tiesneša V. De Gaetano atsevišķās piekrītošās domas), taču paliek jautājums: vai ECT būtu nospriedusi tāpat, ja attēlos būtu redzams melnīgsnējs arābu tipa vīrietis un teksts saturētu vārdus “Allāhs” un “Muhameds”?

³⁴³ *E.S. v. Austria*, no. 38450/12, 25 October 2018. Sk., daudzu citu kritisku komentāru starpā: Milanovic M. Legitimizing Blasphemy Laws Through the Backdoor: The European Court’s Judgment in *E.S. v. Austria*. EJIL (European Journal of International Law): *Talk!*, 29.10.2018. Pieejams: <https://www.ejiltalk.org/legitimizing-blasphemy-laws-through-the-backdoor-the-european-courts-judgment-in-e-s-v-austria/>; Smet S. *E.S. v. Austria*: Freedom of Expression versus Religious Feelings. Strasbourg Observers, 7.11.2018. Pieejams: <https://strasbourgobservers.com/2018/11/07/e-s-v-austria-freedom-of-expression-versus-religious-feelings-the-sequel/>.

³⁴⁴ *E.S. v. Austria*, no. 38450/12, §§ 52-53, 25 October 2018.

³⁴⁵ Milanovic M. Legitimizing Blasphemy Laws Through the Backdoor: The European Court’s Judgment in *E.S. v. Austria*. EJIL (European Journal of International Law): *Talk!*, 29.10.2018. Pieejams: <https://www.ejiltalk.org/legitimizing-blasphemy-laws-through-the-backdoor-the-european-courts-judgment-in-e-s-v-austria/>

un šīs darbības videoieraksta ielikšana *YouTube* vietnē būtu pietiekama, lai izraisītu “pamatotu” sašutumu (ECT tikai augstsirdīgi pieļāva, ka tas “varētu šķist nepieņemams dažiem cilvēkiem”).³⁴⁶ ECT īpaši uzsvēra, ka pieteicēju darbībās nebija vardarbības vai naida kurināšanas pret ticīgajiem kā cilvēkiem – bet to nebija arī *E.S.* lietā.

Šajā aspektā spriedums *E.S.* lietā ir jāsālīdzina arī ar lietu *Stomakhin v. Russia*. Ultraradikālajam krievu publicistam B. Stomahinam tika piespriests piecu gadu cietumsods par to, ka viņš bija izplatījis paša sastādītas, izdrukātas un pavairotas avīzītes (īstenībā – skrejlapas), kas ļoti agresīvos izteicienos slavēja čečenu separātistu veiktos terora aktus, attaisnoja vardarbību, nepārprotami kurināja naidu pret krievu karaspēka locekļiem un krieviem kā tādiem, u.tml. Cita starpā viņš bija publicējis divus rakstus, kuru attiecīgie virsraksti apsūdzēja krievus (kā tādus) un pareizticīgos (kā tādus) dažādās neģēlībās. ECT atzina, ka pieteicēja sodīšana bija pamatota ar “neatliekamu sabiedrisku vajadzību”, taču galu galā atzina piemērotā soda nesamērīgumu un līdz ar to ECtK 10. panta pārkāpumu. Šajā ziņā viens no ECT minētajiem pamatmotīviem bija minēto skrejlapu izplatīšanas šaurais loks, kā rezultātā inkriminētie raksti un tajos ietvertie izteicieni bija nonākuši pie ļoti šaura adresātu loka.³⁴⁷ Dīvainā kārtā šis kritērijs nemaz netika piemērots *E.S.* lietā, kurā Muhamedu kritizējošie mutiskie izteicieni bija izskanējuši šaurā sapulcē un nemaz nebūtu kļuvuši plašāk zināmi, ja pieteicēju nebūtu nosūdzējis viens klātesošs ziņotājs.

Arī lietā *Klein v. Slovakia* ECT nosprieda, ka naudassoda piespriešana žurnālistam par rupja, seksuāli iekrāsota lamuvārda pielietošanu pret vienu no slovāku katoļu bīskapiem žurnāla publikācijā (nevis privātā seminārā) pārkāpa ECtK 10. pantu.³⁴⁸

E.S. lietas fakti skaidri rāda, ka pieteicēja bija runājusi par Muhameda dzimumnosliecēm konkrētā kontekstā, t.i., apspriežot kādu svarīgu globāla mēroga problēmu. Runa ir par mazu meitenīšu izprecināšanu musulmaņu valstīs un sabiedrībās, kas notiek, vadoties pēc Muhameda personīgā piemēra.³⁴⁹ ECT izvēlējās šo acīmredzamo faktu noliegt, apgalvojot, ka pieteicējas galvenais mērķis esot bijis aizskart musulmaņus.³⁵⁰ Taču kādā citā lietā, *Giniewski v. France*, ECT konstatēja ECtK 10. panta pārkāpumu tādēļ, ka pieteicējs, ebreju izcelsmes žurnālists, tika krimināli sodīts par raksta publicēšanu, kurā saistīja tradicionālo Katoļu baznīcas mācību ar antisemitismu un Holokaustu. ECT lika īpašu uzsvaru uz to, ka pieteicējs bija vēlējis apspriest sabiedriski svarīgu vēsturisku problēmu, nevis aizskart katoļus kā tādus.³⁵¹ Autors ir un paliek dziļā neizpratnē, kāda burvju ierīce bija ļāvusi tiesnešiem iesniegties *E.S.* kundzes un Giņevska kunga dvēseles dziļumos

³⁴⁶ *Mariya Alekhina and Others v. Russia*, no. 38004/12, §§ 225-228, 17 July 2018.

³⁴⁷ *Stomakhin v. Russia*, no. 52273/07, §§ 122, 131, 9 May 2018.

³⁴⁸ *Klein v. Slovakia*, no. 72208/01, 31 October 2006.

³⁴⁹ Rudevskis J. Vispārējs ieskaits musulmaņu tiesībās. Jurista Vārds, 2011. 18.janvāris, nr. 3, 10.-26. lpp.

³⁵⁰ *E.S. v. Austria*, no. 38450/12, §§ 13, 57, 25 October 2018.

³⁵¹ *Giniewski v. France*, no. 64016/00, §§ 50-51, 31 January 2006.

un secināt, ka pirmā bija vadījusies pēc nelietīgiem motīviem, kamēr otro bija iedvesmojuši tikai šķīsti un kristāldzidri nodomi...

Jāatzīmē, ka 2019. gada nogalē ECT pēkšņi atkāpās no savas ierastās pietātes pret islāmu un tā dibinātāju un konstatēja ECtK 10. panta pārkāpumu lietā *Tagiyev and Huseynov v. Azerbaijan*. ECT nosprieda, ka kriminālsoda piespriešana diviem azerbaidžāņu publicistiem par islāmu asi kritizējoša raksta publicēšanu bija nesamērīga iejaukšanās viņu izteiksmes brīvības īstenošanā.³⁵² Neitrāla un neinformēta novērotāja acīs tik diametrāli pretēja attieksme pret austriešu un azerbaidžāņu pieteicējiem varētu likties neizprotama, taču franču tiesībzinātnieks G. Puppinks (*G. Puppinck*) savā komentārā to ir perfekti izskaidrojis:

“Cits iemesls tik dažādiem spriedumiem abās lietās varētu būt Tiesas vēlme prioritāri aizsargāt minoritātes, t.i., musulmaņus Austrijā un brīvdomātājus Azerbaidžānā. Turklāt jāmin arī tas, ka [E.S.] kundze ir tuva FPÖ [Austrijas Brīvības partijai], tātad “ekstrēmi labējiem”, turpretī azerbaidžāņu žurnālisti ir proeuropeiski aktīvistī, tātad “demokrāti”; pat ja viņi bija izteikušies līdzīgi, no Strasburgas viedokļa viņi nav vienā un tajā pašā politiskā spektra pusē.”³⁵³

Šajā sakarā vēl var minēt lietu *Norwood v. the United Kingdom*, lai gan, strikti raugoties, tajā nav runa par novērtēšanas brīvības robežu. Šajā lietā ECT pasludināja par nepieņemamu pieteikumu par kāda brita sodīšanu par pret islāmu – nevis musulmaņiem kā cilvēkiem! – vērsta plakāta izkāršanu sava dzīvokļa logā, piemērojot ECtK 17. pantu un atzīstot, ka pieteicējs bija ļaunprātīgi izmantojis savu izteiksmes brīvību.³⁵⁴ Šo lēmumu ir pamats salīdzināt ar spriedumu lietā *Leroy v. France*: pieteicējs – karikatūrists – bija publicējis kreisi noskaņotā žurnālā zīmējumu ar parakstu, kurā tika pausts priekš par 2001. gada 11. septembra terora aktiem, un tika notiesāts par līdzdalību terorisma atbalstīšanā. ECT galu galā konstatēja, ka ECtK 10. pants nebija pārkāpts. Taču ļoti zīmīgi ir tas, ka ECT šajā gadījumā atteicās piemērot 17. pantu un deklarēja, ka aicinājums uz “amerikāņu imperiālisma iznīcināšanu” pats par sevi nav pretrunā ar ECtK pamatvērtībām – atšķirībā no “islamofobijas”, kā *Norwood* lietā.³⁵⁵ No tā loģiski jāsecina, ka naidis pret Ameriku un amerikāņiem ECT ieskatā nav tik slikts, cik naidis pret islāmu vai musulmaņiem.

Autors vēlreiz uzsver: būdams **radikāls vārda brīvības aizstāvis**, viņš nekādā gadījumā neapgalvo, ka lietās par kristiešu aizskaršanu ECT arī būtu jāatbalsta pieteicēju sodīšana. Gluži otrādi: viņa personīgais viedoklis ir tāds, ka izteiksmes brīvība tika pārkāpta *visos* iepriekšminētajos gadījumos. Problemātisks ir ECT piekoptais acīmredzamais dubultstandarts, paplašinot vai sašaurinot dalībvalstu novērtēšanas brīvības robežu atkarībā no tā, kuras reliģijas pārstāvji katrā konkrētajā gadījumā jūtas aizskarti.

³⁵² *Tagiyev and Huseynov v. Azerbaijan*, no. 13274/08, 5 December 2019.

³⁵³ Puppink G. Critique radicale de l’islam: la CEDH défend (enfin) la liberté d’expression. Valeurs Actuelles, 24 décembre 2019. Pieejams: <https://www.valeursactuelles.com/clubvaleurs/societe/critique-radicale-de-lislam-la-cedh-defend-enfin-la-liberte-dexpression-114279>.

³⁵⁴ *Norwood v. the United Kingdom* (dec.), no. 23131/03, 16 November 2004.

³⁵⁵ *Leroy v. France*, no. 36109/03, § 27, 2 October 2008.

Visbeidzot, ECT pēdējo gadu judikatūrā var saskatīt arī trešo, relatīvi nesen definēto ideoloģisko “supervērtību”, kas ietekmē valstu novērtēšanas brīvības robežu, proti, jau minētās “**LGBT tiesības**”. Lietā *Vejdeland and Others v. Sweden* pieteicēji, kas piederēja pie “ekstrēmi labēji” noskaņotas zviedru jauniešu apvienības, tika krimināli sodīti par homoseksuālismu (kā parādību) asi kritizējošu skrejlapu izplatīšanu kādas vidusskolas skolēnu personīgajos skapīšos. ECT nekonstatēja ECtK 10. panta pārkāpumu, vienbalsīgi nospriežot, ka zviedru tiesas bija rīkojušās savas novērtēšanas brīvības robežās. ECT īpaši uzsvēra šādus trīs momentus: **pirmkārt**, skrejlapās homoseksualitāte tika nosaukta par “perveršu seksuālu noslieci”, kas veic “morāli destruktīvu ietekmi uz sabiedrības pamatiem”, un tie ir “nopietni un kaitējumu nodarošī apgalvojumi” (ECT nevērtēja, vai šie apgalvojumi ir patiesi vai ne); **otrkārt**, uz “seksuālo orientāciju” balstīta diskriminācija esot tikpat “nopietna”, cik diskriminācija “rases, izcelsmes vai [ādas] krāsas dēļ”, un **treškārt**, skrejlapas bija adresētas bērniem vai pusaužiem, kuri savas jaunības dēļ bija viegli ietekmējami un “nevarēja atteikties tos pieņemt”.³⁵⁶ Kā tas bieži mēdz būt, šim spriedumam pievienotās atsevišķās piekritošās domas ir interesantākas un daudz labāk atklāj tiesnešu motivāciju, nekā pats spriedums.³⁵⁷ Ukrainu tiesnese H. Judkivjska (*H. Yudkivska*) un no Lihtenšteinas ievēlētais šveiciešu tiesnesis M. Filligers (*M. Villiger*) piebalsoja sprieduma motīviem un pauda sašutumu, ka ECT nebija izmantojusi šo iespēju, lai kodificētu savu pieeju “homofobiskai naida runai”.³⁵⁸ Savukārt luksemburgiešu tiesnesis D. Špilmans (*D. Spielmann*), vācu tiesnese A. Nusbergere (*A. Nußberger*) un slovēņu tiesnesis B.M. Zupančičs (*B.M. Zupančič*) atzinās, ka bija nobalsojuši par pārkāpumu “ar vislielāko svārstīšanos” vai “ar zināmu svārstīšanos”.³⁵⁹ Pēc autora domām, vissvarīgākā atziņa ir formulēta B.M. Zupančiča atsevišķajās domās. Salīdzinot ECT judikatūru ar ASV Augstākās tiesas judikatūru vārda brīvības jomā, viņš nonāk pie secinājuma: ja šī lieta tiktu izspriesta saskaņā ar ASV judikatūras principiem, tad attiecīgais zviedru krimināllikuma pants vienkārši neizturētu dubulto konstitucionalitātes pārbaudi pēc diviem kritērijiem: aizliegumu diskriminēt runu pēc satura jeb temata (*content discrimination* jeb *subject-matter discrimination*) un aizliegumu diskriminēt to pēc viedokļa (*viewpoint discrimination*). B.M. Zupančičs raksta:

“Ja pieteicēji savās skrejlapās būtu aizstāvējuši homoseksualitāti un uzbrukuši “nelietīgajiem homofobiem”, viņi visdrīzāk netiktu notiesāti.”³⁶⁰

³⁵⁶ *Vejdeland and Others v. Sweden*, no. 1813/07, §§ 54-56, 9 February 2012.

³⁵⁷ Tā tas ir praktiski vienmēr. Par to sk. Zupančič B.M. Sur la Cour européenne des droits de l’homme. Rétrospective d’un initié (1998-2016). Paris: L’Harmattan, 2018, p. 27.

³⁵⁸ *Vejdeland and Others v. Sweden*, *ibid.*, §§ 54-56. Concurring opinion of Judge Yudkivska joined by Judge Villiger. Par to, kādēļ ideoloģiskais “naida runas” jēdziens pats par sevi ir absurds no juridiskā viedokļa un ļoti bīstams no tiesībpolitiskā viedokļa, sk.: Coleman P. Censored: How European “Hate Speech” Laws are Threatening Freedom of Speech, 2nd ed. Vienna: Kairos Publications, 2016.

³⁵⁹ *Vejdeland and Others v. Sweden*, *ibid.*, §§ 54-56. Concurring opinion of Judge Spielmann joined by Judge Nußberger; Concurring opinion of Judge Zupančič.

³⁶⁰ *Vejdeland and Others v. Sweden*, no. 1813/07, 9 February 2012. Sk.: Concurring opinion of Judge Zupančič, § 4.

Protams, šī piezīme tieši attiecas uz Zviedrijas tiesu rīcību, tomēr to var loģiski saprast arī kā pārmetumu ECT, kas savā motivācijā bija šo dubultstandartu netieši atbalstījusi. Un patiešām, tiesneša Zupančiča vārdi netiešā veidā izrādījās pravietiski, jo dažus gadus vēlāk šis dubultstandarts tika ļoti acīmredzamā veidā apstiprināts lietā *Bayev and Others v. Russia*.

Bayev lietā runa arī bija par skolām un jauno, viegli ietekmējamo skolēnu tiesību aizsardzību – tikai no otras puses raugoties. Laikposmā no 2006. līdz 2012. gadam vairāki Krievijas Federācijas reģioni pieņēma reģionālos likumus, ar kuriem noteica administratīvo atbildību par “publiskām darbībām, kas vērstas uz homoseksuālisma propagandu nepilngadīgo vidū”. Pieteicēji bija trīs LGBT kustības aktīvisti, kuri izvēlējās šos likumus pārkāpt un sarīkoja vairākus piketus ar homoseksualitāti slavējošiem plakātiem – gk. vispārīzglītojošo skolu un bērnu bibliotēku priekšā, bet vienreiz arī kādas pilsētas pašvaldības ēkas priekšā. Par to viņi tika sodīti – nevis ar kriminālsodiem, kā *Vejdeland* lietā, bet gan ar salīdzinoši neliela apmēra administratīvajiem sodiem (34, 45, 50 un 130 eiro ekvivalents rubļos). Ievērojot to, ka, saskaņā ar Krievijas Konstitucionālās tiesas judikatūru, attiecīgo likumu mērķis bija bērnu un pusaudžu psiholoģiskās integritātes aizsardzība, kā arī vecāku kā bērnu dabisko aizbildņu tiesību aizsardzība, būtu loģiski, ja ECT konsekvēnti sekotu lietas *Vejdeland and Others* piemēram un atzītu Krievijai plašu novērtēšanas brīvības robežu arī šajā lietā. Tomēr ne: ECT konstatēja gan izteiksmes brīvības pārkāpumu (ECtK 10. pants), gan neatļautu diskrimināciju uz seksuālās orientācijas pamata (ECtK 14. pants). ECT sprieduma motivācija ir diezgan gara un ir ieturēta spēcīgos ideoloģiskos toņos. Tā vietā, lai atbilstoši savai ierastajai praksei³⁶¹ pievērstos tiesību ierobežojuma samērīgumam konkrētajos gadījumos, ECT izvēlējās vērtēt pašus attiecīgos Krievijas likumus kā tādus un demonstratīvi atteicās atzīt tiem jebkādu leģitimitāti, jo Eiropā pastāvot “skaidrs konsenss par labu indivīdu tiesībām atklāti identificēt sevi kā gejus, lesbietes vai jebkādas citas seksuālas minoritātes un veicināt savu tiesību un brīvību aizsardzību”.³⁶² Balstoties uz šo pamatpieņēmumu un izspriežot jautājumu par diskriminācijas esamību, ECT noraidīja visus trīs Krievijas valdības pamatargumentus, proti, nepieciešamību aizsargāt nepilngadīgo tikumību, sabiedrības veselību un citu cilvēku tiesības. Pēc autora domām, svarīgākais šajā spriedumā ir tas, ka ECT atteicās atzīt krievu likumdevējiem jebkādas tiesības morāli vērtēt homoseksuālismu un ar to saistītos jautājumus citādi, nekā tos šajā vēstures laikposmā vērtē pati ECT, un it īpaši “postulēt viendzimuma attiecību zemāko raksturu salīdzinājumā ar pretējo dzimumu attiecībām”.³⁶³ ECT nosprieda, ka ne tikai *piemērojot* attiecīgās tiesību normas konkrētajiem pieteicējiem, bet pat tās

³⁶¹ “Tiesa patur prātā, ka, saskaņā ar tās pastāvīgo judikatūru, individuālā pieteikuma lietā, kas iesniegta saskaņā ar Konvencijas 34. pantu, tās uzdevums ir nevis aplūkot iekšzemes tiesības vispārīgi, bet noskaidrot, vai veids, kā tās ir tikušas piemērotas pieteicējam, ir izraisījis Konvencijas pārkāpumu” (*Navalnyy v. Russia* [GC], no. 29580/12 et al., § 121, 15 November 2018).

³⁶² *Bayev and Others v. Russia*, no. 67667/09, 44092/12, 56717/12, § 66, 20 June 2017. Par šo pašu tematiku sk. arī *Alekseyev v. Russia*, no. 4916/07 et al., 21 October 2010.

³⁶³ *Bayev and Others v. Russia*, no. 67667/09, 44092/12, 56717/12, § 90, 20 June 2017.

pieņemot, Krievija bija pārkāpusi savas novērtēšanas brīvības robežas, pieļaujot gan izteiksmes brīvības pārkāpumu, gan neatļautu diskrimināciju.³⁶⁴ Tātad – ja salīdzina šo spriedumu ar *Vejdeland* lietu – dalībvalstij atvēlētās novērtēšanas brīvības robežas izrādās plašas, ja tā vēlas aizsargāt bērnus no homoseksuālisma *kritikas*, taču ļoti šauras, ja tā vēlas aizsargāt viņus no homoseksuālisma *slavināšanas*.³⁶⁵

Lietā *Bayev and Others v. Russia* tikai viens no tiesnešiem nobalsoja pret ECtK 10. un 14. panta pārkāpuma konstatēšanu – krievu tiesnesis D. Dedovs (*D. Dedov*). Pēc autora domām, D. Dedova atsevišķās nepiekrītošās domas diezgan labi identificē sprieduma trūkumus un, galvenais, pretrunas ar esošo pastāvīgo judikatūru. Runājot (cita starpā) par valstij atzīto novērtēšanas brīvības robežu, tiesnesis Dedovs pamatoti pārmet ECT palātas vairākumam nekādi neizskaidroto atkāpšanos no judikatūrā jau sen atzītā principa, ka politiskās izteiksmes jomā šī robeža ir šaura, turpretī sabiedriskās tikumības un piedienības aizsardzības jautājumos – daudz plašāka. Tāpat viņš pauž neizpratni par to, kādēļ tiesnešu vairākums, nosakot novērtēšanas brīvības robežas plašumu, nemaz nav ņēmis vērā valsts pozitīvo pienākumu aizsargāt bērnu intereses, kas izriet no ECtK 8. panta.³⁶⁶

Kā autors jau minēja, ideoloģisko “supervērtību” pastāvēšanas cēlonis ECT judikatūrā ir “demogrāfiski psiholoģisks”: tiesneši godina tās pašas “svētās govis”, kuras ir pieņemts godināt Eiropas valstu sabiedrību modernajās elitēs, no kurām viņi paši nāk. Īpaši runājot par islāmu un LGBT lietām, autors pieļauj, ka viens no slēptajiem, nejuridiskajiem “ārpustiesas” motīviem, kas mudina tiesnešus balsot tieši tā un ne citādi, varētu būt arī **bailes**. Islāma gadījumā tās ir bailes no radikālo islāmistu atriebības (Strasburga ir salīdzinoši neliela un kompakta pilsēta; visas Eiropas institūcijas ir labi pārskatāmas, un arī atsevišķu personu adreses var diezgan viegli atrast). LGBT tiesību gadījumā tās varētu būt bailes no “*homofoba*” birkas un turpmāko karjeras iespēju zaudēšanas, atgriežoties dzimtenē pēc ECT tiesneša pilnvaru termiņa notecēšanas. Autors šajā ziņā labprāt gribētu kļūdīties, taču viņš nesaskata nevienu citu racionālu iemeslu, kādēļ visi septiņi palātas tiesneši ir nobalsojuši par tik dīvainu spriedumu kā spriedums *E.S.* lietā, kādēļ *Vejdeland* lietā trīs tiesneši no četriem ir balsojuši “ar vislielāko svārstīšanos” (tā vietā, lai mierīgi un bez vismazākās svārstīšanās nobalsotu pretēji), un kādēļ vienīgais tiesnesis, kurš ir uzdrošinājies iebilst pret vairākuma nostāju *Bayev* lietā, nāca no Krievijas – valsts, kuras valdošās aprindas pret citur jau ierasto LGBT naratīvu izturam pamatā skeptiski vai pat negatīvi un kas tātad diez vai centīsies “sodīt” viņu par “nepareizu” balsojumu.

---

³⁶⁴ *Ibid.*, §§ 66, 84, 89.

³⁶⁵ Spriedums *Bayev* lietā ir pārsteidzošs arī tādēļ, ka ECtK 10. pants negarantē nekādas “tiesības” tikt klāt svešiem nepilngadīgiem bērniem, lai kaut ko viņiem mācītu vai propagandētu. ECT līdz tam nekad iepriekš nebija interpretējusi ECtK 10. pantu šādā veidā, un arī loģiski to no tā izsecināt nevar. Gluži otrādi, Pirmā protokola 2. panta otrais teikums garantē vecākiem tiesības uz to, lai viņu bērnu skološanā tiktu ievērota viņu reliģiskā un filozofiskā pārliecība. No sprieduma *Bayev* lietā var izsecināt, ka ECtK tiesības tikt klāt svešiem bērniem tomēr garantē – vismaz atsevišķu ideoloģisku strāvojumu pārstāvjiem.

³⁶⁶ *Bayev and Others v. Russia*, no. 67667/09, 44092/12, 56717/12, 20 June 2017, dissenting opinion of Judge Dedov.

Tātad, kā autors to tikko parādīja, ideoloģiskās “supervērtības” var jūtami ietekmēt valsts novērtēšanas brīvības robežas plašumu vienā vai otrā virzienā tajās lietās, kas skar attiecīgos tematus, un no tā galu galā izriet ECT pieļautie acīmredzami **dubultstandarti**. Šajā ziņā ECT judikatūra izteiksmes brīvības jomā ir diametrāli pretēja tiesneša Zupančiča pieminētajai ASV Augstākās tiesas nostājai, kas šādus dubultstandartus aizliedz (valsts nedrīkst pasludināt dažas tēmas par tabuētām vai “īpašu delikātumu prasošām” un nedrīkst dažādi izturēties pret pretējiem viedokļiem par vienu un to pašu jautājumu).³⁶⁷ Protams, ka šādi ideoloģiski dubultstandarti var tikai mazināt visu ieinteresēto pušu – gan privātpersonu, gan dalībvalstu valdību – uzticību ECT kā neatkarīgai un objektīvai starptautiskai tiesu iestādei. Šķiet, ka ECT pamatā domā *lineāra progresā* kategorijās³⁶⁸, uzskatot, ka Eiropas valstu tiesībpolitikas attīstība vērtību ziņā vienmēr ies tikai vienā virzienā, un pati ECT līdz ar to var atļauties iet šīs attīstības avangardā. Taču nekur nav teikts, ka tas tā vienmēr būs, un, ja Eiropas valstu vairākuma politiskais “svārsts” skaidri nosvērsies pretējā virzienā, ECT jebkurā gadījumā būs zaudētāja. Jo tad būs iespējami divi varianti: 1) vai nu ECT spītīgi uzturēs savu līdzšinējo kursu un līdz ar to pati nonāks pretrunā ar jauno Eiropas “konsensu”, kā rezultātā dalībvalstis arvien vairāk sāks ignorēt tās spriedumus; 2) vai arī tā radikāli mainīs savu judikatūru atbilstoši jaunajam kursam, ar to iemantojot viegli grozāma “vējrāža” slavu. Šīs institūcijas autoritāte cietīs abos gadījumos.

Tātad no Eiropas cilvēktiesību aizsardzības mehānisma stabilitātes viedokļa būtu daudz labāk, ja, nosakot valstīm atvēlētās novērtēšanas robežas plašumu sabiedriski un politiski jūtīgajās lietās, ECT būtu jau no paša sākuma spriedusi neitrāli un objektīvi – *sine ira et studio*³⁶⁹, bez jebkādam “svētajām govīm”. Pati ECT ir nodemonstrējusi, ka tā to reāli spēj, ja vien vēlas; šāds spriedums gan pagaidām ir tikai viens. Runa ir par spriedumu lietā **Karaahmed v. Bulgārija**, kuru lasot, pārņem stipras šaubas, vai to patiešām ir taisījusi tā pati tiesa, kas visus pārējos iepriekš minētos nolēmumus. Pieteicējs šajā lietā bija Bulgārijas galvaspilsētā Sofijā dzīvojošs musulmanis, kurš sūdzējās par valsts iestāžu bezdarbību, pienācīgi neaizsargājot viņu un pārējos musulmaņu dievlūdžējus no “ekstrēmi labējās” bulgāru partijas “*Ataka*” sarīkotās demonstrācijas dalībnieku uzbrukuma Sofijas mošejai piektdienas lūgšanas laikā. Pieteicējs apgalvoja, ka valsts nebija ievērojusi savas pozitīvās saistības ECTK 9. panta sakarā (tiesības uz domu, apziņas un reliģijas brīvību). ECT konstatēja 9. panta pārkāpumu, taču – par spīti tam, ko varētu sagaidīt – tās spriedumā nav atrodami ideoloģiski iekrāsoti izsaučieni par “islamofobiju”, “rasismu”, u.tml. Gluži otrādi – spriedums ir ieturēts labākajās 19.gs.

³⁶⁷ Par ASV Augstākās tiesas judikatūru sk., piem.: Volokh E. First Amendment and Related Statutes: Problems, Cases and Policy Arguments. 3rd ed. Foundation Press: 2008, p. 410.

³⁶⁸ Rudevskis J. The Idea of Linear Progress in Modern Legal Reasoning: Example of the European Court of Human Rights. In: Jurisprudence and Culture: Past Lessons and Future Challenges. The 5th International Scientific Conference of the University of Latvia Dedicated to the 95th Anniversary of the Faculty of Law of the University of Latvia (10-11 November 2014). Rīga: University of Latvia Press, 2014, pp. 134-141.

³⁶⁹ “Bez dusmām un [pārlielas] uzcītības” – latīņu val.

klasiskā liberālisma tradīcijās un ir caurcaurēm *juridisks*, nevis politizēts. ECT mierīgi atzina, ka abām pusēm – tātad arī “ekstrēmi labējiem”! – bija līdzvērtīgas ECtK garantētas tiesības: musulmaņiem – uz mierīgu savas reliģijas piekopšanu; otrai pusei – uz tiesisku pulcēšanos politisku viedokļu paušanai. Šajā gadījumā abu pušu tiesību īstenošana bija nonākusi tiešā kolīzijā, un valsts iestāžu (vispirms jau policijas) uzdevums bija iespēju robežās nodrošināt katrai no tām iespēju efektīvi īstenot savas pamattiesības, neaizskarot otrās puses pamattiesības (piem., ierādīt demonstrantiem vietu tālāk no mošejas un nosūtīt vairāk policistu kārtības uzturēšanai). ECT īpaši uzsvēra, ka tā nevar pilnībā aizstāt dalībvalsts iestāžu vērtējumu vai tiesāt no *a posteriori* viedokļa, jo tā nevar pilnībā zināt konkrētā brīža un situācijas vajadzības un valsts policijas reālās rīcības iespējas konkrētajos apstākļos. Šajā lietā gan bija skaidrs, ka bulgāru policija un citas institūcijas nebija izdarījušas visu, ko no tām varētu saprātīgi sagaidīt.³⁷⁰

Pēc autora domām, ja visi līdzīgās lietās taisītie ECT spriedumi sekotu šim paraugam, dubultstandartu problēma kļūtu par neesošu un nebūtu pamata bažām par ECT autoritātes mazināšanos.

2.2.6. Tiesību ierobežojuma vēsturiski politiskais konteksts

Ir vēsturiski un politiski jūtīgas jeb sensitīvas lietas, kurās ECT, nosakot atbildētājvalsts novērtēšanas brīvības robežu, mēdz ņemt vērā tiesību ierobežojuma īpašo vēsturiski politisko kontekstu. Šādos gadījumos valstij atzītā novērtēšanas robeža ir plašāka, nekā parasti, jo iekšzemes likumdevēji un tiesas atrodas labākā stāvoklī, nekā ECT, lai novērtētu visus svarīgos konkrētās lietas apstākļus. Tomēr arī šeit ir jāatkārto tas, ko autors jau iepriekš teica par ECT piekopto dubultstandartu, proti, **ECT attieksme mēdz būt dažāda atkarībā no tā, vai vēsturiski politiskā konteksta pamatā ir komunisms vai nacionālsociālisms.**

Kas attiecas uz Vāciju, ECT pilnībā un bez ierunām atzīst tās tiesības ņemt vērā savu īpašo vēsturisko slogu – vācu nacionālsociālisma režīmu un tā veikto genocīdu, it īpaši pret ebrejiem. Turklāt runa nav vienkārši par Holokausta noliegšanu, jo to ECT principiāli uzskata par ECtK 10. panta neaizsargātu runas kategoriju jebkuras valsts (ne tikai Vācijas) kontekstā.³⁷¹ Vācijai tās īpašā vēsturiskā konteksta dēļ tiek atļauts piemērot šim tematam reālu **tabu** – šā vārda sākotnējā, etnogrāfiskajā nozīmē, t.i., kaut ko vienlaikus sakrālu un bīstamu, par ko nemaz nedrīkst runāt ārpus stingri noteiktām situācijām. Tātad Vācija var, nepārkāpjot savu novērtēšanas brīvības robežu, aizliegt izmantot atsauci uz nacistu noziegumiem *kā salīdzinājumu* sabiedriski politiskā diskursa ietvaros, ja vien valsts institūcijas uzskata to par nepieņemamu. Šeit autors nespēj saskatīt nekādu

³⁷⁰ *Karahmed v. Bulgaria*, no. 30587/13, §§ 91-96, 24 February 2015.

³⁷¹ *Marais v. France*, no. 31159/96, Commission decision of 24 June 1996, DR 86-A, p. 184; *Garaudy v. France* (dec.), no. 65831/01, 24 June 2003.

ciņu pamatmotīvu, kā tikai šo: ja vācu pilsoņiem tiks atļauts brīvi salīdzināt nacismu un tā noziegumus ar citām sliktām lietām, tad viņu apziņā var rasties ķecerīga doma par to, ka nacisms varbūt ir tāds pats ļaunums, kā šīs citas lietas – nevis daudz lielāks ļaunums. Tā, piem., ECT atzina, ka vācu tiesas bija rīkojušās šai valstij atzītās novērtēšanas brīvības robežas ietvaros, krimināli sodot vācu antiabortu kustības aktīvistu par to, ka viņš bija salīdzinājis ar Holokausta zvērībām eksperimentus ar embrionālajām cilmes šūnām³⁷², un vai nu krimināli sodot, vai civiltiesiskā kārtā aizliedzot viņam turpmāk pielīdzināt abortus Holokaustam.³⁷³ Tāpat ECT atzina, ka vācu tiesas bija rīkojušās savas novērtēšanas brīvības robežas ietvaros, civiltiesiskā kārtā aizliedzot dzīvnieku aizsardzības biedrībai publicēt melnbaltu fotogrāfiju pārus, kuros dzīvi vai miruši koncentrācijas nometņu ieslodzītie tika salīdzināti ar sliktos apstākļos turētiem mājlopiem.³⁷⁴ Visbeidzot, ECT pasludināja par nepieņemamu lietu, kurā pieteicējs bija krimināli sodīts par SS uniformā (ar kāškrustu) tērpta Heinriha Himlera fotogrāfijas ievietošanu savā blogā. No lietas apstākļiem bija pilnīgi acīmredzams – un arī pati ECT to atzina! – ka publikācijas mērķis bija nevis slavēt vai attaisnot nacismu, bet gan asi kritizēt rasismu un diskrimināciju, kas, pēc pieteicēja domām, valdīja Vācijas valsts nodarbinātības aģentūrā. Pat šādos apstākļos, – kad neviens saprātīgs cilvēks nevarētu iedomāties, ka pieteicējs būtu gribējis propagandēt nacionālsociālismu! – ECT atzina, ka, ņemot vērā Vācijas īpašo vēsturisko kontekstu, vācu tiesas nebija pārkāpušas savu novērtēšanas brīvības robežu. Interesanti, ka pati ECT savā lēmumā atzinīgi atsaucās uz vācu tiesu lietoto vārdu “tabu” un pārmeta pieteicējam, ka viņš nebija pietiekami skaļi un redzami noliedzis nacismu.³⁷⁵

ECT attieksme pret komunismu ir citāda – niansētāka un tādēļ kopumā maigāka. Kā autors jau teica iepriekš, ECT labprāt atvēl dalībvalstīm pietiekami plašu novērtēšanas brīvību, lai cīnītos ar dažādu komunistu *režīmu* politikas sekām “pārejas laika” sabiedrībās, gk. t.s. Centrāleiropas un Austrumeiropas reģionā. Labākais un uzskatāmākais piemērs ir lieta *Ždanoka v. Latvia*, kurā pieteicēja netika pielaista pie kandidēšanas Saeimas vēlēšanās, jo bija aktīvi darbojusies Latvijas komunistiskajā partijā pēc 1991. gada janvāra notikumiem. ECT noteica:

“Apstrīdētais ierobežojums, kuru Latvijas likumdevējs ieviesa ar 1995. gada likuma 5. panta 6. punktu, kas aizliedza kandidēt parlamenta vēlēšanās personām, kas bija “darbojušās” [Latvijas Komunistiskajā partijā] laika posmā no 1991. gada 13. janvāra līdz šīs partijas likvidēšanas datumam – 1991. gada septembrim, ir jāizvērtē,

³⁷² *Annen v. Germany* (No. 6), 3779/11, § 29, 18 October 2018.

³⁷³ *Hoffer and Annen v. Germany*, nos. 397/07, 2322/07, § 48, 13 January 2011; *Annen v. Germany* (No. 5), 70693/11, § 36, 20 September 2018. Tā paša pieteicēja iesniegtajā lietā *Annen v. Germany* (no. 3690/10, 26 November 2015) ECT tomēr izdarīja izņēmumu, konstatējot 10. panta pārkāpumu. ECT atgādināja Vācijas īpašo vēsturisko kontekstu sakarā ar nacistu veikto genocīdu, taču konstatēja, ka pieteicēja atsaukšanās uz Holokaustu konkrētajā lietā bija saprotama kā ilustrācija atšķirībai starp tiesībām un morāli, t.i., ka ne viss, kas ir tiesiski atļauts, ir morāli labs (sk. turpat, § 63).

³⁷⁴ *PETA Deutschland v. Germany*, no. 43481/09, § 49, 8 November 2012. Šis spriedums tika taisīts vienbalsīgi, taču slovēņu tiesnesis B.M. Zupančičs pievienoja tam atsevišķas piekrietošas domas, kurām pievienojās arī luksemburģiešu tiesnesis D. Špilmans (*D. Spielmann*). Pēc šo divu tiesnešu domām, palātas vairākuma liktais uzsvars uz Vācijas īpašo vēsturisko kontekstu bija nevieta; šāds cilvēku pielīdzinājums dzīvniekiem bija tik kļedzoši morāli nepieņemams, ka to varētu leģitīmi sankcionēt jebkurā valstī, un ne tikai Vācijā.

³⁷⁵ *Nix v. Germany* (dec.), no. 35285/16, §§ 51-54, 56, 13 March 2018.

*ievērojot šo ļoti īpašo vēsturiski politisko kontekstu un no tā izrietošo plašo novērtēšanas brīvības robežu, kuru šajā sakarā baudīja valsts [...].*³⁷⁶

Tomēr, ja runa ir par komunisma *ideoloģiju*, tad ECT nebūt neizturas pret no komunisma cietušajām valstīm ar tikpat lielu pielaidību, kā pret Vāciju, un šo valstu novērtēšanas brīvība jūtami sarūk. Lietā *Partidul Comunistilor (Nepeceristi) and Ungureanu v. Romania* 1996. gadā dibinātā “Nesaistīto komunistu partija” (bez jebkāda sakara ar Aukstā kara laika Rumānijas komunistisko partiju) sūdzējās par reģistrācijas atteikumu (jo, pēc rumāņu tiesu domām, šīs partijas programma bija antikonstitucionāla). Zinot to, cik smagi rumāņu tauta bija cietusi no komunistu režīma noziegumiem pusgadsimta garumā, no ECT it kā varētu sagaidīt tādu pašu izpratni, ar kādu tā parasti izturas pret Vācijas centieniem uzlikt nacismam visspēcīgāko tabu. Taču notika pretējais: ECT vispirms formāli piekrita atzīt lietas īpašo kontekstu, lai jau nākamajā teikumā pasludinātu to par mazsvarīgu:

*“Tiesa [...] ir gatava ņemt vērā tās izskatīšanā esošo lietu vēsturisko kontekstu – šajā gadījumā Rumānijas pieredzi ar totalitāro komunismu pirms 1989. gada. Taču tā atzīmē, ka šis konteksts pats par sevi nevar attaisnot iekļaušanās nepieciešamību, it sevišķi tāpēc, ka komunistiskās partijas, kas seko marksisma ideoloģijai, pastāv vairākās Konvenciju parakstījušās valstīs.”*³⁷⁷

Šajā sakarā autors var paust tikai to pašu vērtējumu, kā jautājumā par ideoloģiskajām “supervērtībām”: ECT savā judikatūrā piekopj acīmredzamu dubultstandartu, un ilgtermiņā tas diemžēl draud pamatīgi iedragāt šīs institūcijas kā neatkarīgas un objektīvas starptautiskas tiesas tēlu.

2.2.7. Dalībvalstu konstitucionālie pamatprincipi

Pēc autora novērojumiem, pēdējo gadu judikatūrā ir izkristalizējies vēl viens īpašs faktors, kas ietekmē katrai konkrētai dalībvalstij atzītās novērtēšanas brīvības robežu, proti, šis **valsts konstitucionālajā sistēmā atzītie īpaši svarīgie pamatprincipi**. Citiem vārdiem sakot, ja valsts pierāda, ka tās iekšējā konstitucionālajā sistēmā pastāv kāds īpaši svarīgs princips, kas ir viens no šīs sistēmas stūrakmeņiem, tad, šo principu piemērojot, valsts novērtēšanas brīvības robeža ir sevišķi augsta. Raugoties no cita redzes leņķa, var teikt arī tā: ja valsts pierāda šāda konstitucionālā principa esamību, tad, vērtējot tiesību ierobežojuma samērīgumu konkrētās lietās, šis princips ir īpaši smaga “svara bumba” ECT svaru kausā valdības pusē. No subsidiaritātes principa viedokļa šāda pieeja ir visnotaļ slavējama, jo tādējādi tiek respektētas dalībvalstu konstitucionālās tradīcijas un konstitucionālā identitāte. Protams, tas nenozīmē, ka valsts rīcības brīvība ir neierobežota; galavārds jautājumā par samērīgumu tomēr pieder ECT.

Pagaidām ECT ir *skaidros vārdos* atzinusi un attiecīgi izturējusies tikai pret vienu šādu pamatprincipu – dažu Eiropas valstu konstitucionālajās sistēmās atzīto **laicīguma principu** (*laïcité* – franču val., *laiklik* – turku val.), t.i., striktu reliģijas un reliģisko organizāciju nodalīšanu no valsts

³⁷⁶ *Ždanoka v. Latvia* [GC], no. 58278/00, § 121, 16 March 2006.

³⁷⁷ *Partidul Comunistilor (Nepeceristi) and Ungureanu v. Romania*, no. 46626/99, § 58, 3 February 2005.

struktūrām un valsts politikas. Šāds valsts un reliģisko organizāciju attiecību modelis Eiropā ir mazākumā: to piekopj tikai četras valstis vai pavalstis: Francija³⁷⁸, Turcija³⁷⁹, kā arī Ženēvas un Neišāteles kantoni Šveicē³⁸⁰, un tur laicīguma principam patiešām ir stūrakmeņa nozīme. Līdz ar to visās politiski jūtīgajās lietās, kurās attiecīgo atbildētājvalstu valdības atsaucās uz laicīguma principu, ECT pieņēma šo argumentu un gandrīz visos gadījumos atzina, ka valsts bija rīkojusies savas novērtēšanas brīvības robežas ietvaros. Tādēļ ECT konsekventi atteicās konstatēt ECtK 9. pantā garantētās reliģijas brīvības pārkāpumu no minēto valstu puses tādās lietās, kurās pieteicēji sūdzējās par skolēniem, skolotājiem, studentiem un atsevišķu nozaru darbiniekiem uzlikto aizliegumu darba vai mācību laikā nēsāt izteikti reliģiska rakstura apģērbus (musulmaņu galvas lakatu, sikhu turbānu, u.tml.).³⁸¹ Piem., lietā *Ebrahimian v. France* pieteicēja bija sociālā darbiniece kādas valsts slimnīcas psihiatrijas nodaļā. Viņas terminētais darba līgums netika atjaunots tā iemesla dēļ, ka viņa kategoriski atteicās novilkt savu musulmaņu galvassegu darba laikā, t.i., kontaktējoties ar pacientiem. ECT nosprieda, ka, dodot priekšroku laicīguma principam (un tātad piekopjot uzsvērti redzamu valsts iestāžu neitralitāti) pār pieteicējas reliģijas brīvību, Francijas valsts institūcijas bija rīkojušās savas novērtēšanas brīvības robežas ietvaros. ECT īpaši uzsvēra:

*“Tiesa uzsver, ka tā jau ir devusi piekrišanu striktai laicīguma un neitralitātes principa (kas tagad jau ir atzīts par vienu no [franču] konstitūcijā garantētajām tiesībām un brīvībām [..]) piemērošanai, ja runa ir par valsts pamatā esošu dibinātājprincipu, kā tas ir Francijā [..]. Laicīguma un neitralitātes principā izpaužas valsts un reliģisko organizāciju attiecības norma, kas nozīmē [valsts] objektīvu attieksmi pret visiem reliģiskajiem ticējumiem, ievērojot plurālismu un dažādību. Tiesa uzskata, ka tas fakts, ka nacionālās tiesas ir piešķirušas šim principam un valsts interesēm lielāku svaru, nekā pieteicējas interesei neierobežot savu reliģisko ticējumu izpausmi, no Konvencijas viedokļa nav problemātiski [..]”.*³⁸²

Vienīgais no ECT palātas locekļiem, kurš balsoja pret pārkāpuma neesamību, bija maltiešu tiesnesis V. De Gaetano. Savās atsevišķajās nepiekrītošajās domās viņš būtībā konceptuāli kritizēja pašu ideju, ka īpašajiem dalībvalstu konstitucionālajiem principiem būtu piešķirams *pārāk* liels svars, salīdzinot ar pieteicēju pamattiesībām:

³⁷⁸ Francijas 1958. gada 4. oktobra konstitūcijas 1. panta pirmā rindkopa. Pieejams: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/le-bloc-de-constitutionnalite/texte-integral-de-la-constitution-du-4-octobre-1958-en-vigueur>.

³⁷⁹ Turcijas 1982. gada 7. novembra konstitūcijas (pašreizējā redakcijā) preambula, 2., 13., 14., 68., 81., 103., 136. un 174. pants. Pieejams: https://global.tbmm.gov.tr/docs/constitution_en.pdf.

³⁸⁰ Saskaņā ar Šveices Federālās konstitūcijas 1999. gada 18. aprīļa 72. panta pirmo daļu, valsts un baznīcas attiecību noteikšana un regulēšana ir kantonu kompetencē. Laicīguma princips ir noteikts Ženēvas kantona 2012. gada 14. oktobra konstitūcijas 3. panta pirmajā un otrajā daļā un Neišāteles kantona 2000. gada 24. septembra konstitūcijas 1. panta pirmajā daļā, turklāt valsts un baznīcas attiecību modeļi abos kantonos nav gluži identiski. Pieejams: <https://www.admin.ch/opc/fr/classified-compilation/13.html>.

³⁸¹ *Dahlab v. Switzerland* (dec.), no. 42393/98, 15 February 2001; *Leyla Şahin v. Turkey* [GC], no. 44774/98, 10 November 2005; *Kurtulmuş v. Turkey* (dec.), no. 65500/01, 24 January 2006; *Köse and Others v. Turkey* (dec.), no. 26625/02, 24 January 2006; *Dogru v. France*, no. 27058/05, 4 December 2008; *Kervanci v. France*, no. 31645/04, 4 December 2008; *Gamaleddyn v. France* (dec.), no. 18527/08, 30 June 2009; *Aktas v. France* (dec.), no. 43563/08, 30 June 2009; *Ranjit Singh v. France* (dec.), no. 27561/08, 30 June 2009; *Jasvir Singh v. France* (dec.), no. 25463/08, 30 June 2009.

³⁸² *Ebrahimian v. France*, no. 64846/11, § 67, 26 November 2015.

“[...] Sprieduma pamatideja ir tā, ka abstraktais valsts laicīguma princips prasa pakļaut valsts iestāžu darbiniekus vispārējam aizliegumam nēsāt savā darbavietā simbolu, kas atklāj viņu reliģisko pārliecību. Tādējādi šis abstraktais princips pats par sevi kļūst par “spiedīgu sociālu vajadzību”, kas attaisno iejaukšanos pamattiesību īstenošanā. [...]

[...]

Skaidrs, ka valstīm piemīt plaša novērtēšanas brīvības robeža jautājumā par valsts iestāžu darbinieku dienesta apstākļiem; tomēr šī robeža nav neierobežota. Konstitucionālo tiesību princips vai konstitucionāla “tradīcija” var viegli tikt sakralizēti, iedragājot visas Konvencijas pamatā esošās vērtības, – un tieši tam šis spriedums ir bīstami pietuvojies.”³⁸³

Šis tiesneša De Gaetano viedoklis vismaz pagaidām paliek izolēts (vai vismaz stiprā mazākumā). Vispār no iepriekšminētajām lietām var izdarīt divus secinājumus. **Pirmkārt**, no sprieduma *Ebrahimian* lietā jāsecina, ka, ja pieteikums būtu iesniegts pret citu valsti, kurā šāds īpašs konstitucionāls laicīguma princips nepastāv – piem., Lielbritāniju (kurā pastāv valsts baznīca) vai Latviju (kurā valsts un reliģiskās organizācijas uztur konkordāta tipa attiecības), – tad valsts novērtēšanas brīvības robeža būtu šaurāka. **Otrkārt**, pat ja formāli laicīguma princips ir vienīgais, uz kuru ECT šajā kontekstā atsaukusies skaidros vārdos un nepārprotami, var teikt, ka pēc būtības ECT agrāk jau ir pievērsusi pastiprinātu uzmanību šādiem atbildētājvalstu piesauktiem konstitucionāliem pamatprincipiem. Piem., lietās *Mentzen v. Latvia* un *Kuharec v. Latvia*, lemjot par ārzemju izcelsmes uzvārdu pielāgošanu latviešu valodas gramatikai un nosakot Latvijas iestādēm atvēlēto novērtēšanas brīvības robežu, ECT ņēma vērā Latvijas valdības argumentu par latviešu valodas kā valsts valodas īpašo nozīmi Latvijas konstitucionālajā sistēmā.³⁸⁴

2.2.8. Samērīguma principa iedarbība

Pēdējais no svarīgākajiem faktoriem novērtēšanas brīvības robežas plašuma noteikšanā ir samērīguma jeb proporcionalitātes princips; D. Špīlmans (*D. Spielmann*) pat uzskata to par vissvarīgāko faktoru, jo tas ir gan cieši saistīts ar ECTK garantēto tiesību efektivitātes virsprincipu, gan arī veido “aizsargvalni” pret novērtēšanas brīvības robežas doktrīnas pārmērīgu izmantošanu.³⁸⁵ Lai novērtētu tiesību ierobežojuma samērīgumu, ir jāpārbauda šā ierobežojuma ietekme uz šīm tiesībām, tās pamati, sekas attiecībā uz pieteicēju, kā arī konteksts. Runājot par ierobežojuma pamatiem, liela nozīme ir vietējiem apstākļiem un tam, ka šajos apstākļos ECT ir grūti objektīvi novērtēt konfliktējošo mērķu attiecīgo svaru. Ierobežojuma pamatam ir jābūt atbilstīgam un pietiekamam, nepieciešamība pēc tā ir jānosaka pārliecinoši, un iejaukšanās pamattiesību īstenošanā ir jāpamato ar “spiedīgu sabiedrisku vajadzību”.

³⁸³ *Ebrahimian v. France*, *ibid.*, § 67, 26. Sk. dissenting opinion of Judge De Gaetano.

³⁸⁴ *Mentzen v. Latvia* (dec.), no. 71074/01, 7 December 2004; *Kuharec v. Latvia* (dec.), no. 71557/01, 7 December 2004.

³⁸⁵ Spielmann D. Allowing the Right Margin: The European Court of Human Rights and the National Margin of Appreciation Doctrine: Waiver or Subsidiarity of European Review? Cambridge Yearbook of European Legal Studies, Vol. 14, 2011-2012, p. 409.

Samērīguma principa nozīmi var ilustrēt ar diviem piemēriem: vienu par izteiksmes brīvību un otru – par pieeju tiesai. ECT izmantoja samērīguma principu kā izšķirošu faktoru lietā *Cumpănă and Mazăre v. Romania*, kur runa bija par cietumsoda piespriešanu diviem žurnālistiem par neslavas celšanu un viņiem noteikto aizliegumu uz laiku veikt žurnālista darbu:

“Lai gan valsts iestāžu iejaukšanās pieteikuma iesniedzēju tiesību īstenošanā uz izteiksmes brīvību varētu būt attaisnota ar rūpēm par līdzsvara atjaunošanu starp dažādām lietā iesaistītām konkurējošām interesēm, valsts tiesu piespriests kriminālsods un ar to saistītie aizliegumi to rakstura un smaguma pakāpes dēļ bija acīmredzami nesamērīgi ar likumīgo mērķi, uz kuru bija vērsta pieteicēju notiesāšana par goda aizskaršanu un neslavas celšanu.

Tiesa secina, ka iekšzemes tiesas šajā lietā ir pārsniegušas to, kas būtu “nepieciešams” pieteicēju izteiksmes brīvības ierobežojums.”³⁸⁶

Tieši tāpat nesamērīga tiesību ierobežošana uz piekļuvi tiesai nozīmē ECtK 6. panta pirmās daļas pārkāpumu, kā tas ir redzams spriedumā lietā *Kart v. Turkey*:

“Tiesības uz pieeju tiesai, kas garantētas Konvencijas 6. panta pirmajā daļā, nav absolūtas, bet var tikt ierobežotas; ierobežojumi ir impliciti atļauti, jo tiesības uz piekļuvi pēc to būtības prasa regulējumu no valsts puses. Šajā sakarā Līgumslēdzējas Valstis bauda zināmu novērtēšanas brīvības robežu, lai gan galīgais lēmums par Konvencijas prasību ievērošanu ir piekritīgs Tiesai. Tiesai ir jāpārliciecinās, ka piemērotie ierobežojumi neaprobežo vai nesamazina indivīdam pieejamo piekļuvi [tiesai] tādā veidā vai tādā mērā, ka būtu aizskarta pati šo tiesību būtība. Turklāt ierobežojums nebūs atbilstošs 6. panta pirmajai daļai, ja tas nebūs vērsts uz leģitīmu mērķi un ja nebūs saprātīga samērīguma attiecība starp pielietotajiem līdzekļiem un sasniedzamo mērķi [...]. Tiesības uz pieeju tiesai ir aizskartas, ja piemērojamās normas pārstāj kalpot tiesiskās noteiktības un pareizas tiesu administrēšanas mērķiem un rada šķērsli, kas liedz lietas dalībniekam panākt savas lietas izskatīšanu pēc būtības kompetentā tiesā”³⁸⁷.

2.3. Dalībvalstu “konsensa” loma novērtēšanas brīvības robežas noteikšanā

2.3.1. ECT lietotā “konsensa” jēdziena izcelsme, nozīme un salīdzinošo tiesību loma ECtK interpretācijā

Viens no faktoriem, kuriem pašlaik ir vislielākā nozīme novērtēšanas brīvības robežas plašuma noteikšanai, ir tas, ko ECT judikatūrā dēvē par “**konsensu**” (*consensus* – angļu un franču val.). Latīņu vārda “*consensus*” sākotnējā, vispārējā nozīme ir “vienprātība”.³⁸⁸ Pirmoreiz šis jēdziens tika lietots 1978. gadā lietā *Tyrer v. the United Kingdom*, kurā ECT nosprieda, ka tiesas piespriests miesassods – pēriens (saskaņā ar Menas salā toreiz spēkā esošajām normām) ir “pazemojošs sods” ECtK 3. panta izpratnē:

“Tiesa arī atgādina, ka Konvencija ir dzīvs instruments kurš, kā Komisija pareizi uzsvēra, ir jāinterpretē mūsdienu apstākļu gaismā. Šajā lietā, kuru tā tagad izskata, Tiesu nevar neietekmēt attīstība un vispārpieņemtie standarti

³⁸⁶ *Cumpănă and Mazăre v. Romania*, no. 33348/96, §§ 120-121, 17 December 2004.

³⁸⁷ *Kart v. Turkey* [GC], no. 8917/05, § 79, 3 December 2009.

³⁸⁸ Švarcbachs R., Bištēviņš E. Latīņu-latvju vārdnīca. Rīga: Valters un Rapa, 1928., 68.lpp.

*Eiropas Padomes dalībvalstu krimināltiesiskajā politikā šajā jomā. Patiešām, arī Menas salas ģenerālprokurors minēja, ka nu jau ilgu gadu Menas salas likumdošanas normas par tiesas piespriestajiem miesassodiem tiek pārskatītas.*³⁸⁹

K. Džehtjarovs (*K. Dzehtsiarou*) definē “konsensu”³⁹⁰ (ECtK kontekstā) kā “vispārēju piekrišanu Eiropas Padomes dalībvalstu vairākuma starpā par noteiktām normām un principiem, kas tiek noskaidrota, veicot nacionālo un starptautisko tiesību un prakses salīdzinošu pētījumu”.³⁹¹ Tiek uzskatīts, ka šis dalībvalstu “konsensa” jēdziens pamatojas uz divām ECT judikatūras atziņām. **Pirmkārt**, tā ir ECtK evolutīvās interpretācijas doktrīna, kas tiks sīkāk aplūkota nākamajā nodaļā.³⁹² To var rezumēt šādi: ECtK pantu materiālā nozīme “nav akmenī cirsta”; ECtK ir “dzīvs instruments”, kas interpretējams atbilstoši konkrētā laikmeta izpratnei un vajadzībām. Tātad, ja Līgumslēdzējas Valstis noteiktā brīdī ir nonākušas pie kopīgas izpratnes, ka noteiktas pamattiesības ietver sevī to un to, tad attiecīgais ECtK pants tā arī ir interpretējams. Piem., ja dalībvalstu kopums uzskata, ka sirdsapziņas un reliģijas brīvība ietver sevī tiesības uz sirdsapziņas iebildumu (*conscientious objection* – angļu val., *objection de conscience* – franču val.) militārajā jomā – pat ja ECtK 9. pantā tās skaidros vārdos nav ierakstītas – tad ir jāsecina, ka 9. pants šādas tiesības garantē. Tātad pieteicējam, kurš nevēlas dienēt armijā un nēsāt ieročus savas reliģiskās vai filozofiskās (pacifistiskās) pārliecības dēļ, ir jānodrošina iespēja, piem., aizvietot obligāto militāro dienestu ar alternatīvu civildienestu.³⁹³ **Otrkārt**, apelēšana pie “konsensa” tiek pamatota arī ar to, ka, kā ECT ir vairākkārt teikusi, “iekšzemes novērtēšanas brīvības robeža iet rokrokā ar uzraudzību Eiropas līmenī”.³⁹⁴ Tātad var teikt, ka ECT judikatūras attīstība ir process, kas harmonizēti notiek (vai vismaz kuram ir jānotiek) abās pusēs – gan Strasburgā, gan dalībvalstīs. Līdz ar to tiesībpolitikas evolūcija dalībvalstu pusē ietekmē arī ECtK normu interpretāciju.

Vispārējais princips, kuram ECT seko savā judikatūrā, ir šāds: **“Ja attiecīgajā jautājumā dalībvalstu starpā pastāv “konsenss”, tad valstīm atvēlētā novērtēšanas brīvības robeža šajā jautājumā ir šaura vai pat ļoti šaura. Savukārt ja šāda “konsensa” nav, tad šī robeža ir plaša.”**

³⁹⁵ Citiem vārdiem sakot, subsidiaritātes principa aktīva vai pasīva darbība ir atkarīga no dalībvalstu “konsensa”. Kā ECT teica jau minētajā *Evans* lietā:

³⁸⁹ *Tyrer v. the United Kingdom*, § 31, 25 April 1978, Series A no. 26.

³⁹⁰ Autors pavisam apzināti un konsekventi liek šo vārdu pēdējās; iemesls tiks paskaidrots nedaudz tālāk.

³⁹¹ Dzehtsiarou K. Does Consensus Matter? Legitimacy of European Consensus in the Case Law of the European Court of Human Rights. Public Law, 2011, p. 534.

³⁹² Kovler A., Zagrebelsky V., Garlicki L., Spielmann D., Jaeger R., Liddell R. The Role of Consensus in the System of the European Convention on Human Rights. In: Dialogue Between Judges, European Court of Human Rights. Strasbourg: Council of Europe, 2008. p. 15.

³⁹³ Sk. *Bayatyan v. Armenia* [GC], no. 23459/03, §§ 93-111, 7 July 2011, kurā ECT Lielā palāta veica judikatūras pagriezienu un, pretēji agrākajai Konvencijas institūciju judikatūrai, nosprieda, ka ECtK 9. pants garantē tiesības uz atbrīvošanu no obligātā karadienesta reliģiskās vai filozofiskās pārliecības dēļ.

³⁹⁴ Pirmoreiz šis izteiciens tika lietots spriedumā lietā *Handyside v. the United Kingdom*, § 49, 7 December 1976, Series A no. 24. Sk. arī *Ireland v. the United Kingdom*, § 207, 18 January 1978, Series A no. 25.

³⁹⁵ Wildhaber L. La place et l'avenir de la Convention européenne des droits de l'homme. Bulletin des droits de l'homme, Luxembourg: Institut luxembourgeois des droits de l'homme, no. 11/12, 2005, p. 51.

“ [..]. Taču tur, kur Eiropas Padomes dalībvalstu starpā nepastāv konsenss, – vai nu par strīda skartās intereses attiecīgo svarīgumu, vai arī par labāko līdzekli tās aizsardzībai – un sevišķi, ja lieta paceļ jūtīgus morālus un ētiskus jautājumus, šī robeža būs plašāka [..].”³⁹⁶

ECT pirmoreiz pēc būtības atsaucās uz dalībvalstu “konsensu” iepriekšminētajā *Tyrrer* lietā, taču reālu spēku un nozīmi šis jēdziens ieguva tikai šā gadsimta sākumā, dažus gadus pēc Vienpadsmitā protokola spēkā stāšanās. Kopš tā laika tā pielietojums ECT judikatūrā tikai turpina pieaugt. Pēc autora domām, tas tā notiek divu savstarpēji saistītu iemeslu dēļ. **Pirmkārt**, ECT ir pārliecinājusies, ka šis kritērijs valstu novērtēšanas brīvības robežas noteikšanai ir intelektuāli vienkāršs un tātad ļoti parocīgs. **Otrkārt**, tas ļauj zināmā mērā samazināt spriedzi starp ECT un dalībvalstīm, leģitimējot ECT aktīvismu (t.i., pasīvās subsidiaritātes izpausmi) valstu acīs: ECT, veicot ECtK normu interpretāciju, vienkārši apstiprina pašu dalībvalstu kopuma praksi, līdz ar ko pēdējām ir mazāk pamata kurnēt un apsūdzēt ECT patvaļā.

Tieši tāpēc dalībvalstu “konsensa” noskaidrošana ir izvirzījies priekšplānā un kļuvusi par vienu no svarīgākajiem ECT pielietotajiem tiesiskās spriešanas līdzekļiem. Lai noskaidrotu šo “konsensu”, tiek pielietotas salīdzinošās tiesības. Vairākos desmitos ECT nolēmumu, kas taisīti pēdējo desmit gadu laikā, – gk. Lielās palātas spriedumos, kā arī dažos palātu spriedumos par jauniem un tiesiski sarežģītiem jautājumiem – atsevišķa nodaļa ir veltīta salīdzinošo tiesību aspektam. Lai atvieglotu tiesnešiem šo salīdzinošo tiesību analīzes darbu, ir veikti vairāki administratīvi uzlabojumi ECT Sekretariāta struktūrā. Kopš 2001. gada ECT pastāv **Juriskonsulta** amats – tas ir augsta līmeņa Sekretariāta ierēdnis, kura pamatuzdevumi ir sekot līdz judikatūras attīstībai, to apkopot un sistematizēt, vērst tiesnešu uzmanību uz iespējamajām pretrunām judikatūrā un sniegt tiesnešiem, Lielajai palātai un palātām (sekcijām) *dažāda veida informāciju*. Sākotnēji Juriskonsults bija drīzāk simboliska figūra, taču ātri vien, izskatāmo lietu skaitam un tātad judikatūras apjomam strauji pieaugot, kļuva par visai prominentu darbinieku. 2014. gadā Tiesas nolikums tika papildināts ar 18.B pantu šādā redakcijā:

“Nolūkā nodrošināt Tiesas judikatūras kvalitāti un saskanību, tai palīdz Juriskonsults. Viņš pieder pie Sekretariāta. Viņš sniedz savus atzinumus un informāciju, it īpaši Tiesas formācijām, kas izspriež lietas, un Tiesas locekļiem.”

Juriskonsultam ir pakļauta Pētniecības un bibliotēkas nodaļa (*Research and Library Division* – angļu val., *Division de la recherche et de la bibliothèque* – franču val.), kas ne tikai pārvalda ECT bibliotēku, bet arī veic “akadēmiska” tipa pētniecības darbu, gk. ECT iekšējām vajadzībām. Absolūtajā vairākumā gadījumu šādi pētījumi ir saistīti ar konkrētām, izskatīšanā esošām lietām. Praksē tas notiek šādi: ja lietā jau ir saņemti pušu paskaidrojumi, tad nozīmētais tiesnesis referents (vai – ļoti reti – pati palāta vai Lielā palāta ar savu sēdes protokolā ierakstītu lēmumu) nosūta Pētniecības un bibliotēkas nodaļas vadītājam lūgumu sagatavot pētījumu, precizējot attiecīgo lietu,

³⁹⁶ *Evans v. the United Kingdom* [GC], no. 6339/05, § 77, 10 April 2007.

konkrēto(s) jautājumu(s), uz kuru/kuriem jāatbild, vēlamo pētījuma saņemšanas termiņu, kā arī tiesību jomu, kurā pētījums nepieciešams; tās var būt salīdzinošās tiesības, starptautiskās tiesības vai Eiropas Savienības tiesības. Turklāt nodaļai var lūgt sagatavot arī ECT judikatūras analītisku apkopojumu. Tiesnesis referents (vai palāta, vai Lielā palāta) var arī pieprasīt pētījumus vairākās vai pat visās iepriekšminētajās jomās.

Lai neskartu konkrētas, reālas ECT izskatītās vai izskatāmās lietas, autors izdomās kādu teorētisku piemēru un pieņems, ka pieteicējs sūdzas par to, ka atbildētājvalsts tiesas ir piespriedušas viņam kriminālsodu par nodarbošanos ar *melno maģiju*, lai kaitētu līdzpilsoņiem; viņaprāt, ir noticis ECtK 7., 8., 9. un 14. panta pārkāpums. Tā kā kriminālvajāšana par melno maģiju mūsdienu Eiropā ir neparasts gadījums, tad tiesnesis referents var lūgt Pētniecības un bibliotēkas nodaļai sagatavot pētījumus par sekojošiem jautājumiem:

Salīdzinošo tiesību pētījums: “*Vai dalībvalstīs (un, iespējams, arī valstīs ārpus Eiropas) ir paredzēta kriminālatbildība par melnās maģijas piekopusi? Apstiprinošas atbildes gadījumā – kā šis noziedzīgā nodarījuma sastāvs ir definēts un kāda ir iekšzemes tiesu judikatūra šajā jautājumā?”*

Starptautisko tiesību pētījums: “*Vai starptautiskajās tiesībās kaut kas ir teikts par melno maģiju un, ja ir, tad kas? Vai Amerikas Cilvēktiesību tiesas judikatūrā ir atrodamas lietas par šo jautājumu?”*

ES tiesību pētījums: “*Vai ES tiesību normās kaut kas ir teikts par melno maģiju un, ja ir, tad kas? Vai EST judikatūrā ir atrodamas lietas par šo jautājumu?”*

ECT judikatūras pētījums: “*Vai ECT jau ir nācies izskatīt lietu par melnās maģijas kriminalizēšanu un, ja ir, tad kā ir attīstījusies attiecīgā judikatūra?”*

Lielās palātas lietās pētījuma pieprasīšana ir norma, un tikai izņēmuma gadījumos tiesneši atzīst, ka lietas raksturs šādu pētījumu neprasa. Palātas lietās – kas teorētiski neskaitās tik svarīgas, cik Lielajā palātā izskatāmās – ir otrādi: pētījums tajās parasti netiek veikts, ja vien tiesnesis referents neuzskata, ka tas ir patiesi nepieciešams. Savukārt triju tiesnešu komiteja nekad nepieprasa un neizmanto pētījumus, jo tajā tiek izskatītas vienkāršas lietas saskaņā ar skaidru un pastāvīgu ECT judikatūru; ja lieta nonāk komisijā un tā taīsa spriedumu, tad tas pēc definīcijas nozīmē, ka šajā lietā nekādu papildjautājumu nav.

Pēc pētījuma pieprasījuma saņemšanas nodaļas vadītājs nodod to vienam vai vairākiem nodaļas juristiem, kuri tad arī izpilda šo darbu (bieži vien – izmantojot no dažādām valstīm atbraukušo stažieru palīdzību). Kad pētījums ir gatavs un tā kvalitāti pārbaudījis un apstiprinājis Pētniecības un bibliotēkas nodaļas vadītājs, tas tiek nosūtīts to pieprasījušajam tiesnesim (vai palātai, vai Lielajai palātai). Lietas izskatīšanas brīdī visu attiecīgās palātas vai Lielās palātas tiesnešu rīcībā ir pētījuma kopija, un tālāk jau no viņu pašu gribas ir atkarīgs, vai iegūtie dati tiks atspoguļoti ECT nolēmumā.³⁹⁷

---

³⁹⁷ Lūk, trīs neseni piemēri no ļoti daudziem, kuros ECT ir vērtējusi īpašu spieduma nodaļu salīdzinošo tiesību datu atspoguļošanai un dažreiz arī tieši izmantojusi to kā argumentu sprieduma motīvu daļā: *Fábián v. Hungary* [GC], no. 78117/13, §§ 31-42, 5 September 2017; *Hamidović v. Bosnia and Herzegovina*, no. 57792/15, §§ 21-22, 5 December 2017; *Naït-Liman v. Switzerland* [GC], no. 51357/07, § 67-90, 183-185, 199-201, 207, 15 March 2018.

2.3.2. “Konsensa” kritērija pielietošanas piemēri

ECT judikatūrā ir ļoti daudz piemēru, kur šī tiesa ir atsaukusies uz “konsensu”, lai pamatotu ECtK interpretāciju noteiktā virzienā. 1981. gadā, trīs gadus pēc iepriekš minētā sprieduma *Tyrer* lietā, ECT atkārtoti izmantoja šādu atsauci lietā *Dudgeon v. the United Kingdom*, lai konstatētu, ka Ziemeļīrijā toreiz vēl spēkā esošā labprātīgu homoseksuālu aktu kriminalizācija bija pretrunā ar ECtK 8. pantā garantētajām tiesībām uz privātās dzīves neaizskaramību. ECT nosprieda:

*“Salīdzinot ar laiku, kad šis likums tika pieņemts, tagad ir lielāka izpratne par homoseksuālu uzvedību, un līdz ar to pieaugusi iecietība pret to, un tāpēc Eiropas Padomes dalībvalstu lielais vairākums vairs neuzskata par nepieciešamu vai lietderīgu attiekties pret tādām homoseksuālām darbībām, kādas tiek aplūkotas šajā lietā, kā pret tādām, kurām pašām par sevi būtu jāpiemēro krimināltiesiskas sankcijas.”*³⁹⁸

Lietā *L. and V. v. Austria*, kas skāra minimālo piekrišanas vecumu labprātīgām homoseksuālām attiecībām starp vīriešu dzimuma pusaudzi un pieaugušu vīrieti, ECT nosprieda:

*“Šajā lietā pieteicēji norādīja, – un valdība to nav apstrīdējusi – ka pastāv arvien pieaugošs Eiropas konsenss, lai piemērotu vienlīdzīgu piekrišanas vecumu heteroseksuālām, lesbiskām un homoseksuālām attiecībām.”*³⁹⁹

No otras puses, ECT lielākoties uzskata, ka tur, kur “konsensa” Eiropas līmenī nav, valstij atvēlētā novērtēšanas brīvības robeža ir plaša. Piem., lietās *T. v. the United Kingdom* un *V. v. the United Kingdom*, kurās runa bija par divu vienpadsmitgadīgu zēnu tiesāšanu par desmit gadu vecumā izdarītu nežēlīgu slepkavību, ECT paziņoja:

*“[...] [Š]obrīd Eiropā vēl nav vispārpieņemta minimālā kriminālatbildības vecuma [...] Turklāt no attiecīgo starptautisko tekstu un instrumentu pārbaudes nevar izsecināt nekādu skaidru tendenci [...] Tiesa neuzskata, ka šajā stadijā pastāvētu jebkāds skaidrs Eiropas Padomes dalībvalstu kopējais standarts attiecībā uz kriminālatbildības minimālo vecumu. [...] Tiesa secina, ka pieteicēja saukšana pie kriminālatbildības pati par sevi neizraisa Konvencijas 3. panta pārkāpumu.”*⁴⁰⁰

Lietā *Mentzen v. Latvia*, runājot par pieteicējas laulībā iegūtā vācu uzvārda atveidošanu latviskotā formā, ECT atzīmēja:

*“[...] Robežai starp valsts pozitīvajiem un negatīvajiem pienākumiem nav precīzas definīcijas; tomēr abos gadījumos ir jāņem vērā taisnīgs līdzsvars starp konkurējošajām indivīda un sabiedrības interesēm [...]. Taču nosakot šo līdzsvaru, ir jāņem vērā valstīm attiecīgajā jomā atvēlētā novērtēšanas brīvības robeža. Uzvārdu un vārdu piešķiršana, atzīšana un lietošana ir joma, kurā īpaši nacionālās īpatnības izpaužas visstiprāk un kurā praktiski nav kopīgu saskarsmes punktu Līgumslēdzēju Valstu iekšējo sistēmu starpā. Šī joma atspoguļo Eiropas Padomes dalībvalstu lielo dažādību; katrā no šīm valstīm personvārdu lietošanu ietekmē daudzi vēsturiski, valodnieciski, reliģiski un kultūras faktori, tā ka ir ļoti grūti un pat neiespējami atrast kopsaucēju. Tādējādi novērtēšanas brīvības robeža, ko valstu iestādes bauda šajā jomā, ir jo īpaši plaša [...]”*⁴⁰¹

³⁹⁸ *Dudgeon v. the United Kingdom*, § 60, 22 October 1981, Series A no. 45.

³⁹⁹ *L. and V. v. Austria*, nos. 39392/98, 39829/98, § 50, 9 January 2003.

⁴⁰⁰ *T. v. the United Kingdom* [GC], no. 24724/94, §§ 71-72, 16 December 1999; *V. v. the United Kingdom* [GC], no. 24724/94, §§ 73-74, 16 December 1999.

⁴⁰¹ *Mentzen v. Latvia* (dec.), no. 71074/01, 7 December 2004. Sk. arī t.p. dienā pieņemto lēmumu lietā: *Kuharec v. Latvia* (dec.), no. 71557/01, 7 December 2004.

Lietā *Odièvre v. France*, attiecībā uz pēc piedzimšanas pamesta bērna vēlmi jau pieaugušā vecumā iegūt no valsts iestādēm informāciju par savu miesīgo māti, ECT nosprieda:

“[...] [L]ielākajā daļā Līgumslēdzēju Valstu nav tiesību aktu, kas ir salīdzināmi ar Francijā piemērojamajiem, vismaz attiecībā uz bērna pastāvīgo nespēju nodibināt radnieciskas saites ar miesīgo māti, ja tā turpina slēpt savu identitāti no bērna, kuru viņa ir laidusi pasaulē. [...] [D]ažas valstis neuzliek miesīgajiem vecākiem pienākumu deklarēt savu identitāti pēc viņu bērnu piedzimšanas, un [...] dažās citās valstīs ir bijuši bērnu pamešanas gadījumi, kas ir izraisījis jaunas debates par tiesībām dzemdēt anonīmi. Ņemot vērā ne tikai prakses dažādību dažādās tiesību sistēmās un tradīcijās, bet arī to, ka bērnu pamešanai tiek izmantoti dažādi līdzekļi, Tiesa secina, ka valstīm ir jāpiešķir novērtēšanas brīvības robeža, lai izlemtu, kādi pasākumi ir piemēroti, lai nodrošinātu, ka konvencijas garantētās tiesības tiek garantētas visām to jurisdikcijā esošajām personām.”⁴⁰²

Tāpat arī lietā *Vo v. France* – jautājumā par to, vai nedzimis bērns (embrijs, auglis) bauda ECtK 2. pantā garantētās tiesības uz dzīvību (un līdz ar to vai valstīm no tā rodas zināmas pozitīvas saistības) – ECT atsaucās uz “konsensa” trūkumu Eiropas valstu starpā:

“Eiropas līmenī [...] nav vienprātības par embrija un/vai augļa dabu un statusu [...], lai gan viņi sāk saņemt zināmu aizsardzību, ņemot vērā zinātnes progresu un iespējamās sekas, ko rada ģenētiskās inženierijas pētījumi, maksīgā apaugļošana vai eksperimenti ar embrijiem. Labākajā gadījumā to var uzskatīt par valstu starpā panāktu kopīgu atziņu, ka embrijs/auglis pieder pie cilvēku dzimuma. Šīs būtnes potencialitāte un spēja kļūt par personu – kura tiek turklāt aizsargāta civiltiesībās, piemēram, Francijā, saistībā ar mantojumu un dāvinājumiem, kā arī Apvienotajā Karalistē [...] — prasa to aizsargāt cilvēka cieņas vārdā, nepadarot to par “personu” ar “tiesībām uz dzīvi” 2. panta izpratnē.”⁴⁰³

Viens labs pretējs piemērs ir lieta *Ünal Tekeli v. Turkey*, kurā pieteicēja sūdzējās par Turcijas civillikumā noteikto aizliegumu precētai sievietei laulības laikā paturēt savu meitas uzvārdu. ECT konstatēja ECtK 14. panta pārkāpumu kopsakarā ar 8. pantu (diskriminācija tiesību īstenošanā uz privātās dzīves neaizskaramību), jo visās pārējās ECtK dalībvalstīs sievietēm šādas tiesības bija garantētas:

“[...] Tiesa konstatē Eiropas Padomes Līgumslēdzēju Valstu starpā radušos konsensu par labu laulāto uzvārda izvēlei uz līdztiesīgiem pamatiem. No Eiropas Padomes dalībvalstīm Turcija ir vienīgā valsts, kas – pat ja laulātie vēlas izdarīt citādu izvēli – juridiski nosaka vīra uzvārdu kā pāra [kopīgo] uzvārdu, un līdz ar to pašas sievietes uzvārda automātisku zudumu pēc laulības noslēgšanas. Precētas sievietes Turcijā nevar lietot savu meitas uzvārdu vienu pašu, pat ja abi laulātie tam piekrīt. Turcijas likumdevēja [...] piešķirtā iespēja pievienot meitas uzvārdu pirms vīra uzvārda šo situāciju nemaina. To precēto sieviešu intereses, kuras nevēlas, lai viņu laulība ietekmētu viņu uzvārdu, nav tikušas ņemtas vērā.”⁴⁰⁴

ECT lietotā terminoloģija “konsensa” ziņā, un tā tad šā kritērija piemērošana, dažreiz nav tik skaidra. Piem., lietā *S.H. and Others v. Austria*, kur strīda centrā bija Austrijas Mākslīgās apaugļošanas likuma noteiktie ierobežojumi donoru dzimumšūnu izmantošanai mākslīgās apaugļošanas procesā, ECT Lielā palāta nosprieda šādi:

⁴⁰² *Odièvre v. France* [GC], no. 42326/98, § 47, 13 February 2003.

⁴⁰³ *Vo v. France* [GC], no. 53924/00, § 84, 8 July 2004.

⁴⁰⁴ *Ünal Tekeli v. Turkey*, no. 29865/96, § 61, 16 November 2004.

“Tiesa secina, ka Līgumslēdzēju Valstu likumdošanās pašlaik ir skaidri vērojama tendence atļaut dzimumšūnu ziedošanu mākslīgās apaugļošanas mērķiem; tas atspoguļo pieaugošo konsensu Eiropas līmenī. Tomēr šis pieaugošais konsens nav balstīts uz stabiliem ilgtermiņa principiem, kas noteikti dalībvalstu tiesību aktos, bet gan drīzāk atspoguļo vienu attīstības stadiju īpaši dinamiskā tiesību jomā, un tas izšķiroši nesašaurina valsts novērtēšanas brīvības robežu.”⁴⁰⁵

Atsevišķos gadījumos kopējas tiesiskas pieejas neesamība nav atturējusi ECT no vispārējas “tendences” konstatēšanas Eiropas līmenī. Tā, piem., lietā *Christine Goodwin v. the United Kingdom*, kurā pieteicēja apstrīdēja dzimuma maiņas juridiskās atzīšanas neesamību tālaika iekšzemes tiesībās un tiesisko nespēju noslēgt laulību ar (no jaunā dzimuma viedokļa raugoties) pretējā dzimuma personu, ECT nolēma:

“Tiesa atzīmē, ka 1986. gada spriedumā Rees lietā tā bija konstatējusi, ka dalībvalstu starpā pastāvēja ļoti maza vienprātība; dažas valstis ļāva mainīt dzimumu, bet dažas neļāva, turklāt tiesību normas šajā ziņā, vispārīgi raugoties, bija pārejas stāvoklī [..]. Vēlāk, Sheffield and Horsham lietā, Tiesas spriedums uzsvēra kopējas pieejas trūkumu Eiropas līmenī par uz to, kā risināt sekas, ko dzimuma maiņas juridiskā atzīšana var izraisīt citās tiesību jomās, tādās kā laulība, vecāku un bērnu attiecības, privātums vai datu aizsardzība. Lai gan šķiet, ka tas tā joprojām ir palicis, šāds vienotas pieejas trūkums četrdesmit triju Līgumslēdzēju valstu vidū ar plaši atšķirīgām tiesību sistēmām un tradīcijām diez vai ir pārsteidzošs. Saskaņā ar subsidiaritātes principu tieši Līgumslēdzējām Valstīm ir vispirms jālemj par pasākumiem, lai nodrošinātu Konvencijā garantētās tiesības to jurisdikcijā; risinot savās iekšzemes tiesību sistēmās tās praktiskās problēmas, ko rada pēcoperācijas dzimuma statusa tiesiskā atzīšana, Līgumslēdzējām Valstīm ir jābauda plaša novērtēšanas brīvības robeža. Tiesa attiecīgi piešķir mazāku nozīmi pierādījumu trūkumam par kopējas Eiropas pieejas esamību attiecīgo tiesisko un praktisko problēmu risināšanā, nekā skaidram un neapstrīdamam pierādījumam par pastāvīgu starptautisku tendenci par labu ne tikai paaugstinātai transseksuāļu akceptēšanas pakāpei sabiedrībā, bet arī pēcoperācijas transseksuāļu jaunās dzimumidentitātes tiesiskajai atzīšanai.”⁴⁰⁶

Lietā *Hirst v. the United Kingdom (no. 2)*, attiecībā uz balsstiesību atņemšanu notiesātiem ieslodzītajiem parlamenta un pašvaldību vēlēšanās, ECT puda šādus apsvērumus:

“Attiecībā uz konsensa esamību vai neesamību Līgumslēdzēju Valstu starpā Tiesa atzīmē, ka, lai gan pastāv zināmas domstarpības par tiesisko stāvokli atsevišķās valstīs, nav apstrīdams, ka Apvienotā Karaliste nav vienīgā no Konvencijas dalībvalstīm, kas atņem balsstiesības visiem notiesātiem ieslodzītajiem. Var arī teikt, ka Apvienotajā Karalistē likums ir mazāk tālejošs, nekā dažās citās valstīs. Ne tikai tiek pieļauti izņēmumi attiecībā uz personām, kuras atrodas cietumā par necieņu pret tiesu vai par naudassodu nesamaksāšanu, bet arī – atšķirībā no dažām citām valstīm – tiesiskā nespēja balsot tiek atcelta, tiklīdz persona vairs nav ieslodzīta. Tomēr fakts paliek tāds, ka automātisks notiesāto ieslodzīto balsstiesību ierobežojums vai normas trūkums, kas ļautu ieslodzītajiem balsot, pastāv Līgumslēdzēju Valstu mazākumā. Pat saskaņā ar pašas valdības sniegtajiem skaitļiem, šādu valstu skaits nepārsniedz trīspadsmit. Vēl jo vairāk, pat ja nav iespējams saskatīt kopīgu pieeju šai problēmai Eiropas līmenī, tas pats par sevi nevar būt izšķirošs.”⁴⁰⁷

⁴⁰⁵ *S.H. and Others v. Austria* [GC], no. 57813/00, § 96, 3 November 2011.

⁴⁰⁶ *Christine Goodwin v. the United Kingdom* [GC], no. 28957/95, § 85, 11 July 2002.

⁴⁰⁷ *Hirst v. the United Kingdom* [GC], no. 74025/01, § 81, 6 October 2005.

Tomēr citā lietā, *A., B. and C. v. Ireland*, kas skāra Īrijas likumdošanu abortu jomā (kas savukārt pamatojās uz šīs valsts konstitūcijā toreizējā redakcijā noteikto nedzimušajiem bērniem piešķirto augsto aizsardzības līmeni), ECT neuzskatīja Īrijas šajā ziņā gandrīz izolēto stāvokli (Eiropas mērogā) par tādu, kas sašaurinātu tai atzīto novērtēšanas brīvības robežu. Gluži otrādi, ECT nosprieda:

“Nav šaubu par abortu jautājuma ierosināto morālo un ētisko problēmu akūti sensitīvo raksturu vai par lietā iesaistīto sabiedrības interešu svarīgumu. Līdz ar to Īrijas valstij ir principā jāpiešķir plaša novērtēšanas brīvības robeža, lai noteiktu, vai ir panākts taisnīgs līdzsvars starp šo sabiedrības interešu aizsardzību, un jo īpaši nedzimušo [bērnu] tiesībām uz dzīvību piešķirto aizsardzību saskaņā ar Īrijas tiesību aktiem, un pirmās un otrās pieteicējas konfliktējošajām tiesībām uz viņu privātās dzīves neaizskaramību saskaņā ar Konvencijas 8. pantu.

Tomēr paliek jautājums par to, vai šo plašo novērtēšanas robežu sašaurina attiecīga konsensa esamība.

Konsensa esamībai jau sen ir bijusi svarīga loma Konvencijas garantiju attīstībā un evolūcijā, sākot ar lietu Tyrer v. the United Kingdom [..]. Konvencija tiek uzskatīta par “dzīvu instrumentu”, kas jāinterpretē, ņemot vērā pašreizējos apstākļus. Tāpēc konsenss ir ticis piesaukts, lai pamatotu Konvencijas dinamisku interpretāciju [..].

Šajā lietā, pretēji valdības apgalvojumam, Tiesa uzskata, ka Eiropas Padomes Līgumslēdzēju Valstu lielākajā daļā pastāv konsenss, lai pieļautu abortus uz plašākiem pamatiem, nekā Īrijas likumos. [..] Tikai trijās valstīs pieeja abortam ir ierobežotāka, nekā Īrijā, proti abortu aizliegums, neraugoties uz risku sievietes dzīvībai. Dažas valstis pēdējos gados ir paplašinājušas to pamatu sarakstu, uz kuriem var veikt abortu [..]. Īrija ir vienīgā valsts, kas atļauj abortus tikai tad, ja ir apdraudēta topošās mātes dzīvība (ieskaitot pašiznīcināšanos). Ņemot vērā šo konsensu Līgumslēdzēju Valstu vairākumā, nav nepieciešams tālāk raudzīties uz starptautiskajām tendencēm un viedokļiem, kuri, kā apgalvo pirmās divas pieteicējas un dažas no trešajām pusēm, nosliecas par labu plašākai piekļuvei abortiem.

Tomēr Tiesa neuzskata, ka šis konsenss izšķiroši sašaurinātu valsts plašo novērtēšanas brīvības robežu.

Svarīgākais iepriekšminētajā Vo lietā bija secinājums, ka jautājums par to, kad sākas tiesības uz dzīvību, ietilpst valstu novērtēšanas brīvības robežā, jo Eiropas līmenī nav konsensa par dzīvības sākuma zinātnisko un tiesisko definīciju; tādēļ nebija iespējams atbildēt uz jautājumu, vai nedzimušais [bērns] ir persona, kas jāaizsargā 2. panta izpratnē. Tā kā augļa un mātes vārdā formulētās tiesības ir nesaraujami savstarpēji saistītas [..], novērtēšanas brīvības robeža attiecībā uz nedzimušajam [bērnam] valsts piešķirto aizsardzību nepieciešami pārtop par novērtēšanas brīvības robežu attiecībā uz to, kā [valsts] līdzsvaro tās ar konfliktējošajām mātes tiesībām. Tātad, pat ja no minēto valstu likumiem redzams, ka vairums Līgumslēdzēju Pušu savos tiesību aktos var būt atrisinājušas šīs konfliktējošās tiesības un intereses par labu plašākai tiesiskai piekļuvei abortiem, šis konsenss nevar būt izšķirošs faktors Tiesas spriedumā par to, vai apstrīdētais abortu aizliegums Īrijā veselības un labklājības iemeslu dēļ ir radījis taisnīgu līdzsvaru starp konfliktējošajām tiesībām un interesēm, neraugoties uz Konvencijas evolutīvo interpretāciju [..]”⁴⁰⁸

Vairāki tiesneši pievienoja šim spriedumam savas atsevišķās nepiekrītošās domas, kurās pauda šādu nostāju:

“Saskaņā ar Konvencijas judikatūru, situācijās, kad Tiesa konstatē, ka Eiropas valstu starpā pastāv konsenss par kādu cilvēktiesību jautājumu, tā parasti secina, ka šis konsenss izšķiroši sašaurina atzinības robežu, kas pastāvētu, ja šāds konsenss nebūtu pierādīts. Šāda pieeja saskan ar Konvencijas judikatūras “harmonizējošo” lomu. Viena no galvenajām judikatūras funkcijām ir pakāpeniski radīt saskaņotu cilvēktiesību aizsardzības piemērošanu,

⁴⁰⁸ *A., B. and C. v. Ireland* [GC], no. 25579/05, §§ 233-237, 16 December 2010.

neatkarīgi no Līgumslēdzēju Valstu robežām un ļaujot to jurisdikcijā esošajām personām nediskriminēti baudīt vienādu aizsardzību neatkarīgi no viņu dzīvesvietas. Tomēr šai harmonizējošajai lomai ir ierobežojumi. Viens no tiem ir šāds: ja ir skaidrs, ka konkrētā civiltiesību aizsardzības aspektā Eiropas valstis ievērojami atšķiras tajā ziņā, kā tās aizsargā (vai neaizsargā) personas pret valsts rīcību, un ja Konvencijas pirmšķietamais pārkāpums skar relatīvas tiesības, kas saskaņā ar Konvenciju var tikt līdzsvarotas ar citām tiesībām vai interesēm, kas ir arī aizsardzības vērtas demokrātiskā sabiedrībā, tad Tiesa var uzskatīt, ka šīm valstīm – ievērojot Eiropas konsensa neesamību – ir novērtēšanas brīvības robeža, un tās var pašas līdzsvarot attiecīgās tiesības un intereses. Tāpēc šādos apstākļos Tiesa atturas no savas harmonizējošās lomas pildīšanas, izlemjot nekļūt par pirmo Eiropas insititūciju, kas veiktu “likumdevēja” funkcijas jautājumā, kas vēl joprojām nav izšķirts Eiropas līmenī.

Tomēr šajā konkrētajā lietā Eiropas konsenss pastāv, un tas ir patiesi spēcīgs. Mēs uzskatām, ka šī ir viena no tām retajām reizēm Tiesas judikatūrā, kad Strasburga uzskata, ka šāds konsenss neierobežo attiecīgās valsts lielo novērtēšanas brīvības robežu; spriedumā izmantotais arguments ir tāds, ka pieteicējam bija tiesības “tiesiski ceļot uz ārzemēm, lai veiktu abortu, ar piekļuvi atbilstoši informācijai un medicīniskai aprūpei Īrijā”, un tas esot pietiekami, lai attaisnotu abortu aizliegumu valstī veselības un labklājības apsvērumu dēļ, “pamatojoties uz Īrijas tautas dziļo morālo viedokli par dzīvības būtību” [..].⁴⁰⁹

Visbeidzot, var būt arī gadījumi, kad tiesnešu starpā rodas domstarpības par jautājumu, vai dalībvalstu vidū patiešām pastāv “konsenss”. Piem., jau minētajā *Lautsi* lietā par krucifiksiem Itālijas valsts skolu klašu telpās, tiesnesis Malinverni šajā precīzajā jautājumā pauda no vairākuma atšķirīgu viedokli:

“Šajā lietā tieši Lielās palātas atsaukšanās uz jebkāda konsensa trūkumu Eiropas līmenī ļāva tai piesaukt novērtēšanas brīvības robežas doktrīnu [..]. Šajā sakarā es vēlētos atzīmēt, ka, blakus Itālijai, tikai ļoti ierobežotā Eiropas Padomes dalībvalstu skaitā (Austrijā, Polijā, dažās Vācijas zemēs [..]) ir skaidras normas, kas nosaka reliģisko simbolu esamību valsts skolās. Dalībvalstu absolūtajā vairākumā šis jautājums nav īpaši noregulēts. Pamatojoties uz to, man ir grūti šajos apstākļos izdarīt galīgus secinājumus par Eiropas konsensu.”⁴¹⁰

Kā autors jau atzīmēja, K. Džecharovs definē “konsensu” (ECtK kontekstā) kā “vispārēju piekrišanu Eiropas Padomes dalībvalstu **vairākuma** starpā [..]”.⁴¹¹ Tātad var teikt, ka ECT ir iedibinājusi vispārēju metodoloģisku principu, saskaņā ar kuru, **ja dalībvalstu vairākums noteiktā jautājumā piekopj būtiski vienveidīgu pieeju, tad tas rada apgāzamu (*iuris tantum*) prezumpciju, ka tieši šī pieeja atbilst attiecīgā ECtK panta pareizai izpratnei, un uz atbildētājvalsts pleciem automātiski gulstas nasta katrā konkrētā lietā šo prezumpciju apgāzt.**

Jāatzīst, ka šāda apgāšana ir reāli iespējama. ECT judikatūra satur arī tādus spriedumus, kuros pārkāpums nav ticis konstatēts par spīti pat “solīda konsensa” esamībai. ECT jau sen ir atzinusi, ka tas fakts, ka apstrīdētās tiesību normas nostāda atbildētājvalsti izolētā stāvoklī, jo nekur citur Eiropā

⁴⁰⁹ *A., B. and C. v. Ireland* [GC], *ibid.*, joint partly dissenting opinion of Judges Rozakis, Tulkens, Fura, Hirvelā, Malinverni, and Poalelungi, points 5 and 6. Par to sk. arī De Londras F. When the European Court of Human Rights Decides Not to Decide. In: Kapotas P., Tsevelekos V. (eds.) Building Consensus on European Consensus. Cambridge: Cambridge University Press, 2019, pp. 311-334.

⁴¹⁰ *Lautsi and Others v. Italy* [GC], no. 30814/06, 18 March 2011, dissenting opinion of Judge Malinverni joined by Judge Kalaydjieva, point 4.

⁴¹¹ Džehtsiarou K. Does Consensus Matter? Legitimacy of European Consensus in the Case Law of the European Court of Human Rights. Public Law, 2011, p. 534.

tādu nav, pats par sevi vēl nerada problēmu ECtK sakarā, – “it īpaši” (bet ne obligāti), ja tas ir cieši saistīts ar attiecīgās sabiedrības vēsturi un tradīcijām.⁴¹² Piem., 1987. gadā, kad ECT vēl neizmantoja “konsensa” kritēriju kā vienu no spriešanas pamatlīdzekļiem, tā konstatēja ECtK 12. panta (tiesības stāties laulībā) pārkāpumu šādā situācijā: šķirot pieteicēja laulību, kompetentā šveiciešu tiesa saskaņā Šveices civillikumā toreiz esošu normu bija noteikusi viņam termiņu, kurā viņš nedrīkstēja stāties jaunā laulībā. ECT sākumā konstatēja, ka Šveice bija vienīgā Eiropas valsts, kas joprojām paredzēja šādu “nogaidīšanas” termiņu, taču tad uzreiz lakoniski atmeta šo faktu kā nesvarīgu un pārgāja pie sūdzības izvērtēšanas pēc būtības.⁴¹³ Šodien ECT tā vairs nerīkojas: kā redzams no iepriekš minētās *Ünel Tekeli* lietas, atbildētājvalsts izolētais stāvoklis apstrīdētajā jautājumā ir viens no ECT motivācijas stūrakmeņiem.

Iemesli, kādēļ ECT var konstatēt pārkāpuma trūkumu pat skaidra “konsensa” gadījumā, var būt dažādi. Vispirms jau ir svarīgi noskaidrot, *kādēļ* valsts nerīkojas tāpat, kā citas. Savās atsevišķajās piekrītošajās domās lietā *A., B. and C.* lietā (“īru abortu lietā”) īru *ad hoc* tiesnese M. Finleja Geigena (*M. Finlay Geoghegan*) rakstīja:

[...] [E]s uzskatu, ka ir nepieciešams pieskarties jautājumam par konstatētā konsensa ietekmi uz Īrijas valstij atvēlēto novērtēšanas brīvības robežu, nosakot, vai starp attiecīgajām konkurējošajām interesēm tika panākts taisnīgs līdzsvars [...].

[...]

Es arī piekrītu, [...] ka nākamais [svarīgais] jautājums ir par to, vai šo plašo atzinības robežu sašaurina attiecīga konsensa esamība. Tomēr, lai gan Tiesa ir konstatējusi konsensu, man nešķiet, ka tā uzskata – kā tam vajadzētu būt – ka šādam konsensam ir nozīme attiecībā uz aplūkojamo novērtēšanas brīvības robežu.

[...]

[...] Tiesai pieejamie fakti attiecas tikai uz Līgumslēdzējās Valstīs spēkā esošajiem tiesību aktiem abortu jomā. Tiesas rīcībā nebija faktu par nedzimušā [bērna] tiesisko aizsardzību vai viņa tiesību atzīšanu uz dzīvību, vai arī jebkādu skaidru sabiedrības interesi, kas izrietētu no dziļām morālām vērtībām attiecībā uz nedzimuša [bērna] tiesībām uz dzīvību jebkurā valstī no Līgumslēdzēju Valstu vairākuma. Vēl jo vairāk – un ir svarīgi – manuprāt, Tiesas rīcībā nebija faktu, kas ļautu secināt, ka Līgumslēdzēju Valstu vairākumā spēkā esošā abortu likumdošana demonstrē vai nu šajās Līgumslēdzējās valstīs veikto līdzsvarošanu starp attiecīgajām konkurējošām interesēm, vai arī konsensa esamību šo Līgumslēdzēju Valstu starpā par analogisku jautājumu tam, uz kuru attiecās aplūkotā novērtēšanas brīvības robeža, – proti, taisnīgu līdzsvaru, kas jānosaka starp Īrijas tiesībās noteikto nedzimušo [bērnu] tiesību uz dzīvību aizsardzību un konkurējošajām pirmās un otrās pieteicējas tiesībām uz viņu privātās dzīves neaizskaramību, kas ir aizsargātas ar Konvencijas 8. pantu.

[...]

Tiesa jau iepriekš savos spriedumos ir izmantojusi konsensu vai tā trūkumu, lai palīdzētu noteikt to, cik plaša ir valstīm atvēlēta novērtēšanas brīvības robeža, lai noteiktu līdzsvaru starp konkurējošām interesēm vai to, vai konkrēts lēmums ietilpst valsts novērtēšanas brīvības robežā [...]. Ja konsenss tiek izmantots šim nolūkam, no šiem

⁴¹² *F. v. Switzerland*, § 33, 18 December 1987, Series A no. 128; *Mentzen v. Latvia* (dec.), no. 71074/01, 7 December 2004.

⁴¹³ *F. v. Switzerland*, *ibid.*, § 33.

lēmumiem izriet, ka, lai konsenss attiektos uz lietu, tam ir jābūt konsensam par to jautājumu, par kuru valstīm tiek piešķirta novērtēšanas brīvības robeža. Pamatojoties uz šīs lietas faktiem, jautājums ir par līdzsvara noteikšanu starp pirmās un otrās pieteicējas tiesībām uz privātās dzīves neaizskaramību saskaņā ar 8. pantu, un sabiedrības interešu aizsardzības leģitīmo mērķi [...]. Abstrahējoties no jautājuma par Īriju un pieteicējām, šajā lietā vērā ņemamajam konsensam būtu jābūt konsensam par līdzsvaru, kas jānosaka starp potenciāli konkurējošajām interesēm: sieviešu tiesībām uz viņu privātās dzīves neaizskaramību saskaņā ar 8. pantu un leģitīmo mērķi, kas ir atzīta sabiedrības interese aizsargāt nedzimušo [bērnu] tiesības uz dzīvību.

Es neuzskatu, ka spēkā esošie abortu likumi var tikt uzskatīti par pierādījumiem, ka Līgumslēdzēja Valsts ir noteikusi konkrētu līdzsvaru starp šādām interesēm. Likumi var tikt pieņemti dažādu iemeslu dēļ. Tiesas rīcībā nebija faktu par to, ka Līgumslēdzēju Valstu vairākumā, kas atļauj abortus uz plašākiem pamatiem nekā Īrijā, ir (vai nav) sabiedrības interese aizsargāt nedzimušo [bērnu] tiesības uz dzīvību. Ja vien katrā no Līgumslēdzējām Valstīm nepastāv Īrijas gadījumam analogiska sabiedrības interese aizsargāt nedzimušo [bērnu] tiesības uz dzīvību, ir grūti saprast, kā Līgumslēdzējas Valstis būtu varējušas noteikt analogisku līdzsvaru, kāds bija jānosaka Īrijas valstij. Vērā ņemamajam konsensam būtu jābūt par līdzsvara noteikšanu, kas savukārt [...] ir atkarīgs no sabiedrības intereses par nedzimušo [bērnu] tiesību uz dzīvību aizsardzību katrā Līgumslēdzējā Valstī. Šādas sabiedrības intereses netika konstatētas.

*Tāpēc man šķiet, ka no pastāvošās Tiesas judikatūras (un izmantojot “konsensa” jēdzienu tās nozīmē) izriet, ka spriedumā identificētais konsenss [...] nav vērā ņemamais konsenss, kas spētu sašaurināt Īrijas valstij atvēlēto novērtēšanas brīvības robežu, nosakot līdzsvaru starp konkurējošām interesēm. [...]*⁴¹⁴

ECT skatījumā valsts var “izkrist” no “konsensa” arī īpašu vēsturisku vai sociālu apstākļu dēļ. Piem., lietā *Republican Party of Russia v. Russia* ECT nācās pievērsties Krievijas likuma normai, kas aizliedza reģionālu politisku partiju reģistrāciju un darbību. Neraugoties uz to, ka līdzīgs aizliegums pastāvēja tikai Krievijā un piecās citās postpadomju reģiona valstīs – bet nekur citur Eiropā! – ECT atzina to par principā leģitīmu, ievērojot Krievijas teritoriālās vienotības īpašo apdraudētību no separātistu un teroristu puses.⁴¹⁵

2.3.3. “Konsensa” kritērija pielietošanas kritika

Daži autori noliedz, ka dalībvalstu “konsensam” vispār būtu piešķirama jēlkāda loma ECtK normu interpretācijā. Viens no tiem ir bijušais slovēņu tiesnesis B.M. Zupančičs, kurš saka:

“Konsenss [...] vienmēr ir jautājums par to, ka Tiesa ir demokrātiska institūcija, kas ar tiesnešu vairākumu lemj, kas ir pieņemams un kas nav. Atšķirība starp tiesu un demokrātisku parlamentu nav tā, ka jūs lemjat ar vienkāršu balsu vairākumu, bet tā, ka jūs lemjat pēc kritērijiem, kas ir neatkarīgi no vairākuma izvēles. Kad jūs balsojat, vairākums uzvar, un mazākums šajā konkrētajā jautājumā zaudē. Ļaujiet man to attēlot šādi: iedomājieties, ka mums ir ārstu konsīlijs, kas lemj par konkrētu ārstniecības jautājumu – vēzi. Ir ķirurgi, dermatologi un citi medicīnas speciālisti – tas ir konsīlijs. Viņi apspriest šo jautājumu. Viņi var nenonākt pie konsensa. Kāds var nepiekrīst, vai vēzis ir vai vēža nav. Taču jautājums nav par to, vai ir vai nav konsenss, – jautājums ir par to, vai

⁴¹⁴ *A., B. and C. v. Ireland* [GC], no. 25579/05, 16 December 2010, concurring opinion of *ah hoc* Judge Finlay Geoghegan, points 1, 4, 6, 8-10.

⁴¹⁵ *Republican Party of Russia v. Russia*, no. 12976/07, §§ 126-127, 12 April 2011. ECT tomēr konstatēja ECtK 11. panta pārkāpumu, jo šis ierobežojums tika ieviests desmit gadus pēc PSRS sabrukuma, kad Krievijas demokrātiskajām institūcijām jau bija jābūt pietiekami stabilām.

ir vai nav vēzis. Šeit, Tiesā, jautājums ir ļoti līdzīgs. Jautājums nav par to, kurš ir vairākumā vai kāds ir vairākuma viedoklis. Mēs sākam ar pieņēmumu, ka mēs lemjam par kaut ko objektīvu, kas attiecas uz taisnīguma sajūtu: loģiku, kognitīvo analīzi, – nevis vienkārši tiesnešu starpā valdošajiem uzskatiem vai vēl lielāka viņu pārstāvēto valstu vairākuma uzskatiem.”⁴¹⁶

Runājot par šādu nostāju, autors piekrīt K. Džehejarovam, ka tā ir aplama, – pirmkārt jau tāpēc, ka iztiesāšanas mērķis nav zinātniski pierādīta patiesība, kā tas ir dabaszinātnēs.⁴¹⁷ Pretējā gadījumā tiesneša loma būtu reducējama līdz vienkārša mehāniķa lomai, neierādot nekādu vērā ņemamu lomu taisnīgumam, kuram tomēr būtu jābūt tiesiskās spriešanas stūrakmenim.

Daži citi autori apstrīd ECT praksi “konsensa” jautājumā, uzskatot, ka tas neesot nedz lietderīgs, nedz vajadzīgs. Šie autori vienlaikus iestājas par “drosmīgāku” un tālejošāku ECT evolutīvo interpretāciju (sk. nākamo nodaļu). Piem., G. Letsass (*G. Letsas*) uzskata, ka cilvēktiesību saturs nav jāpadara atkarīgs no tā, ko domā vai izlemj dalībvalstu vairākums.⁴¹⁸ E. Benvenisti ieskatā ECT loma ir universālu cilvēktiesību standartu noteikšana un ārēja “sarga” funkcijas pildīšana, bet atsauce uz “konsensu” tikai traucē tai pildīt šo funkciju.⁴¹⁹

Savukārt bijušais grieķu tiesnesis H. Rozakis (*C. Rozakis*) vispār rosina nošķirt “konsensa” faktoru no novērtēšanas brīvības robežas jautājuma: “Ir viena lieta, ja uzskata, ka konsensa trūkums neļauj Tiesai “pieņemt likumdošanu” par attiecīgo jautājumu, un pavisam cita, ja tā bez nosacījumiem atdod savu lēmumu pieņemšanas prerogatīvu nacionālajām institūcijām”.⁴²⁰ Vēl optimistiskāk izsakās K. Džehejarovs, kurš uzskata, ka “konsensam” ir spēcīgs “leģitimējošs potenciāls”, jo tas “balstās uz lēmumiem, kuru ir pieņēmušas demokrātiski ievēlētas institūcijas”.⁴²¹

Pēc autora domām, lielākā komentētāju daļa tomēr nesaskata problēmas pamatkodolu. Ja paraugās uz attiecīgajiem ECT spriedumiem, var redzēt, ka tā operē ar trim jēdzieniem: vienkārši “konsenss” (*consensus* – angļu un franču val.), “(pie)augošs konsenss” (*emerging consensus* – angļu val., *consensus susceptible de se faire jour* vai *consensus qui semble se dessiner* – franču val.), un “tendence” (*trend* – angļu val., *tendance* – franču val.). Iepriekš jau tika parādīts, ka **ar “konsensu” ECT saprot nebūt ne to, ko šis vārds nozīmē gan ikdienas runā, gan specializētajā diskursā,**

---

⁴¹⁶ Intervija ar B.M. Zupančiču. Citēts no: Džehtsiarou K. European Consensus and the Evolutive Interpretation the European Convention on Human Rights. *German Law Journal*, Vol. 12, 2011, pp.1730, 1738.

⁴¹⁷ Džehtsiarou K. European Consensus and the Evolutive Interpretation the European Convention on Human Rights. *German Law Journal*, Vol. 12, 2011, p. 1740.

⁴¹⁸ Letsas G. The Truth in Autonomous Concepts: How to Interpret the ECHR. *European Journal of International Law*, Vol. 15, 2004, pp. 279, 304.

⁴¹⁹ Benvenisti E. Margin of Appreciation, Consensus, and Universal Standards. *Journal of International Law and Politics*, Vol. 31, 1999, pp. 843, 852.

⁴²⁰ Rozakis C. Through the Looking-Glass: And Insider’s View of the Margin of Appreciation. In: *La conscience des droits. Mélanges en l’honneur de Jean-Paul Costa*. Paris: Dalloz, 2011, p. 526, 536.

⁴²¹ Džehtsiarou K. European Consensus and the Evolutive Interpretation the European Convention on Human Rights. *German Law Journal*, Vol. 12, 2011, pp. 1730, 1734.

proti – skaidru iebildumu trūkumu.⁴²² Autora ieskatā, konsenss nozīmē vienprātību, taču nevis ontoloģiskā, bet gan gnozeoloģiskā aspektā, t.i., *ciktāl mēs zinām*, ka neviena no pusēm iebildumus neceļ. Piem., 2003. gadā ANO Sekretariāta Tieslietu pārvalde publicēja šādu piezīmi:

*“[...] Kā dalībvalstis ir tikušas informētas, Ģenerālasamblejā un tās galvenajās komitejās ir jau sen iegājušies prakse panākt konsensu, kad tas ir iespējams. Tas nozīmē, ka, ja netiek izteikts iebildums vai prasība balsot, rezolūciju un lēmumu projekti tiek pieņemti bez balsošanas. [...] Tātad, kad priekšsēdētājs paziņo, ka jebkādu iebildumu trūkuma gadījumā viņš gribētu zināt, vai viņš var uzskatīt, ka komiteja vēlas šo priekšlikumu pieņemt bez balsošanas, tad jebkura no delegācijām var bloķēt konsensu, izsakot iebildumu vai konkrēti pieprasot nobalsošanu par konkrēto priekšlikumu kopumā. Delegācijai, kas iebilst, ir jāmotivē savs iebildums, kuram jebkurā gadījumā ir tādas pašas tiesiskas sekas, kā pieprasījumam nobalsot par priekšlikumu kopumā.”*⁴²³

Lai gan vienotas “konsensa” jēdziena definīcijas starptautiskajās tiesībās pagaidām nav, 1987. gadā ANO Sekretariāta Tieslietu pārvalde nopublicēja šādu viedokli:

*“ANO praksē stabilas konsensa definīcijas nav. Vienlaikus šajā praksē ar konsensu parasti saprot lēmuma pieņemšanu bez oficiāliem iebildumiem un bez balsošanas; tas ir iespējams tikai tad, ja neviena no delegācijām oficiāli neiebilst pret atzīmes izdarīšanu protokolā par sasniegto konsensu, pat ja tai vai citai delegācijai var būt piebildes par jautājuma vai tā daļas būtību. Pats fakts, ka protokolā izdarīta atzīme par sasniegto konsensu, ne vienmēr nozīmē viedokļu vienprātību, tas ir, pilnīgu piekrišanu par jautājuma būtību un turpmāko iebildumu trūkumu. Piemēram, ir zināmi daudzi gadījumi, kad valstis izdara paziņojumus vai atrunas par izskatāmo jautājumu, taču vienlaikus neiebilst pret atzīmes izdarīšanu protokolā par lēmuma pieņemšanu konsensa ceļā.”*⁴²⁴

Taču ECT savā pašreizējā praksē ar “konsensu” saprot **dalībvalstu nozīmīgu vairākumu**, kas acīmredzami nav pietiekams, lai izšķiroši ietekmētu ECtK interpretāciju tādā vai citā virzienā. Diemžēl šis “konsensa” kritērijs tiek dažkārt izmantots **patvaļīgi** – kā *politisks*, nevis juridisks kritērijs nolūkā pastiprināt ECT nolēmuma motivāciju vienā vai otrā virzienā un panākt noteiktu gala rezultātu – it īpaši ja lietā ir runa par kādu no autora jau minētajām ideoloģiskajām “supervērtībām”. Piem., lietā *Bayev and Others v. Russia* ECT konstatēja izteiksmes brīvības pārkāpumu un neatļautu diskrimināciju uz seksuālās orientācijas pamata tādēļ, ka Krievijas reģionālie likumdevēji bija noteikuši administratīvo atbildību par “publiskām darbībām, kas vērstas uz homoseksuālisma propagandu nepilngadīgo vidū”. Visas sprieduma motivācijas pamatpremisa ir tā, ka Eiropā pastāvot “skaidrs konsenss par labu indivīdu tiesībām atklāti identificēt sevi kā gejus, lesbietes vai jebkādas citas seksuālas minoritātes un veicināt savu tiesību un brīvību aizsardzību”.⁴²⁵ Autors nepārbaudīs šā apgalvojuma faktisko pareizību attiecībā uz pārējām ECtK dalībvalstīm un atstās malā *non sequitur* tipa loģisko kļūdu (konsenss par tiesībām noteiktā veidā sevi identificēt un aizstāvēt savas tiesības

⁴²² Sk., piem., Vetrovsky J. Determining the Content of the European Consensus Concept. In: Kapotas P., Tsevelekos V. (eds.) Building Consensus on European Consensus. Cambridge: Cambridge University Press, 2019, pp. 120-140.

⁴²³ Letter to the Chairman of the Third Committee of the General Assembly, 23 October 2003. United Nations Juridical Yearbook, Ch. VI. United Nations, 2003, p. 533. Pieejams:

http://legal.un.org/docs/?path=../unjuridicalyearbook/pdfs/english/by_volume/2003/chpVI.pdf&lang=EF

⁴²⁴ Letter to the Legal Counsel, World Health Organisation, 21 September 1987. United Nations Juridical Yearbook, Ch. VI. United Nations, 1987, p. 174. Pieejams:

http://legal.un.org/docs/?path=../unjuridicalyearbook/pdfs/english/by_volume/1987/chpVI.pdf&lang=EF.

⁴²⁵ *Bayev and Others v. Russia*, nos. 67667/09, 44092/12, 56717/12, § 66, 20 June 2017.

nebūt nav tas pats, kas konsenss par tiesībām piekļūt skolām un/vai propagandēt kaut ko svešiem bērniem). Tomēr autors var tikai pievienoties krievu tiesneša D. Dedova (*D. Dedov*) atsevišķajām domām, kurās pausta neizpratne par ECT nevēlēšanos sekot citu lietu piemēram, kurās atbildētājvalsts palikšana mazākumā (vai pat izolācijā) attiecībā pret pārējām dalībvalstīm tomēr nesašaurināja šīs valsts novērtēšanas brīvības robežu, it īpaši ja attiecīgais jautājums bija pienācīgi izsvērts un izvērtēts iekšzemes līmenī.⁴²⁶ Vienkāršoti sakot, atsevišķos nolēmumos **nav saskatāma būtiska atšķirība starp t.s. “konsensu” un pašas ECT priekšroku noteiktam risinājumam.**

2.4. ECtK paredzēto saistību procesualizācija

Pašreizējā ECT judikatūrā ir saskatāma ļoti skaidra Konvencijā paredzēto saistību „procesualizācijas” tendence: proti, subsidiaritātes principa vārdā **ECT ir arvien biežāk un biežāk gatava akceptēt nacionālo institūciju pieņemto risinājumu pēc būtības, ar nosacījumu, ka šis lēmums ir ticis pieņemts taisnīga procesa rezultātā un visas pretrunīgās un konfliktējošās intereses ir tikušas pienācīgi izsvērtas saskaņā ar ECT judikatūras formulētajiem pamatprincipiem un kritērijiem.**⁴²⁷ Ja tas tā ir noticis un iekšzemes tiesas ir patiesi pienācīgi veikušas savu “mājas darbu” ECtK piemērošanā, tad ECT praktizē pašaprobežošanos un paziņo, ka tikai ļoti nopietni apsvērumi var ļaut tai apstrīdēt šo iekšzemes tiesas nolēmumus.⁴²⁸ Kā to noformulēja pati ECT:

*“Ja nacionālās institūcijas saskaņā ar Tiesas judikatūrā noteiktajiem kritērijiem ir veikušas līdzsvarošanas darbu [...], Tiesai būtu nepieciešami svarīgi iemesli, lai aizvietotu iekšzemes tiesu viedokli ar savējo.”*⁴²⁹

Piem., lietā *Dickson v. the United Kingdom*, par britu iestāžu atteikšanos apmierināt ieslodzītā lūgumu atļaut viņam kopā ar viņa brīvībā esošo sievu kļūt par vecākiem mākslīgās apaugļošanas ceļā, ECT konstatēja ECtK 8. panta pārkāpumu ar šādu motivāciju:

“Tiesa uzskata, ka, pat ja pieteicēju sūdzība par 8. panta pārkāpumu ir tikusi iesniegta Valsts sekretāram un Apelācijas tiesai, piemērojamās prakses vadlīnijas jau sākotnēji nosprauda tik augstu sliekšni viņiem par ļaunu, ka tas neļāva līdzsvarot konkurējošās individuālās un sabiedrības intereses, turklāt Valsts sekretārs vai iekšzemes tiesas nevarēja veikt samērīguma pārbaudi, kā to pieprasa Konvencija [...].

[..]

[..] Tiesa neuzskata, ka valdības iesniegtā statistika vājinātu tās nupat konstatēto, ka prakses vadlīnijas nepieļāva nepieciešamo samērīguma izvērtējumu individuālā gadījumā.

⁴²⁶ *Bayev and Others v. Russia, ibid.*, § 66. Dissenting opinion of Judge Dedov.

⁴²⁷ Dubout E. La procéduralisation des obligations relatives aux droits fondamentaux substantiels par la Cour européenne des Droits de l'Homme. *Revue trimestrielle des droits de l'homme*, 2007, pp. 397-425.

⁴²⁸ Sk., piem.: *Roche v. the United Kingdom* [GC], no. 32555/96, § 120, 19 October 2005.

⁴²⁹ *Axel Springer AG v. Germany* [GC], no. 39954/08, § 88, 7 February 2012; *Von Hannover v. Germany (no. 2)* [GC], nos. 40660/08, 60641/08, § 107, 7 February 2012; *Couderc and Hachette Filipacchi Associés v. France* [GC], no. 40454/07, § 92, 10 November 2015. Šādu pieeju uzteic arī baronese Heila; sk.: Lady Hale, *Argentorum Locutum: Is Strasbourg or the Supreme Court Supreme?* *Human Rights Law Review*, 2012, pp. 65, 77. Sk. arī: Bratza N.

The Relationship Between the UK Courts and Strasbourg. *European Human Rights Law Review*, 2011, pp. 505, 511.

[..]

*Tāpēc Tiesa nāk pie slēdziena, ka šāda novērtējuma neesamība attiecībā uz jautājumu, kas ir pieteicējiem būtiski svarīgs [..], nonāk ārpus jebkuras pieņemamas novērtēšanas brīvības robežas; līdz ar to nav ticis panākts taisnīgs līdzsvars starp iesaistītajām konkurējošajām sabiedrības un privātajām interesēm. Tādēļ ir noticis Konvencijas 8. panta pārkāpums.*⁴³⁰

Tāpat lietā *Ćosić v. Croatia*, kurā runa bija par īrnieces izlikšanu no valstij piederoša dzīvokļa, ECT konstatēja ECtK 8. pantā garantēto tiesību uz mājokļa neaizskaramību pārkāpumu tikai tāpēc, ka iekšzemes tiesas vispār nebija izvērtējušas šīs iejaukšanās samērīgumu:

“Šajā lietā Tiesa norāda, ka, ja raugās uz iekšzemes iestāžu lēmumiem, tie aprobežojās ar secinājumu, ka saskaņā ar piemērojamajiem valsts likumiem pieteicējai nebija tiesiska pamata aizņemt dzīvokli. Pirmās instances tiesa skaidros vārdos norādīja, ka, lai gan tā atzina pieteicējas grūto situāciju, tās nolēmumam bija jābalstās tikai uz piemērojamajiem likumiem. Tādējādi nacionālās tiesas aprobežojās ar konstatāciju, ka pieteikuma iesniedzējas atrašanās dzīvoklī bija bez tiesiska pamata, taču neveica nekādu turpmāku analīzi attiecībā uz pret pieteikuma iesniedzēju vērsta pasākuma samērīgumu. Tomēr Konvencijas garantijas prasa, lai pieteicējas tiesību uz mājokli ierobežojums ne tikai būtu ar likumu pamatots, bet arī būtu samērīgs ar attiecīgo leģitīmo mērķi saskaņā ar 8. panta otro daļu, ņemot vērā konkrētos lietas apstākļus. Vēl jo vairāk, neviena iekšzemes tiesību norma nav interpretējama un piemērojama tādā veidā, kas nav savienojams ar Horvātijas saistībām saskaņā ar Konvenciju [..].

Šajā sakarā Tiesa atkārtoti uzsver, ka personas mājokļa zaudējums ir visekstrēmākais iejaukšanās veids viņas tiesībās uz mājokļa neaizskaramību. Ikvienai personai, kas ir pakļauta tik smagas iejaukšanās riskam, ir principā jāvar nodrošināt, lai neatkarīga tiesa noteiktu šā samērīgumu un pamatoību attiecīgo Konvencijas 8. panta principu gaismā, neraugoties uz to, ka, saskaņā ar iekšzemes tiesībām, viņa tiesības uz dzīvokļa izmantošanu ir izbeigušās [..].

*Tomēr šīs konkrētās lietas apstākļos pieteicējai šāda iespēja netika dota. No tā izriet, ka adekvātu procesuālo garantiju trūkuma dēļ ir noticis Konvencijas 8. panta pārkāpums šajā lietā.*⁴³¹

No visa iepriekš teiktā nepieciešami izriet secinājums: ja ECT seko šādai procesualizācijas tendencei, tad tas nozīmē, ka **valstij ir jābūt pietiekamiem rīcības līdzekļiem, lai tā varētu izpildīt savas pozitīvās saistības**. Vispirms jau valstij ir jābūt *tiesīgai to darīt* saskaņā ar savu iekšējo konstitucionālo sistēmu. Grūti iedomāties, kāda būtu ECT atbilde uz kādas hipotētiskas atbildētājvalsts hipotētisko argumentu, ka **šai valstij saskaņā ar tās konstitucionālajām tiesībām vienkārši nav pilnvaru iejaukties konkrētajā lietā (piem., tādēļ, ka, saskaņā ar subsidiaritātes principu, šis jautājums ir atstāts ģimeņu, baznīcu, arodbiedrību, utt., kompetencē)**. Šajā sakarā ir jāatgādina, ka iekšzemes normas konstitucionālais statuss netraucē ECT pasludināt to par Konvencijai neatbilstošu. Piem., lietā *Sejdić un Finci pret Bosniju un Hercegovinu* tā nemaz nevilcinājās apstrīdēt atbildētājvalsts konstitūcijas normas par nacionālā parlamenta un kolektīvās

⁴³⁰ *Dickson v. the United Kingdom* [GC], no. 44362/04, §§ 82, 84-85, 4 December 2007.

⁴³¹ *Ćosić v. Croatia*, no. 28261/06, §§ 21-23, 15 January 2009. Sk. arī spriedumu līdzīgā lietā: *Paulić v. Croatia*, no. 3572/06, § 45, 22 October 2009.

valsts prezidentūras ievēlēšanu (turklāt šīs normas bija nevis Bosnijas un Hercegovinas brīvi pieņemtas, bet gan ietvertas starptautiskā līgumā, t.i., Deitonas miera līgumā).⁴³²

No vienas puses, jāatzīst, ka ECT principā ir diezgan labvēlīga pret nacionālo tiesu sistēmu īpatnībām. Piem., piemērojot ECtK 6. panta pirmo daļu, ECT ir atzinusi, ka dalībvalstij nav pienākuma izveidot apelācijas vai kasācijas tiesas; ja šādas tiesas pastāv, tad apelācijas vai kasācijas sūdzību pieņemamību var pakļaut formālākiem nosacījumiem.⁴³³ Valstīs, kurās pastāv īpašas apelācijas vai kasācijas sūdzību priekšatlasē procedūras, tās var pilnībā atbilst 6. panta prasībām, pat ja sūdzības iesniedzējs nav uzaicināts piedalīties attiecīgās tiesas sēdē.⁴³⁴ Salīdzinājumam jāmin, ka šī nostāja ir visai līdzīga EST judikatūrā noteiktajai: arī Luksemburgas tiesas klasiskā judikatūra lielā mērā respektē nacionālo tiesību sistēmu īpatnības. Uzskatāmākais piemērs, kuru varētu minēt šajā ziņā, ir iekšzemes tiesneša pilnvaru apjoms. Vai šādam tiesnesim ir pienākums ievērot nacionālo procesuālo tiesību normas, kas aizliedz viņam pašam pēc savas iniciatīvas izmantot savā motivācijā uz ES tiesībām balstītu argumentu, ja puses uz to nav atsaukušās?⁴³⁵ Uz šo jautājumu EST (bij. Eiropas Kopienų tiesa) ir devusi atbildi divos spriedumos, kas taisīti *Peterbroeck* un *Van Schijndel* lietās: nacionālajās tiesībās noteiktā termiņa notecēšana principā netraucē tiesai pacelt šādu motīvu pašai pēc savas ierosmes; tomēr tiesai nav pienākuma to darīt, ja šāda rīcība liktu tai “pārkāpt tai uzlikto pasivitātes pienākumu”, kas ir noteikts attiecīgās valsts procesuālajos likumos.⁴³⁶ Šī judikatūra tika vairākkārt asi kritizēta par to, ka tā vājinot ES tiesību piemērošanas aktivitāti; no otras puses, pēc tās piekritēju domām, tā atspoguļo zināmu tuvuma garu, kas ir nepieciešams tik decentralizētā tiesu varas sistēmā, kāda ir ES ietvaros iedibinātā sistēma.⁴³⁷

Īstenībā jāsaprot, ka **abas lielās Eiropas tiesas – gan Strasburgas, gan Luksemburgas – savā judikatūrā pastiprina dalībvalstu tiesu varas procesuālās spējas**. Šeit parādās subsidiaritātes principa pretējā puse: protams, iekšzemes tiesa ir gan ES tiesību, gan ECtK pamatpiemērotāja, taču,

⁴³² *Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina* [GC], nos. 27996/06, 4836/06, §§ 30 et 38-56, 22 December 2009.

⁴³³ Sk., piem.: *Levages Prestations Services v. France*, 23 October 1996, §§ 45-48, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-V; *Brualla Gómez de la Torre v. Spain*, 19 December 1997, § 37, *Reports of Judgments and Decisions* 1997-VIII; un *K.D.B. v. Netherlands*, 27 March 1998, § 38, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-II.

⁴³⁴ Sk.: *Sutter v. Switzerland*, § 30, 22 February 1984, Series A no. 74; *Monnell et Morris v. United Kingdom*, § 58, 2 March 1987, Series A no. 115; *Ekbatani v. Sweden*, § 31, 26 May 1988, Series A no. 134; *Kamasinski v. Austria*, § 106, 19 December 1989, Series A no. 168; un *Bulut v. Austria*, 22 February 1996, § 41, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-II. Sk. arī: *E.M. v. Norway*, no. 20087/92, Commission decision of 26 October 1995, DR 83, p. 5; un *Näss v. Sweden*, no. 18066/91, Commission decision of 6 April 1994, DR 77, p.37.

⁴³⁵ Pirmais un ļoti nedrošais Eiropas Savienības (bij. Kopienų) tiesas mēģinājums atbildēt uz šo jautājumu parādās 1991. gada 11. jūlija spriedumā lietā: C-87/90, C-88/90 un C-89/90 *Verholen*, ECR [1991], p. I-3757.

⁴³⁶ Eiropas Savienības (bij. Kopienų) tiesas 1995. gada 14. decembra spriedumi lietās: C-312/93 *Peterbroeck*, ECR [1995], p. I-4599; un: C-430/93 un C-431/93 *Van Schijndel*, ECR [1995], p. I-4705.

⁴³⁷ Eiropas Savienības (bij. Kopienų) tiesas spriedumi *Peterbroeck* un *Van Schijndel* lietās ir ļoti plaši komentēti. Lūk, daži no komentāriem: Prechal S. *Community Law in National Courts: the Lessons from Van Schijndel*. *Common Market Law Review*, Vol. 35, no. 3, June 1998, pp. 681-706; Andriantsimbazovina J. *La subsidiarité devant la Cour de Justice des Communautés européennes et la Cour européenne des Droits de l'Homme. Actes de la journée nationale d'études de la C.E.D.E.C.E. du 29 avril 1997*. *Revue des affaires européennes*, 1998, no. 1/2, pp. 28-47. Pretējs viedoklis: Rigaux A. et Simon D., *Note. Europe, février 1996, no. 57, un Canivet G., Huglo J.G. L'obligation pour le juge judiciaire d'appliquer d'office le droit communautaire au regard des arrêts Van Schijndel et Peterbroeck*. *Europe, avril 1996, Chronique, no. 4.*

ja tas tā ir, tad tā ir jāapvelta ar nepieciešamajām pilnvarām, lai tā varētu efektīvi piemērot attiecīgās normas. Varbūt ir lietderīgi vispirms sākt ar Luksemburgas tiesu. Autors nesniegs pilnīgu to pilnvaru pārskatu, ar kurām EST judikatūra ir apveltījusi dalībvalstu tiesnešus, kas darbojas kā ES tiesību tiesneši; šis jautājums prasa atsevišķu, ļoti apjomīgu pētījumu.⁴³⁸ Tādēļ šeit tiks tikai ļoti vispārināti uzskaitīti EST judikatūras devums, kas pamatojas uz ES tiesību pārākuma un tiešās iedarbības principiem.

Šajā sakarā vispirms jācītē slavenais spriedums *Simmenthal* lietā, kas uzliek dalībvalsts tiesai par pienākumu nolikt malā un nepiemērot ar ES tiesību normām pretrunā esošas tiesību normas:

“[J]ebkurai dalībvalsts tiesai, kas izskata lietu savas kompetences ietvaros, ir pienākums pilnībā piemērot ES tiesību normas un aizsargāt [subjektīvās] tiesības, ko tās piešķir privātpersonām, vajadzības gadījumā atstājot nepiemērotu jebkuru ar tām pretrunā esošu iekšzemes likumu normu.”⁴³⁹

Tāpat EST ir atzinusi dalībvalsts tiesai tiesības pašai pēc savas iniciatīvas piemērot uz ES tiesībām balstītu motivāciju.⁴⁴⁰ Gadījumos, kad tiesnešiem ir šaubas par nacionālo tiesību normu iztulkošanu, EST ir piespiedusi viņus iztulkot šīs normas tā, lai tās saskanētu ar ES tiesībām.⁴⁴¹ Ja strīda priekšmets ir no ES tiesību normām izrietošas subjektīvas tiesības, tad lietu izskatošajam tiesnesim ir jābūt apveltītam ar jurisdikcijas pilnīgumu; viņu nedrīkst saistīt valsts pārvaldes iestāžu lēmumi.⁴⁴² Ja, neraugoties uz visiem drošības pasākumiem, ES tiesības pārkāpjotš nacionāls tiesību akts ir ticis piemērots par sliktu privātpersonai, un ja šā akta piemērošanas rezultātā no viņas ir tikušas nepamatoti piedzītas kādas naudas summas, EST ir atzinusi iekšzemes tiesām tiesības uzlikt par

---

⁴³⁸ Barav A. La répétition de l'indu dans la jurisprudence de la Cour de justice des Communautés européennes. Cahiers de droit européen, 1981, no. 5-6, p. 507; Grevisse F., Bonichot J.-C. Les incidences du droit communautaire sur l'organisation et l'exercice de la fonction juridictionnelle dans les Etats membres. In: L'Europe et le Droit. *Mélanges en hommage à Jean Boulouis*. Paris: Dalloz, 1991, p. 297.

⁴³⁹ Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas 1978. gada 9. marta spriedums lietā: C-106/77 *Simmenthal*, ECR [1978], p. 629.

⁴⁴⁰ Tomēr jāņem vērā izņēmuma situācija, kad pasivitātes pienākums ir tieši uzlikts tiesai attiecīgās dalībvalsts likumā; par to sk. iepriekš minētās atsauces par Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas spriedumiem lietās *Peterbroeck et Van Schijndel* lietās.

⁴⁴¹ Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas 1988. gada 4. februāra spriedums lietā: C-157/86 *Murphy*, ECR [1988], p. 673, un 1984. gada 10. aprīļa spriedums lietā: C-14/83 *Von Colson un Kamann*, ECR [1984], p.1891.

⁴⁴² Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas 1986. gada 15. maija spriedums lietā: C-222/84 *Johnston*, ECR [1986], p 1651.

pienākumu šīs prettiesiski iekasētās summas atmaksāt⁴⁴³; nepieciešamības gadījumā tiesai ir jāpiespriež cietušajai pusei par labu arī zaudējumu atlīdzība.⁴⁴⁴ Un, ja tiesisks pamats nav atrodams dalībvalsts tiesībās, tad tiesai tas jāatrod tieši ES tiesību sistēmā. Tālāk ir jācītē vēl attīstītāka judikatūra: spriedumā *Factortame* lietā Luksemburgas tiesa ir atzinusi dalībvalsts tiesai tiesības piemērot dažādus pagaidu noregulējuma līdzekļus, pat apturot likuma piemērošanu. Tiesa vēlreiz precizēja, ka, ja nacionālā tiesību sistēma nesatur šim nolūkam nepieciešamo tiesisko pamatu, tad tiesai ir tieši jāpamatojas uz ES tiesībām.⁴⁴⁵ Visbeidzot, daļēji sekojot vācu administratīvo tiesību zinātnes atziņām, EST atļāva iekšzemes tiesai atzīt tiešu attiecīgās dalībvalsts atbildību privātpersonas priekšā pat tikai likuma vai cita normatīvā akta esamības dēļ, ja tas pats par sevi izrādās pretējs ES tiesībām.⁴⁴⁶ Kā to pilnīgi pareizi norāda Ž. Andriancimbazovina, nacionālās tiesas pilnvaru aprobežošana no EST puses ilgtermiņa mērogā noved pie šo pilnvaru pastiprināšanas.⁴⁴⁷

Ja atgriezamiem pie ECT, tad no pirmā acu uzmetiena varētu likties, ka tur situācijai būtu jābūt atšķirīgai, tādēļ, ka ECtK sistēmā, strikti ņemot, nepastāv ES tiesībās atzītais *pārākuma princips*. Tomēr, ja detalizētāk izpēta ECT judikatūru, rezultāts būtībā izrādās tas pats: **pastāvīga iekšzemes tiesas varas nostiprināšana, lai šī tiesa spētu piemērot Konvenciju pēc iespējas efektīvāk.**⁴⁴⁸ Gadu gaitā ECT judikatūra ir jūtami nostiprinājusi privātpersonu tiesības vērsties tiesā savu aizskarto

---

⁴⁴³ Šo judikatūru iesāka Eiropas Savienības (bij. Kopienų) tiesas 1979. gada 26. jūnija spriedums lietā: C-177/78 *Pigs and Bacon Commission*, ECR [1979], p. 2161. Lai sekotu judikatūras attīstībai nepamatoti iekasēto maksājumu atdošanas lietās, sk. šādus Eiropas Savienības (bij. Kopienų) tiesas spriedumus: 1976. gada 16. decembra spriedumus lietās C-33/76 *Rewe*, ECR [1976], p. 1989, un: C-45/76 *Comet*, ECR [1976], p. 2043, pēc tam 1980. gada 27. februāra spriedumu lietā: C-68/79 *Hans Just*, ECR [1980], p. 501, 1980. gada 27. marta spriedumu lietā: C-61/79 *Denkavit Italiana*, ECR [1980], p.1205; 1983. gada 9. novembra spriedumu lietā: C-199/82 *San Giorgio*, ECR [1983], p. 3595; 1988. gada 29. jūnija spriedumu lietā: C-240/87 *Deville*, ECR [1988], p. 3513; 1991. gada 25. jūlija spriedumu lietā: C-208/90 *Emmott*, ECR [1991], p. I-4269; 1997. gada 2. decembra spriedumu lietā: C-188/95 *Fantask un citi*, ECR [1997], p. I-6783; 1998. gada 15. septembra spriedumu lietā: C-279/96, C-280/96 un C-281/96 *Ansaldo Energia*, ECR [1998], p. I-5025 un, visbeidzot, 1998. gada 22. oktobra spriedumu lietā: C-10/97 līdz C-22/97 *IN.CO.GE.90*, ECR [1998], p. I-6307. No tiesību zinātnes viedokļa sk.: Barav A. La répétition de l'indu dans la jurisprudence de la Cour de justice des Communautés européennes. Cahiers de droit européen, 1981, no. 5-6, p. 507; Belaich F. La répétition de l'indu en droit communautaire dans la jurisprudence de la Cour de justice des Communautés européennes. Revue du Marché commun et de l'Union européenne, 2000, no. 435, p. 100.

⁴⁴⁴ Eiropas Savienības (bij. Kopienų) tiesas 1991. gada 19. novembra spriedums lietā: C-6/90 un C-9/90 *Francovich un Bonifaci*, ECR [1991], p. I-5357. Labs kopsavilkums ir atrodams šeit: Anagnostaras G. The principle of state liability for judicial breaches: the impact of European Community law. European Public Law, 2001, Vol. 7, issue 2, pp. 281-305.

⁴⁴⁵ Eiropas Savienības (bij. Kopienų) tiesas 1990. gada 19. jūnija spriedums lietā: C-213/89 *Factortame*, ECR [1990], p. I-2433. Par šīs judikatūras attīstību sk.: Mehdi R. Le droit communautaire et les pouvoirs du juge national d'urgence. Revue trimestrielle de droit européen, 1996, p. 77; Picod F. Les mesures provisoires ordonnées par la juridiction communautaire. Journal des Tribunaux : droit européen, 1995, Vol. 3, no. 20, p. 121-129, un Richerme-Bally F. Les mesures provisoires ou conservatoires selon la Cour de justice des communautés européennes. Juris-Classeur – Procédures, Vol. 5, no. 10, Paris: Juris-Classeur, 1999, nos. 1260-3902, pp. 6-9.

⁴⁴⁶ Par valsts atbildību par tiesību normām kā tādām sk.: Fines F. Quelle obligation de réparer pour la violation du droit communautaire? Nouveaux développements jurisprudentiels sur la responsabilité de l'Etat normateur. Revue trimestrielle de droit européen, 1997, p. 69.

⁴⁴⁷ Andriancimbazovina J. La subsidiarité devant la Cour de Justice des Communautés européennes et la Cour européenne des Droits de l'Homme. Actes de la journée nationale d'études de la C.E.D.E.C.E. du 29 avril 1997. Revue des affaires européennes, 1998, no. 1/2, pp. 28-47.

⁴⁴⁸ Sk. ļoti interesantu pētījumu par šo jautājumu: Jacot-Guillarmod O. Autonomie procédurale des Etats (articles 6, 13, 35 et 46 CEDH): de l'apport possible de la jurisprudence de Luxembourg à celle de Strasbourg. In: Mahoney P., Matscher F., Petzold H., Wildhaber L. (eds), Protecting Human Rights: The European Perspective. *Studies in Memory of Rolv Ryssdal*. Cologne: Carl Heymanns, 2000, pp. 617-633.

tiesību aizsardzībai: “tiesību efektivitāte prasa, lai personai būtu skaidra un konkrēta iespēja apstrīdēt aktu, kas šīs tiesības aizskar.”⁴⁴⁹

Tāpat kā EST, arī ECT **piešķir iekšzemes tiesai jurisdikcijas pilnību**. Piem., lietā *Beaumont v. France*, kurā runa bija par to, vai tiesnesis var uzskatīt sevi par saistītu ar valsts pārvaldes iestādes slēdzieniem, ECT skaidros un spēcīgos vārdos ir pasludinājusi, ka “tikai tāda institūcija, kurai piemīt jurisdikcijas pilnība, ir cienīga saukties par “tiesu” Konvencijas 6. panta pirmās daļas izpratnē.”⁴⁵⁰

Dažreiz šī pilnība var nozīmēt arī to, ka tiesai ir jāatzīst un jāpieņem no privātpersonas prasība par zaudējumu atlīdzību pat tad, ja nacionālās materiālās vai procesuālās tiesību normas šādu prasību neparedz.⁴⁵¹ Kad iekšzemes tiesa īsteno savas pilnvaras, tad tiesību efektivitātes princips liek viņam motivēt savus nolēmumus.⁴⁵² Vēl jo vairāk, lai arī neviena Konvencijas norma tiešos vārdos nemin tiesu nolēmumu izpildi, ECT ir atvasinājusi no vispārējā “taisnīgas tiesas” (jeb, precīzāk, no “pieejas tiesai”) jēdziena pienākumu nodrošināt ātru un efektīvu nacionālajā līmenī taisīto spriedumu izpildi, ja attiecīgais spriedums ir par labu privātpersonai.⁴⁵³ Visbeidzot, jau minētajā lietā *Kudla pret Poliju* ECT ir pieļāvusi ļoti jūtamu savas judikatūras pagriezienu,⁴⁵⁴ nostiprinot Konvencijas 6. panta pirmās daļas garantijas “saprātīga lietas izskatīšanas termiņa” jomā un atvasinot no tās pašas Konvencijas 13. panta pienākumu valstij paredzēt tādus tiesību aizsardzības līdzekļus, kas ļautu kontrolēt procesa

---

⁴⁴⁹ Sk., daudzu citu starpā, *Bellet v. France*, § 36, 4 December 1995, Series A no. 333-B, un divus spriedumus lietās: *Cordova v. Italy (no. 1)*, no. 40877/98, § 52, 30 January 2003, un *(no. 2)*, no. 45649/99, § 53, 30 January 2003.

⁴⁵⁰ *Beaumont v. France*, § 38, 24 November 1994, Series A no. 296-B. Līdzīgā lietā taisīts spriedums lietā: *Chevol v. France*, no 49636/99, 13 February 2003. Šajās lietās runa bija par Francijas Valsts padomes (*Conseil d'État*) prejudiciālo nolēmumu praksi: ja administratīvajam tiesnesim bija šaubas par reciprocitātes principa piemērojamību kāda starptautiska līguma sakarā, viņam bija jāprasa Ārlietu ministrijai atzinums, un šis atzinums tika uzskatīts par tiesai saistošu. ECT pieeja šajā jautājumā ir tieši tāda pati kā Eiropas Savienības (bij. Kopienas) tiesas pieeja *Johnston* lietā (sk. iepriekš). Par šo sk. arī: Melchior M. La notion de compétence de pleine juridiction en matière civile dans la jurisprudence de la Cour européenne des Droits de l'Homme. In: *Mélanges offerts à Jacques Velu*, Vol. 3. Bruxelles: Bruylant, 1992, p. 1327.

⁴⁵¹ Sk. jau minēto Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu lietā: *Bellet v. France*, § 37, 4 December 1995, Series A no. 333-B. Par to sk.: Frumer P. La réparation des atteintes aux droits de l'homme internationalement protégés. *Revue trimestrielle des Droits de l'Homme*, 1996, no. 27, p. 329.

⁴⁵² Apstiprinot motivācijas nepieciešamību kā pamatprincipu, ECT tomēr ir pieļāvusi tā elastīgu piemērošanu, precizējot, ka šis pienākums nenozīmē nepieciešamību detalizēti atbildēt uz katru pušu minēto argumentu. Sk. šādus Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumus: *Van de Hurk v. Netherlands*, § 61, 14 April 1994, Series A no. 288; *Ruiz Torija v. Spain* un *Hiro Balani v. Spain*, § 27, 29, 9 December 1994, Series A no. 303-A, 303-B; *Helle v. Finland*, 19 December 1997, §§ 59-60, *Reports of Judgments and Decisions 1997-VIII*; *Higgins and others v. France*, 19 February 1998, § 42, *Reports of Judgments and Decisions 1998-I*; un iepriekš jau minēto spriedumu lietā: *García Ruiz v. Spain*, § 26. Piem., ja apelācijas tiesa noraida apelācijas sūdzību, tā var vienkārši pievienoties pārsūdzētā nolēmuma motīviem.

⁴⁵³ “*Sprieduma vai lēmuma izpilde, lai kāda tiesa to būtu taisījusi, ir neatņemama “procesa sastāvdaļa 6. panta izpratnē”.*” Sk.: *Hornsby v. Greece*, 19 March 1997, § 40, *Reports of Judgments and Decisions 1997-II*; Lielās palātas spriedumu lietā: *Immobiliare Saffi v. Italy* [GC], no. 22774/93, § 63, 28 July 1999, un *Bourdiv v. Russia*, no. 59498/00, § 34, 7 Mai 2002.

⁴⁵⁴ Iepriekšējā judikatūra visos gadījumos noteica, ka 6. panta pirmā daļa, kuras nosacījumi ir stingrāki par 13. panta nosacījumiem, ir *lex specialis* attiecībā pret 13. pantu. Līdz ar to, ja strīda priekšmets ietilpa 6. panta pirmās daļas piemērojamības lokā, tad par 13. pantu ECT vairs atsevišķi nelēma. Autors minēs tikai dažus raksturīgākos piemērus: civilīlētās tas ir: *Brualla Gómez de la Torre v. Spain*, 19 December 1997, § 41, *Reports of Judgments and Decisions 1997-VIII*; krimināllietās: *Kamasinski v. Austria*, § 110, 19 December 1989, Series A no. 168. Šī ECT pieeja bija spēkā pat tad, ja pieteicējs sūdzējās par tāda efektīva tiesību aizsardzības līdzekļa trūkumu, kas ļautu panākt “saprātīga termiņa” ievērošanu Konvencijas 6. panta pirmās daļas izpratnē; sk., piem.: *Pizzetti v. Italy*, § 21, 26 February 1993, Series A no. 257-C; *Bouilly v. France*, no. 38952/97, § 27, 7 December 1999; un *Giuseppe Tripodi v. Italy*, no. 40946/98, § 15, 25 January 2000.

ilgumu; citiem vārdiem sakot, tās var būt sekundāras pārsūdzības procedūras, kas ļauj uzraudzīt pamatprocesa efektivitāti.⁴⁵⁵ Dažkārt, ja tas patiešām ir nepieciešams, ECT rīkojas tikpat drosmīgi, kā tās Luksemburgas kolēģe: tā nevilcinās apstrīdēt atsevišķus dalībvalstu tiesību institūtus, piem., prokuratūras lomu tiesas procesā,⁴⁵⁶ vai, teiksim, Valsts padomes jaukto konsultatīvo un tiesas funkciju tajās valstīs, kur tiesu sistēma tika sākotnēji veidota pēc Francijas parauga.⁴⁵⁷

Rezumējot var teikt, ka **ECT piespiež dalībvalsts tiesu pārvarēt savu pastāvošo institucionālo un procesuālo tiesību radītos šķēršļus.**⁴⁵⁸ Lietojot *Ž.-F. Flosa (J.-F. Flauss)* izteicienu, ECT tādējādi rada “**valstu procesuālās autonomijas eroziju**”⁴⁵⁹, un šajā ziņā tā daudz neatšķiras no EST. Tātad subsidiaritāte, **kā jau dinamiska parādība, ļauj pārvarēt drīzāk statiskās nacionālās procesuālās autonomijas uzliktos rāmjus.**⁴⁶⁰

---

⁴⁵⁵ Sk. jau iepriekš minēto Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu lietā: *Kudła v. Poland*, §§ 146-156. Lai arī šis spriedums uzlika lielāku atbildību dalībvalstu tiesnešiem, liekot viņiem uzraudzīt lietu izskatīšanas termiņus, arī tas nebija pasargāts no kritikas. Tam tika gk. pārņemta procesa aprūtināšana iekšzemes tiesās un pat tās bremsēšana. Par to sk.: Andriantsimbazovina J. *Délai raisonnable du procès, recours effectif ou déni de justice?: De l'arrêt Kudła, de la Cour européenne des droits de l'homme, à l'arrêt Magiera, du Conseil d'Etat. Le trésor et la perle ou le filet?*. *Revue française de droit administratif*, 2003, no. 1, pp. 85-98, kā arī Flauss J.-F. *Observations: Le droit à un recours effectif au secours de la règle du délai raisonnable: un revirement de jurisprudence historique*. *Revue trimestrielle des Droits de l'Homme*, 2002, no. 49, pp. 169-201.

⁴⁵⁶ *Delcourt v. Belgium*, §§ 32-38, 17 January 1970, Series A no. 11; *Borgers v. Belgium*, §§ 24-28, 30 October 1991, Series A no. 214-B; *Lobo Machado v. Portugal* un *Vermeulen v. Belgium*, 20 February 1996, §§ 32, 34, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-I; *Van Orshoven v. Belgium*, 25 June 1997, § 33, *Reports of Judgments and Decisions* 1997-III; un *Kress v. France* [GC], no. 39594/98, §§ 77-79, 7 June 2001.

⁴⁵⁷ Šeit ir domātas sistēmas, kad viena un tā pati institūcija pārmaiņus pilda gan konsultatīvas, gan iztiesāšanas funkcijas; atsevišķos gadījumos tas var radīt problēmas sakarā Konvencijas 6. panta 1. daļā minētajām tiesībām uz “objektīvu tiesu”. Sk.: *Procola v. Luxembourg*, §§ 41-46, 28 October 1995, Series A no. 326. Par Gērnijas salas *Bailiff* a funkcijām sk.: *McGonnell v. United Kingdom*, nr. 28488/95, §§ 48-58, 8 February 2000. Tomēr sk. arī: *Kleyn and others v. Netherlands* [GC], nos. 39343/98, 39651/98, 43147/98, 46664/99, §§ 190-202, 6 May 2003, kurā ECT nonāca pie pretēja slēdziena jautājumā par Nīderlandes Valsts padomi.

⁴⁵⁸ Abraham R. *Le juge administratif français et la Cour de Strasbourg*. In: Tavernier P. (sous la dir.), *Quelle Europe pour les Droits de l'Homme? La Cour de Strasbourg et la réalisation d'une „union plus étroite“*. Bruxelles: Bruylant, 1996, p. 235.

⁴⁵⁹ Flauss J.-F. *Les nouvelles frontières du procès équitable*. In: *Les nouveaux développements du procès équitable au sens de la Convention européenne des Droits de l'Homme (Actes du Colloque du 22 March 1996)*. Bruxelles: Bruylant, 1996, p. 81.

⁴⁶⁰ Andriantsimbazovina J. *La subsidiarité devant la Cour de Justice des Communautés européennes et la Cour européenne des Droits de l'Homme. Actes de la journée nationale d'études de la C.E.D.E.C.E. du 29 avril 1997*. *Revue des affaires européennes*, 1998, no. 1/2, pp. 28-47.

3. nodaļa. ECtK evolutīvā interpretācija un *ultra vires* spriedumi

3.1. ECtK evolutīvā interpretācija

3.1.1. Tiesību normu interpretācijas metodes un teorijas

Tiesību zinātnē laika gaitā ir definētas dažādas tiesību normu interpretācijas metodes, kuru klasifikācija ir atkarīga no aspekta jeb skatu leņķa, no kura raugās uz attiecīgo normu. Kontinentālajā (romiešu-ģermāņu) tiesību sistēmā mēdz runāt par četrām interpretācijas pamatmetodēm:

1) **gramatisko** jeb **filoloģisko** (pozitīvo tiesību normas parastās vārdiskās jēgas noskaidrošana);

2) **vēsturisko** (normas rašanās vēsturisko apstākļu un tās pieņemšanas vēstures noskaidrošana);

3) **teleoloģisko** (normas mērķa noskaidrošana);

4) **sistēmisko** (normas satura noskaidrošana, lasot to loģiskā kopsakarā ar citām normām).⁴⁶¹

Angļu tiesībās tiek izsenis piemērotas trīs nedaudz citādi definētas metodes, sauktas par “likumu interpretācijas noteikumiem” (*rules of statutory interpretation/construction* – angļu val.), un proti:

1) “literārais”, “burtiskais” jeb “parastās nozīmes noteikums” (*plain meaning rule* jeb *literal rule*), kas nozīmē tiesību normas iztulkošanu atbilstoši tajā lietoto vārdu un vārdkopu ierastajai, vispārējai nozīmei; tātad tas ir analogisks gramatiskās (filoloģiskās) interpretācijas metodei;

2) “zelta noteikums” (*golden rule*), kas darbojas, ja literārā noteikuma piemērošana noved pie acīmredzami absurda vai netaisnīga rezultāta; šādos gadījumos tiesību normas formālā gramatiskā nozīme ir vai nu jāsašaurina, vai jāpaplašina, atkarībā no apstākļiem;

3) “trūkuma noteikums” (*mischief rule*), kura piemērošanas gaitā tiek noskaidrots, kāds bija tas īpašais trūkums, problēma vai robs, kuru likumdevējs ir gribējis novērst vai labot, pieņemot interpretējamo normu; tas tātad vismaz daļēji atbilst teleoloģiskajai un vēsturiskajai metodei.⁴⁶²

Tās visas ir tiesību normu interpretācijas *metodes*, t.i., rīki jeb paņēmieni, kurus tiesa pielieto, lai noskaidrotu normas saturu. Blakus tam pastāv arī **interpretācijas teorijas, t.i., vispārējas teorētiskas nostājas, kuru ietvaros tiesa pielieto iepriekšminētās metodes**. Normu interpretācijas teorijas var definēt ar jautājumu: “*Tieši kādu* normas saturu tiesa cenšas noteikt?”, vai arī: “Kāds ir tiesas iepriekš pieņemtais skatījums uz savu lomu, interpretējot tiesību normas?” Ja interpretācijas *metode* ir vienkāršs juridiskās tehnikas elements, kas principā ir ideoloģiski neitrāls, tad

⁴⁶¹ Sk. daudzu citu avotu starpā: Neimanis J. Ievads tiesībās. Rīga: [b.i.], 2004, 157.-158.lpp.

⁴⁶² Martin E.A., Law J. Oxford Dictionary of Law (9th ed.). Oxford: Oxford University Press, 2018, p. 367.

interpretācijas teorijas izvēle jau ir tiesībpolitisks jautājums, un tās pamatā vienmēr ir noteikta fundamentāla filozofisku uzskatu sistēma attiecīgā tiesneša prātā.⁴⁶³

Interpretācijas teoriju analīze Eiropā nav tik attīstīta, toties ASV tiesībzinātnieki tās attīstībā ir ieguldījuši kolosālu darbu. Tas ir pirmkārt tādēļ, ka amerikāņu konstitucionālisma vēsturi jau kopš pašiem pirmsākumiem raksturoja spriedze un konflikti par varas sadali starp pavalstīm un federālajām iestādēm, bet tas savukārt izraisīja pastiprinātu interesi par Konstitūcijas normu patieso saturu. Lai gan ECtK nav konstitūcija, bet starptautisks līgums, tas fakts, ka tās interpretācija ir uzticēta pastāvīgai un no dalībvalstīm autonomai institūcijai – ECT, ļauj šīs teorijas attiecināt arī uz šīs tiesas darbību.⁴⁶⁴

Galvenās trīs tiesību normu interpretācijas teorijas ir šādas:

1) **Originālisms**, kas balstās uz ideju, ka, tāpat, kā vārda vai teikuma semantiskais saturs tiek noteikts tā izteikšanas brīdī, tāpat arī tiesību normas saturs tiek noteikts tad, kad tā ir pieņemta.⁴⁶⁵ Tātad normai ir tāds saturs, kāds tas bija tās pieņemšanas brīdī. Šeit var būt divi apakšvarianti:

a) **sākotnējā nodoma teorija**, saskaņā ar kuru normas saturs atbilst tam, ko (subjektīvi) domāja un vēlējās tās izstrādātāji un pieņēmēji. Tātad metodoloģiskajā ziņā šī teorija piešķir galveno avotu nozīmi konstitucionālā vai parastā likumdevēja debašu stenogrammām, redakcijas komisiju protokoliem, vai – starptautiska līguma gadījumā – tā sagatavošanas dokumentiem (*travaux préparatoires*).⁴⁶⁶ Šai teorijai piekrīt oriģinālistu skolas mazākums;

b) **sākotnējās nozīmes teorija**, saskaņā ar kuru normas saturs atbilst tam, kā to būtu sapratis saprātīgs vidusmēra cilvēks tās pieņemšanas brīdī. Šīs teorijas pamatā ir divi apsvērumi. **Pirmkārt**, normatīvā akta adresāti ir tiesību subjekti, t.i., pirmām kārtām cilvēki; līdz ar to ir svarīgi noskaidrot,

---

⁴⁶³ Kā rakstīja bijušais ECT britu tiesnesis sers Džeralds Ficmoriss (*Sir Gerald Fitzmaurice*): “Tas bija šīs tiesas bijušais priekšsēdis sers Hamfrijs Voldoks, kurš [...] norādīja uz grūtībām, kas rodas interpretācijas procesā, kad puses būtībā šķir ne tik daudz nesaskaņas par terminu nozīmi, cik atšķirīga attieksme vai domāšanas ietvars. Puses tad strādā dažādās koordinātās; viņi ceļo pa paralēlām slīdēm, kas nekad nesanāk kopā – vismaz Eiklīda telpā vai ārpus Lobačevska, Rīmana vai Bojai ģeometrijas; vai atkal, kā to noformulēja sers Hamfrijs, viņi sarunājas dažādos viļņu garumos, –ar tādu rezultātu, ka viņi ne tik daudz nespēj saprast viens otru, cik vispār nesadzird. Abas puses savu attiecīgo koordinātu sistēmu ietvaros var uzrādīt konsekventu un derīgu argumentu, taču, tā kā šīs referenču sistēmas ir atšķirīgas, neviens arguments nevar, kā tāds, pārspēt otru. Šai problēmai nav risinājuma, ja vien sākumā netiek noteikta pareiza – jeb drīzāk pieņemama – referenču sistēma; bet, tā kā pieņemamības jautājumi ir atkarīgi no pieejas, sajūtas, attieksmes vai pat politikas, nevis no pareiza juridiska vai loģiska argumenta, tad arī šādā veidā diez vai pastāv risinājums.” Sk. *Golder v. the United Kingdom*, 21 February 1975, Series A no. 18, separate opinion of Judge Sir Gerald Fitzmaurice, point 23.

⁴⁶⁴ Pretēju viedokli sk. šeit: Alkema E.A. The European Convention as a constitution and its Court as a constitutional court. In: Mahoney P., Matscher F., Petzold H., Wildhaber L. (eds), *Protecting Human Rights: The European Perspective. Studies in Memory of Rolv Ryssdal*. Cologne: Carl Heymanns, 2000, pp. 41-63, kā arī: Frowein J. The European Convention on Human Rights as the Public Order of Europe. *Academy of European Law*, Vol. 1, Book 2, 1992, p. 267; Sudre F. Existe-t-il un ordre public européen? In: Tavernier P. (sous la dir.), *Quelle Europe pour les Droits de l'Homme? La Cour de Strasbourg et la réalisation d'une "union plus étroite"*. Bruxelles: Bruylant, 1996, p. 39. Atsaucoties uz dažām iepriekšējām publikācijām, Ž. *Andriantsimbazovina* pat nonāk pie secinājuma, ka subsidiaritātes klātbūtne Konvencijas sistēmā ir “potenciālas federalizācijas rādītājs”. Sk.: *Andriantsimbazovina J. La subsidiarité devant la Cour de Justice des Communautés européennes et la Cour européenne des Droits de l'Homme (Actes de la journée nationale d'études de la C.E.D.E.C.E. du 29 avril 1997)*. *Revue des affaires européennes*, 1998, no. 1/2, pp. 28-47.

⁴⁶⁵ Solum L. Semantic Originalism. *Illinois Public Law Research Paper* no. 07-24, p. 100. Pieejams: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1120244.

⁴⁶⁶ Beal E. *Cardinal Rules of Legal Interpretation*. Getzville, NY: William S. Hein & Co., 2000, p. 257.

ko tieši *viņi* – un nevis likumdevējs – toreiz saprata ar attiecīgajiem vārdiem un vārdkopām. **Otrkārt**, tas, ka šiem vārdiem un vārdkopām cilvēku saziņā bija noteikta nozīme jau *pirms* normas pieņemšanas, un likumdevējs tos vienkārši tādā objektīvā nozīmē ir paņēmis un lietojis.⁴⁶⁷ Metodoloģiskajā ziņā šī teorija piešķir lielu nozīmi attiecīgā laikmeta vārdnīcām (tostarp juridiskajām) un tekstiem (it īpaši juridiskajiem). Šai teorijai piekrīt oriģinālistu skolas absolūtais vairākums, un tās redzamākais pārstāvis bija ASV Augstākās tiesas tiesnesis A. Skalijs (*A. Scalia*).⁴⁶⁸

2) **Tekstuālisms**, kas ir ļoti tuvs sākotnējās nozīmes teorijai un dažkārt var ar to pārklāties. Piem., jau minētais A. Skalijs pauda piekrišanu abām teorijām⁴⁶⁹, un vislabākais tekstuālisma moto ir viņa vārdi: “*Valda likums, nevis likumdevēja nodoms!*”⁴⁷⁰ Tekstuālisms uzsver tiesību normas objektīvo raksturu.⁴⁷¹ Tas nozīmē, ka tiesību normas piemērotājs pielieto tikai gramatisko un sistēmisko interpretācijas metodi, bet ne vēsturisko vai teleoloģisko. Kā skaidro F. Īsterbruks (*F. Easterbrook*), tiesnesis-tekstuālists “raugās uz likuma struktūru un sadzird vārdus tā, kā tie skanētu izglītota, objektīvi saprātīga cilvēka galvā”.⁴⁷²

3) **Dzīvā instrumenta, jeb evolutīvās interpretācijas, jeb dinamiskās interpretācijas teorija**, kas uztver tiesību normu kā kaut ko līdzīgu dzīvam organismam, kas pastāvīgi aug un attīstās, t.i., kura semantiskais saturs mainās līdz ar laika tecējumu un pārmaiņām sabiedrībā. Šīs teorijas pamatā ir divi apsvērumi: **pirmkārt**, *pragmatiski utilitārā* ideja, ka turēšanās pie teksta sākotnējās vai objektīvās nozīmes radītu tiesībpolitiski nepieņemamas vai nevēlamas sekas; **otrkārt**, atsaukšanās uz normas autora nodomu tādā ziņā, ka šis autors (likumdevējs, starptautiskā līguma līgumslēdzēja valstis, utt.) ir pats sākotnēji paredzējis šo normu kā semantiski mainīgu un apstākļiem pielāgojamu. Tātad normas piemērotājs – gk. tiesa – vairs neuztver normas saturu kā objektīvu dotību, bet gan pats **apzināti aktīvi “veido” un “ielasa” šo saturu**. Tādēļ to varētu nosaukt arī par **“ielasišanas teoriju”**. Tā kā tiesa šajā gadījumā vismaz daļēji pārņem likumdevēja funkciju, tad šādu

⁴⁶⁷ Scalia A. Originalism: The Lesser Evil. University of Cincinnati Law Review, Vol. 57, 1988-1989, p. 849.

⁴⁶⁸ Blakus tam pastāv vēl viena, mazāk izplatīta teorija, kas tiek uzskatīta par oriģinālistam tuvu – **purpozīvisms** (*purposivism*, no angļu vārda *purpose* – “mērķis”). Tā ņem par pamatu tiesību normu kā tādu, taču interpretācijas gaitā liek uzsvartu uz teleoloģisko metodi. Viens no purpozīvisma “tēviem” bija Hārvardas universitātes profesors H.M. Harts, jaunākais (*H.M. Hart Jr.*), un tā pazīstamākais mūsdienu proponentis ir bijušais Izraēlas Augstākās tiesas priekšsēdētājs A. Baraks (*A. Barak*). Sk., piem., Barak A. Purposive Interpretation In Law. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2005, kā arī: Scalia A., Garner B. Reading Law: The Interpretation of Legal Texts. Eagan, MN: West, 2012, pp. 20-21.

⁴⁶⁹ “Es esmu vispirms tekstuālists, un otrkārt oriģinālists”. Sk.: Scalia A. A Theory of Constitution Interpretation. Speech at the Catholic University of America, 18 October 1996.

Pieejams: <http://www.proconservative.net/PCVol5Is225ScaliaTheoryConstlInterpretation.shtml>.

⁴⁷⁰ Scalia A. A Matter of Interpretation: Federal Courts and the Law. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1997, p. 17; Scalia A., Garner B. Reading Law: The Interpretation of Legal Texts. Eagan, MN: West, 2012, pp. 15-18.

⁴⁷¹ Par tekstuālisma galēju variantu uzskata **striktu konstrukcionismu**, kas prasa vienmēr tulkot normu strikti. A. Skalijs viennozīmīgi noraidīja šo teoriju, saukdam to par “tekstuālisma degradētu formu”, kurai “nevienam nevajadzētu sekot”, jo “teksts nav jāinterpretē nedz strikti, nedz plaši; tas ir jāinterpretē saprātīgi, lai aptvertu visu to, ko tas īstenībā nozīmē”. Sk.: Scalia A. A Matter of Interpretation: Federal Courts and the Law. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1997, p. 23.

⁴⁷² Easterbrook F. The Role of Original Intent in Statutory Construction. Harvard Journal of Law and Public Policy, Vol. 11, 1988, p. 59, 65.

tiesu daži autori angļu valodā sauc par “*jugislator*” (no *judge* – “tiesnesis” un *legislator* – “likumdevējs”).⁴⁷³

3.1.2. ECtK evolutīvās interpretācijas piemēri ECT judikatūrā

Kurai no iepriekšminētajām teorijām, interpretējot ECtK normas, seko ECT? Skaidra atbilde tika pirmoreiz dota 1978. gadā jau minētajā *Tyrer* lietā, kurā ECT paziņoja:

“*Tiesa arī atgādina, ka Konvencija ir dzīvs instruments, kurš, kā Komisija pareizi uzsvēra, ir jāinterpretē mūsdienā apstākļu gaismā. [..]*”⁴⁷⁴

Tātad ECT ir skaidri devusi priekšroku “dzīvā instrumenta” jeb evolutīvās interpretācijas doktrīnai. Turklāt šīs doktrīnas piemērošana var izpausties divējādi. **Pirmkārt,** judikatūra var mainīties un attīstīties lēnām un pakāpeniski. Piem., lietā *Salduz v. Turkey*, interpretējot ECtK 6. panta trešās daļas “c” punktu (tiesības uz aizstāvību krimināllietā), ECT noteica, ka advokāta klātbūtne principā ir nepieciešama jau pirmajā aizdomās turētā nopratināšanas reizē, ja šajā nopratināšanā iegūtā informācija tiek vēlāk izmantota kā pierādījums tiesā un kā pamats notiesāšanai.⁴⁷⁵ Lietā *Dayanan v. Turkey* ECT spēra soli tālāk un noteica tiesības uz advokāta klātbūtni kopš pirmās nopratināšanas reizes neatkarīgi no tā, vai iegūtā informācija tika izmantota kā pamats personas notiesāšanai.⁴⁷⁶ Cits piemērs ir ECtK 3. panta (spīdzināšanas un cietsirdīgas vai pazemojošas apiešanās aizliegums) piemērošana aizturētajiem policijas iecirkņos. Sākotnēji Konvencijas institūcijas neuzskatīja vienkāršu policista iecirstu pļauku par tādu, kas sasniegtu 3. pantā prezumēto smaguma sliekšni⁴⁷⁷, taču lietā *Bouyid v. Belgium* ECT atzina to par pietiekamu, lai konstatētu šā panta pārkāpumu.⁴⁷⁸

Otrkārt, tā kā ECT formāli nesaista tās precedenti⁴⁷⁹, tā var arī veikt radikālu un nepārprotamu judikatūras pagriezienu. Piem., lietā *Micallef v. Malta* ECT nosprieda, ka ECtK 6. panta pirmajā daļā ietvertās taisnīgas tiesvedības garantijas turpmāk ar dažiem nosacījumiem ir attiecināmas arī uz pagaidu noregulējuma līdzekļiem civillietās – lai gan saskaņā ar iepriekšējo judikatūru 6. panta pirmā daļa tām nebija piemērojama.⁴⁸⁰ Lietā *Bayatyan v. Armenia* ECT pretēji visai līdzšinējai – gan savai, gan bijušās Eiropas Cilvēktiesību komisijas – judikatūrai, nolēma, ka ECtK 9. pants pats par sevi

⁴⁷³ Sk., piem., Gonin L. The jugislator, or when the third power becomes the first one? In: Mathieu B., García Roca J. (ed.), *The Transformation of the Principle of the Separation of Powers*. Workshop no. 15 of the conference *Constitutional Challenges: Global and Local*. Faculty of Law of the University of Oslo, 2014, p. 17.

⁴⁷⁴ *Tyrer v. the United Kingdom*, § 31, 25 April 1978, Series A no. 26.

⁴⁷⁵ *Salduz v. Turkey* [GC], no. 36391/02, § 55, 27 November 2008.

⁴⁷⁶ *Dayanan v. Turkey*, no. 7377/03, § 31-33, 13 October 2009.

⁴⁷⁷ Sk., piem., *Tomasi v. France*, §§ 112-115, 27 August 1992, Series A no. 241-A, un tiesneša De Meijera (*De Meyer*) atsevišķās piekrītošās domas.

⁴⁷⁸ *Bouyid v. Belgium* [GC], no. 23380/09, §§ 101-112, 28 September 2015, un tiesnešu V. De Gaetano, P. Lemmensa (*P. Lemmens*) un P. Mahonija (*P. Mahoney*) atsevišķās daļēji nepiekrītošās domas.

⁴⁷⁹ Par to sk., piem., Mowbray A. An Examination of the European Court of Human Rights’ Approach to Overruling Its Previous Cases. *Human Rights Law Review*, Vol. 9, 2009, p. 179.

⁴⁸⁰ *Micallef v. Malta* [GC], no. 17056/06, §§ 74-86, 15 October 2009.

garantē tiesības uz atbrīvošanu no obligātā karadienesta reliģiskās vai filozofiskās pārliecības dēļ.⁴⁸¹ Lietā *Christine Goodwin v. the United Kingdom*, kurā pieteicēja apstrīdēja dzimuma maiņas juridiskās atzīšanas neesamību tālaika iekšzemes tiesībās, ECT pretēji saviem agrākajiem spriedumiem nolēma, ka šāda situācija kā tāda pārkāpj ECtK 8. pantu. Tā attaisnoja savu pieeju šādi:

“Lai gan Tiesu formāli nesaista pienākums sekot tās iepriekšējiem spriedumiem, tiesiskās noteiktības, paredzamības un vienlīdzības interesēs ir tas, lai tā bez svarīga iemesla neatkāptos no agrākajās lietās noteiktajiem precedentiem [...]. Tomēr, tā kā Konvencija pirmām kārtām ir cilvēktiesību aizsardzības sistēma, Tiesai ir jāņem vērā mainīgie apstākļi atbildētājvalstī un Līgumslēdzējās Valstīs kopumā, un jāreaģē, piemēram, uz jebkuru veidojošos konverģenci sasniedzamo standartu ziņā [...]. Ir izšķiroši svarīgi, lai Konvencija tiktu interpretēta un piemērota tādā veidā, kas padara tajā ietvertās tiesības par praktiskām un efektīvām, nevis teorētiskām un iluzorām. Ja Tiesa neuzturētu dinamisku un evolūtvu pieeju, tā riskētu padarīt [Konvenciju] par šķērslī reformām un uzlabojumiem [...]. [..]”⁴⁸²

Ir vērts minēt arī vairākus citus piemērus tam, kā ECT ir radikāli paplašinājusi ECtK pantu saturu un tvērumu, turklāt ļoti tālu pārsniedzot šo pantu tekstuālo nozīmi. Absolūtā “čempiona” statusā šeit ir un paliek ECtK 8. pants. Saskaņā ar tā pirmo daļu, “Ikvienam ir tiesības uz savas privātās un ģimenes dzīves, dzīvokļa un sarakstes neaizskaramību”. Šī īsā un lakoniskā formula ECT judikatūrā tika izmantota, lai ielasītu šajā normā, piem., tiesības uz viendzimuma kopdzīves juridisku atzīšanu⁴⁸³, tiesības netikt atlaistam no amata valsts iestādē ārvalsts diploma nostrifikācijas problēmu dēļ⁴⁸⁴, tiesības iegādāties indi pašnāvības izdarīšanai⁴⁸⁵, tiesības netikt atlaistam no savas valsts augstākās tiesas tiesneša amata⁴⁸⁶ un pat no noteikta amata augstākās tiesas iekšienē⁴⁸⁷, kā arī tiesības uz to, lai pašvaldība spertu atbilstošus soļus klaiņojošu suņu apkarošanai.⁴⁸⁸ Pat ja ECT šajās lietās nav skaidros vārdos un bez nosacījumiem pateikusi, ka “šādas tiesības izriet no 8. panta”, tā to ir atzinusi pēc būtības, jo visas attiecīgās sūdzības tika pieņemtas izskatīšanai un attiecībā uz tām konstatēts 8. panta pārkāpums. Pēc autora domām, var droši un bez pārspīlējuma teikt, ka **8. pants ir kļuvis par savdabīgu universālu ģenerālnormu, ar kuras palīdzību ECtK tvērumā var ievilkt praktiski visu, ko vien vēlas.**

ECtK 8. pants nav vienīgā norma, kurā ECT ir ielasījusi arvien jaunas un jaunas tiesības – un, attiecīgi, dalībvalstu pienākumus. Piem., 11. pantā, kas garantē “tiesības uz [...] biedrošanās brīvību, ieskaitot tiesības dibināt arodbiedrības un iestāties tajās, lai aizstāvētu savas intereses”, tika ielasītas

⁴⁸¹ *Bayatyan v. Armenia* [GC], no. 23459/03, §§ 93-111, 7 July 2011.

⁴⁸² *Christine Goodwin v. the United Kingdom* [GC], no. 28957/95, § 74, 11 July 2002.

⁴⁸³ *Oliari and Others v. Italy*, nos. 18766/11, 36030/11, 21 July 2015.

⁴⁸⁴ *Şahin Kuş v. Turkey*, no. 33160/04, 7 June 2016.

⁴⁸⁵ *Koch v. Germany*, no. 497/09, 19 July 2012.

⁴⁸⁶ *Oleksandr Volkov v. Ukraine*, no. 21722/11, 9 January 2013.

⁴⁸⁷ *Baka v. Hungary* [GC], no. 20261/12, 23 June 2016; *Erményi v. Hungary*, no. 22254/14, 22 November 2016.

⁴⁸⁸ *Georgel and Georgeta Stoicescu v. Romania*, no. 9718/03, 26 July 2011.

tiesības streikot.⁴⁸⁹ Tāpat ECT paplašināja ECtK 14. pantā ietverto diskriminācijas aizliegumu, nospriežot, ka šī norma liek ne tikai izturēties vienādi pret objektīvi vienādos apstākļos esošajām personām, bet arī – vismaz noteiktos apstākļos – izturēties dažādi pret dažādos apstākļos esošajiem.⁴⁹⁰

3.1.3. ECtK evolutīvās interpretācijas apoloģētika

ECtK evolutīvā interpretācija ir saņēmusi uzslavu no tiesībzinātniekiem – ECT judikatūras komentētājiem – un no pašas ECT bijušajiem un esošajiem tiesnešiem. Runājot par pirmajiem, autoram tas šķiet dabiski, jo, gadiem ilgi strādājot ar ECtK zinātniskajiem komentāriem, viņš ir pamanījis skaidru kvalitatīvu atšķirību starp zinātniskajām publikācijām cilvēktiesībās un visiem pārējiem tiesībzinātniskajiem rakstiem (civiltiesībās, kriminātiesībās, procesuālajās tiesībās, administratīvajās tiesībās, utt.). Ja pārējie tiesībzinātnieki parasti mēdz analizēt dažādus tiesību aktus un judikatūru ideoloģiski neitrāli un lietišķi, tad cilvēktiesību juristiem, komentējot ECT nolēmumus, ir raksturīgs *progresīvisms*: viņu rakstu kvintesence mēdz būt vai nu prieks par ECT “drosmi iet uz priekšu”, vai gaušanās par ECT “drosmes” trūkumu, – atbilstoši konkrētā autora ideoloģiskajām prioritātēm.

Arī ECT locekļu vairākuma nostāja šajā jautājumā šķiet saprotama. Piem., bijušais ECT priekšsēdis L. Vildhābers (*L. Wildhaber*) uzsver, ka evolutīvā interpretācija ir absolūti nepieciešama un neizbēgama, lai nodrošinātu ECtK sistēmas efektivitāti un ECT autoritāti, laikam ejot uz priekšu, jo ECtK ir tikusi izstrādāta un atklāta parakstīšanai pavisam citos apstākļos, nekā šodien.⁴⁹¹ Bijušais grieķu tiesnesis H. Rozakis skaidro, ka uz ECtK evolutīvo interpretāciju ECT ir pamudinājis šā starptautiskā līguma vecums un tā normu “rudimentārais raksturs”.⁴⁹² Viņiem piekrīt tiesībzinātnieki; G. Letsass raksta, ka tieši ECtK normu dinamiskais lasījums ir tas, kas nodrošina tajā garantēto tiesību reālo efektivitāti.⁴⁹³ M. Varju uzsver, ka evolutīvā interpretācija piešķir ECtK nepieciešamo elastīgumu mainīgās pasaules apstākļos.⁴⁹⁴

3.1.4. ECtK evolutīvās interpretācijas kritika

Nebūt ne visi komentētāji jūsmo par ECtK evolutīvās interpretācijas doktrīnu. Tās leģitimitāte tika nopietni apšaubīta jau kopš pašiem pirmsākumiem, turklāt pašu ECT locekļu vidū. Piem.,

---

⁴⁸⁹ *Enerji Yapı-Yol Sen v. Turkey*, no. 68959/01, § 24, 21 April 2009; *National Union of Rail, Maritime and Transport Workers v. the United Kingdom*, no. 31045/10, § 84, 8 April 2014; *Hrvatski Liječnički Sindikat v. Croatia*, no. 36701/09, § 49; 27 November 2014.

⁴⁹⁰ *Thlimmenos v. Greece* [GC], no. 34369/97, § 44, 6 April 2000; *Şerife Yiğit v. Turkey* [GC], no. 3976/05, § 69, 2 November 2010; *Cassar v. Malta*, no. 50570/13, § 77, 30 January 2018.

⁴⁹¹ Wildhaber L. *European Court of Human Rights*. *Canadian Yearbook of International Law*, Vol. 40, 2002, p. 310.

⁴⁹² Rozakis C. *The European Judge as Comparativist*. *Tulane Law Review*, Vol. 80, 2005, p. 257, pp. 260-261.

⁴⁹³ Letsas G. *A Theory of Interpretation of the European Convention on Human Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2009, p. 79.

⁴⁹⁴ Varju M. *Transition as a Concept of European Human Rights Law*. *European Human Rights Law Review*, 2009, p. 170, p. 172.

1975. gadā ECT pasludināja spriedumu lietā *Golder v. the United Kingdom*, kurā tika izšķirts viens jautājums, kas mūsdienās šķiet elementārs un sen atrisināts, un proti: vai ECtK 6. panta pirmajā daļā ietvertās tiesības “uz taisnīgu un atklātu lietas izskatīšanu [...] tiesā” nozīmē arī tiesības uz *pieeju tiesai*? Tātad, vai šīs normas subjekti ir tikai tie, kuru lietas jau atrodas izskatīšanā iekšzemes tiesās, vai tas attiecas arī uz personām, kuras tikai vēlas potenciāli iesniegt prasību? ECT nosprieda par labu otrajam variantam. Britu tiesnesis sers Džeralds Ficmoriss (*Sir Gerald Fitzmaurice*) aizstāvēja pirmo, šaurāko atbildi; savukārt “tiesību uz pieeju tiesai” ielasīšanu 6. pantā viņš uzskatīja par nepieļaujamu tiesas aktīvismu. Lūk, ko viņš rakstīja savās atsevišķajās domās (abstrahējoties no tā, vai viņam bija vai nebija taisnība attiecībā uz konkrētā ECtK panta interpretāciju):

[...] ECtK 1. pants nosaka sekojošo: “Augstās Līgumslēdzējas Puses nodrošina ikvienam, kas atrodas to jurisdikcijā, šīs Konvencijas I sadaļā definētās⁴⁹⁵ tiesības un brīvības.”

Galvenais vārds šajā kontekstā ir “definētās” [defined – angļu val., définis – franču val.]; un tāpēc šīs normas sekas – (jo tās ir Konvencijā “definētās” tiesības un brīvības, kas dalībvalstīm ir jānodrošina visām to jurisdikcijā esošajām personām) – ir tādas, ka no šīs saistības ir izslēgts jebkas, kas nav šādi definēts. Lai gan, lai neieslīgtu šķietamos strīdos par tīri tehniskiem jautājumiem, mēs atturamies no “definēšanas definīcijas” mēģinājuma, salīdzinot, teiksim, ar pieminēšanu, norādīšanu vai precizēšanu, – tik un tā nepieciešami rodas jautājums, vai par tiesībām vai brīvībām, kas nav pat pieminētas, norādītas vai precizētas, bet tikai – labākajā gadījumā – netieši ielasītas – var teikt, ka tās ir “definētas” Konvencijā jebkādā nozīmē, ko var saprātīgi piešķirt terminam “definēts”? Manuprāt, nevar [...].

[...] Tādēļ šķiet, ka nepieciešamais secinājums ir tāds, ka nav iespējams – vai būtu nepieņemams – uzskatīt, ka Konvencijas 1. pantā noteiktā saistība – saistība, kas regulē visu tās piemērošanu – attiecas uz tiesībām vai brīvībām, kuras Konvencija nepacenšas pat nosaukt, bet gan labākajā gadījumā impliciti pieļauj, un kuras pat nav iespējams lietderīgi izrietināt, vienlaikus neveicot diezgan rūpīgu to definīciju [...].

[...] Iepriekš uzdotie jautājumi [...] parāda nepieciešamību definēt pieeju tiesām kā tiesību vai brīvību, un, tā kā Konvencijā nekas tāds nav paredzēts, šī konkrētā tiesība vai brīvība nav starp tām, kuras 1. pants liek Līgumslēdzējām Valstīm nodrošināt ikvienam, kas atrodas to attiecīgajās jurisdikcijās. Citiem vārdiem sakot, no dalībvalstīm nevar prasīt, lai tās piemērotu svarīgu pirmšķietamu starptautisku saistību, kas ir pietiekami definēta, lai [šīs valstis] varētu zināt, ko tad īsti tā ietver, – un kas īstenībā nav definēta nemaz, jo (ciktāl tā pastāv), tā balstās uz pieņēmumu, kas nekad nav ticis precizēts vai skaidri izklāstīts. [...]⁴⁹⁶

Varētu iebilst, ka šie pārspriedumi ir vairāk nekā četrdesmit gadus veci un tātad vairs nav vērnemami, jo tagad praktiski visi tiesneši ir piekrituši ECT aktīvismam ECtK normu interpretācijā. Lai saprastu, ka tas tā nav, pietiek izlasīt lietuviešu tiesneša P. Kūra (*P. Kūris*) atsevišķās nepiekrītošās domas pie nesenā spriedumā lietā *Erményi v. Hungary*. Šīs lietas apstākļi bija līdzīgi iepriekš jau

⁴⁹⁵ Šeit ir neliela terminoloģiska problēma. Angļu un franču oriģinālvērsijās ECtK 1. pantā ir lietots vārds – attiecīgi – “defined” un “définis”, kas latviski precīzi būtu tulkojams kā “definētās”. Taču labskanīguma dēļ pati ECT savā ECtK latviešu tulkojuma versijā ir nolēmusi lietot vārdu “minētas” (kas būtu attiecīgi tulkojams kā “mentioned” un “mentionnés”). Un te rodas neliela grūtība, jo sers Džeralds savā argumentācijā apspēlē vārdu “defined”, tieši prestatot to vārdam “mentioned”. Diemžēl, tulkojot ECtK no oriģinālvalodām uz citu dalībvalstu oficiālajām valodām, no šādiem sarežģījumiem nav iespējams izvairīties.

⁴⁹⁶ *Golder v. the United Kingdom*, 21 February 1975, Series A no. 18; separate opinion of Judge Sir Gerald Fitzmaurice, points 26, 28, 30.

minētajai lietai *Baka v. Hungary* un skāra Ungārijas tiesu varas reformas, – ar to atšķirību, ka šoreiz pieteicējs bija Augstākās tiesas priekšsēža vietnieks un tika pirms termiņa atcelts no šā konkrētā amata, tomēr palika tiesā kā civillietu departamenta priekšsēdis. ECT konstatēja, ka bija notikusi neattaisnota iejaukšanās pieteicēja “privātajā dzīvē” ECtK 8. panta izpratnē.⁴⁹⁷ Ir vērts izlasīt P. Kūra atsevišķās domas, kuras autors nevar vērtēt citādi, kā vientuļas saprāta balss izmisuma kliedzienu. Jāpiezīmē, ka P. Kūris pat neapšaubā ECT agrākajā judikatūrā⁴⁹⁸ noteikto atziņu, ka 8. pants var tikt interpretēts kā tāds, kas satur tiesības netikt atlaistam no tiesneša amata vispār. Taču, attiecinot to uz konkrētu amatu konkrētā tiesā, ECT, viņaprāt, bija aizgājusi par tālu:

“Ir daudz veidu, kā tiesības var atsvešināties no tiem, kuriem ir jādzīvo to varā. Viens no tiem ir klaji patvaļīga tiesību normas interpretācija un tās piemērošana pretēji tam, ko šī norma skaidri nosaka, vai arī tik paplašinātā veidā, ka tās robežas kļūst izplūdušas un tā saturs kļūst uzpūsts. Šis konkrētais spriedums ir spilgts šādas uzpūšanas piemērs. Konvencijas 8. pants tajā tiek interpretēts tik plaši, ka tas spēj aptvert gandrīz jebko, ieskatot tās dzīves jomas, kuras līdz šim tika tradicionāli uztvertas kā piederošas vienīgi vai vismaz galvenokārt publiskajai jomai. 8. panta mērķis bija aizsargāt privāto dzīvi. Tomēr, ņemot vērā šo un citus Tiesas spriedumus, kuros tā piemērojamība ir būtiski paplašināta, šķiet, ka tas ir kļuvis visaptverošs, jo pats jēdziens “privātā dzīve” ir kļuvis visaptverošs.

[..]

[..] [E]s kategoriski nepiekrītu šā sprieduma pamatā esošajai pieejai, proti, ka jēdziens “tiesības uz [personas] privātās dzīves neaizskaramību” izplešas tiktāl, ka tas ietver tiesības netikt atlaistam no Augstākās tiesas priekšsēža vietnieka amata, neievērojot 8. panta otrajā daļā paredzētās garantijas. Man ir vairāk nekā grūti pieņemt, ka šāda publiska amata ieņemšana (vismaz līdz vispārējā pilnvaru termiņa beigām) ietilpst privātuma jomā. Tāpēc es nevarēju balsot kopā ar vairākumu, lai konstatētu 8. panta pārkāpumu.

Tas nenozīmē, ka [pieteicēja] atstādināšana no minētā amata bija tiesiska vai ka tā bija vērsta uz leģitīma mērķa sasniegšanu. [..] Taču fakts, ka “apstrīdētā iejaukšanās”, nebija vērsta “ne uz vienu no 8. panta otrajā daļā uzskaitītajiem leģitīmajiem mērķiem” [..] – ko, iespējams, nav iespējams apstrīdēt – pats par sevi nenozīmē, ka iejaukšanās bija notikusi kādā no 8. pantā garantētajām tiesībām. [..]

[..]

Es neticu, ka pieteicēja “attiecības ar ārpusauli”, viņa sabiedriskā dzīve vai pat viņa profesionālās attiecības bija tik ļoti atkarīgas no šā amata, kas bija tikai papildinājums viņa tiesneša amatam un Augstākās tiesas tiesneša statusam. [..] Kas attiecas uz pieteicēja Augstākās tiesas priekšsēža vietnieka mandāta izbeigšanu, tad viņa atlaišana varēja radīt – un visdrīzāk arī radīja – dažas nevēlamas sekas viņa attiecībās ar citiem tiesnešiem, citu tieslietu profesiju pārstāvjiem vai citām valsts amatpersonām; taču mana iztēle ir nepietiekama, lai saskatītu šajās izmaiņās reālu vai spēcīgu ielaušanos šā pieteicēja privātajā dzīvē – protams, ja privātais vēl joprojām tiek uzskatīts par kaut ko būtiski atšķirīgu [..] no publiskā. [..]

Es uzskatu par mulsinošu, ka, ar tādiem spriedumiem kā šis, 8. panta tvērums riskē tikt uzpūsts (ja tas jau nav noticis). Lai ietaupītu laiku un vietu, es šajās atsevišķajās domās nesniegšu citus (diemžēl diezgan daudzus) piemērus, kuros “privātās dzīves” jēdziena robežas ir tikušas izplestas tik plaši un tik tālu, ka [..] šis jēdziens

⁴⁹⁷ *Erményi v. Hungary*, no. 22254/14, 22 November 2016.

⁴⁹⁸ Sk., piem., *Oleksandr Volkov v. Ukraine*, no. 21722/11, 9 January 2013.

tiecas aptvert gandrīz visu, tostarp arī daudzas tādas lietas, kas pēc savas būtības ir publiskas un kurām ir tikai attāla saikne ar privātumu. [...]

Raugoties uz privātumu kā tiesībām un kā 8. pantā aizsargāto vērtību, tā perspektīva ir no jauna jāpagriež tās dabiskajā leņķī. Parādot to grafiski, uz “8” tiešām būtu jāraugās kā uz

8

un nevis – kā tas arvien biežāk mēdz būt – kā uz bezgalības simbolu:

Šo lietu ir vērts pārskatīt Tiesas Lielajā palātā. Tā atbilst abiem Konvencijas 30. pantā norādītajiem kritērijiem: (i) tā rada nopietnu jautājumu par Konvencijas interpretāciju, un (ii) Palātai nodotā jautājuma atrisinājums ir novedis pie rezultāta, kas ir pretrunā ar Tiesas judikatūru. Ja šāda pārskatīšana nenotiks, šis spriedums kļūs par spēkā esošu Konvencijas judikatūras normu, uz kuru pēc tam atsauksies un kuram sekos turpmākajās lietās. [...]

[...] Šāda judikatūra, kuras pamatā ir tas, ko dažreiz sauc par “kļūmīgu juridisku domāšanu”, atkārtoti apliecinātu to, ka Tiesa kareivīgi noraida vispārpieņemtos principus, pēc kuriem tiek saprasta noteiktas valodas izmantošana juridiskajos tekstos, tostarp Konvencijā. Plašākā mērogā tā atspoguļo tādas tiesības, kas ir spērušas vēl vienu nožēlojamu soli virzienā uz lielāku atsvešināšanos un atsvešinātību no tiem, kuriem tās būtu jāievēro un jāciena.”

499

Šī lieta Lielajā palātā tā arī nonāca, un iepriekšminētais palātas spriedums kļuva galīgs.

Arī tiesībzinātnieki ir pauduši skeptisku attieksmi pret ECtK evolutīvās interpretācijas leģitimitāti. **Pirmkārt**, šāda veida judikatūru var uzskatīt par likumdošanas varas uzurpēšanu un demokrātisko Līgumslēdzēju Valstu suverēnās gribas apiešanu. **Otrkārt**, tiek apšaubīta ECT spēja uztvert īsto brīdi, kad ECtK un Eiropas valstis ir objektīvi gatavas attiecīgajai pārmaiņai, t.i., saprast ECtK atbilstoši jaunajai ECT piedāvātajai izpratnei. **Treškārt**, evolutīvā interpretācija var tikt uzskatīta par nesavienojamu ar tādiem principiem kā judikatūras saskanīgums, tiesiskā noteiktība un paredzamība.⁵⁰⁰ **Ceturtkārt**, E. Moubrejs (*A. Mowbray*), kurš principā atbalsta evolutīvās interpretācijas ideju, atzīst, ka tās piemērošana ECT motivācijā ir vāji pamatota ar empīriskiem datiem. Viņa kritika ir izdalāma īpašā kategorijā, jo viņš neuzskata, ka ECT būtu *objektīvi* pārkāpusi savu pilnvaru robežas; tas, ko viņš tai pārmet, ir nespēja efektīvi pārliecināt dalībvalstis par savas pieejas leģitimitāti.⁵⁰¹ Vienkāršoti sakot, E. Moubrejs kritizē ECT nevis par savu pilnvaru pārsniegšanu, bet par sliktu “mārketingu”, kas izpaužas kā nespēja efektīvi “pārdot” savu pieeju.

No ārienes var dzirdēt arī daudz asāku kritiku. Piem., jau minētais lords Hofmans savā 2009. gada lekcijā teica:

“Apgalvojums, ka Konvencija esot “dzīvs instruments”, ir tas karogs, zem kura Strasburgas tiesa ir uzņēmusies tiesības veikt likumdevēja darbu, nosakot, ko, viņsprāt, pieprasa “Eiropas publiskā kārtība”. Es pilnībā atzīstu,

⁴⁹⁹ *Erményi v. Hungary*, no. 22254/14, 22 November 2016; dissenting opinion of Judge Kūris.

⁵⁰⁰ Sk., piem., Dzehtsiarou K. European Consensus and the Evolutive Interpretation the European Convention on Human Rights. *German Law Journal*, Vol. 12, 2011, pp. 1734-1735.

⁵⁰¹ Mowbray A. The Creativity of the European Court of Human Rights. *Human Rights Law Review*, Vol. 5, 2005, p. 57, p. 61, 69-71.

ka līgumā vai konstitucionālā dokumentā lietoto jēdzienu praktiskā nozīme var mainīties. Paņemsim vienkāršu piemēru: nežēlīga soda jēdziena praktiskā piemērošana šodien var būt citāda, nekā tas bija pirms 50 gadiem. Taču tas nedod tiesības tiesu iestādei ieviest pilnīgi jaunus jēdzienus – piemēram, vides aizsardzību – starptautiskā līgumā, kurā tie nav minēti, vienkārši tāpēc, ka tas vairāk saskanot ar laika garu. Tas nevar būt pareizi, ka līdzsvaru, kuru mēs mūsu valstī nosakām starp preses brīvību un privātuma tiesībām, nosaka slovēņu tiesnesis, kurš par Vācijas Konstitucionālās tiesas nolēmumu saka:

“Manuprāt, tiesas zināmā mērā – un amerikāņu ietekmē – ir padarījušas preses brīvību par fetišu. [...] Ir pienācis laiks tam, lai svārstos atgrieztos pie citāda veida līdzsvara starp to, kas ir privāts un nošķirts, un to, kas ir publisks un neaizsegts.”⁵⁰²

Kāds diženums! – teiktu Bentams. Kādu likumdošanas varu Slovēnijas pārstāvis tiesā var īstenot no savas palātas Strasburgā! Nost ar šo postošo amerikāņu ietekmi. Ko gan viņu tiesas vai Tēvi-dibinātāji zina par cilvēktiesībām? Tie esam mēs Strasburgā, kas nosaka Eiropas publisko kārtību. Lai līdzsvars tiek noteikts citādi, es saku, – un visām tiesām Eiropā ir jānostājas miera stājā.

Šīs pārdomas apstiprina vēl vienu iemeslu, kādēļ starptautiskai tiesai, tādai kā Strasburgas tiesai, būtu jābūt īpaši piesardzīgai, paplašinot savas rīcības jomu šādā veidā. Tas ir tāpēc, ka, atšķirībā no ASV Augstākās tiesas vai citu valstu augstākajām tiesām, kas pilda līdzīgu lomu, tai trūkst konstitucionālās leģitimitātes. [...]

Tāpēc diez vai ir pārsteidzoši, ka Apvienotās Karalistes tautas acīs šī tiesu iestāde nebauda tādu konstitucionālo leģitimitāti, kādu ASV tauta piešķir savai Augstākajai tiesai. Tā nav populistiska eiroskepticisma izpausme. Lai ko varētu teikt par Eiropas Kopienų Tiesas (Luksemburgā) nolēmumu viedumu vai pat to pareizību, neviens nevar kritizēt to leģitimitāti, nosakot Eiropas Savienībai vienotus noteikumus tajās jomās, uz kurām attiecas Līguma darbības joma. Taču Strasburgas tiesai Konvencija līdzvērtīgu leģitimitāti nepiešķir. Kā liecina judikatūra, mūsu tiesību sistēmā praktiski nav neviena aspekta – no zemes tiesībām līdz sociālajai apdrošināšanai, deliktu tiesībām un patērētāju līgumiem – kas vismaz kādā mirklī nesaskartos ar cilvēktiesībām. Bet mēs neesam atteikušies no savas suverenitātes visos šajos jautājumos. Mēs paliekam neatkarīga nācija ar mūsu pašu tiesību sistēmu, kas attīstījusies gadsimtiem ilgās konstitucionālās cīņās un pragmatiskās pārmaiņās. Es nesaku, ka Apvienotās Karalistes tiesību sistēma ir ideāla, bet es apgalvoju, ka detalizēti lēmumi par tās uzlabošanu ir jāpieņem Londonā, un tas jādara vai nu mūsu demokrātiskajām iestādēm, vai arī tiesu iestādēm, kas, tāpat kā ASV Augstākā tiesa, ir neatņemama mūsu sabiedrības daļa un bauda attiecīgu cieņu.”⁵⁰³

K. Dzehejarovs uzskata lorda Hofmana pozīciju par “ekstrēmu”, “radikālu” un “problemātisku”; savukārt otro galējību viņš saskata B.M. Zupančiča nostājā, kas noliedz dalībvalstu konsensu kā ECtK interpretācijas līdzekli.⁵⁰⁴ Viņaprāt, evolutīvās interpretācijas problēmu ļauj atrisināt “konsensa” izmantošana: ECtK evolutīvā interpretācija ir process, kas iet rokrokā ar dalībvalstu “konsensu” un

⁵⁰² Lords Hofmans šeit citē slovēņu tiesneša B.M. Zupančiča atsevišķās piekritošās domas pie spriedumā lietā *Von Hannover v. Germany*, no. 59320/00, 24 June 2004.

⁵⁰³ Lord Hoffmann. Judicial Studies Board Annual Lecture “The Universality of Human Rights”. 19 March 2009, point 27. Pieejams: <http://www.brandeis.edu/ethics/pdfs/internationaljustice/bijj/BIIJ2013/hoffmann.pdf>, points 36-39. Patiešām, nevar neatzīt, ka lielākā ECT leģitimitātes problēma ir tas, ka šī iestāde bieži vien apšaubā demokrātiski ievēlētu likumdevēju lēmumus. Par to sk.: Waldron J. The Core of the Case Against Judicial Review. *Yale Law Journal*, Vol. 115, 2006, p. 1346.

⁵⁰⁴ Dzehtsiarou K. European Consensus and the Evolutive Interpretation the European Convention on Human Rights, *German Law Journal*, Vol. 12, 2011, pp. 1738, 1740.

tādēļ ir jāskata kopsakarā ar to.⁵⁰⁵ Ir lietas, kurās “konsenss” Eiropas līmenī ir ļāvis ECT iet pa evolutīvās interpretācijas ceļu; piem., lietā *Micallef v. Malta* ECT atsaucās uz “konsensu”, lai veiktu judikatūras pagriezienu un noteiktu, ka ECtK 6. panta pirmajā daļā noteiktās taisnīgas tiesvedības garantijas turpmāk ir attiecināmas arī uz noteiktu veidu pagaidu neregulējuma līdzekļiem civillietās.⁵⁰⁶ Citās lietās “konsensa” trūkums evolutīvo interpretāciju nav pieļāvis; piem., lietā *Vo v. France* ECT pamatojās uz lielo atšķirību dalībvalstu starpā jautājumā par nedzimušam bērnam (embrijam/auglim) piešķirto tiesisko aizsardzību, lai atteiktos formulēt no ECtK 2. panta izrietošas attiecīgas pozitīvas saistības.⁵⁰⁷ Tātad, pēc K. Dzehcjarova domām, “konsenss” darbojas kā samierināšanas līdzeklis starp evolutīvo interpretāciju un valstīm atvēlēto novērtēšanas brīvības robežu, ierobežojot ECT radošo dinamismu un vienlaikus ļaujot labot šo abu doktrīnu leģitimitātes deficītu.⁵⁰⁸

Savu nostāju “konsensa” jautājumā autors jau ir paudis, bet, kas attiecas uz lorda Hofmana nostāju, viņš nevar piekrist K. Dzehcjarova viedoklim. Gluži otrādi: autors sliecas piekrist lordam Hofmanam, ka **evolutīvās interpretācijas metodes pielietošana ir nelegitīma – taču tikai tādā mērā, kādā tā nozīmē būtiski jaunu tiesību (un tātad dalībvalstu saistību) ielasīšanu ECtK.**

3.1.5. Divi evolutīvās interpretācijas veidi

Pašas ECT judikatūrā nav atrodamā atbilde uz jautājumu, kur beidzas vienkārša paplašināta interpretācija un kur sākas jaunu tiesību radīšana. Tomēr, kā autors tikko parādīja, lords Hofmans saprātīgi un pamatoti nodala divas būtiski atšķirīgas situācijas, kuras gan pati ECT, gan vairākums komentētāju mēdz sakausēt vienā kategorijā ar nosaukumu “evolutīvā interpretācija”. **Pirmajā** situācijā runa ir par ECtK lietoto terminu pielāgošanu to “praktiskās nozīmes” izmaiņām laika gaitā. Turklāt tieši šajā ziņā lielu lomu var spēlēt īsts dalībvalstu **konsenss** vārda pareizajā nozīmē (t.i., reāla vienprātība, nevis “konsenss” pēdiņās). Pēc autora domām, šādas situācijas var būt triju veidu.

Pirmkārt, ECT var nākties pielāgot ECtK normas **zinātniski tehniskā progresa** vajadzībām. Ir skaidrs, ka ECtK parakstīšanas brīdī dalībvalstis nevarēja paredzēt tādus izgudrojumus, kā, piem., internets⁵⁰⁹ ar tā blogiem⁵¹⁰ un sociālajiem tīkliem⁵¹¹, mākslīgā apaugļošana⁵¹², vai DNS paraugu

---

⁵⁰⁵ *Ibid.*, pp. 1731, 1733.

⁵⁰⁶ *Micallef v. Malta* [GC], no. 17056/06, § 78, 15 October 2009.

⁵⁰⁷ *Vo v. France* [GC], no. 53924/00, § 82, 8 July 2004.

⁵⁰⁸ Dzehtsiarou K. European Consensus and the Evolutionary Interpretation of the European Convention on Human Rights. *German Law Journal*, Vol. 12, 2011, pp. 1730, 1736, 1740. Princīpā identiska nostāja ir Gerards J. *Judicial Deliberations in the ECtHR*. In: Huls N., Adams M., Bomhoff J. (eds.), *The Legitimacy of Highest Courts Rulings: Judicial Deliberations and Beyond*. T.M.C. Asser Press, 2009., p. 407.

⁵⁰⁹ *Delfi AS v. Estonia* [GC], no. 64569/09, 16 June 2015.

⁵¹⁰ *Savva Terentyev v. Russia*, no. 10692/09, 28 August 2018.

⁵¹¹ *Egill Einarsson v. Iceland*, no. 31221/15, 17 July 2018.

⁵¹² *Evans v. the United Kingdom* [GC], no. 6339/05, 10 April 2007; *S.H. and Others v. Austria* [GC], no. 57813/00, 3 November 2011.

uzglabāšana⁵¹³. Šis punkts laikam ir visskaidrākais un nekādus iebildumus nevar radīt. Šajā gadījumā katras attiecīgās ECtK normas saturs pats par sevi nemaz netiek paplašināts vai kā citādi aizskarts; tas tiek vienkārši pielāgots *ārējo* apstākļu izmaiņai.

Otrkārt, runa var būt par vispārējo “**tikumu atmaigšanu**” civilizācijas vispārējās attīstības gaitā. Tas ir tas pats mūsu Rietumu pasaules tikumu attīstības vektors, kas ir vērojams vairāk nekā divus tūkstošus gadu un kas ir gājis uz priekšu vispirms stotiķu, bet pēc tam kristietības ietekmē. Autors to nosauktu par virzību “*no brutalitātes uz žēlsirdību*”. Tā ir tā pati tendence, kuras ietvaros, piem., verdzība, spīdzināšana vai kropļojoši miesassodi bija sākumā uzskatīti par pieļaujamiem, bet pēc tam atcelti un aizliegti kā cilvēka cieņai neatbilstoši. Šeit ir vietā lorda Hofmana minētais piemērs par ECtK 3. pantu. Tā, ECT pēdējo gadu laikā atzina par “cietsirdīgu vai pazemojošu apiešanos” piespiedu vemšanas līdzekļu ievadīšanu aizturētajam⁵¹⁴, tiesājamā turēšanu režģotā būrī tiesas sēdes laikā⁵¹⁵ un vienkāršu policista iecirstu pļauku⁵¹⁶ – t.i., tādu apiešanos, par kuru agrākos laikos teiktu, ka tā nesasniedz 3. panta piemērojamībai nepieciešamo minimālo smaguma sliekšni. Šajā gadījumā **ECT veiktā izmaiņa ir drīzāk kvantitatīva, nevis kvalitatīva**: “cietsirdīgas vai pazemojošas apiešanās” jēdziena **definīcija un būtiskais tvērums paliek tie paši, un ECT tikai pakāpeniski paceļ aizsardzības “latiņu”**, tā, ka arī mazāk cietsirdīgas un ne tik pazemojošas darbības nokļūst 3. panta piemērošanas lokā. Arī šajā ziņā īsts dalībvalstu konsenss var būt noderīgs ECtK interpretācijas palīgrīks.

Treškārt, ECT var harmoniski (iekšēji saskanīgi) interpretēt atsevišķus ECtK normās ietvertus jēdzienus, **precīzāk atklājot to saturu, taču paliekot attiecīgā jēdziena semantiskajos un loģiskajos ietvaros**. Piem., ir pamatoti attiecināt ECtK 6. panta pirmajā daļā garantētās tiesības uz “lietas izskatīšanu tiesā” arī uz personām, kas vēl tikai vēlas ierosināt tiesvedību – t.i., tiesības uz pieeju tiesām (autors nepiekrīt sera Džeralda Ficmorisa nostājai iepriekšminētajā *Golder* lietā *šajā konkrētajā punktā*, lai gan pilnīgi piekrīt viņam vispārējo atziņu līmenī). Tāpat ir uzskatāma par saskanīgu ECtK 9. pantā ietvertās “relīģijas brīvības” attiecināšana uz ieslodzīto tiesībām saņemt savas reliģijas priekšrakstiem atbilstošu ēdienu⁵¹⁷, kā arī judikatūra, saskaņā ar kuru reliģijas brīvība ietver sevī reliģisko organizāciju tiesības uz strukturālo un funkcionālo autonomiju.⁵¹⁸

Pavisam cita parādība ir vērojama **otrajā** situācijā, kad ECT aktīvi ielasa ECtK normās tādas tiesības un saistības, kas pēc savas *būtības*, t.i., *substanciāli* (vārda aristoteliskajā nozīmē) atšķiras no

⁵¹³ *S. and Marper v. the United Kingdom*, no. 30562/04, 30566/04, 4 December 2008.

⁵¹⁴ *Jalloh v. Germany* [GC], no. 54810/00, 11 July 2006.

⁵¹⁵ *Svinarenko and Slyadnev v. Russia* [GC], nos. 32541/08, 43441/08, 17 July 2014.

⁵¹⁶ *Bouyid v. Belgium* [GC], no. 23380/09, 28 September 2015.

⁵¹⁷ *Jakóbski v. Poland*, no. 18429/06, §§ 44-45, 7 December 2010.

⁵¹⁸ *Hasan and Chaush v. Bulgaria* [GC], no. 30985/96, §§ 62, 91, 26 October 2000; *Fernández Martínez v. Spain* [GC], no. 56030/07, § 127, 12 June 2014.

šajās normās ietvertajiem jēdzieniem. Tieši šāda “paplašināta” evolutīva interpretācija ir galvenais kritikas objekts, un tieši par to tiks runāts turpmāk.

3.1.6. ECtK evolutīvās interpretācijas apoloģētu argumentu atspēkojums

Pētot ECtK evolutīvās interpretācijas aizstāvju teikto, **autors diemžēl nav sastapis nevienu pārliecinošu argumentu**, kas nebūtu viegli apgāzams. Jāsāk ar to, ka pati ECT ir vairākkārt atzinusi to acīmredzamo faktu, ka ECtK ir starptautisks līgums, un ka uz to attiecas starptautisko līgumu normu interpretācijas vispārējie noteikumi:

“Tiesa atgādina, ka Konvencijas normas nevar tikt interpretētas un piemērotas vakuumā. Neraugoties uz tās īpašo cilvēktiesību instrumenta statusu, Konvencija ir starptautisks līgums, kas ir interpretējams saskaņā ar attiecīgajām starptautisko publisko tiesību normām un principiem, un it īpaši 1969. gada 23. maija Vīnes konvencijas par starptautisko līgumu tiesībām gaismā. Tiesa nekad nav uzskatījusi Konvencijas normas par vienīgo atskaites punktu tajā garantēto tiesību interpretācijai. Gluži otrādi, tai arī ir jāņem vērā jebkuras atbilstošas starptautisko tiesību normas un principi, kas ir piemērojami attiecībās starp Līgumslēdzējām Valstīm [...]”⁵¹⁹

Vīnes konvencijas par starptautisko līgumu tiesībām⁵²⁰ 31. un 32. pants nosaka:

31. pants

Iztulkošanas vispārējie noteikumi

*“1. Līgums tulkojams **godprātīgi** saskaņā ar **parasto nozīmi, kāda piešķirama līguma noteikumiem kopumā un atbilstoši tā objektam un mērķim.***

2. Līguma iztulkošanas nolūkos līdz ar tekstu, ieskaitot preambulu un pielikumu, izmantojama arī:

- a) jebkura vienošanās, kas attiecas uz līgumu, kas veikta dalībnieku starpā sakarā ar līguma noslēgšanu;*
- b) jebkurš dokuments, kuru sastādījuši viens vai vairāki dalībnieki sakarā ar līguma slēgšanu un kuru citi dalībnieki akceptējuši kā ar līgumu saistītu dokumentu.*

3. Kopā ar iepriekšminēto jāievēro arī:

- a) jebkura vēlāka vienošanās starp dalībniekiem attiecībā uz līguma iztulkošanu vai tā noteikumu piemērošanu;*
- b) līguma piemērošanas prakse, kuru ieviesusi dalībnieku vienošanās attiecībā uz tā iztulkošanu;*
- c) jebkuras starptautisko tiesību normas, kas piemērojamas attiecībās starp dalībniekiem.*

4. Noteikumam tiek piešķirta īpaša nozīme gadījumā, ja ir noteikts, ka dalībniekiem bijis tāds nodoms.”

32. pants

Papildu iztulkošanas līdzekļi

“Var izmantot papildu iztulkošanas paņēmienus, t. sk. līguma sagatavošanas materiālus un līguma noslēgšanas apstākļus, lai apstiprinātu nozīmi, kas izriet no 31.panta piemērošanas, vai lai noteiktu nozīmi, kad iztulkošana saskaņā ar 31.pantu:

- a) piešķir nozīmei divdomīgumu vai neskaidrību, vai*
- b) noved pie rezultāta, kas ir klaji absurds vai nesaprātīgs.”*

⁵¹⁹ *Al-Dulimi and Montana Management Inc. v. Switzerland* [GC], no. 5809/08, § 134, 21 June 2016, un tur citētā judikatūra.

⁵²⁰ Vīnes konvencija par starptautisko līgumu tiesībām. Parakstīta Vīnē 23.05.1969. Latvijas Vēstnesis, 2003. 3.aprīlis, nr. 52.

Autors nespēj saprast, kā var savienot evolutīvo interpretāciju ar pienākumu “godprātīgi” iztulkot ECtK saskaņā ar tās “parasto nozīmi” – piem., attiecinot vārdkopu “privātā dzīve” uz amatiem valsts institūcijās, kā tas notika iepriekšminētajās *Baka* un *Erményi* lietās.

Šajā sakarā jāatgādina, ka **ECT nav konstitucionāla tiesa**. Tā ir starptautiska tiesa, kas ir izveidota uz suverēnu valstu noslēgta starptautiska līguma pamata, turklāt ikviena dalībvalsts var šo līgumu denonsēt un tādējādi izstāties no ECT jurisdikcijas.⁵²¹ Starptautisko publisko tiesību pamatsubjekts ir un paliek suverēna valsts, līdz ar to ar starpvalstu līgumu izveidotas institūcijas vai orgāna leģitimitāte un pilnvaras sakņojas to izveidojušo valstu suverēnajā gribā.⁵²² Saskaņā ar Konvencijas 19. pantu, ECT ir izveidota, “[I]ai nodrošinātu *to saistību ievērošanu*, kuras ar Konvenciju un tās protokoliem *uzņēmušās* Augstās Līgumslēdzējas Puses”, – nevis lai radītu kādas citas, būtiski jaunas saistības.

Tiem, kas uzskata būtiski jaunu tiesību ielasīšanu ECtK par leģitīmu, nav viegli aizstāvēt savu viedokli, ievērojot to, ka pati ECT savā agrīnajā judikatūrā ļoti skaidri ir noteikusi pretējo:

*“Konvencija un tās protokoli ir jāinterpretē pašreizējo apstākļu gaismā [...], taču Tiesa nevar evolutīvās interpretācijas ceļā ielasīt tajā tiesības, kas tur nav tikušas iekļautas no paša sākuma. Tas tā ir it sevišķi tad, ja [...] šī neiekļaušana ir bijusi apzināta.”*⁵²³

Diemžēl šis saprātīgais formulējums laika gaitā no ECT spriedumiem pazuda. Protams, varētu teikt, ka šī pieeja ir novecojusi un šis citāts šodien vairs neko nenozīmē. Taču **principiālais jautājums par to, vai ECT vispār ir pilnvaras kaut ko darīt, ir bināras dabas jautājums: vai nu jā, vai nē – un tas savukārt nozīmē, ka ECT ir vai nu kļūdījusies un maldīgi izprata savas pilnvaras pagātnē, kad piekopa pašprobežošanos, vai arī dara to tagad**. Ja atbilde ir pozitīva, tad iznāk, ka gadu desmitiem ilgi ECT ir maldījusies, atsakoties atzīt un aizsargāt Eiropas valstu pilsoņu tiesības, kas izrietot no ECtK; tomēr ne pati ECT, nedz tās dalībvalstis par šādām tiesībām toreiz neko nezināja. Jājautā, kurā brīdī tad pār ECT ir nākusi apskaidrība par savām paplašinātajām pilnvarām un kas šo apskaidrību ir izraisījis?

Tomēr, ja paskatās rūpīgāk, tad var konstatēt ka šī atziņa īstenībā nav aizmirsta, lai gan atbīdīta pakāplānā. Vēl 2009. gadā vairāki ECT tiesneši [Kipras tiesnesis G. Nikolau (*G. Nicolaou*), kuram pievienojās tiesneši no Lielbritānijas, Dānijas, Lietuvas, Lihtenšteinas un Ungārijas] savās atsevišķajās domās atgādināja šo gandrīz aizmirsto atziņu:

*“[N]ekāda interpretācija tiesas ceļā, lai cik tā būtu radoša, nav pilnīgi brīva no ierobežojumiem. Vissvarīgākais pirmām kārtām ir nepārkāpt Konvencijas normu nospraustās robežas.”*⁵²⁴

⁵²¹ Konvencijas denonsēšanas nosacījumus un procedūru nosaka tās 58. pants.

⁵²² Rudevskis J. Satversmes 89.p. komentārs. Grām.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa: Cilvēka pamattiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 45.lpp.

⁵²³ *Johnston and Others v. Ireland*, § 53, 18 December 1986, Series A no. 112.

⁵²⁴ *Scoppola v. Italy (no. 2)*, no. 10249/03, 17 September 2009. Dissenting opinion of Judge Nicolaou, joined by Judges Bratza, Lorenzen, Jočienė, Villiger and Sajó.

Arī bijušais ECT priekšsēdis Ž.-P. Kosta vēl 2010. gadā kādā publikācijā skaidri atzina, ka viņa toreiz vadītā tiesa “nedrīkst pārsniegt to vispārējo kompetenču robežas, kuras tai ar savu suverēno gribu ir deleģējušas dalībvalstis”.⁵²⁵

Kādas tad ir evolutīvās interpretācijas apoloģētu tēzes? Tiesībzinātnieku komentāros ir sastopami trīs šādi pamatargumenti, taču, pēc autora domām, neviens no tiem neiztur kritiku.

Pirmais arguments ir moralizējoši utilitārs. Piem., G. Letsass vaļširdīgi atzīst:

*“[ECtK evolutīvā interpretācija] pārsteidz Līgumslēdzējas Valstis tādā ziņā, ka tām bieži ir jāveic likumdošanas pasākumi, lai izpildītu savas no Konvencijas izrietošās saistības. Šie pasākumi var būt visai plaši, un tie var, cita starpā, nozīmēt finansiālas izmaksas, kas ietekmēs visu sabiedrību.”*⁵²⁶

G. Letsass, šķiet, pats nesaskata viņa citātā ietverto kļūdaino apgalvojumu, kas balstās uz tipisku apļveida loģiku jeb *petitio principii* tipa polemisko kļūdu: viņš cenšas attaisnot evolutīvo interpretāciju ar atsauci uz nepieciešamību valstīm izpildīt “no Konvencijas izrietošās saistības”, lai gan tieši tas, vai konkrētās saistības patiešām izriet no ECtK, tiek aktīvi apstrīdēts! (Interesanti, ka arī uz nodokļu maksātāju pleciem uzliktās “finansiālās izmaksas” viņu diez ko neuztrauc). To visu, pēc Letsasa domām, atsver “cilvēktiesību morālā vērtība”.⁵²⁷ Arī K. Dzehcjarovs, M. Varju un M. Ficmorisa (*M. Fitzmaurice*) uzsver, ka ECtK “interpretācija prasa fluiditāti, elastīgumu un uz šodien orientētu pieeju”,⁵²⁸ lai gan pirmais no viņiem atzīst Letsasa atsauci uz “cilvēktiesību morālo vērtību” par nepietiekamu, lai attaisnotu ECtK patvaļīgu iztulkošanu.⁵²⁹ Taču jebkurā gadījumā, šis arguments, kurš balstās uz *konsekvenciālisma* tipa ētiku (t.i., vienkāršoti sakot, “mērķis attaisno līdzekļus”), nekādi nepaskaidro un nepamato, kādā veidā publiskā varas institūcija – šajā gadījumā ECT – varētu īstenot pilnvaras, kuras tai nav piešķīruši tās veidotāji, t.i., dalībvalstis.

Otrais arguments ir vēsturiski teleoloģisks: tā ir atsauce uz ECtK preambulā (un dažreiz arī Eiropas Padomes statūtos) ietverto progresa ideju. Patiešām, ECtK preambulas trešā rindkopa ir izteikta šādā redakcijā:

*“Ievērodamas, ka Eiropas Padomes mērķis ir panākt lielāku vienotību tās dalībvalstu starpā un ka viens no līdzekļiem, kā šo mērķi sasniegt, ir cilvēka tiesību un pamatbrīvību ievērošana un turpmāka īstenošana.”*⁵³⁰

Eiropas Padomes statūtu preambulas un 1. panta attiecīgās daļas ir šādas:

---

⁵²⁵ Costa J.-P. Un dialogue renforcé entre la Cour et les parlements nationaux. Les Annonces de la Seine, 10.05.2010, no. 23, pp. 2-4.

⁵²⁶ Letsas G. A Theory of Interpretation of the European Convention on Human Rights. Oxford: Oxford University Press, 2009, p. 79.

⁵²⁷ *Ibid.*

⁵²⁸ Dzehtsiarou K. European Consensus and the Evolutive Interpretation the European Convention on Human Rights. German Law Journal, Vol. 12, 2011, p. 1742; Varju M. Transition as a Concept of European Human Rights Law. European Human Rights Law Review, p. 172; Fitzmaurice M. Dynamic (Evolutive) Interpretation of Treaties (Part II). Hague Yearbook of International Law, 2009, p. 29.

⁵²⁹ Dzehtsiarou K., *ibid.*, p. 1743.

⁵³⁰ “Maintenance and further realisation” – angļu val., “la sauvegarde et le développement” – franču val.

“No jauna apstiprinot savu uzticību garīgajām un morālajām vērtībām, kuras ir šo valstu tautu kopīgs mantojums un personas brīvības, politisko brīvību un tiesiskuma īstenais avots, principiem, kuri veido jebkuras īstas demokrātijas pamatu;

Ticot, ka šo ideālu saglabāšanas un tālākas īstenošanas, kā arī ekonomiskā un sociālā progresa interesēs ir nepieciešams radīt ciešākas saites starp visām līdzīgi domājošām Eiropas valstīm; uzskatot, ka šo vajadzību un savu valstu tautu skaidri izteikto vēlmi apmierināšanai ir nepieciešams nekavējoties izveidot organizāciju, kura ciešāk apvienotu Eiropas valstis,

[..]

1. pants

a) Eiropas padomes mērķis ir panākt lielāku vienotību starp tās locekļiem to ideālu un principu nodrošināšanai un īstenošanai, kuri veido šo valstu kopējo mantojumu un veicina to ekonomisko un sociālo progresu.

b) Šis mērķis tiek īstenots ar Padomes institūciju palīdzību, apspriežot jautājumus, kuri skar visu locekļu intereses, noslēdzot līgumus un kopīgi darbojoties ekonomikas, sociālajā, kultūras, zinātnes, likumdošanas un administratīvajā jomā, kā arī cilvēktiesību un pamatbrīvību saglabāšanā un tālākajā īstenošanā.

[..]”

D. Špilmans sekojoši apraksta ECT pašreiz ierasto nostāju ECtK interpretācijas jautājumā:

“Lai aprakstītu Konvencijai pēc būtības raksturīgo dinamisko raksturu, Tiesa [..] ir aprakstījusi to kā “dzīvu instrumentu, kas [..] ir jāinterpretē, ņemot vērā pašreizējos apstākļus”. Konvencijas preambulā ir teikts, ka tā ir tikusi pieņemta it sevišķi tāpēc, lai nodrošinātu cilvēka tiesību un pamatbrīvību turpmāku īstenošanu. Tātad ir skaidrs, ka Konvencijā uzskaitīto tiesību un brīvību materiālais saturs nav akmenī cirsts un tam ir jāattīstās līdzī progresam juridiskajā, sociālajā un zinātnes jomā. Konvencijas dinamiskā interpretācija ļauj pielāgot tās normas jaunajiem izaicinājumiem, kuras ir radījusi Eiropas sabiedrību sarežģītā attīstība. [..]”⁵³¹

D. Nikols (D. Nicol) raksta:

“No [ECtK] sagatavošanas darbiem (travaux préparatoires) ir skaidrs, ka nozīmīga [Eiropas Padomes] Konsultatīvās Asamblejas daļa vēlējas, lai ECtK iedarbība būtu daudz plašāka par vienkāršu pēckara demokrātijas saglabāšanu. No daudzu sarunu dalībnieku viedokļa tas ne tikai stiprinātu pamatbrīvību struktūru, bet arī paplašinātu to pamatus.”⁵³²

J. Herardsa (J. Gerards) apgalvo, ka evolutīvā interpretācija izrietot no ECtK preambulā definētajiem Eiropas cilvēktiesību aizsardzības sistēmas mērķiem⁵³³, savukārt G. Letsass piesauc Eiropas Padomes statūtos minēto “cilvēktiesību un pamatbrīvību tālāko īstenošanu” kā līdzekli “lielākas vienotības panākšanai” starp šīs organizācijas dalībvalstīm un atsaucas arī uz ECtK garantēto pamattiesību efektivitātes principu.⁵³⁴ Visbeidzot, K. Dzehjarovs vispārīga apgalvojuma

⁵³¹ Spielmann D. Allowing the Right Margin: The European Court of Human Rights and the National Margin of Appreciation Doctrine: Waiver or Subsidiarity of European Review? Cambridge Yearbook of European Legal Studies, Vol. 14, 2011-2012, pp. 403-404.

⁵³² Nicol D. Original Intent and the European Convention on Human Rights. Public Law, 2005, p. 152, p. 156.

⁵³³ Gerards J. Judicial Deliberations in the ECtHR. In: Huls N., Adams M., Bomhoff J. (eds.), The Legitimacy of Highest Courts Rulings: Judicial Deliberations and Beyond. T.M.C. Asser Press, 2009, p. 407.

⁵³⁴ Letsas G. The Truth in Autonomous Concepts: How to Interpret the ECHR. European Journal of International Law, Vol. 15, 2004, p. 302.

formā raksta, ka “evolutīvās interpretācijas tiesiskais pamats ir nostiprināts pašā ECtK un vispārējās starptautiskajās tiesībās”.⁵³⁵

Taču arī šis arguments ir samākslots un balstās uz *non sequitur* tipa loģisku kļūdu: pat ja puses ir vienojušās par cilvēktiesību “turpmāku īstenošanu”, no tā nekādi neizriet ECT tiesības ielasīt ECtK tur neesošas valstu saistības. Arī nekur ECtK sagatavošanas darbos nav atrodamā norāde uz to, ka šā starptautiskā līguma izstrādātāji būtu to tā sapratuši.

Visbeidzot, **trešais arguments** ir arguments **pēc analogijas ar iekšzemes tiesām**. Piem., K. Dzehcjarovs piesauc spriedumu lietā *S.W. v. the United Kingdom*. Šajā lietā par sievas izvarošanu notiesāts vīrietis sūdzējās par, viņaprāt, tiesiskās noteiktības pārkāpumu krimināltiesību normas piemērošanā (ECtK 7. panta pirmajā daļā nostiprinātais *nullum crimen sine lege* princips), jo pirms tam angļu vispārējās tiesībās (*Common Law*) bija iesakņojusies atziņa, ka vīrs savu sievu “izvarot” pēc definīcijas nevarot. ECT tam nepiekrita un nosprieda, ka angļu tiesas bija tiesīgas piemērot savu krimināltiesību normu evolutīvu interpretāciju, neatkāpjoties no tiesiskās noteiktības, jo:

*“[...] [B]ija notikusi acīmredzama krimināltiesību evolūcija, kas saskanēja ar pašu noziedzīgā nodarījuma būtību, izmantojot tiesas veiktu interpretāciju tādā virzienā, lai izturētos pret šādu darbību kā pret izvarošanas nodarījuma tvērumā vispārēji ietilpstošu. Šī evolūcija bija sasniegusi posmu, kurā tiesas atteikums atzīt [vīra] nesodāmību bija kļuvis par saprātīgi paredzamu tiesību attīstību [...]”*⁵³⁶

Tomēr arī šis arguments nevar attaisnot jaunu valstu saistību ielasīšanu ECtK. Autors vēlreiz atgādina, ka analogija ar iekšzemes tiesām ir aplama. ECT nav ne konstitucionāla, ne augstākā tiesa, bet gan ar starpvalstu līgumu izveidota institūcija, kuras pilnvaras sakņojas to izveidojušo valstu suverēnajā gribā. Saskaņā ar ECtK 19. pantu, tā ir izveidota, “[I]ai nodrošinātu *to saistību ievērošanu*, kuras ar Konvenciju un tās protokoliem uzņēmušās Augstās Līgumslēdzējas Puses”, – nevis lai radītu kādas citas, būtiski jaunas saistības.

3.2. ECT *ultra vires* spriedumu problemātika

3.2.1. Vai ECT spēj taisīt *ultra vires* spriedumu?

Vai ECT vispār spēj taisīt spriedumu, pārkāpjot savu pilnvaru robežas (*ultra vires*)? Dīvainā kārtā neviena no autoram pieejamajām zinātniskajām publikācijām neaplūko šo visai elementāro jautājumu, it kā tas nemaz nebūtu aktuāls. Arī autora personīgie mēģinājumi vairāku gadu gaitā pacelt šo jautājumu dažādās zinātniskās konferencēs un forumos lielākoties ir izraisījuši izbrīnu par paša jautājuma formulējumu un izvairīšanos no atbildes. Visi faktiski prezumē, ka jebkurš ECT spriedums pagātnē, tagadnē un nākotnē vienmēr bija, ir un būs taisīts stingri tiesiski un leģitīmi, – t.i.,

⁵³⁵ Dzehtsiarou K. European Consensus and the Evolutive Interpretation the European Convention on Human Rights. German Law Journal, Vol. 12, 2011, p. 1739.

⁵³⁶ *S.W. v. the United Kingdom*, § 43, 22 November 1995, Series A no. 335-B.

Konvencijas nosprausto kompetenču loka ietvaros. Taču, kā zināms, ceļš uz gudrību ved caur šaubām⁵³⁷, un autors neredz absolūti nekādu racionālu pamatu nekritiski sekot šādam pieņēmumam. Tātad vispirms jāmēģina teorētiski noskaidrot, vai ECT vispār spēj rīkoties *ultra vires*, jo šķiet, ka komentētāju izvairīšanās no šā jautājuma pamatojas uz klusējošu prezumpciju, ka tas nemaz nav iespējams.

Tagad autors aplūkos iespējamus iebildumus pret nupat teikto. **Pirmais**, naivākais un primitīvākais iebildums būtu tāds, ka ECT vispār nespējot jebkad taisīt kādu aplamu spriedumu, un vēl jo mazāk *ultra vires*. Jāatceras, ka, par spīti savai neatkarībai, augstajai kvalifikācijai un augstajām morālajām īpašībām (ECtK 21. panta pirmā un otrā daļa), ECT tiesneši ir tādi paši cilvēki, kā dalībvalstu tiesneši, ierēdņi vai jebkuri citi cilvēki; viņi tāpat var kļūdīties. Kā to jau 19.gs. vidū uzsvēra franču liberālais ekonomists F. Bastiā (*F. Bastiat*), daudzas nelaimes un aplamas teorijas mūsu sabiedrībā rodas no tā, ka mēs aizmirstam šo vienkāršo faktu: varas nesēji nav kvalitatīvi cita veida būtnes, nekā mēs paši, un nav nekāda pamata raudzīties uz viņiem kā uz kaut ko *ārpus* un *pāri* pārējai cilvēcei stāvošu.⁵³⁸ Šīs elementārās patiesības apzināšanās ir pirmais solis cīņā pret tirāniju un varas dievišķošanu.

Otrais iebildums: “Nav iespējams, ka ECT taisītu kādu spriedumu *ultra vires*, jo Konvencijas evolutīvās (dinamiskās) interpretācijas rezultātā ECT kompetence pastāvīgi izplešas.” Tomēr autors šīs nodaļas ietvaros ir parādījis, ka ECtK materiālā tvēruma robežas nav bezgalīgas un, kā ECT to pati ir atzinusi, tā nedrīkst ielasīt ECtK tādas tiesības (un attiecīgas dalībvalstu saistības), kas pēc savas būtības tajā nav paredzētas un kuras nav iespējams saprātīgi atvasināt no esošajām ECtK normām.

Svarīgi ir tas, ka **paši ECT tiesneši laiku pa laikam tieši vai netieši atzīst, ka ECT var rīkoties vai ir rīkojusies *ultra vires***. Piem., lietā *L. v. Lithuania* ECT nosprieda, ka nespēja veikt “pilnu” dzimuma maiņu Lietuvā un dažādas no tā izrietošas problēmas pārkāpa Konvencijas 8. pantu (tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību). ECT cita starpā pavēlēja Lietuvai triju mēnešu laikā no sprieduma spēkā stāšanās dienas pieņemt speciālu likumu par dzimuma maiņu.⁵³⁹ Tiesnese E. Fūra-Sandstrēma (*E. Fura-Sandström*), kura arī bija balsojusi par pārkāpuma konstatēšanu, tomēr nepiekrita šim konkrētajam punktam. Savās atsevišķajās domās viņa paskaidroja, ka “pieņemot šādu risinājumu, Tiesa riskē rīkoties *ultra vires*”, jo šāds valstij dots rīkojums par konkrēta normatīva akta pieņemšanu diez vai atbilst Konvencijas 41. pantā ietvertajam formulējumam “Tiesa, ja nepieciešams, cietušajai pusei piešķir taisnīgu atlīdzību”.⁵⁴⁰

⁵³⁷ Villey M. *La formation de la pensée juridique moderne*. Paris: P.U.F., 2009, p. 53.

⁵³⁸ Bastiat F. *La loi*. 1850. Pieejams: http://bastiat.org/fr/la_loi.html.

⁵³⁹ *L. v. Lithuania*, no. 27527/03, § 74, 11 September 2007, un rezolutīvās daļas 5. punkts.

⁵⁴⁰ *L. v. Lithuania*, no. 27527/03, 11 September 2007, partly dissenting opinion of Judge Fura-Sandström.

Arī tiesneses I. Ziemele un D. Jočiene (*D. Jočienē*), – šoreiz gan neformālā kontekstā – ir pieļāvušas, ka starptautiska tiesa, tostarp ECT, var rīkoties *ultra vires*. I. Ziemele pilnīgi pareizi atzīmē, ka, lai identificētu *ultra vires* spriedumu, ir jāraugās, vai tiesa ir vienkārši interpretējusi tiesību normu saskaņā ar piemērojamajiem interpretācijas noteikumiem, vai arī tā ir rīkojusies līdzīgi likumdevējam, faktiski radot normas ārpus līguma robežām.⁵⁴¹ Savukārt D. Jočiene, analizējot jau minēto spriedumu lietā *L. v. Lithuania*, vispārīgi pieļauj, ka tas varētu būt problemātisks *ultra vires* ziņā, – taču dīvainā kārtā tālāk šo jautājumu neattīsta, it kā tas nemaz nebūtu tik svarīgs.⁵⁴²

3.2.2. Kādos gadījumos ECT spriedums ir *ultra vires*?

Autora ieskatā nav neviena racionāla argumenta, kādēļ ECT nevarētu, taisot spriedumu, pārkāpt savu ECtK 1. un 19. pantā noteikto pilnvaru robežas. Spriedums var būt *ultra vires* vismaz sekojošos trijos gadījumos:

1) ja ar to ECtK tiek **ielasītas būtiski jaunas tiesības (un attiecīgas valstu saistības)**, kas, pielietojot klasisko aristotelisko *būtiskuma* kritēriju, nevar tikt saprātīgi atzītas kā pie ECtK normu materiālā tvēruma piederošas. Šajā kategorijā ietilpst, piem., jau minētie spriedumi lietās *Baka v. Hungary* un *Erményi v. Hungary*, kuros ECtK 8. pantā noteiktās “privātās dzīves” tvērumā tika iekļautas tiesības paturēt amatu valsts institūcijās, – tātad *publiska* rakstura tiesiskā interese, kas pēc definīcijas ir pretstats “privātajam”⁵⁴³;

2) ja ECtK tiek **interpretēta *contra legem* un pretrunā tās izstrādātāju skaidri un nepārprotami izteiktam nolūkam**. Piem., spriedumā lietā *Bayatyan v. Armenia* ECT Lielā palāta nosprieda, ka ECtK 9. pants *pats par sevi* garantē tiesības uz atbrīvošanu no obligātā karadienesta reliģiskās vai filozofiskās pārliecības dēļ. Tas bija ne tikai pretēji agrākajai ECT un bijušās Eiropas Cilvēktiesību komisijas judikatūrai (kas pats par sevi varētu būt attaisnojams kā judikatūras pagrieziens), bet arī pretrunā ar ECtK 4. panta trešās daļas “b” punktā izteiktajam tās autoru nodomam atstāt principiālo lēmumu par atbrīvošanu no karadienesta dalībvalstu ziņā⁵⁴⁴;

3) ja sprieduma motivācijā ir tik acīmredzamas ***non sequitur* tipa loģiskas kļūdas** (t.i., nākamais apgalvojums jeb spriedums neizriet no iepriekšējā), ka to veidojošā siloģismu ķēde, kas savieno attiecīgo ECtK normu ar konkrēto gadījumu, izrādās pārrauta. Pēc autora domām, labākais *teorētiskais* šādas loģiskas kļūdas piemērs ir atrodams lietās par Pirmā protokola 2. panta

⁵⁴¹ Ziemele I. International Courts and *Ultra Vires* Acts. In: Liber Amicorum Luzius Wildhaber. Human Rights – Strasbourg Views: N. P. Engel Publisher, 2007, pp. 537-556.

⁵⁴² Jočienē D. The subsidiary character of the Convention system - with reference to L. case v. Lithuania, no. 27527/03. Priekšlasījums starptautiskajā konferencē “Nacionālo Augstāko tiesu loma cilvēktiesību aizsardzībā”, Rīgā, 2012.g. 2. maijā. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/par-augstako-tiesu/informativie-materiali/konferences/nacionalo-augstako-tiesu-loma-cilvektiesibu-aizsardziba/>.

⁵⁴³ *Baka v. Hungary* [GC], no. 20261/12, 23 June 2016; *Erményi v. Hungary*, no. 22254/14, 22 November 2016, un lietuviešu tiesneša P. Kūra atsevišķās nepiekrītošās domas pie šā otrā sprieduma.

⁵⁴⁴ *Bayatyan v. Armenia* [GC], no. 23459/03, §§ 93-111, 7 July 2011.

pārkāpumiem; jāpaskaidro, ka *ultra vires* jautājums šajās lietās nav aktuāls, jo ECT visas attiecīgās sūdzības ir noraidījusi, tādējādi neradot atbildētājvalstīm nekādas saistības. Minētais pants ir izteikts šādā redakcijā:

“Nevienam nedrīkst liegt tiesības uz izglītību. Veicot funkcijas, kuras tā uzņemas attiecībā uz izglītību un mācībām, valsts ievēro vecāku tiesības nodrošināt saviem bērniem tādu izglītību un mācības, kas ir saskaņā ar viņu reliģisko pārliecību un filozofiskajiem uzskatiem.”

ECT ir vienmēr konsekventi atteikusies atzīt, ka no šī panta otrā teikuma izrietētu jebkādas vecāku tiesības uz savu bērnu apmācīšanu mājāmācībā (*homeschooling* – angļu val.). Lai gan pilnīgs mājāmācības liegums Eiropas valstu starpā pastāv tikai Vācijā un Zviedrijā, ECT nekad nav piemērojusi savu ierasto, autora jau aprakstīto “konsensa” pieeju; gluži otrādi – tā vienmēr ir teikusi, ka, sodot vecākus par atteikumu sūtīt savus bērnus skolā, attiecīgās valsts institūcijas nebija pārkāpušas savu rīcības brīvību. ECT motivācijas pamattēze šajos gadījumos ir sekojoša:

*“Turklāt 2. panta otrais teikums ir lasāms kopsakarā ar pirmo, kurš nosaka ikvienam tiesības uz izglītību. Tieši uz šajām fundamentālajām tiesībām ir “uzpotētas” vecāku tiesības uz viņu reliģiskās un filozofiskās pārliecības ievērošanu [..]. Tātad jāievēro ir tikai tā vecāku pārliecība, kas **nekonfliktē ar bērna tiesībām uz izglītību**, jo visā 2. panta kopumā dominē tā pirmais teikums [..]. Tas nozīmē, ka vecāki nevar atteikt bērnam tiesības uz izglītību, pamatojoties uz viņu pārliecību [..].”⁵⁴⁵*

Taču šeit ir acīmredzama *non sequitur* tipa loģiska kļūda: *izglītība* (“*education*” – angļu val.) nebūt nav sinonīms *skološanai* (“*schooling*” – angļu val.). Jā, bērnam ir garantētas tiesības uz *izglītību*, taču nekur nav teikts, ka šai izglītībai būtu vienmēr un visos gadījumos jānotiek skolā, t.i., *skološanas* formā. Šajā gadījumā ECT sūdzību noraidīja, – taču teorētiski var iedomāties spriedumu, kur šāds pats nelōģisks “pārlēciens” ir iekļauts motivācijā, kuras rezultātā tiek konstatēts ECtK pārkāpums. Ja šai kļūdai ir būtiska nozīme ECT motivācijā, tad ir pamats uzskatīt, ka šāds spriedums varētu būt *ultra vires*.

ECT *ultra vires* spriedumu procesuālo aspektu, t.i., kā dalībvalstīm būtu jārīkojas ar šādiem spriedumiem, autors aplūkos šā promocijas darba III daļas pēdējā nodaļā.

---

⁵⁴⁵ *Konrad v. Germany* (dec.), no. 35504/03, 11 September 2006. Sk. arī *Wunderlich v. Germany*, no. 18925/15, 10 January 2019, kur šis jautājums ir aplūkots no ECtK 8. panta viedokļa.

III daļa. Subsidiaritātes principa procesuālais aspekts

1. nodaļa. Iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu izsmelšanas pienākums

1.1. Iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu izsmelšanas ideja, vēsture un pamatprincipi

1.1.1. Vispārējas piezīmes

ECtK 35. panta pirmā daļa nosaka:

“Tiesa var izskatīt lietu vienīgi tad, ja ir izsmeltas visas iekšējās apstrīdēšanas vai pārsūdzības iespējas vispārattīto starptautisko tiesību normu izpratnē un ja sūdzība ir iesniegta sešu mēnešu laikā, skaitot no dienas, kad ticis pieņemts galīgais lēmums minētajā lietā.”

Sākotnēji, t.i., laikposmā pirms Četrpadsmitā protokola spēkā stāšanās (no 1950. līdz 1998. gadam), attiecīgā norma bija iekļauta ECtK 26. pantā. Tā redakcija bija identiska pašreizējā 35. panta pirmās daļas redakcijai, izņemot vārdu “Tiesa”, kura vietā atbilstoši tālaika ECtK institucionālajai sistēmai bija vārds “Komisija”.

35. pants ir iekļauts ECtK II sadaļā, kas satur institucionālas un procesuālas normas, ar kurām ir noteikta ECT uzbūve un darbība. Kā tiks parādīts tālāk, dažos aspektos šī norma ir lasāma sistēmiskā kopsakarā ar dažiem ECtK pirmās un trešās daļas pantiem, kas satur attiecīgi konkrētu cilvēktiesību materiālas garantijas un nobeiguma noteikumus.

Šīs normas pamatā esošā ideja teorētiski ir ļoti vienkārša un skaidri atspoguļo subsidiaritātes principu: **ja kāds uzskata sevi par ECtK pārkāpumā cietušo, viņam vispirms ir jāmeklē taisnība attiecīgās dalībvalsts iekšienē.**⁵⁴⁶ Kā to skaidro pati ECT,

“35. panta pirmā daļa satur iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu izsmelšanas normu, un tās mērķis ir dot dalībvalstīm iespēju novērst vai labot pārkāpumus, kuros tās tiek apsūdzētas, pirms lieta nonāk Tiesā. [...] 35. panta pirmās daļas norma pamatojas uz 13. pantā (ar kuru tā ir cieši saistīta) ietverto pieņēmumu, ka dalībvalsts iekšējā tiesību sistēma piedāvā efektīvu tiesību aizsardzības līdzekli attiecīgā pārkāpuma novēršanai [...]”⁵⁴⁷

Taču šā principa piemērošana konkrētās lietās bieži vien nav tik acīmredzama, un ECT bija spiesta savā judikatūrā formulēt veselu principu sistēmu, saskaņā ar kuru 35. panta pirmā daļa ir interpretējama un piemērojama. ECT ir īpaši pasvītrojusi, ka iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu

⁵⁴⁶ Starp citu, tieši šīs normas sakarā ECT judikatūra pirmoreiz lietoja vārdu “subsidiaritāte”. Sk., piem.: šādus Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumus: *Handyside v. United Kingdom*, § 48, 7 December 1976, Series A no. 24; *Akdivar and others v. Turkey*, 16 September 1996, § 65, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-IV; *Ahmet Sadik v. Greece*, 15 November 1996, § 30, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-V; *Aksoy v. Turkey*, 18 December 1996, § 51, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-VI; *Bahaddar v. Netherlands*, 19 February 1998, § 45, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-I; *Selmouni v. France* [GC], no. 25803/94, § 74, 28 July 1999, un *Horvat v. Croatia*, no. 51585/99, § 37, 26 July 2001.

⁵⁴⁷ *Akdivar and others v. Turkey*, 16 September 1996, § 141, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-IV.

izsmelšanas prasība ir svarīga ECtK iedibinātā cilvēktiesību aizsardzības mehānisma daļa, un ka tai ir fundamentāla principa nozīme.⁵⁴⁸

Raugoties no pieteicēju viedokļa, pienākums vispirms izsmelt iekšējos tiesību aizsardzības līdzekļus ir viens no lielākajiem šķēršļiem viņu brīvai pieejai ECT. No pašas ECT viedokļa tas savukārt ir jaudīgs filtrs, ar kuru daudzas lietas tiek atsijātas, tādējādi ļaujot nevajadzīgi netērēt laiku un resursus darbam ar tām. Ļoti daudzi pieteikumi tiek noraidīti tieši izsmelšanas nosacījuma neizpildes dēļ, taču precīzu statistiku šeit nav iespējams minēt divu iemeslu dēļ. **Pirmkārt**, ja ir acīmredzams, ka pieteicējs minēto prasību nav izpildījis, tad ECT pasludina pieteikumu par nepieņemamu vai nu viena tiesneša sastāvā, vai arī triju tiesnešu komitejā, – bet šādi ECT lēmumi netiek ne publiskoti ECT nolēmumu datu bāzē, nedz kaut kā uzskaitīti vai klasificēti pēc nepieņemamības cēloņa. **Otrkārt**, ECT var konstatēt iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu neizsmelšanu un atzīt pieteikumu par nepieņemamu jebkurā procesa stadijā. Tas nozīmē, ka jautājums par izsmelšanu var tikt nevis izskatīts atsevišķi un iepriekš, bet gan pievienots jautājumam par lietas būtību un tad izspriests kopā ar to.⁵⁴⁹ Šāda pieeja ir loģiska un pamatota tajās lietās, kurās jautājums par izsmelšanu ir cieši saistīts ar lietas būtību. Piem., pieteicējs sūdzas par efektīvas apstrīdēšanas vai pārsūdzības iespējas neesamību nacionālajā tiesību sistēmā, bet atbildētājvalsts valdība apgalvo, ka šāds līdzeklis ir bijis pieejams un pieteicējam bija pienākums to izmantot. Šādos apstākļos atdalīt lietas pieņemamību no lietas būtības būtu pārāk samāksloti un tikai sarežģītu ECT sprieduma motivāciju. Tās gk. ir lietas par ECtK 2. un 3. panta (attiecīgi – tiesības uz dzīvību un spīdzināšanas aizliegums) procesuālā aspekta pārkāpumiem, kā arī uz 5., 6., 8. un 13. panta pārkāpumiem (attiecīgi – tiesības uz brīvību, uz taisnīgu tiesvedību, uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību un uz efektīva tiesību aizsardzības līdzekļa esamību dalībvalsts līmenī).⁵⁵⁰

1.1.2. Izsmelšanas normas vēsturiskās saknes un analogi citās cilvēktiesību aizsardzības sistēmās

Kā tas izriet no 35. panta pirmās daļas (un, attiecīgi, bijušā 26. panta) formulējuma, iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu izsmelšanas nosacījumi sakņojas vispārārtītajos starptautisko tiesību principos. Pienākums izsmelt iekšējos tiesību aizsardzības līdzekļus pats par sevi nav nekas būtiski jauns. Tas jau iepriekš darbojās diplomātiskās aizsardzības institūta ietvaros un bija atzīts un

⁵⁴⁸ *Demopoulos and Others v. Turkey* (dec.) [GC], nos. 46113/99, 3843/02, 13751/02, 13466/03, 10200/04, 14163/04, 19993/04 and 21819/04, §§ 69, 97, 1 March 2010.

⁵⁴⁹ Klasisks šādas pievienošanas piemērs ir spriedums lietā: *Airey v. Ireland*, § 19, 9 October 1979, Series A no. 32.

⁵⁵⁰ Lanter M. L'épuisement des voies de recours internes et l'exigence du délai de six mois. In: Dourneau-Josette P., Lambert Abdelgawad E. (sous la dir.), *Quel filtrage des requêtes par la Cour européenne des droits de l'homme?*. Strasbourg: Editions du Conseil de l'Europe, 2011, pp. 53-83. Šādu spriedumu piemēri: *Dink v. Turkey*, nos. 2668/07, 6102/08, 30079/08, 7072/09 and 7124/09, §§ 56-58, 14 September 2010; *Scoppola v. Italy (no. 2)* [GC], no. 10249/03, § 126, 17 September 2009; *A, B and C v. Ireland* [GC], no. 25579/05, § 155, 16 December 2010; *Sürmeli v. Germany* [GC], no. 75529/01, § 78, 8 June 2006; *M.S.S. v. Belgium and Greece* [GC], no. 30696/09, § 336, 21 January 2011.

noregulēts ar starptautiskajām paražu tiesībām. Diplomātiskā aizsardzība tiek definēta kā

“vienas valsts darbība, ar diplomātisku rīcību vai citiem miermīlīga noregulējuma līdzekļiem piesaucot otras valsts atbildību par kaitējumu, kuru šīs otrās valsts starptautiski prettiesiska rīcība ir nodarījusi fiziskai vai juridiskai personai, kurai ir pirmās valsts pavalstniecība, nolūkā panākt šīs atbildības īstenošanu.”⁵⁵¹

ANO Starptautiskā tiesa iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu izsmelšanas pienākumu ir raksturojusi šādi:

“Norma, saskaņā ar kuru iekšējie tiesību aizsardzības līdzekļi ir jāizmanto pirms var tikt uzsākts starptautiskais process, ir labi iedibināta starptautisko paražu tiesību norma; tā parasti ir tikusi ievērota lietās, kur viena valsts iestājas par savu pavalstnieku, kura tiesības ir tikušas aizskartas citā valstī, pārkāpjot starptautiskās tiesības. Šādos gadījumos tiek uzskatīts, ka, pirms lieta nonāk starptautiskā tiesā, tai valstij, kurā ir noticis tiesību aizskārums, ir jābūt iespējai to novērst ar saviem līdzekļiem savas tiesību sistēmas ietvaros. [..]”⁵⁵²

No ECtK sagatavošanas darbiem (*travaux préparatoires*) izriet, ka tās izstrādes gaitā iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu izsmelšanas pienākums nekad nav ticis apšaubīts. Tātad ECtK autori uzskatīja par pašsaprotamu, ka pirms vēršanās ECT ir vispirms jādod atbildētājvalstij pašai iespēja labot piesaukto ECtK pārkāpumu.⁵⁵³

35. panta pirmās daļas redakcija angļu un franču valodā tomēr nedaudz atšķiras. Angļu versijā ir teikts, ka ECT “*may only deal with the matter*” (t.i., “var izskatīt lietu/jautājumu tikai...”) pēc iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu izsmelšanas, turpretī franču versijā ECT “*ne peut être saisie que*” (t.i., “[tajā] var vērsties tikai...”) pēc iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu izsmelšanas. Tātad angļu versija runā par lietas *izskatīšanu*, bet franču tekstā uzsvars tiek likts uz pieteikuma *iesniegšanu*.⁵⁵⁴ ECT pašlaik lietotajā latviešu tulkojumā ir teikts “*Tiesa var izskatīt lietu vienīgi tad, ja...*”, t.i., par pamatu ir ņemts angļu teksts. ECtK sagatavošanas darbi rāda, ka bijušā 26. panta sākotnējā versija tika izstrādāta franču valodā un tieši tādā redakcijā, kāda ir nonākusi līdz mūsdienām. Pēc tam atbildīgās apakškomitejas angļu valodas eksperti iztulkoja attiecīgo teikuma daļu ar vārdiem “[t]he Commission may only be petitioned” (“Komisijā var vērsties ar pieteikumu tikai...”), t.i., burtiski pārtulkojot franču vārdus. Tomēr vēlāk tika piedāvāts jauns tulkojums – “*may only deal with the matter*” –, un beigu beigās tas arī tika paturēts.⁵⁵⁵ Šīs izvēles cēlonis nav īpaši skaidrs, jo nekādas debates tieši par šo jautājumu nenotika. Jāprezūmē, ka tie bija kaut kādi tīri stilistiskas dabas

⁵⁵¹ Draft Articles on Diplomatic Protection, Article 1. Text adopted by the International Law Commission at its 58th session, in 2006, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission’s report covering the work of that session (A/61/10). Pieejams: http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_8_2006.pdf [skatīts 01.08.2016]. Sk. arī ANO Starptautiskās tiesas 2007. gada 24. maija spriedumu lietā: *Ahmadou Sadio Diallo (Republic of Guinea v. Democratic Republic of the Congo)*, Preliminary Objections, Judgment. I.C.J. Reports, 2007, p. 582, 599, § 39.

⁵⁵² ANO Starptautiskās tiesas 1959. gada 21. marta spriedums lietā: *Interhandel (Switzerland v. USA)*, I.C.J. Reports, 1959, p. 6, 27.

⁵⁵³ Sk. ECtK projekta sagatavošanas darbu krājumu: Recueil des travaux préparatoires de la Convention européenne des droits de l’homme. La Haye: Conseil de l’Europe, 1977, Vol. II, pp. 485-490; Vol. III, pp. 38-40, 651.

⁵⁵⁴ Lanter M. L’épuisement des voies de recours internes et l’exigence du délai de six mois. In: Dourneau-Josette P., Lambert Abdelgawad E. (sous la dir.), Quel filtrage des requêtes par la Cour européenne des droits de l’homme?. Strasbourg: Editions du Conseil de l’Europe, 2011, p. 55.

⁵⁵⁵ Šis jautājums ir analizēts ECT spriedumā *Ringeisen v. Austria (Merits)*, § 87, 16 July 1971, Series A no. 13.

apsvērumi.

Tomēr valodnieciskā atšķirība starp abām redakcijām nav tik mazsvarīga, kā tas sākumā varētu likties. Tā kļuva par centrālo strīda punktu vienā no agrīnajām lietām: *Ringeisen v. Austria*. Šajā lietā pieteicējs bija vērsies ECT ar vairākām sūdzībām, tostarp par Konvencijas 6. panta pārkāpumu civillietā. Problēma bija tā, ka viņš bija iesniedzis pieteikumu Eiropas Cilvēktiesību komisijā apmēram trīs mēnešus pirms Austrijas Konstitucionālā tiesa pasludināja galīgo spriedumu šajā jautājumā, un Austrijas valdība no tā secināja, ka pieteikuma iesniegšanas brīdī iekšējie tiesību aizsardzības līdzekļi nebija izsmelti un Komisija nemaz nebija tiesīga šo sūdzību izskatīt. Valdības pārstāvji un Komisijas delegāti iesniedza ECT ļoti izvērstus argumentus par to, kā tieši izsmelšanas norma būtu interpretējama. Austrijas valdība lika uzsvāru uz franču versiju, kurā ir runa par “vēršanos” ECT. Līdz ar to valdības interpretācija bija šāda: dienā, kad pieteikums nonāk Strasburgā, visiem iekšējiem tiesību aizsardzības līdzekļiem ir jābūt jau izsmeltiem; pretējā gadījumā iesniegšanas fakts ir uzskatāms par tiesiski nenotikušu. Savukārt Komisija lika uzsvāru uz angļu versiju, kurā runa ir par “lietas izskatīšanu”. Komisijas ieskatā izsmelšanas norma bija saprotama tā, ka, kamēr iekšējie tiesību aizsardzības līdzekļi nav izsmelti, sūdzība nevar tikt *izskatīta*; no otras puses, šī norma neliedz pieteicējam to *iesniegt*. Pēc Komisijas domām, nebūtu saprātīgi prasīt no pieteicēja, lai viņš pirms pieteikuma iesniegšanas Strasburgā vienmēr sagaidītu galīgo iekšzemes nolēmumu, jo attiecīgā procesa ilgumu nosaka no viņa neatkarīgi faktori. Visbeidzot, Komisija uzsvēra, ka tikai šāda interpretācija pilnībā atbilstu izsmelšanas prasības *ratio legis*, t.i., aizsargāt dalībvalstis pret jebkādu nolēmumu, kas atzītu tās par atbildīgām starptautisko tiesību pārkāpumā, nemaz nedodot to institūcijām iespēju vispirms pašām labot apstrīdēto situāciju. Šādā skatījumā nav svarīgi, vai pieteikums ir iesniegts pirms vai pēc galīgā iekšzemes nolēmuma pieņemšanas.⁵⁵⁶

ECT nepiekrīta ne vienam, ne otram viedoklim, nosaucot tos abus par “ekstrēmjiem”, un izvēlējās vidusceļu starp tiem. No vienas puses, ECT uzsvēra nepieciešamību izsmelt iekšējos tiesību aizsardzības līdzekļus *pirms* pieteikuma iesniegšanas, jo pretējais apgalvojums būtu klajā pretrunā ar izsmelšanas normas garu. No otras puses, tā nosprieda, ka starptautisko tiesību normas nevar tikt piemērotas ar tādu pašu formālismu, kāds bieži vien ir nepieciešams valsts iekšējo tiesību piemērošanā. Līdz ar to, novērtējot, vai iekšējie tiesību aizsardzības līdzekļi ir izsmelti, ir jāievēro zināms elastīgums.⁵⁵⁷ ECT secināja:

“Tādējādi, pilnībā paturot spēkā vispārējo noteikumu, saskaņā ar kuru pieteicēju saista pienākums izmēģināt dažādos iekšējos tiesību aizsardzības līdzekļus pirms vērsties Komisijā, Komisijai ir jādod iespēja akceptēt to faktu, ka šādu līdzekļu pēdējā stadija var tikt sasniegta īsi pēc pieteikuma iesniegšanas, taču pirms Komisija

⁵⁵⁶ *Ringeisen v. Austria (Merits)*, §§ 85-88, 16 July 1971, Series A no. 13.

⁵⁵⁷ *Ringeisen v. Austria (Merits)*, *ibid.*, § 89. Sk. arī *Lehtinen v. Finland (dec.)*, no. 39076/97, 14 October 1999.

izsakās par lietas pieņemamību.”⁵⁵⁸

Lai pamatotu šo pragmatisko interpretāciju, ECT minēja vēl trīs papildus apsvērumus. **Pirmkārt**, pieteicēja sākotnēji atsūtītie lietas materiāli bieži vien ir nepietiekami, lai varētu izlemt jautājumu par pieteikuma pieņemamību, un Komisijas (respektīvi, mūsdienās, ECT) Sekretariāts pieprasa pieteicējam iesniegt papildus informāciju vai dokumentus. Šāda papildus informācija var attiekties arī uz iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu izsmelšanu. Ja pieteicējs atbild uz šo pieprasījumu un iesniedz dokumentālu pierādījumu, ka šis pienākums ir izpildīts, tad Komisija (respektīvi, ECT) izlems lietas pieņemamības jautājumu uz visu lietas materiālu pamata kopumā, neatdalot vēlākos papildinājumus no sākotnējā pieteikuma. Šādos apstākļos tas fakts, ka galīgais atbildētājvalsts institūciju lēmums ir ticis pieņemts starplaikā (t.i., lietas materiālu papildināšanas stadijā), neko nemaina. **Otrkārt**, ECT konstatēja, ka absolūtais vairākums pieteikumu nāk no nejuristiem, kas tos iesniedz paši bez advokātu starpniecības, tādēļ pārāk formālistiska izsmelšanas normas interpretācija radītu netaisnīgas sekas. **Treškārt**, pievēršoties konkrētās lietas apstākļiem, ECT konstatēja, ka pieteikuma iesniegšana īsi pirms Konstitucionālās tiesas sprieduma sagaidīšanas nebija nodarījusi nekādu kaitējumu atbildētājvalsts legītimajām interesēm (tādējādi būtībā piekritot Komisijas argumentam par to, ka šo interešu aizsardzība ir izsmelšanas normas *ratio legis* vai vismaz viens no pamatmērķiem).⁵⁵⁹ Kā autors turpmāk parādīs šajā promocijas darba daļā, šī interpretācija joprojām paliek spēkā un tiek piemērota vēl šodien.

Analoģisks nosacījums ir atrodams arī vairākos citos starptautiskos līgumos cilvēktiesību jomā. Piem., ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 41. panta pirmās daļas “c” punktā ir teikts:

“[ANO Cilvēktiesību] komiteja var izskatīt tai iesniegto lietu tikai pēc tam, kad tā pārliecinājusies, ka visi pieejamie iekšējie tiesību aizsardzības līdzekļi ir tikuši izmantoti un izsmelti saskaņā ar vispārārstājamiem starptautisko tiesību principiem. Šis noteikums nav piemērojams gadījumos, kad tiesību aizsardzības līdzekļu procesa ilgums pārsniedz saprātīgus termiņus.”⁵⁶⁰

Šā paša pakta Fakultatīvā protokola 2. pants nosaka:

“Ievērojot 1. panta nosacījumus, jebkura privātpersona, kura apgalvo, ka ir cietusi no kādu Paktā minēto tiesību pārkāpuma un kura ir izsmēlusi visus pieejamos iekšējos tiesību aizsardzības līdzekļus, var iesniegt [ANO Cilvēktiesību] komitejai rakstveida iesniegumu, lai tā to izskatītu.”

Savukārt tā paša protokola 5. panta otrā daļa nosaka:

“Komiteja neizskata nevienu privātpersonas iesniegumu, iepriekš nepārliecinājusies par to, ka:

[..]

b) persona ir izsmēlusi visus pieejamos iekšējos tiesību aizsardzības līdzekļus. Šis noteikums nav piemērojams, ja

⁵⁵⁸ *Ringeisen v. Austria (Merits)*, § 91, 16 July 1971, Series A no. 13.

⁵⁵⁹ *Ringeisen v. Austria (Merits)*, *ibid.*, §§ 90, 92-93.

⁵⁶⁰ 1966.gada 16.decembra ANO Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām: LR starptautisks līgums. Latvijas Vēstnesis, 2003. 23.aprīlis, nr. 61. Pieejams arī šeit: <http://www.ohchr.org/FR/ProfessionalInterest/Pages/CCPR.aspx>.

tiesību aizsardzības līdzekļu procesa ilgums pārsniedz saprātīgus termiņus;

[..]”⁵⁶¹

Analoģiska norma ir ietverta arī Amerikas Cilvēktiesību konvencijā, kuras iedibinātais cilvēktiesību aizsardzības mehānisms ir ļoti līdzīgs tam, kas ECtK darbojās pirms Vienpadsmitā protokola spēkā stāšanās. Amerikas Cilvēktiesību konvencijas 46. panta pirmajā daļā ir teikts:

“[Amerikas Cilvēktiesību] komisijā [..] iesniegta pieteikuma vai iesnieguma pieņemamība ir pakļauta sekojošām prasībām:

a) lai iekšzemes tiesībās paredzētie tiesību aizsardzības līdzekļi būtu izmēģināti un izsmelti saskaņā ar vispārāztītajiem starptautisko tiesību principiem; [..]”⁵⁶²

Āfrikas Cilvēktiesību un tautu tiesību hartas 50. pants nosaka:

“[Āfrikas Cilvēktiesību un tautu tiesību] komisija var izskatīt tajā iesniegtu lietu tikai pēc tam, kad tā ir pārliecinājusies, ka visi iekšējie tiesību aizsardzības līdzekļi, ja tādi pastāv, ir tikuši izsmelti, ja vien Komisija neatzīst par acīmredzamu, ka šo līdzekļu process nenormāli ievelkas.”

Saskaņā ar tās pašas hartas 56. pantu,

“55. pantā minētajiem Komisijā saņemtajiem pieteikumiem par cilvēktiesībām un tautu tiesībām, lai tie tiktu izskatīti, ir obligāti jāatbilst sekojošiem nosacījumiem:

[..]

5) tiem ir jābūt iesniegtiem pēc iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu izsmelšanas, ja tādi pastāv, ja vien Komisija neatzīst par acīmredzamu, ka šo līdzekļu process nenormāli ievelkas;

[..]”⁵⁶³

1.1.3. Izsmelšanas normas piemērojamība starpvalstu lietās

Jāprecizē, ka, atšķirībā no tā paša 35. panta otrajā un trešajā daļā minētajiem lietu pieņemamības nosacījumiem, pirmajā daļā ietvertie nosacījumi ir piemērojami ne tikai individuālajiem pieteikumiem, bet arī saskaņā ar ECtK 33. pantu iesniegtajiem starpvalstu pieteikumiem. Tātad iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu izsmelšanas prasība attiecas arī uz starpvalstu pieteikumiem.

Šajā promocijas darbā starpvalstu lietām nav pievērsta īpaša uzmanība, jo to ir ļoti maz. Visā ECtK pastāvēšanas laikā līdz pat 2019. gadam Strasburgas institūcijās ir tikuši iesniegti tikai 37 starpvalstu pieteikumi, kas ir pavisam niecīgs skaits, salīdzinot ar simtiem tūkstošu individuālo pieteikumu.

ECT ir nospriedusi, ka visas starpvalstu sūdzības var iedalīt divās kategorijās. **Pirmā** kategorija ir lietas, kurās pieteicējvalsts sūdzas par vispārējām problēmām atbildētājvalstī (t.i., par sistēmiskām problēmām un nepilnībām, administratīvo praksi, u.tml., kas pārkāpj ECtK). Šādās lietās

---

⁵⁶¹ ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām fakultatīvais protokols: LR starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 1994. 10.maijs, nr. 55. Pieejams arī šeit: <http://www.ohchr.org/FR/ProfessionalInterest/Pages/OPCCPR1.aspx>.

⁵⁶² American Convention on Human Rights. Parakstīta Sanhosē 22.11.1969. Pieejams: http://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights.htm.

⁵⁶³ African Charter on Human and Peoples' Rights. Parakstīta Nairobi 01.06.1981. Pieejams: <http://www.achpr.org/fr/instruments/achpr>.

pieteicējvalsts pamatmērķis ir aizstāvēt Eiropas kopīgo publisko kārtību (*ordre public*) ECtK uzliktās kolektīvās atbildības ietvaros. Savukārt pie **otrās** kategorijas pieder lietas, kurās viena ECtK dalībvalsts apsūdz otru dalībvalsti savu pilsoņu (vai citu personu) cilvēktiesību pārkāpšanā. Lai gan pieteicēja ir valsts, lietas centrā ir vienas vai vairāku konkrētu identificētu (vai vismaz identificējamu) personu pamattiesību aizskārums. Tātad šādas sūdzības pēc sava mērķa un būtības līdzinās individuālajām sūdzībām, kas iesniegtas saskaņā ar ECtK 34. pantu. Turklāt šādu lietu loģika ir līdzīga arī klasiskās diplomātiskās aizsardzības loģikai, kas jau ir aprakstīta iepriekš. Šo abu kategoriju atšķirību ECT pirmoreiz skaidri noformulēja citā kontekstā, sakarā ar taisnīgas atlīdzības piešķiršanu starpvalstu lietā⁵⁶⁴, taču tā pilnā mērā attiecas arī uz iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu izsmelšanu. Pēc būtības šo atšķirību jau sen noteica un ievēroja gan ECT, gan bijusī Eiropas Cilvēktiesību komisija. Un proti, izsmelšanas pienākums attiecas tikai uz otrās, bet ne uz pirmās kategorijas lietām. Ja pieteicējvalsts sūdzas par konkrētu personu tiesību aizskārums, tad tai pēc analogijas ar nupat aplūkotajiem diplomātiskās aizsardzības pamatprincipiem vispirms ir jācenšas izsmelt tajā pieejamos tiesību aizsardzības līdzekļus.⁵⁶⁵ Savukārt ja tiek apstrīdēta iekšzemes institūciju prakse⁵⁶⁶ vai tiesību normas kā tādas⁵⁶⁷, bez tiesas piesaistes konkrētām personām, tad šādas izsmelšanas prasības nav.

1.1.4. Izsmelšanas normas sistēmiskais kopsakars ar citām ECtK normām

Lai atvieglotu izsmelšanas normas interpretāciju, ir vērts paraudzīties, ar kādām citām ECtK normām tai ir sistēmisks kopsakars. Šādas normas ir vismaz piecas.

Pirmkārt, tas ir ECtK 1. pants, saskaņā ar kuru “Augstās Līgumslēdzējas Puses nodrošina ikvienam, kas atrodas to jurisdikcijā, šīs ECtK I sadaļā minētās tiesības un brīvības”, – tātad tās ir pirmām kārtām atbildīgas par šo tiesību aizsardzību.⁵⁶⁸

Otrkārt – un šī kopsakarība ir vissvarīgākā – , izsmelšanas pienākumu nevar interpretēt atrauti no ECtK 13. panta, kas nosaka:

“Ikvienam, kura tiesības un brīvības, kas noteiktas šajā Konvencijā, ir pārkāptas, ir tiesības uz efektīvu aizsardzību no valsts institūciju puses, neskatoties uz to, ka pārkāpumu ir izdarījušas personas, pildot publiskos dienesta pienākumus.”

Tātad 35. panta pirmā daļa pamatojas uz pieņēmumu, ka iekšējā tiesību sistēmā pastāv efektīvi

⁵⁶⁴ *Cyprus v. Turkey (Just Satisfaction)* [GC], no. 25781/94, §§ 44-45, 12 May 2014.

⁵⁶⁵ *Ireland v. the United Kingdom*, § 159, 18 January 1978, Series A no. 25.

⁵⁶⁶ *Denmark v. Turkey* (dec.), no. 34382/97, 8 June 1999.

⁵⁶⁷ *Cyprus v. Turkey*, no. 8007/77, Commission decision of 10 July 1978, DR 13, p. 85.

⁵⁶⁸ Izsmelšanas normas saistību ar ECtK 1. pantu ECT skaidros vārdos konstatēja lietās: *Kudła v. Poland* [GC], no. 30210/96, § 152, 26 October 2000, un *Sürmeli v. Germany* [GC], no. 75529/01, § 97, 8 June 2006.

tiesību aizsardzības līdzekļi, kas spēj nodrošināt personai reālu ECtK garantēto tiesību aizsardzību.⁵⁶⁹ Šis pieņēmums darbojas neatkarīgi no tā, vai ECtK normas konkrētajā valstī ir tikušas iestrādātas nacionālajā tiesību sistēmā.⁵⁷⁰ Protams, ka šeit ir runa par apgāžamu (*iuris tantum*) prezumpciju.

Lietā *Kudla v. Poland* īpaši uzsvēra abu normu ciešo saistību, jo “subsidiaritāte izpaužas Konvencijas 13. pantā un 13. panta pirmajā daļā”.⁵⁷¹ Lietojot F. Sidra (*F. Sudre*) vārdus, “Iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu izsmelšanas nosacījums rod pagarinājumu valstīm uzliktajā pienākumā piedāvāt indivīdiem efektīvus tiesību aizsardzības līdzekļus nacionālajās instancēs”.⁵⁷²

Tātad šīs abas normas ir interpretējamas saskanīgi: procesuāls līdzeklis, kas nav efektīvs 13. panta izpratnē, tāds nebūs arī 35. panta pirmās daļas izpratnē, un tas nav jāizsmel. Un otrādi: līdzeklis, kas saskaņā ar ECT judikatūru nav jāizsmel pirms pieteikuma iesniegšanas, nevar tikt atzīts par efektīvu arī 13. panta izpratnē.⁵⁷³

Treškārt, nevar nepieminēt arī ECtK 6. panta pirmo daļu, kas garantē tiesības uz taisnīgu tiesvedību. 13. panta un 6. panta pirmās daļas piemērošanas jomas *ratione materiae* daļēji pārklājas, taču 6. panta pirmās daļas piemērošanas joma ir šaurāka: tā garantē tiesības “uz taisnīgu un atklātu lietas izskatīšanu saprātīgos termiņos neatkarīgā un objektīvā ar likumu izveidotā tiesā” tikai “nosakot savu civilo tiesību un pienākumu vai jebkuras [...] izvirzītās apsūdzības pamatotību krimināllietā”. Lai gan ECT judikatūra ir interpretējusi šos “civillietas” un “kriminālietas” jēdzienus pēc iespējas plaši, tomēr paliek vesela rinda strīdu, kas tiem neatbilst un kuriem 6. pants nav piemērojams, – piem., imigrācijas⁵⁷⁴ vai vēlēšanu⁵⁷⁵ lietas. Savukārt 13. pants attiecas uz jebkuru Konvencijā garantēto tiesību aizskārums, toties tā garantiju līmenis ir krietni zemāks: tas garantē tikai tiesības uz efektīvu aizsardzību “no valsts institūciju puses”, t.i., ne obligāti no tiesu puses. Līdz ar to 6. panta pirmā daļa, kas uzliek valstīm stingrākas prasības, ir *lex specialis* attiecībā uz 13. pantu.⁵⁷⁶ Blakus 6. panta pirmajai daļai šeit vēl jāmin trīs citas normas, kas tāpat uzliek stingrākas procesuālas prasības un tāpat ir *leges speciales*, proti ECtK 5. panta ceturtnā daļa (aizturētas vai apcietinātas personas tiesības vērsties tiesā, lai pārbaudītu aizturēšanas tiesiskumu), kā arī Septītā protokola 1. pants (procesuālās

⁵⁶⁹ Šī atziņa tika pirmoreiz noformulēta lietā *Akdivar and Others v. Turkey*, 16 September 1996, § 65, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-IV, un pēc tam vairākkārt atkārtota tādos spriedumos, kā piem.: *Selmouni v. France* [GC], no. 25803/94, § 74, 28 July 1999; *Kudla v. Poland* [GC], no. 30210/96, § 152, 26 October 2000; *Horvat v. Croatia*, no. 51585/99, § 37, 26 July 2001; *Andrášik and Others v. Slovakia* (dec.), nos. 57984/00, 60237/00, 60242/00, 60679/00, 60680/00, 68563/01 and 60226/00, 22 October 2002; *Butel v. France*, no. 49544/99, § 24, 12 November 2002; *Norbert Sikorski v. Poland*, no. 17599/05, § 108, 22 October 2009; *Muskhadzhiyeva and Others v. Belgium*, no. 41442/07, § 47, 19 January 2010.

⁵⁷⁰ *Eberhard and M. v. Slovenia*, no. 8673/05 and 9733/05, 1 December 2009.

⁵⁷¹ *Kudla v. Poland* [GC], no. 30210/96, § 152, 26 October 2000. Sk. arī: *McFarlane v. Ireland* [GC], no. 31333/06, § 112, 10 September 2010.

⁵⁷² *Sudre F. La Convention Européenne des Droits de l'Homme*, 6e éd. Paris: P.U.F., 1990, p.61.

⁵⁷³ Sk., piem., *Yengo v. France*, no. 50494/12, §§ 57, 69, 21 May 2015.

⁵⁷⁴ *Maouia v. France* [GC], no. 39652/98, §§ 35-40, 5 October 2000.

⁵⁷⁵ *Pierre-Bloch v. France*, 21 October 1997, §§ 49-52 *Reports of Judgments and Decisions* 1997-VI; *Partija “Mūsu Zeme” and Partija “Jaunie Demokrāti” v. Latvia* (dec.), nos. 10547/07, 34049/07, 29 November 2007.

⁵⁷⁶ *Kudla v. Poland* [GC], no. 30210/96, § 146, 26 October 2000.

garantijas ārzemnieku izraidīšanas gadījumā) un 2. pants (pārsūdzības tiesības krimināllietās).

Ceturtkārt, iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu izsmelšanas noteikums būtu jālasa kopsakarā arī ar Konvencijas 41. pantu, kas nosaka:

“Ja Tiesa konstatē, ka ir noticis Konvencijas vai tās protokolu pārkāpums, un ja attiecīgās Augstās Līgumslēdzējas Puses iekšējās tiesību normas paredz tikai daļēju šī pārkāpuma seku novēršanu, Tiesa, ja nepieciešams, cietušajai pusei piešķir taisnīgu atlīdzību.”

Piektkārt, ir ļoti svarīgi minēt ECtK 53. pantu, saskaņā ar kuru

“Nekas šajā Konvencijā nav iztulkojams kā ierobežojums vai atkāpšanās no jebkurām cilvēktiesībām un pamatbrīvībām, kas ir atzītas saskaņā ar jebkuras Augstās Līgumslēdzējas Puses likumiem vai jebkuru citu līgumu.”

Šajā normā ir atspoguļots **tiesību minimālo garantiju princips**: ECtK nosaka tikai zemāko cilvēktiesību aizsardzības sliekšni, taču nekas neliedz dalībvalstīm savā iekšējā tiesību sistēmā noteikt augstāku aizsardzības līmeni. Arī šā principa pamatā ir ideja, ka valstis spēj labāk, ātrāk un efektīvāk nodrošināt pamattiesību aizsardzību, nekā ECT.

Šo minimālo garantiju principu var ilustrēt ar diviem piemēriem. **Pirmais piemērs**: saskaņā ar Latvijas Republikas Satversmes⁵⁷⁷ 92. panta pirmo teikumu, “[i]kviens var aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā”. Tātad Latvijas tiesību sistēmā tiesības uz pieeju tiesai un taisnīgu tiesvedību ir plašākas, nekā ECtK 6. pantā; tās neaprobežojas ar “civillietām” un “krimināllietām” ECT judikatūras izpratnē, bet principā attiecas uz visām “tiesībām un likumiskajām interesēm”. **Otrais piemērs**: Latvijas procesuālie likumi uzliek tiesām pienākumu savos nolēmumos norādīt katra attiecīgā nolēmuma pārsūdzēšanas kārtību un termiņus.⁵⁷⁸ Lietā *Avotiņš v. Latvia* ECT uzteica Latviju par šādas prasības esamību (“jo tā sniedz papildu garantijas, atvieglojot procesa dalībnieku tiesību īstenošanu”), taču atgādināja, ka no ECtK 6. panta pirmās daļas tā neizriet.⁵⁷⁹ Tātad Latvijas likums šajā konkrētajā jautājumā nodrošina procesa dalībniekiem lielākas garantijas, nekā ECtK.

1.1.5. Izsmelšanas normas pamatā esošie pamatprincipi un to hierarhijas jautājums

No ECtK sagatavošanas darbiem un ECT judikatūras izriet, ka izsmelšanas normas pamatā ir trīs pamatprincipi. Divi no tiem tiek bieži minēti ECT nolēmumos *expressis verbis*; tie ir **subsidiaritātes princips** un **tiesību efektivitātes princips**. M. Lanteris (*M. Lanter*) identificē vēl arī

⁵⁷⁷ Latvijas Republikas Satversme: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1993. 1.jūlijs, nr. 43.

⁵⁷⁸ Sk. Civilprocesa likuma 193.panta sesto daļu, 230.panta piekto daļu un 208.² panta ceturto daļu; Kriminālprocesa likuma 320.panta piekto daļu, 529.panta 3.punktu, 543.panta trešās daļas 13.punktu un 605.panta sesto daļu; Administratīvā procesa likuma 251.panta sesto daļu un 286.panta pirmās daļas septīto punktu.

⁵⁷⁹ *Avotiņš v. Latvia* [GC], no. 17502/07, § 123, 23 May 2016. Sk. arī *Société Guérin Automobiles v. the 15 Member States of the European Union* (dec.), no. 51717/99, 4 July 2000.

trešo pamatprincipu: valstu suverenitātes aizsardzības principu.⁵⁸⁰

Jāpiekrīt M. Lanteram, ka **valstu suverenitātes aizsardzības princips** ir reāls un ka tas ir uzskatāms par atsevišķu principu, nevis tikai vienu pakārtotu subsidiaritātes principa aspektu, kā tas varbūt varētu likties pirmajā brīdī. Lai arī vārdkopa “valstu suverenitātes aizsardzības princips” ECT judikatūrā neparādās, ECT pēc būtības to ir atzinusi vairākkārt. Lietā *De Wilde, Ooms and Versyp v. Belgium* tā atzina, ka izsmelšanas normas pamatmērķis ir “aizsargāt nacionālo tiesību sistēmu”.⁵⁸¹ Arī jau minētajā lietā *Ringeisen v. Austria* ECT būtībā apstiprināja bijušās Eiropas Cilvēktiesību komisijas tēzi, saskaņā ar kuru izsmelšanas normas *ratio legis* (vai vismaz viena no *rationes legis*) ir dalībvalstu interešu aizsardzība.⁵⁸² Arī daudzās turpmākajās lietās ECT ir konsekventi uzsvērusi, ka “katram pieteicējam ir jādod iekšzemes tiesām 35. panta pirmajā daļā atvēlētā iespēja, kas principā ir noteikta līgumslēdzēju valstu labā, proti, novērst vai labot pārkāpumus, kuros šī valsts tiek apsūdzēta”.⁵⁸³

Vēl jo vairāk, **valstu suverenitātes aizsardzības princips ne tikai reāli pastāv, bet ir arī atzīstams par atsevišķu no subsidiaritātes principa.** Pēc autora domām, šādu atziņu pamato divi apsvērumi. **Pirmkārt**, jau minētajā lietā *De Wilde, Ooms and Versyp v. Belgium* ECT noteica, ka, saskaņā ar ilggadēju un labi iesakņojušos starptautisko praksi atbildētājvalsts var arī atteikties no iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu izsmelšanas prasības piemērošanas,⁵⁸⁴ – vai nu tiešos vārdos, vai arī klusējot, t.i., vienkārši neformulējot attiecīgu iebildumu lietas izskatīšanas sākumstadijā ECT. Bet, ja tiesību subjekts var ar savu gribas izpausmi brīvi nepieļaut kādas viņam labvēlīgas tiesību normas piemērošanu, tad jāsecina, ka šī norma ir tikusi pieņemta gk. viņam par labu, t.i., viņa interešu aizsardzībai, nevis sabiedrības kopējās interesēs. Tātad *šajā aspektā* izsmelšanas norma ir noteikta par labu valstij (jāpasvītro – “šajā aspektā”, jo valstu suverenitātes aizsardzības princips nav vienīgais šīs normas pamatā esošais princips). Savukārt subsidiaritātes princips, kā jau iepriekš vairākkārt uzsvērts, balstās uz ideju, ka valstis spēj labāk, ātrāk un efektīvāk *nodrošināt pamattiesību aizsardzību*, nekā ECT. Tātad mērķis jebkurā gadījumā ir “pamattiesību aizsardzība”; jautājums ir tikai par to, kurš un kādā līmenī to var labāk nodrošināt. Tas nozīmē, ka **subsidiaritātes princips ir noteikts par labu pieteicējam (indivīdam), nevis valstij.**

Otrkārt, atšķirībā no valstu suverenitātes aizsardzības principa, **subsidiaritātes princips ir divpusējs**: atkarībā no lietas apstākļiem tas var nozīmēt ne tikai ECT pašaprobežošanos, bet arī tās pienākumu aktīvi iejaukties, ja dalībvalsts institūcijas nav spējušas pienācīgi aizsargāt ECtK

---

⁵⁸⁰ Lanter M. L'épuisement des voies de recours internes et l'exigence du délai de six mois. In: Dourneau-Josette P., Lambert Abdelgawad E. (sous la dir.), Quel filtrage des requêtes par la Cour européenne des droits de l'homme?. Strasbourg: Editions du Conseil de l'Europe, 2011, pp. 54, 57-58.

⁵⁸¹ *De Wilde, Ooms and Versyp v. Belgium (Merits)*, § 55, 18 June 1971, Series A no. 12.

⁵⁸² *Ringeisen v. Austria (Merits)*, §§ 88, 93, 16 July 1971, Series A no. 13.

⁵⁸³ *Cardot v. France*, § 36, 19 March 1991, Series A no. 200; *Poncelet v. Belgium*, no. 44418/07, § 42, 30 March 2010.

⁵⁸⁴ *De Wilde, Ooms and Versyp v. Belgium (Merits)*, § 55, 18 June 1971, Series A no. 12.

garantētās tiesības. Tieši šā otrā iemesla dēļ suverenitātes aizsardzības princips daudzos gadījumos darbojas kā subsidiaritātes principa pretsvars un ierobežo tā darbību. Atkal jāpiekrīt M. Lanteram, ka šo abu principu līdzāspastāvēšana var novest pie visai paradoksāla rezultāta: subsidiaritāte uzliek valsts institūcijām *pienākumu* pienācīgi izskatīt lietu, lai novērstu vai labotu ECtK pārkāpumus, – taču valsts vienlaicīgi var izvairīties no šā pienākuma, atsakoties piesaukt iekšējo aizsardzības līdzekļu neizsmelšanu un tādējādi it kā noveļot savu pienākumu uz ECT pleciem.⁵⁸⁵ Šeit gan jāpiebilst, ka ECT šajā jautājumā nekad nav praktizējusi radikālu pašaprobežošanos, t.i., nekad nav uzskatījusi sevi par nekompetentu pašai pēc savas iniciatīvas pacelt jautājumu par iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu izsmelšanu konkrētās lietās. Nav tā, ka ECT būtu jānogaida, līdz atbildētājvalsts valdība formulēs šo jautājumu, lai varētu par to lemt; šādi pašaprobežošanai turklāt nebūtu nekāda pamatojuma ECtK normās. Īstenībā, kā autors jau teica iepriekš, milzīgs pieteikumu skaits tiek noraidīts neizsmelšanas dēļ jau procesa sākumstadijā, nemaz nekomunicējot lietu valdībai, – jo šajās lietās ir pilnīgi un nepārprotami skaidrs, ka iekšējie tiesību aizsardzības līdzekļi nav izsmelti. Līdz ar to iepriekšminētais princips, saskaņā ar kuru valdībai ir pašai jāformulē attiecīgs iebildums, sāk reāli darboties tikai sākot ar nākamo procesa stadiju, kad lieta tiek paziņota valdībai un sākas sacīkstes process. Tātad runa ir tikai par tādām lietām, kurās jautājums par iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu izsmelšanu ir neviennozīmīgs (jo citādi ECT nebūtu tās komunicējusi attiecīgajām atbildētājvalstīm un pieprasījusi paskaidrojumus). Šādu skatījumu apstiprina arī ECT judikatūrā noteiktie principi par pierādījumu nastas pāreju izsmelšanas jautājumā, kurus autors aplūkos nedaudz vēlāk.

Ja valstu suverenitātes aizsardzības princips ierobežo subsidiaritātes principa darbību par labu dalībvalstīm, tad trešais princips – **tiesību efektivitātes princips** – ierobežo to par labu pieteicējiem. Jāatgādina, ka tiesību efektivitātes princips nozīmē pienākumu interpretēt ECtK tā, lai tajā garantētās tiesības būtu nevis teorētiskas un iluzoras, bet reālas un efektīvas. Iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu izsmelšanas kontekstā šis princips tika pirmoreiz pieminēts spriedumā lietā *Airey v. Ireland*.⁵⁸⁶ Vēlāk, lietā *Price v. the United Kingdom*, ECT pat aizgāja tik tālu, ka nosauca Konvencijā garantēto tiesību efektīvu aizsardzību par izsmelšanas normas “pamatmērķi”.⁵⁸⁷ Dažas dienas vēlāk, lietā *Köksal v. the Netherlands*, ECT atkārtoja to pašu domu, tikai ne tik radikālos vārdos:

“[...] 35. pants ir piemērojams atbilstoši pieteicēja reālajai situācijai, nolūkā garantēt viņam Konvencijā ietvertu

---

⁵⁸⁵ Lanter M. L'épuisement des voies de recours internes et l'exigence du délai de six mois. In: Dourneau-Josette P., Lambert Abdelgawad E. (sous la dir.), Quel filtrage des requêtes par la Cour européenne des droits de l'homme?. Strasbourg: Editions du Conseil de l'Europe, 2011, pp. 59-60.

⁵⁸⁶ *Airey v. Ireland*, § 24, 9 October 1979, Series A no. 32. Šajā lietā, kurā runa bija par pārmērīgiem tiesu izdevumiem kā šķērslī mazturīgas personas pieejai taisnīgai tiesai civillietā, ECT pievienoja valdības iebildumu par iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu neizsmelšanu lietas būtībai un izskatīja to kopā ar pieteicējas sūdzību par ECtK 6. panta 1. daļas pārkāpumu.

⁵⁸⁷ *Price v. the United Kingdom* (dec.), no. 33394/96, 12 September 2000.

Šeit var piebilst divas lietas: **pirmkārt**, no tiesību efektivitātes principa izriet pienākums interpretēt ECtK 35. panta pirmo daļu bez pārmērīga formālisma, kas tiks aplūkots nedaudz vēlāk; **otrkārt**, šis princips īpaši skaidri parādās tad, kad izsmelšanas norma tiek lasīta sistēmiskā kopsakarā ar ECtK 13. pantu (sk. iepriekš).

Vai triju iepriekšminēto principu starpā ir izveidojusies noteikta hierarhija? Aplūkojot attiecīgo ECT judikatūru visā tās kopumā, ir jāsecina, ka atbilde ir noraidoša: nevienam no šiem principiem nav apriora prioritāte pār citiem, un ECT pieeja ir izteikti **kazuistiska**, katrā konkrētā lietā nosakot, kādiem apsvērumiem ir dodama priekšroka. Lai gan pēdējo gadu laikā ECT ir pastiprināti uzsvērusi tiesību efektivitātes principu un nepieciešamību piemērot iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu izsmelšanas normu pēc iespējas elastīgi, nekādas būtiskas izmaiņas klasiskajā judikatūrā nav notikušas, – visi trīs pamatprincipi paliek tādi paši un darbojas tāpat, kā judikatūras pirmsākumos. Patiešām, pēdējo divdesmit gadu judikatūras apjoms izsmelšanas jautājumā ir milzīgs, taču tajā tiek tikai precizēti un pielāgoti sākotnēji definētie principi, neskarot to būtību. Tiesību efektivitātes principa biežāka piesaukšana nozīmē tikai biežāku atgādinājumu, ka izsmelšanas normu nedrīkst piemērot automātiski un bez izņēmumiem. Blakus tam ECT joprojām uzsver un atgādina, ka 35. panta pirmās daļas mērķis ir dot dalībvalstīm iespēju pašām novērst vai labot ECtK pārkāpumus.⁵⁸⁹

ECT ir subsidiāra loma attiecībā pret dalībvalstu iekšienē esošajiem cilvēktiesību aizsardzības mehānismiem un ir vēlams, lai iekšzemes tiesas vispirms pašas izlemtu jautājumu par nacionālo tiesību normu atbilstību Konvencijai.⁵⁹⁰ Ja lieta vēlāk tomēr nonāk Strasburgā, tad ECT var lietderīgi izmantot iekšzemes tiesu spriedumos ietvertās faktu konstatācijas, motīvus un secinājumus, jo šīs tiesas ir tiešā un pastāvīgā saskarē ar katras attiecīgās valsts vietējām vajadzībām un realitātēm.

591

1.2. Iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu izsmelšanas pienākuma materiālais tvērums

1.2.1. Valsts līmenī noteikto procesuālo prasību ievērošana

Saskaņā ar subsidiaritātes un valstu suverenitātes aizsardzības principiem dalībvalstis ir principā **brīvas izvēlēties līdzekļus, lai nodrošinātu ECtK garantēto tiesību aizsardzību to nacionālajās tiesību sistēmās**. Tas nozīmē, ka dalībvalstis īsteno savu suverēno varu, dibinot tiesas un citas tiesībsargājošas iestādes un nosakot to struktūru, kompetenci un dažādas procesuālas prasības

⁵⁸⁸ *Köksal v. the Netherlands* (dec.), no. 31725/96, 19 September 2000.

⁵⁸⁹ Lanter M. L'épuisement des voies de recours internes et l'exigence du délai de six mois. In: Dourneau-Josette P., Lambert Abdelgawad E. (sous la dir.), *Quel filtrage des requêtes par la Cour européenne des droits de l'homme?*. Strasbourg: Editions du Conseil de l'Europe, 2011, p. 61.

⁵⁹⁰ *A, B and C v. Ireland* [GC], no. 25579/05, § 142, 16 December 2010.

⁵⁹¹ *Burden v. the United Kingdom* [GC], no. 13378/05, § 42, 29 April 2008.

(nosacījumus, termiņu ierobežojumus, formas prasības, utt.). Privātpersonām ir pienākums šīs prasības un nosacījumus ievērot; turklāt to prasa arī tiesiskās drošības princips.⁵⁹² Ja pieteicējs tomēr atbilstoši nerīkojas un ja viņa prasība, sūdzība vai pārsūdzība tiek noraidīta šo prasību neizpildes dēļ, tad ECT principā uzskata attiecīgo tiesību aizsardzības līdzekli par neizsmeltu un pasludina pieteikumu par nepieņemamu.⁵⁹³ Tātad, ja pieteicējs savas vainas dēļ pielaiž procesuāla rakstura kļūdu un valsts iestāde vai tiesa tādēļ atsakās izskatīt lietu pēc būtības, arī tad ECT atzīst iekšējos tiesību aizsardzības līdzekļus par neizsmeltiem un pieteikumu noraida.⁵⁹⁴ Piem., lietā *Kozlovs v. Latvia* pieteicējs sūdzējās par Rīgas apgabaltiesas tiesneša lēmumu, ar kuru tas bija atteicies pieņemt un pārsūtīt Augstākās tiesas Senātam viņa kasācijas sūdzību civillietā. Par šo lēmumu pieteicējs iesniedza blakus sūdzību, kuru tiesnesis arī atteicās pārsūtīt Senātam, jo tā nebija uzrakstīta valsts valodā. ECT pasludināja pieteikumu par nepieņemamu, jo pieteicējs nebija ievērojis iekšzemes tiesībās noteiktu procesuālu prasību un nebija arī minējis nekādus ārkārtējus apstākļus, kuru dēļ viņam būtu neiespējams to izpildīt.⁵⁹⁵

Mēdz būt arī gadījumi, kad pieteicējs nacionālajā līmenī procesuālās prasības nav ievērojis, taču iekšzemes tiesa lietu tomēr ir izskatījusi. Autora ieskatā šeit ir jānošķir divas iespējamās situācijas. Iekšzemes tiesa var skaidros vārdos paziņot, ka tā atsakās piemērot attiecīgās procesuālās normas un izskata lietu pilnā apjomā, vai arī vienkārši ignorēt šo jautājumu, – t.i., rīkoties tieši tāpat, kā tā būtu darījusi, ja procesuālās prasības būtu izpildītas.⁵⁹⁶ Tātad, piem., pirmās instances tiesā un apelācijas tiesā lieta tiktu iztiesāta pēc būtības ar visu pierādījumu pārbaudi, tiesas debatēm, utt.; kasācijas instancē tiesa pilnā mērā izskatītu kasācijas sūdzībā ietvertos tiesību argumentus, utt. Šādā gadījumā autors nesaskata absolūti nekādu iemeslu, kādēļ ECT neatzītu 35. panta pirmās daļas nosacījumu par izpildītu. **Pirmkārt**, tā kā lēmums izskatīt lietu par spīti procesuālajām nepilnībām ir pieņemts par labu pieteicējam un viņa interesēs, tad iekšējo procesuālo normu neievērošana kļūst par valsts iekšējo lietu, par kuru ECT vairs nav jārūpējas. **Otrkārt**, sākotnējā procesuālā nepilnība nekādi neietekmē sekojošo lietu ritumu, t.i., lietas izskatīšanu pilnā apjomā un attiecīga tiesas nolēmuma taisīšanu.

---

⁵⁹² Lanter M. L'épuisement des voies de recours internes et l'exigence du délai de six mois. In: Dourneau-Josette P., Lambert Abdelgawad E. (sous la dir.), *Quel filtrage des requêtes par la Cour européenne des droits de l'homme?*. Strasbourg: Editions du Conseil de l'Europe, 2011, p. 64. Sk. arī *Saghinadze and Others v. Georgia*, no. 18768/05, §§ 83-84, 27 May 2010.

⁵⁹³ *Ben Salah Adraqui and Dhaima v. Spain* (dec.), no. 45023/98, 27 April 2000; *Merger and Cros v. France* (dec.), no. 68864/01, 11 March 2004; *MPP Golub v. Ukraine* (dec.), no. 6778/05, 18 October 2005; *Aghovi v. Germany* (dec.), no. 71759/01, 25 September 2006.

⁵⁹⁴ *Gäfgen v. Germany* [GC], no. 22978/05, § 143, 1 June 2010.

⁵⁹⁵ *Kozlovs v. Latvia* (dec.), no. 50835/99, 10 January 2002.

⁵⁹⁶ Tieši šāda situācija pastāvēja lietās: *Jamal-Aldin v. Switzerland*, no. 19959/92, Commission decision of 23 May 1996 (nepublicēts); *Edelmayer v. Austria* (dec.), no. 33979/96, 21 March 2000, un *Vladimir Romanov v. Russia*, no. 41461/02, § 52, 24 July 2008. Līdzīgi apstākļi bija arī lietā *Voggenreiter v. Germany* (dec.), no. 47169/99, 28 November 2002. Lai gan Vācijas valdība šajā lietā cēla iebildumu par neizsmelšanu, formāli nekāds iekšējo tiesību normu pārkāpums no pieteicējas puses nebija noticis, jo likums šajā gadījumā ļāva viņai tieši vērsties Konstitucionālajā tiesā, neievērojot vispārēji piemērojamus iepriekšējos nosacījumus.

Mazliet citāda situācija ir tad, ja tiesa noraida prasību vai sūdzību procesuālo prasību neievērošanas dēļ, taču savā nolēmumā ietver arī blakus piebildi jeb *obiter dictum* – kaut vai pavisam īsu – kurā papildus izsakās par lietas būtību. Vai šādā gadījumā ECtK 35. panta pirmajā daļā noteiktais izsmelšanas pienākums ir uzskatāms par izpildītu? Lietā *Huber v. Switzerland* bijusī Eiropas Cilvēktiesību komisija atbildēja uz šo jautājumu apstiprinoši. Šajā lietā pieteicēja bija iesniegusi publisko tiesību sūdzību Šveices Federālajai tiesai; tiesa atteicās izskatīt viņas sūdzību formālu prasību neizpildes dēļ, taču beigās piebilda, ka gan pašas Federālās tiesas, gan ECT judikatūras gaismā šī sūdzība tik un tā būtu noraidāma. Komisijas ieskatā tas bija pietiekami, lai pasludinātu iekšējos tiesību aizsardzības līdzekļus par izsmeltiem, jo iekšzemes tiesa taču bija izteikusies par lietas būtību, lai arī tikai *obiter dictum* formā.⁵⁹⁷ ECT šo judikatūru pārņēma⁵⁹⁸ un lietā *Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) v. Switzerland (no. 2)* pat apstiprināja Lielās Palātas judikatūras līmenī.⁵⁹⁹

Autora ieskatā šāda pieeja nav pareiza. **Pirmkārt**, šajā gadījumā izsmelšanas prasība ir skaidri un nepārprotami neizpildīta, un pieteicēja iekšējā sūdzība tiek noraidīta tieši šīs neizpildes dēļ. Nav iespējams iedomāties vēl skaidrāku un vienkāršāku piemēru, kas atbilstu ECtK 35. panta pirmās daļas redakcijas burtiskajai nozīmei: iekšējie tiesību aizsardzības līdzekļi nav izsmelti, un augstākā līmeņa nacionālā tiesa to pati ir atzinusi. **Otrkārt**, kā to pareizi raksta M. Lanter, šāda *obiter dictum* mērķis ir zināma “tiesiska miera” saglabāšana, ļaujot pieteicējam vieglāk akceptēt savu neveiksmi.⁶⁰⁰ Citiem vārdiem sakot, šāda piebilde ir gk. “terapeitiski pedagoģiska” un šis mērķis tiesu varas īstenošanas kontekstā ir neapšaubāmi leģitīms. Ja ECT izmanto šos *obiter dicta* kā iegastu izsmelšanas normas nepiemērošanai, tad dalībvalstu tiesas ar to tiek mudinātas izvairīties no šādu piebilžu formulēšanas. Pat ja tas varbūt nenodara nekādu lielu kaitējumu, tik un tā ietekme uz nacionālo tiesu rīcības brīvību ir negatīva un turklāt nevajadzīga.

1.2.2. Procesuālā aktivitāte un konvencijā garantēto tiesību piesaukšana

Lai Konvencijas 35. panta pirmajā daļā paredzētais izsmelšanas pienākums būtu izpildīts, nepietiek vienkārši ievērot visas iekšzemes likumos noteiktās formas un procesa prasības. Pieteicējam ir jābūt arī **saprātīgi aktīvam, reāli izmantojot visus procesuālos līdzekļus**, kas var novērst vai

⁵⁹⁷ *Huber v. Switzerland*, no. 12794/87, Commission decision of 9 July 1988, DR 57, p. 251. Sk. arī *Chammas v. Switzerland*, no. 35438/97, Commission decision of 30 May 1997 (nepublicēts).

⁵⁹⁸ *Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova* (dec.), no. 45701/99, 7 June 2001; *Skalka v. Poland* (dec.), no. 43425/98, 3 October 2002; *Thaler v. Austria* (dec.), no. 58141/00, 15 September 2003; *Atik v. Germany* (dec.), no. 67500/01, 13 May 2004; *Keser and Kömürçü v. Turkey*, no. 5981/03, § 54, 23 June 2009.

⁵⁹⁹ *Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) v. Switzerland (no. 2)* [GC], no. 32772/02, §§ 43-45, 30 June 2009.

⁶⁰⁰ Lanter M. L'épuisement des voies de recours internes et l'exigence du délai de six mois. In: Dourneau-Josette P., Lambert Abdelgawad E. (sous la dir.), *Quel filtrage des requêtes par la Cour européenne des droits de l'homme?*. Strasbourg: Editions du Conseil de l'Europe, 2011, p. 70.

labot ECtK pārkāpumu.⁶⁰¹ Tas nozīmē, piem., ka, ja viņš vēlas sūdzēties par ECtK 6. panta trešās daļas “d” punkta pārkāpumu, tad iekšzemes tiesvedībā viņš nedrīkst palikt pasīvs; viņam, cik tas objektīvi ir iespējams, ir reāli un aktīvi jāizmanto savas tiesības uz aizstāvību.⁶⁰²

Izsmelšanas pienākums attiecas ne tikai uz prasības, sūdzības vai pārsūdzības formu, bet arī uz tās saturu; ir nepieciešams, lai tajā tiktu “vismaz pēc būtības” piesaukts ECtK pārkāpums, par kuru pieteicējs vēlas pēc tam sūdzēties ECT.⁶⁰³ Šī prasība loģiski izriet no jau minētā izsmelšanas pienākuma pamatmērķa: vispirms dot nacionālajām tiesām iespēju pašām labot to situāciju, par kuru sūdzas pieteicējs. Turklāt procesuālās aktivitātes pienākums liedz pieteicējam attaisnot savu pasivitāti, piem., sakot, ka attiecīgajā atbildētājvalstī valdot monisma doktrīna, ECtK esot tieši piemērojama tās tiesību sistēmā, tiesas esot tiesīgas pašas pēc savas iniciatīvas pacelt jautājumu par to vai citu tiesību normu piemērošanu lietā, – un tāvad iekšzemes tiesas taču esot varējušas izskatīt apstrīdētās situācijas atbilstību ECtK *motu proprio*.⁶⁰⁴

ECT lietotie vārdi “vismaz pēc būtības” nozīmē, ka pieteicējam iekšzemes līmenī nav obligāti jāatsaucas uz konkrētu ECtK pantu vai vispār uz ECtK kopumā. Protams, tas ir ļoti labi un slavējami, ja pieteicējs, piem., jau savā prasības pieteikumā (vai apelācijas vai kasācijas sūdzībā) skaidri norāda ECtK pantus, kuri, pēc viņa domām, ir tikuši pārkāpti; taču uzlikt to kā pienākumu būtu nesamērīgi un nepamatoti. **Pirmkārt**, ne visi pieteicēji ir pietiekami juridiski izglītoti. Ja attiecīgās valsts procesuālo tiesību normas noteiktās lietu kategorijās obligātu advokāta pārstāvību neparedz un procesa dalībnieks drīkst pārstāvēt sevi pats, tad nebūtu saprātīgi pārņemt šai personai, ka viņa tobrīd nav iedomājusies piesaukt ECtK. **Otrkārt**, vairākās Eiropas valstīs valda duālisma doktrīna, saskaņā ar kuru starptautisko līgumu normas nacionālajā tiesību sistēmā nav tieši piemērojamas, tādēļ *expressis verbis* atsaucei uz ECtK pantiem šādas valsts tiesās nebūtu īpašas jēgas. Lai izsmelšanas nosacījums tiktu izpildīts, ir pietiekami, ja pieteicējs liek priekšā iekšzemes tiesām identisku vai līdzvērtīgu argumentu, kas pamatojas nacionālajās tiesībās. Svarīgi ir tas, lai tiesām tiktu dota reāla iespēja pēc būtības izskatīt un izspriest jautājumu par konkrēto pamattiesību pārkāpumu neatkarīgi no tā, vai ECtK tiek pieminēta vai ne.⁶⁰⁵ Tādēļ ECT ir uzsvērusi, ka sūdzības būtību raksturo tajā apstrīdētie fakti, nevis pieteicēja juridiskie argumenti.⁶⁰⁶

Pieņemsim, ka Latvijas tiesa civillietā ir nospriedusi, ka atbildētājs kādā laikraksta publikācijā

⁶⁰¹ *Cardot v. France*, § 34, 19 March 1991, Series A no. 200; *Charzyński v. Poland*, no. 15212/03, 1 March 2005; *Michalak v. Poland* (dec.), no. 24549/03, 1 March 2005; *Papaianopol v. Romania*, no. 17590/02, § 42, 16 March 2010.

⁶⁰² *Cardot v. France*, § 32, 19 March 1991, Series A no. 200.

⁶⁰³ *Castells v. Spain*, § 32, 23 April 1992, Series A no. 236; *Ahmet Sadik v. Greece*, 15 November 1996, § 33, *Reports of Judgments and Decisions 1996-V*; *Fressoz and Roire v. France* [GC], no. 29183/95, § 38, 21 January 1999; *Azinas v. Cyprus* [GC], no. 56679/00, §§ 40-41, 28 April 2004.

⁶⁰⁴ Par to sk.: *Ahmet Sadik v. Greece*, 15 November 1996, § 31, *Reports of Judgments and Decisions 1996-V*; *Exel v. the Czech Republic*, no. 48962/99, 28 September 2004; *Azinas v. Cyprus* [GC], no. 56679/00, § 39, 28 April 2004.

⁶⁰⁵ *Gäfgen v. Germany* [GC], no. 22978/05, §§ 142, 144, 146, 1 June 2010; *Karapanagiotou and Others v. Greece*, no. 1571/08, § 29, 28 October 2010. Par to sk.: Ovey C. White R.C.A. *The European Convention on Human Rights*. 4th ed. Oxford: Oxford University Press, 2006, p. 486.

⁶⁰⁶ *Scoppola v. Italy* (no. 2) [GC], no. 10249/03, § 54, 17 September 2009.

ir prettiesiski aizskāris prasītāja godu un cieņu, un likusi atbildētājam izmaksāt cietušajai pusei mantisku kompensāciju (Civillikuma 2352.¹ panta trešā daļa). Atbildētāja apelācijas un kasācijas sūdzības tiek noraidītas, un viņš vēršas ECT ar pieteikumu par divu ECtK pantu –10. panta (izteiksmes brīvība) un 6. panta pirmās daļas (tiesības uz taisnīgu tiesvedību) – pārkāpumu. Lai noteiktu, vai šis pieteicējs ir izsmēlis iekšējos tiesību aizsardzības līdzekļus, ECT vispirms noskaidros, vai viņš savā apelācijas un kasācijas sūdzībā ir pateicis, piem., ka apstrīdētais tiesas spriedums ir tiesiski nepamatots, jo nesamērīgi aizskar viņa vārda brīvību. Nav svarīgi, kādos vārdos tas ir ticis pateikts; svarīgi ir, lai tiesām tiktu dota iespēja šo argumentu izskatīt. Ja izrādīsies, ka pieteicējs apelācijas un kasācijas instancēs ir sūdzējies tikai par viņaprāt notikušajiem Civilprocesa likuma pārkāpumiem no pirmās instances tiesas puses, bet par tiesas spriedumu pēc būtības neko nav teicis, – tad ECT nolems, ka, ciktāl viņš sūdzas par izteiksmes brīvības pārkāpumu, iekšējos tiesību aizsardzības līdzekļus viņš nav izsmēlis; tāvad attiecīgā pieteikuma daļa ir noraidāma uz šā pamata. Savukārt attiecībā uz otro sūdzību – par ECtK 6. panta pirmās daļas pārkāpumu – izsmelšanas prasība ir tikusi izpildīta, jo pieteicējs ir skaidros vārdos sūdzējies par savu procesuālo tiesību pārkāpumu.

Ir svarīgi, lai ECtK garantēto tiesību pārkāpums tiktu piesaukts augstākās instances tiesā, kas ir pasludinājusi galīgo nepārsūdzamo nolēmumu konkrētajā lietā. Iedomāsimies, ka nupat minētajā piemērā pieteicējs ir sūdzējies par izteiksmes brīvības pārkāpumu savā apelācijas sūdzībā, bet kasācijas sūdzībā to vairs nav pieminējis. Šādā gadījumā ECT lēmums būs tāds pats, kā iepriekš, t.i., ka attiecībā uz Konvencijas 10. pantu iekšējie tiesību aizsardzības līdzekļi nav izsmelti.⁶⁰⁷

1.3. Iekšējie tiesību aizsardzības līdzekļi, kas ir jāizsmel

1.3.1. Vispārējas piezīmes

Saskaņā ar ECT nolikuma 47. panta pirmo daļu, individuāls pieteikums ECT ir principā jāiesniedz uz noteikta parauga veidlapas jeb anketas, kuru var saņemt no ECT Sekretariāta vai lejuplādēt tās mājas lapā internetā. Veidlapā ir jānorāda galīgais iekšzemes tiesas nolēmums (vai iestādes lēmums) un citi lietā pieņemtie lēmumi un nolēmumi – t.i., kādi iekšējie tiesību aizsardzības līdzekļi ir izsmelti. Pieteicējam ir arī jānorāda, vai viņam ir bijuši pieejami citi tiesību aizsardzības līdzekļi un kāpēc viņš tos nav izmantojis.

Konvencijas 35. panta pirmā daļa attiecas tikai uz *iekšējiem* tiesību aizsardzības līdzekļiem; tā neuzliek par pienākumu vērsties starptautiskās vai pārnacionālās iestādēs un organizācijās pirms vērsšanās ECT. Gluži otrādi: to nekādā ziņā nedrīkst darīt, jo, saskaņā ar tā paša 35. panta otrās daļas “b” punktu, ECT neizskata nevienu individuālu sūdzību, kura

“pamatā ir tāda pati kā Tiesas jau izskatīta lieta vai ja tā jau ir bijusi pakļauta kādai citai starptautiskai

⁶⁰⁷ Sal. *Association Les Témoins de Jéhovah v. France* (dec.), no. 8916/05, 21 September 2010.

izmeklēšanas vai mierizlīguma procedūrai un nesatur nekādus būtiski jaunus faktus”.

Vai konkrētā izmeklēšanas vai mierizlīguma procedūra ir starptautiska vai iekšēja, to katrā konkrētā gadījumā nosaka pati ECT, ievērojot tādus kritērijus kā attiecīgās procedūras juridiskā daba, akts, ar kuru tā ir iedibināta, tās kompetence, tās vieta esošajā tiesu sistēmā (ja tāda ir) un tās finansēšanas veids.⁶⁰⁸

Ko darīt, ja iekšzemes tiesību sistēmā pieteicējam ir paralēli pieejami divi vai vairāki apstrīdēšanas vai pārsūdzēšanas ceļi, turklāt tie visi ir pirmšķietami vienādi efektīvi? Vai Konvencijas 35. panta pirmā daļa patiešām prasa, lai pieteicējs izmantotu visus šos ceļus? ECT judikatūrā dotā atbilde ir skaidri noraidoša: nē, šādā situācijā pieteicējam ir pienākums izmantot tikai vienu no paralēlajiem procesiem pēc savas brīvas izvēles.⁶⁰⁹ Ja pieteicējs ir mēģinājis panākt savu Konvencijā garantēto tiesību aizsardzību ar vienu līdzekli, tad no viņa nevar prasīt, lai viņš izmantotu arī citu, kura mērķis ir būtībā tas pats.⁶¹⁰

Saskaņā ar ECT judikatūrā bieži lietoto formulējumu,

“No 35. panta izrietošais pienākums aprobežojas ar nepieciešamību normālā kārtā izmantot tiesību aizsardzības līdzekļus, kas ir pirmšķietami efektīvi, pietiekami un pieejami [...]. Īpaši raugoties, Konvencija liek izsmelt tikai tos tiesību aizsardzības līdzekļus, kas vienlaicīgi ir attiecināmi uz piesauktajiem [tiesību] pārkāpumiem, pieejami un adekvāti. Tiem ir pietiekami skaidri jāpastāv ne tikai teorijā, bet arī praksē, bez kā tiem pietrūktu nepieciešamā efektivitāte un pieejamība [...].”⁶¹¹

No tā, ko autors teica jau iepriekš, ir jāsecina, ka izsmeljami ir tikai tādi līdzekļi, kas atbilst Konvencijas 13. panta prasībām. Lai iekšējs tiesību aizsardzības līdzeklis būtu izsmeljams saskaņā ar 35. panta pirmo daļu, tam ir jāatbilst trim pamatnosacījumiem: pieejamībai, efektivitātei un saprātīgām izredzēm uz veiksmīgu lietas iznākumu. Īstenībā ECT ļoti reti skaidri nodala šos nosacījumus vienu no otra; parasti tie tiek skatīti un piemēroti kopā. Turklāt trešais no tiem – izredzes uz veiksmīgu iznākumu – ECT veiktās kontroles ietveros vienmēr tiek piesaukts kā pēdējais. Tas īstenībā ir rezerves kritērijs, kas jāpiemēro uzmanīgi, lai neļautu dažam labam pieteicējam ļaunprātīgi izvairīties no izsmelšanas prasības ievērošanas.⁶¹²

Iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu izsmelšanas prasība piešķir centrālo lomu dalībvalsts iekšējo tiesību normām, t.i., kad ECT pārbauda šā nosacījuma izpildi, iekšzemes tiesības atrodas

⁶⁰⁸ *Jeličić v. Bosnia and Herzegovina* (dec.), no. 41183/02, 31 October 2006; *Peraldi v. France* (dec.), no. 2096/05, 7 April 2009.

⁶⁰⁹ *Moreira Barbosa v. Portugal* (dec.), no. 65681/01, 29 April 2004; *Jeličić v. Bosnia and Herzegovina* (dec.), no. 41183/02, 15 November 2005; *Karakó v. Hungary*, no. 39311/05, § 14, 28 April 2009; *Aquilina v. Malta* [GC], no. 25642/94, § 39, 29 April 1999.

⁶¹⁰ *Riad and Idiab v. Belgium*, nos. 29787/03 and 29810/03, § 84, 24 January 2008; *Kozacıoğlu v. Turkey* [GC], no. 2334/03, § 40, 19 February 2009; *Micallef v. Malta* [GC], no. 17056/06, § 58, 15 October 2009; *Jasinskis v. Latvia*, no. 45744/08, § 50, 53-54, 21 December 2010.

⁶¹¹ *Sejdovic v. Italy* [GC], no. 56581/00, § 45, 1 March 2006. Sk. arī: *Paksas v. Lithuania* [GC], no. 34932/04, § 75, 6 January 2011.

⁶¹² Lanter M. L'épuisement des voies de recours internes et l'exigence du délai de six mois. In: Dourneau-Josette P., Lambert Abdelgawad E. (sous la dir.), *Quel filtrage des requêtes par la Cour européenne des droits de l'homme?*. Strasbourg: Editions du Conseil de l'Europe, 2011, p. 66.

problēmas smaguma centrā. ECT uzdotie jautājumi un panāktie risinājumi ir fokusēti uz nacionālo tiesību sistēmu. Tas savukārt uzliek ECT papildus slodzi, jo tai ir jāapzina un jāanalizē visu 47 dalībvalstu tiesības.⁶¹³

Gan bijusī Eiropas Cilvēktiesību komisija, gan ECT savā judikatūrā ir bieži uzsvērušas, ka iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu izsmelšanas prasība ir piemērojama elastīgi un bez pārlieka formālisma, ievērojot visa Konvencijas mehānisma pamatmērķi – cilvēktiesību aizsardzību.⁶¹⁴ Šis nosacījums nav absolūts un nevar tikt piemērots automātiski.⁶¹⁵ Tā, piem., ECT nosprieda, ka būtu pārāk formālistiski pārņemt pieteicējiem tāda pārsūdzības ceļa neizlietošanu, kuru valsts augstākā tiesa nemaz no viņiem nebija prasījusi.⁶¹⁶ Tāpat lietā *Financial Times Ltd. and Others v. the United Kingdom* ECT ņēma vērā pārāk īso pieteicējiem atvēlēto laiku, lai iesniegtu savus paskaidrojumus.⁶¹⁷

Jebkurā gadījumā, ECT ir uzsvērusi, ka, neraugoties uz dalībvalstīm atvēlēto rīcības un novērtēšanas brīvību – tajā skaitā arī jautājumā par tā vai cita iekšējā tiesību aizsardzības līdzekļa atbilstību ECtK 35. panta pirmās daļas prasībām –, galavārds šajā jautājumā tomēr pieder pašai ECT. Piem., lietā *McFarlane v. Ireland* pieteicējs sūdzējās par kriminālprocesa pārmērīgo ilgumu un efektīva tiesību aizsardzības līdzekļa trūkumu, kas ļautu šo pārkāpumu novērst un/vai labot. Īrijas valdība iebilda, ka pieteicējs būtu varējis celt konstitucionālo tiesību prasību par savu pamattiesību pārkāpuma nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu.⁶¹⁸ Vairākus gadus pirms tam ECT kādā citā lietā jau bija atzinusi šo līdzekli par neefektīvu, gk. attiecīgo normu un judikatūras neskaidrības dēļ.⁶¹⁹ Tomēr valdība uzstājīgi turpināja apgalvot, ka tas esot efektīvs; pēc valdības domām, ECT nebija tiesiska pamata rīkoties kā apelācijas tiesai un jaukties dalībvalsts iekšējo tiesību interpretācijas strīdīgajos jautājumos, tas būtu klajā pretrunā ar subsidiaritātes principu un apgrieztu otrādi visu ECT un iekšzemes tiesu attiecību loģiku.⁶²⁰ ECT tam nepiekrita, deklarējot sekojošo:

*“Tiesa piekrīt, ka, saskaņā ar Konvencijas 1. pantu, sākotnējā atbildība par Konvencijā garantēto tiesību un brīvību piemērošanu un izpildi gulstas uz nacionālajām institūcijām, un līdz ar to sūdzības mehānisms Tiesā patiešām ir **subsidiārs** attiecībā pret iekšzemes cilvēktiesību aizsardzības līdzekļiem.*

*Tomēr 13. pantā un 35. panta pirmajā daļā, kas savā starpā ir tuvu radnieciskas, tieši izpaužas Tiesas darbības **subsidiārais raksturs** [..]. No tā izriet, ka 13. panta garantiju nepilnīga piemērošana grautu Tiesas subsidiāro dabu Konvencijas sistēmā un, vispārīgi raugoties, vājinātu Konvencijas iedibināto cilvēktiesību aizsardzības shēmu gan nacionālajā, gan starptautiskajā līmenī [..]. Līdz ar to nepilnīga uzraudzība pār iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu pastāvēšanu un darbību grautu šīs 13. panta garantijas un padarītu par iluzorām; bet Konvencija ir domāta, lai garantētu praktiskas un efektīvas tiesības, nevis teorētiskas un iluzoras [..]. Tātad,*

⁶¹³ Jeb, precīzāk sakot, Eiropas Cilvēktiesību komisijā, kas nodarbojās ar visu pieteikumu sākotnējo izskatīšanu pirms Vienpadsmitā protokola spēkā stāšanās.

⁶¹⁴ *Ringelsen v. Austria*, § 89, 16 July 1971, Series A no. 13; *Lehtinen v. Finland* (dec.), no. 39076/97, 14 October 1999.

⁶¹⁵ *Kozacioğlu v. Turkey* [GC], no. 2334/03, § 40, 19 February 2009.

⁶¹⁶ *D.H. and Others v. the Czech Republic* [GC], no. 57325/00, §§ 116-118, 13 November 2007.

⁶¹⁷ *Financial Times Ltd and Others v. the United Kingdom*, no. 821/03, §§ 43-44, 15 December 2009.

⁶¹⁸ *McFarlane v. Ireland* [GC], no. 31333/06, § 84, 10 September 2010.

⁶¹⁹ *Barry v. Ireland*, no. 18273/04, §§ 49-55, 15 December 2005.

⁶²⁰ *McFarlane v. Ireland* [GC], no. 31333/06, § 88, 10 September 2010.

pretēji valdības teiktajam, subsidiaritātes princips nenozīmē atteikšanos no iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu uzraudzīšanas.

Tāpat ir taisnība, ka iekšzemes tiesību iztulkošana, piemērošana un konstitucionalitātes jautājumu risināšana ir vispirms nacionālo institūciju un it sevišķi tiesu uzdevums [..]. Tomēr, saskaņā ar Tiesas judikatūru par iekšzemes tiesību normu iztulkošanu un piemērošanu, Tiesas uzdevums atbilstoši Konvencijas 19. pantam ir nodrošināt Konvencijas Līgumslēdzēju Pušu uzņemto saistību ievērošanu; tāpat tās uzdevums nav dalībvalsts tiesas pirmšķietami pielaisto faktisko vai tiesisko kļūdu konstatēšana, izņemot gadījumu, kad – un tikai tiktāl, cik – tās var būt izraisījušas Konvencijā aizsargāto tiesību un brīvību pārkāpumu [..].

Līdz ar to jautājums, uz kuru Tiesai ir jāatbild šajā lietā, ir šāds: vai veids, kādā iekšzemes tiesības ir tikušas iztulkotas un piemērotas, ir radījis sekas, kas saskan ar Konvencijas pamatprincipiem Tiesas judikatūras sniegtās interpretācijas izpratnē [..]. 13. panta kontekstā Tiesas loma ir noteikt, vai, ņemot vērā pušu paskaidrojumus, piedāvātie tiesību aizsardzības līdzekļi bija efektīvi līdzekļi, kas bija pieejami pieteicējam teorijā un praksē, tas ir, vai tie bija pieejami, vai tie spēja labot apstrīdēto situāciju un vai tiem bija saprātīgas izredzes uz veiksmīgu lietas iznākumu [..].”⁶²¹

Lietā *Sakhnovskiy v. Russia* ECT jau lakoniskāk un kategoriskāk paziņoja, ka “**subsidiaritātes princips nav interpretējams tā, lai tas ļautu valstīm izvairīties no Tiesas jurisdikcijas**”.⁶²²

1.3.2. Pieejamība

Sāksim ar **pieejamības** nosacījumu. Tas būtībā nozīmē četras lietas: 1) iekšējam tiesību aizsardzības līdzeklim ir skaidri jāpastāv teorijā un praksē; 2) pieteicējam ir jābūt iespējai reāli panākt lietas ierosināšanu un izskatīšanu; 3) pieeja šim līdzeklim nedrīkst būt apgrūtināta ar pārmērīgām tiesiskām prasībām; 4) nedrīkst būt arī pārmērīgi faktiski šķēršļi. Aplūkosim katru no šiem īpašajiem nosacījumiem pēc kārtas.

Pirmkārt, konkrētajam procesuālajam līdzeklim “pietiekami skaidri jāpastāv gan teorijā, gan praksē” atbildētājvalsts tiesību sistēmā. Tāpat ir jābūt pietiekami skaidri noteiktam, kura institūcija ir kompetenta izskatīt šāda veida lietas; kādi ir iesniegšanas termiņi un formālie nosacījumi; kā notiek process; kādas ir tā dalībnieku tiesības un pienākumi; kur un kā var (ja var) pārsūdzēt kompetentās institūcijas pieņemto lēmumu, utt. Tas viss var būt noteikts vai nu nacionālajos normatīvajos aktos, vai arī – ja attiecīgās valsts tiesību tradīcijas to pieļauj – pietiekami skaidrā un sabiedrībai pieejamā judikatūrā.

Tiesību aizsardzības līdzekļa pieejamības nosacījumu labi ilustrē ECT izskatītā lieta *Kornakovs v. Latvia*. Pieteicējam šajā lietā bija celta apsūdzība par laupīšanu un bandītismu, un viņš pavadīja apcietinājumā piecus gadus, gaidīdams pirmās instances tiesas spriedumu. Savā pieteikumā ECT viņš formulēja vairākas sūdzības, tostarp par pirmstiesas apcietinājuma prettiesiskumu (ECTK 5. panta pirmā daļa). Latvijas valdība savos atbildes paskaidrojumos pārmeta pieteicējam iekšējo tiesību

⁶²¹ *McFarlane v. Ireland* [GC], no. 31333/06, §§ 112-114, 10 September 2010.

⁶²² *Sakhnovskiy v. Russia* [GC], no. 21272/03, § 76, 2 November 2010.

aizsardzības līdzekļu neizsmelšanu, norādot cita starpā uz toreiz spēkā esošā Latvijas Kriminālprocesa kodeksa 95. panta trešo daļu, kas ļoti vispārīgā kārtā uzskaitīja apsūdzētā procesuālās tiesības (“ieteikt lūgumus; [...] iesniegt sūdzības par izziņas izdarītāja, prokurora un tiesas darbībām un lēmumiem; [...]”, utt.). ECT savā atsevišķajā lēmumā par lietas pieņemamību šo valdības argumentu noraidīja, jo minētā norma nenoteica nedz sūdzību iesniegšanas formālos nosacījumus un izskatīšanas kārtību, nedz arī institūcijas, kurām šādas sūdzības būtu piekritis. Līdz ar to Kriminālprocesa kodeksa 95. pants pats par sevi nerādīja nekādu reālu apstrīdēšanas vai pārsūdzēšanas procedūru un valdībai nebija nekāda pamata to piesaut, lai pārņemtu pieteicējam EctK 35. panta pirmās daļas neievērošanu. ECT atzina pieteikumu par pieņemamu izskatīšanai pēc būtības.⁶²³

Latvijas valdība tomēr mēģināja vēlreiz celt iebildumu par iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu neizsmelšanu, šoreiz gan citā aspektā. Tā atsaucās uz Satversmes 92. panta trešo teikumu (“Nepamatota tiesību aizskārums gadījumā ikvienam ir tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu”) un uz Satversmes tiesas 2001. gada 5. decembra spriedumu, ar kuru tika atzīta šīs konstitucionālās normas tieša un nepastarpināta piemērojāmība arī bez jebkāda konkretizējoša likuma. Šajā spriedumā Satversmes tiesa bija atzinusi: “[j]a iesniedzējs uzskata, ka viņa tiesības ir nepamatoti aizskartas, viņš, atsaucoties tieši uz Satversmes 92. panta trešo teikumu, ir tiesīgs griezties vispārējās jurisdikcijas tiesā ar prasību par atbilstīga atlīdzinājuma piedziņu.”⁶²⁴ Pēc valdības domām, pieteicējam bija jāizmanto šī Satversmes tiesas atzītā iespēja. Lai gan formāli valdībai šajā procesa stadijā vairs nebija tiesību celt šādu jaunu iebildumu, ECT savā spriedumā tomēr to izskatīja un nonāca pie lakoniska slēdziena, ka arī tagad tai nav pamata atkāpties no sava iepriekšējā secinājuma par atbilstoša tiesību aizsardzības līdzekļa neesamību Latvijas tiesību sistēmā.⁶²⁵ Vairākās citās lietās ECT precizēja, ka Satversmes tiesas spriedumā lietotais formulējums bija pārāk vispārīgs un ka valdība nebija iesniegusi nevienu konkrētu piemēru, kad Latvijas tiesas būtu reāli pieņēmušas un izskatījušas privātpersonas pieteikumu, pamatojoties uz šo spriedumu. Tātad valdība nebija pierādījusi, ka šāds tiesību aizsardzības līdzeklis patiešām pastāvētu “gan teorijā, gan praksē”.⁶²⁶

Tāda pati ir ECT attieksme pret atbildētājvalsts valdības piesaukto iespēju tieši atsaukties uz

---

⁶²³ *Kornakovs v. Latvia* (dec.), no. 61005/00, 21 October 2004.

⁶²⁴ LR Satversmes tiesas 05.12.2001. spriedums lietā Nr. 2001-07-0103 “Par likuma “Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu” 2. panta un Ministru kabineta 1998.gada 31. augusta noteikumu nr. 327 “Pieteikumu iesniegšanas un izskatīšanas, lēmumu pieņemšanas, darba garantiju un sociālo garantiju atjaunošanas un zaudējumu atlīdzības izmaksas kārtība” 3. punkta 1. apakšpunkta atbilstību Satversmes 91. un 92. pantam”. Latvijas Vēstnesis, 2001. 7.decembris, nr. 178.

⁶²⁵ *Kornakovs v. Latvia*, no. 61005/00, §§ 83-85, 15 June 2006. Sk. arī tajos pašos datumos pasludinātos lēmumus un spriedumus vienlaicīgi skatītajās lietās: *Moisejevs v. Latvia* (dec.), no. 64846/01, 21 October 2004, un *Moisejevs v. Latvia*, no. 64846/01, §§ 86-88, 15 June 2006; *Jurjevs v. Latvia* (dec.), no. 70923/01, 21 October 2004, un *Jurjevs v. Latvia*, no. 70923/01, §§ 33-35, 15 June 2006.

⁶²⁶ *Gaļins v. Latvia* (dec.), no. 13265/02, 22 November 2007; *Ž. v. Latvia*, no. 14755/03, § 64, 24 January 2008; *Bazjaks v. Latvia*, no. 71572/01, § 133, 19 October 2010.

Konvenciju iekšzemes tiesās.⁶²⁷

Otrkārt, procesuālā līdzekļa pieejamība nozīmē to, ka pieteicējam ir jābūt iespējai panākt lietas ierosināšanu un izskatīšanu attiecīgajā institūcijā. Piem., ja persona ceļ civilprasību un visi formālie nosacījumi ir izpildīti, tad tiesai principā ir pienākums reāli izskatīt šo prasību un, ja tā nolemj to noraidīt, tad noraidījums paužams pamatota un motivēta nolēmuma formā. Tas pats sakāms par apelācijas un kasācijas procesu. Tāpat arī kriminālprocesa jomā “[a]matpersonai, kura pilnvarota veikt kriminālprocesu, ikvienā gadījumā, kad kļuvis zināms kriminālprocesa uzsākšanas iemesls un pamats, ir pienākums savas kompetences ietvaros uzsākt kriminālprocesu un novest to līdz Krimināllikumā paredzētajam krimināltiesisko attiecību taisnīgam noregulējumam”⁶²⁸. Šajā ziņā šie tiesību aizsardzības līdzekļi ir “pieejami” pieteicējam, un tie saskaņā ar ECtK 35. panta pirmo daļu ir jāizmēģina. Taču šis izsmelšanas pienākums neattiecas uz tādiem procesiem, kuru ierosināšana ir pilnīgi atkarīga no kādas iestādes vai amatpersonas diskrecionārās varas; tie ir procesi, kuros pieteicējam nav skaidri formulētu izredžu panākt savas lietas izskatīšanu pēc būtības. Pielietojot šo otro “pieejamības” kritēriju, ECT ir atzinusi, ka neietilpst ECtK 35. panta pirmās daļas tvērumā jebkurš procesuāls līdzeklis, kas nav tieši pieejams pieteicējam un ir atkarīgs no kāda starpnieka diskrecionārās varas īstenošanas (un tātad no pieteicēja nevar prasīt to izsmelšanu).⁶²⁹

ECtK 35. panta pirmās daļas prasībām neatbilst arī pieteikums par tiesvedības atjaunošanu lietā, kurā galīgais nolēmums ir stājies likumīgā spēkā (vai tas būtu sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem vai citādi).⁶³⁰ Piem., vairākās lietās pret Krieviju ECT noraidīja valdības argumentu, ka pieteicējiem bija jāvērsas tiesā ar lūgumu atjaunot tiesvedību krimināllietā pēc galīgā notiesājošā sprieduma spēkā stāšanās, gk. tāpēc, ka šis procesuālais līdzeklis nebija aprobežots ne ar kādiem termiņiem un tam trūka nepieciešamās noteiktības (tas varēja tikt izmantots jebkad, pat ilgu laiku pēc galīgā sprieduma).⁶³¹ Tomēr jāpiezīmē, ka atsevišķos izņēmuma gadījumos šāds procesuāls līdzeklis var tikt atzīts par pieteicējam pieejamu un tātad izsmeļamu saskaņā ar Konvencijas 35. panta pirmo daļu. Var tomēr izrādīties, ka konkrētās valsts tiesību sistēmā šis līdzeklis ir pieejams un efektīvs.⁶³² Var gadīties arī tā, ka spēkā stājušās sprieduma atcelšana attiecīgās atbildētājvalsts tiesību sistēmā ir vienīgais veids, kā šī valsts var labot apstrīdēto situāciju.⁶³³

Treškārt, pieeja iekšējam tiesību aizsardzības līdzeklim nedrīkst būt apgrūtināta ar pārmērīgām

---

⁶²⁷ *Slavgorodski v. Estonia* (dec.), no. 37043/97, 9 March 1999.

⁶²⁸ Kriminālprocesa likuma 6. pants 2009. gada 12. marta likuma redakcijā, kas stājās spēkā 2009. gada 1. jūlijā.

⁶²⁹ *Tănase v. Moldova* [GC], no. 7/08, § 122, 27 April 2010.

⁶³⁰ *Çınar v. Turkey* (dec.), no. 48155/99, 13 November 2003; *Prystavska v. Ukraine* (dec.), no. 21287/02, 17 December 2002.

⁶³¹ *Berdzenishvili v. Russia* (dec.), no. 31697/03, 29 January 2004; *Shulepov v. Russia*, no. 15435/03, § 23, 26 June 2008; *Adzhigovich v. Russia*, no. 23202/05, § 21, 8 October 2009; *Shilbergs v. Russia*, no. 20075/03, § 118, 17 December 2009; *Sakhnovskiy v. Russia* [GC], no. 21272/03, § 42, 2 November 2010.

⁶³² *K.S. and K.S. AG v. Switzerland*, no. 19117/91, Commission decision of 12 January 1994, DR 76-B, p. 70.

⁶³³ *Kiiskinen and Kovalainen v. Finland* (dec.), no. 26323/95, 1 June 1999; *Nikula v. Finland* (dec.), no. 31611/96, 30 November 2000.

tiesiskām prasībām. Piem., jautājumā par to, cik pilnīgi un precīzi pieteicējam ir jāmotivē sava prasība (pieteikums, sūdzība, pārsūdzība utt.) nacionālajā līmenī, pastāv liela dažādība ne tikai dažādu dalībvalstu likumos, bet dažkārt pat vienas un tās pašas valsts iekšienē atkarībā no procesa veida. Ja raugāties uz šo motivācijas prasību jau minēto triju lielo principu gaismā (valstu suverenitātes aizsardzība, subsidiaritāte, tiesību efektivitāte), tad jāsecina, ka tā pieder pie dalībvalstu suverēno prerogatīvu loka; valstis ir tiesīgas savās institucionālajās sistēmās noteikt dažādas procesuālās prasības, un privātpersonām attiecīgi ir pienākums šīs prasības pildīt. M. Lanterš uzskata, ka pienākums motivēt iekšzemes sūdzību vai pārsūdzību pats par sevi ir vērtējams pozitīvi, jo tas veicina padziļinātu un vispusēju lietas izskatīšanu valsts līmenī.⁶³⁴ Protams, šī atziņa nav absolūta, jo to ierobežo tiesību efektivitātes princips: tā paliek spēkā tikai tikmēr, kamēr motivācijas prasība nerada pieteicējam reālu un praktiski nepārvaramu šķērslī; vai tas tā ir, tas ir atkarīgs no katras konkrētās lietas īpatnībām.⁶³⁵

Tieši tas pats ir sakāms par dalībvalstu procesuālo tiesību normām par personu *locus standi*: ja konkrētā persona noteiktā lietu kategorijā nav tiesīga celt prasību tiesā (jo iekšzemes tiesības neatzīst viņu par ieinteresētu personu), tad attiecīgais procesuālais līdzeklis tai nav pieejams.⁶³⁶ No otras puses, no visa nupat teiktā var secināt: ja likums prasa potenciālajam procesa dalībniekam pierādīt savu objektīvo ieinteresētību lietas iznākumā, tad šāds nosacījums pats par sevi nepadara konkrēto tiesību aizsardzības līdzekli par nepieejamu, izņemot gadījumus, kad konkrētās lietas apstākļos šī prasība kļūst par reālu šķērslī pieteicēja pieejai tiesai.⁶³⁷ Tieši tas pats ir sakāms arī par obligātajiem tiesāšanās izdevumiem (valsts nodevu, drošības naudu u.tml.): tie paši par sevi ir leģitīmi un to noteikšana un uzlikšana ir un paliek dalībvalstu kompetencē, ja vien konkrētās lietas apstākļi nepadara tos par nepārvaramu šķērslī (piem., pieteicējs ir mazturīgs un nevar atļauties samaksāt tiesas izdevumus, bet efektīvu un reālu valsts nodrošinātu juridisko palīdzību attiecīgās kategorijas lietās iekšzemes tiesību normas neparedz).⁶³⁸

Visbeidzot, **ceturtais** lielais iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamības komponents ir faktisku šķēršļu neesamība šo līdzekļu īstenošanā. Jāatgādina, ka viena no pamatidejām, kas caurvij visu ECT judikatūru tās kopumā, ir šāda: faktiskais apstākļis var izraisīt ECtK pārkāpumu tikpat labi, cik tiesisks; šī ideja tieši izriet no autora jau pieminētā tiesību efektivitātes principa. Tāpēc ECT ir uzsvērusi, ka “valsts iestāžu apzināti radītajiem apstākļiem ir jābūt tādiem, lai ieinteresētajām

---

⁶³⁴ Lanter M. L'épuisement des voies de recours internes et l'exigence du délai de six mois. In: Dourneau-Josette P., Lambert Abdelgawad E. (sous la dir.), Quel filtrage des requêtes par la Cour européenne des droits de l'homme?. Strasbourg: Editions du Conseil de l'Europe, 2011, p. 68.

⁶³⁵ Sk., piem.: *Ankerl v. Switzerland*, 23 October 1996, § 34, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-V.

⁶³⁶ Sk., piem., *X and Y v. the Netherlands*, 26 March 1985, Series A no. 91.

⁶³⁷ Lanter M. L'épuisement des voies de recours internes et l'exigence du délai de six mois. In: Dourneau-Josette P., Lambert Abdelgawad E. (sous la dir.), Quel filtrage des requêtes par la Cour européenne des droits de l'homme?. Strasbourg: Editions du Conseil de l'Europe, 2011, p. 68.

⁶³⁸ *Airey v. Ireland*, §§ 24-28, 9 October 1979, Series A no. 32. Sk. arī: *Van Oosterwijk v. Belgium*, § 38, 6 November 1980, Series A no. 40, un *Millot v. Switzerland*, no. 12978/87, Commission decision of 6 July 1989, nepublicēts.

personām būtu reāla iespēja” attiecīgo procesuālo līdzekli izmantot.⁶³⁹

Labu ilustrāciju šim trešajam nosacījumam sniedz lieta *Čonka v. Belgium*, kurā runa bija par beļģu iestāžu organizētu plaša mēroga Slovākijas čigānu aizturēšanu un izraidīšanu uz Slovākiju. Konkrētajā lietā pieteicēji sūdzējās, cita starpā, par prettiesisku brīvības atņemšanu izraidīšanas ietvaros (ECTK 5. panta pirmās daļas “f” punkts). Savukārt atbildētājvalsts valdība apgalvoja, ka izsmelšanas prasība nebija ievērota, jo pieteicēji nebija apstrīdējuši savu ieslodzījumu kompetentajā Beļģijas tiesā. ECT pievienoja šo valdības iebildumu lietas būtībai un to noraidīja. Tā konstatēja veselu faktisku apstākļu kopu, kas konkrētajā lietā bija padarījuši pieteicēju pieeju tiesai par nereālistisku. Piem., pieteicējiem izsniegtā informācija par pārsūdzēšanas iespējām bija nodrukāta ļoti sīkiem burtiem un viņiem nesaprotamā valodā; vairākiem desmitiem čigānu ģimeņu tika piešķirts viens vienīgs tulkis, kamēr viņi tika turēti policijas nodaļā (bet nelegālo imigrantu tranzīta centrā tulka vispār nebija); šādos apstākļos pieteicējiem nebija nekādu reālu iespēju sazināties ar advokātu; visbeidzot, tiesas darba laiki bija tādi, ka tā tik un tā būtu varējusi izskatīt pieteikumu tikai pēc pieteicēju faktiskās izraidīšanas dienas.⁶⁴⁰ Tātad šajā konkrētajā gadījumā valdības piesauktā pārsūdzības iespēja nebija “pieejama”, neatbilda Konvencijas 35. panta pirmās daļas prasībām un tā nebija jāizsmel.

1.3.3. Efektivitāte

Otrais lielais pamatnosacījums, lai iekšējs tiesību aizsardzības līdzeklis būtu izsmelams saskaņā ar Konvencijas 35. panta pirmo daļu, ir šā līdzekļa efektivitāte. Šis nosacījums – kurš acīmredzami sakņojas tiesību efektivitātes principā –, nozīmē, ka procesuālajam līdzeklim ir jādod pieteicējam reāla iespēja novērst vai labot apstrīdēto situāciju, kas, viņaprāt, pārkāpj Konvenciju.⁶⁴¹ Tiesību aizsardzības līdzekļa efektivitātei ir divi pamataspekti, kurus autors attiecīgi nosauktu par “institucionālo” un “funkcionālo”.

Pirmais – “**institucionālais**” – aspekts nozīmē, ka konkrētajai institūcijai attiecīgās valsts tiesību sistēmā ir jābūt tiesīgai un pilnvarotai pieņemt saistošu un izpildāmu lēmumu, kas spētu novērst vai labot pirmšķietamo pārkāpumu. Saskaņā ar šo kritēriju tipisks piemērs tiesību aizsardzības līdzeklim, kas nav jāizsmel, ir vēršanās pie tiesībsarga.⁶⁴² Arī sūdzība vai pārsūdzība hierarhiskā kārtībā nav efektīvs procesuāls līdzeklis, kas būtu jāizsmel.⁶⁴³

Otrais – “**funkcionālais**” – efektivitātes aspekts nozīmē, ka tiesību aizsardzības līdzeklim ir jābūt spējīgam reāli panākt pirmšķietamā Konvencijas pārkāpuma novēršanu vai labošanu. Autors

⁶³⁹ *Čonka v. Belgium*, no. 51564/99, § 46, 5 February 2002.

⁶⁴⁰ *Čonka v. Belgium*, no. 51564/99, §§ 35, 44-45, 5 February 2002.

⁶⁴¹ *Akdivar and Others v. Turkey*, 16 September 1996, § 68, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-IV.

⁶⁴² *Egmez v. Cyprus*, no. 30873/96, §§ 66-73, 21 December 2000.

⁶⁴³ *Horvat v. Croatia*, no. 51585/99, § 47, 26 July 2001; *Hartman v. the Czech Republic*, no. 53341/99, § 66, 10 July 2003; *Von Hoffen v. Liechtenstein*, no. 5010/04, § 41, 27 July 2006.

tīšām lieto šos abus vārdus – “novērst” un “labot” – jo tie atspoguļo divus dažādus apstrīdētās situācijas risinājuma veidus, atkarībā no konkrētās lietas apstākļiem. Šeit var būt triju veidu situācijas.

Pirmkārt, ja pieteicējs sūdzas par pirmšķietamu pārkāpumu, kas vēl nav noticis, bet draud notikt un izraisīt smagas nenovēršamas sekas, – tad tiesību aizsardzības līdzeklim ir jābūt spējīgam šo draudošo pārkāpumu *novērst*, lai tas neiestātos. Tādēļ, ja pieteicējs sūdzas par izraidīšanu vai izdošanu uz citu valsti, kur viņam var draudēt nogalināšana, spīdzināšana vai necilvēcīga vai pazemojoša apiešanās, tad no viņa var prasīt tikai tādu procesuālu līdzekļu izsmelšanu, ar kuriem var apturēt apstrīdētā lēmuma izpildi.⁶⁴⁴ Pretējā gadījumā tiktu pārkāpts tiesību efektivitātes princips un ECtK garantijas tiktu padarītas par pilnīgi iluzorām; nav īpašas jēgas iedarbināt ECtK mehānismu tikai tad, kad persona jau ir izdota uz ārzemēm un tur nogalināta. No otras puses, ja izraidīšana draud izraisīt tikai privātās un ģimenes dzīves aizskārumu (ECtK 8. pants), bet smagas un nenovēršamas sekas pieteicēja dzīvībai un veselībai nedraud, tad tiesību aizsardzības līdzeklim nav obligāti jābūt apveltītam ar šādu apturošu (*suspensīvu*) spēku. Šādos gadījumos pietiek, ja valsts sniedz pieteicējam “efektīvu iespēju apstrīdēt lēmumu par izraidīšanu vai uzturēšanās atļaujas liegumu” un nodrošina, lai “attiecīgie jautājumi tiktu vispusēji un ar pietiekamām procesuālām garantijām izskatīti kompetentā iekšzemes tiesu iestādē, kuras neatkarība un objektivitāte tiek adekvāti nodrošināta”.⁶⁴⁵ Ja nacionālajā tiesību sistēmā ir pieejams šim formulējumam atbilstošs procesuāls līdzeklis, tad tas principā atbilst ECtK 13. panta prasībām un tāpat ir jāizmēļ saskaņā ar 35. panta pirmo daļu.

Otrkārt, ja tiek apstrīdēts pirmšķietams *smags un ilgstošs* pārkāpums, kurš pieteikuma iesniegšanas brīdī joprojām turpinās, tad tiesību aizsardzības līdzeklim (vai līdzekļu kopumam) ir jābūt spējīgam gan to *novērst* (t.i., pārtraukt, lai tas neturpinātos), gan arī *labot*, atlīdzinot jau nodarītos zaudējumus. Piem., lietās par sliktiem ieslodzījuma apstākļiem ECtK ir noteikusi, ka preventīvajiem un kompensējošajiem tiesību aizsardzības līdzekļiem nacionālajā tiesību sistēmā ir jābūt komplementāriem, t.i., savstarpēji papildinošiem. Tāpat iespējai prasīt zaudējumu atlīdzību ir jābūt, taču valsts nedrīkst ar to aprobežoties; tai ir jārada arī efektīvs mehānisms, kas ļautu ātri *izbeigt* ECtK 3. pantā aizliegto apiešanos. Kā īsti to izdarīt, tā ir valsts brīva izvēle: tā var būt vai nu ieslodzītā atļaišana brīvībā, vai arī viņa pārcelšana uz citu, labāk iekārtotu kameru vai cietumu, vai pat ātra remontdarbu un citu pārveidojumu veikšana tajā pašā kamerā. Galvenais ir tas, lai nepienācīgos apstākļos turētajam ieslodzītajam būtu iespēja vēl sava ieslodzījuma laikā panākt apstrīdēto apstākļu maiņu. Pretējā gadījumā “iespējamās zaudējumu atlīdzības perspektīva riskētu legitimēt ar [3.] pantu nesavienojamas ciešanas un nopietni vājināt valstu pienākumu saskaņot savas normas ar Konvencijas

⁶⁴⁴ *Čonka v. Belgium*, no. 51564/99, §§ 79-83, 5 February 2002; *Gebremedhin [Gaberamadhien] v. France*, no. 25389/05, § 66, 26 April 2007; *M.S.S. v. Belgium and Greece* [GC], no. 30696/09, § 293, 21 January 2011; *Hirsi Jamaa and Others v. Italy* [GC], no. 27765/09, §§ 199-200, 23 February 2012.

⁶⁴⁵ *De Souza Ribeiro v. France* ([GC], no. 22689/07, § 83, 13 December 2012.

prasībām”.⁶⁴⁶ Ja valsts šādu preventīvu procesuālu līdzekli neparedz, tad tā principā pārkāpj ECtK 13. pantu, bet, ja šāds līdzeklis pastāv, tad tas ir obligāti jāizsmel.

Prasība ieviest preventīvus tiesību aizsardzības līdzekļus tomēr neattiecas uz visām lietām, kurās pirmšķietamais pārkāpums ir ilgstošs un turpinās pieteikuma iesniegšanas brīdī. Šādu prasību ECT ir formulējusi tikai *nopietnāko* pārkāpumu lietās, kurās ir runa par tiesībām uz dzīvību, necilvēcīgu vai pazemojošu apiešanos vai brīvības atņemšanu. Citās ilgstošu pārkāpumu lietās, kas tik dzīvīgi svarīgas personas intereses neskar – piem., lietās par tiesvedības ilgumu vai iekšzemes tiesu taisīto spriedumu neizpildi civillietās –, ECtK 13. pants principā ļauj aprobežoties ar kompensējoša rakstura līdzekļiem. Precīzāk sakot, tas atstāj valstij izvēles brīvību: vai nu *novērst* pārkāpumu (piem., pāatrinot lietas izskatīšanu vai panākot tiesas sprieduma izpildi), vai arī *labot* tā sekas, atlīdzinot zaudējumus.⁶⁴⁷ ECT ieskatā vislabākais un vēlamais risinājums šāda tipa lietās ir preventīva līdzekļa esamība vai – vēl labāk – abu veidu līdzekļu kombinācija. Tomēr no ECtK 13. panta viedokļa ir pietiekami, ja pieteicējam tiek garantēta iespēja panākt sev nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu.⁶⁴⁸

Ja valsts ir izvēlējusies “maksimālo variantu” un ir paredzējusi savā tiesību sistēmā preventīva rakstura līdzekli (kas patiešām spēj paātrināt lietas izskatīšanu, panākt sprieduma izpildi, u.tml.), tad pieteicējam saskaņā ar 35. panta pirmo daļu tas noteikti ir jāizsmel.⁶⁴⁹ Savukārt, ja paralēli preventīvajam vienlaikus pastāv arī kompensējošais tiesību aizsardzības līdzeklis, tad tas principā nav jāizmanto, – atbilstoši jau iepriekš minētajam vispārējam principam, ka, ja pieteicējam ir pieejami divi vai vairāki pirmšķietami vienādi efektīvi apstrīdēšanas vai pārsūdzēšanas ceļi un viņš ir izmantojis vienu no tiem, tad pārējos viņam nav pienākuma izsmelt.⁶⁵⁰

Ja dalībvalsts tomēr izvēlas “minimālo variantu” un ievieš tikai kompensējošu līdzekli, tad ECT “ir jāatstāj tai lielāka novērtēšanas brīvības robeža, lai tā varētu organizēt šo iekšējo tiesību aizsardzības līdzekli saskaņā ar savu tiesību sistēmu un tās tradīcijām un ievērojot valstī pastāvošo

---

⁶⁴⁶ *Ananyev and Others v. Russia*, nos. 42525/07, 60800/08, § 98, 10 January 2012; *Varga and Others v. Hungary*, nos. 14097/12 et al., § 49, 10 March 2015; *Yengo v. France*, no. 50494/12, § 50, 21 May 2015.

⁶⁴⁷ Sk., piem.: *Mifsud v. France* (dec.) [GC], no. 57220/00, § 17, 11 September 2002; *Scordino v. Italy* (no. 1) [GC], no. 36813/97, § 187, 29 March 2006, un *Burdov v. Russia* (no. 2), no. 33509/04, § 99, 15 January 2009.

⁶⁴⁸ *Burdov v. Russia* (no. 2), no. 33509/04, §§ 98-99, 15 January 2009; *McFarlane v. Ireland* [GC], no. 31333/06, § 108, 10 September 2010; *Rutkowski and Others v. Poland*, no. 72287/10, § 173 (c)-(d), 7 July 2015. ECT “pedagoģiskais” *obiter dictum* par preventīva tiesību aizsardzības līdzekļa vēlamību atbilst ECtK 53. panta garam, kas, kā jau teikts iepriekš, nosaka tiesību minimālo garantiju principu. Tomēr jāatceras, ka ECT pieeja tiesību aizsardzības līdzekļu efektivitātes jautājumam ir un paliek kazuistiska un konkrētās lietas apstākļos var būt tā, ka arī ārpus nopietnākajām lietām par vitāli svarīgu interešu aizskārumiem kompensējošs tiesību aizsardzības līdzeklis var izrādīties neefektīvs; sk., piem.: *Barry v. Ireland*, no. 18273/04, §§ 49-55, 15 December 2005, un *Vasilev and Doycheva v. Bulgaria*, no. 14966/04, § 29, 31 May 2012.

⁶⁴⁹ Šeit gan ECT judikatūrā ir paredzēts izņēmums: no pieteicēja nevar prasīt, lai viņš izmantotu preventīvu procesuālu līdzekli lietās par tādu iekšzemes tiesu spriedumu neizpildi, kuros atbildētāja ir valsts; tas tiek pamatots ar atziņu, ka valstij ir pašai pienākums prioritārā kārtā nodrošināt šādu spriedumu izpildi un ka rūpes par to nevar pārlīkt uz pieteicēja pleciem; sk.: *Burdov v. Russia* (no. 2), no. 33509/04, § 98, 15 January 2009.

⁶⁵⁰ Sk., piem., *Kaniewski v. Poland*, no. 38049/02, §§ 36-38, 8 November 2005, vai *Marek Bogusław v. Poland*, no. 34103/03, § 25, 29 July 2008.

dzīves līmeni”.⁶⁵¹ Šā teikuma pēdējā daļa nozīmē, ka, ja iekšzemes praksē attiecīgajās lietās pieteicējiem nav reālu izredžu saņemt tik lielas summas, cik šādās lietās parasti piešķir ECT saskaņā ar ECtK 41. pantu, tad tas pats par sevi nepadara kompensācijas prasību par neefektīvu.⁶⁵² No otras puses, valsts novērtēšanas brīvība nav neierobežota un kompensējošajam tiesību aizsardzības līdzeklim ir jāatbilst noteiktām minimālām prasībām. Lietā *Burdov v. Russia* ECT noformulēja šo prasību kopsavilkumu: lai prasība par zaudējumu atlīdzību būtu efektīva, tai ir jātiek izskatītai saprātīgā laikā; piespriestā naudas summa ir jāizmaksā pēc iespējas ātrāk, bet katrā ziņā ne vēlāk kā sešus mēnešus no attiecīgā lēmuma vai nolēmuma spēkā stāšanās dienas; prasības izskatīšanai ir jānotiek uz tādu procesuālu normu pamata, kas atbilst taisnīguma principam ECtK 6. panta pirmās daļas izpratnē; lietas izskatīšanas izdevumiem nav jāuzliek pieteicējam pārmērīga nasta (ja prasība ir pirmšķietami pamatota); piespriestajām summām nav jābūt *pārmērīgi mazām* salīdzinājumā ar ECT piespriesto taisnīgo atlīdzinājumu līdzīgās lietās (pat ja tās var būt mazākas); visbeidzot, pieteicējam principā ir jābūt iespējai saņemt ne tikai materiālā, bet arī morālā kaitējuma atlīdzību (precīzāk sakot, ir jābūt apgāžamai, bet stiprai prezumpcijai par morālā kaitējuma esamību).⁶⁵³ Ja kompensējoša rakstura tiesību aizsardzības līdzeklis atbilst šīm prasībām, tad tas saskaņā ar ECtK 35. panta pirmo daļu ir jāizsmel.

Treškārt, ja pirmšķietamo pārkāpumu izraisošā situācija ir vienreizēja un/vai jau ir izbeigusies, tad runa var būt tikai par pārkāpuma *labošanu*, t.i., zaudējumu atlīdzināšanu. Piem., ja pieteicējs sūdzas par ieslodzījuma apstākļiem, kas pieteikuma iesniegšanas brīdī jau ir izbeigušies (jo viņš ir ticis atbrīvots vai pārcelts uz citu kameru, kurā apstākļi atbilst ECT judikatūrā formulētajām prasībām), tad prasība par zaudējumu atlīdzināšanu ir uzskatāma par efektīvu tiesību aizsardzības līdzekli un ir jāizsmel. Protams, ar nosacījumu, ka nacionālās tiesības paredz šādas prasības iespēju un ka tai ir objektīvas izredzes tikt apmierinātai.⁶⁵⁴ Ja pārkāpums ir smagi aizskāris īpaši svarīgas ECtK aizsargātas intereses (t.i., gk. tiesības uz dzīvību vai spīdzināšanas aizliegumu), tad, lai būtu efektīvam, tiesību aizsardzības līdzeklim principā ir jānodod pieteicējam iespēja saņemt morālā kaitējuma atlīdzību.⁶⁵⁵

Vispārīgi runājot par prasību pret valsti par zaudējumu atlīdzināšanu, nevar skaidri un nepārprotami pateikt, ka tā ir efektīva vai neefektīva; atbilde ir atkarīga no konkrētās lietas specifiskajiem apstākļiem. Ir jāraugās uz to, vai šāda procesa iznākums spēj labot apstrīdēto situāciju,

⁶⁵¹ *Scordino v. Italy (no. 1)* [GC], no. 36813/97, § 189, 29 March 2006.

⁶⁵² *Rutkowski and Others v. Poland*, no. 72287/10, §§ 174-175, 7 July 2015.

⁶⁵³ *Burdov v. Russia (no. 2)*, no. 33509/04, §§ 99-100, 15 January 2009. Sk. arī: *Wasserman v. Russia (no. 2)*, no. 21071/05, §§ 49-51, 10 April 2008; *Vassilios Athanasiou and Others v. Greece*, no. 50973/08, § 55, 21 December 2010, un *Ümmühan Kaplan v. Turkey*, no. 24240/07, § 72, 20 March 2012. Šīs prasības tika sākotnēji formulētas lietās par tiesvedības ilgumu. *Bourdov* lietā tās tika attiecinātas arī uz lietām par tiesas spriedumu neizpildi, un nav nekāda pamata tās nepiemērot arī citās lietu kategorijās par ilgstošiem pārkāpumiem.

⁶⁵⁴ *Lienhardt v. France (dec.)*, no. 12139/10, 13 September 2011; *Rhazali and Others v. France (dec.)*, no. 37568/09, 10 April 2012; *Ignats v. Latvia (dec.)*, no. 38494/05, 24 September 2013.

⁶⁵⁵ Sk., piem.: *McGlinchey v. the United Kingdom*, no. 50390/99, § 66, 29 April 2003.

bet tas savukārt nozīmē, ka vispirms ir jānovērtē, kāds atlīdzinājums attiecīgajā lietā būtu adekvāts un samērīgs ar nodarīto kaitējumu.

Ja pieteicējs sūdzas par Konvencijas 2. vai 3. panta pārkāpumu (attiecīgi – tiesības uz dzīvību un spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas apiešanās aizliegums), tad, ja tiesību aizskārums ir bijis acīmredzami vai pirmšķietami tīšs, tiesību aizsardzības līdzeklis ir “efektīvs” tikai tad, ja tas ļauj saukt vainīgās personas pie kriminālatbildības un sodīt.⁶⁵⁶ Šeit ir svarīgi uzsvērt, ka **ECtK nekādā gadījumā negarantē tiesības panākt citas personas notiesāšanu**; runa ir tikai par ātru un efektīvu izmeklēšanu un, ja ir savākti pietiekami pierādījumi, par lietas iztiesāšanu neatkarīgā objektīvā tiesā saprātīgos termiņos.⁶⁵⁷ Tā kā 2. un 3. panta procesuālais aspekts uzliek valsts institūcijām pienākumu efektīvi izmeklēt slepkavības vai spīdzināšanas gadījumus⁶⁵⁸, no pieteicēja tiek prasīta gk. sūdzības iesniegšana policijai, prokuratūrai vai citai likumā noteiktai izmeklēšanas iestādei un, – ja nepieciešams un ciktāl likums to ļauj – izmeklēšanas iestāžu lēmumu pārsūdzēšana. Savukārt, ja 2. vai 3. panta pārkāpums ir izdarīts aiz neuzmanības – piem., ja runa ir par ārstu nolaidību vai par ceļu satiksmes negadījumu – tad “efektīvam” līdzeklim nav obligāti jābūt krimināltiesiskam; šādos gadījumos principā pietiek ar iespēju panākt adekvātu zaudējumu atlīdzību civiltiesiskā kārtībā.⁶⁵⁹ Tātad, ja ārsta nolaidības dēļ mirušas personas tuvinieki ceļ tiesā civilprasību pret šo ārstu vai pret ārstniecības iestādi, tad ar to izsmelšanas pienākums ir uzskatāms par izpildītu.

Lai iekšējais tiesību aizsardzības līdzeklis būtu efektīvs un izsmeljams saskaņā ar ECtK 35. panta pirmo daļu, tam ir jābūt arī *objektīvi attiecināmam* uz piesaukto pārkāpumu. Piem., lietā *Baratta v. Italy* pieteicējs tika aizmuguriski notiesāts un viņam tika piespriests mūža ieslodzījums par slepkavību un dalību mafiozā grupējumā. Visā tiesvedības laikā itāļu tiesām bija zināms, ka pieteicējs atrodas apcietinājumā Brazīlijā un Itālijas iestādes ir pieprasījušas viņa izdošanu. Kad viņš beidzot tika izdots Itālijai un tur izcieta astoņus gadus no sava cietumsoda, Itālijas Konstitucionālā tiesa pasludināja par antikonstitucionālu kriminālprocesa kodeksa pantu, kurš ievērojami ierobežoja aizmuguriski notiesātas personas tiesības prasīt sprieduma pārskatīšanu un kurš bija piemērots arī pieteicēja lietā. Pamatojoties uz minēto Konstitucionālās tiesas spriedumu, pieteicējam izdevās panākt notiesājošā sprieduma galīgu atcelšanu. Process tika uzsākts no jauna pirmajā instancē; pirmās instances tiesa izbeidza krimināllietu noilguma dēļ, un prokuratūra par šo lēmumu iesniedza apelācijas sūdzību.

Savā pieteikumā ECT pieteicējs sūdzējās par vairāku ECtK normu, tostarp par 5. panta pirmās

---

⁶⁵⁶ *Hugh Jordan v. the United Kingdom*, no. 24746/94, § 141, 4 May 2001; *McShane v. the United Kingdom*, no. 43290/98, § 125, 28 May 2002; *Scavuzzo-Hager and Others v. Switzerland*, no. 41773/98, § 79, 7 February 2006.

⁶⁵⁷ Sk., piem.: *Perez c. France* [GC], no 47287/99, § 70, 12 February 2004, vai *Jurijs Dmitrijevs v. Latvia*, no. 37467/04, § 81, 2 October 2012.

⁶⁵⁸ Par to, kādi ir minimālie izmeklēšanas un iztiesāšanas standarti šādās lietās, sk.: *Armani da Silva v. the United Kingdom* [GC], no. 5878/08, §§ 229-239, 30 March 2016, un tur citēto judikatūru.

⁶⁵⁹ Sk., piem., *Calvelli and Ciglio v. Italy* [GC], no. 32967/96, § 51, 17 January 2002, vai *Lopes de Sousa Fernandes v. Portugal*, no. 56080/13, § 94, 15 December 2015.

daļas, pārkāpumu. Saskaņā ar šo normu, “[..] [n]evienam nedrīkst atņemt brīvību, izņemot sekojošos gadījumos un saskaņā ar likumā noteikto kārtību: a) ja persona tiek tiesiski aizturēta uz kompetentas tiesas sprieduma pamata; [..]” Pēc pieteicēja domām, viņa turēšana ieslodzījumā bija bijusi prettiesiska, jo tās pamatā esošais spriedums bija pieņemts, acīmredzami pārkāpjot taisnīgas tiesvedības pamatprasības: pat zinot, ka pieteicēja gadījumā nav bijis ļaunprātīgas izvairīšanās no tiesas procesa (jo viņš atradās apcietinājumā Brazīlijā), itāļu tiesas pēc viņa izdošanas tomēr atteicās pēc būtības pārskatīt aizmuguriski taisīto spriedumu. Itālijas valdība apgalvoja, ka pieteicējs nebija izsmēlis iekšējos tiesību aizsardzības līdzekļus un ka sūdzība bija priekšlaicīga. Valdības pozīcija bija šāda: otrais prokuratūras ierosinātais kriminālprocess vēl nav beidzies, bet, ja galīgais nolēmums būs pieteicējam labvēlīgs, tad viņš varēs celt prasību saskaņā ar Itālijas kriminālprocesa kodeksa 314. pantu, kas ļauj piedzīt zaudējumu atlīdzību par “netaisnīgu” pirmstiesas apcietinājumu galīga attaisnojoša tiesas sprieduma gadījumā.⁶⁶⁰

ECT šim valdības celtajam iebildumam nepiekrīta un to noraidīja. Tā konstatēja, ka, pirmkārt, iepriekšminētā Itālijas kriminālprocesa kodeksa norma kā zaudējumu atlīdzināšanas pamatu nosaka tikai apsūdzētā attaisnošanu tiesā pēc būtības, nevis patvaļīgu brīvības atņemšanu, kuru izsaucis elementāru aizstāvības tiesību pārkāpums; otrkārt, attiecīgā tiesību aizsardzības līdzekļa mērķis nav konstatēt brīvības atņemšanas prettiesiskumu ECtK 5. panta pirmās daļas izpratnē un nepieciešamības gadījumā panākt pieteicēja atbrīvošanu. Tātad valdības piedāvātais procesuālais līdzeklis nebija objektīvi attiecināms uz pieteicēja piesaukto pārkāpumu.⁶⁶¹

Kā autors jau minēja sakarā ar tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamību, konkrētajam līdzeklim “pietiekami skaidri jāpastāv gan teorijā, gan praksē”. Taču “skaidrības” nosacījums attiecas ne tikai uz procesuālā līdzekļa pastāvēšanu, bet arī uz tā īstenošanas iespējām. Līdz ar to, ja šā līdzekļa izmantošanu lielā mērā nosaka iekšzemes tiesu judikatūra, tad tai ir jābūt pietiekami konsolidētai. ECT nosprieda, ka pārsūdzības iesniegšana augstākajā tiesu instancē nav “efektīva”, ja šīs instances ietvaros pastāv acīmredzami pretrunīga judikatūra, turklāt šī neefektivitāte paliek spēkā tikmēr, kamēr šī pretrunīgā judikatūra pastāv un pretruna nav atrisināta.⁶⁶²

ECT ir reālistiski jāņem vērā ne tikai tāda vai citāda tiesību aizsardzības līdzekļa eksistence un teorētiskā efektivitāte, bet arī vispārējais tiesiskais un politiskais konteksts, kā arī pieteicēja personiskā situācija.⁶⁶³ Tā raugās, vai, ņemot vērā visus lietas apstākļus, pieteicējs ir darījis visu, ko

---

⁶⁶⁰ *Baratta v. Italy*, no. 28263/09, §§ 6-47, 55, 101-104, 13 October 2015.

⁶⁶¹ *Baratta v. Italy, ibid.*, § 105. Par to, vai vēršanās tiesu instancē, kas nav kompetenta pārskatīt lietas faktus un kas kontrolē tikai tiesību normu piemērošanas pareizību, ir “efektīvs tiesību aizsardzības līdzeklis”, sk.: Zwaak L. The procedure before the European Court of Human Rights. In: Van Dijk et al. (ed.), *Theory and practice of the European Court of Human Rights*. 4th ed. Antwerpen/Oxford: Intersentia, 2006, p. 138.

⁶⁶² *Ferreira Alves v. Portugal (no. 6)*, no. 46436/06 and 55676/08, §§ 28-29, 13 April 2010.

⁶⁶³ *Akdivar and Others v. Turkey*, 16 September 1996, §§ 68-69, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-IV; *Khashiyev and Akayeva v. Russia*, nos. 57942/00 and 57945/00, §§ 116-117, 24 February 2005.

no viņa varēja saprātīgi sagaidīt, lai iekšējie tiesību aizsardzības līdzekļi tiktu izsmelti.⁶⁶⁴

Ja pieteicējs nav atbildētājvalsts pilsonis, vai ja viņš nedzīvo atbildētājvalstī, tad tas pats par sevi neatbrīvo viņu no pienākuma izsmelt iekšējos tiesību aizsardzības līdzekļus, pat ja tas rada viņam papildu neērtības un izmaksas. Arī personiska psiholoģiska rakstura iebildumi šo pienākumu neatceļ, pat ja atsevišķos gadījumos ECT var tos atzīt par “saprotajiem”.⁶⁶⁵

Ja nacionālās tiesību normas paredz sodīt pieteicēju nelabvēlīga lietas iznākuma gadījumā, t.i., ja iekšzemes tiesības tik un tā paredz, ka lietas zaudējuma gadījumā viņam ir jāmaksā soda nauda, – pat ja viņš nav vainojams nekādā procesuālā ļaunprātībā vai nolaidībā – tad šāds apstāklis automātiski padara attiecīgo procesuālo līdzekli par neefektīvu, un tas saskaņā ar ECtK 35. panta pirmo daļu nav jāizsmel.⁶⁶⁶

Rezumējot visu iepriekš teikto, ir jāsaprot, ka, neraugoties uz ECT formulētajiem un nupat izklāstītajiem principiem un kritērijiem, iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu efektivitātes novērtēšana ir un paliek kazuistiska. Viens un tas pats procesuālais līdzeklis var izrādīties efektīvs vai neefektīvs atkarībā no konkrētās lietas apstākļiem. Turklāt, **jo smagāks ir pieteicēja piesauktais pirmšķietamais pārkāpums, jo pielaidīgāka ir ECT attieksme pret iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu neizmantošanu.**⁶⁶⁷

1.3.4. Saprātīgas izredzes uz veiksmīgu lietas iznākumu

Blakus pieejamības un efektivitātes kritērijiem var minēt arī trešo nosacījumu, lai tiesību aizsardzības līdzeklis būtu jāizsmel saskaņā ar ECT 35. panta pirmo daļu, proti, ir jābūt arī saprātīgām izredzēm uz veiksmīgu lietas iznākumu iekšzemes instancēs. To var uzskatīt vai nu par vienu no efektivitātes kritērija aspektiem, vai arī par atsevišķu kritēriju. Pēc autora domām, abas pieejas ir vienlīdz pareizas un iespējamās. Šo kritēriju ECT izmanto salīdzinoši reti un piesardzīgi, jo tā piemērošana rada negodprātīgas rīcības risku no pieteicēju puses; ir taču ļoti viegli atsaukties uz “pozitīvu izredžu trūkumu”, lai attaisnotu savu procesuālo pasivitāti un neizdarību. Un tomēr, saskaņā ar “vispārārstītajiem starptautisko tiesību principiem”, noteiktos īpašos apstākļos pieteicējs var tikt atbrīvots no pienākuma izsmelt iekšējos tiesību aizsardzības līdzekļus, pat ja tie viņam ir formāli pieejami.⁶⁶⁸

Var identificēt trīs lietu kategorijas, kurās ECT ir nonākusi pie šāda rezultāta. Un proti, tās ir

---

⁶⁶⁴ *D.H. and Others v. the Czech Republic* [GC], no. 57325/00, §§ 116-122, 13 November 2007.

⁶⁶⁵ *Demopoulos and Others v. Turkey* (dec.) [GC], nos. 46113/99, 3843/02, 13751/02, 13466/03, 10200/04, 14163/04, 19993/04 and 21819/04, §§ 98, 101, 1 March 2010.

⁶⁶⁶ *Prencipe v. Monaco*, no. 43376/06, §§ 95-97, 16 July 2009.

⁶⁶⁷ Lanter M. L'épuisement des voies de recours internes et l'exigence du délai de six mois. In: Dourneau-Josette P., Lambert Abdelgawad E. (sous la dir.), *Quel filtrage des requêtes par la Cour européenne des droits de l'homme?*. Strasbourg: Editions du Conseil de l'Europe, 2011, p. 71. Sk., piem.: *Önen v. Turkey*, no. 22876/93, Commission decision of 15 May 1995, nublicēts, un *Önen v. Turkey*, no. 22876/93, §§ 74-77, 92, 14 May 2002; kā arī *Tanli v. Turkey*, no. 26129/95, § 169-174, 10 April 2001.

⁶⁶⁸ *Sejdovic v. Italy* [GC], no. 56581/00, § 55, 1 March 2006.

lietas, kurās ir pietiekami pierādīts, ka: 1) attiecīgajā valstī pastāv ECtK pretēja administratīvā prakse; 2) konkrētās lietas specifiskie apstākļi neļauj saprātīgi cerēt uz jebkādu pozitīvu iznākumu, vai 3) iekšzemes tiesu judikatūra izslēdz šāda pozitīva iznākuma iespēju. Autors aplūkos katru no šīm trim situācijām atsevišķi.

Pirmkārt, izsmelšanas pienākums nav piemērojams tad, ja tiek pierādīta ECtK pretējas administratīvās prakses pastāvēšana, t.i., ja atbildētājvalstī atkārtoti notiek ECtK aizliegtas darbības un valsts institūcijas to pacieš, atstājot bez pienācīgas reakcijas. Šādā situācijā ir reālistiski jāatzīst, ka jebkādi procesuāli soļi būtu veltīgi un neefektīvi.⁶⁶⁹

Var būt gadījumi, kad tiesību aizsardzības līdzeklis pastāv un atbilst visām iepriekš minētajām formālajām efektivitātes prasībām, taču atbildētājvalstī esošā prakse rāda, ka vidusmērā šāda veida lietu izskatīšana velkas pārmērīgi ilgi. Ja pieteicējam izdodas pierādīt šādas prakses esamību, tad ECT principā atzīst šo procesuālo līdzekli par neefektīvu. Kādi termiņi ir uzskatāmi par “pārmērīgiem”, tas ir pilnībā atkarīgs no katras konkrētās lietu kategorijas īpatnībām, no tā, kādas tieši tiesības ir aizskartas, utt.⁶⁷⁰ Tātad ECT pieeja arī šeit ir un paliek ļoti kazuistiska.

Otrkārt, ECT var atzīt, ka pieteicējam nav reālu iespēju panākt sev labvēlīgu iznākumu, novērtējot nevis apstākļus noteiktā valstī vai reģionā, bet gan konkrētās lietas specifiskos apstākļus. Ja šajos specifiskajos apstākļos prasīt no pieteicēja iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu izsmelšanu būtu nesaprātīgi, jo tas radītu nesamērīgu šķērsli individuālā pieteikuma tiesību īstenošanā, ECT visdrīzāk lems, ka pieteicējs no šā pienākuma ir atbrīvots.⁶⁷¹

Treškārt, ja pieteicējs pierāda, ka pastāvošā nacionālo tiesu judikatūra ir tāda, ka viņam nav reālu izredžu panākt sev labvēlīgu iznākumu, ECT var atzīt, ka šis līdzeklis nav jāizmēģina.⁶⁷²

Secinājums ir vienkāršs: **trīs lielle minētie principi tiek piemēroti, kā teikts iepriekš, un kazuistiski. Lai gan tiek likts uzsvars uz tiesību efektivitātes principu, tomēr arī suverenitātes aizsardzības princips tiek regulāri piesaukts.**⁶⁷³

1.3.5. Konstitucionālās sūdzības nozīme izsmelšanas kontekstā

Kā autors jau norādīja, normālais un parastais tiesību aizsardzības līdzeklis ir prasība vai pieteikums visu triju instanču tiesās. Bet vai pirms pieteikuma iesniegšanas ECT ir nepieciešams

⁶⁶⁹ *Akdivar and Others v. Turkey*, 16 September 1996, § 67, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-IV; *Aksoy v. Turkey*, 18 December 1996, § 52, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-VI; *Sornaiuolo and Others v. Italy* (dec.), no. 52980/99, 9 January 2004; *Aliiev v. Georgia*, no. 522/04, § 56, 13 January 2009.

⁶⁷⁰ Lanter M. L'épuisement des voies de recours internes et l'exigence du délai de six mois. In: Dourneau-Josette P., Lambert Abdelgawad E. (sous la dir.), *Quel filtrage des requêtes par la Cour européenne des droits de l'homme?*. Strasbourg: Editions du Conseil de l'Europe, 2011, p. 71.

⁶⁷¹ *Veriter v. France*, no. 31508/07, § 27, 14 October 2010; *Gaglione and Others v. Italy*, nos. 45867/07 et al., § 22, 21 December 2010.

⁶⁷² *Pressos Compania Naviera S.A. and Others v. Belgium*, § 27, 20 November 1995, Series A no. 332; *Carson and Others v. the United Kingdom* [GC], no. 42184/05, 1§ 58, 6 March 2010.

⁶⁷³ Sk., piem., *Micallef v. Malta* [GC], no. 17056/06, § 54, 15 October 2009.

vērsties arī attiecīgās valsts konstitucionālajā tiesā, ja tāda pastāv (piem., Latvijas Satversmes tiesā)? Atbilde uz šo jautājumu ir atkarīga no tā, vai un cik lielā mērā šāda konstitucionālā sūdzība atbilst iepriekš jau aplūkotojām pieejamības un efektivitātes nosacījumiem. Citiem vārdiem sakot, ir jānoskaidro, vai, ņemot vērā attiecīgās atbildētājvalsts tiesību sistēmas īpatnības, tās konstitucionālās tiesas pilnvaru loku un katras konkrētās lietas apstākļus, konstitucionālā sūdzība ir patiešām pieejama pieteicējam un ir spējīga novērst vai labot pirmšķietamo pārkāpumu.

Piem., **Itālijā** privātpersonām nav tiesību vērsties Konstitucionālajā tiesā, kas var izskatīt tiesību normu konstitucionalitātes jautājumu tikai prejudiciālā kārtā, t.i., ja vispārējās jurisdikcijas vai administratīvā tiesa konkrēta strīda izskatīšanas ietvaros pēc pušu lūguma vai pēc savas iniciatīvas aptur tiesvedību un vēršas Konstitucionālajā tiesā ar šādu jautājumu. Tātad šis līdzeklis acīmredzami neatbilst pieejamības prasībai un pirms vēršanās ECT nav jāizsmeļ.⁶⁷⁴

Valstīs, kurās konstitucionālās tiesas kompetence aprobežojas ar tiesību normu hierarhiskās atbilstības kontroli (kā tas ir **Latvijā**), konstitucionālā sūdzība ir principā jāizsmeļ tikai tad, ja apstrīdētā situācija tieši izriet no kādas nacionālo tiesību normas un ja pieteicējs uzskata, ka šī norma pati par sevi ir pretrunā ar ECtK. Jāpiezīmē, ka, saskaņā ar ECT judikatūru, ECtK 13. pants neuzliek valstij pienākumu paredzēt savā tiesību sistēmā iespēju apstrīdēt iekšējo tiesību normu kā tādu atbilstību ECtK⁶⁷⁵, taču, ja šāda iespēja ir paredzēta, tad tā ir jāizmanto. Lietā *Grišankova and Grišankovs v. Latvia* pieteicēji – māte un viņas nepilngadīgais dēls – sūdzējās par grozījumiem Izglītības likumā, ar kuriem valsts un pašvaldību skolās tika noteikta pakāpeniska pāreja uz mācībām latviešu valodā. Tātad viņu sūdzība bija vērstā pret tiesību normām kā tādām, nevis pret veidu, kādā šīs normas tika piemērotas, vai vispārīgi pret valsts institūciju rīcību. ECT konstatēja, **pirmkārt**, ka, kopš 2001. gada 31. jūlija privātpersonām Latvijā ir tiesības apstrīdēt tiesību normas, kas pirmšķietami pārkāpj viņu Satversmē noteiktās pamattiesības⁶⁷⁶, vērsties ar konstitucionālu sūdzību Satversmes tiesā; **otrkārt**, ka Satversmes 85. pants piešķir Satversmes tiesai tiesības “atzīt par spēkā neesošiem likumus un citus aktus vai to daļas”; **treškārt**, ka Satversmes tiesas praksē jau bija bijušas vairākas lietas, kurās ar individuālām konstitucionālām sūdzībām tika panākta tiesību normu

---

⁶⁷⁴ Sk., piem., *Brozicek v. Italy*, § 34, no. 10964/84, 19 December 1989, Series A no. 167; *Immobiliare Saffi v. Italy* [GC], no. 22774/93, § 42, 28 July 1999; *C.G.I.L. and Cofferati v. Italy*, no. 46967/07, § 48, 24 February 2009; *Scoppola v. Italy* (no. 2) [GC], no. 10249/03, § 75, 17 September 2009; *M.C. and Others v. Italy*, no. 5376/11, § 47, 3 September 2013; *Parrillo v. Italy* [GC], no. 46470/11, § 101, 27 August 2015.

⁶⁷⁵ Sk. daudzu citu nolēmumu starpā: *Roche v. the United Kingdom* [GC], no. 32555/96, § 137, 19 October 2005; *Paksas v. Lithuania* [GC], no. 34932/04, § 114, 6 January 2011; *Vallianatos and Others v. Greece* [GC], nos. 29381/09, 32684/09, § 94, 7 November 2013.

⁶⁷⁶ Grozījumi Satversmes tiesas likumā: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2000. 20.decembris, nr. 460/464. Normas par konstitucionālo sūdzību stājās spēkā 2001. gada 1. jūlijā (sk. Pārejas noteikumu 4.punktu). Tātad laikposmā starp 1997. gada 27. jūniju, kad Konvencija stājās spēkā Latvijā, un 2001. gada 1. jūliju, kad privātpersonām tika piešķirta pieeja Satversmes tiesai, ECT nevarēja prasīt pieteicējiem, lai viņi vispirms vērstos Satversmes tiesā.

anulēšana; tātad šis procesuālais līdzeklis reāli darbojās.⁶⁷⁷ Pieteicēji nebija mēģinājuši iesniegt Satversmes tiesā konstitucionālu sūdzību par attiecīgo Izglītības likuma normu atbilstību Satversmei un ECtK, līdz ar to iekšējie tiesību aizsardzības līdzekļi nebija izsmelti.

Savukārt, ja pieteicējs sūdzas tikai par nacionālo tiesību normas iztulkošanu vai piemērošanu, neapstrīdot šo normu kā tādu, vai arī par valsts institūciju faktisko rīcību, tad konstitucionālā sūdzība nav jāizsmel. Šo situāciju labi ilustrē spriedums lietā *Elberte v. Latvia*, kurā pieteicēja sūdzējās par audu izņemšanu viņas mirušajam vīram bez viņas piekrišanas (Konvencijas 8. pants – tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību). Latvijas valdība cēla iebildumu par iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu neizsmelšanu, apgalvojot, ka audu izņemšana bija notikusi saskaņā ar likumu “Par miruša cilvēka ķermeņa aizsardzību un cilvēka audu un orgānu izmantošanu medicīnā”. Tāpēc, pēc valdības domām, pieteicējai bija vispirms jāvērsas ar konstitucionālo sūdzību Satversmes tiesā, apstrīdot šā likuma attiecīgo normu atbilstību Satversmei. ECT šo iebildumu noraidīja, konstatējot, ka konkrētajā gadījumā sūdzība bija vēsta nevis pret likuma normām, bet gan pret noteiktu faktisku rīcību. Pretēji valdības viedoklim, pieteicēja uzskatīja, ka audu izņemšana bija notikusi, *pārkāpjot* iepriekšminēto likumu, bet par likuma normām kā tādām viņai iebildumu nebija. Šādos apstākļos sūdzība Satversmes tiesā nebija jāizsmel.⁶⁷⁸

Lietā *Liepājnieks v. Latvia* ECT līdzīgā veidā konstatēja, ka Satversmes tiesa nav kompetenta aizpildīt likumdevēja atstātos likuma robus un tādēļ sūdzība par tiesiskā regulējuma *trūkumu* nav efektīvs tiesību aizsardzības līdzeklis, kas būtu jāizsmel.⁶⁷⁹

Lai arī ne pilnīgi identiska, bet līdzīga situācija ir Polijā un Krievijā. **Polijā**, kur Konstitucionālā tiesa saskaņā ar Konstitūcijas 79. panta pirmo daļu ir tiesīga izskatīt individuālās sūdzības par likuma vai cita normatīvā akta atbilstību valsts pamatlikumam, ja uz šā normatīvā akta pamata ir taisīts galīgs

---

⁶⁷⁷ *Grišankova and Grišankovs v. Latvia* (dec.), no. 36117/02, 13 February 2003. Cits piemērs, kad ECT atzina individuālo konstitucionālo sūdzību par efektīvu un noraidīja pieteikumu tās neizmantošanas dēļ, ir lieta *Latvijas Jauno zemnieku apvienība v. Latvia* (dec.), no. 14610/05, §§ 44-53, 17 December 2013. Pieteicēja, Latvijā reģistrēta biedrība, sūdzējās par tiesas atteikumu izskatīt tās iesniegto civilprasību, jo nebija samaksāta valsts nodeva. Šajā gadījumā tika piemērota Civilprocesa likuma 43. panta ceturrtā daļa, kas ļauj tiesai vai tiesnesim pilnīgi vai daļēji atbrīvot no tiesas izdevumu samaksas valsts ienākumos “fizisku personu”. Latvijas tiesas konsekventi saprata šo normu tā, ka uz juridiskām personām šī iespēja neattiecas. ECT atzina, ka, lai arī minētā Civilprocesa likuma norma nebija tik skaidra, kā *Grišankovu* lietā un apstrīdētā situācija izrietēja drīzāk no pastāvīgas tiesu prakses šīs normas piemērošanā, nekā no pašas normas teksta burtiskās izpratnes, – tomēr galu galā arī šeit runa bija par problēmu pašā normas būtībā, nevis par likuma robu jeb normatīva regulējuma trūkumu. Turklāt no Satversmes tiesas judikatūras izrietēja, ka divās citās līdzīgās lietās šī tiesa bija atzinusi atsevišķas Civilprocesa likuma normas par Satversmei neatbilstošām un noteikusi, ka vismaz pagaidu kārtā ir jāpiemēro citas tā paša likuma normas pēc analogijas. Šajos apstākļos konstitucionāla sūdzība bija atzīstama par efektīvu tiesību aizsardzības līdzekli, kas bija jāizsmel.

⁶⁷⁸ *Elberte v. Latvia*, no. 61243/08, §§ 69, 81, 13 January 2015.

⁶⁷⁹ *Liepājnieks v. Latvia* (dec.), no. 37586/06, §§ 71-75, 2 November 2010. Šajā gadījumā nebija nekādas iekšzemes judikatūras, kas pierādītu, ka Satversmes tiesa patiešām pieņem un izskata konstitucionālās sūdzības no personām, kurām apstrīdētā norma pēc administratīvo tiesu atzinuma nepiešķir nekādas subjektīvas tiesības. Lūk, trīs citi gadījumi, kad ECT atzina vērsanos Satversmes tiesā par “neefektīvu” Konvencijas 35. panta pirmās daļas izpratnē: *Savičs v. Latvia*, no. 17892/03, §§ 113-115, 27 November 2012 (jo šajā gadījumā valdība pati atzina, ka jautājums bija tikai un vienīgi par attiecīgās tiesību normas iztulkošanu, nevis tās atbilstību augstāka spēka normām); *Mihailovs v. Latvia*, no. 35939/10, § 157, 22 January 2013 (par rīcībnespējīgas personas atbrīvošanu no sociālās aprūpes centra), un *Nagla v. Latvia*, no. 73469/10, § 48, 16 July 2013 (par žurnālistes dzīvesvietā veikto kratīšanu nolūkā atklāt informācijas avotu).

tiesas spriedums vai pieņemts un stājies spēkā administratīvs akts, kas skar attiecīgās personas Konstitūcijā noteiktās tiesības vai pienākumus (ar vienu izņēmumu: saskaņā ar tā paša panta otro daļu, šīs individuālās sūdzības tiesības neattiecas uz patvēruma tiesībām ārzemniekiem). Ja Konstitucionālā tiesa pasludina apstrīdēto normu par spēkā neesošu, tad, saskaņā ar Konstitūcijas 190. panta ceturto daļu, pieteicējs var prasīt uz šīs normas pamata pieņemto nolēmumu vai administratīvo aktu atcelšanu.⁶⁸⁰ ECT nolēma, ka, lai konstitucionālā sūdzība Polijas kontekstā būtu efektīvs un izsmelams procesuāls līdzeklis, ir vienlaikus jāpastāv diviem nosacījumiem: 1) pieteicējs sūdzas par individuālu nolēmumu vai aktu, kas ir pieņemts uz pirmšķietami antikonstitucionālas normas pamata, un 2) konkrētajā lietā piemērojami speciālie likumi ļauj pieteicējam pēc sev labvēlīga Konstitucionālās tiesas sprieduma saņemšanas panākt jaunu lietas izskatīšanu vai galīgā lēmuma atcelšanu.⁶⁸¹

Krievijā, saskaņā ar Federālā konstitucionālā likuma “Par Krievijas Federācijas Konstitucionālo tiesu” 96. pantu, individuālu vai kolektīvu sūdzību par Konstitūcijā garantēto tiesību pārkāpumu var iesniegt personas, “kuru tiesības un brīvības tiek pārkāptas ar konkrētā lietā piemērotu likumu”. Sūdzība var tikt pieņemta un izskatīta tikai tad, ja: 1) likums aizskar personu konstitucionāli garantētās tiesības un brīvības, un 2) šis likums ir ticis piemērots konkrētā lietā, kuras izskatīšana tiesā ir pabeigta (t.p. likuma 97. pants). Ja Konstitucionālā tiesa pasludina likumu par federālajai Konstitūcijai neatbilstošu, “kompetentajai institūcijai” konkrētā lieta “jebkurā gadījumā ir jāpārskata parastajā kārtībā” (100. pants).⁶⁸² Turklāt pati Konstitucionālā tiesa ir noteikusi, ka tās kompetencē neietilpst jautājums par to, vai likums iekšējā tiesvedībā ir ticis pareizi interpretēts; tā ir tiesīga pārbaudīt tikai likuma atbilstību valsts pamatlikumam.⁶⁸³ Tāpēc, izskatot lietas pret Krieviju, ECT ir lēmusi būtībā tāpat, kā Latvijas gadījumā: konstitucionālā sūdzība ir efektīva un izsmelama tikai tad, ja pirmšķietamā Konvencijas pārkāpuma avots ir pats likums, nevis tā iztulkošana un piemērošana Krievijas tiesās.⁶⁸⁴ Var secināt, ka Konvencijas 35. panta pirmās daļas kontekstā Krievijas konstitucionālās sūdzības nozīme ir apmēram tāda pati, kā Latvijā un Polijā.

Ungārijā Konstitucionālās tiesas kompetence ir plašāka, nekā trijās iepriekšminētajās valstīs.

---

⁶⁸⁰ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. Pieejama: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19970780483>.

⁶⁸¹ *Szott-Medyńska v. Poland* (dec.), no. 47414/99, 9 October 2003; *Norbert Sikorski v. Poland*, no. 17599/05, § 119, 22 October 2009. Saskaņā ar nupat teikto, konstitucionālā sūdzība tomēr nav jāizsmel, ja uz apstrīdētās iekšējo tiesību normas pamata ir pieņemts nevis “galīgs nolēmums vai administratīvs akts” par lietas būtību, bet gan tikai procesuāls starplēmums; par to sk. *Brudnicka v. Poland* (dec.), no. 54723/00, 16 January 2003.

⁶⁸² Федеральный конституционный закон от 21.07.1994 №. 1-ФКЗ "О Конституционном Суде Российской Федерации" (ред. от 14.12.2015). Pieejams: <http://pravo.gov.ru/ipsdata/?docbody=&prevDoc=102142581&backlink=1&&nd=102031436>.

⁶⁸³ Определение Конституционного суда РФ об отказе в принятии к рассмотрению жалобы закрытого акционерного общества “Трест 32” на нарушение конституционных прав и свобод статьями 131, 198, 205, 206 Гражданского процессуального кодекса Российской Федерации и статьями 205, 430 Гражданского кодекса Российской Федерации, 23.06.2005 года, no. 282-О. Pieejams: <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision31936.pdf>.

⁶⁸⁴ *Sergey Smirnov v. Russia* (dec.), no. 14085/04, 6 July 2006.

Saskaņā ar jauno, 2012. gadā pieņemto, Konstitucionālās tiesas likumu sūdzību šajā institūcijā var iesniegt fiziskas personas vai organizācijas, kuras uzskata, ka viņu Ungārijas Pamatlikumā garantētās pamattiesības ir tikušas pārkāptas: 1) pirmšķietami antikonstitucionālas tiesību normas piemērošanas rezultātā *tiesas procesā*; 2) izņēmuma gadījumos – ar pašas šādas normas tiešu piemērošanu, vai 3) ar pirmšķietami antikonstitucionālu tiesas nolēmumu (spriedumu pēc būtības vai lēmumu par lietas izbeigšanu). Turklāt visos trijos gadījumos – ja ir izsmeltas visas parastās apstrīdēšanas vai pārsūdzēšanas iespējas vai arī ja tādu nav.⁶⁸⁵ ECT atzina, ka šis tiesību aizsardzības līdzeklis *nav jāizsmel, piem., lietā par disciplinārsoda uzlikšanu parlamenta deputātam*.⁶⁸⁶

Vācijas, Spānijas, Slovākijas un Čehijas konstitucionālo tiesu kompetenču loks ir vēl plašāks. Saskaņā ar **Vācijas** pamatlikuma (*Grundgesetz*) 93. panta pirmās daļas 4.a punktu, konstitucionālo sūdzību (*Verfassungsbeschwerde*) var iesniegt jebkura persona, kas uzskata, ka valsts varas institūcijas (ieskaitot tiesas) ir pārkāpušas viņas pamattiesības, kas noteiktas vairākos, tieši uzskaitītos Vācijas pamatlikuma (*Grundgesetz*) pantos (piem., 38. pantā garantētās tiesības uz brīvām vēlēšanām).⁶⁸⁷ Vēl jo vairāk: 2004. gadā *Görgülü* lietā Vācijas Federālā konstitucionālā tiesa (*Bundesverfassungsgericht*) nosprieda, ka

“[t]as, ka tiesneši ir pakļauti likumam un tiesībām (Pamatlikuma 20. panta trešā daļa), ietver sevī Eiropas Cilvēktiesību [...] konvencijas garantiju un ECT nolēmumu ievērošanu kā metodoloģiski pamatojamas likuma interpretācijas sastāvdaļu”.⁶⁸⁸

Tātad lietās pret Vāciju šis tiesību aizsardzības līdzeklis principā ir jāizsmel pirms vēršanās ECT.⁶⁸⁹ No šā principa tomēr ir iespējami izņēmumi. Piem., lietā *Sürmeli v. Germany* ECT nolēma, ka konstitucionālā sūdzība nav spējīga efektīvi novērst Konvencijas pārkāpumu gadījumā, ja sūdzas par pārmērīgu procesa ilgumu civillietā, kuras izskatīšana joprojām nav beigusies. Tas ir tādēļ, ka Federālā konstitucionālā tiesa šādās situācijās var konstatēt Pamatlikuma pārkāpumu, taču nav tiesīga nedz noteikt zaudējumu atlīdzību, nedz dot lietu izskatošajai tiesai konkrētus rīkojumus procesa paātrināšanai.⁶⁹⁰

Līdzīgs tiesisks regulējums pastāv **Spānijā**. Saskaņā ar Spānijas Konstitūcijas 53. panta otro daļu, katrs pilsonis var prasīt Konstitūcijas 14. pantā un otrās nodaļas 1. apakšnodaļā garantēto pamattiesību aizsardzību caur īpašu paātrinātu procesu parastajās tiesās un, ja neizdodas panākt aizsardzību arī tajās, tad iesniedzot konstitucionālās aizsardzības sūdzību (*recurso de amparo*)

⁶⁸⁵ Sk., piem., *Karácsony and Others v. Hungary* [GC], nos. 42461/13, 44357/13, § 30, 17 May 2016.

⁶⁸⁶ *Karácsony and Others v. Hungary* [GC], nos. 42461/13, 44357/13, §§ 77-82, 17 May 2016.

⁶⁸⁷ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23. Mai 1949 (BGBl. S. 1), zuletzt geändert durch Artikel 1 des Gesetzes vom 23.12.2014 (BGBl. I S. 2438). Pieejama: <https://www.bundestag.de/grundgesetz>.

⁶⁸⁸ BVerfG, Beschluss des Zweiten Senats vom 14. Oktober 2004 - 2 BvR 1481/04 - Rn. (1-73). Šī lieta pirms tam tika izskatīta ECT; sk. *Görgülü v. Germany*, no. 74969/01, 26 February 2004.

⁶⁸⁹ Lambert Abdelgawad E., Weber A. The Reception Process in France and Germany. In: Keller H., Stone Sweet A. (ed.), *A Europe of Rights – The Impact of the ECHR on National Legal Systems*. Oxford: Oxford University Press, 2008, p. 151.

⁶⁹⁰ *Sürmeli v. Germany* [GC], no. 75529/01, §§ 105-108, 8 June 2006.

Konstitucionālajā tiesā. Visu iepriekšminēto Konstitūcijas normu saturs gandrīz pilnīgi atbilst Konvencijas normām, taču ir divi izņēmumi: tiesības stāties laulībā (32. pants, kas atbilst Konvencijas 12. pantam), un tiesības uz īpašuma aizsardzību (33. pants, kas atbilst Pirmā protokola 1. pantam).⁶⁹¹ Šīs divas tiesības atrodas ārpus Konstitūcijas otrās nodaļas 1. apakšnodaļas, un konstitucionālās aizsardzības sūdzība uz tām neattiecas. Līdz ar to pirms vēršanās ECT, pieteicējam ir vispirms jāizmēģina *recurso de amparo*, izņemot gadījumus, kad runa ir par minēto divu tiesību aizsardzību.⁶⁹²

Čehijā Konstitucionālās tiesas (*Ústavní soud*) pilnvaru loks ir ārkārtīgi plašs, jo, saskaņā ar šīs valsts Konstitūcijas 87. panta pirmās daļas “d” punktu, tā ir kompetenta izskatīt “konstitucionālās sūdzības par galīgiem nolēmumiem vai citiem aizskārumiem no publisko institūciju puses, kas pārkāpj konstitucionāli garantētās pamattiesības un pamatbrīvības”.⁶⁹³ Līdz ar to Čehijas Konstitucionālo tiesu nosacīti varētu nosaukt par regulāru ceturtais instances tiesu – tādu kā augstāka līmeņa kasācijas instanci, kas izskata lietas nacionālās Konstitūcijas gaismā. Tas pats ir sakāms par **Slovākiju**, kur Konstitūcijas 127. panta pirmā daļa kopš 2002. gada 1. janvāra ļauj Konstitucionālajai tiesai izskatīt “sūdzības no fiziskām vai juridiskām personām, kas uzskata, ka ir tikušas aizskartas viņu pamatbrīvības vai pamattiesības, vai arī no Slovākijas Republikas ratificēta starptautiska līguma izrietošas cilvēktiesības vai pamatbrīvības”, ja vien attiecīgo tiesību vai brīvību aizsardzība nav kādas citas iekšzemes tiesas kompetencē.⁶⁹⁴ Tātad, saskaņā ar ECtK 35. panta pirmo daļu, šie tiesību aizsardzības līdzekļi ir jāizmēģina gandrīz vienmēr.⁶⁹⁵

1.4. Jauna tiesību aizsardzības līdzekļa ieviešana lietas izskatīšanas laikā ECT

Kā rīkojas ECT, ja pieteikums tajā jau ir iesniegts, taču neilgi pēc tam atbildētājvalsts ievieš jaunu pirmšķietami efektīvu tiesību aizsardzības līdzekli? Vai no pieteicēja var prasīt, lai viņš izsmeltu arī to? Vispārējā atbilde ir negatīva: nē, tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamība un efektivitāte ir novērtējamas pēc tā stāvokļa, kāds pastāv tajā dienā, kad pieteikums tiek iesniegts ECT. Ja raugās no pieteicēja interešu aizsardzības viedokļa, šī pieeja ir vispārīgi loģiska un pamatota: ja pieteicējam katrā šādā situācijā liktu doties atpakaļ pie nacionālajām institūcijām un atkal meklēt tur taisnību, tad lietas atrisinājums tiktu atlikts uz nenoteiktu laiku, tādējādi pagarinot neskaidrības

⁶⁹¹ Constitución Española, 1978. Publicado en BOE núm. 311 de 29 de Diciembre de 1978. Pieejama: http://noticias.juridicas.com/base_datos/Admin/constitucion.html.

⁶⁹² *Fernandez-Molina Gonzalez and Others v. Spain* (dec.), nos. 64359/01 et al., 8 October 2002. Sk. arī Candela Soriano M. The Reception Process in Spain and Italy. In: Keller H., Stone Sweet A. (ed.), *A Europe of Rights – The Impact of the ECHR on National Legal Systems*. Oxford: Oxford University Press, 2008, p. 434.

⁶⁹³ Ústava České republiky ze dne 16. prosince 1992; ústavní zákon č. 1/1993 Sb. ve znění ústavního zákona č. 347/1997 Sb., 300/2000 Sb., 448/2001 Sb., 395/2001 Sb., 515/2002 Sb., 319/2009 Sb., 71/2012 Sb. a 98/2013 Sb. Pieejama: <http://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html>.

⁶⁹⁴ *Andrášik and Others v. Slovakia* (dec.), nos. 57984/00, 60237/00, 60242/00, 60679/00, 60680/00, 68563/01 and 60226/00, 22 October 2002.

⁶⁹⁵ Sk., piem., *3A.CZ s.r.o. v. Czech Republic*, no. 21835/06, §§ 38-39, 10 February 2011.

stāvokli.

Taču pēdējo gadu laikā ECT savā judikatūrā ir arvien biežāk pieļāvusi izņēmumus no šā vispārējā principa.⁶⁹⁶ Ir gadījumi, kad pret vienu un to pašu dalībvalsti ir iesniegti tūkstošiem pieteikumu, kas atspoguļo vienu un to pašu šai valstij raksturīgu, – jeb, kā to raksturo pati ECT, “strukturālu” – problēmu. Ja pēc pieteikuma reģistrēšanas ECT Sekretariātā vai pēc tā komunikācijas atbildētājvalsts valdībai paskaidrojumu sniegšanai likumdevējs ievieš jaunu tiesību aizsardzības līdzekli, tad ECT rūpīgi izvērtē, vai tas atbilst pieejamības un efektivitātes prasībām.⁶⁹⁷ Jaunā līdzekļa efektivitāte (vai tās trūkums) ir atkarīgi no tā praktiskas un konkrētas piemērošanas; līdz ar to ECT vienmēr ņem vērā ne tikai vispārējo kontekstu, bet arī katras lietas īpatnējos apstākļus.⁶⁹⁸

Ja jaunais līdzeklis tiek atzīts par efektīvu, tad ECT pasludina pieteikumu par nepieņemamu iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu neizsmelšanas dēļ, – protams, paturot prātā sekojošo: ja konkrētajā lietā tas tomēr nepalīdzēs novērst un/vai labot apstrīdēto situāciju, vai arī jaunā līdzekļa izmantošanas laikā notiks citi, jauni tiesību pārkāpumi, tad pieteicējs varēs vērsties ECT ar jaunu pieteikumu.

Klasisks piemērs šajā ziņā ir **Itālija**. Pagājušā gadsimta 90. gados šajā valstī pārmērīgs tiesvedības ilgums kļuva par smagu endēmisku problēmu un likumdevējs beigu beigās veica vairākus plaša mēroga pasākumus tās risināšanai. Vispirms tiesības uz taisnīgu tiesvedību un saprātīgu procesa ilgumu tika ierakstītas valsts Konstitūcijā. Pēc tam, 2001. gada 24. martā, parlaments pieņēma t.s. “Pinto likumu” (*Legge Pinto*), ar kuru tika ieviests jauns procesuāls līdzeklis – prasība pret valsti par pārmērīga tiesvedības ilguma nodarīto materiālo un morālo zaudējumu atlīdzināšanu. Saskaņā ar šo likumu, ikviens, kura tiesības uz lietas izskatīšanu saprātīgā termiņā ir tikušas pārkāptas, var iesniegt teritoriāli kompetentajā apelācijas tiesā civilprasību pret valsti (kuru atkarībā no lietas apstākļiem personificē Tieslietu, Finanšu vai Aizsardzības ministrija, vai Ministru Padomes priekšsēdētājs). Prasība ir izskatāma vienkāršotā kārtībā četru mēnešu laikā no tās iesniegšanas; spriedums ir pārsūdzams kasācijas kārtībā, taču izpildāms nekavējoties; materiālie un morālie zaudējumi ir aprēķināmi par laikposmu, kas pārsniedz saprātīgu tiesvedības ilgumu. Pinto likums tāpat precizēja, ka jaunais līdzeklis attiecas gan uz vēl izskatīšanā esošajām lietām, gan uz tām, kas pēc pārmērīgi ilgā izskatīšanas jau ir izbeigtas ar galīgu nolēmumu, ar nosacījumu, ka prasība tiek iesniegta sešu mēnešu laikā no galīgā nolēmuma dienas. Blakus tam tika noteikts, ka, neatkarīgi no termiņiem, visas personas, kuras jau ir iesniegušas attiecīgu pieteikumu ECT (izņemot tās, kuru pieteikumi jau ir atzīti par pieņemamiem), var celt prasību sešu mēnešu laikā no likuma spēkā stāšanās dienas. Visbeidzot, skaidros vārdos tika identificēti budžeta līdzekļi, no kuriem tiks izdarītas zaudējumu atlīdzības

⁶⁹⁶ Sk., piem., *İçyer v. Turkey* (dec.), no. 18888/02, §§ 72-73, 12 January 2006.

⁶⁹⁷ *Robert Lesjak v. Slovenia*, no. 33946/03, §§ 34-55, 21 July 2009; *Demopoulos and Others v. Turkey* (dec.) [GC], nos. 46113/99, 3843/02, 13751/02, 13466/03, 10200/04, 14163/04, 19993/04 and 21819/04, §§ 87-88, 1 March 2010.

⁶⁹⁸ *Nogolica v. Croatia* (dec.), no. 77784/01, 5 September 2002.

izmaksas.

Lietā *Brusco v. Italy* ECT bija saņēmusi pieteikumu par pārmērīgu kriminālprocesa ilgumu, bet vēl nebija paguvusi to komunicēt valdībai. Neilgi pēc tam Itālijas valdība nosūtīja ECT vēstuli, kurā informēja par Pinto likuma spēkā stāšanos un tā saturu. Saskaņā ar tolaik spēkā esošo praksi, ECT Sekretariāts adresēja pieteicējam “brīdinājuma vēstuli”, ar kuru aicināja viņu izmantot jaunieviesto iespēju un vērsties kompetentajā iekšzemes tiesā. Pieteicējs nepiekrita, uzsvērdams, ka viņa pieteikums bija iesniegts vēl pirms jaunā likuma pieņemšanas un paziņodams, ka viņš nevēloties atkal vērsties itāļu tiesās. ECT ļoti rūpīgi izanalizēja Pinto likuma iedibināto civilprasības iespēju un nonāca pie secinājuma, ka tā gan vispārīgi atbilda efektivitātes kritērijiem, gan bija personiski pieejama pieteicējam konkrētās lietas apstākļos. Tā kā pieteicējs nebija izmēģinājis jauno tiesību aizsardzības līdzekli un nebija norādījis ne uz kādiem ārkārtējiem apstākļiem, kas attaisnotu šo pasivitāti, ECT pasludināja pieteikumu par nepieņemamu Konvencijas 35. panta pirmās daļas prasību neizpildes dēļ.⁶⁹⁹ Pamatojoties uz šo lēmumu, ECT atbrīvojās no ļoti liela pret Itāliju vērsto pieteikumu skaita, pasludinot tos par nepieņemamiem ar triju tiesnešu komitejas lēmumiem.

Itālijas piemēram drīz vien sekoja Slovākija un Horvātija. **Slovākijā** 2002. gada 1. janvārī stājās spēkā Konstitūcijas 127. panta jaunā redakcija, kuru autors jau minēja iepriekš un kas pilnvaroja Konstitucionālo tiesu izskatīt “sūdzības no fiziskām vai juridiskām personām, kas uzskata, ka ir tikušas aizskartas viņu pamatbrīvības vai pamattiesības, vai arī no Slovākijas Republikas ratificēta starptautiska līguma izrietošas cilvēktiesības vai pamatbrīvības”. Tā paša panta otrā un trešā daļa pilnvaroja Konstitucionālo tiesu ne tikai anulēt tiesību pārkāpumu radošo aktu, bet arī – ja pārkāpums izriet no valsts iestāžu bezdarbības vai nolaidības – arī uzlikt pārkāpējam pienākumu to pārtraukt vai novērst, vai arī atjaunot *statu quo ante*, kā arī piespriest materiālo un morālo zaudējumu atlīdzību. Turklāt dažu mēnešu intervālā pēc minēto grozījumu spēkā stāšanās Slovākijas Konstitucionālajai tiesai izdevās izveidot kompaktu, bet skaidru judikatūru, kas rādīja, ka sūdzības par pārmērīgu tiesvedības ilgumu tiek reāli izskatītas (pat ja attiecīgs pieteikums jau ir iesniegts ECT) un ļauj cietušajam procesa dalībniekam gan panākt tiesvedības paātrināšanu, gan saņemt adekvātu zaudējumu atlīdzību. Lietā *Andrášik and Others v. Slovakia* ECT atzina šo jauno procesuālo līdzekli par efektīvu un izsmeļamu pat tajās procesa ilguma lietās, kas bija iesniegtas ECT pirms Konstitūcijas grozījumu pieņemšanas.⁷⁰⁰ Dažus mēnešus pirms tam ECT nonāca pie tāda paša secinājuma attiecībā uz **Horvātiju**, kur faktiskie un tiesiskie apstākļi bija gandrīz tādi paši, kā Slovākijā. Neraugoties uz to, ka Horvātijas Konstitucionālā tiesa vēl nebija paguvusi izskatīt nevienu konkrētu lietu saskaņā ar jauno procedūru, ECT nolēma, ka attiecīgais konstitucionālā likuma pants ir pietiekami skaidrs, lai

⁶⁹⁹ *Brusco v. Italy* (dec.), no. 69789/01, 6 September 2001. Sk. arī *Predil Anstalt v. Italy* (dec.), no. 31993/96, 14 March 2002, un *Bottaro v. Italy* (dec.), no. 56298/00, 23 May 2002.

⁷⁰⁰ *Andrášik and Others v. Slovakia* (dec.), nos. 57984/00, 60237/00, 60242/00, 60679/00, 60680/00, 68563/01 and 60226/00, 22 October 2002.

varētu secināt, ka jaunais tiesību aizsardzības līdzeklis ir efektīvs un ir jāizsmeļ arī ECT jau iesniegtajās lietās.⁷⁰¹

Tāpat arī lietās pret **Poliju** ECT nosprieda, ka 2004. gada 17. jūnija likums par sūdzībām par tiesību pārkāpumu uz lietas izskatīšanu bez nepamatotas kavēšanās⁷⁰² ir radījis jaunu pieejamu un efektīvu tiesību aizsardzības līdzekli – pieteikumu augstāka līmeņa tiesai par zaudējumu atlīdzināšanu no valsts budžeta – kas ir jāizsmeļ pat tad, ja attiecīgā sūdzība likuma spēkā stāšanās brīdī jau ir iesniegta Strasburgā. ECT minēja šādus apsvērumus: neraugoties uz attiecīgas iekšzemes judikatūras neesamību, likums ir pietiekami skaidrs; Polijas Augstākā tiesa ir pieņēmusi rezolūciju, kurā apņemas ar atpakaļejošu spēku ņemt vērā arī tos tiesvedības periodus, kas notikuši pirms likuma spēkā stāšanās; pat ja likums ierobežo piešķiramās zaudējumu atlīdzības lielumu, cietušajam tiek skaidros vārdos atzītas tiesības prasīt arī pilnu zaudējumu atlīdzību civiltiesiskā kārtībā; pieteicējam ir jāmaksā tiesas nodeva, taču tā ir neliela un turklāt labvēlīga iznākuma gadījumā arī atgūstama.⁷⁰³

Gan Slovākijas, gan Horvātijas, gan arī Polijas gadījumā ECT lika īpašu uzsvāru uz to, ka visās šajās valstīs pārmērīgais tiesvedības ilgums bija nopietna strukturāla problēma, un tas attaisnoja atkāpšanos no vispārējā principa, ka tiesību aizsardzības līdzekļu efektivitāte novērtējama pēc stāvokļa pieteikuma iesniegšanas dienā.

Nupat teiktais attiecas arī uz gadījumiem, kad valsts iestādes ievēro ECtK 13. panta prasības nevis radot jaunas procesuālas iespējas, bet gan tikai grozot un pilnveidojot spēkā esošos tiesību aizsardzības līdzekļus nolūkā padarīt tos efektīvākus. Piem., 2003. gadā lietā *Paulino Tomas v. Portugal* ECT nolēma, ka prasības celšana par valsts ārpuslīgumisko atbildību pārmērīga tiesvedības ilguma dēļ bija efektīvs tiesību aizsardzības līdzeklis Portugāles tiesību sistēmā, kas līdz ar to bija jāizsmeļ pirms vēršanās ECT.⁷⁰⁴ Dažus gadus vēlāk, lietā *Martins Castro and Alves Correia de Castro v. Portugal*, ECT pārskatīja savu lēmumu un, pamatojoties uz iekšzemes tiesu motivāciju, nosprieda ka šis procesuālais līdzeklis tomēr nebija efektīvs.⁷⁰⁵ Taču vēl pēc vairākiem gadiem, lietā *Valada Matos das Neves v. Portugal*, ievērojot gan Portugāles tiesību sistēmas, gan arī pašas ECT judikatūras attīstību, tā atkārtoti izvērtēja šo tiesību aizsardzības līdzekli un no jauna atzina šo prasības veidu par efektīvu un tādēļ iepriekš izsmeļamu.⁷⁰⁶

Jāpiebilst, ka ļoti tipiska situācija, kurā ECT prasa no pieteicēja izsmelt jaunieviestu tiesību aizsardzības līdzekli pirms tam jau iesniegtā lietā, ir **pilotsprieduma procedūra**, kā arī citas līdzīgas

---

⁷⁰¹ *Nogolica v. Croatia* (dec.), no. 77784/01, 5 September 2002. Sk. arī *Slaviček v. Croatia*, (dec.), no. 20862/02, 4 July 2002. Zīmīgi, ka, atšķirībā no Slovākijas, Horvātijas likums neparedzēja Konstitucionālajai tiesai preventīvas pilnvaras, t.i., tiesības dot norādījumus par ātrāku lietas izskatīšanu, bet gan tikai tiesības piespriest zaudējumu atlīdzību. ECT atzina to par pietiekamu.

⁷⁰² Ustawa z dnia 17 czerwca 2004 o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki. Pieejams: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20041791843>.

⁷⁰³ *Charzyński v. Poland*, no. 15212/03, §§ 36-42, 1 March 2005; *Michalak v. Poland* (dec.), no. 24549/03, 1 March 2005.

⁷⁰⁴ *Paulino Tomas v. Portugal* (dec.), no. 58698/00, 27 March 2003.

⁷⁰⁵ *Martins Castro and Alves Correia de Castro v. Portugal*, no. 33729/06, 10 June 2008.

⁷⁰⁶ *Valada Matos das Neves v. Portugal*, no. 73798/13, 29 October 2015.

situācijas, kad ECT nolemj savā spriedumā dot atbildētājvalstij norādījumus par sistēmisko problēmu novēršanas pasākumiem (par to sīkāk sk. šīs daļas 2. nodaļu). Šādās lietās, ja ECT izvērtē jauno tiesību aizsardzības līdzekli un atzīst to par efektīvu, tad pieteicējiem jau iesniegtajās identiskajās (“klonu”) lietās rodas pienākums to izsmelt. Praksē tas parasti izpaužas kā šo jau iesniegto pieteikumu pasludināšana par nepieņemamiem iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu neizsmelšanas dēļ.⁷⁰⁷

Ja šāds līdzeklis tiek radīts ar dalībvalsts tiesu judikatūru, tad no kura brīža ir saprātīgi pieprasīt, lai pieteicējs izmantotu šo jauno procesuālo iespēju savu pamattiesību aizsardzībai? Šajā jautājumā ECT pielieto pragmatisku pieeju: no taisnīguma viedokļa ir jāpaiet saprātīgam (t.i., pietiekami ilgam) laika sprīdim, lai tiesību subjekti varētu par šo judikatūru uzzināt un to izprast.⁷⁰⁸ Šā laika sprīža ilgums ir atkarīgs no lietas apstākļiem, taču ECT ir norādījusi, ka tas varētu būt aptuveni seši mēneši.⁷⁰⁹ Piem., lietā *Leandro Da Silva v. Luxembourg* ECT atzina par saprātīgu termiņu, kas bija ildzis astoņus mēnešus kopš attiecīgā sprieduma pieņemšanas un trīsarpus mēnešus kopš tā publicēšanas.⁷¹⁰

Lietās *Scordino v. Italy (no.1)* un *Cocchiarella v. Italy* ECT Lielā palāta deva vispārīgus norādījumus, kādiem ir jābūt iekšējiem tiesību aizsardzības līdzekļiem lietās par tiesvedības ilgumu, lai ECT tos atzītu par efektīviem.⁷¹¹ Vispārīgais noteikums ir tāds, ka sūdzība vai pārsūdzība, kurai nav ne preventīva, nedz zaudējumu atlīdzināšanas nozīme, nav efektīva Konvencijas 35. panta pirmās daļas izpratnē.⁷¹² Kas attiecas uz procesuālu līdzekli, kas ļauj apstrīdēt tiesvedības ilgumu, tam pašam ir jābūt pietiekami ātram un jādod iespēja reāli panākt apstrīdētās situācijas labošanu.⁷¹³

Ja ECT konstatē vispārīga rakstura vai strukturālus robus atbildētājvalsts tiesību normās, judikatūrā vai praksē, tā var pieprasīt, lai šī valsts pārskatītu šo situāciju un, ja nepieciešams, spertu konkrētus efektīvus soļus, lai iespēju robežās novērstu identisku vai līdzīgu lietu nonākšanu ECT.⁷¹⁴ ECT var nolemt, ka valstij ir vai nu jāmaina pastāvošā procesuālo līdzekļu sistēma, vai arī jārada jauni, patiesi efektīvi tiesību aizsardzības līdzekļi.⁷¹⁵ Taču tas fakts vien, ka pēc jaunā līdzekļa ieviešanas vēl nav paguvusi attīstīties judikatūra vai administratīvā prakse, pats par sevi vēl nepadara pašu līdzekli par neefektīvu.⁷¹⁶

Ja ECT reiz ir nolēmusi, ka jaunieviestais tiesību aizsardzības līdzeklis ir efektīvs, tad šim secinājumam ir vispārēja nozīme. Tātad ECT turpmāk konsekventi pieprasīs, lai šis līdzeklis tiktu

⁷⁰⁷ Sk., piem., *İçyer v. Turkey* (dec.), no. 18888/02, § 86, 12 January 2006; *Balakchiev and Others v. Bulgaria* (dec.), no. 65187/10, 18 June 2013; *Valcheva and Abrashev v. Bulgaria* (dec.), nos. 6194/11, 34887/11, 18 June 2013.

⁷⁰⁸ *Broca and Texier-Micault v. France*, nos. 27928/02 and 31694/02, § 20, 21 October 2003.

⁷⁰⁹ Sk. turpat, kā arī *Depauw v. Belgium* (dec.), no. 2115/04, 15 May 2007.

⁷¹⁰ *Leandro Da Silva v. Luxembourg*, no. 30273/07, § 50, 11 February 2010.

⁷¹¹ *Vassilios Athanasiou and Others v. Greece*, no. 50973/08, §§ 54-56, 21 December 2010.

⁷¹² *Puchstein v. Austria*, no. 20089/06, § 31, 28 January 2010.

⁷¹³ *Scordino v. Italy (no. 1)* [GC], no. 36813/97, §§ 195, 204-207, 29 March 2006.

⁷¹⁴ *Lukenda v. Slovenia*, no. 23032/02, § 98, 6 October 2005.

⁷¹⁵ *Xenides-Arestis v. Turkey*, no. 46347/99, § 40, 22 December 2005; *Burdov v. Russia (no. 2)*, no. 33509/04, §§ 42, 149, 140, 15 January 2009; *Vassilios Athanasiou and Others v. Greece*, no. 50973/08, § 41, 21 December 2010.

⁷¹⁶ *Nagovitsyn and Nalgiyev v. Russia* (dec.), no. 27451/09 and 60650/09, § 30, 23 September 2010.

izmēģināts visās būtiski līdzīgās lietās, izņemot gadījumus, kad konkrētajā lietā pieteicējs to vairs nevar izdarīt termiņa notecējuma dēļ. Vēl jo vairāk: šī prasība attiecas pat uz tām lietām, kas jau atrodas izskatīšanā ECT, t.i., uz lietām, kas ir tikušas iesniegtas pirms jaunā līdzekļa ieviešanas. Protams, katrā no šīm lietām ECT pārbauda, vai pieteicējs patiešām vēl var šo līdzekli izmēģināt.⁷¹⁷

1.5. Izsmelšanas pienākuma procesuālie aspekti

1.5.1. Pierādījumu nasta jautājumā par iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu izsmelšanu

Pierādījumu nasta iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu izsmelšanas jautājumā vispirms gulstas uz atbildētājvalsts valdību. Ja tā apgalvo, ka ECtK 35. panta pirmajā daļā noteiktais pienākums nav izpildīts, tad tai arī ir jāpierāda, ka šīs valsts iekšējā tiesību sistēmā pastāv pieejams un efektīvs procesuāls līdzeklis, kuru pieteicējs nav izmantojis.⁷¹⁸ Valdībai ir jāpierāda, pirmkārt, ka šis tiesību aizsardzības līdzeklis pamatojas uz pietiekami skaidru normatīvu bāzi atbildētājvalsts tiesību sistēmā.⁷¹⁹ Šim līdzeklim ir jābūt spējīgam labot apstrīdēto situāciju un dot saprātīgu cerību uz veiksmīgu lietas iznākumu.⁷²⁰

Ja valdība vēlas celt iebildumu par iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu neizsmelšanu, tad tai ir pienākums savos ECT iesniegtajos rakstveida paskaidrojumos saprotami izskaidrot piesauktā līdzekļa būtību, tvērumu un izlietošanas nosacījumus, citējot vai ievieojot atsauci uz attiecīgajiem normatīvajiem aktiem, judikatūru un praksi.⁷²¹ Šis valdības pienākums ir spēkā arī tad, ja atbildētājvalsts tiesību sistēma pieder pie vispārējo tiesību (*Common Law*) tiesību saimes, taču tajā ir rakstīta konstitūcija, kas netiešā veidā aizsargā pieteicēja piesauktās un Konvencijā garantētās tiesības.⁷²²

Valdībai ir lielākas izredzes pārliecināt ECT par ECtK 35. panta pirmajai daļai atbilstoša tiesību aizsardzības līdzekļa esamību, ja tā min konkrētus nacionālās judikatūras piemērus.⁷²³ Šai judikatūrai principā ir jābūt formulētai pirms pieteikuma iesniegšanas brīža ECT⁷²⁴, un tai ir jābūt objektīvi

⁷¹⁷ *İçyer v. Turkey* (dec.), no. 18888/02, §§ 74-76, 12 January 2006; *Grzinčič v. Slovenia*, no. 26867/02, §§ 102-110, 3 May 2007.

⁷¹⁸ *Dalia v. France*, 19 February 1998, § 38, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-I; *Linnekogel v. Switzerland*, no. 43874/98, § 34, 1 March 2005; *McFarlane v. Ireland* [GC], no. 31333/06, § 107, 10 September 2010.

⁷¹⁹ *Scavuzzo-Hager and Others v. Switzerland* (dec.), no. 41773/98, 30 November 2004; *Norbert Sikorski v. Poland*, no. 17599/05, § 117, 22 October 2009; *Sürmeli v. Germany* [GC], no. 75529/01, §§ 110-112, 8 June 2006.

⁷²⁰ *Scoppola v. Italy* (no. 2) [GC], no. 10249/03, § 71, 17 September 2009.

⁷²¹ *Mikolajová v. Slovakia*, no. 4479/03, § 34, 18 January 2011.

⁷²² *McFarlane v. Ireland* [GC], no. 31333/06, § 117, 120, 10 September 2010.

⁷²³ *Doran v. Ireland*, no. 50389/99, 31 July 2003; *Andrášik and Others v. Slovakia* (dec.), nos. 57984/00, 60237/00, 60242/00, 60679/00, 60680/00, 68563/01 and 60226/00, 22 October 2002; *Di Sante v. Italy* (dec.), no. 56079/00, 24 June 2004; *Giummarra and Others v. France* (dec.), no. 61166/00, 12 June 2001; *Paulino Tomás v. Portugal* (dec.), no. 58698/00; *Johtti Sapmelacat RY and Others v. Finland* (dec.), no. 42969/98, 18 January 2005.

⁷²⁴ *Norbert Sikorski v. Poland*, no. 17599/05, § 115, 22 October 2009.

attiecināmai uz konkrēto lietu.⁷²⁵

Kā autors jau norādīja iepriekš, ja valdība apgalvo, ka pieteicējs esot varējis vienkārši vērsties tiesā, tieši atsaucoties vai nu uz ECtK, vai arī uz satura ziņā analogiskajām nacionālās konstitūcijas normām, ECT pieņems šo argumentu tikai tad, ja valdība informēs to par attiecīgu iekšzemes judikatūru.⁷²⁶ Tā, piem., ECT pieņēma valdības iebildumu situācijā, kad valsts likumdevējs bija radījis īpašu procesuālu līdzekli pārmērīga tiesvedības ilguma gadījumā.⁷²⁷

Ja valdība ir izpildījusi savu pierādīšanas pienākumu, tad pierādījuma nasta par ECtK 35. panta pirmās daļas nosacījumu izpildi pāriet uz pieteicēju. Tagad pieteicējam ir jāpierāda, ka valdības minētais procesuālais līdzeklis viņam tomēr nav bijis jāizsmel.

Pirmkārt, pieteicējs var pierādīt, ka šis procesuālais līdzeklis īstenībā ir ticis izsmelts.⁷²⁸

Otrkārt, pieteicējs var pierādīt, ka šis procesuālais līdzeklis konkrētās lietas apstākļos tomēr nav bijis pieejams un/vai efektīvs.⁷²⁹ Šeit ir iespējami vairāki varianti. Piem., lietas izmeklēšana nacionālajā līmenī var izrādīties pārmērīgi ilga. Lietā *Selmouni v. France*, kurā pieteicējs sūdzējās par spīdzināšanu policijas iecirknī, ECT nosprieda, ka Francijas valdības piesauktais tiesību aizsardzības līdzeklis nebija efektīvs, jo izmeklēšana tā ietvaros bija pārmērīgi ilga.⁷³⁰

Var būt tā, ka no procesuālā viedokļa konkrētais tiesību aizsardzības līdzeklis ir gan pieejams, gan formāli efektīvs (piem., kasācijas process), taču no spēkā esošās nacionālās judikatūras viedokļa pieteicējam nav nekādu objektīvu izredžu panākt sev labvēlīgu iznākumu.⁷³¹ Šī judikatūra var būt arī nesena vai relatīvi nesena.⁷³²

Var būt tā, ka vai nu vienā un tajā pašā lietā, vai arī vairākās būtiski līdzīgās ECT iesniegtās lietās, daļa no pieteicējiem ir vērsušies valdības norādītajā tiesā vai citā tiesību aizsardzības iestādē un zaudējuši, savukārt pārējie to nav darījuši. Ja izrādās, ka šis līdzeklis ir bijis neefektīvs un tātad ir saprātīgs pamats uzskatīt, ka tas nevarētu palīdzēt arī pārējiem, tad ECT visdrīzāk atzīs, ka šis līdzeklis nebija jāizsmel.⁷³³ ECT lēmums tomēr ir viscaur atkarīgs no konkrētās lietas īpatnējiem apstākļiem.⁷³⁴ Teiksim, pieteicējs šajā stadijā var pierādīt, ka nacionālajā tiesību sistēmā viņam nebija

⁷²⁵ *Sakhnovskiy v. Russia* [GC], no. 21272/03, §§ 43-44, 2 November 2010.

⁷²⁶ *Slavgorodski v. Estonia* (dec.), no. 37043/97, 9 March 1999; *Kornakovs v. Latvia* (dec.), no. 61005/00, 21 October 2004; *Kornakovs v. Latvia*, no. 61005/00, §§ 83-85, 15 June 2006.

⁷²⁷ *Brusco v. Italy* (dec.), no. 69789/01, 6 September 2001; *Slaviček v. Croatia* (dec.), no. 20862/02, 4 July 2002; *Scordino v. Italy* (no. 1) [GC], no. 36813/97, §§ 136-148, 29 March 2006.

⁷²⁸ *Grässer v. Germany* (dec.), no. 66491/01, 16 September 2004.

⁷²⁹ *Selmouni v. France* [GC], no. 25803/94, § 76, 28 July 1999.

⁷³⁰ *Ibid.*, § 78.

⁷³¹ *Scordino v. Italy* (dec.), no. 36813/97, 27 March 2003; *Pressos Compania Naviera S.A. and Others v. Belgium*, §§ 26-27, 20 November 1995, Series A no. 332.

⁷³² *Gas and Dubois v. France* (dec.), no. 25951/07, 31 August 2010.

⁷³³ *Vasilkoski and Others v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*, no. 28169/08, §§ 45-46, 28 October 2010; *Laska and Lika v. Albania*, nos. 12315/04 and 17605/04, §§ 45-48, 20 April 2010.

⁷³⁴ *Saghinadze and Others v. Georgia*, no. 18768/05, §§ 81-83, 27 May 2010.

iespējas tieši vērsties attiecīgajā tiesā.⁷³⁵

ECT ir atzinusi arī citus ārkārtējus apstākļus, kas var principā atbrīvot pieteicēju no pienākuma izsmelt iekšējos tiesību aizsardzības līdzekļus. Viens no šādiem ārkārtas apstākļiem var būt atbildētājvalsts iestāžu pilnīga bezdarbība, nekādi nereaģējot uz pirmšķietami nopietnām sūdzībām par valsts darbinieku prettiesisko darbību. Piem., ja pēc sūdzību saņemšanas šīs iestādes sistemātiski neierosina nekādu izmeklēšanu un vispārīgi nesniedz nekādu palīdzību. Šādā gadījumā pierādījuma nasta atkal pāriet uz valsti, kurai tagad ir jāpaskaidro, kādus soļus tā ir spērusi, ievērojot apstrīdēto faktu izplatību un to nopietnību.⁷³⁶

Ir svarīgi atcerēties, ka vienkāršas subjektīvas šaubas par to vai citu tiesību aizsardzības līdzekli neatbrīvo pieteicēju no pienākuma to izsmelt.⁷³⁷ Gluži otrādi: ja šādas subjektīvas šaubas pastāv, tad tas ir spēcīgs arguments par labu attiecīgā līdzekļa izmēģināšanai, jo tādējādi kompetentajai tiesai tiek dota iespēja attīstīt un precizēt savu judikatūru.⁷³⁸ Tas attiecas arī uz materiāltiesiskajām normām: tiesību sistēmā, kurā pamattiesības aizsargā valsts pamatlikums, pieteicējam ir jādod attiecīgās valsts tiesām iespēju attīstīt šo tiesību tvērumu interpretācijas ceļā.⁷³⁹

1.5.2. Priekšlaicīgi pieteikumi un valdības tiesības celt iebildumus par neizsmelšanu

ECT judikatūrā noteiktais pamatprincips ir tāds, ka pieteicēja pienākums izsmelt iekšējos tiesību aizsardzības līdzekļus tiek novērtēts pēc stāvokļa tajā datumā, kad pieteikums tiek iesniegts ECT.⁷⁴⁰ Taču bieži gadās tā, ka pieteicējs patiešām godprātīgi izpilda ECtK 35. panta pirmajā daļā noteikto izsmelšanas pienākumu (t.i., vairumā gadījumu, iziet cauri visām atbilstošajām tiesu instancēm), taču tādu vai citādu iemeslu dēļ nenociešas un vēršas ECT, nesagaidot augstākās instances tiesas galīgo nolēmumu. Normālā un teorētiski pareizā ECT reakcija šādā gadījumā būtu konstatēt iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu neizsmelšanu, jo pieteikums ir priekšlaicīgs. Taču reālā ECT attieksme ir elastīgāka un pret šādiem pieteikumiem tā izturas iecietīgi: persona var vērsties ECT īsi pirms augstākās instances nolēmuma pasludināšanas, taču ar nosacījumu, ka tad, kad ECT izskatīs jautājumu par lietas pieņemamību, šis nolēmums jau būs pasludināts un tas būs galīgs.⁷⁴¹

Ja atbildētājvalsts valdība vēlas formulēt iebildumu (*preliminary objection* – angļu val., *exception préliminaire* – franču val.) par iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu neizsmelšanu, tai tas ir principā jāizdara lietas pieņemamības stadijā, t.i., savos sākotnējos paskaidrojumos. Tikai ārkārtas

⁷³⁵ *Tănase v. Moldova* [GC], no. 7/08, § 122, 27 April 2010.

⁷³⁶ *Demopoulos and Others v. Turkey* (dec.) [GC], nos. 46113/99, 3843/02, 13751/02, 13466/03, 10200/04, 14163/04, 19993/04 and 21819/04, § 70, 1 March 2010.

⁷³⁷ *Muazzez Epözdemir v. Turkey* (dec.), no. 57039/00, 31 January 2002; *Milošević v. the Netherlands* (dec.), no. 77631/01, 13 March 2002; *Pellegriti v. Italy* (dec.), no. 77363/01, 26 May 2005; *MPP Golub v. Ukraine* (dec.), no. 6778/05, 18 October 2005.

⁷³⁸ *Ciupercescu v. Romania*, no. 35555/03, § 169, 15 June 2010.

⁷³⁹ *A, B and C v. Ireland* [GC], no. 25579/05, § 142, 16 December 2010.

⁷⁴⁰ *Baumann v. France*, no. 33592/96, § 47, 22 May 2001.

⁷⁴¹ *Tanli v. Turkey*, no. 26129/95, § 133, 10 April 2001; *Karoussiotis v. Portugal*, no. 23205/08, § 57, 1 February 2011.

apstākļos ECT pieļauj izņēmumu no šā principa.⁷⁴²

1.6. Sešu mēnešu termiņš

1.6.1. Sešu mēnešu termiņa jēga un mērķi

Saskaņā ar Konvencijas 35. panta pirmo daļu, ECT “var izskatīt lietu vienīgi tad [...] ja sūdzība ir iesniegta sešu mēnešu laikā, skaitot no dienas, kad ticis pieņemts galīgais lēmums minētajā lietā.” 2013. gadā tika atklāts parakstīšanai ECtK Piecpadsmitais protokols, kas cita starpā samazina šo termiņu līdz *četriem* mēnešiem. Taču šā promocijas darba iesniegšanas brīdī šis protokols vēl nebija stājies spēkā.⁷⁴³

No ECT judikatūras var secināt, ka sešu mēnešu termiņam ir četri pamatmērķi. **Pirmkārt**, šai normai ir politisks zemteksts: dalībvalstis ar to ir vēlējušās novērst pastāvīgu pagātnes cilāšanu un pārvērtēšanu, un šī vēlme ir “legitīmas rūpes par kārtību, stabilitāti un mieru”.⁷⁴⁴ **Otrkārt**, tā uzdevums ir sargāt tiesisko drošību un nodrošināt to, lai pieteikumi tiktu izskatīti saprātīgā laikā un lai nedz valsts institūcijas, nedz citas ieinteresētās personas ilgāku laiku nepaliktu neziņā par savu tiesisko stāvokli. **Treškārt**, šis nosacījums atvieglo lietas faktisko apstākļu noskaidrošanu, jo, laikam ritot, pierādījumi bieži vien izzūd, cilvēku atmiņas izgaist, un paliek arvien grūtāk izskatīt lietu taisnīgi. **Ceturtkārt**, sešu mēnešu termiņš dod potenciālajam pieteicējam pietiekamu laiku gan pārdomām (lai viņš varētu apdomāt, vai viņa individuālajā situācijā patiešām ir vērts vērsties ECT), gan arī precīzai sūdzību formulēšanai un kvalitatīvas juridiskas argumentācijas izstrādei.⁷⁴⁵

Lai gan iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu izsmelšana un sešu mēnešu termiņš ir iekļauti vienā un tajā pašā panta daļā un vienā un tajā pašā teikumā, tās būtībā ir divas dažādas normas ar atšķirīgu loģiku,⁷⁴⁶ un ECT judikatūrā ir nostiprināta kvalitatīvi dažāda attieksme pret tām. Iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu izsmelšanas prasību ECT, kā autors jau parādīja, iztulko un piemēro visai elastīgi. Turklāt, ja lieta ir nonākusi līdz komunikācijas stadijai, notiek paskaidrojumu apmaiņa starp pusēm un valdība vēlas formulēt iebildumu par neizsmelšanu, tad, ciktāl tas ir objektīvi iespējams, tas tai ir jādara savos sākotnējos paskaidrojumos; pretējā gadījumā ECT šādu valdības iebildumu nepieņem. Citiem vārdiem sakot, ja lieta jau ir sasniegusi sacīkstes procesa stadiju, notiek rakstveida paskaidrojumu apmaiņa starp pusēm, bet valdība šādu iebildumu par lietas nepieņemamību nav formulējusi, tad arī ECT pēc savas iniciatīvas (*motu proprio*) to nepaceļ. Tātad valsts var klusējot

⁷⁴² *Mooren v. Germany* [GC], no. 11364/03, §§ 57-59, 9 July 2009.

⁷⁴³ Protocol No. 15 Amending the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Article 4. Strasbourg, 24 June 2013. Protokola teksts un to parakstījušo un ratificējušo valstu saraksts ir pieejams Eiropas Padomes Līgumu biroja mājas lapā: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/213>.

⁷⁴⁴ *De Becker v. Belgium*, no. 214/56, Commission decision of 9 June 1958 (nepublicēts); *Sabri Güneş v. Turkey* [GC], no. 27396/06, § 40, 29 June 2012.

⁷⁴⁵ *Sabri Güneş v. Turkey* [GC], no. 27396/06, §§ 39-40, 29 June 2012.

⁷⁴⁶ *De Becker v. Belgium*, no. 214/56, Commission decision of 9 June 1958 (nepublicēts).

atteikties no izsmelšanas prasības piemērošanas un, ja to var izdarīt klusējot, tad var arī skaidros vārdos. Pēc autora domām, tas pilnībā saskan ar izsmelšanas normas *ratio legis*: dot atbildētājvalsts institūcijām iespēju vispirms pašām labot piesaukto Konvencijas pārkāpumu. Tātad **šī norma ir viena no subsidiaritātes principa izpausmēm; tā ir pieņemta par labu atbildētājvalstīm un aizsargā to intereses.**

Savukārt attieksme pret sešu mēnešu termiņu ir būtiski atšķirīga. Šī norma tiek uzskatīta par publiskās kārtības normu (*public policy rule* – angļu val., *règle d'ordre public* – franču val.), kas ir iztulkojama un piemērojama strikti. Tas ir tādēļ, ka attiecībā uz procesuālām formalitātēm un termiņiem (ne tikai ECT, bet arī jebkuras valsts iekšienē) galvenā un absolūti saistošā prasība ir tiesiskās drošības principa ievērošana, jo tas nodrošina pieteicēju vienlīdzību likuma priekšā. Šis princips ir klātesošs visos ECtK pantos un tas ir viens no fundamentālajiem tiesiskas valsts virsprincipa aspektiem.⁷⁴⁷ Citiem vārdiem sakot un lietojot pašas ECT izteicienu, šīs normas mērķis ir “nodrošināt tiesisko drošību, pienācīgu tiesvedības administrēšanu un līdz ar to praktisku un efektīvu Konvencijas mehānisma funkcionēšanu”.⁷⁴⁸ Jāsecina, ka **sešu mēnešu termiņa norma pati par sevi ar subsidiaritātes principu tieši nav saistīta**; tās *ratio legis* ir nevis vienas vai otras puses legītīmo interešu aizsardzība, bet gan objektīvi taisnīgas tiesvedības apsvērumi. Līdz ar to valdība nevar vienpusēji atteikties no sešu mēnešu termiņa piemērošanas un ECT ir kompetenta pacelt šo jautājumu pēc savas iniciatīvas (*motu proprio*) arī tad, ja valdība to nav minējusi.⁷⁴⁹

Tāpat kā iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu izsmelšanas prasība, arī sešu mēnešu termiņš ir piemērojams gan visam pieteikumam kopumā, gan arī katrai pieteikumā formulētai sūdzībai atsevišķi. Piem., ja pieteicējs – ieslodzītais vienā un tajā pašā pieteikumā sūdzas gan par savu notiesāšanu krimināllietā pēc būtības, gan par cietuma administrācijas rīcību, – tad katrai no šīm sūdzībām termiņš ir skaitāms atsevišķi, sākot ar galīgo lēmumu katrā no abām attiecīgajām tiesvedībām. Tas pats attiecas uz gadījumiem, kad pieteicējs kādu laiku pēc sākotnējā pieteikuma iesniegšanas iesniedz citas, būtiski jaunas sūdzības.⁷⁵⁰ ECT katrā konkrētajā lietā novērtē, vai vēlāk formulēta sūdzība ir būtiski jauna, vai arī tā ir tikai jau iepriekš iesniegtas sūdzības aspekts vai precizējums. Otrajā gadījumā šāds precizējums var tikt iesniegts arī pēc sešu mēnešu termiņa notecēšanas.⁷⁵¹

Sekojošai šai pašai loģikai, ECT ir uzsvērusi, ka **sešu mēnešu termiņa norma ir autonoma**, t.i., tās ievērošana vai neievērošana jāvērtē nevis saskaņā ar dalībvalstu iekšējo tiesību normām, bet gan pēc pašas ECtK kritērijiem. Ja konkrētajā lietā atbildētājvalsts valdība ir aprēķinājusi termiņa sākuma

⁷⁴⁷ *Sabri Güneş v. Turkey* [GC], no. 27396/06, § 42, 29 June 2012.

⁷⁴⁸ *Sabri Güneş v. Turkey* [GC], no. 27396/06, § 56, 29 June 2012.

⁷⁴⁹ *Ibid.*, § 29. Sk. arī *Belaousof and Others v. Greece*, no. 66296/01, § 38, 27 May 2004.

⁷⁵⁰ *Allan v. the United Kingdom* (dec.), no. 48539/99, 28 August 2001.

⁷⁵¹ *Sâmbata Bihor Greek Catholic Parish v. Romania* (dec.), 48107/99, 25 May 2004.

vai beigu datumus citādi, nekā to ir darījusi ECT, tad ECT šis valdības veiktais aprēķins nesaista.⁷⁵² Piem., ECT neievēro daudzu dalībvalstu procesuālajās tiesībās pastāvošo principu, saskaņā ar kuru, ja termiņa pēdējā diena iekrīt sestdienā, svētdienā vai likumā noteiktā svētku dienā, par termiņa pēdējo dienu tiek uzskatīta nākamā darbdiena.⁷⁵³ Tas ir tādēļ, ka, “ja, nosakot termiņa notecēšanas datumu (*dies ad quem*), Tiesai būtu jāņem vērā iekšzemes tiesības un prakse, tad tai būtu jāizveido pilns oficiālo brīvdienu saraksts visās 47 Konvencijas dalībvalstīs, ievērojot to, ka tās mēdz būt dažādas dažādu valstu starpā un pat vienas un tās pašas valsts iekšienē, un var arī laika gaitā mainīties”.⁷⁵⁴ Tāpēc ECT aprēķina sešu mēnešu termiņu autonomi.

1.6.2. Sešu mēnešu termiņa saistība ar iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu izsmelšanu

Lai gan abas 35. panta pirmās daļas normas pēc savas būtības ir atšķirīgas, tās tomēr ir savstarpēji cieši saistītas, jo ar “galīgo lēmumu”, no kura tiek skaitīts sešu mēnešu termiņš, tiek saprasts galīgais lēmums, kas ir pieņemts normālo tiesību aizsardzības līdzekļu izsmelšanas ietvaros.⁷⁵⁵ Tātad tiek ņemti vērā tikai tie līdzekļi, kas saskaņā ar iepriekš minēto ECT judikatūru ir pieejami un efektīvi.⁷⁵⁶ Ja pieteicējs pēc tam vēl cenšas izmantot ārkārtējus līdzekļus, kurus viņam nemaz nav pienākuma izsmelt, tad tas sešu mēnešu termiņa tecējumu nepārtrauc un neapstādina, un bieži gadās tā, ka, kad pieteicējs beidzot vēršas ECT, tad termiņš tiek atzīts par jau notecējušu.⁷⁵⁷

Šī striktā interpretācija ir loģiska, jo pretējā gadījumā pieteicēji varētu ļaunprātīgi izmantot iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu izsmelšanas normu, t.i., iesniegt neskaitāmas frivolas sūdzības

⁷⁵² *İpek v. Turkey* (dec.), no. 39706/98, 7 November 2000.

⁷⁵³ Sk., piem., Latvijas Civilprocesa likuma 48. panta otro daļu, Administratīvā procesa likuma 43. panta otro daļu un Kriminālprocesa likuma 314. panta trešo daļu. Civilprocesa likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 3.novembris, nr. 326/330; Administratīvā procesa likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2001. 14.novembris, nr. 164; Kriminālprocesa likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2005. 11.maijs, nr. 74.

⁷⁵⁴ *Sabri Güneş v. Turkey* [GC], no. 27396/06, § 56, 29 June 2012. Par to pašu sk. arī *Kadiķis v. Latvia* (dec.), no. 62393/00, 25 September 2003; *Otto v. Germany* (dec.), no. 21425/06, 10 November 2009; *Benet Praha, spol. s r.o. v. the Czech Republic* (dec.), no. 38354/06, 28 September 2010.

⁷⁵⁵ *Paul and Audrey Edwards v. the United Kingdom* (dec.), no. 46477/99, 7 June 2001; *Devine v. the United Kingdom* (dec.), no. 35667/02, 1 February 2005. Tas, protams, loģiski nozīmē, ka no pieteicēja nevar prasīt, lai viņš vērstos ECT pirms galīgā iekšzemes lēmuma sagaidīšanas; par to sk. *Varnava and Others v. Turkey* [GC], nos. 16064/90, 16065/90, 16066/90, 16068/90, 16069/90, 16070/90, 16071/90, 16072/90 and 16073/90, § 157, 18 September 2009. Jāprecizē, ka par “galīgā lēmuma” datumu tiek uzskatīta diena, kad šis lēmums ir kļuvis pienācīgā kārtā zināms pieteicējam vai viņa pārstāvim. Ja atbildētājvalsts tiesības paredz lēmuma paziņošanu lietas dalībniekiem, tad sešu mēnešu termiņš sāk tecēt no paziņošanas dienas, ja vien nav pierādīts, ka pieteicējam tas ir bijis zināms jau agrāk (*Worm v. Austria*, 29 August 1997, § 33, *Reports of Judgments and Decisions* 1997-V; *Baghli v. France*, no. 34374/97, § 31, 30 November 1999; *Koç and Tosun v. Turkey* (dec.), no. 23852/04, § 6, 13 November 2008). Savukārt ja iekšzemes tiesības šādu personisku paziņošanu neparedz, tad termiņš sāk tecēt no dienas, kad lēmuma teksts kļūst pieejams pusēm un kad puses var reāli iepazīties ar tā saturu (*Papachelas v. Greece* [GC], no. 31423/96, § 30, 25 March 1999). Ja tiesa paziņo, ka pilnais sprieduma teksts būs pieejams tiesas kancelejā sākot ar tādu un tādu datumu, tad pieteicējam vai viņa advokātam ir pienākums rīkoties un pielikt saprātīgas pūles, lai to iegūtu (*Ölmez v. Turkey* (dec.), no. 39464/98, 1 February 2005). Tas, ka “termiņš sāk tecēt no tādas un tādas dienas”, ir jāsaprot tā, ka pati formālā *dies a quo*, t.i., galīgā lēmuma paziņošanas vai pieejamības diena termiņā neieskaitās; sešu mēnešu termiņš sāk tecēt sākot ar nākamo dienu (sk., piem., *Otto v. Germany* (dec.), no. 21425/06, 10 November 2009).

⁷⁵⁶ *Moreira Barbosa v. Portugal* (dec.), no. 65681/01, 29 April 2004.

⁷⁵⁷ *Rezgui v. France* (dec.), no. 49859/99, 7 November 2001; *Prystavka v. Ukraine* (dec.), no. 21287/02, 17 December 2002.

tādām institūcijām, kas nemaz nav kompetentas vai kurām nav attiecīgo pilnvaru, lai efektīvi labotu piesaukto ECtK pārkāpumu. Tādējādi sešu mēnešu termiņš vispār zaudētu jēgu, jo pieteicējs ar savu rīcību varētu gandrīz bezgalīgi atlikt tā tecējuma sākumu.⁷⁵⁸

Tātad visi tie procesuālie līdzekļi, kas saskaņā ar ECT judikatūru nav pieejami vai nav efektīvi, sešu mēnešu termiņa aprēķināšanā netiek ņemti vērā. Tipiskākais ECT praksē sastopamais gadījums, kad pieteicējs var kļūdīties un palaist garām sešu mēnešu termiņa notecēšanas brīdi, ir pieteikums par lietas atkārtotu izskatīšanu sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem, *ja tas ir ticis noraidīts*.⁷⁵⁹ Piem., ja lietā ir pasludināts kasācijas tiesas nolēmums, pieteicējs lūdz pārskatīt lietu un šis lūgums tiek noraidīts ar motivētu lēmumu, tad “galīgais lēmums” tik un tā būs kasācijas tiesas nolēmums, un seši mēneši ir skaitāmi no tā.⁷⁶⁰

Nevar noliegt, ka šī sešu mēnešu termiņa interpretācija, kas, kā autors tikko teica, pati par sevi nekādus iebildumus nerada un pilnībā atbilst 35. panta pirmās daļas loģikai, pakļauj pieteicēju zināmam riskam. Kā lai viņš rīkojas, ja viņam ir labticīgas šaubas par konkrēta procesuālā līdzekļa efektivitāti? Kā autors iepriekš jau teica, ECT vispārējā nostāja iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu izsmelšanas jautājumā ir tāda, ka šaubu gadījumā attiecīgais līdzeklis ir jāizsmel un tādējādi jāļauj iekšzemes institūcijām šīs šaubas atrisināt. Taču paliek arī iespēja, ka pieteicējs ir izmantojis kādu procesuālu līdzekli, labticīgi domādams, ka tas ir efektīvs, bet galu galā izrādās, ka ECT to par tādu neuzskata, un pieteikums izrādās novēlots.

Lai pēc iespējas izvairītos no šādām situācijām, ECT savā judikatūrā nepiemēro sešu mēnešu termiņu ar absolūtu formālu stingrību. Lai arī, kā autors tikko paskaidroja, šā termiņa piemērošanā nav un nevar būt tāds pats elastīgums kā ar iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu izsmelšanu, ECT tomēr arī šeit pieļauj zināmu ierobežotu elastīgumu, balstoties uz veselā saprāta kritēriju; var būt gadījumi, kad strikti formāla termiņa piemērošana būtu acīmredzami netaisnīga. ECT judikatūrā šobrīd ir identificējami trīs šādi gadījumi. **Pirmkārt**, ja pieteicējam sākotnēji ir objektīvs pamats uzskatīt, ka konkrētais procesuālais līdzeklis ir efektīvs un viņš to arī mēģina izmantot, bet pēc tam izrādās, ka tas tomēr nav efektīvs, tad sešu mēnešu termiņš tiek skaitīts tikai no tās dienas, kad pieteicējs uzzināja (vai kad viņam objektīvi vajadzēja uzzināt) par apstākļiem, kas šo līdzekli padarīja par neefektīvu.⁷⁶¹ **Otrkārt**, pieteikums par lietas atkārtotu izskatīšanu sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem pārtrauc sešu mēnešu termiņa tecējumu tad, ja šis pieteikums ir ticis apmierināts un lieta

⁷⁵⁸ *Fernie v. the United Kingdom* (dec.), no. 14881/04, 5 January 2006.

⁷⁵⁹ *Berdzenishvili v. Russia* (dec.), no. 31697/03, 29 January 2004; *Tucka v. the United Kingdom (no. 1)* (dec.), no. 34586/10, § 15, 18 January 2011.

⁷⁶⁰ *Sapeyan v. Armenia*, no. 35738/03, § 23, 13 January 2009.

⁷⁶¹ *Chapman v. Belgium* (dec.), no. 39619/06, § 34, 5 March 2013.

ir tikusi izskatīta no jauna.⁷⁶² **Treškārt**, tiesību aizsardzības ārkārtas līdzeklis var tikt ņemts vērā sešu mēnešu termiņa aprēķināšanā arī izņēmuma gadījumos, kad atbildētājvalsts tiesību sistēmā tā ir vienīgā pieteicējam pieejamā iespēja panākt lietas izskatīšanu tiesā.⁷⁶³

Visbeidzot, tā kā jautājums par sešu mēnešu termiņa ievērošanu ir saistīts ar jautājumu par iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamību un efektivitāti, **pierādījuma nastas sadale** šajā jomā ir tāda pati, kā attiecībā uz izsmelšanas prasību.⁷⁶⁴ Tātad, ja atbildētājvalsts valdība apgalvo, ka pieteikums ir novēlots, tad tai ir arī pienākums pierādīt, ka par galīgo nolēmumu konkrētajā lietā ir uzskatāms tāds un tāds akts (un ka pieteicējam tas ir kļuvis zināms tādā un tādā datumā).⁷⁶⁵ Pēc tam pieteicējs var šo pierādījumu apgāzt, no savas puses pierādot, piem., ka viņa izmantotais tiesību aizsardzības līdzeklis ir uzskatāms par efektīvu un tādēļ ir ņemams vērā sešu mēnešu aprēķināšanā, vai arī ka viņš nav ticis savlaicīgi informēts par galīgo iekšzemes tiesas nolēmumu. Tad pierādījumu nasta atkal pāriet uz valdību.

1.6.3. Sešu mēnešu termiņa ievērošana efektīvu tiesību aizsardzības līdzekļu trūkuma gadījumā

Ir gadījumi, kad nacionālajā tiesību sistēmā neviens efektīvs tiesību aizsardzības līdzeklis nav pieejams. Lai gan šādā situācijā nav nekāda “galīgā lēmuma”, ECT vienmēr ir piemērojusi sešu mēnešu termiņu **pēc analogijas**. Vispār šādus gadījumus var iedalīt divās kategorijās atkarībā no tā, vai piesauktā ECtK pārkāpuma cēlonis ir vienreizējs akts vai notikums, vai arī ilgstoša situācija. Pirmajā gadījumā sešu mēnešu termiņu skaita no akta vai notikuma dienas, turklāt jēdziens “akta vai notikuma diena” tiek saprasts diezgan brīvi. Atkarībā no lietas apstākļiem tā var būt: 1) diena, kad ir noticis attiecīgais notikums vai pieņemts attiecīgais akts (piem., administratīvais akts); 2) diena, kad pieteicējs ir uzzinājis par šo notikumu vai aktu; 3) diena, kad pieteicējs reāli un objektīvi izjūt šī notikuma vai akta sekas vai kad materializējas tā radītais kaitējums.⁷⁶⁶

Otrais iespējamais variants ir “ilgstoša situācija” (“*continuing situation*” – angļu val., “*situation*

---

⁷⁶² *Sapeyan v. Armenia, ibid.*, § 24. ECT gan ir precizējusi, kas tas neattiecas uz visu lietu kopumā: sešu mēnešu termiņa tecējums tiek pārtraukts tikai attiecībā uz tām sūdzībām, kuru dēļ ir nolemts izskatīt lietu no jauna un kuras tiesa pēc tam arī pārskata. Attiecībā uz visām pārējām sūdzībām “galīgais lēmums” turpina būt tas nolēmums, kura pārskatīšana tika prasīta.

⁷⁶³ *Ahtinen v. Finland (dec.)*, no. 48907/99, 31 May 2005. Par situāciju, kad strikta sešu mēnešu termiņa piemērošana padarītu sūdzības izskatīšanu ECT par praktiski neiespējamu iekšzemes procesuālo tiesību īpatnību dēļ, sk. *Fernández-Molina González and Others v. Spain (dec.)*, no. 64359/01 et al., 8 October 2002. Cita situācija, kad konkrētās lietas apstākļos būtu netaisnīgi pārņemt pieteicējam mēģinājumu aizsargāt savas tiesības dalībvalsts līmenī, ir atrodama lietā *Housing Association of War Disabled and Victims of War of Attica and Others v. Greece*, no. 35859/02, §§ 27-30, 13 July 2006.

⁷⁶⁴ Lanter M. L'épuisement des voies de recours internes et l'exigence du délai de six mois. In: Dourneau-Josette P., Lambert Abdelgawad E. (sous la dir.), *Quel filtrage des requêtes par la Cour européenne des droits de l'homme?*. Strasbourg: Editions du Conseil de l'Europe, 2011, p. 62.

⁷⁶⁵ Sk., piem., *Şahmo v. Turkey (dec.)*, no. 37415/97, 1 April 2003.

⁷⁶⁶ *Varnava and Others v. Turkey [GC]*, nos. 16064/90, 16065/90, 16066/90, 16068/90, 16069/90, 16070/90, 16071/90, 16072/90 and 16073/90, § 157, 18 September 2009; *Dennis and Others v. the United Kingdom (dec.)*, 76573/01, 2 July 2002.

continue” – franču val.), kuru ECT definē kā “lietu kārtību, kas izriet no ilgstošām turpinātām darbībām, kuras veic valdība vai valdības vārdā, un no kurām pieteicēji cieš”.⁷⁶⁷ Uzreiz jāprecizē, ka tas fakts vien, ka kāds vienreizējs notikums rada ilgstošas nopietnas sekas un tās iesniedzas tālu nākotnē, vēl nerada ilgstošu situāciju.⁷⁶⁸ Ja lietā patiešām ir ilgstoša situācija, kas pārkāpj ECtK garantētās tiesības, un ja nacionālajā tiesību sistēmā nav atrodams neviens efektīvs procesuāls līdzeklis, ar kuru to varētu novērst, tad sešu mēnešu termiņš sāk tecēt no dienas, kad šī situācija izbeidzas.⁷⁶⁹ Kamēr tā vēl nav izbeigusies, sešu mēnešu termiņš nav piemērojams.⁷⁷⁰

Ilgstošas situācijas jēdzienu var uzskatīt par izņēmumu no sešu mēnešu termiņa striktas un burtiskas piemērošanas, taču ECT judikatūra ir noteikusi arī izņēmumu no šī izņēmuma. Atsevišķos gadījumos pieteikuma iesniegšanas termiņš var notecēt arī ilgstošas situācijas gadījumā, pret kuru nav atrodams neviens efektīvs tiesību aizsardzības līdzeklis. Tas attiecas gk. uz ilgstošiem, smagiem un sistēmiskiem cilvēktiesību pārkāpumiem militāru un politisku konfliktu ietvaros. Var būt gadījumi, kad apstrīdētā ilgstošā situācija nekādi nemainās un velkas tik ilgi, ka vienā brīdī pieteicēja pasivitāte jau kļūst neattaisnojama, un no viņa var prasīt, lai viņš beidzot izšķirtos par vēršanos ECT. Šādas lietas ir īpatnējas ar to, ka tā vietā, lai noteiktu precīzus datumus, kuros sešu mēnešu termiņš sāk tecēt un notek (*dies a quo* un *dies ad quem*), ECT konstatē tā notecējumu vispārīgos vārdos, liekot uzsvāru uz pieteicēja pienākumu aktīvi un centīgi rīkoties. Viena no šāda veida situācijām ir tad, ja kāds no pieteicēja tuviniekiem ir pazudis bez vēsts tādos apstākļos, kas liek domāt, ka viņš ir nogalināts, un pieteicējs sūdzas par valsts institūciju ilgstošo nevēlēšanos šo bezvēsts pazušanu izmeklēt.⁷⁷¹

Piemērojot to pašu principu, ja pieteicējs sūdzas par īpašuma tiesību vai tiesību uz mājokļa neaizskaramību pārkāpumu ilgstoša konflikta ietvaros, var pienākt brīdis, kad viņam ir jāizšķiras par vēršanos ECT, jo, saprātīgi vērtējot, nekādi apstrīdētās situācijas uzlabojumi pārskatāmā nākotnē nav sagaidāmi. Ja pieteicējs reiz ir sapratis (vai viņam vajadzēja saprast), ka viņam nav reālu izredžu atgūt pieeju savai mantai vai mājoklim, tad viņam pieteikums ECT ir jāiesniedz pēc iespējas ātrāk; pretējā gadījumā ir risks, ka ECT atzīs viņa kavēšanos par neattaisnotu un viņa pieteikumu par novēlotu. ECT tomēr uzsvēra, ka pieteicējam ir jāatvēr pietiekami ilgs termiņš, lai situācija varētu noskaidroties un lai viņam būtu iespēja iegūt pilnīgu informāciju par tiesiska risinājuma izredzēm iekšzemes līmenī.

⁷⁶⁷ *Iordache v. Romania*, no. 6817/02, § 49, 14 October 2008.

⁷⁶⁸ *Posti and Rahko v. Finland*, no. 27824/95, §§ 39-40, 24 September 2004; *Petkov v. Bulgaria* (dec.), nos. 77568/01, 178/02 and 505/02, 4 December 2007; *Meltex LTD v. Armenia* (dec.), no. 37780/02, 27 May 2008.

⁷⁶⁹ *Varnava and Others v. Turkey* [GC], nos. 16064/90, 16065/90, 16066/90, 16068/90, 16069/90, 16070/90, 16071/90, 16072/90 and 16073/90, § 159, 18 September 2009; *Sabri Güneş v. Turkey* [GC], no. 27396/06, § 54, 29 June 2012; *Ülke v. Turkey* (dec.), 39437/98, 1 June 2004.

⁷⁷⁰ *Iordache v. Romania*, no. 6817/02, § 50, 14 October 2008.

⁷⁷¹ *Varnava and Others v. Turkey* [GC], nos. 16064/90, 16065/90, 16066/90, 16068/90, 16069/90, 16070/90, 16071/90, 16072/90 and 16073/90, §§ 161-166, 18 September 2009.

Šīs nodaļas nobeigumā autors vēlas uzsvērt, ka iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu izsmelšanas un sešu mēnešu termiņa temats ir tik plašs, ka par to varētu rakstīt atsevišķu promocijas darbu. Tādēļ šajā nodaļā autors aplūkoja tikai svarīgākos gadījumus.

2. nodaļa. Pilotsprieduma procedūra

2.1. Pilotsprieduma procedūra kā ECT prakses veidojums un tās mērķi

Viena no ECT procedūrām, kurās spilgti izpaužas subsidiaritātes princips, ir pilotsprieduma procedūra (*pilot judgment procedure* – angļu val., *procédure d'arrêt pilote* – franču val.). Šīs procedūras īpatnība ir tā, ka tā **nav paredzēta nekur pašā ECtK, bet ir tīrs ECT prakses veidojums.**

ECT izskatāmo lietu skaits sāka ļoti strauji pieaugt pēc bijušā komunistiskā bloka valstu pievienošanās ECtK un pēc vienotas pastāvīgas ECT nodibināšanas ar Vienpadsmito protokolu. Līdz ar to kopš pagājušā gadsimta deviņdesmito gadu beigām sākās pastāvīgs reformu process, lai ļautu ECT tikt galā ar iesniegto pieteikumu skaitu un saskaņā ar subsidiaritātes principu pārbīdītu cilvēktiesību aizsardzības pienākuma īstenošanas smaguma centru lejup, dalībvalstu līmenī. 2000. gadā Romā notika Eiropas Padomes ministru konference, kurā tika nolemts pielikt īpašas pūles ECtK piemērošanas sistēmu nostiprināšanai dalībvalstīs un ECT sistēmas ilgtermiņa efektivitātes garantēšanai.⁷⁷³ 2004. gada maijā Eiropas Padomes Ministru komiteja pieņēma Rezolūciju (2004)3 par spriedumiem, kas atklāj to pamatā esošas sistēmiskas problēmas un Rekomendāciju (2004)6 par iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu uzlabošanu. Īpaši jāatzīmē, ka iepriekšminētā rezolūcija vērsās pie ECT ar aicinājumu:

“identificēt savos spriedumos, ar kuriem tiek konstatēts Konvencijas pārkāpums, to, ko tā uzskata par [strīda] pamatā esošu sistēmisku problēmu un šīs problēmas avotu, it īpaši ja tā var izraisīt daudzu pieteikumu iesniegšanu, tā, lai palīdzētu valstīm atrast piemērotu risinājumu, un lai palīdzētu Ministru komitejai ar spriedumu izpildes uzraudzību.”

Galvenais mehānisms, ar kuru šis Ministru komitejas novēlējums tika īstenots un kura mērķis ir novērst pieaugošo Eiropas cilvēktiesību aizsardzības sistēmas neefektivitātes risku un cilvēktiesību pārkāpumu atkārtošanos, ir **pilotsprieduma procedūra**. To piemēro tad, ja ECT ir iesniegts liels skaits pieteikumu – tas var būt mērāms simtos vai pat tūkstošos – pret vienu no dalībvalstīm par kādu

⁷⁷² *Sargsyan v. Azerbaijan* (dec.) [GC], no. 40167/06, §§ 140-141, 14 December 2011; *Chiragov and Others v. Armenia*, no. 13216/05, §§ 141-142, 14 December 2011).

⁷⁷³ Giakoumopoulos C., Sundberg F. Domestic Remedies and the Obligation to Execute the Court's Judgments. In: Concepts of General Domestic Remedy and Simplified Procedure for Amending the Convention in the Post-Interlaken Process. Warsaw: KSAP, 2010, p. 24.

šajā valstī valdošu sistēmisku problēmu. Saskaņā ar pilotsprieduma loģiku, uzsvars tiek likts uz problēmas saknes identificēšanu un šīs vispārējās problēmas atrisināšanu, nevis uz konkrētu individuālu lietu izspriešanu. Praksē tas izskatās šādi. ECT no šīs lietu grupas izvēlas vienu vai dažus tipiskus pieteikumus, kuri tiek atzīti par “**pilotlietām**”. Visu pārējo šīs grupas lietu (kuras ECT žargonā sauc par “klonu lietām”) izskatīšana tiek oficiāli apturēta uz noteiktu laiku. Pilotlietai saskaņā ar ECT nolikuma 41. pantu tiek piešķirta prioritāte, tā tiek izskatīta, un ECT taisa **pilotspriedumu**, kurā ne tikai konstatē attiecīgā ECtK panta pārkāpumu, bet arī vispārīgos vārdos norāda dalībvalstij, kādas iekšējas reformas un pasākumi tai būtu jāveic pilotspriedumā konstatētās strukturālās problēmas novēršanai. Tādējādi problēma tiek it kā atdota atpakaļ dalībvalsts rokās, kurai ir jācenšas atrast atbilstošs risinājums. Parasti runa ir par jauna iekšēja tiesību aizsardzības līdzekļa ieviešanu, kas, ja lietas īpatnības to prasa, spēj nodrošināt cietušajiem pienācīgu kompensāciju no valsts budžeta. Ja valsts to izdara, tad ECT, pārliecinājies par veikto reformu un jaunieviesto tiesību aizsardzības līdzekļu efektivitāti, svīturo visus “iesaldētos” pieteikumus no izskatāmo lietu saraksta. Savukārt, ja valsts saprātīgā laikā reformas neveic, tad ECT nav citas izejas kā “atsaldēt” visas apturētās lietas un izspriest tās pēc būtības (parasti – vienkāršotā veidā triju tiesnešu komitejā) saskaņā ar pilotspriedumā noteiktajiem principiem.

Kā autors tūlīt parādīs, ECT pirmoreiz piemēroja pilotsprieduma procedūru 2004. gadā, taču tikai 2011. gadā tā tika beidzot kodificēta ECT nolikumā.⁷⁷⁴ Nolikums tika papildināts ar 61. pantu, kura svarīgākās daļas ir izteiktas šādā redakcijā:

“1. Tiesa var uzsākt pilotsprieduma procedūru un taisīt pilotspriedumu, ja pieteikumā minētie fakti atklāj attiecīgajā Līgumslēdzējā pusē strukturālas vai sistēmiskas problēmas esamību vai citu līdzīgu disfunkciju, kas ir izraisījusi vai var izraisīt līdzīgus pieteikumus.

2. a) Pirms pilotsprieduma procedūras uzsākšanas Tiesa vispirms uzklauša pušu viedokļus par to, vai izskatāmais pieteikums izriet no šādas problēmas vai disfunkcijas esamības attiecīgajā Līgumslēdzējā pusē, un par to, vai būtu piemērota pieteikuma izskatīšana saskaņā ar minēto procedūru.

b) Tiesa var uzsākt pilotsprieduma procedūru pēc savas iniciatīvas vai pēc vienas vai abu pušu lūguma.

c) Jebkurš pieteikums, kas izraudzīts izskatīšanai pilotsprieduma kārtībā, ir izskatāms prioritārā kārtā saskaņā ar Nolikuma 41. pantu.

3. Savā pilotspriedumā Tiesa nosaka gan strukturālās vai sistēmiskās problēmas vai citu disfunkciju raksturu, gan arī korektīvo pasākumu veidu, ko attiecīgajai Līgumslēdzējai pusei ir jāveic iekšzemes līmenī saskaņā ar sprieduma rezolutīvo daļu.

4. Pilotsprieduma rezolutīvajā daļā Tiesa var noteikt, ka šā panta trešajā daļā minētie korektīvie pasākumi ir veicami noteiktā termiņā, ievērojot nepieciešamo pasākumu raksturu un ātrumu, ar kuru tajā identificēto problēmu var novērst iekšzemes līmenī.

[..]

6. a) Vajadzības gadījumā Tiesa var apturēt visu līdzīgo pieteikumu izskatīšanu uz laiku, kamēr tiek veikti pilotsprieduma rezolutīvajā daļā noteiktie korektīvie pasākumi.

---

⁷⁷⁴ Attiecīgais grozījums ECT nolikumā tika izdarīts 2011. gada 21. februārī.

[..]

c) Tiesa var jebkurā brīdī izskatīt apturētu pieteikumu, ja pienācīgas tiesvedības intereses to prasa.

7. Ja puses pilotlietā panāk mierizlīgumu, tam ir jāietver atbildētājas Līgumslēdzējas puses deklarācija par pilotspriedumā noteikto vispārīgo pasākumu īstenošanu, kā arī par kompensāciju, kas piešķirama citiem jau esošajiem vai potenciālajiem pieteicējiem.

8. Ja netiek nolemts citādi, tad, ja attiecīgā Līgumslēdzēja puse neizpilda pilotsprieduma rezolūīvās daļas noteikumus, Tiesa atsāk izskatīt pieteikumus, kuru izskatīšana ir tikusi apturēta saskaņā ar šā panta sesto daļu.

9. Ministru komiteja, Eiropas Padomes Parlamentārā asambleja, Eiropas Padomes ģenerālsēkretārs un Eiropas Padomes Cilvēktiesību komisārs tiek informēti par pilotsprieduma pieņemšanu, kā arī par jebkuru citu spriedumu, kurā Tiesa vērš uzmanību uz strukturālas vai sistēmiskas problēmas esamību kādā Līgumslēdzējā pusē.

[..]”

Pilotsprieduma procedūru parasti piemēro, ja lietas faktiskie apstākļi atklāj attiecīgajā dalībvalstī “strukturālas vai sistēmiskas problēmas esamību vai citu līdzīgu disfunkciju, kas ir izraisījusi vai var izraisīt līdzīgus pieteikumus”. ECT var pielietot šo procedūru, lai spertu šādus četrus secīgus soļus: **pirmkārt**, noteikt, vai konkrētajā lietā ir noticis ECtK pārkāpums; **otrkārt**, identificēt, kas ir tā problēma vai robs (“disfunkcija”), kas ir apstrīdētās situācijas cēlonis; **treškārt**, dot valdībai skaidras norādes uz to, kā šo disfunkciju novērst; visbeidzot, **ceturtkārt**, norādīt, lai atbildētājvalsts savā tiesību sistēmā izveido efektīvu tiesību aizsardzības līdzekli, kas: (a) labākajā gadījumā spētu atrisināt *visus* līdzīgus gadījumus, vai (b) vismaz panākt visu ECT jau iesniegto šāda veida lietu atrisināšanu.⁷⁷⁵

Pilotsprieduma procedūras ietvaros ECT sniegtais vērtējums par apstrīdēto situāciju ir plašāks, nekā konkrētā pieteikuma robežas, jo šīs procedūras mērķis ir panākt, lai atbildētājvalsts radītu pēc iespējas ātrāku un efektīvāku mehānismu, ar kura palīdzību pēc iespējas lielāks līdzīgā stāvoklī esošu personu skaits varētu panākt savas problēmas atrisinājumu iekšzemes līmenī.⁷⁷⁶ Šāds iekšzemes risinājums jebkurā gadījumā būtu efektīvāks, nekā katra atsevišķa pieteikuma izskatīšana ECT, kas jau tā cieš no pārslogotības.⁷⁷⁷

Jāatzīmē, ka, pamatojoties uz tiem pašiem pamatprincipiem, kas ir pilotsprieduma procedūras pamatā, ECT ir izstrādājusi arī citas, līdzīgas darba metodes un procedūras, kas vērstas uz līdzīgu sistēmisku vai strukturālu problēmu risināšanu. Blakus “īstajiem pilotspriedumiem” ECT dažkārt taīsa arī “kvazi-pilotspriedumus” (kuros pilotsprieduma procedūra netiek piemērota un līdzīgo pieteikumu izskatīšana apturēta arī netiek, taču ECT tik un tā norāda uz nepieciešamajiem pasākumiem, kas būtu jāveic saskaņā ar ECtK 46. pantu), kā arī citus spriedumus, ar kuriem tiek

⁷⁷⁵ Sk. ECT sekretāra apstiprināto informatīvo notu par pilotsprieduma procedūru: *The Pilot-Judgment Procedure, Information note issued by the Registrar*, p.1 Pieejams:

www.echr.coe.int/Documents/Pilot_judgment_procedure_ENG.pdf.

⁷⁷⁶ *Burdov v. Russia (no. 2)*, no. 33509/04, § 325, 15 January 2009.

⁷⁷⁷ Sk. *The Pilot-Judgment Procedure, Information note issued by the Registrar*, n. 44, p.2. Pieejams:

www.echr.coe.int/Documents/Pilot_judgment_procedure_ENG.pdf

risinātas sistēmiskas problēmas.⁷⁷⁸ Autors tomēr nevēlētos dziļāk analizēt šo klasifikāciju, jo viņa vienīgais mērķis šā promocijas darba ietvaros ir parādīt, kā ECT savā praksē ir pratusi izmantot iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu izsmelšanas institūtu savas darba slodzes samazināšanai, dalībvalstu tiesību aizsardzības mehānismu stiprināšanai saskaņā ar subsidiaritātes principu, un cilvēktiesību aizsardzības optimizācijai Eiropā.

2.2. Pilotsprieduma procedūras pielietošanas piemēri

Reaģējot uz Ministru komitejas pausto aicinājumu efektīvi izskatīt lietas, kas izraisa sistēmiskas cilvēktiesību aizsardzības problēmas valstu jurisdikciju līmenī, ECT Lielā palāta 2004. gada jūnijā pasludināja pašu pirmo pilotspriedumu lietā *Broniowski v. Poland*. Šīs lietas pamatā bija kompensācijas trūkums par pieteicēja ģimenes locekļa nelabrātīgi pamestu nekustamo īpašumu Otrā Pasaules kara izraisīto teritoriālo pārmaiņu rezultātā. ECT konstatēja Pirmā protokola 1. panta pārkāpumu.⁷⁷⁹ Vienlaikus tā apzinājās, ka te bija runa par nopietnu sistēmisku problēmu, kas skāra lielu cilvēku skaitu: sprieduma pasludināšanas brīdī ECT par šo problēmu jau bija iesniegti 167 pieteikumi un kopumā, pēc ECT rīcībā esošās informācijas, līdzīgā stāvoklī atradās aptuveni 80 000 poļu (un tātad jauni pieteikumi riskēja nākt vēl un vēl).⁷⁸⁰ Atsaucoties uz iepriekšminēto Ministru komitejas rezolūciju un rekomendāciju, ECT nolēma kā normatīvo pamatu izmantot ECtK 46. panta divas pirmās daļas, kuras nosaka:

- “1. Augstās Līgumslēdzējas Puses apņemas ievērot galīgos Tiesas spriedumus ikvienā lietā, kurā tās ir puses.*
- 2. Galīgais Tiesas spriedums tiek nodots Ministru Komitejai, kura uzrauga tā izpildi.”*

ECT nosprieda, ka šī norma uzlika atbildētājvalstij tiesisku pienākumu:

“[N]e tikai samaksāt attiecīgās summas, kas piešķirtas kā taisnīga atlīdzība saskaņā ar 41. pantu, bet arī Ministru komitejas uzraudzībā izvēlēties vispārējus un/vai (ja nepieciešams) individuālus pasākumus, kas veicami tās iekšzemes tiesību sistēmā nolūkā izbeigt Tiesas konstatēto pārkāpumu un, ciktāl tas iespējams, novērst tā sekas.”⁷⁸¹

Tātad ECT acīmredzami atkāpās no savas iepriekšējās nostājas, saskaņā ar kuru tās uzdevumos neietilpa konkrētu vispārēju pasākumu noteikšana 46. panta pirmajā daļā minētās saistības izpildei. Kā “vispārēju pasākumu” ECT šajā gadījumā norādīja sekojošo:

“[Polijai] pirmām kārtām ir vai nu jānovērš jebkādi šķēršļi to daudzo personu tiesību īstenošanai, kuras skar tā situācija, kas attiecībā uz pieteicēju it tikusi kvalificēta kā Konvencijas pārkāpums, vai arī tā vietā jānodrošina līdzvērtīgs atlīdzinājums.”⁷⁸²

---

⁷⁷⁸ Leach P., Hardman H., Stephenson S., Blitz B.K. Responding to Systemic Human Rights Violations. An Analysis of ‘Pilot Judgments’ of the European Court of Human Rights and their Impact at National Level Antwerp: Intersentia, 2010, pp. 171-173. Kā piemēru sk.: *Aslakhanova and Others v. Russia*, nos. 2944/06 et al., 18 December 2012.

⁷⁷⁹ *Broniowski v. Poland* [GC], no. 31443/96, 22 June 2004.

⁷⁸⁰ *Ibid.*, § 193.

⁷⁸¹ *Ibid.*, § 192.

⁷⁸² *Ibid.*, § 194.

Pēc šā sprieduma puses panāca mierizlīgumu.⁷⁸³ Savukārt Polija savā iekšzemes līmenī spēra vairākus nozīmīgus soļus, no kuriem svarīgākais bija 2005. gada jūlija likuma pieņemšana par tiesībām uz kompensāciju par īpašumu, kas palicis ārpus Polijas pašreizējām robežām. Atzīdama, ka sistēmiskā problēma ir atrisināta, ECT sākot ar 2007. gadu sāka svītrot visus būtībā identiskos pieteikumus no izskatāmo lietu saraksta.⁷⁸⁴ Visbeidzot, 2008. gada 23. septembrī tā nolēma izbeigt pilotsprieduma procedūru, atzīstot, ka jaunā poļu likuma garantētās kompensācijas bija adekvātas Pirmā protokola 1. panta izpratnē un ka tā ieviestās kompensācijas procedūras bija efektīvas.⁷⁸⁵

Pēc sprieduma *Broniowski* lietā pilotsprieduma procedūra tika piemērota vairāku plaša mēroga sistēmisku problēmu risināšanai, piem., šādu:

- pārmērīgs tiesvedības ilgums, it īpaši civillietās, tiesu pārslogotības vai sliktas organizācijas dēļ;⁷⁸⁶
- spēkā stājušos tiesas spriedumu neizpilde;⁷⁸⁷
- īpašuma tiesību pārkāpumi;⁷⁸⁸
- slikti ieslodzījuma apstākļi;⁷⁸⁹
- aktīvo vēlēšanu tiesību liegšana ieslodzītajiem;⁷⁹⁰
- to personu nenoteiktais tiesiskais statuss, kas tika svītrotas no iedzīvotāju reģistra pēc Dienvidslāvijas sabrukuma.⁷⁹¹

Cits pilotprocedūras piemērošanas piemērs ir lietas *Finger v. Bulgaria* un *Dimitrov and Hamanov v. Bulgaria*⁷⁹², kurās runa bija par tiesvedības pārmērīgo ilgumu attiecīgi civilprocesā un kriminālprocesā. Abās lietās ECT konstatēja ECtK 6. panta pirmās daļas un 13. panta pārkāpumu (tiesības uz taisnīgu tiesvedību saprātīgā laikā un tiesības uz efektīvu tiesisko aizsardzību). Spriedumu rezolūtvajās daļās, atsaucoties uz ECtK 46. pantu, tika noteikts, ka divpadsmit mēnešu laikā no dienas, kad spriedumi kļuvis galīgi, Bulgārijai ir jāizveido un jāievieš efektīvs iekšējs tiesību

⁷⁸³ *Broniowski v. Poland (Friendly settlement)* [GC], no. 31443/96, 28 September 2005.

⁷⁸⁴ Sk. piem., *Wolkenberg and Others v. Poland* (dec.), no. 50003/99, 4 December 2007; *Witkowska-Tobola v. Poland*, no. 11208/02, 4 December 2007.

⁷⁸⁵ Final Resolution CM/ResDH(2009)89 of the Committee of Ministers. Pieejams:

https://rm.coe.int/16805d06c3#_Toc241570205.

⁷⁸⁶ *Ümmühan Kaplan v. Turkey*, no. 24240/07, 20 March 2012; *Rumpf v. Germany*, no. 46344/06, 2 September 2010; *Vassilios Athanasiou and Others v. Greece*, no. 50973/08, 21 December 2010; *Finger v. Bulgaria*, no. 37346/05, 10 May 2011.

⁷⁸⁷ *Burdov v. Russia (no. 2)*, no. 33509/04, 15 January 2009; *Olaru and Others v. Moldova*, nos. 476/07, 22539/05, 17911/08, 13136/07, 28 July 2009; *Yuriy Nikolayevich Ivanov v. Ukraine*, no. 40450/04, 15 October 2009.

⁷⁸⁸ *Hutten-Czapska v. Poland* [GC], no. 35014/97, 19 June 2006; *Maria Atanasiu and Others v. Romania*, nos. 30767/05, 33800/06, 12 October 2010; *M.C. and Others v. Italy*, no. 5376/11, 3 September 2013; *Ališić and Others v. Bosnia and Herzegovina, Croatia, Serbia, Slovenia and the former Yugoslav Republic of Macedonia* [GC], no. 60642/08, 16 July 2014.

⁷⁸⁹ *Ananyev and Others v. Russia*, nos. 42525/07, 60800/08, 10 January 2012; *Torreggiani and Others v. Italy*, nos. 43517/09 et al., 8 January 2013; *Varga and Others v. Hungary*, nos. 14097/12 et al., 10 March 2015; *Neshkov and Others v. Bulgaria*, nos. 36925/10 et al., 27 January 2015.

⁷⁹⁰ *Greens and M.T. v. the United Kingdom*, nos. 60041/08, 60054/08, 23 November 2010.

⁷⁹¹ *Kurić and Others v. Slovenia* [GC], nos. 26828/06, 26 June 2012.

⁷⁹² *Finger v. Bulgaria*, no. 37346/05, 10 May 2011; *Dimitrov and Hamanov v. Bulgaria*, nos. 48059/06, 2708/09, 10 May 2011.

aizsardzības līdzeklis, kas atbilstu spriedumos noteiktajām prasībām. Precīzāk sakot, šim līdzeklim bija jānodrošina visām no pārmērīga tiesvedības ilguma cietušajām personām iespēja saņemt kompensāciju naudā, un tam bija jāatbilst “efektivitātes” prasībai ECtK 13. panta nozīmē. **Pirmkārt**, kompensācijas prasības bija jāizskata saprātīgā laikā; **otrkārt**, kompensācija bija jāizmaksā nekavējoties un, normālos gadījumos, ne vēlāk kā sešus mēnešus no dienas, kad katrs individuāls lēmums par tās piešķiršanu stājās spēkā; **treškārt**, kompensācijas piešķiršanas procesam bija jāatbilst ECtK 6. pantā pirmās daļas “taisnīguma” kritērijiem; **ceturtkārt**, kompensācijas procedūrai bija jādarbojas ar atpakaļejošu spēku; **piektkārt**, tiesāšanās izdevumu regulējums nedrīkstēja uzlikt pārmērīgu slogu pieteicējiem ar pirmšķietami pamatotiem prasījumiem; **sestkārt**, kompensācijas lielums nedrīkstēja būt nesaprātīgi zems, salīdzinot ar taisnīgās atlīdzības summām, kuras ECT saskaņā ar ECtK 41. pantu ir piespriedusi līdzīgās lietās. Lai vēl vairāk palīdzētu atbildētājvaldībai šā uzdevuma veikšanā, ECT arī sniedza vairāku efektīvu tiesību aizsardzības līdzekļu piemērus, kurus dažas citas dalībvalstis pēdējo gadu laikā bija ieviesušas līdzīgu sistēmisku problēmu risināšanai.⁷⁹³

Bulgārijas likumdevējs šos norādījumus izpildīja, pieņemot attiecīgu grozījumu paketi savos normatīvajos aktos. Divus gadus vēlāk, 2013. gadā, izskatot divus citus pieteikumus par šo pašu problēmu, ECT pārbaudīja attiecīgo tiesību aizsardzības līdzekļu efektivitāti un atzina, ka tie patiešām bija “efektīvi” pārmērīga tiesvedības ilguma problēmas risināšanai Bulgārijas civilajās, kriminālajās un administratīvajās tiesās. Tādēļ ECT pielietoja šā promocijas darba iepriekšējā nodaļā aprakstīto judikatūras principu, saskaņā ar kuru pieteicējam var būt pienākums izsmelt jaunievietu, pirmšķietami efektīvu tiesību aizsardzības līdzekli, pat ja tas ir ticis ieviests jau pēc pieteikuma iesniegšanas ECT. Līdz ar to divi minētie pieteikumi tika atzīti par nepieņemamiem ECtK 35. panta pirmajā daļā noteiktās iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu neizsmelšanas dēļ.⁷⁹⁴ Vēl pēc diviem gadiem Eiropas Padomes Ministru komiteja slēdza uzraudzības lietu par pilotspriedumu *Finger un Dimitrov and Hamanov* lietās izpildi un par 54 citām tiesvedības ilguma lietām pret Bulgāriju.⁷⁹⁵

Vēl viens labs piemērs ir pilotspriedums lietā *Torreggiani and Others v. Italy*, kurā runa bija par sistēmiskām cietuma iekšējo apstākļu problēmām, it sevišķi Itālijas cietumu pārblīvētību ar ieslodzītajiem. Ievērojot šīs problēmas mērogu visā Itālijā, ECT ne tikai konstatēja ECtK 3. panta pārkāpumu, bet arī, atsaucoties uz 46. pantu, lika Itālijai viena gada laikā izveidot gan preventīvu, gan kompensējošu tiesību aizsardzības līdzekli (vai šādu līdzekļu kombināciju), kas ļautu katra atsevišķa ieslodzītā gadījumā šo problēmu atrisināt.⁷⁹⁶ Šajā ziņā ECT atsaucās uz vienu savu iepriekšējo pilotspriedumu, *Ananyev and Others v. Russia*, kurā runa bija par Krievijas izmeklēšanas

⁷⁹³ *Finger v. Bulgaria*, no. 37346/05, §§ 130-132, 10 May 2011.

⁷⁹⁴ *Balakchiev and Others v. Bulgaria* (dec.), no. 65187/10, 18 June 2013; *Valcheva and Abrashev v. Bulgaria* (dec.), nos. 6194/11, 34887/11, 18 June 2013.

⁷⁹⁵ Final Resolution CM/RESDH(2015)154. Pieejama: <https://rm.coe.int/168059ddb0>.

⁷⁹⁶ *Torreggiani and Others v. Italy*, nos. 43517/09 et al., 8 January 2013.

cietumu pārapdzīvotību un kurā ECT detalizēti izklāstīja efektīvam tiesību aizsardzību līdzeklim piemērojamus kritērijus. Proti, attiecībā uz sūdzībām par ECtK 3. panta pārkāpumiem ieslodzījuma apstākļu dēļ, “efektīvs” ir tikai tāds līdzeklis, kas ir **gan preventīvs, gan kompensējošs**.⁷⁹⁷ Kas attiecas uz preventīvo aspektu, tad kompetentajai iestādei, kas izskata ieslodzīto sūdzības, ir jābūt neatkarīgai no cietumu administrācijas un vispār iestādēm, kas atbild par penitenciāro sistēmu; ieslodzītajiem ir jānodrošina efektīva līdzdalība viņu sūdzību izskatīšanā; viņu sūdzības ir jāizskata ātri un rūpīgi; pašas iestādes rīcībā ir jābūt plašam juridisko instrumentu klāstam, lai izskaustu šo sūdzību pamatā esošās problēmas; šīs iestādes lēmumiem ir jābūt saistošiem un izpildāmiem; vispārīgi raugoties, šim tiesību aizsardzības līdzeklim ir jāspēj atvieglot ieslodzīto stāvokli saprātīgi īsā laikā.⁷⁹⁸ Runājot par kompensējošo aspektu, prasītājam uzliktā pierādījuma nasta nedrīkst būt pārmērīga; piemērojamajām procesuālajām normām ir jāatbilst ECtK 6. panta taisnīguma kritērijiem; tiesāšanās izdevumu regulējums nedrīkst radīt ieslodzītajam pārmērīgu slogu; kompensācijas lielums nedrīkst būt nesaprātīgi zems, salīdzinot ar taisnīgās atlīdzības summām, kuras ECT saskaņā ar ECtK 41. pantu ir piespriedusi līdzīgās lietās.

Itālijas valsts institūcijas šos ECT dotos norādījumus izpildīja, ieviešot gan preventīva, gan kompensējoša rakstura tiesību aizsardzības līdzekļus. Tātad itāļu cietumos ieslodzīto personu rīcībā nonāca procedūras kas, no vienas puses, ļāva viņiem sūdzēties par cietuma apstākļiem īpašam uzraugošajam tiesnesim, un, no otras puses, radīja iespēju saņemt mantisku atlīdzinājumu par savām ciešanām.⁷⁹⁹ 2014. gadā ECT divos lēmumos atzina, ka, atstājot malā jautājumu par šo procesuālo līdzekļu reālo darbību katrā konkrētā lietā, abas procedūras – gan preventīvā, gan kompensējošā – bija pirmšķietami pieejamas un ar reālu pozitīva iznākuma perspektīvu. Tādēļ abi attiecīgie pieteikumi tika atzīti par nepieņemamiem iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu neizsmelšanas dēļ.⁸⁰⁰

2.3. Vispārīgi secinājumi par pilotsprieduma procedūru

Rezumējot, var secināt, ka pilotsprieduma procedūra ir viens no redzamākajiem subsidiaritātes principa “iemiesojumiem” ECtK sistēmā. Figurāli izsakoties, ECT “nokrata” milzīgo iesniegto pieteikumu nastu no saviem pleciem tā, lai tā nonāktu atpakaļ dalībvalstu līmenī. Šīs procedūras “stūrakmens” ir skaidrie norādījumi, kurus ECT dod iekšzemes institūcijām, kurām noteiktā laikā ir jāizveido jauni un efektīvi tiesību aizsardzības līdzekļi saskaņā ar šīm vadlīnijām. Uz šiem līdzekļiem ECT tad arī norādīs ne tikai potenciālajiem pieteicējiem nākotnē līdzīgās lietās, bet arī jau iesniegto

⁷⁹⁷ *Ananyev and Others v. Russia*, nos. 42525/07, 60800/08, § 96-98, 214, 10 January 2012.

⁷⁹⁸ *Ibid.*, §§ 214-216, 219. Sk arī: *Torreggiani and Others v. Italy*, nos. 43517/09 et al., § 97, 8 January 2013.

⁷⁹⁹ Parliamentary Assembly. Impact of the European Convention on Human Rights in States Parties: selected examples, AS/Jurs/Inf (2016) 04, 8 January 2016, p. 21.

⁸⁰⁰ *Stella and Others v. Italy*, nos. 49169/09 et al.; 16 September 2014; *Rexhepi and Others v.*, nos. 47180/10 et al., 16 September 2014.

pieteikumu autoriem. Turklāt svarīgs ir arī šīs procedūras **“pedagoģiskais” aspekts: pēc ECT dotajiem norādījumiem var labprātīgi vadīties arī citas dalībvalstis, un tas var novērst daudzu nākamo pieteikumu iesniegšanu ECT pret šīm citām valstīm.** Tas ir **subsidiaritātes principa aktīvais aspekts**, kas būtībā ļauj valstīm uzņemties vadošo lomu šajā cilvēktiesību aizsardzības segmentā.

Tajā pašā laikā ECT pilnībā neatsakās no savām uzraudzības pilnvarām un patur sev tiesības kontrolēt dalībvalstu ieviesto tiesību aizsardzības līdzekļu reālo efektivitāti atbilstoši ECtK 13. panta un 35. panta pirmās daļas prasībām. Tādējādi tā nodrošina, lai dalībvalstis jaunā līdzekļa izveidē nerīkotos ar pārlieku formālismu un nedarītu to tikai izskata pēc, kas pats par sevi būtu skaidra patvaļa un tiesiskās aizsardzības faktiskais atteikums. Tas nozīmē, ka tiesību aizsardzības līdzeklis, kas sākotnēji ir pasludināts par efektīvu, nākotnē var tādā arī neizrādīties, – ja ECT konstatēs, ka tā piemerošanas prakse atklāj tik nozīmīgus robus, ka šis līdzeklis praksē ir pilnīgi vai daļēji nederīgs un nenoved pie gaidītā rezultāta. Šādā gadījumā ECT var atkal ņemt iniciatīvu savās rokās un atsākt izskatīt attiecīgās kategorijas pieteikumus pēc būtības, un tad sāk darboties **subsidiaritātes principa pasīvais aspekts.**

Vienlaikus, kā raksta L.R. Glasa (*L.R. Glas*), ECT nevar apsūdzēt sev nepiemītošu funkciju uzurpēšanu, jo, pat ja tā dod valstīm norādījumus, tie ir ļoti vispārīgi, un jautājums par konkrētu institucionālu un procesuālo formu izvēli paliek gandrīz pilnīgi tikai atbildētājvalsts rokās.⁸⁰¹ Autors no savas puses piebilstu, ka jautājums par iespējamu ECT *ultra vires* rīcību pilotsprieduma procedūras ietvaros līdz šim reāli nav radies, jo savos – ļoti vispārējā formā izteiktos – norādījumos atbildētājvalstīm ECT līdz šim nav pateikusi neko tādu, kas atšķirtos no sen iedibinātām judikatūras atziņām par tiesību aizsardzības līdzekļu efektivitāti ECtK 6., 13. un 35. panta izpratnē. Protams, laiks rādīs, vai ECT turpinās šādu saprātīgu pašaprobežošanās praksi.

---

⁸⁰¹ Glas L.R. Changes in the Procedural Practice of the European Court of Human Rights: Consequences for the Convention System and Lessons to be Drawn. 14 *Human Rights Law Review*, 2014, p. 692.

3. nodaļa. Sešpadsmitais protokols un konsultatīvā atzinuma procedūra

3.1. Sešpadsmitais protokols un tā pamatmērķi

2018. gada 1. augustā stājās spēkā ECtK Sešpadsmitais protokols, kas paplašināja ECtK konsultatīvo atzinumu sniegšanas kompetenci un piešķīra noteiktām dalībvalstu augstākajām tiesu iestādēm iespēju vērsties ECT ar lūgumu sniegt šādus atzinumus.⁸⁰² Uzreiz jāpiebilst, ka **Latvija to nav nedz ratificējusi, nedz parakstījusi**. Protokola kvintesence ir ietverta tā 1. panta pirmajā daļā:

*“Augstās Līgumslēdzējas Puses augstākā līmeņa tiesas, kas noteiktas 10.pantā norādītajā kārtībā, var lūgt Tiesu sniegt konsultatīvus atzinumus par principiāliem jautājumiem attiecībā uz Konvencijā vai tās protokolos noteikto tiesību un brīvību interpretāciju vai piemērošanu.”*⁸⁰³

Šeit nevar nerasties analogija starp šo jaunieviesto mehānismu un prejudiciālā nolēmuma procedūru, kas pastāv EST (Luksemburgas tiesas) sistēmā saskaņā ar Līguma par Eiropas Savienības darbību 267. pantu.⁸⁰⁴ Šī norma iedibina tiesas sadarbības mehānismu starp EST un dalībvalstu tiesām nolūkā nodrošināt ES tiesību normu vienvērtīgu piemērošanu. Starp citu, no pirmā acu uzmetiena subsidiaritātes jēdziens šajā procesā var likties pilnīgi svešs: sniedzot prejudiciālu nolēmumu, EST iejaucas nacionālās tiesas darbībā iekšzemes *procesa gaitā*. Līdz ar to var teikt, ka šī Tiesa “nolaižas” jeb “nokāpj” līdz nacionālā tiesneša līmenim.⁸⁰⁵ Taču īstenībā aktīvā procesuālā subsidiaritāte – lai arī ierobežotā apjomā – darbojas arī prejudiciālā nolēmuma procesa ietvaros. Laika gaitā EST ir izstrādājusi veselu rindu vairāk vai mazāk stingru principu, kas nosaka prejudiciālo jautājumu pieņemamību, un iekšzemes tiesām līdz ar to ir jāveic zināms intelektuāls darbs pirms vērsšanās EST.

Līdz Sešpadsmitā protokola pieņemšanai ECtK sistēma bija ļoti atšķirīga no ES sistēmas. Tāpat kā ES tiesībās, arī no ECT viedokļa iekšzemes tiesas ir pirmās un galvenās ECtK normu piemērotājas. Taču, atšķirībā no ES tiesību sistēmas, ECtK līdz šim nebija radījusi nekādus tiešus sakarus starp nacionālajām tiesām un ECT un nepastāvēja nekāds mehānisms, kas vismaz aptuveni līdzinātos ES

⁸⁰² Saskaņā ar šā Protokola 8. panta pirmo daļu, tas stājās spēkā trīs mēnešus pēc dienas, kad tam bija pievienojušās desmit no ECtK dalībvalstīm. 2020. gada 1. janvārī Sešpadsmitais protokols bija stājies spēkā **trīspadsmit** valstīs: Albānijā, Andorrā, Armēnijā, Igaunijā, Somijā, Francijā, Gruzijā, Grieķijā, Lietuvā, Nīderlandē, Sanmarīno, Slovēnijā un Ukrainā. Četrpadsmitā valsts ir Slovēnija, kur šis protokols stāsies spēkā 2020. gada 1. aprīlī.

⁸⁰³ Akadēmisko publikāciju klāsts par Sešpadsmito protokolu pagaidām ir visai neliels. Sk., piem., Sicilianos L.-A. L'élargissement de la compétence consultative de la Cour européenne des droits de l'homme – A propos du Protocole n° 16 à la Convention européenne des droits de l'homme. *Revue trimestrielle des droits de l'homme*, 2014, pp. 9-29; Ritleng D. Le renvoi préjudiciel communautaire, modèle pour une réforme du système de protection de la CEDH?. *L'Europe des libertés: revue d'actualité juridique*. 2002, 3ème année, n° 7, pp. 3-7; Gragl P. (Judicial) love is not a one-way street: the EU preliminary reference procedure as a model for ECtHR advisory opinions under draft Protocol no. 16. *European Law Review*, 2013, no. 38, pp. 229-247; Gerards J. Advisory Opinions, Preliminary Rulings and the New Protocol no. 16 to the ECHR. *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, 2014, no. 21, p. 633; Callewaert J. Protocol no. 16 and EU law. In: *Mélanges en l'honneur de Dean Spielmann*. WLP: 2015, pp. 57-63.

⁸⁰⁴ Bijušais EK līguma 177., pēc tam 234. pants.

⁸⁰⁵ Andriantsimbazovina J. La subsidiarité devant la Cour de Justice des Communautés européennes et la Cour européenne des Droits de l'Homme. *Actes de la journée nationale d'études de la C.E.D.E.C.E. du 29 avril 1997*. *Revue des affaires européennes*, 1998, no. 1/2, pp. 28-47.

prejudiciāla nolēmuma procesam. Sekojot klasiskajai starptautisko tiesību loģikai, visas attiecības starp ECT un dalībvalstu institūcijām vienmēr notiek ar valdības aģenta, tas ir, pie izpildvaras piederoša augsta līmeņa ierēdņa, starpniecību.⁸⁰⁶ Atšķirībā no Luksemburgas tiesas, Strasburgas tiesa līdz šim nekad nav jaukusies lietā iekšzemes tiesvedības laikā, bet tikai un vienmēr pēc tās, tas ir, pēc tam, kad attiecīgās dalībvalsts tiesas nav spējušas tikt galā ar konkrēto problēmu.⁸⁰⁷

Sešpadsmitais protokols šo situāciju nedaudz mainīja, pirmo reizi dodot ECT pilnvaras veikt tiešu un nepastarpinātu dialogu ar dalībvalstu tiesām. Un tomēr, lai gan abām procedūrām var būt līdzīgas iezīmes, tās nebūt nav identiskas un tas vēsturiski tā arī nebija paredzēts. Ideja piešķirt ECT šādu konsultatīvu kompetenci tika pirmoreiz formāli izteikta 2006. gadā, t.s. “Viedo personu grupas” ieteikumos Eiropas Padomes Ministru komitejai par ECtK efektivitātes uzlabošanu. Šī grupa, kuras priekšgalā bija bijušais Luksemburgas tiesas priekšsēdis H.K. Rodrigess Iglesias (*G.C. Rodríguez Iglesias*), deklarēja sekojošo:

“Šajā sakarā tika apspriesta prejudiciālā nolēmuma mehānisma ieviešana, sekojot Eiropas Savienībā pastāvošā modeļa paraugam. Tomēr grupa nonāca pie secinājuma, ka ES sistēma nav piemērota pārvešanai uz Eiropas Padomi. Prejudiciālā nolēmuma mehānisms ir modelis, kas ir alternatīvs Konvencijas izveidotajam kontroles mehānismam, kas prasa, lai vietējie tiesiskās aizsardzības līdzekļi tiktu izsmelti. Abu sistēmu apvienojums radītu būtiskas juridiskas un praktiskas problēmas un ievērojami palielinātu Tiesas darba slodzi.

No otras puses, Grupa uzskata, ka būtu lietderīgi ieviest sistēmu, saskaņā ar kuru nacionālās tiesas varētu vērsties Tiesā ar lūgumu sniegt konsultatīvus atzinumus par juridiskiem jautājumiem saistībā ar Konvencijas un tās protokolu interpretāciju. Tas ir jauninājums, kas veicinātu dialogu starp tiesām un nostiprinātu Tiesas “konstitucionālo” lomu.”⁸⁰⁸

Tomēr abām procedūrām ir zināmas līdzības, un līdz ar to Sešpadsmitā protokola piemērošana varēs dažos jautājumos iedvesmoties no EST praksē uzkrātās pieredzes.

Saskaņā ar Sešpadsmitā protokola preambulu, tā ir pieņemta

“Ievērojot, ka Tiesas konsultatīvo atzinumu sniegšanas kompetences paplašināšana uzlabos Tiesas un valstu institūciju mijiedarbību un tādējādi veicinās Konvencijas īstenošanu atbilstoši subsidiaritātes principam; [...]”

Tātad konsultatīvā atzinuma procedūra ir paredzēta konkrētai, praktiskai subsidiaritātes principa iedzīvināšanai. Protams, kā jau šajā promocijas darbā ir vairākkārt uzsvērts, subsidiaritātes

⁸⁰⁶ Atkarībā no valsts, šī amatpersona var darboties vai nu tieslietu ministrijā, vai ārlietu ministrijā, vai ģenerālprokuratūrā, vai pat valsts galvas kancelejā.

⁸⁰⁷ Ž. Andriantsimbazovina šo situāciju raksturo kā “rupju un brutālu subsidiaritāti”; sk. Andriantsimbazovina J. La subsidiarité devant la Cour de Justice des Communautés européennes et la Cour européenne des Droits de l’Homme. *Actes de la journée nationale d’études de la C.E.D.E.C.E. du 29 avril 1997*. Revue des affaires européennes, 1998, no. 1/2, pp. 28-47. Sk. arī: Cohen-Jonathan G. Responsabilité pour atteinte aux droits de l’homme. In: La responsabilité dans le système international. Paris: Pédone, 1991, p. 101.

⁸⁰⁸ *Report of the Wise Persons to the Committee of Ministers*, 979bis meeting, 15 November 2006, §§ 80-81. Pieejams: <https://rm.coe.int/09000016805d7893>. Zīmīgi, ka 2006. gadā šī grupa vēl runāja par ECT “konstitucionālo” lomu, taču no turpmākajām diskusijām Sešpadsmitā protokola sakarā šis vārds pazuda. Pēc autora domām, tas ir tādēļ, ka 2006. gadā pati ECT – un līdz ar to arī tai labvēlīgie Eiropas politiskās un tiesu elites pārstāvji – vēl jutās visai droši par savu autoritāti un tiesībpolitisko potenciālu. Taču dažus gadus vēlāk Eiropā sāka “rūgt” neapmierinātība ar ECT aktīvismu, kas visspilgtāk izpaudās sakarā ar lietām *Hirst v. the United Kingdom* ([GC], no. 74025/01, 6 October 2005), par notiesāto ieslodzīto vēlēšanu tiesībām) un *Lautsi and Others v. Italy* ([GC], no. 30814/06, 18 March 2011, par krucifiksiem valsts skolās). Šādos apstākļos apgalvojumi par ECT “konstitucionālo” dabu nebūtu taktiski saprātīgi.

principam ir divpusēja daba, un ECT uzraudzības loma ir subsidiāra tieši tādēļ, ka cilvēktiesību aizsardzība vispirms ir dalībvalstu uzdevums. Konsultatīvā atzinuma procedūra ir paredzēta, lai sniegtu palīdzību dalībvalstīm un izvairītos no turpmākiem pārkāpumiem nākotnē un atvieglotu pareizu ECtK interpretāciju dalībvalstu tiesību sistēmās. Var noprast, ka Sešpadsmitā protokola autorus ir vadījusi arī cerība, ka šī jaunā procedūra varētu atvieglot ECT darba slodzi, kas ir un joprojām paliek kolosāla par spīti dažādu jaunu iekšēju procedūru un darba metožu ieviešanai.⁸⁰⁹

Konsultatīvā atzinuma procedūras mērķis nav pārcelt iekšzemes strīdu uz ECT, bet gan drīzāk dot iesniedzējtiesai noteiktas vadlīnijas par ECtK interpretāciju *pirms* šī tiesa ar galīgu nolēmumu izsprīž attiecīgo strīdu. Šī ideja ir atspoguļota Sešpadsmitā protokola ieviestajos procesuālajos noteikumos. Domājams, ka konsultatīvā atzinuma procedūras loģika ir tāda, ka, ja dalībvalstu augstākās tiesu iestādes sekos ECT piedāvātajai ECtK interpretācijai, tad šai interpretācijai iekšzemes tiesību sistēmā būs lielāks svars, jo augstāko tiesu nolēmumos teiktais būs tiesiski vai vismaz faktiski saistošs zemāko līmeņu tiesām.

3.2. Konsultatīvā atzinuma procedūras pamatiezīmes

3.2.1. Tiesas, kuras var lūgt konsultatīvo atzinumu

Konsultatīvos atzinumus var lūgt “Augstās Līgumslēdzēja Puses augstākā līmeņa tiesas, kas noteiktas [tā paša protokola] 10. pantā norādītajā kārtībā”. 10. pants savukārt nosaka:

“Ikvienu Konvencijas Augstā Līgumslēdzēja Puse šī Protokola parakstīšanas laikā vai iesniedzot glabāšanā tā ratifikācijas, akceptēšanas vai apstiprināšanas dokumentu, Eiropas Padomes Ģenerālsekretāram adresētā deklarācijā norāda šā Protokola 1. panta pirmās daļas mērķim izraudzītās tiesas. Šī deklarācija var tikt grozīta jebkurā laikā tādā pašā veidā.”

Zīmīgi, ka ECtK oriģinālvalodās 1. panta pirmajā daļā “tiesas” ir minētas daudzskaitlī, bet “Augstā Līgumslēdzēja Puse” – vienskaitlī (“*Highest courts and tribunals of a High Contracting Party*” – angļu val., “*Les plus hautes juridictions d’une Haute Partie contractante*” – franču val.). Tātad Sešpadsmitā protokola autori nav vēlējušies aprobežot šīs tiesības tikai ar augstākajām un/vai konstitucionālajām tiesām; dalībvalstis var norādīt arī zemāka līmeņa tiesas, ja uzskata, ka tās īpaši svarīgas – piem., ja tās saskaņā ar attiecīgās valsts likumiem pieņem galīgo nolēmumu noteiktās lietu kategorijās. Te ir redzama zināma elastība, kas ļauj pielāgoties dažādu Eiropas valstu tiesu sistēmu īpatnībām. No otras puses, atšķirībā no EST sistēmas, Sešpadsmitais protokols ir ierobežojis to tiesu klāstu, kas var lūgt konsultatīvos atzinumus. Autors atgādina, ka Līguma par Eiropas Savienības darbību 267. panta otrā daļa nosaka:

---

⁸⁰⁹ Lūk, daži noapaļoti skaitļi: 2011. gadā dažādu ECT sastāvu (iztiesāšanas formāciju) rīcībā izkatīšanu gaidīja 150 000 lietas; 2015. gadā – 65 000 lietas; 2016. gadā – 80 000 lietas; 2017. gadā – 93 000 lietas.

“Ja šādu jautājumu [lūdzot prejudiciālu nolēmumu] ierosina kādas dalībvalsts tiesā, šī tiesa, ja tā uzskata, ka ir vajadzīgs Tiesas lēmums par šo jautājumu, lai šī tiesa varētu sniegt spriedumu, var lūgt, lai Tiesa sniedz nolēmumu par šo jautājumu.”

Šis ierobežojums atspoguļo iekšējo tiesību aizsardzības līdzekļu izsmelšanas prasību, un vienlaikus tā mērķis ir arī izvairīties no pārmērīga pieprasījumu skaita un nospraust pienācīgi augstu līmeni, kurā ir jānotiek tiesu dialogam. Ja paraugās uz pašlaik iesniegtajām deklarācijām, tad var konstatēt, ka dalībvalstis savā pieejā ievērojami atšķiras. Tās ir attiecīgi norādījušas sekojošas tiesas:

Igaunija, Ukraina – Augstākā tiesa.

Sanmarīno – Republikas tiesa.

Albānija, Andorra, Armēnija, Gruzija, Slovākija, Slovēnija – Augstākā (jeb Kasācijas) tiesa un Konstitucionālā tiesa.

Lietuva – Augstākā tiesa, Augstākā Administratīvā tiesa un Konstitucionālā tiesa.

Francija – Konstitucionālā padome, Valsts padome (kas ir arī augstākā administratīvā tiesa) un Kasācijas tiesa.

Grieķija – Augstākā Speciālā tiesa, Augstākā Civil- un krimināltiesā, Valsts padome un Auditoru tiesa.

Somija – Augstākā tiesa, Augstākā Administratīvā tiesa, Darba tiesa un Apdrošināšanas tiesa.

Rumānija – Augstākā Kasācijas tiesa, Konstitucionālā tiesa un 15 konkrētos vārdos nosauktas (reģionālās) apelācijas tiesas.

Nīderlande – Augstākā tiesa, Valsts padomes Administratīvo lietu nodaļa, Centrālā Apelācijas tiesa, Augstā Tirdzniecības un rūpniecības administratīvā tiesa un Apvienotā Arubas, Kirasao, Sintmārtenas, Bonaires, Sintēstatiusas un Sabas tiesa, turklāt trīs pēdējās tikai tad, ja izskata lietu pēdējā instancē.⁸¹⁰

3.2.2. Konsultatīvā atzinuma procedūras fakultatīvais raksturs

Konsultatīvā atzinuma procedūra nekādā ziņā nav obligāta; gluži otrādi – tā ir pilnīgi fakultatīva. Šeit redzama otrā atšķirība no EST sistēmas, kur Līguma par Eiropas Savienības darbību 267. panta trešā daļa nosaka:

“Ja šādu jautājumu ierosina par lietu, ko izskata dalībvalsts tiesa, kuras lēmumus saskaņā ar attiecīgās valsts tiesību aktiem nevar pārsūdzēt, tad šai dalībvalsts tiesai jāgriežas Tiesā.”

Savā spriedumā *CILFIT* lietā Luksemburgas tiesa ir apstiprinājusi:

“[267.] panta trešā daļa ir jāinterpretē tādā nozīmē, ka tiesai, kuras lēmumus saskaņā ar attiecīgās valsts tiesību aktiem nevar pārsūdzēt, gadījumos, kad izskatāmajā lietā tiek ierosināts jautājums saistībā ar Kopienu tiesībām, ir pienākums vērsties Tiesā, ja vien šī tiesa nekonstatē, ka ierosinātais jautājums nav būtisks vai ka Tiesa jau ir interpretējusi izskatāmo Kopienu tiesību normu, vai ka tas, kā pareizi piemērot Kopienu tiesības, ir tik acīmredzams, ka nevar būt nekādu pamatotu šaubu; šādas iespējas pastāvēšana ir jāizvērtē, ņemot vērā Kopienu

⁸¹⁰ Dalībvalstu iesniegto atrunu un deklarāciju saraksts ir pieejams Eiropas Padomes Līgumu biroja mājas lapā: https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/214/declarations?p_auth=olrdg6Jp.

tiesību būtību, īpašās grūtības, kas saistītas ar to interpretāciju, un risku, ka Kopienas teritorijā judikatūrā varētu rasties atšķirības.”⁸¹¹

Neskatoties uz konsultatīvā atzinuma procedūras fakultatīvo raksturu, šeit var rasties vairāki interesanti jautājumi. Piem., ECT pēdējo gadu laikā ir interpretējusi ECtK 6. panta pirmo daļu tā, ka, ja pieteicējs iekšzemes strīdā lūdz augstākā līmeņa iekšzemes tiesu (kuras nolēmumi nav pārsūdzami) uzdot EST prejudiciālo jautājumu un tiesa to atsakās darīt, tad šis atteikums ir pienācīgi jāmotivē, pamatojoties uz attiecīgajiem ES tiesību principiem un apsvērumiem.⁸¹² Vai tas nozīmē, ka dalībvalstu tiesām būs tāds pats motivācijas pienākums, noraidot puses (vai pušu) lūgumu vērsties ECT pēc konsultatīvā atzinuma? Autors ir pārliecināts, ka atbildei ir jābūt noraidošai. **Pirmkārt**, atšķirībā no Līguma par Eiropas Savienības darbību 267. panta trešās daļas, Sešpadsmitā protokola ieviestā procedūra ir pilnīgi labprātīga un neobligāta. **Ja ECT spiedīs dalībvalstu augstākās tiesas vērsties pie sevis pašas, tad tas nozīmēs, ka tā “pa sētas durvīm” cenšas uzspiest valstīm noteiktu ECtK interpretāciju, kuru kaut kādu iemeslu dēļ nespēj noteikt parastās, sacīkstes formā notiekošās pieteikuma procedūras ietvaros saskaņā ar ECtK 33. un 34. pantu.** Tas savukārt būtu absolūtā pretrunā ar Sešpadsmitā protokola *ratio legis*. **Otrkārt**, Sešpadsmitais protokols pieder pie tās pašas ECtK sistēmas, bet Eiropas Savienības tiesību sistēma ir pilnīgi atšķirīga un neatkarīga, turklāt ECT ir uzsvērusi prejudiciālā nolēmuma procedūras nozīmi saistībā ar pamattiesību aizsardzības *līdzvērtības prezumpciju*, kas pašlaik ir galvenais līdzeklis, ar kuru ECtK operē attiecībās ar savu Luksemburgas “kolēģi”.⁸¹³

Konsultatīvā atzinuma procedūra nav vienkārši fakultatīva, bet iesniedzējtiesa var arī atsaukt savu lūgumu. ECT nolikuma 92 panta 2.3. punkts paredz, ka atsaukšanas gadījumā iekšzemes tiesai tas ir jāpaziņo ECT sekretāram, pēc kā attiecīgā lieta tiek izbeigta.⁸¹⁴ Turklāt nav nekādas norādes, ka lūgums būtu jāatsauc noteiktā termiņā. Rodas jautājums: vai tiesa drīkstēs to darīt arī pēc tam, kad ECT jau ir pieņēmusi konsultatīvo atzinumu un paziņojusi par datumu, kad tas tiks publiski pasludināts? EST šo problēmu ir atrisinājusi, sava nolikuma 100. panta pirmajā daļā nosakot:

---

⁸¹¹ Eiropas Savienības (bij. Kopien) tiesas 1982. gada 6. oktobra spriedums lietā: C-283/81 *Cilfit*, ECR [1982], p. 3415. Tāds pats pienākums attiecas uz prejudiciālajiem jautājumiem par ES iestāžu vai struktūru tiesību aktu spēkā esamību saskaņā ar Līguma par Eiropas Savienības darbību 267. panta pirmās daļas “b” punktu; par to sk. Eiropas Savienības (bij. Kopien) tiesas 1987. gada 22. oktobra spriedumu lietā: C-314/85 *Foto-Frost*, ECR [1987], p. 4199.

⁸¹² *Ullens de Schooten and Rezabek v. Belgium*, nos. 3989/07, 38353/07, §§ 59-62, 20 September 2011; *Vergauwen and Others v. Belgium* (dec.), no. 4832/04, §§ 89-90, 10 April 2012; *Dhahbi v. Italy*, no. 17120/09, § 31, 8 April 2014; *Schipani and Others v. Italy*, no. 38369/09, § 69, 21 July 2015.

⁸¹³ *Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi v. Ireland* [GC], no. 45036/98, §§ 160-165, 30 June 2005; *Michaud v. France*, no. 12323/11, §§ 112-115, 6 December 2012; *Avotiņš v. Latvia* [GC], no. 17502/07, § 110, 23 May 2016.

⁸¹⁴ ECT nolikums neprecizē, vai ECT Sekretariātam par konsultatīvā atzinuma pieprasījuma atsaukšanu būtu jāinformē attiecīgās tiesas dalībvalsts, konkrētajā lietā iekšzemes līmenī iesaistītās puses, iespējamās trešās puses, utt.

“Tiesa turpina izskatīt lūgumu sniegt prejudiciālu nolēmumu tik ilgi, kamēr to neatsauc tiesa, kas ar šo lūgumu vērsusies Tiesā. Lūguma atsaukums var tikt ņemts vērā, līdz Statūtu 23. pantā minētajām ieinteresētajām personām tiek izsniegts dokuments par sprieduma pasludināšanas datumu.”⁸¹⁵

Laiks un prakse rādīs, vai šī problēma būs aktuāla arī ECtK sistēmā; iespējams, ka arī ECT var nākties veikt attiecīgus grozījumus savā nolikumā.

3.2.3. Jautājumi, kas ietilpst konsultatīvā atzinuma procedūras darbības jomā

Kā jau norādīts iepriekš, saskaņā ar Sešpadsmitā protokola 1. panta pirmo daļu, konsultatīvs atzinums var tikt lūgts (un sniegts) “par principiāliem jautājumiem attiecībā uz Konvencijā vai tās protokolos noteikto tiesību un brīvību interpretāciju vai piemērošanu”. Kādi īsti ir šie “principiālie jautājumi”, to nāksies noteikt pašai ECT, jeb, precīzāk sakot, “Tiesnešu kolēģijai piecu Lielās palātas tiesnešu sastāvā”, kas saskaņā ar Sešpadsmitā protokola 2. panta pirmo daļu lems par konsultatīvo atzinumu lūgumu pieņemamību. Ir paredzams, ka laika gaitā šīs kolēģijas lēmumi izveidos saskanīgu judikatūras korpusu par kritērijiem, lai noteiktu, kādi jautājumi ietilpst un kādi neietilpst Sešpadsmitā protokola piemērošanas jomā, – līdzīgi judikatūrai, kas prejudiciālo jautājumu pieņemamības jomā ir izveidojusies EST.

Šajā ziņā nevar nesaskatīt daļēju līdzību ar ECtK 43. panta otro daļu, kas paredz ECT iespēju atsevišķos gadījumos pārskatīt lietu, kurā ir taisīts palātas spriedums:

“1. Trīs mēnešu laikā no dienas, kad palāta ir taisījusi spriedumu, jebkura no pusēm šajā lietā izņēmuma gadījumos var lūgt nodot šo lietu izskatīšanai Lielajā palātā.

*2. Tiesnešu kolēģija piecu Lielās palātas tiesnešu sastāvā šo lūgumu pieņem, ja attiecīgajā lietā rodas **nopietns jautājums par Konvencijas vai tās protokolu interpretāciju vai piemērošanu, vai ja tā skar svarīgu jautājumu, kam ir vispārēja nozīme.***

[..]”

Šeit jāpaskaidro, ka minētās piecu tiesnešu kolēģijas lēmumi, ar kuriem tiek noraidīti lūgumi par lietas pārskatīšanu Lielajā palātā, netiek motivēti, un līdz ar to nav arī nekādas judikatūras par to, ko īsti nozīmē nupat izdalītie vārdi 43. panta otrajā daļā. Kā autors jau teica, līdzība starp šo normu un Sešpadsmitā protokola 1. panta pirmo daļu ir tikai daļēja. Lai vieglāk to saprastu, ir jāparaugās uz Vienpadsmitā protokola (kurš papildināja ECtK, cita starpā, ar 43. pantu) skaidrojošā ziņojuma attiecīgajiem punktiem:

“99. Lietas atkārtotai izskatīšanai, kas paredzēta 43. pantā, ir jānotiek tikai izņēmuma gadījumos, ja lieta izraisa nopietnu jautājumu par Konvencijas interpretāciju vai piemērošanu vai svarīgu vispārējas nozīmes jautājumu [..]. [..] Nodoms ir tāds, ka šie nosacījumi tiks piemēroti striktā nozīmē.

---

⁸¹⁵ Eiropas Savienības tiesas 2012. gada 25. septembra reglaments, Oficiālais Vēstnesis (turpmāk – OV) L 265, 29.9.2012., kurā grozījumi ir izdarīti 2013. gada 18. jūnijā, OV L 173, 26.6.2013., 65. lpp., un 2016. gada 19. jūlijā, OV L 217, 12.8.2016., 69. lpp. Pieejams: https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/rp_lv.pdf.

100. Svarīgi jautājumi par Konvencijas **interpretāciju** tiek izvirzīti tad, ja runa ir par Tiesas vēl neizlemtu svarīgu jautājumu, vai ja nolēmums ir svarīgs turpmākajās lietās un Tiesas judikatūras attīstībā. Turklāt svarīgs jautājums var būt īpaši acīmredzams, ja attiecīgais spriedums nesaskan ar kādu iepriekšēju Tiesas spriedumu.

101. Svarīgs jautājums par Konvencijas **piemērošanu** rodas tad ja spriedums prasa būtiskas izmaiņas valsts tiesību aktos vai administratīvajā praksē, taču pats par sevi nerada nopietnu jautājumu par Konvencijas interpretāciju.

102. Svarīgs jautājums, **kam ir vispārēja nozīme**, varētu būt tāds, kas skar būtisku politisku problēmu vai svarīgu tiesībpolitikas tematu.”

Tādas lietas pārskatīšanas pamati ir trīs: svarīgs jautājums par ECtK **interpretāciju**, svarīgs jautājums par tās **piemērošanu**, un svarīgs jautājums, kuram ir **vispārēja nozīme**. Savukārt Sešpadsmitā protokola 1. panta pirmajā daļā ir paredzēti tikai pirmais un otrais no šiem pamatiem, bet ne trešais. Tomēr citādi abu normu piemērošanas loks sakrīt. Sešpadsmitā protokola 2. panta pirmā daļa liek kolēģijai motivēt konsultatīvā atzinuma lūgumus noraidošos lēmumus. Un tas nozīmē, ka, piemērojot šo protokolu, laika gaitā var izveidoties kompakts judikatūras korpuss, kurš tad pēc analogijas varētu tikt attiecināts uz ECtK 43. panta otro daļu.

3.2.4. Gadījumi, kuros var lūgt konsultatīvo atzinumu

Saskaņā ar Sešpadsmitā protokola 1. panta otro daļu, iesniedzējtiesa var lūgt konsultatīvu atzinumu **“tikai tajā izskatāmas lietas ietvaros”**. Tas nozīmē, ka **abstraktai dalībvalstu likumdošanas vai judikatūras kontrolei šī procedūra nav domāta**.

Šeit atkal rodas jautājums, vai ECT būs jāizstrādā judikatūra ar šī nosacījuma precīzāku skaidrojumu, tāpat kā to ir darījusi EST. Tā kā aplūkojamās procedūras mērķis ir tiesu dialoga uzlabošana un līdz ar to tai būtu jābalstās uz *labticības* un *lojālas sadarbības* principiem, ECT būs jāatvērš iesniedzējtiesai augsta uzticības pakāpe, t.i., jāprezumē, ka šai tiesai šāds atzinums patiešām ir nepieciešams kādas konkrētas civillietas, krimināllietas, administratīvas lietas vai tml. izspriešanai. Šādi labticības un lojālas sadarbības principi ir ES sistēmā pastāvošās prejudiciālā jautājuma procedūras pamatā, tomēr tas nav liedzis Luksemburgas tiesai iespēju – lai gan tikai dažos retos gadījumos – atteikties sniegt prejudiciālu nolēmumu apstākļos, kad konkrētā lieta (tās ieskatā) bija fiktīva, vai kad strīds īsti nepastāvēja. Kaut arī EST ir vienmēr piekopusi lielu iecietību pret nacionālajām tiesām, tā ir vienmēr atteikusies atbildēt uz mākslīgi sagudrotiem⁸¹⁶, ar pamatstrīdu

---

⁸¹⁶ Uzskatāms fiktīva strīda piemērs ir atrodams divos Eiropas Savienības (bij. Kopienų) tiesas spriedumos: 1980. gada 11. marta spriedumā lietā: C-104/79 *Foglia pret Novello*, ECR [1980], p. 745, un 1981. gada 16. decembra spriedumā lietā: C-244/80 *Foglia pret Novello*, ECR [1981], p.3045.

nesaistītiem, neprecīziem vai pārāk vispārīgiem jautājumiem.⁸¹⁷ Gadiem ejot, EST ir izstrādājusi veselu rindu vairāk vai mazāk stingru principu, kas nosaka prejudiciālo jautājumu pieņemamību.⁸¹⁸ Tātad iekšzemes tiesai ir jābūt precīzākai un jāpadomā, pirms tā vēršas EST.⁸¹⁹

Tā, piem., lietā *Foglia v. Novello* Luksemburgas tiesa nosprieda:

“Faktiski jāuzsver, ka pienākums, kas Tiesai uzdots ar [Līguma par ES darbību 267.] pantu, nav sniegt konsultējošus atzinumus par vispārīgiem vai hipotētiskiem jautājumiem, bet gan palīdzēt tiesvedībai dalībvalstīs. Līdz ar to tās kompetencē nav atbildēt uz jautājumiem par interpretāciju, ko puses iesniedz, izmantojot dažādus procesuālus paņēmienus, lai rosinātu Tiesu izteikt savu viedokli par atsevišķām [ES] tiesību problēmām, kas neatbilst objektīvai vajadzībai strīda atrisināšanā. [..]

Turklāt jānorāda, ka, lai gan Tiesai cik iespējams jāpaļaujas uz valsts tiesas veikto novērtējumu par to, cik būtiski ir iesniegtie jautājumi, tai tomēr jāspēj arī veikt jebkuru novērtējumu, kas saistīts ar tās pienākumu veikšanu, jo īpaši, – kā tas ir jādara visām tiesām – pārliedzināties, vai attiecīgajā jautājumā tā ir kompetenta. Tādējādi [..], piemērojot [267.] pantu, tai jāņem vērā ne tikai tiesvedības pušu intereses, bet arī [ES] un citu dalībvalstu intereses. [..]

Lai gan sadarbības gars, kuram jāvalda, pildot [267.] pantā noteiktos pienākumus [..], prasa, lai [Tiesa] respektētu nacionālās tiesas īpašos pienākumus, tas vienlaikus nozīmē arī to, ka valsts tiesai, izmantojot [267.] panta piešķirtās iespējas, ir jārespektē atbilstošā Tiesas funkcija šajā jomā.”⁸²⁰

Citiem vārdiem sakot, tāpat kā EST ir uzsvērusi savas tiesības un pienākumu kontrolēt savas jurisdikcijas un kompetences robežas, to pašu visdrīzāk nāksies darīt arī ECT, laika gaitā nosakot,

---

⁸¹⁷ Sk. šādus Eiropas Savienības (bij. Kopien) tiesas: 1992. gada 16. jūlija spriedumu lietā: C-343/90 *Lourenço Dias*, ECR [1992], p. I-4673; 1993. gada 26. janvāra spriedumu lietā: C-320/90, C-321/90 un C-322/90 *Telemarsicabruzzo*, ECR [1993], p. I-393; 1994. gada 3. marta spriedumu lietā: C-332/92, 333/92 un 335/92 *Eurico Italia*, ECR [1994], p. I-711; 1993. gada 19. marta lēmumu lietā: C-157/92 *Banchero*, ECR [1993], p. I-1085; 1993. gada 26. aprīļa lēmumu lietā: C-386/92 *Monin Automobiles*, ECR [1993], p. I-2049; 1994. gada 9. augusta lēmumu lietā: C-378/93 *La Pyramide*, ECR [1994], p. I-3999; 1995. gada 23. marta lēmumu lietā: C-458/93 *Saddik*, ECR [1995], p. I-511; 1995. gada 7. aprīļa lēmumu lietā: C-167/94 *Grau Gomis un citi*, ECR [1995], p. I-1023; 1995. gada 21. decembra lēmumu lietā: C-307/95 *Max Mara Fashion*, ECR [1995], p. I-5083; 1996. gada 20. marta lēmumu lietā: C-2/96 *Sunino & Data*, ECR [1996], p. I-1543; 1996. gada 25. jūnija lēmumu lietā: C-101/96 *Italia Testa*, ECR [1996], p. I-3081; 1996. gada 19. jūlija lēmumu lietā: C-196/96 *Lahlou*, ECR [1996], p. I-3945; 1997. gada 30. jūnija lēmumu lietā: C-66/97 *Banco de Formento e Exterior SA un citi*, ECR [1997], p. I-3757; 1998. gada 8. jūlija lēmumu lietā: C-9/98 *Agostini*, ECR [1998], p. I-4261, un 1999. gada 21. aprīļa lēmumu lietā: C-28/98 un C-29/98 *Charreire un citi*, ECR [1999], p. I-1963. Daži autori kritizē šo Eiropas Savienības (bij. Kopien) tiesas pieeju, jo tā, pēc viņu domām, atkāpjas no EK līguma 234. panta pamatā esošās sadarbības loģikas; par to sk.: Andriantsimbazovina J. La subsidiarité devant la Cour de Justice des Communautés européennes et la Cour européenne des Droits de l’Homme. *Actes de la journée nationale d’études de la C.E.D.E.C.E. du 29 avril 1997*. Revue des affaires européennes, 1998, no. 1/2, pp. 28-47.

⁸¹⁸ Šo principu īss kopsavilkums ir atrodamš šeit: *Note informative sur l’introduction de procédures préjudicielles par les juridictions nationales*. Publicēts EST mājas lapā: <http://curia.eu.int/fr/instit/txtdocfr>.

⁸¹⁹ Par prejudiciālo jautājumu pieņemamības kritēriju attīstību sk.: Hadzopoulos V. De l’arrêt *Foglia-Novello* à l’arrêt *TWD Textilwerke*. La jurisprudence de la Cour de Justice relative à la recevabilité des renvois préjudiciels. *Revue du Marché Unique Européen*, 1994, no. 3, pp. 195-219.

⁸²⁰ Eiropas Savienības (bij. Kopien) tiesas spriedums lietā: 104/79 *Foglia v Novello*, ECR [1980], p. 745, paras. 18-20.

ciktāl tā var pēc būtības uzraudzīt Sešpadsmītā protokola 1. panta otrās daļas ievērošanu un kādos gadījumos iekšzemes tiesas lūgums varēs tikt noraidīts.⁸²¹

3.2.5. Konsultatīvā atzinuma tiesiskais spēks

Saskaņā ar Sešpadsmītā protokola 5. pantu, “[k]onsultatīvie atzinumi nav saistoši”. Tas, ko darīt ar šādu atzinumu, ir tikai un vienīgi iesniedzējtiesas ziņā. Tā var pilnīgi vai daļēji ņemt to vērā, vai atnest ar attiecīgu motivāciju, vai arī vienkārši ignorēt.

Turklāt ir svarīgi, ka konsultatīvais atzinums neliedz ieinteresētajai pusei pēc tam izmantot savas tiesības uz individuālu pieteikumu saskaņā ar ECtK 34. pantu. Ir loģiski prezumēt: ja iekšzemes tiesas galīgais nolēmums ir pamatots ar ECT konsultatīvo atzinumu, t.i., ja iesniedzējtiesa tam ir sekojusi, tad attiecīgā sūdzība visdrīzāk tiks atzīta par nepieņemamu, vai arī pieteikums tiks pilnībā vai daļēji svītrots no izskatāmā lietu saraksta. Tomēr nav neiespējams, ka atsevišķos gadījumos ECT nostāja varētu būt arī atšķirīga, jo individuālajā pieteikumā, visticamāk, tiks izskatīts nevis pats konsultatīvais atzinums, bet gan šā atzinuma *interpretācija*, kuru veikusi attiecīgā iekšzemes tiesa.

---

⁸²¹ Viena pirmšķietama problēma jau ir radusies sakarā ar to, ka Francija kā iespējamās iesniedzējtiesas ir norādījusi Kasācijas tiesu, Valsts padomi un Konstitucionālo padomi. Problēma ir tā, ka trešā no tām – Konstitucionālā padome – neskata konkrētus strīdus, bet gan vērtē pieņemto likumu konstitucionalitāti pirms to spēkā stāšanās. Izskatās, ka ECT nemaz nevarēs pieņemt un izskatīt nevienu šīs institūcijas lūgumu, jo tas jebkurā gadījumā neatbildīs Sešpadsmītā protokola 1. panta otrās daļas prasībai. Par to sk.: Cassia P. Le Conseil Constitutionnel et la procédure d’avis devant la Cour de Strasbourg, 9 janvier 2018. Pieejams: <https://blogs.mediapart.fr/paul-cassia/blog/080118/le-conseil-constitutionnel-et-la-procedure-d-avis-devant-la-cour-de-strasbourg>.

3.3. Konsultatīvā atzinuma procedūras prakse un perspektīvas

3.3.1. Pirmā konsultatīvā atzinuma lieta

Neilgi pēc Sešpadsmitā protokola spēkā stāšanās, 2018. gada 12. oktobrī, ECT saņēma pirmo konsultatīvā atzinuma lūgumu. To iesniedza Francijas Kasācijas tiesa sakarā ar konkrētu tās izskatīšanā esošu lietu. Lietas pamatā bija strīds par tāda bērna, kuru ir iznēsājusi t.s. “surogātmāte”, tiesisko attiecību noteikšanu ar saviem t.s. “vēlamajiem vecākiem”, – t.i., tiem, kuri šo bērnu bija pasūtījuši “surogātmātei”.

Lietas fakti bija šādi: vīrs un sieva (Francijas pilsoņi) bija devušies uz Kaliforniju (ASV), kur saskaņā ar šīs pavalsts likumu noslēdza tiesisku darījumu ar kādu amerikānieti, lai tā iznēsātu bērnu, kas mākslīgā ceļā radīts no vīra un kādas trešās sievietes (donores) olšūnas. Rezultātā piedzima meitenītes – dvīnes, kuru dzimšanas apliecībā saskaņā ar Kalifornijas likumu vīrs tika ierakstīts kā “*ģenētiskais tēvs*”, bet sieva – kā “*tiesiskā māte*”. Šī apliecība tika iesniegta Francijas civilstāvokļa aktu iestādēm, kas reģistrēja abas meitenītes kā šī pāra bērnus. Taču drīz pēc tam kompetentais franču prokurors cēla prasību par šī ieraksta anulēšanu, jo Kalifornijā izdots akts bija pretējs Francijas publiskajai kārtībai (*ordre public*) un līdz ar to nebija atzīstams un izpildāms Francijā. Franču tiesas galu galā šo prasību apmierināja. Visi četri (vīrs, sieva un abas meitenes) vērsās ar pieteikumu ECT, kas vienbalsīgi nosprieda: apstrīdētā situācija nepārkāpa neviena pieteicēja tiesības uz *ģimenes* dzīves neaizskaramību, taču bija noticis abu meitenīšu (bet ne viņu tēva un “vēlamās mātes”!) tiesību pārkāpums uz viņu *privātās* dzīves neaizskaramību.⁸²²

Pēc šī ECT sprieduma pasludināšanas Francijas Kasācijas tiesa nedaudz grozīja savu judikatūru: tā nolēma, ka “surogātmātes” ārzemēs iznēsāta bērna dzimšanas apliecība tiks atzīta un attiecīgi pārrakstīta Francijas civilstāvokļa aktos, bet tikai attiecībā uz tēvu un tikai ar nosacījumu, ka viņš ir arī bērna bioloģiskais tēvs. Taču, ja “vēlamā māte” (*mère d'intention* – franču val.) bija laulībā ar tēvu, viņa varēja tikt atzīta par māti, bērnu adoptējot; turklāt spēkā jau esošās franču tiesību normas atviegloja otrā laulātā bērna adopcijas procesu. Visi četri minētie pieteicēji iesniedza pieteikumu par tiesvedības atjaunošanu pēc jaunatklātiem apstākļiem, kas tika apmierināts. Kasācijas tiesa turpat arī apturēja tiesvedību un vērsās ECT ar lūgumu sniegt konsultatīvu atzinumu par ECtK 8. panta interpretāciju šādā īpatnējā situācijā.⁸²³

2018. gada 3. decembrī piecu tiesnešu kolēģija saskaņā ar Sešpadsmitā protokola 2. panta trešo daļu un ECT nolikuma 93. panta pirmo daļu nolēma pieņemt šo lūgumu izskatīšanai. Saskaņā ar attiecīgajām nolikuma normām tika sastādīta Lielā palāta un ECT (t.i., resp., arī Lielās palātas)

⁸²² *Mennesson v. France*, no. 65192/11, 26 June 2014.

⁸²³ *Advisory opinion concerning the recognition in domestic law of a legal parent-child relationship between a child born through a gestational surrogacy arrangement abroad and the intended mother* [GC], no. P16-2018-001, §§ 9-18, 10 April 2019.

priekšsēdis aicināja iekšzemes strīdā iesaistītās puses, kā arī Francijas valdību iesniegt savus rakstveida argumentus (Sešpadsmitā protokola 3. pants un nolikuma 94. panta trešā daļa). Četri pieteicēji pamatlietā (t.i., vīrs, sieva un abas dvīnes) iesniedza savus argumentus līdz noteiktā termiņa beigām, bet Parīzes apelācijas tiesas ģenerālprokurore un Francijas valdība šīs tiesības neizmantoja, tāpat kā Eiropas Padomes Cilvēktiesību komisārs. Saskaņā ar to pašu 3. pantu, ECT priekšsēdis atļāva Lielbritānijas, Čehijas un Īrijas valdībām, kā arī vairākām nevalstiskām organizācijām iesaistīties lietā kā trešajām personām. Visu šo trešo personu paskaidrojumi tika pārsūtīti konsultatīvo atzinumu prasījušajai tiesai, t.i., Francijas Kasācijas tiesai, taču tā no savas puses nekādas piezīmes neizteica. Saskaņā ar ECT nolikuma 94. panta sesto daļu, priekšsēdis nolēma atklātu mutisku noklausīšanos nenoturēt, un lieta tika izskatīta rakstveida procesā. 2019. gada 20. martā Lielā palāta vienbalsīgi pieņēma un tā paša gada 10. aprīlī pasludināja konsultatīvo atzinumu.⁸²⁴

ECT sāka atzinuma motivāciju ar šādu vispārēju atgādinājumu:

“Tiesa atgādina: kā tas ir norādīts Sešpadsmitā protokola preambulā, konsultatīvā atzinuma procesa mērķis ir pastiprināt [Tiesas] sadarbību ar dalībvalstu institūcijām un tādējādi konsolidēt Konvencijas piemērošanu saskaņā ar subsidiaritātes principu, dodot norādītajām tiesām iespēju prasīt tai atzinumu “par principiāliem jautājumiem attiecībā uz Konvencijā vai tās protokolos noteikto tiesību un brīvību interpretāciju vai piemērošanu” (Sešpadsmitā protokola 1. panta pirmā daļa), kas tiek pacelti “tajā[s] izskatāmās lietas ietvaros” (Sešpadsmitā protokola 1. panta otrā daļa). Šī procesa mērķis nav pārcelt strīdu Tiesas priekšā, bet dot lūgumu iesniegušajai tiesai nepieciešamos līdzekļus, lai garantētu Konvencijā noteiktās tiesības, izskatot pamatstrīdu (sk. skaidrojošā ziņojuma 11. punktu). Tiesa nav kompetenta nedz lai analizētu lietas faktus, nedz lai novērtētu pušu viedokļu pamatotību attiecībā uz iekšzemes tiesību interpretāciju Konvencijas gaismā, nedz lai spriestu par tiesvedības iznākumu. Tās loma aprobežojas ar atzinuma sniegšanu par tai iesniegtajiem jautājumiem. Lietā pacelto jautājumu atrisināšana un, atkarībā no apstākļiem, visu attiecīgo secinājumu izdarīšana no Tiesas sniegtā atzinuma attiecībā uz lietā piesauktajām iekšzemes tiesību normām un uz lietas iznākumu, ir piekritīgas lūgumu iesniegušajai tiesai.

Turklāt Tiesa no Sešpadsmitā protokola 1. panta pirmās un otrās daļas secina, ka atzinumiem, kurus tā sniedz saskaņā ar šo protokolu, ir jāaprobežojas ar elementiem, kuriem ir tiešs sakars ar iekšzemes tiesā skatāmo pamastrīdu. To jēga ir arī tāda, ka tā dod dalībvalstu tiesām vispārējas virziena norādes principiālos jautājumos par Konvenciju, kas ir piemērojami līdzīgos gadījumos.”⁸²⁵

Atzinuma rezolutīvā daļa skanēja šādi:

“Situācijā, kurā, tāpat kā Kasācijas tiesas jautājumos formulētajā gadījumā, bērns ir dzimis ārzemēs no surogātmātes un ir radies no vēlamā tēva un donores – trešās personas – dzimumšūnām, un kurā vēlamā tēva paternitāte ir tikusi atzīta iekšzemes tiesībās:

1) bērna tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību Konvencijas 8. panta izpratnē prasa, lai iekšzemes tiesību sistēma dotu iespēju atzīt vecāka-bērna attiecības starp šo bērnu un vēlamo māti, kas ārvalstī tiesiski izdotā dzimšanas apliecībā ir norādīta kā “tiesiskā māte” [mère légitime];

⁸²⁴ *Ibid.*, §§ 1-8.

⁸²⁵ *Ibid.*, §§ 25-26.

2) bērna tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību Konvencijas 8. panta izpratnē neprasa, lai šī atzīšana notiktu, pārakstot civilstāvokļa reģistrā ārvalstī tiesiski izdotās dzimšanas apliecības saturu; tā var notikt arī citādā ceļā, piemēram, kā bērna adopcija no vēlamās mātes puses, ar nosacījumu, ka iekšzemes tiesībās paredzētā procedūra garantē tās ātru un efektīvu īstenošanu saskaņā ar bērna labākajām interesēm.”⁸²⁶

Kā autors jau teica, šis atzinums tika pieņemts vienbalsīgi un neviens no Lielās palātas tiesnešiem nepievienoja tam atsevišķās domas, lai gan Sešpadsmitā protokola 4. panta otrā daļa atļauj viņiem to darīt. Viss process šajā lietā noritēja tik ātri, gludi un bez jebkādiem procesuāliem sarežģījumiem, ka autoram nekas īpašs par šīs lietas izskatīšanu nav sakāms. Pēc šīs lietas vien par Sešpadsmitā protokola efektivitāti vēl pilnīgi neko nevar secināt; ir jāpagaida, kamēr ECT izskatīs vismaz dažus citus, sarežģītākus konsultatīvo atzinumu lūgumus. Vienu šādu lūgumu (otro pēc kārtas) 2019. gada 2. septembrī iesniedza Armēnijas Konstitucionālā tiesa, un tā paša gada 2. oktobrī Lielās Palātas kolēģija pieņēma to izskatīšanai. Šī konsultatīvā atzinuma lieta, kuras priekšmets ir kādas konkrētas Armēnijas kriminālkodeksa normas atbilstība ECtK 7. panta prasībām, pašlaik ir izskatīšanas stadijā.⁸²⁷

3.3.2. Īss konsultatīvā atzinuma procedūras izvērtējums

Sešpadsmitā protokola ieviestajai procedūrai pirmšķietami var būt pozitīvas un daudzsološas sekas. **Pirmkārt**, kā tas ir skaidri pateikts protokola preambulā, tā mērķis ir stiprināt subsidiaritātes principa darbību, plašākā mērogā uzticot ECtK interpretācijas un piemērošanas nastu dalībvalstu tiesām. **Otrkārt**, var teikt, ka jaunā procedūra ļaus efektīvāk attīstīt ECT judikatūru, formulējot, precizējot vai attīstot *vispārējos principus* kontekstā, kas ir plašāks nekā individuālu lietu atsevišķie fakti. Lietas izskatīšanas konteksts būs “tīrāks” no individuālas lietas specifisko elementu uzslāņojuma, kas bieži vien neļauj saskatīt vispārējos principus visā to pilnībā.

Tomēr autors nevēlas būt pārlietu optimistisks, jo Sešpadsmitā protokola piemērošana var radīt jaunas papildproblēmas, kas atsevišķos gadījumos pat varētu aizēnot šā dokumenta pozitīvo sniegumu.

Pirmkārt, pieņemsim, ka ECT ir taisījusi un pasludinājusi konsultatīvo atzinumu, noformulējot un izklāstot vispārīgos principus, pēc kuriem ir interpretējama un/vai piemērojama tā vai cita ECtK norma. Bet tad arī nākotnē, izskatot jebkuru turpmāko individuālo pieteikumu, tai būs savos nolēmumos jāpaliek pilnīgi konsekventai un iekšēji nepretrunīgai attiecībā gan uz šo principu

---

⁸²⁶ *Advisory opinion concerning the recognition in domestic law of a legal parent-child relationship between a child born through a gestational surrogacy arrangement abroad and the intended mother* [GC], no. P16-2018-001, 10 April 2019, rezolutīvā daļa.

⁸²⁷ *The Court accepts the Armenian Constitutional Court's request for an advisory opinion*. Preses relīze pieejama: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%7B%22fulltext%22:%5B%22advisory%22%2C%22sort%22:%5B%22kdate%20Descending%22%2C%22itemid%22:%5B%22003-6534292-8633878%22%5D%7D>

vārdisko formulējumu, gan uz to piemērošanu konkrēto lietu faktiskajiem apstākļiem. Labs piemērs šāda veida grūtībām ir spriedums *Schatschaschwili v. Germany*, kurā runa bija par aizstāvības nespēju noprotināt lieciniekus, kuru liecībām bija nozīmīgs svars pieteicēja notiesāšanā krimināllietā.⁸²⁸ ECT Lielā palāta ar viena tiesneša balss pārsvaru (t.i., ar deviņām balsīm pret astoņām) konstatēja ECtK 6. panta pirmās daļas un trešās daļas “d” punkta pārkāpumu. Tie tiesneši, kuri bija balsojuši “pret” un palikuši mazākumā, pievienoja spriedumam atsevišķās nepiekrītošās domas, tomēr uzsvēra, ka vispārējo principu ziņā viņi bija vienisprātis ar savu kolēģu vairākumu; viņu nepiekrīšana aprobežojās ar šo principu piemērošanu konkrētajiem, precīzajiem, specifiskajiem lietas apstākļiem.⁸²⁹

Otrkārt, pastāv zināmi draudi ECT leģitimitātei un autoritātei iekšzemes tiesu acīs. Ja dalībvalstu augstākās tiesas konsekventi vai regulāri nolems neievērot vai pat ignorēt konsultatīvajos atzinumos ietvertos slēdzienus, tad ir skaidrs, ka tas riskē nopetni mazināt šīs starptautiskās institūcijas autoritāti.

Treškārt, ECT konsultatīvie atzinumi neapšaubāmi veidos daļu no tās judikatūras, blakus spriedumiem un lēmumiem. Tas nozīmē, ka, lai gan šie atzinumi formāli nebūs saistoši konkrētajās lietās, tiem tomēr piemīt zināma autoritāte. Nav nekāda racionāla pamata uzskatīt, ka, izskatot individuālos pieteikumus parastajā, 34. pantā noteiktajā kārtībā, ECT neatsauksies uz tiem kā uz autoritatīvu avotu. Bet tas savukārt nozīmēs, ka konsultatīvajos atzinumos sniegtā ECtK interpretācija tiks netiešā veidā “uzspiesta” pat tām valstīm, kas Sešpadsmito protokolu nebūs ratificējušas. Un tas nevar neradīt nopietnas problēmas ar ECT leģitimitātes uztveri dalībvalstīs.

4. nodaļa. ECT spriedumu izpilde

4.1. ECT spriedumu izpildes vispārējie jautājumi

4.1.1. Spriedumu izpildes procesa jēga un pamatiezīmes

Šā promocijas darba beigās nevar nepateikt dažus vārdus arī par ECT spriedumu izpildi, jo arī šis temats ir vismaz daļēji saistīts ar subsidiaritātes principu. **Taisnīga tiesvedība nav iedomājama bez tiesu nolēmumu izpildes.** Pat neapstrīdami taisnīgam procesam neatkarīgā un objektīvā tiesā nav nekādas nozīmes, ja galīgais nolēmums paliek neizpildīts vai netiek pienācīgi izpildīts. Runājot par iekšzemes tiesu spriedumiem, ECT savos spriedumos ir vairākkārt atgādinājusi šo tik loģisko un pašsaprotamo principu.⁸³⁰ Visas tiesu varas institūcijas – gan iekšzemes, gan starptautiskās vai

⁸²⁸ *Schatschaschwili v. Germany* [GC], no. 9154/10, 15 December 2015.

⁸²⁹ *Ibid.*, joint dissenting opinion of Judges Hirvelä, Popović, Pardalos, Nußberger, Mahoney, and Kūris, § 2.

⁸³⁰ Sk., piem., *Hornsby v. Greece*, 19 March 1997, *Reports of Judgments and decisions* 1997-II, § 40; *Bourdiv v. Russia*, no. 59498/00, § 34, 7 May 2002.

pārnacionālās institūcijas – darbojas pēc vienādiem pamatprincipiem, un tiesas nolēmumu efektivitātes nodrošināšana ir viens no tiem. Tomēr jāatzīst, ka nacionālajām tiesām šajā ziņā ir daudz vieglāk – iekšzemes procesa subjekti ir privātpersonas un attiecīgās valsts publiskās institūcijas, pret kurām nepaklausības gadījumā var vērsties ar noteiktu piespiedu līdzekļu arsenālu. Turpretī ECT procesā atbildētājas ir suverēnas valstis un lielākā daļa šādu piespiedu līdzekļu tām nav piemērojama.

Jau no paša sākuma jāuzsver, ka *principā pati ECT savu galīgo spriedumu*⁸³¹ **izpildi neuzrauga**. Saskaņā ar ECtK 46. panta otro daļu šis uzdevums ir uzticēts Eiropas Padomes Ministru komitejai, savukārt šā paša panta pirmā daļa pasludina dalībvalstu “apņem[šanos] ievērot galīgos Tiesas spriedumus ikvienā lietā, kurā tās ir puses.” Tātad ECT spriedumu izpildes uzraudzība ir **politisks process, kuru uzrauga politiska struktūrvienība**. Tomēr Četrpadsmitais protokols, kurš stājās spēkā 2010. gadā, ir ieviesis spriedumu izpildes jomā daudz lielāku skaidrību, nosakot divas konkrētas procedūras: spriedumu interpretācijas procesu un to neizpildes konstatāciju.

4.1.2. Spriedumu interpretācijas process

ECT spriedumu izpildes uzraudzības procedūra Eiropas Padomes Ministru komitejā ir diezgan komplicēta un sarežģītākajās lietās tā var ilgt vairākus gadus. No pirmā acu uzmetiena it kā vienkāršs jautājums – vai konkrētais spriedums uzskatāms par izpildītu? – var izraisīt ilgas debates. Ministru komitejas pieredze rāda, ka dažādas valstis var pilnīgi pretēji interpretēt atsevišķus ECT secinājumus, un tas draud izraisīt nevajadzīgu spriedzi. Vai šaubu gadījumā nav vieglāk pajautāt pašai ECT, kas pēc definīcijas ir vienīgā autentiskā savu spriedumu iztulkoātāja?

Jāsaka, ka, jau pirms Četrpadsmitā protokola spēkā stāšanās puses varēja lūgt ECT sprieduma interpretāciju. Tas izriet no vispārējiem procesuālo tiesību principiem, it īpaši no ECtK 32. panta.⁸³² Tiesības prasīt sprieduma interpretāciju pēc definīcijas bija pusēm – sūdzības iesniedzējam un atbildētājvaldībai, bet nevis tiesību subjektam no malas, kāds šajā gadījumā ir Ministru komiteja. Vienīgais gadījums, kad Ministru komiteja varēja vērsties pie ECT un lūgt tai atzinumu, bija paredzēts ECtK 47. pantā⁸³³, taču tā paša panta otrā daļa *expressis verbis* aizliedz prasīt konsultatīvo atzinumu jautājumos, “kur[us] Tiesai vai Ministru komitejai varētu nākties izskatīt sakarā ar sūdzību, ko varētu iesniegt saskaņā ar Konvenciju”. Tātad labākais, ko Ministru komiteja varēja izdarīt, bija aicināt vienu no pusēm vai abas puses lūgt ECT taisīt interpretējošu spriedumu. Ievērojot to, ka tieši

⁸³¹ Autors atgādina, ka ne visi ECT spriedumi ir galīgi. Lielās palātas spriedumi ir galīgi, bet parastas septiņu tiesnešu palātas taisītu spriedumu triju mēnešu laikā no tā pasludināšanas dienas var pārsūdzēt Lielajā palātā (sk. ECtK 43. pantu).

⁸³² Saskaņā ar ECtK 32. panta pirmo daļu “*Tiesai ir piekriņģas visas lietas, kas saistītas ar Konvencijas un tās protokolu interpretāciju un piemērošanu* [...]”; savukārt otrā daļa noteic, ka jebkurš “[s]trīds par to, vai lieta ir piekriņģa Tiesai, ir atrisināms ar Tiesas lēmumu”. Līdz šim ECT vēsturē interpretācijas lūgumi ir tikuši iesniegti tikai trīs reizes. Visos šajos gadījumos lūgumu izteica Komisija, un divreiz tas tika noraidīts; sk.: *Ringelsen v. Austria (interpretation)*, 23 June 1973, Series A no. 16; *Allenet de Ribemont v. France (interpretation)*, 7 August 1996, *Reports of Judgments and decisions* 1996-III; *Hentrich v. France (interpretation)*, 3 July 1997, *Reports of Judgments and decisions* 1997-IV.

⁸³³ ECtK 47. pants nosaka ECT konsultatīvo kompetenci “*par juridiska rakstura jautājumiem, kas attiecas uz Konvencijas un tās protokolu interpretāciju*”.

Ministru komiteja bija (un joprojām ir) galvenā spriedumu izpildes uzraudzītāja, šādu situāciju bija grūti nosaukt par apmierinošu.

Konvencijas Četrpadsmitais protokols šo problēmu atrisināja, papildinot ECtK 46. pantu ar jaunu trešo daļu šādā redakcijā:

“Ja Ministru Komiteja uzskata, ka galīgā sprieduma izpildes uzraudzību apgrūtinā sprieduma interpretācijas problēma, tā var nodot šo jautājumu Tiesai lēmuma pieņemšanai. Lēmumam par jautājuma nodošanu Tiesai ir nepieciešams Komitejā esošo valstu pārstāvju divu trešdaļu balsu vairākums.”

Tātad ECT ir **pienākums** izskatīt šādus interpretācijas pieprasījumus, bet, no otras puses, runa ir tikai par konkrētas, skaidri definētas problēmas atrisināšanu, nevis par plašu, filozofisku sprieduma iztirzāšanu. Tāpat jāuzsver, ka minētā norma uzliek ECT par pienākumu tikai **interpretēt savu spriedumu**, nevis **novērtēt pasākumus, ko dalībvalsts veikusi**, lai šo spriedumu izpildītu. Šeit parādās Konvencijas Četrpadsmitā protokola autoru vēlme, **pirmkārt**, ievērot subsidiaritātes principu un atstāt sprieduma izpildi dalībvalsts vai dalībvalstu ziņā, un **otrkārt**, neapgrūtināt jau tā pārslogoto ECT ar nelietderīgu papildu darbu. Tāds pats mērķis ir arī ECtK 46. panta trešās daļas otrajam teikumam, kas prasa divu trešdaļu Ministru komitejas balsstiesīgo locekļu piekrišanu interpretācijas pieprasījumam. Šim kvalificētajam vairākumam jānodrošina, lai minētā procedūra tiktu piemērota tikai patiesi nopietnu sarežģītumu gadījumā.⁸³⁴

ECtK 46. panta trešā daļa neizvirza sīkākus interpretācijas procesa noteikumus, un tas nozīmē, ka ECT tos var brīvi konkretizēt savā nolikumā. Piemēram, nav noteikts, kura ECT formācija (palāta vai Lielā palāta) skatīs interpretācijas jautājumu. Var paredzēt, ka tā ir tā pati formācija, kas taisījusi strīdīgo spriedumu. Nekāds laika ierobežojums vai noilguma termiņš interpretācijas pieprasījuma iesniegšanai nav paredzēts. Kā jau autors norādīja, sprieduma izpildes uzraudzības process Ministru komitejā var ilgt vairākus gadus un interpretācijas grūtības var rasties jebkurā brīdī. Līdz šim šī norma konkrētās lietās tā arī nav tikusi piemērota.

4.1.3. Spriedumu neizpildes konstatācija

Kā jau tika norādīts, ECtK 46. panta trešās daļas mērķis ir pārvarēt ECT spriedumu interpretācijas grūtības. 46. panta ceturrtā un piektā daļa ir domātas jau nopietnākiem gadījumiem, kad valsts nepilda vai principiāli nevēlas pildīt galīgu spriedumu. Kā lai rīkojas šādā situācijā, kas neapšaubāmi grauj ECT autoritāti gan citu dalībvalstu, gan privātpersonu acīs.⁸³⁵

Ministru komiteja gan var izdarīt zināmu politisku spiedienu uz šādu nepaklausīgu valsti. Bet cik efektīvs tas būs? Pašlaik Ministru komitejas rīcībā ir tikai viens reāls juridisks instruments šādu

⁸³⁴ Salīdzinājumam jāatgādina, ka jau minētā ECtK 47. panta trešā daļa paredz vienkāršu balsstiesīgo Ministru komitejas locekļu balsu vairākumu, lai varētu pieprasīt konsultatīvo atzinumu.

⁸³⁵ Sk. Institutional and Functional Arrangements for the Protection of Human Rights at National and European Level. Resolution No 1, adopted at the European Ministerial Conference on Human Rights, Rome, 3–4 November 2000. <http://www.esteri.it/mae2000/archivi/documenti/do041100e.htm>, paras 19–22.

apstākļu novēršanai, un tas ir Eiropas Padomes Statūtu⁸³⁶ 8. pants, kas ļauj apturēt dalībvalsts balsstiesības Ministru komitejā un pat izslēgt šo valsti no Eiropas Padomes. Tomēr ECT spriedumu izpildes jomā šis pants ir absolūti neefektīvs. **Pirmkārt**, šādas sankcijas ir par smagu, un diez vai pārējās dalībvalstis piekritīs tās lietot “tikai” tāpēc, ka viena valsts atsakās izpildīt ECT spriedumu. Starpvalstu attiecības nosaka ne tikai rūpes par starptautiski tiesiskās apziņas celšanu, bet arī citi, pragmatiskāki apsvērumi. **Otrkārt**, pat ja tā nebūtu, ko reāli panāktu “vainīgās” valsts izslēgšana no organizācijas? Tā nozīmētu jebkādas Eiropas Padomes kontroles izbeigšanos, bet tieši šādām valstīm ir īpaši vajadzīga uzraudzība. Tātad, optimālajam piespiedu līdzeklim būtu jāatrodas kaut kur vidū starp abām galējībām – starp iepriekšminēto Eiropas Padomes Statūtu 8. pantu un pārāk vispārīgo pašreizējo ECtK 46. panta redakciju.

Šāds piespiedu līdzeklis ir atrodams ECtK 46. panta ceturtajā un piektajā daļā Četrpadsmitā protokola redakcijā, proti:

“4. Ja Ministru Komiteja uzskata, ka Augstā Līgumslēdzēja Puse atsakās ievērot galīgo spriedumu lietā, kurā tā ir puse, tā var pēc oficiāla paziņojuma nosūtīšanas attiecīgajai Līgumslēdzējai Pusei un ar lēmumu, kas pieņemts ar Komitejā esošo valstu pārstāvju divu trešdaļu balsu vairākumu, nodot šo jautājumu Tiesai lēmuma pieņemšanai par to, vai attiecīgā Līgumslēdzēja Puse nav izpildījusi savas pirmajā daļā noteiktās saistības.

5. Ja Tiesa konstatē pirmās daļas pārkāpumu, tā nodod lietu Ministru Komitejai lēmuma pieņemšanai par veicamajiem pasākumiem. Ja Tiesa nekonstatē pirmās daļas pārkāpumu, tā nodod lietu Ministru Komitejai, kas izbeidz lietas izskatīšanu.”

Jāuzsver, ka šeit jautājums nekādā gadījumā nav par lietas **pārskatīšanu** pēc būtības, bet tikai par sprieduma **izpildes pienākuma** neievērošanu. Kas attiecas uz kvalificēto balsu vairākumu, tā mērķis ir tāds pats, kā interpretācijas pieprasījumu jomā – neapgrūtināt ECT ar mazsvarīgiem jautājumiem un neļaut Ministru komitejai novelt savus pamatpienākumus uz ECT pleciem. Lai kāda būtu ECT atbilde, lieta tiek nosūtīta atpakaļ Ministru komitejai un tālākā notikumu gaita var būt divējāda. Ja ECT ir atzinusi, ka 46. panta pirmā daļa nav pārkāpta, Ministru komiteja lietu izbeidz. Savukārt, ja ECT ir konstatējusi pārkāpumu, Ministru komiteja “izlemj, kādi pasākumi veicami”.

No pirmā acu uzmetiena var likties, ka arī šāda redakcija ir neapmierinoša, proti, kādi tad būs šie galīgie pasākumi? Tie nav definēti un to izvēle ir atstāta pilnīgā Ministru komitejas ziņā. Taču nedrīkst aizmirst, ka līdz ar Konvencijas Četrpadsmito protokolu pirmo reizi ir parādījusies iespēja izšķirt jautājumu par tā vai cita sprieduma izpildi ne tikai ar politisku lēmumu, kas pēc definīcijas

---

⁸³⁶ Eiropas padomes Statūti: LR starptautiskais līgums. Latvijas Vēstnesis, 1995. 14. februāris, nr. 23

vienmēr ir diskutējams, bet ar autoritatīvu un tiesiski saistošu ECT nolēmumu. Paredzams, ka ECT atzinumus par 46. panta pirmās daļas ievērošanu taisīs spriedumu, nevis parastu lēmumu formā.⁸³⁷

Nav grūti pamanīt, no kurienes Četrpadsmitā protokola autori bija pārņēmuši ideju par šādu sprieduma neizpildes konstatācijas procesu: tas ir Eiropas Kopienas dibināšanas līgums⁸³⁸, kas pēc Lisabonas līguma spēkā stāšanās 2009. gada 1. decembrī ir kļuvis par Līgumu par Eiropas savienības darbību. Saskaņā ar šā līguma 260. pantu (bijušais Eiropas Kopienas Līguma 228. pants) otro daļu, ja Eiropas Komisija secina, ka dalībvalsts nevēlas pildīt EST nolēmumu, tā aicina šo valsti iesniegt paskaidrojumus un tad taisa motivētu atzinumu par to, kuros punktos valsts nav ievērojusi konkrēto spriedumu. Ja Eiropas Komisijas noteiktajā termiņā valsts tik un tā spriedumu neizpilda, tā var vērsties tajā pašā EST, kas pēc Komisijas ierosinājuma var uzlikt nepaklausīgajai valstij soda naudu jeb nokavējuma naudu.⁸³⁹ ECtK normas pēc savas formas ir daudz vispārīgākas par EKL normām. Piem., ECtK nav paredzēta īpaša **motivēta atzinuma** fāze, pirms Ministru komiteja vēršas ECT. Tomēr spriedumu neizpildes konstatācija abos līgumos pamatojas uz vienādu loģiku un notiek pēc acīmredzami vienādiem principiem.

Vienīgā fundamentālā atšķirība starp ES un ECtK sistēmām ir finansiālu sankciju esamība. Tiesa gan, Četrpadsmitā protokola izstrādāšanas gaitā izskanēja priekšlikumi pilnīgi sekot ES piemēram un piešķirt arī ECT tiesības finansiāli sodīt valstis, kuras atteiktos pildīt tās spriedumus. Šie priekšlikumi tika noraidīti, un, autora ieskatā, pilnīgi pamatoti. Ja jau valsts ir iestājusies Eiropas Padomē un ratificējusi ECtK, tad jāpieņem, ka tā ir sasniegusi noteiktu tiesiskās apziņas līmeni. Un ja, neraugoties uz ECT lielo autoritāti, šāda valsts tomēr ir stingri apņēmusies tās spriedumu nepildīt, tas nozīmē, ka pastāv nopietnas politiskas un strukturālas problēmas. Šādos apstākļos būtu naivi cerēt, ka soda naudas vai tamlīdzīgu sankciju piemērošana kā uz burvja mājienu visas šīs problēmas atrisinās. Vispār jāšaubās, vai tā spēs sasniegt jebkādu vērā ņemamu rezultātu. Jāsecina, ka ECtK 46. panta normu radītais Dāmokla zobena efekts un politiskais spiediens, kuru “vainīgajai” dalībvalstij nāksies izjust šo tiesību normu reālas piemērošanas gadījumā, teorētiski pagaidām ir vienīgie patiesi efektīvie līdzekļi ECT spriedumu izpildes nodrošināšanai.⁸⁴⁰

---

⁸³⁷ Protocol No. 14 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, amending the control system of the Convention. Explanatory Report, para 100. Pieejams:

<http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Reports/Html/194.htm>. Patiešām, vienīgajā līdz šim izskatītajā lietā par ECT sprieduma neizpildes konstatāciju ECT Lielā palāta taisīja spriedumu, nevis vienkārši pieņēma lēmumu; sk. *Proceedings under Article 46 § 4 in the case of Ilgar Mammadov v. Azerbaijan* [GC], no. 15172/13, 29 May 2019.

⁸³⁸ Līgums par Eiropas Savienības darbību (konsolidētā versija 2016). OV C 202, 07.06.2016., 1.-390.lpp.

⁸³⁹ Pirms 1999. gada 1. maija, kad stājās spēkā 02.10.1997. parakstītais Amsterdams līgums (Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts. OJ, C 340, 10.11.1997, pp. 1–144), tas bija 171. pants. Savukārt otrās daļas redakcija, kas nosaka minēto soda naudas procedūru, ir ieviesta ar 1992. gada Līgumu par Eiropas Savienību jeb Māstrihtas līgumu (Treaty on European Union (consolidated version). OJ, C 326, 26.10.2012, pp. 13–390).

⁸⁴⁰ Līdz šim vienīgais ECT nolēmums, kurā konstatēts ECtK 46. panta pirmās daļas pārkāpums iepriekšēja ECT sprieduma neizpildes dēļ, ir Lielās palātas spriedums lietā *Proceedings under Article 46 § 4 in the case of Ilgar Mammadov v. Azerbaijan* [GC], no. 15172/13, 29 May 2019.

4.2. *Ultra vires* spriedumu problemātika (izpildes ziņā)

4.2.1. Problēmas uzstādījums

Problēmas uzstādījumu autors sāks ar citātu no bijušā ECT slovēņu tiesneša B.M. Zupančiča (*B.M. Zupančič*) grāmatas:

“Ja tiek runāts par cilvēktiesību universālo raksturu, no tā it kā izriet, ka ECT judikatūras kopums arī ir kaut kādā ziņā “universāls” – lai gan tas tā acīmredzami nav. Šajā kontekstā es atceros savu uzrunu topošajai Serbijas delegācijai Strasburgā sakarā ar tās pievienošanos Konvencijai “de novo”. Savā lekcijā es teicu viņiem, ka viņi, protams, nebija parakstījuši Konvenciju pašu par sevi. Parakstot to, viņi parakstīs arī Tiesas judikatūru un tās judikatūra saistīs viņus tālu pāri tam, ko nosaka atsevišķas Konvencijas normas. Jo tieši tas ir tas, ko saprot ar “cilvēktiesībām”. Tas nozīmē, ka atsevišķa valsts – piemēram, Krievija vai Serbija – pakļausies Tiesas judikatūrai un pievienosies visam, ko Tiesa būs pasludinājusi kā judikatūru iepriekšējās lietās – kā precedentiem.

Sekojošajai domai gaitai, nākamais jautājums ir: vai starptautiskajās tiesībās valsts var akli atzīt sevi par saistītu ar visām nākamajām lietām un no tām izrietošo Strasburgas tiesas judikatūru? Neatkarīgi no šīs judikatūras arvien apšaubāmākās kvalitātes, nav loģiski, ka suverēna vienība lielā mērā atteiktos no savas tiesu varas neatkarības. Pēdējā instance valstī parasti ir tās konstitucionālā tiesa, kuru saista tās Konstitūcija un tās pašas judikatūra. [...]”⁸⁴¹

Kā autors jau teica šā promocijas darba II daļā, ECT – vismaz teorētiski – spēj taisīt spriedumus, kuru saturs un valstīm uzliktās saistības būtiski pārsniedz to materiālo tvērumu, kuru, izstrādājot, parakstot un ratificējot ECtK, ir noteikušas dalībvalstis. Jāsecina, ka šāds spriedums ir taisīts *ultra vires*, t.i., pārkāpjot ECT pilnvaru robežas. Autors aicina teorētiski iedomāties šādu (maz iespējamu) situāciju: ECT savā spriedumā ir noteikusi, ka Latvijas Republikas Satversmes 4. panta norma par latviešu valodu kā vienīgo valsts valodu pati par sevi pārkāpj ECtK garantētās tiesības, un Latvijai līdz ar to šis pants ir jāgroza. Cits piemērs: no ECT sprieduma izriet Latvijas pienākums uzņemt pilsonībā tādu plašu personu kategoriju, kurām saskaņā ar Latvijas likumu šī pilsonība automātiskā kārtā nepienākas.

Kā lai dalībvalsts rīkojas šādā situācijā? Ja ECT galīgā spriedumā ir konstatējusi vismaz vienu ECtK pārkāpumu⁸⁴², tad atbildētājvalstij ir pienākums šo spriedumu “ievērot”, t.i., labticīgi izpildīt (46. panta pirmā daļa). Šis pienākums izriet no *pacta sunt servanda* pamatprincipa starptautiskajās tiesībās (Vīnes Konvencijas par starptautisko līgumu tiesībām 26. pants).⁸⁴³

⁸⁴¹ Zupančič B.M. Sur la Cour européenne des droits de l’homme. Rétrospective d’un initié (1998-2016). Paris: L’Harmattan, 2018, pp. 24-25.

⁸⁴² 46.p. pirmā daļa reāli attiecas tikai uz tiem spriedumiem, kuros ECT ir konstatējusi vismaz vienu ECtK pārkāpumu. Ja neviens pārkāpums nav konstatēts (jeb, vienkāršāk sakot, sūdzība ir izskatīta pēc būtības un pilnībā noraidīta), tad jautājums par sprieduma izpildi nemaz nerodas.

⁸⁴³ Vīnes konvencija par starptautisko līgumu tiesībām. Parakstīta Vīnē 23.05.1969. Latvijas Vēstnesis, 2003. 3.aprīlis, nr. 52.

Jāatgādina, ka ECT spriedumiem nav *erga omnes* spēka; katrs spriedums formāli saista tikai to valsti, pret kuru tas ir taisīts. Protams, tas netraucē valstij izmantot spriedumus pret citām valstīm kā tiesību avotus, lai izvairītos no notiesāšanas līdzīgās lietās; tās to bieži arī dara.⁸⁴⁴

4.2.2. “Bezpalīdzības stāvoklis” un problēmas pārbīde augšup

Kā autors jau parādīja šā promocijas darba II nodaļā, ECT ne tikai teorētiski spēj pārkāpt sev deleģēto pilnvaru robežas, bet ir pietiekams pamats uzskatīt, ka tā to vairākkārt jau ir darījusi. Diemžēl neviens pagaidām nav skaidri un artikulēti ieteicis, kā valstij rīkoties, ja ECT lietā pret šo valsti taisa *ultra vires* spriedumu.

Lai labāk saprastu aplūkojamo problēmu, par pamatu jāņem angļu politiskā filozofa Tomasa Hobsa (*Thomas Hobbes*, 1588-1679) koncepciju par valsts būtību un uzdevumiem. Pēc T. Hobsa teorijas, cilvēku “dabiskais stāvoklis” nozīmē pastāvīgu savstarpēju konfliktu jeb “visu karu pret visiem” (*bellum omnium contra omnes*), kurā katra atsevišķa cilvēka eksistence ir “vientuļa, nabadzīga, nelāga, dzīvnieciska un īsa” (“*solitary, poor, nasty, brutish, and short*” – angļu val.). Tātad katrs cilvēks ir bezpalīdzības stāvoklī attiecībā pret sava kaimiņa patvaļu. Lai šo stāvokli novērstu un panāktu mieru, cilvēki, savstarpēji vienojoties, noslēdz sabiedrisko līgumu, ar kuru daļēji ierobežo savu brīvību un deleģē atbilstošas pilnvaras valsts varai (“Leviatānam”), kas var piemērot dažāda veida piespiedlīdzekļus konfliktu novēršanai un miera uzturēšanai.

No teorētiskā viedokļa T. Hobsa koncepcija nebūt nav universāli pieņemta. Pret to ir publicēti ļoti daudzi spēcīgi iebildumi, lielākoties no tādu autoru puses, kuru domāšanas pamatā ir aristoteliskā reālisma paradigma – piem., M. Villē (*M. Villey*) un Dž. Keisijs (*G. Casey*)⁸⁴⁵. Pat pieļaujot, ka Hobsa valsts varas veidošanās mehānisms ir saprotams kā sinhronisks, nevis diahronisks process, šie un citi autori apstrīd aksiomātiskos pieņēmumus, kas ir Hobsa teorijas pamatā, proti, pašu ideju par cilvēka sākotnējo dabisko noslieci piekopt individuālismu un būt tendētam uz konfliktu.

Autors uzskata šo kritiku par pamatotu, tomēr šajā promocijas darbā sīkāk to neiztirzās. Pietiek ar secinājumu, ka T. Hobsa modelis – pareizs vai ne – ir ne tikai gandrīz visu moderno “Vestfāles tipa” valstu uzbūves un darbības pamatā,⁸⁴⁶ bet arī praktiski visu mūsdienu starptautisko organizāciju izveidošanas un darbības pamatā. Proti, individuālo brīvību daļēji deleģēšana valstij problēmu būtībā neatrisina, jo tagad cilvēks atrodas bezpalīdzības stāvoklī vairs ne attiecībā pret savu kaimiņu, bet gan pret valsti un valsts varas nesējiem. Ir taču vispārzināms, cik viegli vara var samaitāt cilvēku, un cik netaisnīgi lēmumi var tikt pieņemti korupcijas vai ideoloģijas ietekmē. Pašas valsts iekšienē esošie

⁸⁴⁴ Costa J.-P. Un dialogue renforcé entre la Cour et les parlements nationaux. Les Annonces de la Seine, 10.05.2010, no. 23, pp. 2-4.

⁸⁴⁵ Villey M. La formation de la pensée juridique moderne. Paris: P.U.F., 2009, p. 524; Casey G. Freedom's Progress? A History of Political Thought. Imprint Academic, 2017.

⁸⁴⁶ Hobbes Th. Leviathan. Cambridge: Cambridge University Press, 1996, p. 88.

tiesību aizsardzības mehānismi (tādi kā vairākpakāpju tiesu vara) ne vienmēr spēj efektīvi pasargāt cilvēku pret valsts patvaļu, jo tie pieder pie tās pašas valsts institucionālās sistēmas un darbojas tās iekšienē. Otrais Pasaules karš ar visām tā šausmām uzskatāmi parādīja, cik ļoti valsts var nodarīt cilvēkiem pāri, un tādēļ pēc šā kara gan universālajā, gan reģionālajā līmenī tika noslēgti daudzpusēji starpvalstu līgumi par cilvēktiesību aizsardzību, tostarp arī ECtK. Parakstot un ratificējot Konvenciju, valstis apņēmas attiecīgi ierobežot savas suverēnās rīcības brīvību un deleģēja ECT tiesības saistoši interpretēt ECtK normas. Tātad šeit darbojas tas pats T. Hobsa modelis, tikai augstākā, pārnacionālā līmenī, un no ECtK sagatavošanas darbiem ir redzams, ka paši ECtK izstrādātāji to tā saprata.

Tomēr arī šis gājiens problēmu nebūt neatrisina, jo, **ja agrāk cilvēks bija bezpalīdzības stāvoklī attiecībā pret valsti, tad tagad valsts ir bezpalīdzības stāvoklī attiecībā pret starpvalstu institūciju (šajā gadījumā ECT). Tātad ECT izveidošana nav padarījusi problēmu par neesošu; tā ir tikai pārbīdījusi to augšup, augstākā līmenī.**⁸⁴⁷

Turklāt ir svarīgi apzināties, ka “bezpalīdzības stāvoklī attiecībā pret ECT” mūsdienās var nonākt ne tikai atbildētājvalsts, bet dažreiz – netiešā veidā – arī privātpersonas. Lai izskaidrotu šo problēmu, ir nepieciešama neliela atkāpe. Kā autors jau minēja, pēdējo divdesmit gadu laikā blakus tradicionālajiem negatīvajiem valsts pienākumiem (atturēties no iejaukšanās Konvencijā garantēto tiesību īstenošanā) ECT ir visai plaši attīstījusi “pozitīvo pienākumu” koncepciju, saskaņā ar kuru dalībvalstij ir pozitīvs pienākums nodrošināt šo tiesību īstenošanu. Tātad ECT būtībā var *post factum* iejaukties civiltiesiskā strīdā starp divām pusēm un nolemt, ka dalībvalsts tiesai bija *jāizskata* (nevis jāizspriež) lieta citādi. Tomēr, pat ja ECT sprieduma motivācija neapstrīd gala iznākumu, bet tikai iekšzemes tiesas metodoloģiju un/vai izvēlēto “smaguma centru” abu pušu attiecīgo interešu izsvēršanas procesā, tas pēc būtības tik un tā nozīmē, ka ECT ir nosliekusies vienai pusei par labu un otrai par ļaunu. Shematiski šo situāciju var attēlot šādi: privātpersona X ceļ iekšzemes tiesā prasību pret privātpersonu Y par neslavas celšanu vai privātuma aizskārums. Šī prasība ar galīgu tiesas spriedumu tiek noraidīta. X vēršas ECT ar sūdzību par ECtK 8. panta pārkāpumu. ECT nospriež, ka dalībvalsts tiesas nav pienācīgi izsvērušas abu pušu argumentus un intereses, un tādējādi atbildētājvalsts ir pārkāpusi savus no 8. panta izrietošos pozitīvos pienākumus. Pēc ECT sprieduma spēkā stāšanās valdības pārstāvis vai pats X vēršas iekšzemes tiesā ar prasību atjaunot tiesvedību “pēc jaunatklātiem apstākļiem”, kas arī tiek izdarīts. Lieta tiek iztiesāta no jauna, ņemot vērā ECT atziņas un secinājumus, un šoreiz izspriesta par labu X. Y tagad ir pienākums maksāt X mantisku atlīdzinājumu. Tātad gala situācija ir šāda: Y kā privātpersona cieš mantisku pametumu ECT sprieduma dēļ, turklāt – kā tas notiek absolūtā vairākumā šādu lietu – **Y nemaz nav bijis pieaicināts kā trešā puse ECT procesā saskaņā ar ECtK 36. panta pirmo daļu.** Vēl jo vairāk, ja Y tagad

⁸⁴⁷ Rudevskis J. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu saistošais spēks un Satversmes tiesa. Grām.: Rozenfelds J. u.c. (red.), Tiesību efektīvas piemērošanas problemātika: Latvijas Universitātes 72. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU akadēmiskais apgāds, 2014, 429.-435.lpp.

vēlēsies pats vērsties ECT ar sūdzību par savas izteiksmes brīvības pārkāpumu (ECtK 10. pants), tad viņa izredzes uzvarēt būs pavisam niecīgas. ECT taču principā saista tās *pirmajā* spriedumā jau izteiktie secinājumi par konkrēto iekšzemes lietu, kuriem ir *res iudicata* spēks un kuri – vēlreiz to uzsverot – ir visdrīzāk taisīti bez Y uzklaušanās. Vienīgais, uz ko vēl var cerēt Y, ir tas, ka ECT šoreiz atzīs piespiesto zaudējumu atlīdzības summu par nesamērīgu. Jebkurā gadījumā, jāsecina, ka sākotnējais ECT spriedums ir aizskāris privātpersonas Y tiesības un intereses. Un, tā kā attiecīgās dalībvalsts tiesas gandrīz noteikti ņems ECT spriedumu vērā citās līdzīgās lietās, tas var aizskart arī citu privātpersonu intereses.

Dīvainā kārtā nedz pašas ECT tiesneši, nedz ECT judikatūru komentējošie tiesībzinātnieki gadiem ilgi šo problēmu vienkārši nesaskatīja – it kā tā nemaz nebūtu problēma. Pirmais, kurš tikai pavisam nesen skaidri noformulēja šīs situācijas anomālo un netaisnīgo raksturu, bija poļu tiesnesis K. Wojtīceks (*K. Wojtyczek*). Savās atsevišķajās domās kādā lietā viņš raksta:

“[...] Lietā vai lietās, kuras iekšzemes līmenī ierosina viens un tas pats pieteicējs, bieži vien ir iesaistīti arī citi privāttiesību subjekti, kuriem ir savas pamattiesības un leģitīmas intereses. Šādu lietu priekšmets ir vesels dažādu personu konfliktējošu vai savstarpēji pretstatītu tiesību un interešu mudžeklis. Vienai un tai pašai personai var būt vairākas dažādas tiesības un daudzas leģitīmas intereses, kas ir konkrētās lietas centrā.

*Ja visas šīs personas nav iestājušās lietā kā līdzpieteicējas, tad viņas nemaz nav puses Tiesas procesā [...]. Viņas nevar piedalīties faktu noskaidrošanā. **Viņas nevar nedz pieprasīt savu tiesību aizsardzību Tiesā, nedz aizstāvēt savas intereses.** [...] Līdz ar to neviens Tiesas priekšā neuzstājas visu to personu vārdā, kuras bija iesaistītas iekšzemes tiesvedībā un kuru intereses vai nu atšķiras no pieteicēja interesēm, vai arī vienkārši nonāk ar tām kolīzijā.*

[..]

Iepriekš minētās trešās personas ir bijušas puses iekšzemes tiesvedībā. Iekšzemes institūciju nolēmumi ir skāruši viņu subjektīvās tiesības [...] un dažkārt izšķīruši jautājumu par viņu Konvencijā garantētajām pamattiesībām.

Neviena no šīm personām nav puse [ECT] procesā, un tomēr šis Tiesas spriedums var ietekmēt viņu tiesības.

[..]

Patiešām, šī Tiesa tieši nelemj par šo personu tiesībām, nepieņem lēmumus, kas tieši uzliktu privātpersonām juridiskas saistības, kā arī neatceļ iekšzemes nolēmumus, kas uzliek saistības vai piešķir tiesības privātpersonām. Neraugoties uz to, pārkāpuma konstatēšana var būt spēcīgs arguments vai nu par labu iekšzemes tiesvedības atjaunošanai, vai iekšzemes administratīvo aktu vai tiesu nolēmumu atcelšanai, izmantojot pieejamos iekšējos tiesību aizsardzības līdzekļus. [...] Ievērojot Tiesas autoritāti un tās spriedumiem piedēvēto svaru, Tiesas paustie viedokļi var būt izšķirošs arguments turpmākajās tiesvedībās iekšzemes līmenī. Tie var jau iepriekš noteikt nākotnē gaidāmo iekšzemes un starptautisko strīdu iznākumu. [...]

Pieteicējs šajā Tiesā bieži iegūst netaisnīgu procesuālu priekšrocību salīdzinot ar pretējo strīda pusi. [...]

[..]

Diemžēl, kā jau teikts iepriekš, šī Tiesa savā praksē neuzklausa strīdā ar pieteicēju iesaistītās privātpersonas. Tas pārāk bieži liek viņiem pilnīgi saprotami justies aizskartiem un netaisnības upuriem, it īpaši ja pieteikums ir ticis

iesniegts Tiesā ar stratēģisku mērķi nostiprināt pieteicēja stāvokli iepretī citām privātpersonām – tiesvedības dalībniecēm. [...]”⁸⁴⁸

Situācija ir vēl nopietnāka, ja runa ir par **krimināllietu**. Lemjot par valsts pozitīvo pienākumu izpildi, ECT dažos gadījumos ir nospriedusi, ka ne tikai atteikums ierosināt un izskatīt krimināllietu *pret trešajām personām*, bet arī pārlietu mīksti kriminālsodi var radīt ECtK pārkāpumu. Lai gan ECT formāli nekad nav atcēlusi tās judikatūrā stabili iesakņojušos principu, saskaņā ar kuru ECtK negarantē tiesības panākt kādas citas personas notiesāšanu⁸⁴⁹, īstenībā šis princips noteiktās lietu kategorijās vairs nedarbojas. Nosakot valstu pozitīvo pienākumu loku lietās par ECtK 2. panta (tiesības uz dzīvību) pārkāpumiem, ECT jau labu laiku seko citam principam, proti: valsts pozitīvās saistības neaprobežojas ar pienākumu efektīvi *izmeklēt* pirmšķietami vardarbīgas nāves gadījumus; tās skar arī apsūdzētā tiesāšanu, notiesāšanu un pat kriminālsoda izpildi viņam. Šādas pieejas pamatā ir pieņēmums, ka nesamērīgi viegla soda piemērošana cilvēkam, kas vainojams otra cilvēka nāvē, nozīmē iecietīgu valsts attieksmi pret nonāvēšanas gadījumiem.⁸⁵⁰

Piem., lietā *Enukidze and Girgvliani v. Georgia* vairāki Gruzijas Iekšlietu ministrijas darbinieki tika atzīti par vainīgiem pieteicēju dēla slepkavībā un notiesāti ar cietumsodu uz septiņiem vai astoņiem gadiem. ECT pauda neapmierinātību ar tik īsiem brīvības atņemšanas sodiem, taču uzsvēra, ka galvenais ECtK 2. panta pārkāpumu veidojošais elements ir nevis tiesas piespriestais sods, bet gan Gruzijas valsts prezidenta lēmums šos notiesātos daļēji apzēlot un viņu vēlākā nosacītā pirmstermiņa atbrīvošana no soda izciešanas (rezultātā vainīgie izcietā tikai trīsarpus gadus no piespriestā cietumsoda).⁸⁵¹ Protams, notiesāto slepkavu izdarītais noziegums nedrīkstēja palikt nesodīts. Taču, ievērojot nupat citētos tiesneša Vojtičeka vārdus, no elementārā procesuāla taisnīguma viedokļa šī situācija nav normāla. ECT būtībā pasaka: atbildētājvalsts institūcijām bija bargāk jāroda privātpersona, kura, tāpat kā iepriekšējā gadījumā, pat nebija pieaicināta pašas ECT procesā kā trešā puse un uzklautā! Šīs personas leģitīmo interešu aizskārums ir acīmredzams.

Pavisam nesen, 2020. gada janvārī, ECT pasludināja spriedumu lietā *Beizaras and Levickas v. Lithuania*, kurā konstatēja ECtK 14. un 8. panta pārkāpumu (diskriminācija tiesību īstenošanā uz privāto dzīvi uz seksuālās orientācijas pamata). Pārkāpums tika konstatēts sekojoša iemesla dēļ: pieteicēji (divi jauni vīrieši) bija ievietojuši sociālajā vietnē *Facebook* fotogrāfiju, kurā abi bija redzami kaislīgi skūpstamies; tam sekoja vesela agresīvu un “homofobisku” komentāru virkne, bet Lietuvas tiesībsargājošās iestādes atteicās ierosināt par tiem krimināllietu.⁸⁵² Ievērojot iepriekš aprakstītās judikatūras attīstības tendences, autors pieļauj, ka pēc vairākiem gadiem ECT varētu sākt konstatēt dalībvalstu pozitīvo pienākumu pārkāpumu arī tad, ja kriminālizmeklēšana ir ierosināta,

⁸⁴⁸ *A. and B. v. Croatia*, no. 7144/15, 20 June 2019, Concurring opinion of Judge Wojtyczek, §§ 3-4.

⁸⁴⁹ Sk., piem., *Giuliani and Gaggio v. Italy* [GC], no. 23458/02, § 306, 24 March 2011.

⁸⁵⁰ Sk., piem., *Armani Da Silva v. the United Kingdom* [GC], no. 5878/08, § 285, 30 March 2016.

⁸⁵¹ *Enukidze and Girgvliani v. Georgia*, no. 25091/07, §§ 272-275, 26 April 2011.

⁸⁵² *Beizaras and Levickas v. Lithuania*, no. 41288/15, 14 January 2020.

vainīgie (“homofobi”, rasisti, dažādu “nepolitikorektu” viedokļu paudēji) ir tiesāti un notiesāti, – taču tiesas piespriests sods ir bijis (ECT ieskatā) par maigu vai “noziedznieks” nosacīti pirms termiņa ir atbrīvots no cietuma. Bet tagad iedomāsimies, ka atbildētājvalsts (piem., teorētiski – tā pati Lietuva) ir nolēmusi savās konstitucionālajās tiesībās noteikt ļoti augstu, Eiropai kopumā netipisku vārda brīvības aizsardzības standartu – teiksim, tādu pašu, kāds ir garantēts ASV Konstitūcijas Pirmajā labojumā un attiecīgajā ASV Augstākās tiesas judikatūrā. Šādā gadījumā izveidosies tieša kolīzija starp pamattiesību garantijām ECT judikatūrā un Lietuvas konstitucionālajās tiesībās. Shematiski šo situāciju var attēlot šādi: privātpersona X ievieto sociālajā vietnē naidīgus komentārus par privātpersonu Y. Persona Y cenšas panākt X kriminālvajāšanu un notiesāšanu krimināllietā, taču Lietuvas iestādes uzskata, ka X ir rīkojusies šīs valsts konstitucionālo garantiju ietvaros. Persona Y vērsas ECT, un ECT konstatē ECtK pārkāpumu no Lietuvas puses. Tātad ECT saka, ka X (un citas identiskos apstākļos esošas personas) ir obligāti notiesājamas un ieliekamas aiz restēm, bet Lietuva apgalvo un stingri turas pie tā, ka ir gluži otrādi: vārda brīvības ietvaros X ir konstitucionāli garantētas neatņemamas tiesības publicēt šādus komentārus. Pēc autora domām, šī ir laba ilustrācija tam, kā ECT judikatūra, izdarot spiedienu uz dalībvalstīm, var netieši apdraudēt nevis pieteicēju, bet *citu* privātpersonu leģitīmās intereses.

Šīs garās atkāpes mērķis nav kritizēt iepriekšminētos spriedumus pēc būtības; tā bija nepieciešama tikai tādēļ, lai parādītu, ka **“bezpaldzības stāvoklī attiecībā pret ECT” Hobsa izpratnē var nonākt ne tikai valstis, bet arī privātpersonas, kuras atsevišķos gadījumos var kļūt par ECT judikatūras “ķilniecēm”**. Jebkuras valsts pamatfunkcija ir aizsargāt savu pilsoņu tiesības. ECT ir radīta, lai aizsargātu privātpersonu pamattiesības gadījumos, kad valsts ar šo uzdevumu netiek galā; tomēr, paradoksālā kārtā, **teorētiski nav izslēgta situācija, kad valstij var nākties aizsargāt savus pilsoņus pret ECT judikatūras sekām**.

Ja dalībvalsts labticīgi uzskata, ka ECT galīgais spriedums ir *ultra vires*, tad tai vienkārši nav kur vērsties; ECtK neparedz nekādu neatkarīgu augstāka līmeņa arbitražas struktūru, kas izšķirtu iespējamus strīdus starp ECT un dalībvalstīm. ECtK 46. panta trešajā, ceturtajā un piektajā daļā minētie sprieduma interpretācijas un sprieduma neizpildes konstatācijas mehānismi nav uzskatāmi par taisnīgiem un efektīviem, jo tajos galavārds pieder pašai ECT (pretēji vispārējam taisnīgas tiesas principam “*nemo iudex in causa sua*” t.i., neviens nevar būt tiesnesis savā paša lietā).

Protams, varētu teorētiski pieņemt, ka kaut kad nākotnē varētu tikt izveidota kāda augstāka instance – varbūt ne vairs reģionālā, bet globālā līmenī, piem., ANO ietvaros – kuras jurisdikcijai ECT tiktu pakļauta līdzīgā veidā, kā nesen bija (neveiksmīgi) plānots panākt Eiropas Savienības pievienošanos ECtK un pakļaušanos ECT jurisdikcijai. Taču šeit autors vēlētos atkal uzsvērt jau iepriekš teikto: jāatceras, ka **jebkuras pārnacionālas tiesas tiesneši ir tādi paši cilvēki, kā dalībvalstu tiesneši un ierēdņi, kā arī jebkuri citi pilsoņi, – tātad ar to pašu kļūdīšanās un**

kārdinājuma potenciālu. Tā tas ir jebkurā varas un pārvaldes sistēmā bez izņēmuma: pārvaldītājs nav kvalitatīvi citāda būtne, nekā pārvaldāmais, bet tieši tāda pati.⁸⁵³ Pēc autora domām, šī atziņa ir tik acīmredzama un neapšaubāma, ka tā īpaši nav jāpierāda. Un šī acīmredzamā patiesība liek konstatēt T. Hobsa modeļa galveno trūkumu: katrreiz, pārbīdot problēmas risinājumu augšup, tā tik un tā nonāks kvalitatīvi tādu pašu lēmēju rokās. Tieši tas pats pilnā mērā attiektos arī uz hipotētisko “pār-pārnacionālo” instanci.

Diemžēl daudzi šo vienkāršo patiesību nesaprot, tostarp ECT iekšienē. To labi ilustrē četru tiesnešu piekrītošās atsevišķās domas pie Lielās palātas sprieduma lietā *Al-Dulimi and Montana Management Inc. v. Switzerland*, kurā runa bija par iespējamo konfliktu starp ECtK un ANO Drošības padomes uzliktajām sankcijām. Portugāļu tiesnesis P. Pinto di Albuquerque (*P. Pinto de Albuquerque*), kuram pievienojas tiesneši no Azerbaidžānas, Čehijas un Krievijas, raksta:

“Šis [starptautisko tiesību fragmentācijas] risks varēs tikt novērsts tikai tad, kad parādīsies Pasaules Cilvēktiesību tiesa. Šajā dienā ANO būs padarījusi sevi par īsteni konstitucionālu sistēmu. Cerams, ka sinhronizētā kritika no Luksemburgas un Strasburgas puses tiks ievērota Ņujorkā un dos jaunu ierosmi Pasaules Cilvēktiesību tiesas izveidošanai. Tikai tad varēs tikt uzbūvēta universāla, vienvēidīga, hierarhiska cilvēktiesību metasistēma visas cilvēces labā, kas ierobežos publiskās varas izmantošanu un publiskā spēka pielietošanu no ANO institūciju, amatpersonu un dalībvalstu puses.”⁸⁵⁴

Šo atsevišķo domu autori diemžēl pielaiž fundamentālu kļūdu, un tās sakne ir saskatāma piedēkļa “meta-” (“ārpus” jeb “pāri” – sengrieķu val.) lietošanā. Tas, ka hipotētiskā “Pasaules Cilvēktiesību tiesa” un tās judikatūra būtu “metasistēma” attiecībā pret ECT un pret ANO institūcijām, nepadarītu šo sistēmu par kvalitatīvi atšķirīgu no pašreiz pastāvošajām sistēmām. Šajā ziņā der atcerēties 19.gs. angļu autora lorda Ektona (*Lord Acton*) vārdus, kurus autors ir minējis šā promocijas darba epigrāfā: “*Vara mēdz samaitāt, un absolūta vara samaitā absolūti*”. Minētie četri tiesneši, šķiet, nesaprot, ka viņu piedāvātais modelis būtu tieši tāds pats, kā iepriekš ieviestās un pašlaik pastāvošās sistēmas; problēma tiktu vienkārši pārbīdīta kārtējo pakāpi augstāk. Galvenais ir tas, ka dalībvalstis un pati ECT nonāktu bezpalīdzības stāvoklī attiecībā pret “Pasaules Cilvēktiesību tiesu”. Un kurš tad aizstāvētu tās pret šīs augstākās “metatiesas” iespējamo patvaļu?

Ievērojot visu iepriekš teikto, autors uzskata, ka modernā Hobsa paradigma, kas ir gan moderno valstu, gan starptautisko organizāciju pamatā, ir tik ļoti aizmiglojusi mūsdienu autoru skatījumu, ka

---

⁸⁵³ Judeokristīgajā tradīcijā šī atziņa tiek izteikta šādi: visi cilvēki ir vienādi, jo viņu dvēseles ir vienādi ievainojis (samaitājis) pirmgrēks jeb iedzimtais grēks. Kā 1908. gadā rakstīja angļu rakstnieks un domātājs G.K. Česterton (*G.K. Chesterton*), “pirmgrēks ir vienīgā kristīgās teoloģijas daļa, kuru var patiešām pierādīt”. Sk.: Chesterton G.K. *Orthodoxy*. Chapter 2. Pieejams: https://en.wikisource.org/wiki/Orthodoxy/Chapter_2. Šī izpratne par to, ka cilvēki ir vienādi ne tikai savā cilvēciskajā cieņā, bet arī savā vājumā un maldīgumā, ir viens no mūsu Rietumu civilizācijas stūrakmeņiem un varens pretsvars tirānijai un varas *de facto* dievišķošanas mēģinājumiem. Par to pašu ir rakstījis arī 19.gs. franču liberālais ekonomists F. Bastiā (*F. Bastiat*). Sk.: Bastiat F. *La loi*. 1850. Pieejams: http://bastiat.org/fr/la_loi.html.

⁸⁵⁴ *Al-Dulimi and Montana Management Inc. v. Switzerland* [GC], no. 5809/08, 21 June 2016, concurring opinion of Judge Pinto de Albuquerque, joined by Judges Hajiyev, Pejchal, Dedov, § 71.

viņi, risinājumus meklējot, automātiski raugās *augšup*, centralizācijas virzienā, cenšoties deleģēt problēmu risināšanu kaut kādām hierarhiski augstākām vienībām. Gandrīz neviens neuzdrošinās šo skatījumu apstrīdēt un **sākt raudzīties lejup, decentralizācijas virzienā**, saskaņā ar klasiskā subsidiaritātes principa loģiku. Tātad – meklēt problēmas risinājumu dalībvalstu līmenī.

4.2.3. ECT *ultra vires* spriedums kā publiskās kārtības problēma

Kā lai rīkojas dalībvalsts, kas ir labticīgi pārliecināta un spēj ar racionāliem argumentiem pierādīt, ka ECT ir taisījusi spriedumu *ultra vires* tai par ļaunu – it īpaši tad, ja šis spriedums skar šīs valsts konstitucionālos pamatus?

Kā autors jau minēja, ECtK izveidotā tiesību aizsardzības sistēma pagaidām ir labākā un efektīvākā šāda veida sistēma pasaulē, un visas dalībvalstis ir objektīvi ieinteresētas tās saglabāšanā, stiprināšanā un uzlabošanā. Tādēļ atbildētājvalstij **vispirms būtu jācenšas labticīgi atrisināt radušos situāciju šīs pašas sistēmas iekšienē par spīti tās nepilnībām**. Tātad, ja *ultra vires* spriedumu ir taisījusi ECT palāta, pirmajam obligātajam dalībvalsts solim ir jābūt pieprasījumam par lietas nodošanu pārskatīšanu Lielajā palātā saskaņā ar ECtK 43. pantu. Lieta *Lautsi v. Italy* ir parādījusi, ka, iedarbinot pienācīgus politiskus un diplomātiskus līdzekļus, iegūstot vairāku citu dalībvalstu valdību atbalstu un arī noskaņojot pēc iespējas vairāk valstu sabiedrisko domu sev par labu, atbildētājvalstij var būt labas izredzes uz sev labvēlīgu Lielās palātas spriedumu. Ja spriedums tomēr kļūst galīgs (ECtK 44. pants), tad valstij atsevišķos gadījumos vēl ir iespēja ar līdzīgiem politiskiem un diplomātiskiem līdzekļiem mēģināt “neitralizēt” šo spriedumu caur Eiropas Padomes Ministru Komiteju: vai nu panākot, lai Komiteja ar kvalificētu balsu vairākumu lūgtu ECT sniegt sava sprieduma interpretāciju (46. panta trešā daļa), vai arī pārliecinot Komitejas locekļu vairākumu par to, ka šis spriedums nav izpildāms.

Bet ko lai dara, ja visi šie starpvalstu līmenī veiktie pasākumi izrādās neefektīvi? Pēc autora domām, šādā gadījumā **rodas pretruna starp divām leģitīmām interesēm: Eiropas publiskajai kārtībai (*ordre public*) atbilstoša interese, lai ECtK sistēma darbotos efektīvi un dalībvalstis izpildītu tās spriedumus, un valsts interese saglabāt savu iekšējo konstitucionālo publisko kārtību, kas parasti ir saistīta ar tās pilsoņu tiesību un interešu aizsardzību**. *Ultra vires* spriedums, kas ir taisīts kādā patiešām svarīgā jautājumā, var smagi apdraudēt atbildētājvalsts publisko kārtību. Šeit autors vēlreiz atgādinās savu iepriekš izteikto hipotētisko piemēru par ECT spriedumu, kas faktiski liktu Latvijai grozīt Satversmes 4. panta normu par latviešu valodu kā vienīgo valsts valodu vai uzņemt Latvijas pilsonībā tādu personu kategoriju, kurām saskaņā ar Latvijas likumu šī pilsonība automātiskā kārtā nepienākas.

Rodas jautājums, vai atbildētājvalsts var atteikties atzīt un izpildīt *ultra vires* taisītu ECT spriedumu. Pēc autora domām, šis jautājums būtu vispirms jāpārfrazē vispārīgākā formā: vai ECtK

46. panta pirmās daļas norma, saskaņā ar kuru “Augstās Līgumslēdzējas Puses apņemas ievērot galīgos Tiesas spriedumus ikvienā lietā, kurā tās ir puses”, ir absolūts, t.i., beznosacījuma pienākums? Ievērojot šā promocijas darba II daļā izskaidroto būtisko atšķirību starp pavēlošajām un aizliedzošajām normām, autors uzskata, ka atbilde ir nepārprotama: **jebkuras pozitīvas (pavēlošas) tiesību normas saistošais spēks nekad nav absolūts un beznosacījuma; gluži otrādi: tās izpilde pēc savas dabas ir vienmēr pakļauta nosacījumiem.** Tātad arī **saistība, kuru dalībvalstīm uzliek 46. panta pirmās daļas norma – “Augstās Līgumslēdzējas Puses apņemas ievērot galīgos Tiesas spriedumus ikvienā lietā, kurā tās ir puses” – nekādi nevar būt absolūta.** Protams, šī atziņa pati par sevi vēl nesniedz konkrētu atbildi uz jautājumu par valsts iespējamo rīcību *ultra vires* sprieduma gadījumā; tas ir tikai pirmais nepieciešamais solis.

4.2.4. *Pacta sunt servanda* princips

Neformāli apspriežot ECT *ultra vires* spriedumu problēmu ar dažiem kolēģiem, autors ir dzirdējis šādu **iebildumu**: “Valstij formāli atsakoties izpildīt galīgu ECT spriedumu – pat ja tas ir *ultra vires* – tiktu pārkāpts starptautisko tiesību prioritātes princips pār iekšzemes tiesībām un *pacta sunt servanda* princips.” Nekas nav tik tālu no patiesības, kā šis apgalvojums. Konvencijas 46. panta pirmā daļa uzliek dalībvalstīm pienākumu “ievērot galīgos Tiesas spriedumus ikvienā lietā, kurā tās ir puses”, taču no elementārā tiesiskuma principa izriet, ka šeit **runa ir tikai par spēkā esošajiem spriedumiem (vai to attiecīgajām daļām), kas ir taisīti tiesiski, t.i., ECT pilnvaru ietvaros.** Arī saskaņā ar Latvijas Republikas Satversmes 89. pantu, “[v]alsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar šo Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem” – tātad arī ar ECtK un *saskaņā ar* to taisītiem ECT spriedumiem. Jāatgādina, ka publisko tiesību subjekts var rīkoties tikai tam tieši piešķirto pilnvaru robežās, un acīmredzami patvaļīgs un prettiesisks publiskās varas akts nav spēkā un nevienu nesaista. Līdz ar to neviens neapstrīd valsts pienākumu labticīgi ievērot Konvencijas normas; runa ir tikai par prettiesisku un tātad nesaistošu starptautiskas institūcijas aktu neievērošanu. Kas attiecas uz *pacta sunt servanda* principu, tad tas ir pakļauts pušu konsensa nosacījumam: pusēm ir jāpilda tās saistības, kuras tās ir labprātīgi un apzināti uzņēmušās līguma noslēgšanas brīdī, nevis vēlāk līgumā patvaļīgi ielasītas “saistības”. Tieši tāpēc arī līgumtiesībās ir tik svarīgas normas par pušu gribas īstumu (maldību, viltu un spaidiem).

Jau minēto neformālo sarunu ietvaros autoram ir nācies dzirdēt arī šādu **iebildumu**, kas gan ir drīzāk tiesībpolitisks, nekā juridisks: “Arī *ultra vires* taisīts ECT spriedums ir jāpilda, lai nerādītu sliktu piemēru tām dalībvalstīm, kas regulāri pārkāpj Konvenciju, un nevājinātu ECT mehānisma efektivitāti.” Šis iebildums neztur nekādu kritiku, jo civilizētā, uz tiesībām balstītā sabiedrībā institucionālā stabilitāte, citu tiesību subjektu tiesiskā apziņa un citi tamlīdzīgi apsvērumi nevar atsvērt elementāro tiesiskuma pamatprincipu. Ja šo iebildumu piemērotu konsekventi, tad šī pati

loģika būtu jāattiecina arī uz valsts un privātpersonas attiecībām valsts iekšienē. Un tad būtu jāsecina, ka, piem., klaji prettiesisks administratīvs akts tomēr ir bez ierunām jāpilda, – lai tikai nerādītu sliktu piemēru neapzinīgajiem pilsoņiem un nevājinātu valsts pārvaldes sistēmu.

Parasti kā sliktais piemērs no ECtK *reāli* izrietošo saistību izpildē tiek minēta Krievija. Autors nevar šim vērtējumam nepiekrīst. Un tomēr jāatzīst, ka paralēli tam Krievijas Konstitucionālā tiesa ir arī izstrādājusi pārlicinošāko pamatojumu, kādēļ *ultra vires* ECT spriedumi nacionālajā tiesību sistēmā nav izpildāmi. Šis pamatojums ir ietverts šīs tiesas 2015. gada 14. jūlija spriedumā, kas taisīts pēc Krievijas Valsts Domes deputātu grupas pieteikuma. Vispirms Konstitucionālā tiesa atgādināja, ka Krievija ir labprātīgi pievienojusies ECtK un tāvad arī uzņēmusies no tā izrietošās saistības, tostarp arī pienākumu pildīt ECT spriedumus. Šajā sakarā tā īpaši uzsvēra *pacta sunt servanda* principu un atsaucās uz Vīnes konvenciju par starptautisko līgumu tiesībām. Taču, pēc Konstitucionālās tiesas domām, šis pienākums nevar būt absolūts:

“[...] [K]ā tas izriet no Krievijas Federācijas Konstitūcijas [...] ne [ECtK] kā Krievijas Federācijas starptautiskais līgums, nedz uz to pamatotie [ECT] juridiskie viedokļi, kas satur nacionālās likumdošanas vērtējumu vai kas attiecas uz tās normu grozīšanas nepieciešamību, neatceļ Krievijas tiesību sistēmā Krievijas Federācijas Konstitūcijas prioritāti un tādēļ ir ieviešami šīs sistēmas ietvaros tikai ar nosacījumu, ka augstākais juridiskais spēks tiek atzīts tieši Krievijas Federācijas Konstitūcijai.”

Pēc tam Krievijas Konstitucionālā tiesa uzsvēra, ka tas fakts, ka, pievienojoties ECtK, Krievija ir labprātīgi ierobežojusi savu suverēno varu un deleģējusi zināmas pilnvaras ECT, neatceļ šīs valsts neatkarību, suverenitāti un Konstitūcijas prioritāti, un deklarēja sekojošo:

“[...] [S]ituācijā, kad pats [ECT] sprieduma saturs [...] kas interpretē [ECtK] normas konkrētas lietas ietvaros, prettiesiski – no konstitucionālo tiesību viedokļa – aizskar Krievijas Federācijas Konstitūcijas principus un normas, Krievija var izņēmuma kārtā atkāpties no tai uzliktajām saistībām, ja šāda atkāpe ir vienīgais iespējamais veids, kā izvairīties no Krievijas Federācijas Konstitūcijas pamatprincipu un pamatnormu pārkāpšanas.

[..]

Tādējādi starptautiskais līgums ir saistošs tā dalībvalstīm tādā nozīmē, kādu var noteikt ar minētā iztulkošanas noteikuma palīdzību. No šā viedokļa, ja [ECT], izskatīšanas gaitā interpretējot kādu [ECtK] normu, piešķir tajā ietvertam jēdzienam citu nozīmi, nekā ierastā, vai arī veic interpretāciju pretēji Konvencijas priekšmetam un mērķiem, tad valsts, attiecībā uz kuru ir ticis pasludināts spriedums šajā lietā, ir tiesīga atteikties no tā izpildes, jo tas pārsniedz to saistību robežas, kuras šī valsts ir labprātīgi uzņēmusies Konvencijas ratifikācijas brīdī. Tāvad [ECT] spriedumu nevar uzskatīt par izpildei obligātu, ja konkrētās [ECtK] normas iztulkošanas gaitā [...], kas veikta, pārkāpjot vispārējos līgumu interpretācijas noteikumus, šīs normas jēga nonāks pretrunā ar vispārējo

starptautisko tiesību imperatīvajām normām (jus cogens), kuru skaitā, bez šaubām, ir suverēnās vienlīdzības un suverenitātei raksturīgo tiesību ievērošana, kā arī neiejaukšanās valstu iekšējās lietās. [...]»⁸⁵⁵

Pēc autora domām, iepriekšminētajā motivācijā nav nekā ārkārtēja: arī Latvijas konstitucionālajā sistēmā principā ir atzīta Satversmes prioritāte pār starptautiskajiem līgumiem, jo Satversmes tiesas likuma⁸⁵⁶ 16. panta 2. punkts ļauj Satversmes tiesai izskatīt lietas par “Latvijas parakstīto vai noslēgto starptautisko līgumu (arī līdz attiecīgo līgumu apstiprināšanai Saeimā) atbilstību Satversmei”.

Ievērojot visu iepriekš teikto, autors uzskata par skaidru un praktiski neapstrīdamu šādu secinājumu: **ārkārtējos izņēmuma gadījumos dalībvalstu konstitucionālajām tiesām (tātad arī Latvijas Satversmes tiesai) ir tiesības formāli konstatēt, ka ECT spriedums ir taisīts *ultra vires* un nepieļaut tā izpildi iekšzemes tiesību sistēmā.**

Istenībā šī tēze nav nemaz tik jauna un revolucionāra. ASV konstitucionālajās tiesībās jau sen pastāv “**nullifikācijas doktrīna**” (“*nullification doctrine*”, no latīņu *nullificatio*), saskaņā ar kuru pavalstīm (štatiem) ir leģitīmas tiesības neatzīt un nepiemērot centrālās federālās varas pieņemtās normas, kas pārkāpj tai Konstitūcijā piešķirto pilnvaru robežas. Nullifikācijas teorijai amerikāņu tiesībzinātnieku starpā ir daudz ienaidnieku, – un, par spīti visiem kritiķiem, tā ir tikusi veiksmīgi piemērota praksē ASV pastāvēšanas pirmajos gados un tiek vēl aktīvāk piemērota šobrīd.⁸⁵⁷ Un, ja jau to reāli piemēro vienas federatīvas valsts iekšienē, tad vēl jo vairāk nav pamata to nepiemērot suverēnām valstīm savu leģitīmo tiesību aizsardzībai.

Pret šo ideju uzreiz varētu celt **iebildumu**: “Pašreizējais Satversmes tiesas likums nav piemērots nullifikācijas procesam.” Taču tas ir aplami: nullifikācija principā nav nekāds atsevišķs formāls tiesas process; tas drīzāk ir juridiskās analīzes un motivācijas paņēmieni, kas var notikt jebkuras jau esošas Satversmes tiesas likumā paredzētas tiesvedības ietvaros. Nullifikācija nozīmē to, ka, ja kāda no pusēm atsaucas uz attiecīgo ECT spriedumu, Satversmes tiesa lemj apmēram šādi: **“Konvencijas patvaļīgas interpretācijas rezultātā ECT ir radījusi būtiski jaunu saistību, kuru Latvija saskaņā ar starptautiskajās tiesībās esošajām procedūrām nekad nav uzņēmusies un arī nav varējusi iepriekš paredzēt. Līdz ar to ECT spriedums ir taisīts, pārkāpjot šai institūcijai**

---

⁸⁵⁵ Постановление Конституционного Суда Российской Федерации No. 21-П/2015 по делу о проверке конституционности положений статьи 1 Федерального закона "О ратификации Конвенции о защите прав человека и основных свобод и Протоколов к ней", пунктов 1 и 2 статьи 32 Федерального закона «О международных договорах Российской Федерации», частей первой и четвертой статьи 11, пункта 4 части четвертой статьи 392 Гражданского процессуального кодекса Российской Федерации, частей 1 и 4 статьи 13, пункта 4 части 3 статьи 311 Арбитражного процессуального кодекса Российской Федерации, частей 1 и 4 статьи 15, пункта 4 части 1 статьи 350 Кодекса административного судопроизводства Российской Федерации и пункта 2 части четвертой статьи 413 Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации в связи с запросом группы депутатов Государственной Думы. Pieejams: <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision201896.pdf>.

⁸⁵⁶ Satversmes tiesas likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1996. 14.jūnijs, nr. 103.

⁸⁵⁷ Woods T.E., Jr. Nullification: How to Resist Federal Tyranny in the 21st Century. Washington, D.C.: Regnery Publishing, 2010.

atvēlēto kompetenču robežas. Līdz ar to šis spriedums vienkārši nav spēkā un Latvijas Republiku nesaista. Tātad tas nevar būt par pamatu nevienas Latvijas iekšzemes tiesību normas apstrīdēšanai.”⁸⁵⁸

Autors nezina, vai Latvijas Republikas Satversmes tiesai pietiktu drosmes formulēt šādu principu. Viņš ļoti cer, ka praksē nekad neradīsies tāda situācija, kad Satversmes tiesai patiešām nāktos to reāli piemērot, taču par šādas situācijas iespējamību vismaz teorētiski būtu jāsāk domāt jau tagad. No šādas intelektuālas piepūles iegūtu visi: gan dalībvalstis, gan Eiropas iedzīvotāji – potenciālie pieteicēji, gan – pirmkārt un galvenokārt – arī pati ECT.

---

⁸⁵⁸ Rudevskis J. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu saistošais spēks un Satversmes tiesa. Grām.: Rozenfelds J. u.c. (red.), Tiesību efektīvas piemērošanas problemātika: Latvijas Universitātes 72. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU akadēmiskais apgāds, 2014, 429.-435.lpp.

Kopsavilkums

Pētījuma rezultātā autors izvirza aizstāvēšanai šādas tēzes, kas aptver gan galvenos secinājumus, gan priekšlikumus:

1. Labākā un precīzākā subsidiaritātes principa definīcija ir šāda: tas ir jebkuras cilvēku sabiedrības organizācijas virsprincips, saskaņā ar kuru kādas noteiktas sabiedriskas funkcijas veikšana ir jāuztic lielākai sabiedrības vienībai tikai tad, ja to nespēj paveikt mazāka vienība. Citiem vārdiem sakot, kopīgi (vai augstākā līmenī) ir jādara tikai tas, ko nevar tikpat labi un veiksmīgi paveikt katrs atsevišķi (vai zemākā līmenī). “Sabiedrība” šeit ir jāsaprot visplašākajā nozīmē: tā ir jebkura cilvēces sabiedriskās organizācijas struktūra, vai tai būtu publiski tiesisks vai privāttiesisks statuss.

2. Subsidiaritātes princips ir abpusējs, t.i., tas darbojas abos virzienos, uzlikdams lielākajai (augstākajai) sabiedrības organizācijas struktūrai divus diametrāli pretējus pienākumus:

1) **neiejaukšanās pienākumu**, kuram ir apgāzamas (*iuris tantum*) prezumpcijas spēks. Subsidiaritāte ietver sevī ideju par to, ka:

a) augstākā vienība šajā ziņā ir “otršķirīga”, mazāk svarīga par zemāko;

b) tā nedrīkst iejaukties, kamēr zemākā vienība spēj pati efektīvi tikt galā ar savām sabiedriski nozīmīgajām funkcijām;

c) augstākās vienības iejaukšanās nedrīkst būt patvaļīga un atkarīga tikai no šīs pašas augstākās vienības ieskata. Ir jābūt kaut kādiem pietiekami skaidriem objektīviem nosacījumiem, kuru iestāšanās apgāztu iepriekš minēto prezumpciju un padarītu iejaukšanos par leģitīmu;

2) **iejaukšanās (atvietošanas) pienākumu**, ja zemākā vienība nespēj tikt galā ar savām funkcijām un šī nespēja apdraud sabiedrības kopējo labumu. Ir jāuzsver, ka šeit runa patiešām ir par *pienākumu*, nevis tikai *tiesībām* rīkoties: augstākā vienība nedrīkst atstāt zemāko bez palīdzības.

3. Termina “subsidiaritāte” semantiskā sašaurināšana, attiecinot to tikai uz pirmo (neiejaukšanās) aspektu, bet otro saucot par atsevišķu „atvietošanas principu” **nav pareiza**, jo abi iepriekšminētie aspekti ir viena un tā paša fenomena izpausmes. Tāpat nav pareizi visu subsidiaritātes principu visā tā kopumā (t.i., abus tā aspektus) latviski saukt par “atvietošanas principu”.

4. Subsidiaritātes pretstats ir etatismis – ideja, ka valstij ir jābūt centrālajai un galvenajai struktūrai, kas vada, pārvalda un kontrolē visu vai gandrīz visu attiecīgās sabiedrības ekonomisko, sociālo un politisko dzīvi. Mūsdienās šo “etatisma” jēdzienu var attiecināt arī uz pārnacionālām struktūrām, ciktāl tām ir piešķirta saistošu normu pieņemšanas, lemšanas, sodīšanas un piespiešanas vara.

5. Pirmais, kurš noformulēja subsidiaritātes principu *pēc būtības*, ir Aristotelis, un tas izriet no viņa koncepcijas par cilvēku kā “*ζῷον πολιτικόν*” ar dabisku tieksmi uz politisku biedrošanos.

6. **Subsidiaritātes princips nav atdalāms no Aristoteļa politiskās filozofijas** un līdz ar to no viņa ontoloģiskās un antropoloģiskās paradigmas; tas nav pilnībā saprotams ārpus tās. Tas balstās uz aristoteliskā reālisma izpratni par pasauli kā racionāli izzināmu kārtību, kas savukārt sniedz pārlicinošu pamatojumu jebkura līmeņa varas – arī ECT – leģitimitātei, kā arī ļauj vispārēji nospraust šīs varas robežas.

7. Subsidiaritātes principa pamatojumu pastiprina Aristoteļa politiskās filozofijas uzlūkošana caur **mereoloģijas prizmu**, saskaņā ar kuru “vienība” kā visu pētījumu sākumpunkts ir unikāls un neatkārtojams cilvēks (persona, indivīds), kura rīcībai piemīt sava pilnības pakāpe, sava neatkarīga spēja realizēt savas potences – un tātad sava neatņemama vērtība. Līdz ar to lēmējvarai, kas var iespējami ierobežot šo potenču realizāciju, ir jāatrodas pēc iespējas tuvāk cilvēkam. Ja piemērojam šo pašu loģiku pārnacionālai institucionālai sistēmai – piem., ECtK iedibinātajai ECT sistēmai – tad katra atsevišķa suverēna valsts ar tās institūcijām atrodas tuvāk cilvēkam, nekā ECT, un tādēļ *principā* spēj labāk izvērtēt visas indivīda un savu iestāžu potencialitātes katrā konkrētā gadījumā.

8. Kā zināms, ECtK garantētās pamattiesības iedalās absolūtajās (kuras nedrīkst ierobežot) un relatīvajās jeb nosacītajās (kurām ir pieļaujami ierobežojumi). Turklāt daži no ECtK pantiem, kuros nostiprinātas šīs otrās kategorijas tiesības, skaidros vārdos nekādus ierobežojumus neparedz, un tomēr ECT savā judikatūrā ir secinājusi, ka šīm tiesībām ir pieļaujami impliciti (prezumēti) ierobežojumi. **Pastāv vispārējs un universāli piemērojams kritērijs, uz kura pamata var vienkārši un nekļūdīgi klasificēt visas ECtK garantētās tiesības**, un šis kritērijs ir klasiskā atšķirība starp divu veidu tiesiskajiem priekšrakstiem:

1) negatīvajiem jeb aizliedzošajiem, kas *paši par sevi* ir absolūti un saista vienmēr un visos apstākļos (*valent semper et ad semper*);

2) pozitīvajiem jeb pavēlošajiem, kas nekad nav absolūti; to izpilde ir vienmēr pakļauta nosacījumiem (*valent semper sed non ad semper*), pat ja šie nosacījumi pašā normā nav minēti.

Tātad **klasifikācijas kritērijs ir forma** (aizliedzoša vai pavēloša), **kurā ir izteikta attiecīgā ECtK norma**. Tas ļauj pārlicinoši pamatot, kādēļ daži beznosacījuma formā izteikti ECtK panti pieļauj implicitus tiesību ierobežojumus, bet citi ne.

9. Lai gan no tīri formāla viedokļa ECT ir pilnas jurisdikcijas tiesa, jautājuma pacelšana šādā aspektā ir bezjēdzīga. Tā kā ECtK institūciju prakse nekad nav atspoguļojusi pieņēmumu, ka tās varētu pilnībā pārskatīt visus lietas aspektus, tad adekvātais **jautājums ir nevis par ECT jurisdikciju, bet gan drīzāk par tās aktīvismu un pašaprobežošanos, tātad – par subsidiaritātes principa darbību.**

10. Ņemot par kritēriju subsidiaritātes principa darbību, **var identificēt četrus ECT izskatāmo sūdzību aspektus, katram no kuriem atbilst sava ECT pašaprobežošanās pakāpe.** Secīgi ejot no šaurākā ECT iejaukšanās apjoma uz plašāko, tie ir šādi:

- 1) tiesību ierobežojuma “leģitīmā mērķa” noteikšana;
- 2) lietas faktisko apstākļu konstatācija;
- 3) iekšzemes tiesību normu interpretācija;
- 4) tiesību ierobežojuma samērīguma noteikšana.

11. Izvērtējot tiesību ierobežojuma mērķa leģitimitāti, **ECT parasti piekopj pašaprobežošanas visaugstākajā līmenī, bieži vien ar nepārliecinošu un loģiski vāju “teleoloģisku” motivāciju** izmantojot ECtK 8., 9., 10. un 11. panta otrajā daļā un Ceturtā protokola 2. panta trešajā daļā minēto “citu personu tiesību un brīvību” aizsardzību kā rezerves variantu gadījumam, ja visi pārējie mērķi izrādītos neatbilstoši, – pat tad, ja, objektīvi un saprātīgi raugoties, apstrīdētais ierobežojums citu personu tiesības un brīvības nekādi neskar.

12. Nosakot lietas faktiskos apstākļus, ECT piekopj jaukto jeb mainīgo pašaprobežošanas: principā ECT atzīst sev tikai ļoti ierobežotu kompetenci lietas apstākļu noteikšanā, taču atsevišķos izņēmuma gadījumos, kad tas ir patiešām nepieciešams, sāk darboties kā pilnas jurisdikcijas tiesa un, ja nepieciešams, veic attiecīgas izmeklēšanas darbības.

13. Ideja, ka **novērtēšanas brīvības robežas doktrīna** ir attiecināma ne tikai uz tiesību ierobežojuma samērīguma noteikšanu, bet arī uz lietas faktu konstatāciju un iekšzemes tiesību interpretācijas jautājumiem, nav pareiza, jo divi minētie lietu aspekti pieder pie pavisam cita subsidiaritātes principa līmeņa, kurā ECT savu jurisdikciju īsteno, pamatojoties uz formālu *iuris tantum* tipa prezumpciju par labu iekšzemes institūciju lēmumiem un nolēmumiem. Citiem vārdiem sakot, ja ECT konsekventi presumē, ka dalībvalstu tiesām šajos jautājumos ir taisnība, un tikai izņēmuma gadījumos to apstrīd, tad nav pamata runāt par kaut kādu “robežu”, kas tiek “atstāta” šo valstu ziņā. Savukārt novērtēšanas brīvības robežas loģika (vismaz teorijā) ir pavisam pretēja: par tiesību ierobežojuma samērīgumu lemj ECT, kas lielākā vai mazākā mērā pieļauj iekšzemes tiesu un citu institūciju rīcības brīvību.

14. Pēdējo gadu laikā, nosakot dalībvalstīm atvēlētās novērtēšanas brīvības robežas, ECT ņem vērā mūsdienu Eiropas politisko elišu piekoptās un atbalstītās ideoloģiskās “supervērtības”. Pašlaik ir identificējamas vismaz trīs šādas “supervērtības”: 1) dažāda attieksme pret t.s. “labējo” un t.s. “kreiso” ekstrēmismu, 2) islāms un 3) tas, ko modernajā diskursā sauc par LGBT tiesībām. Valstīm tiek atzīta plaša rīcības brīvība, lai šīs “supervērtības” aizsargātu, un ļoti šaura, ja attiecīgā valsts vēlas (vismaz ECT ieskatā) tās apdraudēt. Tas noved pie acīmredzamiem **dubultstandartiem judikatūrā**, kas nevar negatīvi neietekmēt ECT kā neatkarīgas un objektīvas starptautiskas tiesas prestižu.

15. Nosakot dalībvalstīm atvēlētās **novērtēšanas brīvības robežas**, ECT ņem vērā atsevišķu dalībvalstu konstitucionālajās sistēmās atzītos fundamentālos pamatprincipus. Ja atbildētājvalsts valdībai izdodas pierādīt, ka attiecīgais princips ir viens no tās konstitucionālās sistēmas stūrakmeņiem, tad, piemērojot to, valsts novērtēšanas brīvības robeža ir plašāka. No cita redzes leņķa raugoties, var teikt, ka šādam fundamentālam principam ECT atzīst īpaši lielu svaru, novērtējot tiesību ierobežojuma samērīgumu.

16. Lai noteiktu novērtēšanas brīvības robežas plašumu, ECT arvien biežāk pielieto t.s. **“konsensa” kritēriju**, kas īstenībā nozīmē ECtK dalībvalstu vairākuma pieeju tajā garantēto pamattiesību izpratnei. Tātad ECT ir iedibinājusi vispārēju metodoloģisku principu, saskaņā ar kuru, ja dalībvalstu vairākums noteiktā jautājumā piekopj būtiski vienveidīgu pieeju, tad tas rada apgāzamu prezumpciju, ka tieši šī pieeja atbilst attiecīgā ECtK panta pareizai izpratnei, un uz atbildētājvalsts pleciem automātiski gulstas nasta katrā konkrētā lietā šo prezumpciju apgāzt. Taču šis “konsensa” jēdziens – ECT lietotajā nozīmē – neatbilst šā jēdziena vispārpieņemtajai nozīmei, kas ir nevis balsu vairākums, bet gan iebildumu neesamība. Ja ECT vēlas lietot “konsensa” kritēriju, tai būtu jāatgriežas pie normālās, ierastās šā jēdziena izpratnes.

17. ECtK normu **evolutīvā (dinamiskā) interpretācija**, kuru veic ECT, ir leģitīma tikai tad, ja runa ir par ECtK lietoto terminu pielāgošanu to “praktiskās nozīmes” izmaiņām laika gaitā; turklāt tieši šajā ziņā lielu lomu var spēlēt īsts dalībvalstu konsenss vārda pareizajā nozīmē.

18. **“Praktiskās nozīmes” izmaiņas** laika gaitā, kas leģitimē ECtK evolutīvo interpretāciju, var būt šādas:

1) ECtK normu pielāgošana zinātniski tehniskā progresa vajadzībām. Šajā gadījumā katras attiecīgās normas saturs pats par sevi nemaz netiek paplašināts vai kā citādi aizskarts; tas tiek vienkārši pielāgots *ārējo* apstākļu izmaiņai;

2) ECtK normu pielāgošana vispārējai “tikumu atmaigšanai” civilizācijas vispārējās attīstības gaitā. Šajā gadījumā ECT veiktā izmaiņa ir drīzāk kvantitatīva, nevis kvalitatīva;

3) ECtK normās ietvertu jēdzienu harmoniska (iekšēji saskanīga) interpretācija, precīzāk atklājot to saturu, taču paliekot attiecīgā jēdziena semantiskajos un loģiskajos ietvaros.

19. ECT nav tiesīga aktīvi ielasīt ECtK normās tādas tiesības un saistības, kas pēc savas *būtības*, t.i., *substanciāli* (vārda aristoteliskajā nozīmē) atšķiras no šajās normās ietvertajiem jēdzieniem. Neviens tiesību zinātnē līdz šim izteiktais arguments par labu pretējam apgalvojumam nav pārlicinošs.

20. Principiālais jautājums par to, vai ECT vispār ir pilnvaras kaut ko darīt, ir bināras dabas jautājums: vai nu “jā”, vai “nē”. **Radikāls judikatūras pagrieziens** šajā ziņā nozīmē, ka ECT ir vai nu kļūdījusies un maldīgi izprata savas pilnvaras pagātnē, kad piekopa pašaprobežošanos, vai arī dara to tagad.

21. Tā kā ECT tiesneši ir tādi paši cilvēki, kā dalībvalstu tiesneši, ierēdņi vai jebkuri citi cilvēki, viņi tāpat var kļūdīties. Līdz ar to ECT var taisīt arī tādus spriedumus, ar kuriem pārkāpj savu ECtK 19. pantā noteikto pilnvaru robežas (***ultra vires* spriedumus**).

22. ECT spriedums var būt *ultra vires* vismaz sekojošos trijos gadījumos:

1) ja ar to ECtK tiek ielasītas būtiski jaunas tiesības (un attiecīgas valstu saistības), kas, pielietojot klasisko aristotelisko *būtiskuma* kritēriju, nevar tikt saprātīgi atzītas kā pie ECtK normu materiālā tvēruma piederošas;

2) ja ECtK tiek interpretēta *contra legem* un pretrunā tās izstrādātāju skaidri un nepārprotami izteiktam nolūkam;

3) ja sprieduma motivācijā ir tik acīmredzamas *non sequitur* tipa loģiskas kļūdas, ka to veidojošā siloģismu ķēde, kas savieno attiecīgo ECtK normu ar konkrēto gadījumu, izrādās pārrauta.

23. Runājot par **pilotsprieduma procedūras** piemērošanu, jāpiekrīt, ka ECT pagaidām nevar apsūdzēt sev nepiemītošu funkciju uzurpēšanā. Jautājums par iespējamu ECT *ultra vires* rīcību pilotsprieduma procedūras ietvaros līdz šim reāli nav radies, jo savos – ļoti vispārējā formā izteiktos – norādījumos atbildētājvalstīm ECT līdz šim nav pateikusi neko tādu, kas atšķirtos no sen iedibinātām judikatūras atziņām par tiesību aizsardzības līdzekļu efektivitāti ECtK 6., 13. un 35. panta izpratnē.

24. Viens no vissvarīgākajiem – ja ne svarīgākais – pilotsprieduma procedūras aspekts ir “pedagoģisks”: pēc ECT dotajiem norādījumiem var labprātīgi vadīties arī citas dalībvalstis, un tas var novērst daudzu nākamo pieteikumu iesniegšanu ECT pret šīm citām valstīm. Tā ir subsidiaritātes principa aktīvā puse, kas būtībā ļauj valstīm uzņemties vadošo lomu šajā cilvēktiesību aizsardzības segmentā.

25. ECT pēdējo gadu judikatūra, saskaņā ar kuru, ja pieteicējs iekšzemes strīdā lūdz augstākā līmeņa iekšzemes tiesu uzdot EST prejudiciālo jautājumu un tiesa to atsakās darīt, tad ECtK 6. panta pirmā daļa prasa šo atteikumu pienācīgi motivēt. Šāds motivācijas pienākums netiks attiecināts uz dalībvalstu tiesām, kas vērsīsies ECT pēc konsultatīvā atzinuma saskaņā ar Sešpadsmitā protokola iedibināto procedūru – pirmkārt un galvenokārt tādēļ, ka, ja ECT spiedīs dalībvalstu augstākās tiesas vērsties pie sevis pašas, tad tas nozīmēs, ka tā “pa sētas durvīm” cenšas uzspiež valstīm noteiktu ECtK interpretāciju, kuru kaut kādu iemeslu dēļ nespēj noteikt parastās, sacīkstes formā notiekošās pieteikuma procedūras ietvaros saskaņā ar ECtK 33. un 34. pantu. Tas savukārt būtu absolūtā pretrunā ar Sešpadsmitā protokola *ratio legis* un vājinātu dalībvalstu uzticību ECT.

26. Sešpadsmitā protokola kārtībā sniegtie **konsultatīvie atzinumi** veidos daļu no ECT judikatūras, blakus spriedumiem un lēmumiem. Tas nozīmē, ka, lai gan šie atzinumi formāli nebūs saistoši konkrētajās lietās, tiem tomēr piemīt zināma autoritāte. Nav nekāda racionāla pamata uzskatīt, ka, izskatot individuālos pieteikumus parastajā, 34. pantā noteiktajā kārtībā, ECT

neatsauksies uz tiem kā uz autoritatīvu avotu. Bet tas savukārt nozīmēs, ka konsultatīvajos atzinumos sniegtā ECtK interpretācija tiks netiešā veidā “uzspiesta” pat tām valstīm, kas Sešpadsmito protokolu nebūs ratificējušas, kas radīs vēl vienu potenciālu spriedzes avotu starp dalībvalstīm un ECT.

27. Par spīti Četrpadsmitā protokola ieviestajai ECT **spriedumu neizpildes konstatācijas procedūrai** (ECtK 46. panta ceturta un piektā daļa, kas praksē nekad nav tikusi piemērota) vienīgais nosacīti efektīvais līdzeklis ECT spriedumu izpildes nodrošināšanai ir politiskais spiediens.

28. Parakstot un ratificējot Konvenciju, deleģējot ECT tiesības saistoši interpretēt ECtK normas un apņēmoties attiecīgi ierobežot savas suverēnās rīcības brīvību, dalībvalstis rīkojās atbilstoši **T. Hobsa varas deleģēšanas modelim, tikai augstākā, pārnacionālā līmenī**. Tomēr šis gājiens ir radījis jaunu problēmu: ja agrāk cilvēks bija bezpalīdzības stāvoklī attiecībā pret valsti, tad tagad valsts ir bezpalīdzības stāvoklī attiecībā pret starpvalstu institūciju (šajā gadījumā ECT). Tātad ECT izveidošana nav padarījusi varas ļaunprātīgas izmantošanas problēmu par neesošu; tā ir tikai pārbīdījusi to augšup, augstākā līmenī. Šis apsvērums padara bezjēdzīgus visus sapņus par augstāka līmeņa “Pasaules Cilvēktiesību tiesu” u.tml.

29. “Bezpalīdzības stāvoklī attiecībā pret ECT” mūsdienās var nonākt ne tikai atbildētājvalsts, bet dažreiz – netiešā veidā – arī privātpersonas; līdz ar to **teorētiski nav izslēgta situācija, kad valstij var nākties aizsargāt savus pilsoņus pret ECT *ultra vires* spriedumu sekām**.

30. Ja dalībvalsts labticīgi uzskata, ka ECT galīgais spriedums ir *ultra vires*, tad tai nav kur vērsties; ECtK neparedz nekādu neatkarīgu augstāka līmeņa arbitrāžas struktūru, kas izšķirtu iespējamus strīdus starp ECT un dalībvalstīm. ECtK 46. panta trešajā, ceturtajā un piektajā daļā minētie sprieduma interpretācijas un sprieduma neizpildes konstatācijas mehānismi nav uzskatāmi par taisnīgiem un efektīviem, jo tajos galavārds pieder pašai ECT (pretēji vispārējam taisnīgas tiesas principam “*nemo iudex in causa sua*”).

31. ECtK 46. panta pirmā daļa satur pozitīvu (pavēlošu) tiesību normu. Līdz ar to attiecīgā saistība ir nevis absolūta, bet relatīva un pakļauta nosacījumiem.

32. ECtK 46. panta pirmā daļa attiecas tikai uz spēkā esošajiem spriedumiem (vai to attiecīgajām daļām), kas ir taisīti tiesiski, t.i., ECT pilnvaru ietvaros. Tā neattiecas uz tiem spriedumiem, kas acīmredzami taisīti *ultra vires*.

33. Ārkārtējos izņēmuma gadījumos, it īpaši, ja ir nopietni skarta atbildētājvalsts publiskā kārtība un konstitucionālās pamatvērtības, šis valsts konstitucionālā tiesa ir tiesīga formāli konstatēt, ka ECT spriedums ir taisīts *ultra vires* un nepieļaut tā izpildi iekšzemes tiesību sistēmā.

Anotācija

Subsidiaritātes princips ir jebkuras cilvēku sabiedrības organizācijas virsprincips, saskaņā ar kuru kādas noteiktas sabiedriskas funkcijas veikšana ir jāuztic lielākai sabiedrības vienībai tikai tad, ja to nespēj paveikt mazāka vienība. Citiem vārdiem sakot, kopīgi (vai augstākā līmenī) ir jādara tikai tas, ko nevar tikpat labi un veiksmīgi paveikt katrs atsevišķi (vai zemākā līmenī). Eiropas Cilvēktiesību konvencijas (ECtK) sistēmā tas nozīmē, ka pienākums nodrošināt tajā garantēto tiesību aizsardzību vispirms gulstas uz dalībvalstu pleciem, bet Eiropas Cilvēktiesību tiesa (ECT) var iejaukties tikai tad, ja ir skaidrs, ka pati attiecīgā dalībvalsts ar šo uzdevumu nav tikusi galā.

Subsidiaritātes princips pamatojas Aristoteļa politiskajā filozofijā un izriet no aristoteliskā reālisma paradigmas. Subsidiaritātes pamatā ir atziņa par personu kā galveno rīcības subjektu (iepriekš valstij), kā rezultātā tai ir jābaida zināma autonomija attiecībā pret augstākām sabiedrības organizācijas vienībām. Šī pati loģika ir piemērojama arī suverēno valstu attiecībām ar pārnacionālām varas struktūrām – tādām kā Eiropas Savienība un ECtK sistēma. Salīdzinot veidus, kā ECT un Eiropas Savienības tiesa (EST) savās attiecīgajās judikatūrās piemēro subsidiaritātes principu, var saskatīt daudz kopīgu iezīmju, taču ir arī svarīgas atšķirības, kas izriet no abu sistēmu fundamentāli atšķirīgās loģikas.

Subsidiaritātes principam ir divi aspekti: materiāltiesiskais un procesuālais. Materiāltiesiskais aspekts attiecas uz ECT intelektuālo darbību un motivāciju, nosakot, vai ir noticis ECtK pārkāpums. Saskaņā ar t.s. “ceturtās instances” doktrīnu, ECT principā nav kompetenta apstrīdēt dalībvalstu tiesu veiktās faktu konstatācijas un iekšzemes tiesību normu interpretāciju, izņemot acīmredzamas patvaļas gadījumus. Visas ECtK un tās protokolos garantētās tiesības ir iedalāmas absolūtajās (kuras nekādā gadījumā nedrīkst ierobežot) un nosacītajās (kuru ierobežojumi ir pieļaujami ar zināmiem nosacījumiem). Šīs atšķirības cēlonis un pamatkritērijs ir tāds, ka negatīvā (aizlieguma) formā paustas tiesību normas iedarbība ir absolūta, savukārt pozitīvas pavēles jeb priekšraksta izpilde vienmēr ir pakļauta nosacījumiem.

Subsidiaritātes principa materiāltiesiskais aspekts darbojas ar dažādu intensitāti atkarībā no jautājuma, kas tiek izspriests: tiesību ierobežojuma leģitīmā mērķa noteikšana, lietas faktisko apstākļu konstatācija, iekšzemes tiesību normu interpretācija vai ierobežojuma nepieciešamība, jeb, precīzāk sakot, samērīguma izvērtēšana. Runājot par pēdējo – samērīguma jautājumu, valstīm tiek atzīta novērtēšanas brīvības robeža, kuras plašumu nosaka vairāku kritēriju kopums, – piemēram, attiecīgās ECtK normas raksturs, strīda centrā esošās intereses un vēsturiski politiskais konteksts. Pēdējo gadu laikā, nosakot novērtēšanas brīvības robežas plašumu, ECT bieži ņem vērā arī ideoloģiskās “supervērtības”, kas par tādām tiek atzītas mūsdienu Eiropas “elišu” aprindās. Vēl viens

spēcīgs kritērijs šajā ziņā ir dalībvalstu “konsenss”, t.i., stingrs vairākums dalībvalstu starpā par labu kādam noteiktam risinājumam vai tiesību attīstības tendence kādā noteiktā virzienā.

ECT ir skaidri atteikusies no oriģinālisma teorijas un izdarījusi izvēli par labu ECtK evolutīvajai interpretācijai. Evolutīvā interpretācija, kas ņem vērā sabiedrības attīstību un vienlaikus paliek katru attiecīgo subjektīvo tiesību būtiskajos ietvaros, ir pilnīgi leģitīma un vēlama. Taču, ja ECT sāk ielasīt ECtK būtiski jaunas tiesības, šāda rīcība jau pārkāpj ECT atvēlēto pilnvaru robežas (*ultra vires*).

Svarīgs elements subsidiaritātes principa nodrošināšanai ir arvien pieaugošā dalībvalstu saistību procesualizācija, proti, ECT pašaprobežošanās gadījumos, kad iekšzemes līmenī strīds ir ticis izskatīts, ievērojot pienācīgas procesuālas garantijas.

Otrais subsidiaritātes principa aspekts ir procesuāls, un tā redzamākā izpausme ir pienākums izsmelt iekšējos tiesību aizsardzības līdzekļus pirms vēršanās ECT. Tomēr jāizsmel arī tikai tādi tiesību aizsardzības līdzekļi, kas ir pieejami, efektīvi un dod saprātīgas izredzes uz veiksmīgu lietas iznākumu. Subsidiaritātes procesuālais aspekts izpaužas vēl divos ECtK sistēmā pastāvošos procesuālos līdzekļos. Pirmkārt, tā ir pilotsprieduma procedūra kā ECT prakses veidojums, kas ļauj dalībvalstīm ECT uzraudzībā risināt sistēmiskas cilvēktiesību pārkāpuma problēmas un tādējādi atbrīvot ECT no milzīga vienvēidīgu lietu sloga. Otrkārt, tā ir Sešpadsmitā protokola ieviestā procedūra, kas ļauj dalībvalstu augstākā līmeņa tiesām lūgt ECT konsultatīvos atzinumus par ECtK normu interpretāciju sakarā ar konkrētām to izskatīšanā esošām lietām.

Visbeidzot, svarīga joma, kurā izpaužas procesuālās subsidiaritātes aspekts, ir arī galīgo ECT spriedumu izpilde, kas ir atstāta pašu dalībvalstu ziņā, taču Eiropas Padomes Ministru komitejas uzraudzībā. ECT ir dotas ļoti ierobežotas un neefektīvas iespējas piedalīties savu spriedumu izpildes procesā. Atsevišķs jautājums ir, kā rīkoties, ja ECT ir taisījusi kādu spriedumu *ultra vires*. Ja tas patiešām pārkāpj un apdraud atbildētājvalsts konstitucionālās iekārtas pamatvērtības, šis valsts augstākajām vai konstitucionālajām tiesām ir jābūt ārkārtējai iespējai atzīt šo spriedumu par taisītu *ultra vires* un nepieļaut to izpildi nacionālajā tiesību sistēmā.

Abstract

The principle of subsidiarity is a fundamental organisational principle of any human society, according to which the performance of any definite social function shall be entrusted to a bigger social unit only if a small unit is unable to perform it. In other words, only those tasks that cannot be successfully accomplished separately (or at a lower level) must be done together (or at a higher level). In the context of the European Convention of Human Rights (the ECHR), this means that the duty to ensure the protection of the rights enshrined therein lies primarily with the Contracting States, whereas the European Court of Human Rights (ECtHR) may intervene only if it becomes clear that the respective State has failed in this task.

The principle of subsidiarity is rooted in the political philosophy of Aristotle and proceeds from the paradigm of Aristotelian realism. The foundation of subsidiarity is the idea of the person as the principal actor and the real centre of volition and rational agency (as opposed to the State); therefore, a person must enjoy autonomy in respect to the higher units of social organization. The same logic applies to the relations between sovereign States and supranational power structures, such as the European Union and the system of the ECHR. A comparison between the ways in which the ECtHR and the European Court of Justice (ECJ) apply the principle of subsidiarity in their respective case law, one can see many common features; however, there also are important differences due to the fundamentally different logic of both systems.

The principle of subsidiarity has two aspects: substantive and procedural. The substantive aspect concerns the intellectual effort and reasoning carried out by the ECtHR in order to decide whether there has been violation of the ECHR. According to the so-called “fourth-instance doctrine”, the ECtHR is in principle not competent to question the factual findings and the interpretation of domestic law by the domestic courts, except in cases of manifest abuse. All the rights guaranteed by the ECHR (and its Protocols) can be divided into absolute rights (for which no derogation is allowed) and relative rights (the exercise of which may be restricted under certain circumstances). The main cause and criterion of this categorisation is that the effect of a negative (prohibitive) legal provision is absolute, whereas the operation of a positive (prescriptive) norm is always subject to conditions.

The substantive aspect of the principle of subsidiarity operates with different intensity depending on what is being adjudicated: the determination of the legitimate aim of an interference, the factual circumstances of the case, the interpretation of domestic law, or the decision on the necessity of the interference, that is, the balancing exercise with a view to deciding on its proportionality. As for the latter, the States enjoy a certain margin of appreciation the breadth of which depends on an array of several criteria – for example, the character of the respective provision

of the ECHR, the interests at stake, as well as the historical and political context. Over the recent years, when fixing the breadth of the margin of appreciation, the ECtHR has repeatedly taken into account ideological “super-values” recognised and cherished as such by the current “elites” of Europe. Another important criterion in this respect is the “consensus” of the Contracting States, which actually means either a strong majority among them in favour of a certain solution, or simply a trend, taking the development of national policies in a certain direction.

The ECtHR has clearly repudiated the originalist theory of interpretation and endorsed the principle of evolutive interpretation of the ECHR. Evolutive interpretation that takes into account the development of the society while remaining within the substantial boundaries of each subjective right, is entirely legitimate and commendable. However, if the ECtHR starts reading substantially new rights into the ECHR, this has to be seen as an *ultra vires* act.

An important element likely to strengthen the application of the principle of subsidiarity is the increasing trend towards proceduralisation of State obligations under the ECtHR, which means the latter practicing self-restraint if the case has been properly adjudicated at the domestic level, respecting all the relevant procedural guarantees.

The second aspect of the principle of subsidiarity is procedural; its most typical manifestation is the obligation to exhaust domestic remedies before applying to the ECtHR. However, only accessible and effective remedies presenting reasonable chances of success have to be exhausted. The procedural aspect of subsidiarity also manifests itself in two additional procedural avenues within the system of the ECHR. The first of them is the pilot procedure, established by the ECtHR’s case law, which allows the Contracting States to solve systemic problems of violation of human rights and to alleviate the heavy burden of uniform repetitive cases weighing on the ECtHR. The second is the advisory opinion procedure created by Protocol no. 16, allowing superior courts of the Contracting States to ask the Court to issue advisory opinions on the interpretation of the ECHR in connection with actual cases pending before these courts.

Finally, a very important area where procedural subsidiarity operates is the execution of final judgments of the ECtHR, which is in principle left to the discretion of the Contracting States but under the supervision of the Committee of Ministers of the Council of Europe. The ECtHR has only limited and ineffective means to influence the enforcement of its own judgments. A separate question is how the States should act if the ECtHR has delivered an *ultra vires* judgment. If such a judgment actually and gravely endangers the fundamental values of the constitutional order of the respondent State, its superior (supreme or constitutional) courts should have the extraordinary power to declare this judgment an *ultra vires* act and to nullify its effects within the domestic legal order.

Résumé

Le principe de subsidiarité est un principe organisationnel fondamental de toute société humaine, selon lequel l'exercice de toute fonction sociale définie ne doit être confié à une unité sociale plus grande que si une unité plus petite est incapable de la remplir aussi bien. En d'autres termes, seules les tâches qui ne peuvent être accomplies séparément (ou à un niveau inférieur) au même niveau d'efficacité doivent être effectuées ensemble (ou à un niveau supérieur). Dans le contexte de la Convention européenne des droits de l'homme (la Convention EDH), cela signifie que le devoir d'assurer la protection des droits qui y sont énoncés incombe en premier lieu aux États Contractants, alors que la Cour européenne des droits de l'homme (la CEDH) ne peut intervenir que s'il devient clair que l'État concerné a failli à cette tâche.

Le principe de subsidiarité trouve ses racines dans la philosophie politique d'Aristote et se fonde sur le paradigme du réalisme aristotélicien. Le fondement de la subsidiarité est l'idée que la personne (par opposition à l'État) est l'acteur principal et le véritable centre de volonté et d'agence rationnelle ; par conséquent, une personne doit jouir d'une certaine autonomie vis-à-vis des unités supérieures de l'organisation sociale. La même logique s'applique aux relations entre les États souverains et les structures de pouvoir supranationales, telles l'Union européenne et le système de la Convention EDH. En comparant la manière dont la CEDH et la Cour de justice de l'Union européenne (auparavant – des Communautés européennes, la CJUE/CJCE) appliquent le principe de subsidiarité dans leur jurisprudence respective, on aperçoit de nombreuses similitudes. Cependant, il existe également des différences importantes dues à la logique fondamentalement différente des deux systèmes.

Le principe de subsidiarité a deux aspects: matériel et procédural. L'aspect matériel correspond à la démarche intellectuelle et le raisonnement mis en œuvre par la CEDH afin de décider s'il y a eu violation de la Convention EDH. Selon la doctrine dite « de quatrième instance », la CEDH n'est en principe pas compétente pour contester les constats factuels et l'interprétation du droit interne par les juridictions nationales, sauf en cas d'abus manifeste. Tous les droits garantis par la Convention EDH (y compris par ses protocoles) peuvent être repartis en droits absolus (pour lesquels aucune dérogation n'est autorisée) et en droits relatifs (dont l'exercice peut être restreint dans certaines circonstances). La cause principale et le critère de cette catégorisation est que la portée d'une norme juridique négative (prohibitive) est inconditionnelle, alors que l'application d'un précepte positif (affirmatif) est toujours soumise à des conditions.

L'aspect matériel du principe de subsidiarité opère avec une intensité différente selon l'objet précis de l'examen de l'affaire : la détermination du but légitime d'une ingérence, les faits de la cause, l'interprétation du droit interne ou, enfin, la décision quant à la nécessité de l'ingérence, c'est-à-dire

sa proportionnalité. En ce qui concerne ce dernier élément, les États jouissent d'une certaine marge d'appréciation dont la portée dépend de plusieurs critères – par exemple, du caractère de la disposition invoquée de la Convention EDH, les intérêts en jeu, ainsi que le contexte historique et politique. Ces dernières années, en fixant l'étendue de la marge d'appréciation, la CEDH a de plus en plus régulièrement tenu compte des « super-valeurs » idéologiques reconnues en tant que telles par les « élites » actuelles de l'Europe. Un autre critère important à cet égard est le « consensus » des États Contractants, qui signifie en réalité soit une forte majorité entre eux en faveur d'une certaine solution, soit simplement une tendance, menant le développement des choix politiques nationaux dans une certaine direction.

La CEDH a clairement rejeté la théorie originaliste de l'interprétation des normes en faveur du principe de l'interprétation évolutive de la Convention EDH. Une interprétation évolutive qui tient compte de l'évolution de la société tout en restant dans les limites substantielles de chaque droit subjectif, est tout à fait légitime et louable. Cependant, si la CEDH commence à introduire des droits substantiellement nouveaux dans la Convention EDH, cela doit être considéré comme un acte *ultra vires*.

Un élément important susceptible de renforcer l'application du principe de subsidiarité est la tendance croissante à la procéduralisation des obligations des États en vertu de la Convention EDH, c'est-à-dire que cette dernière fait preuve de retenue si l'affaire a été jugée au niveau national dans le respect de toutes les garanties procédurales pertinentes.

Le second aspect du principe de subsidiarité est procédural ; sa manifestation la plus typique est l'obligation d'épuiser les recours internes avant de saisir la CEDH. Cependant, seuls les recours accessibles, efficaces et offrant des chances raisonnables de succès doivent être épuisés. L'aspect procédural du principe de subsidiarité se manifeste également dans deux autres voies procédurales dans le système de la Convention EDH. Premièrement, c'est la procédure de l'arrêt pilote, établie par la jurisprudence de la CEDH, qui permet aux États Contractants de résoudre des problèmes systémiques de violation des droits de l'homme tout en allégeant la lourde charge des affaires répétitives et uniformes pendants devant la CEDH et pesant sur elle. Deuxièmement, c'est la procédure d'avis consultatif créée par le Protocole n° 16, autorisant les cours supérieures des États Contractants à demander à la CEDH d'émettre des avis consultatifs sur l'interprétation de la Convention EDH dans le cadre d'affaires déjà pendantes devant elles.

Enfin, un domaine important dans lequel apparaît la subsidiarité procédurale, est l'exécution des arrêts définitifs de la CEDH, qui est en principe laissée à la discrétion des États Contractants mais sous le contrôle du Comité des Ministres du Conseil de l'Europe. La CEDH elle-même ne dispose que de moyens limités et inefficaces pour influencer l'exécution de ses propres arrêts. Une question séparée est celle de savoir comment les États devraient agir si la CEDH rendait un arrêt *ultra vires*.

Si un tel arrêt porte réellement et gravement atteinte aux valeurs fondamentales de l'ordre constitutionnel de l'État défendeur, ses juridictions supérieures (suprêmes ou constitutionnelles) devraient, à titre très exceptionnel, disposer du pouvoir de reconnaître le caractère *ultra vires* de cet arrêt et de ne pas admettre ses effets dans l'ordre juridique interne.

Izmantotās literatūras, normatīvo aktu un judikatūras saraksts⁸⁵⁹

Izmantotā literatūra

1. Vispārējā literatūra un monogrāfijas

1. Katoliskās Baznīcas katehisms. Rīga: Rīgas Metropolijas kūrīja, 2000. ISBN 9984619311.
2. Kerols L. Alise Aizspogulijā un ko viņa tur redzēja. No angļu val. tulkojusi E. Melbārzde. Rīga: Liesma, 1981.
3. Neimanis J. Ievads tiesībās. Rīga: [b.i.], 2004. ISBN 9984977005.
4. Pūķis M., Jaunsleinis A. Vietējās pašvaldības darbības pamatprincipi. Rīga: Latvijas Pašvaldību savienība, 2014, 29.-33.lpp. Pieejams: http://www.lps.lv/images/resources/file/LSG%20Development/LPS_Pamatprincipi.pdf.
5. Afroukh M. La hiérarchie des droits et libertés dans la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme. Bruxelles: Bruylant, 2011.
6. Aristotle. Politics (translated by C.D.C. Reeve). Cambridge, MA: Hackett Publishing Company, 1998. ISBN 0872203891.
7. Barak A. Purposive Interpretation In Law. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2005. ISBN 0691133743.
8. Bastiat F. La loi. 1850. Pieejams: http://bastiat.org/fr/la_loi.html.
9. Beal E. Cardinal Rules of Legal Interpretation. Getzville, NY: William S. Hein & Co., 2000. ISBN 1575886428.

---

⁸⁵⁹ Visas hipersaites aplūkotas un pārbaudītas 17/01/2020.

10. Biard J. Guillaume d'Ockham: logique et philosophie. Paris: P.U.F., 1977. ISBN 978-2-130-48311-3.
11. Blanc-Fily C. Valeurs dans la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme. Bruxelles: Bruylant, 2016. ISBN 9782802752103.
12. Braibant G. Le droit administratif français. Paris: P.F.N.S.P. & Dalloz, 1992. ISBN 2247050505.
13. Callewaert J. L'adhésion de l'Union européenne à la Convention européenne des droits de l'homme. Strasbourg: Conseil de l'Europe, 2013. ISBN 9789287177056
14. Cardinal de Lubac H. Les églises particulières dans l'Eglise universelle. Paris: Aubier, 1971.
15. Casey G. Freedom's Progress? A History of Political Thought. Imprint Academic, 2017. ISBN 978-1845409425.
16. Chapus R. Droit administratif général, Tome 1. 15e éd. Paris: Montchrestien, 2001. ISBN 2707612669.
17. Chesterton G.K. *Orthodoxy*. Chapter 2. Pieejams: https://en.wikisource.org/wiki/Orthodoxy/Chapter_2.
18. Clergerie J.L. Le principe de subsidiarité. Paris: Ellipses, 1997. ISBN 2729897283.
19. Coleman P. Censored: How European "Hate Speech" Laws are Threatening Freedom of Speech, 2nd ed. Vienna: Kairos Publications, 2016. ISBN 9783950385113.
20. Delpérée F. (sous la dir.). Le principe de subsidiarité. Bruxelles: Bruylant, 2002. ISBN 2802715986.
21. Durkheim E. De la division du travail social, 1893. Pieejama: http://classiques.uqac.ca/classiques/Durkheim_emile/division_du_travail/division_travail.html.

22. Eno R. *Teaching Authority in the Early Church*. R.B.Eno: 1984. ISBN 0894533258.
23. Fawcett J.E. *The Application of the European Convention on Human Rights*, 2nd ed. Oxford: Clarendon Press, 1987. ISBN 0198255098.
24. Finnis J. *Natural Law and Natural Rights*. Oxford: Oxford University Press, 1980. ISBN 0199599141.
25. Fukuyama F. *The End of History and the Last Man* (1992), 2nd ed. New York: Free Press, 2006. ISBN: 978-0743284554
26. Harris D.J. and others. *Harris, O'Boyle & Warbrick, Law of the European Convention on Human Rights*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2009. ISBN 9780406905-949.
27. Hobbes Th. *Leviathan*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. ISBN 9780511808166.
28. Hogan G. (ed.). *Origins of the Irish Constitution*. Dublin: Royal Irish Academy, 2012. ISBN 190489075X.
29. Hollander P. *Political Pilgrims: Travels of Western Intellectuals to the Soviet Union, China and Cuba, 1928–1978*. New York: Oxford University Press, 1981. ISBN 978-0-19-502937-6.
30. Irwin T. *Aristotle's First Principles*. Oxford: Clarendon Press, 1989. ISBN 019151991X.
31. Knittel F. *Préceptes affirmatifs et préceptes négatifs chez saint Thomas d'Aquin*. Paris: Clovis, 2012.
32. Leach P., Hardman H., Stephenson S., Blitz B.K. *Responding to Systemic Human Rights Violations. An Analysis of 'Pilot Judgments' of the European Court of Human Rights and their Impact at National Level* Antwerp: Intersentia, 2010. ISBN 9789400000-414.

33. Lesaffer R. (ed.). *Peace Treaties and International Law in European History. From the Late Middle Ages to World War One*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. ISBN 0-521-82724-8.
34. Letsas G. *A Theory of Interpretation of the European Convention on Human Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2009. ISBN 9780199203437.
35. Lukin A. *Political Culture of the Russian 'Democrats'*. Oxford: Oxford University Press, 2000. ISBN 9780191544668.
36. Millon-Delsol C. *L'Etat subsidiaire. Ingérence et non-ingérence de l'Etat: le principe de subsidiarité aux fondements de l'histoire européenne*. Paris: Léviathan, 1992. ISBN 2130439748.
37. Millon-Delsol C. *Le principe de subsidiarité*. Paris: P.U.F., 1993. ISBN 2130458114.
38. Novikoff A. *The Medieval Culture of Disputation: Pedagogy, Practice, and Performance*. University of Pennsylvania Press: 2013. ISBN 978-0-8122-0863-4.
39. d'Onorio J.-B. et al. *La subsidiarité. De la théorie à la pratique*. Paris: Téqui, 1994.
40. Ousset J. *Fondements de la Cité*. Paris: Dominique Martin Morin, 2008.
41. Ovey C. White R. (ed.). *The European Convention on Human Rights*. 4th ed. Oxford: Oxford University Press, 2006. ISBN 0199288100.
42. Reichberg G.M. *Thomas Aquinas on War and Peace*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. ISBN 978-1-107-01990-4.
43. Scalia A. *A Matter of Interpretation: Federal Courts and the Law*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1997. ISBN 0691004005.
44. Scalia A., Garner B. *Reading Law: The Interpretation of Legal Texts*. Eagan, MN: West, 2012, ISBN 9780314275554.

45. Sudre F. *Droit international et européen des Droits de l'Homme*. Paris: P.U.F., 1999.
46. Sudre F. *La Convention Européenne des Droits de l'Homme*, 6e éd. Paris: P.U.F., 1990.
47. Sweeney J. *The European Court of Human Rights in the Post Cold-War Era: Universality in Transition*, London: Routledge, 2013. ISBN 9781136159428.
48. Tierney B. *The Idea of Natural Rights: Studies in Natural Rights, Natural Law, and Church Law, 1150-1625*. Grand Rapids, MI: W.B. Eerdmans, 2001. ISBN 0-8028-4854-0.
49. Thomas Aquinas. *Summa Theologiae*. Pieejams: <http://www.newadvent.org/summa/>
50. Van Drooghenbroeck S. *La proportionnalité dans le droit de la Convention européenne des droits de l'homme. Prendre l'idée simple au sérieux. Publications des facultés universitaires Saint-Louis*. Bruxelles: Bruylant, 2001.
51. Viereck P. *Shame and Glory of the Intellectuals*. Piscataway: Transaction Publishers, 1981. ISBN 978-1-4128-06091.
52. Villey M. *La formation de la pensée juridique moderne*. Paris: P.U.F., 2009. ISBN 9782130556855.
53. Volokh E. *First Amendment and Related Statutes: Problems, Cases and Policy Arguments*. 3rd ed. Foundation Press: 2008. ISBN 1599413388.
54. Von Mises L. *Omnipotent Government: The Rise of the Total State and Total War (1944)*. Grove City, PA: Libertarian Press, 1984. ISBN 0-910884-15-3 Pieejams: <http://www.hacer.org/pdf/Mises12.pdf>.
55. Woods T.E., Jr. *Nullification: How to Resist Federal Tyranny in the 21st Century*. Washington, D.C.: Regnery Publishing, 2010. ISBN 159698140.
56. Zupančič B.M. *Epifanija: četrtina od suhih krav*. Domžale: Samozaložba Antun Komat, 2015. ISBN 9789619339527.

57. Zupančič B.M. Prva od suhih krav. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2011; ISBN 9789612318598.
58. Zupančič B.M. Sur la Cour européenne des droits de l'homme. Rétrospective d'un initié (1998-2016). Paris: L'Harmattan, 2018, ISBN 978-2-343-15739-9.
59. Zupančič B.M. Tembatsu: druga od suhih krav. Strasbourg: Samozaložba B.M. Zupančiča, 2011. ISBN 9789612762902.
60. Tretja od suhih krav: razprave o razlogih za razsulo. B.M. Zupančič (ed.), Domžale: Samozaložba Antun Komat, 2012. ISBN 9789619339503.

2. Publikācijas un zinātniskie raksti

61. Rudevskis J. Musulmaņu kafālas pielāgošana Latvijas tiesību sistēmai: adopcija vai aizbildnība?. Grām.: Satversmē nostiprināto vērtību aizsardzība: dažādu tiesību nozaru perspektīva. LU 77. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2019., 316-322.lpp. ISBN 978-9934-18-445-1.
62. Rudevskis J. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu saistošais spēks un Satversmes tiesa. Grām.: Rozenfelds J. u.c. (red.), Tiesību efektīvas piemērošanas problemātika: Latvijas Universitātes 72. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU akadēmiskais apgāds, 2014., 429.- 435.lpp. ISBN 978-9984-45-855-7.
63. Rudevskis J. Subsidiaritātes princips un valsts vīzija Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrā. Jurista Vārds, 2014. 7. janvāris, nr. 1 (803), 14.-23.lpp.
64. Rudevskis J. Satversmes 89.p. komentārs. Grām.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa: Cilvēka pamattiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011., 21.-60.lpp. ISBN 978-9984-840-19-2.

65. Rudevskis J. Vispārējs ieskats musulmaņu tiesībās. *Jurista Vārds*, 2011. 18.janvāris, nr. 3, 10.-26. lpp.
66. Rudevskis J. Par Dievu, cilvēku un cilvēktiesību metafizisko dabu. *Jurista Vārds*, 2010. 15. jūnijs, nr. 24 (619), 6.-11.lpp.
67. Rudevskis J. Subsidiaritātes princips Eiropas Kopienu Tiesas un Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrā: vispārējs salīdzinājums. *Likums un Tiesības*, 2006, nr. 5, 130.-144.lpp.
68. Rudevskis J. Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas reforma: Četrpadsmitais protokols. Vai Eiropas Cilvēktiesību tiesa kļūs efektīvāka?" (I). *Likums un Tiesības*, 2005, nr. 2, 34.-45.lpp., (II). *Likums un Tiesības*, 2005, nr. 3, 72.-85.lpp.
69. Abraham R. Le juge administratif français et la Cour de Strasbourg. In: Tavernier P. (sous la dir.), *Quelle Europe pour les Droits de l'Homme? La Cour de Strasbourg et la réalisation d'une „union plus étroite“*. Bruxelles: Bruylant, 1996, p. 235. ISBN 280270737X.
70. Lord Acton. Letter to Archbishop Creighton (April 5, 1887). In: Figgis J. N., Laurence, R. V. (eds.). *Historical Essays and Studies: John Emerich Edward Dalberg-Acton, 1st Baron Acton*. London: Macmillan, 1907.
71. Akandji-Kombe J.-F. Positive obligations under the European Convention on Human Rights. In: *Human Rights Handbooks*, no. 7. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2007, p. 8.
72. Alkema E.A. The European Convention as a constitution and its Court as a constitutional court. In: Mahoney P., Matscher F., Petzold H., Wildhaber L. (eds), *Protecting Human Rights: The European Perspective. Studies in Memory of Rolv Ryssdal*. Cologne: Carl Heymanns, 2000, pp. 41-63. ISBN 3452242536.
73. Anagnostaras G. The principle of state liability for judicial breaches: the impact of European Community law. *European Public Law*, 2001, Vol. 7, issue 2, pp. 281-305.
74. Andriantsimbazovina J. Délai raisonnable du procès, recours effectif ou déni de justice?: De l'arrêt *Kudla*, de la Cour européenne des droits de l'homme, à l'arrêt *Magiera*, du Conseil

- d'Etat. Le trésor et la perle ou le filet?. *Revue française de droit administratif*, 2003, no. 1, pp. 85-98.
75. Andriantsimbazovina J. La subsidiarité devant la Cour de Justice des Communautés européennes et la Cour européenne des Droits de l'Homme. *Actes de la journée nationale d'études de la C.E.D.E.C.E. du 29 avril 1997*. *Revue des affaires européennes*, 1998, no. 1/2, pp. 28-47.
76. Barav A. La plénitude de compétence du juge national en sa qualité de juge communautaire. In: *L'Europe et le Droit. Mélanges en hommage à Jean Boulouis*. Paris: Dalloz, 1991, p. 297. ISBN 2-247-01285-X.
77. Barav A. La répétition de l'indu dans la jurisprudence de la Cour de justice des Communautés européennes. *Cahiers de droit européen*, 1981, no. 5-6, p. 507.
78. Belaich F. La répétition de l'indu en droit communautaire dans la jurisprudence de la Cour de justice des Communautés européennes. *Revue du Marché commun et de l'Union européenne*, 2000, no. 435, p. 100.
79. Benvenisti E. Margin of Appreciation, Consensus, and Universal Standards. *Journal of International Law and Politics*, Vol. 31, 1999, pp. 843 - 852.
80. Borrego Borrego J. Problems of Frivolity in the European Court of Human Rights. In: *Exiting a Dead End Road: A GPS for Christians in Public Discourse*. Vienna: Kairos Publications, 2010, pp. 200-214. ISBN 978-3-9503055-0-0.
81. Bratza N. The Relationship Between the UK Courts and Strasbourg. *European Human Rights Law Review*, 2011, pp. 505, 511.
82. Callewaert J. La Convention européenne des Droits de l'Homme entre effectivité et prévisibilité. In: *Les droits de l'homme au seuil du troisième millénaire. Mélanges en hommage à Pierre Lambert*. Bruxelles: Bruylant, 2000, p. 104.
83. Callewaert J. Protocol no. 16 and EU law. In: *Mélanges en l'honneur de Dean Spielmann*. WLP: 2015, pp. 57-63.

84. Callewaert J. Quel avenir pour la marge d'appréciation?. In: Mahoney P., Matscher F., Petzold H., Wildhaber L. (eds), *Protecting Human Rights: The European Perspective. Studies in Memory of Rolv Ryssdal*. Cologne: Carl Heymanns, 2000, p. 149.
85. Candela Soriano M. The Reception Process in Spain and Italy. In: Keller H., Stone Sweet A. (ed.), *A Europe of Rights – The Impact of the ECHR on National Legal Systems*. Oxford: Oxford University Press, 2008, p. 434. ISBN 9780199535262.
86. Canivet G., Huglo J.G. L'obligation pour le juge judiciaire d'appliquer d'office le droit communautaire au regard des arrêts *Van Schijndel et Peterbroeck*. Europe, avril 1996, Chronique, no. 4.
87. Cohen-Jonathan G. Responsabilité pour atteinte aux droits de l'homme. In: *La responsabilité dans le système international*. Paris: Pédone, 1991.
88. Conforti B. Principio di sussidiarietà e Convenzione europea dei diritti umani. *Rivista internazionale dei diritti dell'uomo*, Vol. 7, no. 1, 1994, pp. 42-43.
89. Constantinesco V. Article 3B. In: Constantinesco V., Kovar R., Simon D. (éd.), *Traité sur l'Union européenne, commentaire article par article*. Paris: Economica, 1995, pp. 106-118. ISBN 2717827579.
90. Copleston F.C. *A History of Philosophy*. Vol. 3 (Ockham to Suarez). Newman Press: 1953. ISBN 0809100673.
91. Costa J.-P. Les articles 8 à 11 de la Convention et le contrôle juridictionnel de la Cour européenne des droits de l'homme. *15 Annales du droit luxembourgeois*, 2005, p. 13, at p. 19.
92. De Londras F. When the European Court of Human Rights Decides Not to Decide. In: Kapotas P., Tsevelekos V. (eds.) *Building Consensus on European Consensus*. Cambridge: Cambridge University Press, 2019, pp. 311-334. ISBN 978-1108473323

93. De Salvia M. Contrôle européen et principe de subsidiarité: faut-il encore (et toujours) émerger à la marge d'appréciation?. In: Mahoney P., Matscher F., Petzold H., Wildhaber L. (eds), *Protecting Human Rights: The European Perspective. Studies in Memory of Rolv Ryssdal*. Cologne: Carl Heymanns, 2000, pp. 373-385.
94. Delmas-Marty M. Pluralisme et traditions nationales (Revendication des droits individuels). In: Tavernier P. (sous la dir.), *Quelle Europe pour les Droits de l'Homme? La Cour de Strasbourg et la réalisation d'une "union plus étroite"*. Bruxelles: Bruylant, 1996, pp. 81-92. ISBN 280270737X.
95. Drzemczewski A. Election of judges to the Strasbourg Court: an overview. *European Human Rights Law Review*, issue 4, 2010, p. 377-383.
96. Drzemczewski A. The Parliamentary Assembly's Committee on the Election of Judges to the European Court of Human Rights, Council of Europe. *Human Rights Law Journal*, Vol. 35, nos. 1-8, 2015, pp. 269-274.
97. Dubout E. La procéduralisation des obligations relatives aux droits fondamentaux substantiels par la Cour européenne des Droits de l'Homme. *Revue trimestrielle des droits de l'homme*, 2007, pp. 397-425.
98. Duhaime B. What Room Is There for Deference in the Inter-American System? In: Gruszczynski L., Werner W. (eds.) *Deference in International Courts and Tribunals*. Oxford: Oxford University Press, 2014, pp. 289-318. ISBN 9780198716945
99. Dutheil de la Rochère J. La jurisprudence de la Cour de Justice des Communautés européennes et la souveraineté des Etats. In: *La Constitution et l'Europe (journée d'études du 25 mars 1992)*. Paris: Montchrestien, 1992, p. 233.
100. Dzehtsiarou K. Does Consensus Matter? Legitimacy of European Consensus in the Case Law of the European Court of Human Rights. *Public Law*, Issue 3, 2011, p. 534-553.
101. Dzehtsiarou K. European Consensus and the Evolutive Interpretation the European Convention on Human Rights. *German Law Journal*, Vol. 12, 2011, p. 1730-1745.

102. Easterbrook F. The Role of Original Intent in Statutory Construction. *Harvard Journal of Law and Public Policy*, Vol. 11, 1988, p. 59, 65.
103. Faghfoury M. Human Rights: Fifty Years Later. In: Sweet W. (ed.). *Philosophical Theory and the Universal Declaration of Human Rights*, Ottawa: University of Ottawa Press, 2003, p. 99, 103-104. ISBN 0776605585
104. Feliciani G. Il principio di sussidiarietà nel magistero sociale della Chiesa. *Rivista internazionale dei diritti dell'uomo*, Vol. 7, 1994, no. 1, pp. 19-23.
105. Fines F. Quelle obligation de réparer pour la violation du droit communautaire? Nouveaux développements jurisprudentiels sur la responsabilité de l'Etat normateur. *Revue trimestrielle de droit européen*, 1997, p. 69.
106. Fitzmaurice M. Dynamic (Evolutive) Interpretation of Treaties (Part II). *Hague Yearbook of International Law*, 2009, p. 29.
107. Flauss J.-F. La souveraineté de l'Etat et la Convention européenne des Droits de l'Homme. In: Drago R. (sous la dir.), *Souveraineté de l'Etat et interventions internationales*. Académie de Sciences morales et politiques. Paris: Dalloz, 1996, p. 59. ISBN 978-2-247-02184-0.
108. Flauss J.-F. Les nouvelles frontières du procès équitable. In: *Les nouveaux développements du procès équitable au sens de la Convention européenne des Droits de l'Homme (Actes du Colloque du 22 March 1996)*. Bruxelles: Bryulant, 1996, p. 81. ISBN 2802707701.
109. Flauss J.-F. Observations: Le droit à un recours effectif au secours de la règle du délai raisonnable: un revirement de jurisprudence historique. *Revue trimestrielle des Droits de l'Homme*, 2002, no. 49, pp. 169-201.
110. Frowein J. The European Convention on Human Rights as the Public Order of Europe. *Academy of European Law*, Vol. 1, Book 2, 1992, p. 267.

111. Frumer P. La réparation des atteintes aux droits de l'homme internationalement protégés. *Revue trimestrielle des Droits de l'Homme*, 1996, no. 27, p. 329.
112. Gerards J. Advisory Opinions, Preliminary Rulings and the New Protocol no. 16 to the ECHR. *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, 2014, no. 21, p. 633.
113. Gerards J. Judicial Deliberations in the ECtHR. In: Huls N., Adams M., Bomhoff J. (eds.), *The Legitimacy of Highest Courts Rulings: Judicial Deliberations and Beyond*. T.M.C. Asser Press, 2009., p. 407.
114. Giakoumopoulos C., Sundberg F. Domestic Remedies and the Obligation to Execute the Court's Judgments. In: *Concepts of General Domestic Remedy and Simplified Procedure for Amending the Convention in the Post-Interlaken Process*. Warsaw: KSAP, 2010, p. 24. ISBN 9788361713012.
115. Glas L.R. Changes in the Procedural Practice of the European Court of Human Rights: Consequences for the Convention System and Lessons to be Drawn. *14 Human Rights Law Review*, 2014, p. 692.
116. Gölcüklü F. Le procès équitable et l'admissibilité des preuves dans la jurisprudence de la Cour européenne des Droits de l'Homme. In: *Mélanges offerts à Jacques Velu*, Vol. 3. Bruxelles: Bruylant, 1992, p. 1361-1377.
117. Gonin L. The jugislator, or when the third power becomes the first one? In: Mathieu B., García Roca J. (ed.), *The Transformation of the Principle of the Separation of Powers*. Workshop no. 15 of the conference *Constitutional Challenges: Global and Local*. Faculty of Law of the University of Oslo, 2014, p. 17.
118. Gragl P. (Judicial) love is not a one-way street: the EU preliminary reference procedure as a model for ECtHR advisory opinions under draft Protocol no. 16. *European Law Review*, 2013, no. 38, pp. 229-247.

119. Greer S. The Margin of Appreciation: Interpretation and Discretion under the European Convention on Human Rights. Human Rights Files, no 17. Strasbourg: Council of Europe, 2000, p. 5. ISBN 9287143501.
120. Grevisse F., Bonichot J.-C. Les incidences du droit communautaire sur l'organisation et l'exercice de la fonction juridictionnelle dans les Etats membres. In: L'Europe et le Droit. *Mélanges en hommage à Jean Boulouis*. Paris: Dalloz, 1991, p. 297. ISBN 224701285X.
121. Gruszczyński R., Varzi A.C. Mereology Then and Now. *Logic and Logical Philosophy*, Vol. 24, 2015, pp. 409-427.
122. Gutknecht B. Das Subsidiaritätsprinzip als Grundsatz des Europarechts. In: Hengstschläger J. (Hrsg.), Für Staat und Recht. *Festschrift für Herbert Schambeck*. Berlin: Duncker & Humblot, 1994, S. 922-946.
123. Hadzopoulos V. De l'arrêt *Foglia-Novello* à l'arrêt *TWD Textilwerke*. La jurisprudence de la Cour de Justice relative à la recevabilité des renvois préjudiciels. *Revue du Marché Unique Européen*, 1994, no. 3, pp. 195-219.
124. Hayek F.A. The Intellectuals and Socialism. *The University of Chicago Law Review*, Vol. 16, Iss. 3, 1949, pp. 417-433.
125. Jacot-Guillarmod O. Autonomie procédurale des Etats (articles 6, 13, 35 et 46 CEDH): de l'apport possible de la jurisprudence de Luxembourg à celle de Strasbourg. In: Mahoney P., Matscher F., Petzold H., Wildhaber L. (eds), *Protecting Human Rights: The European Perspective. Studies in Memory of Rolv Ryssdal*. Cologne: Carl Heymanns, 2000, pp. 617-633.
126. Jacot-Guillarmod O. Règles, méthodes et principes d'interprétation dans la jurisprudence de la Cour européenne des Droits de l'Homme. In: Pettiti L.-E., Decaux E. et Imbert P.H. (sous la dir.), *La Convention européenne des Droits de l'Homme. Commentaire article par article*. Paris: Economica, 1994, pp. 41-63. ISBN 2717827536.
127. Jacqué J.-P. Le principe de subsidiarité et droit communautaire. In: d'Onorio J.-B. et al. et al. *La subsidiarité. De la théorie à la pratique*. Paris: Téqui, 1994, pp. 83-110.

128. Kalkbrenner H. Die rechtliche Verbindlichkeit des Subsidiaritätsprinzips. In: Hablitzel H., Wollenschläger M. (Hrsg.), *Recht und Staat. Festschrift für Günther Küchenhoff zum 65. Geburtstag*. Berlin: Duncker & Humblot, 1972, Bd. 2, S. 515-539. ISBN 9783428027699.
129. Kaufmann F.-X. The Principle of Subsidiarity Viewed by the Sociology of Organizations. *The Jurist*, Vol. 48, 1988, pp. 275-291.
130. Komonchak J. Subsidiarity in the Church: the State of the Question. *The Jurist*, Vol. 48, 1988, p. 300.
131. Kosař D. Selecting Strasbourg judges: a critique. In: Bobek M. *A Critical Review of the Appointment Procedures to the European Courts*. Oxford: Oxford University Press, 2015, pp. 120-161. ISBN 9780198727781.
132. Kovler A., Zagrebelsky V., Garlicki L., Spielmann D., Jaeger R., Liddell R. The Role of Consensus in the System of the European Convention on Human Rights. In: *Dialogue Between Judges, European Court of Human Rights*. Strasbourg: Council of Europe, 2008. p. 15.
133. Lachance L. *L'humanisme politique de saint Thomas d'Aquin*. Quentin Moreau editions: 2014. ISBN 9782930788005.
134. Lady Hale, *Argentoratium Locutum: Is Strasbourg or the Supreme Court Supreme?* *Human Rights Law Review*, 2012, pp. 65, 77.
135. Lambert Abdelgawad E., Weber A. The Reception Process in France and Germany. In: Keller H., Stone Sweet A. (ed.), *A Europe of Rights – The Impact of the ECHR on National Legal Systems*. Oxford: Oxford University Press, 2008, p. 151. ISBN 978-0199535262.
136. Lambert P. Marge nationale d'appréciation et contrôle de proportionnalité. In: Sudre F. (ed.), *L'interprétation de la Convention européenne des droits de l'homme*. Brussels: Nemesis, 1998, p. 63. ISBN 9782802711629.

137. Lanter M. L'épuisement des voies de recours internes et l'exigence du délai de six mois. In: Dourneau-Josette P., Lambert Abdelgawad E. (sous la dir.), *Quel filtrage des requêtes par la Cour européenne des droits de l'homme?*. Strasbourg: Editions du Conseil de l'Europe, 2011, pp. 53-83. ISBN 9789287170286.
138. Lemmens K. (S)electing judges for Strasbourg: a (dis)appointing process?. In: Bobek M. *Selecting Europe's Judges: A Critical Review of the Appointment Procedures to the European Courts*. Oxford: Oxford University Press, 2015, pp. 95-119. ISBN 9780198727781.
139. Lenaerts K., van Ypersele P. Le principe de subsidiarité et son contexte: étude de l'article 3B du traité CE. *Cahiers du Droit européen*, 1994, pp. 3-85.
140. Letsas G. The Truth in Autonomous Concepts: How to Interpret the ECHR. *European Journal of International Law*, Vol. 15, 2004, pp. 279, 304.
141. Lewis B. Communism and Islam. *International Affairs*, Vol. 30, no. 1, 1954, pp. 1-12.
142. Linnan J.C. Subsidiarity, Collegiality, Catholic Diversity, and Their Relevance to Apostolic Visitations. *The Jurist*, Vol. 49, 1989, p. 403.
143. Liu Wei. Les méthodes d'interprétation dynamique de la Convention européenne des Droits de l'Homme utilisées par la Cour européenne des Droits de l'Homme. *Thèse, Université de Strasbourg*, 2000.
144. Lord Lester of Herne Hill. Universality versus Subsidiarity: A Reply. *European Human Rights Law Review*, 1998.
145. Lord Mackay of Clashfern. The margin of appreciation and the need for balance. In: Mahoney P., Matscher F., Petzold H., Wildhaber L. (eds), *Protecting Human Rights: The European Perspective. Studies in Memory of Rolv Ryssdal*. Cologne: Carl Heymanns, 2000, pp. 837-843.

146. Mahoney P. Judicial activism and judicial self-restraint in the European Court of Human Rights: two sides of the same coin. *Human Rights Law Journal*, 1990, no. 1-2, pp. 57-88.
147. Mahoney P. Marvellous Richness of Diversity or Invidious Cultural Relativism?. *Human Rights Law Journal*, 1998.
148. Mahoney P. Universality versus subsidiarity in the Strasbourg case-law on free speech. Explaining some recent judgments. *European Human Rights Law Review*, 1997, pp. 364-379.
149. Margiotta Broglio F. Un scontro tra libertà: la sentenza *Otto-Preminger-Institut* della Corte europea. *Rivista di diritto internazionale*, 1995, pp. 368-378.
150. Mehdi R. Le droit communautaire et les pouvoirs du juge national d'urgence. *Revue trimestrielle de droit européen*, 1996, p. 77.
151. Melchior M. La notion de compétence de pleine juridiction en matière civile dans la jurisprudence de la Cour européenne des Droits de l'Homme. In: *Mélanges offerts à Jacques Velu*, Vol. 3. Bruxelles: Bruylant, 1992, p. 1327.
152. Milanovic M. Legitimizing Blasphemy Laws Through the Backdoor: The European Court's Judgment in *E.S. v. Austria*. *EJIL (European Journal of International Law): Talk!*, 29.10.2018. Pieejams: <https://www.ejiltalk.org/legitimizing-blasphemy-laws-through-the-backdoor-the-european-courts-judgment-in-e-s-v-austria/>
153. Mowbray A. An Examination of the European Court of Human Rights' Approach to Overruling Its Previous Cases. *Human Rights Law Review*, Vol. 9, 2009, p. 179.
154. Mowbray A. The Creativity of the European Court of Human Rights. *Human Rights Law Review*, Vol. 5, 2005, p. 57, p. 61, 69-71.
155. Nicol D. Original Intent and the European Convention on Human Rights. *Public Law*, 2005, p. 152, p. 156.

156. Petzold H. The Convention and the Principle of Subsidiarity. In: Macdonald R.St.J., Matscher F., Petzold H. (ed.), *The European System for the Protection of Human Rights*. Martinus Nijhoff Publishers, 1993, p. 41. ISBN 0792324315.
157. Picod F. Les mesures provisoires ordonnées par la juridiction communautaire. *Journal des Tribunaux : droit européen*, 1995, Vol. 3, no. 20, p. 121-129.
158. Platzgrummer W. Herabwürdigung religiöser Lehren, Meinungsfreiheit und Freiheit der Kunst. *Juristische Blätter*, 1995, S. 137-142.
159. Prebensen S.C. Importance of the National Courts' Having Duly Considered the Convention Matter. *Human Rights Law Journal*, Vol. 36, no. 7-12, 2016, p. 367.
160. Prechal S. Community Law in National Courts: the Lessons from *Van Schijndel*. *Common Market Law Review*, Vol. 35, no. 3, June 1998, pp. 681-706.
161. Redish M.H., Arnould M.B. Judicial Review, Constitutional Interpretation, and the Democratic Dilemma: Proposing a "Controlled Activism" Alternative. *Florida Law Review*, Vol. 64, no. 6, 2012, pp. 1485-1537.
162. Richerme-Bally F. Les mesures provisoires ou conservatoires selon la Cour de justice des communautés européennes. *Juris-Classeur – Procédures*, Vol. 5, no. 10, Paris: Juris-Classeur, 1999, nos. 1260-3902, pp. 6-9.
163. Rideau J. Compétences et subsidiarité dans l'Union européenne et les Communautés européennes. *Revue d'affaires publiques (A.E.A.P.)*, 1992, Vol. 15, p. 615.
164. Rigaux A. et Simon D., Note. *Europe*, février 1996, no. 57.
165. Rigaux F. La liberté d'expression et ses limites. *Revue trimestrielle des droits de l'homme*, 1995, pp. 401-415.
166. Ritleng D. Le renvoi préjudiciel communautaire, modèle pour une réforme du système de protection de la CEDH?. *L'Europe des libertés: revue d'actualité juridique*. 2002, 3ème année, n° 7, pp. 3-7.

167. Rozakis C. The European Commission of Human Rights: Structure, Operation, and Jurisdiction. *International Justice*, Vol. 25. Thessaloniki: Institute of Public International Law, 1999, p. 361.
168. Rozakis C. The European Judge as Comparativist. *Tulane Law Review*, Vol. 80, 2005, p. 257, pp. 260-261.
169. Rozakis C. Through the Looking-Glass: And Insider's View of the Margin of Appreciation. In: *La conscience des droits. Mélanges en l'honneur de Jean-Paul Costa*. Paris: Dalloz, 2011, p. 527-537.
170. Rudevskis J. A Shining Example of an Unsuccessful State-Building: the Case of Latvia. In: *Tretja od suhih krav: razprave o razlogih za razsulo*. B.M. Zupančič (ed.), Domžale: Samozaložba Antun Komat, 2012, pp. 293-306. ISBN 9789619339503.
171. Rudevskis J. Droit de la famille et des mineurs dans les systèmes juridiques contemporains: droit islamique. In: Perlingieri P., Chiappetta G. (ed.), *Questioni di diritto delle famiglie e dei minori*. Napoli: Edizioni Scientifiche Italiane, 2017, pp. 157-225. ISBN 8849532687.
172. Rudevskis J. L'application du principe de subsidiarité par les Cours européennes de Luxembourg et de Strasbourg: une comparaison générale. *Baltic Yearbook of International Law*, 2004. pp. 129-166.
173. Rudevskis J. Réflexions sur la subsidiarité, l'étatisme et la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme. In: Berg L. *et al.* (eds.), *Cohérence et impact de la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme: liber amicorum Vincent Berger*. Oosterwijk: Wolf Legal Publishers, 2013, pp. 349-367. ISBN 978-9058509963
174. Rudevskis J. Subsidiarity in Parliament, or how to implement the European Convention on Human Rights at the legislative level. In: Rozenfelds J. *et al.* (eds.), *The quality of legal acts and its importance in contemporary legal space: International scientific*

- conference, 4-5 October 2012. Riga: University of Latvia Press, 2012, pp. 396-404, ISBN 978-9984-45-564-8.
175. Rudevskis J. The Idea of Linear Progress in Modern Legal Reasoning: Example of the European Court of Human Rights. In: Jurisprudence and Culture: Past Lessons and Future Challenges. The 5th International Scientific Conference of the University of Latvia Dedicated to the 95th Anniversary of the Faculty of Law of the University of Latvia (10-11 November 2014). Riga: University of Latvia Press, 2014, pp. 134-141. ISBN 978-9984-45-892-2.
176. Santer J. Introduction. In: Subsidiarité: défi du changement (Actes du colloque Jacques Delors). Maastricht: EIPA, 1991, p. 32.
177. Scalia A. Originalism: The Lesser Evil. University of Cincinnati Law Review, Vol. 57, 1988-1989, p. 849.
178. Shelton D. Subsidiarity, democracy and human rights. In: Gomien D. (ed.), Broadening the Frontiers of Human Rights. Essays in Honour of Asbjørn Eide. Oslo: Scandinavian University Press, 1993, p. 44. ISBN 8200410978.
179. Sicilianos L.-A. L'élargissement de la compétence consultative de la Cour européenne des droits de l'homme – A propos du Protocole n° 16 à la Convention européenne des droits de l'homme. Revue trimestrielle des droits de l'homme, 2014, pp. 9-29.
180. Smet S. *E.S. v. Austria*: Freedom of Expression versus Religious Feelings. Strasbourg Observers, 7.11.2018. Pieejams: <https://strasbourgobservers.com/2018/11/07/e-s-v-austria-freedom-of-expression-versus-religious-feelings-the-sequel/>.
181. Solum L. Semantic Originalism. Illinois Public Law Research Paper no. 07-24, p. 100. Pieejams: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1120244.
182. Spielmann D. Allowing the Right Margin: The European Court of Human Rights and the National Margin of Appreciation Doctrine: Waiver or Subsidiarity of European Review?. Cambridge Yearbook of European Legal Studies, Vol. 14, 2011-2012, pp. 390-392.

183. Strozzi G. Le principe de subsidiarité dans la perspective de l'intégration européenne: une énigme et beaucoup d'attentes. *Revue trimestrielle de droit européen*, Vol. 30, no. 3, 1994, p. 375.
184. Sudre F. A propos du dynamisme interprétatif de la Cour européenne des droits de l'homme. *Semaine juridique*, 2001, no. 28, pp. 1365-1368.
185. Sudre F. Existe-t-il un ordre public européen? In: Tavernier P. (sous la dir.), *Quelle Europe pour les Droits de l'Homme? La Cour de Strasbourg et la réalisation d'une "union plus étroite"*. Bruxelles: Bruylant, 1996, p. 39. ISBN 280270737X.
186. Sudre F. L'Europe des Droits de l'Homme. *L'Europe et le Droit*, no. 14, 1991, p. 105.
187. Tavernier P., Grewe C., Fabri R. *Convention européenne des Droits de l'Homme: Interprétation et application par les organes de Strasbourg et par les organes nationaux*. Juris-Classeur – Droit international, fasc. 155-E, no. 19, 1992.
188. Tridimas T. The Court of Justice and Judicial Activism. *European Law Review*, June 1996, pp. 199-210.
189. Tulkens F., Donnay L. L'usage de la marge d'appréciation par la Cour européenne des droits de l'homme. Paravent juridique superflu ou mécanisme indispensable par nature?. *Revue de science criminelle et de droit pénal comparé*, 2006, p. 3.
190. Utz A. The Principle of Subsidiarity and Contemporary Natural Law. *Natural Law Forum*, Vol. 3, 1958, p. 177.
191. Varju M. Transition as a Concept of European Human Rights Law. *European Human Rights Law Review*, 2009, p. 170, p. 172.
192. Venkatraman A. Religious Basis for Islamic Terrorism: The Quran and Its Interpretations. *Studies in Conflict & Terrorism*, Vol. 30, 2007, no. 3, pp. 229-248.
193. Vetrovsky J. Determining the Content of the European Consensus Concept. In: Kapotas P., Tsevelekos V. (eds.) *Building Consensus on European Consensus*. Cambridge: Cambridge University Press, 2019, pp. 120-140. ISBN 978-1108473323

194. Villiger M. The principle of subsidiarity in the European Convention on Human Rights. In: Kohen M.G. (ed.), *Promoting justice, human rights and conflict resolution through international law: Liber amicorum Lucius Caflisch*. Leiden: Martinus Nijhoff, 2007, pp. 623-637. ISBN 9004153837.
195. Wachsmann P. La religion contre la liberté d'expression: sur un arrêt regrettable de la Cour européenne des droits de l'homme. Arrêt *Otto-Preminger-Institut*. *Revue universelle des droits de l'homme*, 1994, pp. 441-449.
196. Waldron J. The Core of the Case Against Judicial Review. *Yale Law Journal*, Vol. 115, 2006, p. 1346.
197. Wildhaber L. European Court of Human Rights. *Canadian Yearbook of International Law*, Vol. 40, 2002, p. 310.
198. Wildhaber L. La place et l'avenir de la Convention européenne des droits de l'homme. *Bulletin des droits de l'homme*, Luxembourg: Institut luxembourgeois des droits de l'homme, no. 11/12, 2005, p. 51.
199. Ziemele I. International Courts and *Ultra Vires* Acts. In: *Liber Amicorum Luzius Wildhaber. Human Rights – Strasbourg Views*: N. P. Engel Publisher, 2007, pp. 537-556. ISBN 3883571385.
200. Zupančič B.M., Rudevskis J. Preface. In: Hammer L., Emmert F. (ed.), *The European Convention of Human Rights and Fundamental Freedoms in Central and Eastern Europe*. The Hague: Eleven International Publishing, 2012, pp. 7-14. ISBN 978-9490947064
201. Zwaak L. The procedure before the European Court of Human Rights. In: Van Dijk P. et al. (ed.), *Theory and practice of the European Court of Human Rights*. 4th ed. Antwerpen/Oxford: Intersentia, 2006, p. 138. ISBN 9050955460.

3. Enciklopēdijas, rokasgrāmatas un vārdnīcas

202. Švarcbachs R., Bištēviņš E. Latīņu-latvju vārdnīca. Rīga: Valters un Rapa, 1928.
203. Cornu G. (sous la dir.), Vocabulaire juridique. Paris: P.U.F., 2004. ISBN 978-2-13-079910-8.
204. Rechtswörterbuch. 14. Auflage. Creifelds C. (begründet von), Kauffmann H., Weber K. (herausgegeben von). 14. neubearbeitete Aufl. München: C.H. Beck, 1997. ISBN 3-406-42429-5
205. Martin E.A., Law J. Oxford Dictionary of Law (9th ed.). Oxford: Oxford University Press, 2018. ISBN 978-0-19-880252-5.
206. Петрученко О. Латинско-русский словарь. Издание 9-е, исправленное. Москва: Издание Товарищества „В.В. Думновъ, Наслѣдники Бр. Салаевыхъ“, 1914.

Normatīvie akti

1. Starptautiskie un Eiropas Savienības normatīvie tiesību akti

1. 1966.gada 16.decembra ANO Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām: LR starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 2003. 23.aprīlis, nr. 61. Pieejams arī šeit: <http://www.ohchr.org/FR/ProfessionalInterest/Pages/CCPR.aspx>.
2. ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām fakultatīvais protokols: LR starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 1994. 10.maijs, nr. 55. Pieejams arī šeit: <http://www.ohchr.org/FR/ProfessionalInterest/Pages/OPCCPR1.aspx>.
3. Vīnes konvencija par starptautisko līgumu tiesībām. Parakstīta Vīnē 23.05.1969. Latvijas Vēstnesis, 2003. 3.aprīlis, nr. 52.
4. Eiropas Padomes Statūti: LR starptautiskais līgums. Latvijas Vēstnesis, 1995. 14. februāris, nr. 23.

5. Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija, Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas Protokols, Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas Ceturtais protokols, Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas Septītais protokols. Latvijas Vēstnesis, 1997.13.jūnijs, nr. 143.
ECT lietotais ECtK tulkojums latviešu valodā pieejams:
https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_LAV.pdf.
6. ECtK Trīspadsmitais protokols. Parakstīts Viļņā 03.05.2002. Latviešu valodā sk. šeit:
https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_LAV.pdf
7. Protocol No. 15 Amending the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Strasbourg, 24 June 2013. Protokola teksts un to parakstījušo un ratificējušo valstu saraksts ir pieejams Eiropas Padomes Līgumu biroja mājas lapā:
<https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/213>.
8. Līgums par Eiropas Savienības darbību (konsolidētā versija 2016). OV C 202, 07.06.2016., 1.-390.lpp.
9. Treaty on European Union (consolidated version). OJ, C 326, 26.10.2012, pp. 13–390.
10. Treaty of Amsterdam amending the Treaty of European Union, the Treaties establishing the European Communities and Related Acts. Parakstīts Amsterdamā 02.10.1997. OJ C 340, 10.11.1997, p. 1-144.
11. Eiropas Ekonomiskās kopienas (EEK) dibināšanas līgums un Eiropas Atomenerģijas kopienas (EURATOM) dibināšanas līgums (Romas līgumi). Parakstīti Romā 27.03.1957.
Pieejami: www.europa.eu
12. Eiropas Ogļu un tērauda kopienas (EOTK) dibināšanas līgums. Parakstīts Parīzē 18.04.1951. Līguma darbība beigusies no 23.07.2002. Publicēts:
ELI:<http://data.europa.eu/eli/treaty/ceca/sign>
13. Treaty establishing the European Community (consolidated version) – Protocols annexed to the Treaty establishing the European Community – Protocol (No 30) on the application of the principles of subsidiarity and proportionality (1997). JO C 321 E, 29.12.2006, p. 308-311.

14. Eiropas Savienības Konstitūcijas projekta teksts. Pieejams: <http://www.europa.eu.int/eur-lex/lex/en/treaties/dat/12004V/htm/12004V.html>.
15. Treaty establishing a Constitution for Europe (not ratified) – 2. Protocol on the application of the principles of subsidiarity and proportionality. Parakstīts Romā 29.10.2004. Nav ratificēts, nav stājies spēkā. OJ C 310, 16.12.2004., pp. 1- 401.
16. Eiropas Savienības tiesas 2012. gada 25. septembra reglaments, OV L 265, 29.9.2012., kurā grozījumi ir izdarīti 2013. gada 18. jūnijā, OV L 173, 26.6.2013., 65. lpp., un 2016. gada 19. jūlijā, OV L 217, 12.8.2016., 69. lpp. Pieejams: https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/rp_lv.pdf.
17. Islāma Konferences Organizācijas [*Organisation of the Islamic Conference*, šobrīd pārdēvēta par Islāma Sadarbības Organizāciju – *Organisation of Islamic Cooperation* jeb *OIC*] 1990. gada 5. augusta Kairas Deklarācija par cilvēktiesībām islāmā. Pieejama: <http://hrlibrary.umn.edu/instree/cairodeclaration.html>.
18. African Charter on Human and Peoples' Rights. Parakstīta Nairobi 01.06.1981. Pieejams: <http://www.achpr.org/fr/instruments/achpr>.
19. American Convention on Human Rights. Parakstīta Sanhosē 22.11.1969. Pieejama: http://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights.htm.

2. Latvijas Republikas normatīvie tiesību akti

20. Latvijas Republikas Satversme: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1993. 1.jūlijs, nr. 43.
21. Kriminālprocesa likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2005. 11.maijs, nr. 74.
22. Administratīvā procesa likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2001. 14.novembris, nr. 164.
23. Grozījumi Satversmes tiesas likumā: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2000. 20.decembris, nr. 460/464.
24. Civilprocesa likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 3.novembris, nr. 326/330.
25. Satversmes tiesas likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1996. 14.jūnijs, nr. 103.

26. Civillikums: LR likums. Ziņotājs, 1993. 4. janvāris, nr. 1.

3. Citu valstu normatīvie tiesību akti

27. Ustawa z dnia 17 czerwca 2004 o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki. Pieejams: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20041791843>.
28. Šveices 1999. gada 18. aprīļa Federālā konstitūcija; Ženēvas kantona 2012. gada 14. oktobra konstitūcija; Neišāteles kantona 2000. gada 24. septembra konstitūcija. Pieejamas: <https://www.admin.ch/opc/fr/classified-compilation/13.html>.
29. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. Pieejama: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19970780483>.
30. Федеральный конституционный закон от 21.07.1994 №. 1-ФКЗ "О Конституционном Суде Российской Федерации" (ред. от 14.12.2015). Pieejams: <http://pravo.gov.ru/ipsdata/?docbody=&prevDoc=102142581&backlink=1&&nd=102031436>
31. Ústava České republiky ze dne 16. prosince 1992; ústavní zákon č. 1/1993 Sb. ve znění ústavního zákona č. 347/1997 Sb., 300/2000 Sb., 448/2001 Sb., 395/2001 Sb., 515/2002 Sb., 319/2009 Sb., 71/2012 Sb. a 98/2013 Sb. Pieejama: <http://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html>.
32. Turcijas 1982. gada 7. novembra konstitūcija (pašreizējā redakcijā). Pieejama: https://global.tbmm.gov.tr/docs/constitution_en.pdf.
33. Constitución Española, 1978. Publicado en BOE núm. 311 de 29 de Diciembre de 1978. Pieejama: http://noticias.juridicas.com/base_datos/Admin/constitucion.html.

34. Francijas 1958. gada 4. oktobra konstitūcija. Pieejama: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/le-bloc-de-constitutionnalite/texte-integral-de-la-constitution-du-4-octobre-1958-en-vigueur>.
35. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23. Mai 1949 (BGBl. S. 1), zuletzt geändert durch Artikel 1 des Gesetzes vom 23.12.2014 (BGBl. I S. 2438). Pieejama: <https://www.bundestag.de/grundgesetz>.

Citi dokumenti

1. Oficiālie ziņojumi un sagatavošanas darbu dokumenti

36. Draft Articles on Diplomatic Protection, Article 1. Text adopted by the International Law Commission at its 58th session, in 2006, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission's report covering the work of that session (A/61/10). Pieejams: http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_8_2006.pdf
37. Protocol No. 14 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, amending the control system of the Convention. *Explanatory Report*. Pieejams: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Reports/Html/194.htm>.
38. Recueil des travaux préparatoires de la Convention Européenne des Droits de l'Homme. La Haye: Martinus Nijhoff, 1975-1985, Vol. I-VIII.
39. Recueil des travaux préparatoires de la Convention Européenne des Droits de l'Homme. La Haye: Conseil de l'Europe, 1977, Vol. II, III.
40. 1ère Session de l'Assemblée consultative, 18e séance, 8 septembre 1949. Recueil des travaux préparatoires de la Convention Européenne des Droits de l'Homme. La Haye: Martinus Nijhoff, 1975, Vol. II.

41. ECtK 17. panta sagatavošanas darbu dokuments DH(57)4 (23.04.1957). Pieejams: [https://www.echr.coe.int/LibraryDocs/travaux/ECHRTravaux-ART17-DH\(57\)4-BIL1675501.pdf](https://www.echr.coe.int/LibraryDocs/travaux/ECHRTravaux-ART17-DH(57)4-BIL1675501.pdf).

2. Rezolūcijas un rekomendācijas

42. General Assembly Resolution 217A, 10 December 1948. Pieejams: <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>. Latviešu tulkojums pieejams Tiesībsarga biroja mājas lapā: <http://www.tiesibsargs.lv/lv/pages/tiesibu-akti/ano-dokumenti/ano-vispareja-cilvektiesibu-deklaracija>.
43. Final Resolution CM/RESDH(2015)154 of the Committee of Ministers. Pieejams: <https://rm.coe.int/168059ddb0>.
44. Resolution 1743 (2010) and Recommendation 1927 (2010) of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe on Islam, Islamism and Islamophobia in Europe. Pieejamas: <http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17880&lang=en> un <http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-DocDetails-EN.asp?FileID=17881&lang=EN>.
45. Final Resolution CM/ResDH(2009)89 of the Committee of Ministers. Pieejams: https://rm.coe.int/16805d06c3#_Toc241570205.
46. Institutional and Functional Arrangements for the Protection of Human Rights at National and European Level. Resolution No 1, adopted at the European Ministerial Conference on Human Rights, Rome, 3–4 November 2000. <http://www.esteri.it/mae2000/archivi/documenti/do041100e.htm>

3. Runas, intervijas un raksti

47. Vikmanis Ģ. Idejas, kas apdraud Eiropu. Saruna ar Francijā strādājošo latviešu juristu Juri Rudevski. Latvijas Avīze, 2017.gada 23. aprīlis. Pieejams: <http://www.la.lv/idejas-kas-apdraud-eiropu>.
48. Asthana A., Mason R. UK must leave European convention on human rights, says Theresa May. The Guardian, 25.04.2016. Pieejams: <https://www.theguardian.com/politics/2016/apr/25/uk-must-leave-european-convention-on-human-rights-theresa-may-eu-referendum>.
49. Becket Fund for Religious Liberty Issues Brief 'Defamation of Religions' (July 2008). Pieejams: <https://web.archive.org/web/20090206220325/http://www.becketfund.org/files/73099.pdf>.
50. Cassia P. Le Conseil Constitutionnel et la procédure d'avis devant la Cour de Strasbourg, 9 janvier 2018. Pieejams: <https://blogs.mediapart.fr/paul-cassia/blog/080118/le-conseil-constitutionnel-et-la-procedure-d-avis-devant-la-cour-de-strasbourg>.
51. Churchill W. "The Sinews of Peace ('Iron Curtain Speech')", 5 March 1946. Pieejama: <https://winstonchurchill.org/resources/speeches/1946-1963-elder-statesman/the-sinews-of-peace/>.
52. Costa J.-P. Un dialogue renforcé entre la Cour et les parlements nationaux. Les Annonces de la Seine, 10.05.2010, no. 23, pp. 2-4.
53. Intervija ar B.M. Zupančiču. Citēts no: Dzehtsiarou K. European Consensus and the Evolutive Interpretation the European Convention on Human Rights. German Law Journal, Vol. 12, 2011, pp.1730, 1738.
54. Lord Hoffmann. Judicial Studies Board Annual Lecture "The Universality of Human Rights". 19 March 2009. Pieejams: <http://www.brandeis.edu/ethics/pdfs/internationaljustice/bijj/BIIJ2013/hoffmann.pdf>.

55. Jočienė D. The subsidiary character of the Convention system - with reference to L. case v. Lithuania, no. 27527/03. Priekšlasījums starptautiskajā konferencē “Nacionālo Augstāko tiesu loma cilvēktiesību aizsardzībā”, Rīgā, 2012.g. 2. maijā. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/par-augstako-tiesu/informativie-materiali/konferences/nacionalo-augstako-tiesu-loma-cilvektiesibu-aizsardziba/>.
56. Puppink G. Critique radicale de l’islam: la CEDH défend (enfin) la liberté d’expression. Valeurs Actuelles, 24 décembre 2019. Pieejams: <https://www.valeursactuelles.com/clubvaleurs/societe/critique-radical-de-lislam-la-cedh-defend-enfin-la-liberte-dexpression-114279>.
57. Riley A. On How and Why Intellectuals Deceive Themselves: A Paul Hollander Retrospective. *Society*, Vol. 54, Iss. 6, 2017, pp. 564-572.
58. Samson E. Criminalizing Criticism of Islam. The Wall Street Journal, 10 September 2008. Pieejams: <http://web.archive.org/web/20090206220325/http://www.becketfund.org/files/73099.pdf>.
59. Scalia A. A Theory of Constitution Interpretation. Speech at the Catholic University of America, 18 October 1996.
60. Pieejams: <http://www.proconservative.net/PCVol5Is225ScaliaTheoryConstlInterpretation.shtml>.

4. Svētā Krēsla dokumenti

61. Conseil pontifical Justice et Paix. Compendium de la doctrine sociale de l’Église. Paris: Bayard, Cerf, Fleurus-Mame, 2007.
62. Principia quae Codicis iuris canonici recognitionem dirigant. *Communicationes*. Romae, 1969, no. 1.
63. Pius XI. *Quadragesimo anno* (Pija XI 1931. gada 15. maija enciklika). *Acta Apostolicae Sedis*, no. 23. Oriģināls latīņu val. publicēts *Acta Apostolicae Sedis*, no. 23. Atrodama arī pēc adrese: www.vatican.va.

64. Leo XIII. *Rerum novarum*. Acta Leonis XIII. Vaticano: [B.i.], 1892, no. 11.

65. Pilni Kanoniskā kodeksa un apustuliskās konstitūcijas teksti :

<http://www.vatican.va/archive/cdc/index.htm>.

5. Citi

66. ECT 28.03.2018. preses relīze Nr.118(2018) lietā *Evans v. the United Kingdom*, no. 18770/18.

Pieejama: https://www.echr.coe.int/Documents/Decision_Evans_v_UK.pdf

67. Letter to the Chairman of the Third Committee of the General Assembly, 23 October 2003.

United Nations Juridical Yearbook, Ch. VI. United Nations, 2003, p. 533. Pieejams:

http://legal.un.org/docs/?path=../unjuridicalyearbook/pdfs/english/by_volume/2003/chpVI.pdf&lang=EF

68. Letter to the Legal Counsel, World Health Organisation, 21 September 1987. United

Nations Juridical Yearbook, Ch. VI. United Nations, 1987, p. 174. Pieejams:

http://legal.un.org/docs/?path=../unjuridicalyearbook/pdfs/english/by_volume/1987/chpVI.pdf&lang=EF.

69. The Pilot-Judgment Procedure, Information note issued by the Registrar. Pieejams:

www.echr.coe.int/Documents/Pilot_judgment_procedure_ENG.pdf.

70. Parliamentary Assembly. Impact of the European Convention on Human Rights in States Parties: selected examples, AS/Jurs/Inf (2016) 04, 8 January 2016.

71. Report of the Wise Persons to the Committee of Ministers, 979bis meeting, 15 November 2006. Pieejams: <https://rm.coe.int/09000016805d7893>.

72. Rules of Court. 9. September 2019. Strasbourg: Registry of the Court. Pieejams:

https://www.echr.coe.int/Documents/Rules_Court_ENG.pdf?fbclid=IwAR0tjxuc_8va3pqPeiCtEojVCFWVZa4hDTet1712ybQJPsZ8Elg2MasDvqM

73. Minutes of Proceedings of the Sitting of Tuesday, 14 February 1984 (84/C 77/02). Official Journal (turpmāk – OJ) C 77, 19.03.1984, p. 22-62.

74. Note informative sur l'introduction de procédures préjudicielles par les juridictions nationales. Publicēts EST mājas lapā: <http://curia.eu.int/fr/instit/txtdocfr>.

Judikatūras prakses materiāli

1.ANO Starptautiskās tiesas spriedumi

1. ANO Starptautiskās tiesas 2007. gada 24. maija spriedums lietā: *Ahmadou Sadio Diallo (Republic of Guinea v. Democratic Republic of the Congo)*, Preliminary Objections, Judgment. I.C.J. Reports, 2007.
2. ANO Starptautiskās tiesas 1959. gada 21. marta spriedums lietā: *Interhandel (Switzerland v. USA)*, I.C.J. Reports, 1959.

2. Eiropas Cilvēktiesību tiesas un Eiropas Cilvēktiesību komisijas nolēmumi

[ECT nolēmumi sakārtoti alfabētiskā secībā]

2.1. ECT Lielās palātas spriedumi

3. *A, B and C v. Ireland* [GC], no. 25579/05, 16 December 2010.
4. *Al-Dulimi and Montana Management Inc. v. Switzerland* [GC], no. 5809/08, 21 June 2016.
5. *Ališić and Others v. Bosnia and Herzegovina, Croatia, Serbia, Slovenia and the former Yugoslav Republic of Macedonia* [GC], no. 60642/08, 16 July 2014.
6. *Aquilina v. Malta* [GC], no. 25642/94, 29 April 1999.
7. *Armani da Silva v. the United Kingdom* [GC], no. 5878/08, 30 March 2016.
8. *Avotiņš v. Latvia* [GC], no. 17502/07, 23 May 2016.
9. *Axel Springer AG v. Germany* [GC], no. 39954/08, 7 February 2012.

10. *Azinas v. Cyprus* [GC], no. 56679/00, 28 April 2004.
11. *Bayatyan v. Armenia* [GC], no. 23459/03, 7 July 2011.
12. *Baka v. Hungary* [GC], no. 20261/12, 23 June 2016.
13. *Beyeler v. Italy* [GC], no. 33202/96, 5 January 2000.
14. *Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi v. Ireland* [GC], no. 45036/98, 30 June 2005.
15. *Bouyid v. Belgium* [GC], no. 23380/09, 28 September 2015
16. *Broniowski v. Poland* [GC], no. 31443/96, 22 June 2004.
17. *Burden v. the United Kingdom* [GC], no. 13378/05, 29 April 2008.
18. *Calvelli and Ciglio v. Italy* [GC], no. 32967/96, 17 January 2002.
19. *Carson and Others v. the United Kingdom* [GC], no. 42184/05, 6 March 2010.
20. *Centro Europa 7 S.R.L. and di Stefano v. Italy* [GC], no. 38433/09, 7 June 2012.
21. *Chapman v. the United Kingdom* [GC], no. 27238/95, 18 January 2001.
22. *Christine Goodwin v. the United Kingdom* [GC], no. 28957/95, 11 July 2002.
23. *Cyprus v. Turkey (Just Satisfaction)* [GC], no. 25781/94, 12 May 2014.
24. *Couderc and Hachette Filipacchi Associés v. France* [GC], no. 40454/07, 10 November 2015.
25. *D.H. and Others v. the Czech Republic* [GC], no. 57325/00, 13 November 2007.
26. *De Souza Ribeiro v. France* [GC], no. 22689/07, 13 December 2012.
27. *De Tommaso v. Italy* [GC], no. 43395/09, 23 February 2017.
28. *Delfi AS v. Estonia* [GC], no. 64569/09, 16 June 2015.
29. *Dickson v. the United Kingdom* [GC], no. 44362/04, 4 December 2007.

30. *El-Masri v. the former Yugoslav Republic of Macedonia* [GC], no. 39630/09, 13 December 2012.
31. *Evans v. the United Kingdom* [GC], no. 6339/05, 10 April 2007.
32. *Fernández Martínez v. Spain* [GC], no. 56030/07, 12 June 2014.
33. *Fressoz and Roire v. France* [GC], no. 29183/95, 21 January 1999.
34. *G.I.E.M. S.R.L. and Others v. Italy* [GC], nos. 1828/06 and 2 others, 28 June 2018.
35. *Gäfgen v. Germany* [GC], no. 22978/05, 1 June 2010.
36. *García Ruiz v. Spain* [GC], no. 30544/96, 21 January 1999.
37. *Giuliani and Gaggio v. Italy* [GC], no. 23458/02, 24 March 2011.
38. *Hasan and Chaush v. Bulgaria* [GC], no. 30985/96, 26 October 2000.
39. *Hirsi Jamaa and Others v. Italy* [GC], no. 27765/09, 23 February 2012.
40. *Hirst v. the United Kingdom* [GC], no. 74025/01, 6 October 2005.
41. *Hutten-Czapska v. Poland* [GC], no. 35014/97, 19 June 2006.
42. *Immobiliare Saffi v. Italy* [GC], no. 22774/93, 28 July 1999.
43. *Yumak and Sadak v. Turkey* [GC], no. 10226/03, 8 July 2008.
44. *İzettin Doğan and Others* [GC], no. 62649/10, 26 April 2016.
45. *J.K. and Others v. Sweden* [GC], no. 59166/12, 23 August 2016.
46. *Jahn and Others v. Germany* [GC], no. 46720/99, 72203/01, 72552/01, 30 June 2005.
47. *Jalloh v. Germany* [GC], no. 54810/00, 11 July 2006.
48. *Karácsony and Others v. Hungary* [GC], nos. 42461/13, 44357/13, 17 May 2016.
49. *Kart v. Turkey* [GC], no. 8917/05, 3 December 2009.

50. *Khlaifia and Others v. Italy* [GC], no. 16483/12, 15 December 2016.
51. *Kleyn and others v. Netherlands* [GC], nos. 39343/98, 39651/98, 43147/98, 46664/99, 6 May 2003.
52. *Korbely v. Hungary* [GC], no. 9174/02, 19 September 2008.
53. *Kozacıoğlu v. Turkey* [GC], no. 2334/03, 19 February 2009.
54. *Kress v. France* [GC], no. 39594/98, 7 June 2001.
55. *Kurić and Others v. Slovenia* [GC], nos. 26828/06, 26 June 2012.
56. *Lambert and Others v. France* [GC], no. 46043/14, 5 June 2015.
57. *Lautsi and Others v. Italy* [GC], no. 30814/06, 18 March 2011.
58. *Leyla Şahin v. Turkey* [GC], no. 44774/98, 10 November 2005.
59. *M.S.S. v. Belgium and Greece* [GC], no. 30696/09, 21 January 2011.
60. *Maaouia v. France* [GC], no. 39652/98, 5 October 2000.
61. *Maestri v. Italy* [GC], no. 39748/98, 17 February 2004.
62. *McFarlane v. Ireland* [GC], no. 31333/06, 10 September 2010.
63. *Merabishvili v. Georgia* [GC], no. 72508/13, 28 November 2017.
64. *Micallef v. Malta* [GC], no. 17056/06, 15 October 2009.
65. *Mooren v. Germany* [GC], no. 11364/03, 9 July 2009.
66. *Nait-Liman v. Switzerland* [GC], no. 51357/07, 15 March 2018.
67. *Navalnyy v. Russia* [GC], no. 29580/12 et al., 15 November 2018.
68. *O'Halloran and Francis v. United Kingdom* [GC], nos. 15809/02 and 25624/02, June 2007.
69. *Odièvre v. France* [GC], no. 42326/98, 13 February 2003.

70. *Paksas v. Lithuania* [GC], no. 34932/04, 6 January 2011.
71. *Papachelas v. Greece* [GC], no. 31423/96, 25 March 1999.
72. *Parrillo v. Italy* [GC], no. 46470/11, 27 August 2015.
73. *Perez c. France* [GC], no 47287/99, 12 February 2004.
74. *Perinçek v. Switzerland* [GC], no. 27510/08, 15 October 2015.
75. *Proceedings under Article 46 § 4 in the case of Ilgar Mammadov v. Azerbaijan* [GC], no. 15172/13, 29 May 2019.
76. *Rekvényi v. Hungary* [GC], no. 25390/94, 20 May 1999.
77. *Roche v. the United Kingdom* [GC], no. 32555/96, 19 October 2005.
78. *Rohlena v. the Czech Republic* [GC], no. 59552/08, 27 January 2015.
79. *S.A.S. v. France* [GC], no. 43835/11, 1 July 2014.
80. *S.H. and Others v. Austria* [GC], no. 57813/00, 3 November 2011.
81. *Saadi v. Italy* [GC], no. 37201/06, 28 February 2008.
82. *Sabri Güneş v. Turkey* [GC], no. 27396/06, 29 June 2012.
83. *Sakhnovskiy v. Russia* [GC], no. 21272/03, 2 November 2010.
84. *Salduz v. Turkey* [GC], no. 36391/02, 27 November 2008.
85. *Schatschaschwili v. Germany* [GC], no. 9154/10, 15 December 2015.
86. *Scoppola v. Italy (no. 2)* [GC], no. 10249/03, 17 September 2009.
87. *Scordino v. Italy (no. 1)* [GC], no. 36813/97, 29 March 2006.
88. *Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina* [GC], nos. 27996/06, 4836/06, 22 December 2009.

89. *Sejdovic v. Italy* [GC], no. 56581/00, 1 March 2006.
90. *Selmouni v. France* [GC], no. 25803/94, 28 July 1999.
91. *Şerife Yiğit v. Turkey* [GC], no. 3976/05, 2 November 2010.
92. *Sisojeva and Others v. Latvia* [GC] (striking out), no. 60654/00, 15 January 2007.
93. *Sitaropoulos and Giakoumopoulos v. Greece* [GC], no. 42202/07, 15 May 2012.
94. *Sürmeli v. Germany* [GC], no. 75529/01, 8 June 2006.
95. *Svinarenko and Slyadnev v. Russia* [GC], nos. 32541/08, 43441/08, 17 July 2014.
96. *T. v. the United Kingdom* [GC], no. 24724/94, 16 December 1999.
97. *Tănase v. Moldova* [GC], no. 7/08, 27 April 2010.
98. *Thlimmenos v. Greece* [GC], no. 34369/97, 6 April 2000.
99. *V. v. the United Kingdom* [GC], no. 24724/94, 16 December 1999.
100. *Vallianatos and Others v. Greece* [GC], nos. 29381/09, 32684/09, 7 November 2013.
101. *Varnava and Others v. Turkey* [GC], nos. 16064/90, 16065/90, 16066/90, 16068/90, 16069/90, 16070/90, 16071/90, 16072/90 and 16073/90, 18 September 2009.
102. *Vasiliauskas v. Lithuania* [GC], no. 35343/05, 20 October 2015.
103. *Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) v. Switzerland (no. 2)* [GC], no. 32772/02, 30 June 2009.
104. *Vo v. France* [GC], no. 53924/00, 8 July 2004.
105. *Von Hannover v. Germany (no. 2)* [GC], nos. 40660/08, 60641/08, 7 February 2012.
106. *Waite and Kennedy v. Germany* [GC], no. 26083/94, 18 February 1999.
107. *Wille v. Liechtenstein* [GC], no. 28396/95, 28 October 1999.

108. *Ždanoka v. Latvia* [GC], no. 58278/00, 16 March 2006.

2.2. ECT Lielās palātas lēmumi

109. *Demopoulos and Others v. Turkey* (dec.) [GC], nos. 46113/99, 3843/02, 13751/02, 13466/03, 10200/04, 14163/04, 19993/04 and 21819/04, 1 March 2010.
110. *Mifsud v. France* (dec.) [GC], no. 57220/00, 11 September 2002.
111. *Sargsyan v. Azerbaijan* (dec.) [GC], no. 40167/06, 14 December 2011.
112. *Stec and Others v. the United Kingdom* [GC] (dec.), nos. 65731/01, 65900/01, 6 July 2005.

2.3. ECT palātu spriedumi

113. *A. and B. v. Croatia*, no. 7144/15, 20 June 2019.
114. *3A.CZ s.r.o. v. Czech Republic*, no. 21835/06, 10 February 2011.
115. *Abu Zubaydah v. Lithuania*, no. 46454/11, 31 May 2018.
116. *Ādamsons v. Latvia*, no. 3669/03, 24 June 2008.
117. *Adzhigovich v. Russia*, no. 23202/05, 8 October 2009.
118. *Ahmet Sadik v. Greece*, 15 November 1996, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-V.
119. *Airey v. Ireland*, 9 October 1979, Series A no. 32.
120. *Akdivar and others v. Turkey*, 16 September 1996, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-IV.
121. *Aksoy v. Turkey*, 18 December 1996, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-VI.
122. *Alekseyev v. Russia*, no. 4916/07 et al., 21 October 2010.
123. *Aliiev v. Georgia*, no. 522/04, 13 January 2009.
124. *Allenet de Ribemont v. France* (interpretation), 7 August 1996, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-III.
125. *Althoff and Others v. Germany*, no. 5631/05, 8 December 2011.
126. *Amann v. Switzerland*, no. 27798/95, 16 February 2000.

127. *Ananyev and Others v. Russia*, nos. 42525/07, 60800/08, 10 January 2012.
128. *Ankerl v. Switzerland*, 23 October 1996, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-V.
129. *Annen v. Germany (No. 5)*, 70693/11, 20 September 2018.
130. *Aslakhanova and Others v. Russia*, nos. 2944/06 et al., 18 December 2012.
131. *Association Les Témoins de Jéhovah v. France* (dec.), no. 8916/05, 21 September 2010.
132. *Athanasios Makris v. Greece*, no. 55135/10, 9 March 2017.
133. *Baghli v. France*, no. 34374/97, 30 November 1999.
134. *Bahaddar v. Netherlands*, 19 February 1998, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-I.
135. *Bayev and Others v. Russia*, no. 67667/09, 44092/12, 56717/12, 20 June 2017.
136. *Baratta v. Italy*, no. 28263/09, 13 October 2015.
137. *Barry v. Ireland*, no. 18273/04, 15 December 2005.
138. *Baumann v. France*, no. 33592/96, 22 May 2001.
139. *Bazjaks v. Latvia*, no. 71572/01, 19 October 2010.
140. *Beaumartin v. France*, 24 November 1994, Series A no. 296-B.
141. *Beizaras and Levickas v. Lithuania*, no. 41288/15, 14 January 2020.
142. *Belaousof and Others v. Greece*, no. 66296/01, 27 May 2004.
143. *Belcacemi and Oussar v. Belgium*, no. 37798/13, 11 July 2017.
144. “*Belgian linguistic case*” (*Merits*), 23 July 1968, Chapter I-B, Series A no. 6.
145. *Belkacem v. Belgium* (dec.), no. 34367/14, 27 June 2017.
146. *Bellet v. France*, 4 December 1995, Series A no. 333-B.
147. *Biržietis v. Lithuania*, no. 49304/09, 14 June 2016.
148. *Borgers v. Belgium*, 30 October 1991, Series A no. 214-B.
149. *Bouilly v. France*, no. 38952/97, 7 December 1999.
150. *Broca and Texier-Micault v. France*, nos. 27928/02 and 31694/02, 21 October 2003.

151. *Brožicek v. Italy*, no. 10964/84, 19 December 1989, Series A no. 167.
152. *Brualla Gómez de la Torre v. Spain*, 19 December 1997, *Reports of Judgments and Decisions* 1997-VIII.
153. *Buckley v. the United Kingdom*, 25 September 1996, *Reports of judgments and decisions* 1996-IV.
154. *Bulut v. Austria*, 22 February 1996, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-II.
155. *Butel v. France*, no. 49544/99, 12 November 2002.
156. *C.G.I.L. and Cofferati v. Italy*, no. 46967/07, 24 February 2009.
157. *Cadène v. France*, no. 12039/08, 8 March 2012.
158. *Cardot v. France*, 19 March 1991, Series A no. 200.
159. *Casado Coca v. Spain*, 24 February 1994, Series A no. 285-A.
160. *Cassar v. Malta*, no. 50570/13, 30 January 2018.
161. *Castells v. Spain*, 23 April 1992, Series A no. 236.
162. *Cebotari v. Moldova*, no. 35615/06, 13 November 2007.
163. *Charzyński v. Poland*, no. 15212/03, 1 March 2005.
164. *Chevrol v. France*, no 49636/99, 13 February 2003.
165. *Chiragov and Others v. Armenia*, no. 13216/05, 14 December 2011.
166. *Christian Democratic People's Party v. Moldova*, no. 28793/02, 14 February 2006.
167. *Ciupercescu v. Romania*, no. 35555/03, 15 June 2010.
168. *Cordova v. Italy (no. 1)*, no. 40877/98, 30 January 2003, *un (no. 2)*, no. 45649/99, 30 January 2003.
169. *Ćosić v. Croatia*, no. 28261/06, 15 January 2009.
170. *Cumpănă and Mazăre v. Romania*, no. 33348/96, 17 December 2004.
171. *Čistiakov c. Latvia*, no. 67275/01, 8 February 2007.
172. *Čonka v. Belgium*, no. 51564/99, 5 February 2002.
173. *Dadouch v. Malta*, no. 38816/07, 20 July 2010.

174. *Dayanan v. Turkey*, no. 7377/03, 13 October 2009.
175. *Dakir v. Belgium*, no. 4619/12, 11 July 2017.
176. *Dalia v. France*, 19 February 1998, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-I.
177. *Davydov and Others v. Ukraine*, nos. 17674/02, 39081/02, 1 July 2010.
178. *De Becker v. Belgium*, no. 214/56, Commission decision of 9 June 1958, nepublicēts.
179. *De Wilde, Ooms and Versyp v. Belgium (Merits)*, 18 June 1971, Series A no. 12.
180. *Delcourt v. Belgium*, 17 January 1970, Series A no. 11.
181. *Dhahbi v. Italy*, no. 17120/09, 8 April 2014.
182. *Dimitrov and Hamanov v. Bulgaria*, nos. 48059/06, 2708/09, 10 May 2011.
183. *Dink v. Turkey*, nos. 2668/07, 6102/08, 30079/08, 7072/09 and 7124/09, 14 September 2010.
184. *Dogru v. France*, no. 27058/05, 4 December 2008.
185. *Donati v. Italy*, no. 63242/00, 15 July 2005.
186. *Doran v. Ireland*, no. 50389/99, 31 July 2003.
187. *Dudgeon v. the United Kingdom*, 22 October 1981, Series A no. 45.
188. *Dukmedjian v. France*, no. 60495/00, 31 January 2006.
189. *E.S. v. Austria*, no. 38450/12, 25 October 2018.
190. *Eberhard and M. v. Slovenia*, nos. 8673/05 and 9733/05, 1 December 2009.
191. *Ebrahimian v. France*, no. 64846/11, 26 November 2015.
192. *Egeland and Hanseid v. Norway*, no. 34438/04, 16 April 2009.
193. *Egill Einarsson v. Iceland*, no. 31221/15, 17 July 2018.
194. *Egmez v. Cyprus*, no. 30873/96, 21 December 2000.
195. *Ekbatani v. Sweden*, 26 May 1988, Series A no. 134.
196. *Elberte v. Latvia*, no. 61243/08, 13 January 2015.
197. *Emonet v. Switzerland*, no. 39051/03, 13 December 2007.
198. *Enerji Yapı-Yol Sen v. Turkey*, no. 68959/01, 21 April 2009.

199. *Enukidze and Girgvliani v. Georgia*, no. 25091/07, 26 April 2011.
200. *Erményi v. Hungary*, no. 22254/14, 22 November 2016.
201. *Exel v. the Czech Republic*, no. 48962/99, 28 September 2004.
202. *F. v. Switzerland*, 18 December 1987, Series A no. 128.
203. *Fáber v. Hungary*, no. 40721/08, 24 July 2012.
204. *Féret v. Belgium*, no. 15615/07, 16 July 2009.
205. *Ferreira Alves v. Portugal (no. 6)*, no. 46436/06 and 55676/08, 13 April 2010.
206. *Financial Times Ltd and Others v. the United Kingdom*, no. 821/03, 15 December 2009.
207. *Finger v. Bulgaria*, no. 37346/05, 10 May 2011.
208. *Finogenov and Others v. Russia*, nos. 18299/03, 27311/03, 20 December 2011.
209. *Fratanoló v. Hungary*, no. 29459/10, 3 November 2011.
210. *Fretté v. France*, no. 36515/97, 26 February 2002.
211. *Gaglione and Others v. Italy*, nos. 45867/07 et al., 21 December 2010.
212. *Gebremedhin [Gaberamadhien] v. France*, no. 25389/05, 26 April 2007.
213. *Gennadiy Naumenko v. Ukraine*, no. 42023/98, 10 February 2004.
214. *Georgel and Georgeta Stoicescu v. Romania*, no. 9718/03, 26 July 2011.
215. *Georgia v. Russia (no. 1) (Merits)*, no. 13255/07, 3 July 2014.
216. *Giniewski v. France*, no. 64016/00, 31 January 2006.
217. *Giuseppe Tripodi v. Italy*, no. 40946/98, 25 January 2000.
218. *Golder v. the United Kingdom*, 21 February 1975, Series A no. 18.
219. *Goodwin v. the United Kingdom*, 27 March 1996, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-II.
220. *Görgülü v. Germany*, no. 74969/01, 26 February 2004.
221. *Greens and M.T. v. the United Kingdom*, nos. 60041/08, 60054/08, 23 November 2010.
222. *Grzinčič v. Slovenia*, no. 26867/02, 3 May 2007.
223. *Gündüz v. Turkey*, no. 35071/97, 4 December 2003.

224. *Gusinskiy v. Russia*, no. 70276/01, 19 May 2004.
225. *Håkansson and Sturesson v. Sweden*, 21 February 1990, Series A no. 171-A.
226. *Hamidović v. Bosnia and Herzegovina*, no. 57792/15, 5 December 2017.
227. *Handyside v. United Kingdom*, 7 December 1976, Series A no. 24.
228. *Hartman v. the Czech Republic*, no. 53341/99, 10 July 2003.
229. *Hasan Tunç and Others v. Turkey*, no.19074/05, 31 January 2017.
230. *Helle v. Finland*, 19 December 1997, *Reports of Judgments and Decisions* 1997-VIII.
231. *Hentrich v. France (interpretation)*, 3 July 1997, *Reports of Judgments and Decisions* 1997-IV.
232. *Hertel v. Switzerland*, 25 August 1998, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-VI.
233. *Higgins and others v. France*, 19 February 1998, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-I.
234. *Hoffer and Annen v. Germany*, nos. 397/07 and 2322/07, 13 January 2011.
235. *Hornsby v. Greece*, 19 March 1997, *Reports of Judgments and Decisions* 1997-II.
236. *Horvat v. Croatia*, no. 51585/99, 26 July 2001.
237. *Housing Association of War Disabled and Victims of War of Attica and Others v. Greece*, no. 35859/02, 13 July 2006.
238. *Hrvatski Liječnički Sindikat v. Croatia*, no. 36701/09, 27 November 2014.
239. *Hugh Jordan v. the United Kingdom*, no. 24746/94, 4 May 2001.
240. *Husayn (Abu Zubaydah) v. Poland*, no. 7511/13, 24 July 2014.
241. *İ.A. v. Turkey*, no. 42571/98, 13 September 2005.
242. *Yengo v. France*, no. 50494/12, 21 May 2015.
243. *Igors Dmitrijevs v. Latvia*, no. 61638/00, 30 November 2006.
244. *Ilgar Mammadov v. Azerbaijan (no. 2)*, no. 919/15, 16 November 2017.
245. *Iordache v. Romania*, no. 6817/02, 14 October 2008.
246. *Ireland v. the United Kingdom*, 18 January 1978, Series A no. 25.
247. *Yuriy Nikolayevich Ivanov v. Ukraine*, no. 40450/04, 15 October 2009.

248. *Jacobowski v. Germany*, 23 June 1994, Series A no. 291-A.
249. *Jakóbski v. Poland*, no. 18429/06, 7 December 2010.
250. *James and Others v. the United Kingdom*, 21 February 1986, Series A no. 98.
251. *Jasinskis v. Latvia*, no. 45744/08, 21 December 2010.
252. *Jersild v. Denmark*, 23 September 1994, Series A no. 298.
253. *Johnston and Others v. Ireland*, 18 December 1986, Series A no. 112.
254. *Jurijs Dmitrijevs v. Latvia*, no. 37467/04, 2 October 2012.
255. *K.D.B. v. Netherlands*, 27 March 1998, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-II.
256. *Kadiķis v. Latvia (no. 2)*, no. 62393/00, 4 May 2006.
257. *Kamasinski v. Austria*, 19 December 1989, Series A no. 168.
258. *Kaniewski v. Poland*, no. 38049/02, 8 November 2005.
259. *Karahmed v. Bulgaria*, no. 30587/13, 24 February 2015.
260. *Karabet and Others v. Ukraine*, nos. 38906/07, 52025/07, 17 January 2013.
261. *Karakó v. Hungary*, no. 39311/05, 28 April 2009.
262. *Karapanagiotou and Others v. Greece*, no. 1571/08, 28 October 2010.
263. *Karoussiotis v. Portugal*, no. 23205/08, 1 February 2011.
264. *Kasymakhunov and Saybatalov v. Russia*, nos. 26261/05, 26377/06, 14 March 2013.
265. *Kervanci v. France*, no. 31645/04, 4 December 2008.
266. *Keser and Kömürcü v. Turkey*, no. 5981/03, 23 June 2009.
267. *Khan v. the United Kingdom*, no. 35394/97, 12 May 2000.
268. *Khashiyev and Akayeva v. Russia*, nos. 57942/00 and 57945/00, 24 February 2005.
269. *Khuzhin and Others v. Russia*, no. 13470/02, 23 October 2008.
270. *Klein v. Slovakia*, no. 72208/01, 31 October 2006.
271. *Koch v. Germany*, no. 497/09, 19 July 2012.
272. *Könyv-Tár KFT and Others v. Hungary*, no. 21623/13, 16 October 2018.
273. *Kornakovs v. Latvia*, no. 61005/00, 15 June 2006.

274. *L. and V. v. Austria*, nos. 39392/98, 39829/98, 9 January 2003.
275. *L. v. Lithuania*, no. 27527/03, 11 September 2007.
276. *Laska and Lika v. Albania*, nos. 12315/04 and 17605/04, 20 April 2010.
277. *Lavents v. Latvia*, no. 58442/00, 28 November 2002.
278. *Lawless v. Ireland (no. 3)*, 1 July 1961, Series A no. 3.
279. *Leander v. Sweden*, 26 March 1987, Series A no. 116.
280. *Leandro Da Silva v. Luxembourg*, no. 30273/07, 11 February 2010.
281. *Lehideux and Isorni v. France*, 23 September 1998, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-VII.
282. *Leroy v. France*, no. 36109/03, 2 October 2008.
283. *Levages Prestations Services v. France*, 23 October 1996, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-V.
284. *Linnekogel v. Switzerland*, no. 43874/98, 1 March 2005.
285. *Lobo Machado v. Portugal un Vermeulen v. Belgium*, 20 February 1996, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-I.
286. *Lopes de Sousa Fernandes v. Portugal*, no. 56080/13, 15 December 2015.
287. *Lukenda v. Slovenia*, no. 23032/02, 6 October 2005.
288. *Lutsenko v. Ukraine*, no. 6492/11, 3 July 2012.
289. *M.C. and Others v. Italy*, no. 5376/11, 3 September 2013.
290. *Marckx v. Belgium*, 13 June 1979, Series A no. 31.
291. *Marek Bogusław v. Poland*, no. 34103/03, 29 July 2008.
292. *Maria Atanasiu and Others v. Romania*, nos. 30767/05, 33800/06, 12 October 2010.
293. *Mariya Alekhina and Others v. Russia*, no. 38004/12, 17 July 2018.
294. *Marion v. France*, no. 30408/02, 20 December 2005.
295. *Markt Intern Verlag GmbH un Klaus Beermann v. Germany*, 20 November 1989, Series A no. 165.

296. *Martins Castro and Alves Correia de Castro v. Portugal*, no. 33729/06, 10 June 2008.
297. *Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium*, 2 March 1987, Series A no. 113.
298. *McGlinchey v. the United Kingdom*, no. 50390/99, 29 April 2003.
299. *McGonnell v. United Kingdom*, nr. 28488/95, 8 February 2000.
300. *McShane v. the United Kingdom*, no. 43290/98, 28 May 2002.
301. *Melnychenko v. Ukraine*, no. 17707/02, 19 October 2004.
302. *Melnītis v. Latvia*, no. 30779/05, 28 February 2012.
303. *Menecheva v. Russia*, no. 59261/00, 9 March 2006.
304. *Menesson v. France*, no. 65192/11, 26 June 2014.
305. *Michaud v. France*, no. 12323/11, 6 December 2012.
306. *Mikolajová v. Slovakia*, no. 4479/03, 18 January 2011.
307. *Miroļubovs and Others v. Latvia*, no. 798/05, 15 September 2009.
308. *Monnell et Morris v. United Kingdom*, 2 March 1987, Series A no. 115.
309. *Muskhadzhiyeva and Others v. Belgium*, no. 41442/07, 19 January 2010.
310. *Nagla v. Latvia*, no. 73469/10, 16 July 2013.
311. *Näss v. Sweden*, no. 18066/91, Commission decision of 6 April 1994, DR 77.
312. *National Union of Rail, Maritime and Transport Workers v. the United Kingdom*, no. 31045/10, 8 April 2014.
313. *Neshkov and Others v. Bulgaria*, nos. 36925/10 et al., 27 January 2015.
314. *Nolan and K. v. Russia*, no. 2512/04, 12 February 2009.
315. *Norbert Sikorski v. Poland*, no. 17599/05, 22 October 2009.
316. *Nowicka v. Poland*, no. 30218/96, 3 December 2002.
317. *Ņikitenko v. Latvia*, no. 62609/00, 16 July 2009.
318. *Olaru and Others v. Moldova*, nos. 476/07, 22539/05, 17911/08, 13136/07, 28 July 2009.
319. *Oleksandr Volkov v. Ukraine*, no. 21722/11, 9 January 2013.

320. *Oliari and Others v. Italy*, nos. 18766/11, 36030/11, 21 July 2015.
321. *Önen v. Turkey*, no. 22876/93, 14 May 2002.
322. *Otto-Preminger-Institut v. Austria*, 20 September 1994, Series A no. 295.
323. *Papaianopol v. Romania*, no. 17590/02, 16 March 2010.
324. *Partidul Comunistilor (Nepeceristi) and Ungureanu v. Romania*, no. 46626/99, 3 February 2005.
325. *Paulić v. Croatia*, no. 3572/06, 22 October 2009.
326. *Peers v. Greece*, no. 28524/95, 19 April 2001.
327. *Pérez de Rada Cavanilles v. Spain*, 28 October 1998, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-VIII.
328. *Perlala v. Greece*, no. 17721/04, 22 February 2007.
329. *Perry v. Latvia*, no. 30273/03, 8 November 2007.
330. *PETA Deutschland v. Germany*, no. 43481/09, 8 November 2012.
331. *Pierre-Bloch v. France*, 21 October 1997, *Reports of Judgments and Decisions* 1997-VI.
332. *Pine Valley Developments Ltd and others v. Ireland*, 29 November 1991, Series A no. 222.
333. *Pizzetti v. Italy*, 26 February 1993, Series A no. 257-C.
334. *Pla and Puncernau v. Andorra*, no. 69498/01, 13 July 2004.
335. *Podkolzina v. Latvia*, no. 46726/99, 9 April 2002.
336. *Poncelet v. Belgium*, no. 44418/07, 30 March 2010.
337. *Posti and Rahko v. Finland*, no. 27824/95, 24 September 2004.
338. *Prencipe v. Monaco*, no. 43376/06, 16 July 2009.
339. *Pressos Compania Naviera S.A. and Others v. Belgium*, 20 November 1995, Series A no. 332.
340. *Procola v. Luxembourg*, 28 October 1995, Series A no. 326.

341. *Puchstein v. Austria*, no. 20089/06, 28 January 2010.
342. *Rasul Jafarov v. Azerbaijan*, no. 69981/14, 17 March 2016.
343. *Redfearn v. the United Kingdom*, no. 47335/06, 6 November 2012.
344. *Republican Party of Russia v. Russia*, no. 12976/07, 12 April 2011.
345. *Rexhepi and Others v.*, nos. 47180/10 et al., 16 September 2014.
346. *Riad and Idiab v. Belgium*, nos. 29787/03 and 29810/03, 24 January 2008.
347. *Ringeisen v. Austria (interpretation)*, 23 June 1973, Series A no. 16.
348. *Ringeisen v. Austria (Merits)*, 16 July 1971, Series A no. 13.
349. *Robert Lesjak v. Slovenia*, no. 33946/03, 21 July 2009.
350. *Ruiz Torija v. Spain* un *Hiro Balani v. Spain*, 9 December 1994, Series A no. 303-A, 303-B.
351. *Rumpf v. Germany*, no. 46344/06, 2 September 2010.
352. *Rutkowski and Others v. Poland*, no. 72287/10, 7 July 2015.
353. *S. and Marper v. the United Kingdom*, no. 30562/04, 30566/04, 4 December 2008.
354. *S.W. v. the United Kingdom*, 22 November 1995, Series A no. 335-B.
355. *Saghinadze and Others v. Georgia*, no. 18768/05, 27 May 2010.
356. *Şahin Kuş v. Turkey*, no. 33160/04, 7 June 2016.
357. *Sapeyan v. Armenia*, no. 35738/03, 13 January 2009.
358. *Savičs v. Latvia*, no. 17892/03, 27 November 2012.
359. *Savva Terentyev v. Russia*, no. 10692/09, 28 August 2018.
360. *Scavuzzo-Hager and Others v. Switzerland*, no. 41773/98, 7 February 2006.
361. *Schenk v. Switzerland*, 12 July 1988, Series A no. 140.
362. *Schipani and Others v. Italy*, no. 38369/09, 21 July 2015.
363. *Segame SA v. France*, no. 4837/06, 7 June 2012.
364. *Sekmadienis Ltd. v. Lithuania*, no. 69317/14, 30 January 2018.
365. *Shamayev and Others v. Georgia and Russia*, no. 36378/02, 12 April 2005.

366. *Shilbergs v. Russia*, no. 20075/03, 17 December 2009.
367. *Shindler v. the United Kingdom*, no. 19840/09, 7 May 2013.
368. *Shulepov v. Russia*, no. 15435/03, 26 June 2008.
369. *Silver v. United Kingdom*, 25 March 1983, Series A no. 61.
370. *Sissanis v. Romania*, no. 23468/02, 25 January 2007.
371. *Sõro v. Estonia*, no. 22588/08, 3 September 2015.
372. *Spadea and Scalabrino v. Italy*, September 1995, Series A no. 315-B.
373. *Stella and Others v. Italy*, nos. 49169/09 et al., 16 September 2014.
374. *Stomakhin v. Russia*, no. 52273/07, 9 May 2018.
375. *Sutter v. Switzerland*, 22 February 1984, Series A no. 74.
376. *Tagiyev and Huseynov v. Azerbaijan*, no. 13274/08, 5 December 2019.
377. *Tanlı v. Turkey*, no. 26129/95, 10 April 2001.
378. *Tejedor García v. Spain*, 16 December 1977, *Reports of Judgments and Decisions* 1997-VIII.
379. *Tekin and Arslan v. Turkey*, no. 37795/13, 5 September 2017.
380. *The Sunday Times v. the United Kingdom (no. 1)*, 26 April 1979, Series A no. 30.
381. *Tymoshenko v. Ukraine*, no. 49872/11, 30 April 2013.
382. *Tyrer v. the United Kingdom*, 25 April 1978, Series A no. 26.
383. *Tomasi v. France*, 27 August 1992, Series A no. 241-A.
384. *Torreggiani and Others v. Italy*, nos. 43517/09 et al., 8 January 2013.
385. *Turek v. Slovakia*, no. 57986/00, 14 February 2006.
386. *Ullens de Schooten and Rezabek v. Belgium*, nos. 3989/07, 38353/07, 20 September 2011.
387. *Ümmühan Kaplan v. Turkey*, no. 24240/07, 20 March 2012.
388. *Ünal Tekeli v. Turkey*, no. 29865/96, 16 November 2004.

389. *United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey*, 30 January 1998, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-I.
390. *Vajnai v. Hungary*, no. 33629/06, 8 July 2008.
391. *Valada Matos das Neves v. Portugal*, no. 73798/13, 29 October 2015.
392. *Van de Hurk v. Netherlands*, 14 April 1994, Series A no. 288.
393. *Van Oosterwijck v. Belgium*, 6 November 1980, Series A no. 40.
394. *Van Orshoven v. Belgium*, 25 June 1997, *Reports of Judgments and Decisions* 1997-III.
395. *Varga and Others v. Hungary*, nos. 14097/12 et al., 10 March 2015.
396. *Vasilev and Doycheva v. Bulgaria*, no. 14966/04, 31 May 2012.
397. *Vasilkoski and Others v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*, no. 28169/08, 28 October 2010.
398. *Vassilios Athanasiou and Others v. Greece*, no. 50973/08, 21 December 2010.
399. *Vejdeland and Others v. Sweden*, no. 1813/07, 9 February 2012.
400. *Vereinigung Bildender Künstler v. Austria*, no. 68354/01, 15 January 2007.
401. *Veriter v. France*, no. 31508/07, 14 October 2010.
402. *Vgt Verein gegen Tierfabriken v. Switzerland*, no. 24699/94, 28 June 2001.
403. *Vladimir Romanov v. Russia*, no. 41461/02, 24 July 2008.
404. *Von Hannover v. Germany*, no. 59320/00, 24 June 2004.
405. *Von Hoffen v. Liechtenstein*, no. 5010/04, 27 July 2006.
406. *Wasserman v. Russia (no. 2)*, no. 21071/05, 10 April 2008.
407. *Wingrove v. the United Kingdom*, 25 November 1996, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-V.
408. *Witkowska-Tobola v. Poland*, no. 11208/02, 4 December 2007.
409. *Worm v. Austria*, 29 August 1997, *Reports of Judgments and Decisions* 1997-V.
410. *Wunderlich v. Germany*, no. 18925/15, 10 January 2019.
411. *X and Y v. the Netherlands*, 26 March 1985, Series A no. 91.

- 412. *Xenides-Arestis v. Turkey*, no. 46347/99, 22 December 2005.
- 413. *Z.v. Finland*, 25 February 1997, *Reports of Judgments and decisions* 1997-I.
- 414. *Zaiet v. Romania*, no. 44958/05, 24 March 2015.
- 415. *Ž. v. Latvia*, no. 14755/03, 24 January 2008.

2.4. ECT palātu lēmumi

- 416. *Agbovi v. Germany* (dec.), no. 71759/01, 25 September 2006.
- 417. *Ahtinen v. Finland* (dec.), no. 48907/99, 31 May 2005.
- 418. *Aktas v. France* (dec.), no. 43563/08, 30 June 2009.
- 419. *Allan v. the United Kingdom* (dec.), no. 48539/99, 28 August 2001.
- 420. *Andrášik and Others v. Slovakia* (dec.), nos. 57984/00, 60237/00, 60242/00, 60679/00, 60680/00, 68563/01 and 60226/00, 22 October 2002.
- 421. *Atik v. Germany* (dec.), no. 67500/01, 13 May 2004.
- 422. *Balakchiev and Others v. Bulgaria* (dec.), no. 65187/10, 18 June 2013.
- 423. *Ben Salah Adraqui and Dhaima v. Spain* (dec.), no. 45023/98, 27 April 2000.
- 424. *Benet Praha, spol. s r.o. v. the Czech Republic* (dec.), no. 38354/06, 28 September 2010.
- 425. *Berdzenishvili v. Russia* (dec.), no. 31697/03, 29 January 2004.
- 426. *Bottaro v. Italy* (dec.), no. 56298/00, 23 May 2002.
- 427. *Brudnicka v. Poland* (dec.), no. 54723/00, 16 January 2003.
- 428. *Brusco v. Italy* (dec.), no. 69789/01, 6 September 2001.
- 429. *Chapman v. Belgium* (dec.), no. 39619/06, 5 March 2013.
- 430. *Çınar v. Turkey* (dec.), no. 48155/99, 13 November 2003.
- 431. *Dahlab v. Switzerland* (dec.), no. 42393/98, 15 February 2001.
- 432. *Denmark v. Turkey* (dec.), no. 34382/97, 8 June 1999.
- 433. *Dennis and Others v. the United Kingdom* (dec.), 76573/01, 2 July 2002.

- 434. *Depauw v. Belgium* (dec.), no. 2115/04, 15 May 2007.
- 435. *Devine v. the United Kingdom* (dec.), no. 35667/02, 1 February 2005.
- 436. *Di Sante v. Italy* (dec.), no. 56079/00, 24 June 2004.
- 437. *Edelmayer v. Austria* (dec.), no. 33979/96, 21 March 2000.
- 438. *Fernández-Molina González and Others v. Spain* (dec.), no. 64359/01 et al., 8 October 2002.
- 439. *Fernie v. the United Kingdom* (dec.), no. 14881/04, 5 January 2006.
- 440. *Gaļins v. Latvia* (dec.), no. 13265/02, 22 November 2007.
- 441. *Gamaleddyn v. France* (dec.), no. 18527/08, 30 June 2009.
- 442. *Garaudy v. France* (dec.), no. 65831/01, 24 June 2003.
- 443. *Gard and Others v. the United Kingdom* (dec.), no. 39793/17, 27 June 2017.
- 444. *Gas and Dubois v. France* (dec.), no. 25951/07, 31 August 2010.
- 445. *Giummarra and Others v. France* (dec.), no. 61166/00, 12 June 2001.
- 446. *Grässer v. Germany* (dec.), no. 66491/01, 16 September 2004.
- 447. *Grišankova and Grišankovs v. Latvia* (dec.), no. 36117/02, 13 February 2003.
- 448. *Gündüz v. Turkey* (dec.), no. 59745/00, 13 November 2003.
- 449. *Hizb ut-Tahrir and Others v. Germany* (dec.), no. 31098/08, 12 June 2012.
- 450. *İçyer v. Turkey* (dec.), no. 18888/02, 12 January 2006.
- 451. *Ignats v. Latvia* (dec.), no. 38494/05, 24 September 2013.
- 452. *İpek v. Turkey* (dec.), no. 39706/98, 7 November 2000.
- 453. *Jasvir Singh v. France* (dec.), no. 25463/08, 30 June 2009.
- 454. *Jeličić v. Bosnia and Herzegovina* (dec.), no. 41183/02, 31 October 2006.
- 455. *Johtti Sapmelaccat RY and Others v. Finland* (dec.), no. 42969/98, 18 January 2005.

456. *Jurjevs v. Latvia* (dec.), no. 70923/01, 21 October 2004, un *Jurjevs v. Latvia*, no. 70923/01, 15 June 2006.
457. *Kadiķis v. Latvia* (dec.), no. 62393/00, 25 September 2003.
458. *Kalifatstaat v. Germany* (dec.), no. 13828/04, 11 December 2006.
459. *Kaptan v. Switzerland* (dec.), no. 55641/00, 12 April 2001.
460. *Kiiskinen and Kovalainen v. Finland* (dec.), no. 26323/95, 1 June 1999.
461. *Koç and Tosun v. Turkey* (dec.), no. 23852/04, 13 November 2008.
462. *Köksal v. the Netherlands* (dec.), no. 31725/96, 19 September 2000.
463. *Konrad v. Germany* (dec.), no. 35504/03, 11 September 2006.
464. *Kornakovs v. Latvia* (dec.), no. 61005/00, 21 October 2004.
465. *Köse and Others v. Turkey* (dec.), no. 26625/02, 24 January 2006.
466. *Kozlovs v. Latvia* (dec.), no. 50835/99, 10 January 2002.
467. *Kuharec v. Latvia* (dec.), no. 71557/01, 7 December 2004.
468. *Kurtulmuş v. Turkey* (dec.), no. 65500/01, 24 January 2006.
469. *Latvijas Jauno zemnieku apvienība v. Latvia* (dec.), no. 14610/05, 17 December 2013.
470. *Lehtinen v. Finland* (dec.), no. 39076/97, 14 October 1999.
471. *Lienhardt v. France* (dec.), no. 12139/10, 13 September 2011.
472. *Liepājnieks v. Latvia* (dec.), no. 37586/06, 2 November 2010.
473. *M'Bala M'Bala v. France* (dec.), no. 25239/13, 20 October 2015.
474. *Meltex LTD v. Armenia* (dec.), no. 37780/02, 27 May 2008.
475. *Mentzen v. Latvia* (dec.), no. 71074/01, 7 December 2004.
476. *Merger and Cros v. France* (dec.), no. 68864/01, 11 March 2004.
477. *Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova* (dec.), no. 45701/99, 7 June 2001.
478. *Michalak v. Poland* (dec.), no. 24549/03, 1 March 2005.
479. *Milošević v. the Netherlands* (dec.), no. 77631/01, 13 March 2002.

480. *Moisejevs v. Latvia* (dec.), no. 64846/01, 21 October 2004, un *Moisejevs v. Latvia*, no. 64846/01, 15 June 2006.
481. *Molnar v. Romania* (dec.), no. 16637/06, 23 October 2012.
482. *Moreira Barbosa v. Portugal* (dec.), no. 65681/01, 29 April 2004.
483. *MPP Golub v. Ukraine* (dec.), no. 6778/05, 18 October 2005.
484. *Muazzez Epözdemir v. Turkey* (dec.), no. 57039/00, 31 January 2002.
485. *Nagovitsyn and Nalgiyev v. Russia* (dec.), no. 27451/09 and 60650/09, 23 September 2010.
486. *Nikula v. Finland* (dec.), no. 31611/96, 30 November 2000.
487. *Nix v. Germany* (dec.), no. 35285/16, 13 March 2018.
488. *Nogolica v. Croatia* (dec.), no. 77784/01, 5 September 2002.
489. *Norwood v. the United Kingdom* (dec.), no. 23131/03, 16 November 2004.
490. *Ölmez v. Turkey* (dec.), no. 39464/98, 1 February 2005.
491. *Otto v. Germany* (dec.), no. 21425/06, 10 November 2009.
492. *Partija "Mūsu Zeme" and Partija "Jaunie Demokrāti" v. Latvia* (dec.), nos. 10547/07, 34049/07, 29 November 2007.
493. *Paul and Audrey Edwards v. the United Kingdom* (dec.), no. 46477/99, 7 June 2001.
494. *Paulino Tomas v. Portugal* (dec.), no. 58698/00, 27 March 2003.
495. *Pavel Ivanov v. Russia* (dec.), no. 35222/04, 20 February 2007.
496. *Pellegriti v. Italy* (dec.), no. 77363/01, 26 May 2005.
497. *Pentagiotis v. Greece* (dec.), no. 14582/09, 10 May 2011.
498. *Peraldi v. France* (dec.), no. 2096/05, 7 April 2009.
499. *Petkov v. Bulgaria* (dec.), nos. 77568/01, 178/02 and 505/02, 4 December 2007.
500. *Predil Anstalt v. Italy* (dec.), no. 31993/96, 14 March 2002.
501. *Price v. the United Kingdom* (dec.), no. 33394/96, 12 September 2000.
502. *Prystavska v. Ukraine* (dec.), no. 21287/02, 17 December 2002.

503. *R.L. v. Switzerland* (dec.), no. 43874/98, 25 November 2003.
504. *Ranjit Singh v. France* (dec.), no. 27561/08, 30 June 2009.
505. *Rezgui v. France* (dec.), no. 49859/99, 7 November 2001.
506. *Rhazali and Others v. France* (dec.), no. 37568/09, 10 April 2012.
507. *Roj TV A/S v. Denmark* (dec.), no. 24683/14, 17 April 2018.
508. *Şahmo v. Turkey* (dec.), no. 37415/97, 1 April 2003.
509. *Sâmbata Bihor Greek Catholic Parish v. Romania* (dec.), 48107/99, 25 May 2004.
510. *Scavuzzo-Hager and Others v. Switzerland* (dec.), no. 41773/98, 30 November 2004.
511. *Schimanek v. Austria* (dec.), no. 32307/96, 1 February 2000.
512. *Sergey Smirnov v. Russia* (dec.), no. 14085/04, 6 July 2006.
513. *Skalka v. Poland* (dec.), no. 43425/98, 3 October 2002.
514. *Slavgorodski v. Estonia* (dec.), no. 37043/97, 9 March 1999.
515. *Slaviček v. Croatia*, (dec.), no. 20862/02, 4 July 2002.
516. *Société Guérin Automobiles v. the 15 Member States of the European Union* (dec.), no. 51717/99, 4 July 2000.
517. *Sornaiuolo and Others v. Italy* (dec.), no. 52980/99, 9 January 2004.
518. *Spycher v. Switzerland* (dec.), no. 26275/12, 17 November 2015.
519. *Star Cate – Epilekta Gevmata and Others v. Greece* (dec.), no. 54111/07, 6 July 2010.
520. *Szott-Medyńska v. Poland* (dec.), no. 47414/99, 9 October 2003.
521. *Šimunić v. Croatia* (dec.), no. 20373/17, 22 January 2019.
522. *Thaler v. Austria* (dec.), no. 58141/00, 15 September 2003.
523. *Tucka v. the United Kingdom (no. 1)* (dec.), no. 34586/10, 18 January 2011.
524. *Ülke v. Turkey* (dec.), 39437/98, 1 June 2004.
525. *Valcheva and Abrashev v. Bulgaria* (dec.), nos. 6194/11, 34887/11, 18 June 2013.
526. *Vergauwen and Others v. Belgium* (dec.), no. 4832/04, 10 April 2012.
527. *Voggenreiter v. Germany* (dec.), no. 47169/99, 28 November 2002.

528. *W.P. and Others v. Poland* (dec.), no. 42264/98, 2 September 2004.
529. *Witzsch v. Germany (no. 2)* (dec.), no. 7485/03, 13 December 2005.
530. *Wolkenberg and Others v. Poland* (dec.), no. 50003/99, 4 December 2007.

2.5. ECT konsultatīvais atzinums (ECtK Sešpadsmitais protokols)

531. *Advisory opinion concerning the recognition in domestic law of a legal parent-child relationship between a child born through a gestational surrogacy arrangement abroad and the intended mother* [GC], no. P16-2018-001, 10 April 2019.

2.6. Eiropas Cilvēktiesību komisijas lēmumi un ziņojumi

532. *A.v. Switzerland*, no. 10640/83, Commission decision of 9 May 1984, DR 38.
533. *Chammas v. Switzerland*, no. 35438/97, Commission decision of 30 May 1997, nepublicēts.
534. *Cyprus v. Turkey*, no. 8007/77, Commission decision of 10 July 1978, DR 13.
535. *E.M. v. Norway*, no. 20087/92, Commission decision of 26 October 1995, DR 83.
536. *German Communist Party (KPD) v. Germany*, no. 250/57, Commission decision of 20 July 1957, Yearbook 1.
537. *Glimmerveen and Hagenbeek v. the Netherlands*, nos. 8348/78 et 8406/78, Commission decision of 11 October 1979, DR 18.
538. *Greece v. the United Kingdom*, no. 176/56, Commission Report of 26 September 1958, Yearbook 2.
539. *Jamal-Aldin v. Switzerland*, no. 19959/92, Commission decision of 23 May 1996, nepublicēts.
540. *H., W., P. and K. v. Austria*, no. 12774/87, Commission decision of 12 October 1989, DR 62.
541. *Huber v. Switzerland*, no. 12794/87, Commission decision of 9 July 1988, DR 57.

542. *K.S. and K.S. AG v. Switzerland*, no. 19117/91, Commission decision of 12 January 1994, DR 76-B.
543. *Karatas and Sari v. France*, no. 38396/97, Commission decision of 21 October 1998, nepublicēts.
544. *Marais v. France*, no. 31159/96, Commission decision of 24 June 1996, DR 86-A.
545. *Millot v. Switzerland*, no. 12978/87, Commission decision of 6 July 1989, nepublicēts.
546. *Ochensberger v. Austria*, no. 21318/93, Commission decision of 2 September 1994, nepublicēts.
547. *Önen v. Turkey*, no. 22876/93, Commission decision of 15 May 1995, nepublicēts.
548. *Timurtaş v. Turkey*, no. 23531/94, Commission's report of 29 October 1998, nepublicēts.
549. *X.v. Austria*, no. 1747/62, Commission decision of 13 December 1963, *Yearbook* 13.

3. Eiropas Savienības (bij. Kopienų) tiesas spriedumi

550. Eiropas Savienības (bij. Kopienų) tiesas un 1999. gada 21. aprīļa lēmums lietā: C-28/98 un C-29/98 *Charreire un citi*, ECR [1999], p. I-1963.
551. Eiropas Savienības (bij. Kopienų) tiesas 1998. gada 22 oktobra spriedums lietā: C-10/97 līdz C-22/97 *IN.CO.GE.90*, ECR [1998], p. I-6307.
552. Eiropas Savienības (bij. Kopienų) tiesas 1998. gada 15. septembra spriedums lietā: C-279/96, C-280/96 un C-281/96 *Ansaldo Energia*, ECR [1998], p. I-5025.
553. Eiropas Savienības (bij. Kopienų) tiesas 1998. gada 8. jūlija lēmums lietā: C-9/98 *Agostini*, ECR [1998], p. I-4261.
554. Eiropas Savienības (bij. Kopienų) tiesas 1997. gada 2 decembra spriedums lietā: C-188/95 *Fantask un citi*, ECR [1997], p. I-6783.

555. Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas 1997. gada 30. jūnija lēmums lietā: C-66/97 *Banco de Formento e Exterior SA un citi*, ECR [1997], p. I-3757.
556. Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas 1996. gada 19. jūlija lēmums lietā: C-196/96 *Lahlou*, ECR [1996], p. I-3945.
557. Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas 1996. gada 25. jūnija lēmums lietā: C-101/96 *Italia Testa*, ECR [1996], p. I- 3081.
558. Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas 1996. gada 20. marta lēmums lietā: C-2/96 *Sunino & Data*, ECR [1996], p. I-1543.
559. Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas 1995. gada 21. decembra lēmums lietā: C-307/95 *Max Mara Fashion*, ECR [1995], p. I-5083.
560. Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas 1995. gada 14. decembra spriedums lietā: C-312/93 *Peterbroeck*, ECR [1995], p. I-4599.
561. Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas 1995. gada 14. decembra spriedums lietā: C-430/93 un C-431/93 *Van Schijndel*, ECR [1995], p. I-4705.
562. Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas 1995. gada 7. aprīļa lēmums lietā: C-167/94 *Grau Gomis un citi*, ECR [1995], p. I-1023.
563. Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas 1995. gada 23. marta lēmums lietā: C-458/93 *Saddik*, ECR [1995], p. I-511.
564. Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas 1994. gada 9. augusta lēmums lietā: C-378/93 *La Pyramide*, ECR [1994], p. I-3999.
565. Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas 1994. gada 3. marta spriedums lietā: C-332/92, 333/92 un 335/92 *Eurico Italia*, ECR [1994], p. I-711.
566. Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas 1993. gada 26. aprīļa lēmums lietā: C-386/92 *Monin Automobiles*, ECR [1993], p. I-2049.

567. Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas 1993. gada 19. marta lēmums lietā: C-157/92 *Banchero*, ECR [1993], p. I-1085.
568. Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas 1993. gada 26. janvāra spriedums lietā: C-320/90, C-321/90 un C-322/90 *Telemarsicabruzzo*, ECR [1993], p. I-393.
569. Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas 1992. gada 16. jūlija spriedums lietā: C-343/90 *Lourenço Dias*, ECR [1992], p. I-4673.
570. Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas 1991. gada 25. jūlija spriedums lietā: C-208/90 *Emmott*, ECR [1991], p. I-4269.
571. Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas 1991. gada 19. novembra spriedums lietā: C-6/90 un C-9/90 *Francovich un Bonifaci*, ECR [1991], p. I-5357.
572. Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas 1990. gada 19. jūnija spriedums lietā: C-213/89 *Factortame*, ECR [1990], p. I-2433.
573. Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas 1988. gada 29. jūnija spriedums lietā: C-240/87 *Deville*, ECR [1988], p. 3513.
574. Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas 1988. gada 4. februāra spriedums lietā: C-157/86 *Murphy*, ECR [1988], p. 673.
575. Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas 1987. gada 22. oktobra spriedumu lietā: 314/85 *Foto-Frost*, ECR [1987], p. 4199.
576. Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas 1986. gada 15. maija spriedums lietā: C-222/84 *Johnston*, ECR [1986], p. 1651.
577. Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas 1986. gada 26. februāra spriedums lietā: 175/84 *Krohn pret Komisiju*, ECR [1986], p. 753.

578. Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas 1984. gada 10. aprīļa spriedums lietā: C-14/83 *Von Colson un Kamann*, ECR [1984], p.1891.
579. Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas 1983. gada 9. novembra spriedums lietā: C-199/82 *San Giorgio*, ECR [1983], p. 3595.
580. Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas 1982. gada 6. oktobra spriedums lietā: C-283/81 *Cilfit*, ECR [1982], p. 3415.
581. Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas 1981. gada 16. decembra spriedums lietā: C-244/80 *Foglia pret Novello*, ECR [1981], p.3045.
582. Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas 1980. gada 27. marta spriedums lietā: C-61/79 *Denkavit Italiana*, ECR [1980], p.1205.
583. Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas 1980. gada 11. marta spriedums lietā: C-104/79 *Foglia pret Novello*, ECR [1980], p. 745.
584. Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas 1980. gada 27. februāra spriedums lietā: C-68/79 *Hans Just*, ECR [1980], p. 501.
585. Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas 1979. gada 15. novembra spriedums lietā: 36/79 *Denkavit*, ECR [1979], p. 3439.
586. Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas 1979. gada 26. jūnija spriedums lietā: C-177/78 *Pigs and Bacon Commission*, ECR [1979], p. 2161.
587. Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas 1978. gada 29. novembra spriedums lietā: 83/78 *Pigs Marketing Board*, ECR [1978], p. 2347.
588. Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas 1978. gada 9. marta spriedums lietā: C-106/77 *Simmenthal*, ECR [1978], p. 629.
589. Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas 1977. gada 5. oktobra spriedums lietā: 5/77 *Tedeschi*, ECR [1977], p.1555.

590. Eiropas Savienības (bij. Kopienų) tiesas 1976. gada 16. decembra spriedums lietā: C-33/76 *Rewe*, ECR [1976], p. 1989.
591. Eiropas Savienības (bij. Kopienų) tiesas 1976. gada 16. decembra spriedums lietā: C-45/76 *Comet*, ECR [1976], p. 2043.
592. Eiropas Savienības (bij. Kopienų) tiesas 1969. gada 9. jūlija spriedums lietā: 10/69 *Portelange*, ECR [1969], p. 16.
593. Eiropas Savienības (bij. Kopienų) tiesas 1964. gada 15. jūlija spriedums lietā: 6/64 *Costa/ENEL*, ECR [1964], p. 1141.

4. Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums

594. LR Satversmes tiesas 05.12.2001. spriedums lietā Nr. 2001-07-0103 “Par likuma “Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu” 2. panta un Ministru kabineta 1998.gada 31. augusta noteikumu nr. 327 “Pieteikumu iesniegšanas un izskatīšanas, lēmumu pieņemšanas, darba garantiju un sociālo garantiju atjaunošanas un zaudējumu atlīdzības izmaksas kārtība” 3. punkta 1. apakšpunkta atbilstību Satversmes 91. un 92. pantam”. Latvijas Vēstnesis, 2001. 7.decembris, nr. 178.

5. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta spriedums

595. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2012.g. 7. marta spriedums lietā Nr. SKC-115/2012. Pieejams: <http://www.at.gov.lv>

6. Citu valstu tiesu nolēmumi

6.1. ASV Augstākās tiesas nolēmumi

596. *Wickard v. Filburn*, 317 U.S. 111 (1942).
597. *U.S. v. Lopez*, 514 U.S. 549 (1995).

598. *Gonzales v. Raich*, 545 U.S. 1 (2005).

6.2. Krievijas Federācijas Konstitucionālās tiesas nolēmumi

599. Определение Конституционного Суда Российской Федерации об отказе в принятии к рассмотрению жалобы закрытого акционерного общества “Трест 32” на нарушение конституционных прав и свобод статьями 131, 198, 205, 206 Гражданского процессуального кодекса Российской Федерации и статьями 205, 430 Гражданского кодекса Российской Федерации, 23.06.2005 года, No. 282-О. Pieejams: <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision31936.pdf>.

600. Постановление Конституционного Суда Российской Федерации No. 21-П/2015 по делу о проверке конституционности положений статьи 1 Федерального закона "О ратификации Конвенции о защите прав человека и основных свобод и Протоколов к ней", пунктов 1 и 2 статьи 32 Федерального закона «О международных договорах Российской Федерации», частей первой и четвертой статьи 11, пункта 4 части четвертой статьи 392 Гражданского процессуального кодекса Российской Федерации, частей 1 и 4 статьи 13, пункта 4 части 3 статьи 311 Арбитражного процессуального кодекса Российской Федерации, частей 1 и 4 статьи 15, пункта 4 части 1 статьи 350 Кодекса административного судопроизводства Российской Федерации и пункта 2 части четвертой статьи 413 Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации в связи с запросом группы депутатов Государственной Думы. Pieejams: <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision201896.pdf>.

7. Eiropas Padomes Administratīvās tiesas nolēmums

601. *Kling (IV) c. Secrétaire Général*, recours n° 405/2008, sentence du Tribunal Administratif du Conseil de l'Europe du 19 décembre 2008. Pieejams: <https://rm.coe.int/168077001f>.

Izmantoto saīsinājumu saraksts

ANO	Apvienoto Nāciju Organizācija
ASV	Amerikas Savienotās Valstis
BNP	<i>British National Party</i> (Britu Nacionālā Partija)
CPT	<i>Comité européen pour la prévention de la torture et des peines ou traitements inhumains ou dégradants</i> (Eiropas Komiteja spīdzināšanas un citu necilvēcīgu vai pazemojošu sodu vai apiešanās izskaušanai).
ECT	Eiropas Cilvēktiesību tiesa
ECtHR	<i>European Court of Human Rights</i>
ECtK	1950.gada 4.novembra Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija
EEK	Eiropas Ekonomiskā kopiena
EJIL	<i>European Journal of International Law</i>
EOTK	Eiropas Ogļu un tērauda kopiena
EPPA	Eiropas Padomes Parlamentārā asambleja
ES	Eiropas Savienība
EST	Eiropas Savienības tiesa
EURATOM	Eiropas Atomenerģijas kopiena
KPD	<i>German Communist Party</i> (angļu val.); <i>Kommunistische Partei Deutschlands</i> (vācu val.) – Vācijas Komunistiskā partija
LGBT	“lesbiešu, geju, biseksuāļu un transseksuāļu”
OJ	<i>Official Journal of the European Union</i>
OV	Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis
PKK	Kurdistānas strādnieku partija

Rīgā, 2020. gada 27. janvārī

Juris Rudevskis